8165

శ్రీ

చమత్కార రత్నావళి

గ్రంథకర్త:

కందుకూరి వీరేశలింగం పంతులు

నాల్గవ కూర్పు

ప్ర CHECKED-93

హితకారిణీ సమాజము
రాజమహేంద్రవరము
1950

కాపీరైటు] [రిజిష్టర్డ్

ఈ నాటకమునందు వచ్చుపాత్రములు.

పురుషులు

ధర్మపాలుఁడు—చోళమండలపురాజు.

వర్ధమానుఁడు—పాండ్యదేశమునందలి మధురాపురపు వర్తకుఁడు.

పెద్దవసంతకుఁడు—వర్ధమానునకును చారుమతికిని గలిగినకవలబిడ్డలలో నొకఁడు.

చిన్నవసంతకుఁడు—వర్ధమానునకును చారుమతికిని గలిగినకవలబిడ్డలలో నొకఁడు.

పెద్దలక్ష్మణుఁడు—పెద్దవసంతకుని సేవకుఁడు, చిన్నలక్ష్మణునిసోదరుఁడు.

చిన్నలక్ష్మణుఁడు—చిన్నవసంతకుని సేవకుఁడు; పెద్దలక్ష్మణుని తోడఁబుట్టినవాఁడు.

కాంచనగుప్తుఁడు—ఒకవర్తకుఁడు; పెద్దవసంతకుని మిత్రుఁడు.

విశ్వకర్మ—కంసాలి.

ధనమిత్రుఁడు—చిన్నవసంతకునిమిత్రుఁడగు ఆంధ్రదేశపువర్తకుఁడు.

దుర్గాదాసు—భూతవైద్యుఁడు.

భద్రుఁడు—ద్వారపాలకుఁడు.

శ్వేతవాహనుఁడు—కారాగృహాధికారి.

కొందఱుభటులు, పౌరులు, మొదలగువారు.

స్త్రీలు

చారుమతి—వర్ధమానుని భార్య; వసంతకులతల్లి.

సీత—పెద్దవసంతకుని భార్య.

సుభద్ర—సీత చెల్లెలు.

ప్రభావతి—కాంచీపురమునందలి యొక స్త్రీ.

గౌరి—పెద్దలక్ష్మణుని భార్య.

ఒక పరిచారిక.

చమత్కారరత్నావళి

ప్రథమాంకము

ప్రథమరంగము—కాంచీపురము, సభామందిరము.

[ధర్మపాలమహారాజుగారు సింహాసనాసీనులయి యుండఁగా భద్రుఁడను ద్వారపాలకుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

భద్రు—(చేతులు జోడించుకొని) ధర్మపాలమహాప్రభూ! దేవరవారి కేదో ముఖ్యాంశము నివేదింపవలసియుండి కారాగృహాధికారియైన శ్వేతవాహనుఁడు భటులతోడవచ్చి తమసందర్శనార్థమయి వాకిట వేచియున్నాఁడు. ఆజ్ఞ యయ్యెనేని, ఆతనిని స్వామి సమ్ముఖమునకు తోడితెచ్చెదను.

ధర్మ—మంచిది. అలాగున చేయుము.

భద్రు—మహాప్రసాదము దేవా! (అని వెళ్ళి కారాగృహాధిపతి మొదలగు వారిని వెంటఁబెట్టుకొని వచ్చుచున్నాఁడు)

శ్వే—(నమస్కరించి) స్వామీ! దేవరవారికొక్కవిన్నపము చేయవలసియున్నది. సెలవయ్యేనేని విన్నవించుకొనియెదను.

ధర్మ—నీవు మాతో మనవిచేసుకోవలసిన దేమో మనవిచేసికోవచ్చును.

శ్వేత—చిత్తము. ఈపాతిఃకాలమున పాండ్యదేశపు వర్తకుఁడయిన యాతఁడు మన పురవీధులలో తిరుగుచుండఁగా రాజభటులీతనినిపట్టుకొని నావద్దకు తీసికొనివచ్చినారు. ఏలినవారి యుత్తరువు నిమిత్తమయి యాతని నిక్కడకుఁ గొనివచ్చినాఁడను.

ధర్మ—(వర్తకునివంక దృష్టివఱపి) ఓయీ! నీపేరెవరు?

వర్త—నాపేరు వర్ధమానుఁడు. స్వామీ! నాకు శీఘ్రముగా మరణదండనమును విధించి నేటితో నాకష్టములను గట్టెక్కింపుఁడు.

ధర్మ—ఓయీ! నీవు మాయెదుట మఱేమియుఁ బలుకఁ బోకుము. ఒక్కనికొఱకయి పాక్షికబుద్ధి వహించి మా దేశపుశాసనముల నెన్నటికిని మేము మీఱఁగలవారము కాము. అక్రమముగా నిచ్చుకొమ్మన్న ధనము నిచ్చుకోలేకపోయిన మాత్రముచేత నాఁడా ప్రకారముగా మీ రాజు క్రూరుఁడయి న్యాయమార్గమున సంచరించుచున్న మా దేశవర్తకుల నందఱిని చంపించినప్పటినుండియు మా హృదయమునందు మీ దేశస్థులవిషయమునను లేశమయినను దయయను మాట పుట్టకున్నది. ఆప్రకారముగా మీ దేశపువారికిని మా దేశపు వారికిని విరోధము పుట్టినప్పటినుండియు అక్కడ మీవారును ఇక్కడ మావారును సభలుచేసి యొకరుండొకరి దేశములో నొకరెప్పుడును వాణిజ్యము చేయకుండుటకయి కట్టుపాటుల నేర్పఱుచుకొన్నారు. అంతేకాక మీ దేశపువాఁ డెవఁడయినను మా దేశమునందెక్కడఁ గనఁబడినను తత్క్షణమే ప్రాణసంరక్షణార్థమయి వేయివరహాల నిచ్చిననేతప్ప లేనియెడల నాతని సొత్తంతయు దొరతనమువారి యధీనము చేసికొని యాతనినిసంహరింపవలయునని శాసనమొకటి యేర్పఱుచుకొన్నాము. ఇప్పుడు నీయొద్దనున్న సొమ్మంతయు ఎక్కువ వెలకు విక్రయించినను నూఱువరాలకంటె తక్కువయే వచ్చును గనుక నేఁడు నీకు చావునిశ్చయము.

వర్ధ—దురంతములయిన చింతల ననుభవించి యనుభవించి యీమనుగడమీఁద రోఁతపుట్టియున్న నాకిప్పుడు చావన్న పరమ సంతోషముగానున్నదే కాని లేశమయినను భయముకలుగుచుండలేదు.

ఈదినమున నస్తమించెడు సూర్యునితోఁగూడ నాదుఃఖమును నస్తమిం
చునుగనుక మీరిట్లు చేయుట నాకు మహోపకారము చేయుటయే.

ధర్మ—ఓయి వణిజుఁడా! ఎఱిఁగి యెఱిఁగి మధురాపురవర్త
కుల కెల్లను ప్రత్యక్షమృత్యువైన యీ కాంచీపురమున ప్రవేశింప
నేలసాహసించితివి? ఇంతసాహసమున కొడిగట్టిన నీరాక కేదియో ప్రబల
కారణ ముండకమానదు. కాఁబట్టి మీ దేశమును విడిచి మా దేశ
మున కేలవచ్చితివో కొంచెము చెప్పుము.

వర్ధ—దురదృష్టవంతుఁడనైన నాకు నాచరిత్రమును చెప్పుకో
నుటకంటె విశేషభారమగు పని మఱియొకటి లేదు. అయినను దేవర
యంతటివారు నావంటి యభాగ్యుని మన్నించి యడిగినప్పుడు మాఢ్య
ము చేసి చెప్పక నిరాకరించుట ధర్మము కాదుగనుక నావిపత్తు లాత్మ
దోషమువలనఁ గలుగక దైవవశముననే వచ్చినవని లోకమునకెంత
కును తెలియుటకయి నన్ను నాదుఃఖము చెప్పనిచ్చినంతవఱకు నాదుర్ద
శలను వినిపించెదను వినుండు—నేను మధురాపురమున నొక సద్వం
శమున జన్మించి, వాణిజ్యమువలన జీవనము చేయుచు, కులీనయు గుణ
వతియు సౌందర్యవతియు నగు చారుమతియను సుందరిని వివాహము
చేసికొని, ఆమెతోఁగూడ కొంత కాలము సకలసౌఖ్యములు ననుభవిం
చుచు సుఖజీవనము చేయుచుంటిని. అంతట వ్యవహారధర్మముఁబట్టి
నేను సింహళద్వీపమునకు వెళ్ళవలసివచ్చినందున, గర్భిణియైయున్న
భార్య నింటనే దిగవిడిచి యోడనెక్కిపోయి యక్కడనే వ్యాపారము
మీఁద ఆఱుమాసములవఱకు నుంటిని. అటుతరువాత నింకను కొంత
కాలమక్కడనే యుండవలసినట్లు తటస్థించినందున దుస్సహమయిన
పతివిరహమునకుఁ దాళఁజాలక పలుమాఱు వర్తమానములు బంపుచు
వచ్చిన ప్రాణసమానురాలయిన నాభార్యనుకూడ నాయొద్దకే పిలి

పించుకొంటిని. అక్కడకు వచ్చిన కొన్నిదినములలోనే నా భార్య ప్రసవమయి దివ్యసుందరవిగ్రహములు గల యిద్దఱు కవలపిల్లలను గనియెను. వారిద్దఱును అచ్చునఁ బొడిచినట్లు భేదమెంతమాత్రమును లేక యేకరీతిగా నున్నందున, ఒకరినుండి యొకరి నానవాలుపట్టుట యసాధ్యముగా నుండెను. ఆదినముననే దైవయోగముచేత మేము దిగియున్న సత్రములోనే కాపురమున్న యొక బీదదానికికూడ సరిగా నొక్కరీతిగానున్న యిద్దఱు కవలపిల్లలు పుట్టిరి. వారి తల్లిదండ్రులు నిరుపేదకాటచేత వారు తమబిడ్డల నమ్మఁజూపగా, నాకొమాళ్ళవద్ద నీడుజోడుగానుండి యాడుకొనుచు సేవచేయుచుండుట కక్కఱకువత్తురనియెంచి, వాండ్రఁగూడఁగొని కన్నబిడ్డలవలె పెంచుచుంటిమి. స్వభావముచేత రూపములయందీషత్తును భేదములేనివారికి నామములచేతమాత్ర మెంతుకుభేదము కల్పింపవలెనని యెంచి, నా కొమాళ్ళకిరువురకును వసంతకులనియు సేవకులకిద్దఱకును లక్ష్మణులనియు నామకరణములు చేసితిమి. అటువంటి ముద్దుమూటగట్టు కొమాళ్ళు గలుగుటవలన పట్టరాని గర్వముకలదయి యెప్పు వారిని తీసికొనిపోయి బంధువులకెల్లను జూపుచునాయుచు సంతోషముతో నా భార్య ప్రతిదినమును దేశమునకు వెళ్ళుదమురమ్మని నన్ను ప్రయాణము చేయు నారంభించెను. అహోరాత్రములు చెవి నిల్లుకట్టుకొని పోరుచుండఁగా నేనామెపోరు పడలేక తుదకు విధిలేక యొప్పుకొని కష్టపడవలసిన యోగముండి యిష్టములేకయే యొకదినమున నోడనెక్కి సపరివారముగా బయలుదేఱితిని. ఎటువంటి వర్జ్యసమయమున నిల్లువిడిచితిమో కాని మేము లంకవిడిచి క్రోసెడు దూరము నయిన రాకమునుపే భయంకరమయిన గాలివాన యారంభమయినది. అది యంతకంతకు ప్రబలి మహాభయానకముగనున్న నావికులు నిరాశులయి తమ

యోడను రక్షించుకొను మార్గము గానక ప్రతిసమయమును గాలి
దెబ్బకు పగిలిపోవ సిద్ధముగానున్న యోడలో మమ్ము నదలిపెట్టి తమ
ప్రాణములను రక్షించుకొనుటకయి నావికులును ప్రక్కలనుగట్టి
యున్న చిన్నపడవలలో నెక్కిపాఱిపోయిరి. నామట్టుకు నాకు చావన్న
సంతభయము లేకపోయినప్పటికిని దగ్గఱజేరి కంటికి నేలకును నేకధార
గాఁ గోలుగోలున నేడ్చుచున్న భార్యను, భయమెట్టువంటిదో యెఱుఁ
గకపోయినను తల్లియేడుపుచూచి వేడుకకో ఆకుకన్నకడుపు దహించు
కొని పోవునట్లు పెద్దపెట్టున రోదనము చేయుచున్న పిల్లలను జూచి, వారి
నిమిత్తమయి నామనస్సు తామరాకులోని నీరువలె తల్లడిల్లసాగెను.
ఈప్రకారముగా కొంతసేపు వారిరక్షణోపాయమును వెదకుటకయి
దీర్ఘాలోచనలో మునిఁగియుండి కడకొక్క యుపాయము నాలోచించి
గాలివానలు పట్టినప్పుడు పనికివచ్చుటకయి పడవవాండ్రు నిలువచేసి
యున్న చాపకొయ్యలలో నొకదానికి చిన్నవసంతకు నొక్కచివరను
చిన్నలక్ష్మికి నొక్కచివరనుగట్టి నడుమను నేను కట్టుకొంటిని. అప్పు
డు దుఃఖసముద్రములో మునిఁగియున్న నాభార్యనుగూడ నేనుజేసి
నట్లే చేయుమని బోధింపఁగా నామెయును మిగిలియున్న చిన్నవాండ్ర
నిరువురను చెఱియొకచివరను మఱియొక చాపకొయ్యకుకట్టి తాను
మధ్యకట్టుకొనెను. కీడులోమేలు దైవమనుగ్రహించి నాకప్పుడా
యుపాయమును తోఁపించినందున, అప్పుడే మృతినొందక నాకష్టకథ
లను మీవంటివారికి చెప్పుచుండుటకయి భూమిమీఁద నిలాగున
బ్రదికితిని. మేమిరువురమును ప్రాణాధికులయిన మాబిడ్డల మీఁదనే
కన్నులుపెట్టుకొని ప్రవాహవేగమును బట్టి పడవ పోయినట్లెల్ల రామ
నాథపురమునకేసి కొట్టుకొనిపోవుచుంటిమి. ఇంతలో మబ్బువిడిచి
పోయి కన్నులు మిఱుమిట్లుగొనునట్లుగా ఆకాశమధ్యమున సూర్యు

బింబము కనఁబడెను; ఆనలు కావరించియున్న చీఁకట్లన్నియు నిమిష ములో మాయమాయెను; కొండపొడుగున లేచు తరంగములన్నియు నణఁగి సముద్రము నిశ్చలముగా నుండెను; సముద్రమునంతను అల్ల కల్లోలముగాఁ జేసిన వాయువంతయు శాంతించెను. అప్పుడు మాకు ముందు దూరమున రెండునావలు కనఁబడెను. ఆనావలు చేరువకు రాకముందే—(గద్గదస్వరముతో) ఇఁక నేమియు నేను చెప్పజాలను. దీనినిబట్టి దానిని మీరూహించుకొనుఁడు.

ధర్మ—ఓయి వృద్ధుఁడా! ఈప్రకారముగా కథను నడుమ త్రెంపివేయక కడముట్ట చెప్పుము. మేము నిన్ను క్షమింపలేకపోయి నను నీకథవిని జాలినైనను పొందుదుము.

వృద్ధ—ఆనావలు దగ్గఱకు రాకముందే మేమున్నయోడ యొక పర్వతమును గొట్టుకొని యకస్మాత్తుగా ముక్కముక్కలుగా పగిలి పోయెను. ఆయుత్పాతముచేత మేము చాపకొయ్యల నంటిపట్టుకొని నీళ్ళపయిన తేలి కొట్టుకొని పోవుచుంటిమి. నేను నాప్రాణముతోపాటు మఱియిద్దఱ ప్రాణములను గూడ కాపాడవలసినవాఁడ నగుటచేత, నాభార్యకును తక్కిన వారికిని నేనేమియు తోడుచూపలేకపోతిని. అందుచేత నాభార్య యిరువురపిల్లలతోను ప్రవాహవేగము ననుసరించి మఱియొకనైపునకు కొట్టుకొనిపోవుచుండెను. అయినను వారుచూపు మేరదూరములో నుండఁగా నే యెవ్వరో చిన్నపడవలోవచ్చి వారి నెక్కించుకొని కొంతసేపటిలో దృష్టిపథమును దాటిపోయిరి. వారి నట్లు తమపడవలో నెక్కించుకొన్నవాండ్రు రామనాథపురమునుండి చేపలఁబట్టుటకయి వచ్చిన పల్లెవాండ్రయి యుందురని నేనూహచేసి కొంటినిగాని, ఆతీసినవారెవరో తరువాత వారిగతి యేమైనదో యెన్నివిధముల ప్రయత్నముచేసినను నేటివఱకును నాకు తెలియునే

లేదు. హా దైవమా! వారెట్టి యాపదలపాలయి యెక్కడ కష్టపడు
చున్నారోగదా!

ధర్మ—ఓయి వెఱ్ఱివాఁడా! వారినిమిత్తమయి నీవు విచార
పడుచున్నావేకాని నీకుఁ రాఁబోవుచున్నగతిని నీవు విచారించుకొన
కున్నావు. ఆటుతరువాత నీకేవలకు నేమి జరిగినదో వివరముగా
తెలుపుము.

వర్ధ—వారు సుఖముగా పడవలో నెక్కించుకొఁబడఁగా కన్ను
లార చూచితినిగనుక, నాప్రియపుత్రుని భృత్యుని ఏలాగునయిన
బ్రతికించుకోవలెనని సముద్రతరంగములతో పోరాడుచుండుట తప్ప
నా కప్పుడు మాఱుచింత లేకపోయెను. ఈప్రకారముగా సముద్ర
ములోఁబడి ముందుకు వెనుకకు అలలీడ్చినట్లెల్ల పోవుచు తిరుగుడు
పడుచుండ, దైవికముగా నాసమయమున నాదారిని పోవుచున్న యోడ
పయి నున్నమనుష్యులు దూరముననుండి మమ్ముఁజూచి తమయధి
కారికి చెప్పఁగా నతఁడును సదయహృదయుఁడయి యోడను మా
దగ్గఱకు పట్టించి మమ్ముఁ దెక్కించుకొనియెను. పడవవాండ్రందఱ
ును మునుపు నన్నెఱిఁగినవారగుటచేత సమస్తవిధముల నన్నాద
రించి సకలోపచారములను జేయుచు సుఖముగా మమ్ము మధురా
పురమునకుఁ గొనిపోయి విడిచిపెట్టిరి. ఇల్లుచేరినతరువాత సంసారము
మీఁది విరక్తిచేత నేనుమరలవివాహము చేసికోక, క్రమక్రమముగా
దుఃఖమునంతను మఱచిపోయి ప్రాణములనన్నిటిని నాచిన్నకుమారుని
మీఁదనే పెట్టుకొని, ఒకవిధముగా కాలము గడపుచుంటిని. ఇట్లు
కొంతకాలము జరుగఁగా నాబహిఃప్రాణమైనద్వితీయపుత్రుఁడు పదు
నెనిమిదిసంవత్సరముల వయస్సు గలవాఁడయి తనతల్లి యేమయిన
దని యొకనాఁడు నన్నడిగెను. నేనును కన్నులకాలువలుగట్ట నడచిన

సర్వవృత్తాంతమును పూసగ్రుచ్చినట్లతనికి వినిపించితిని. అదివిన్నది మొదలుకొని యతనిచిత్తమంతయు తల్లిని సోదరుని వెదకుటమీఁద పోయి, తనవలెనేయున్నను పోఁగొట్టుకొని విచారించుచున్నభృత్యుని తనకుతోడిచ్చి వారిని వెదుకఁ బంపుమని నన్ను బ్రతిదినమును పీడింపసాగెను. భార్యాపుత్రుల సమాచారము తెలిసికోవలె నని మనసులో నాకెంతో యపేక్ష గలిగి యుండియు వానినిమిత్తమయి యీయున్న యొక్కకుమారునినికూడ పంపివేసి యొక్కఁడను నుండ మనసొప్పక యిదిగో రేపుపంపెద నదిగో మాపుపంపెదనని యొక పట్టున సమ్మతింపక కొంతకాలము జరపితిని. ఆపిమ్మట దినదిన క్రమమున పుత్రునినిర్బంధ మెక్కువ కాఁగా, అతనిప్రార్థనను తీసి వెయ్యలేక తుదకెట్లో సమాధానపడి వెళ్ళి వేగిరము రా ననుమతించితిని. నా కుమారుఁడును సేవకుఁడును నన్నువదలివెళ్ళినతరువాత ప్రతినిమిషమును వారిరాకకయి యెదురుచూచుచు, నేఁడువచ్చెదరో రేపువచ్చెదరో యని స్వప్నావస్థయందుసహితము వారినే తలఁచుకొనుచు నెంతో కష్టముమీఁద రెండుసంవత్సరములవఱకును నోర్చుకొని యుండి, అప్పటికిని వచ్చుజాడ కానరానందున నిఁకనింటకాలు నిలుపక మేరమీఱిన పుత్రస్నేహమున బయలుదేఱి రెండుసంవత్సరములనుండి క్రమముగా మళయాళము, కన్నడము, కొంకణము, ఘూర్జరము, మాళవము, నేపాళము, బంగాళము మొదలయిన దేశములనెల్ల వెదకి యెందెందును వారిని గానక, అచ్చటనుండి దక్షిణాభిముఖుఁడనయి యుత్కలదేశముమీఁదుగా నాంధ్రదేశము ప్రవేశించి యందించుకయు వారిజాడ తెలియక విసిగి వేసరి వారియాశ నిరాశ చేసికొని యింటివంక మరలివచ్చుచు, మనుష్యసంచారము గలదేశములలో దేనిని వెదకకుండ విడిచిపెట్టిపోవబుద్ధిపుట్టక, చావున

కయిన నొప్పిగొని కడకీదేశము చొచ్చితిని. ఈదినముతో నిచట నాకథాశేష మైనది. నాకిప్పుడు మఱి యేమియు విచారము లేదు. గాని నాపుత్రకళత్రాదులు జీవముతో నున్నారన్నశుభవార్త నా చెవిని బడిన సంపూర్ణసంతోషముతో నీదేహమును విడుతునుగదా యనిమాత్రము చింతపడు చున్నాను.

ధర్మ—ర జనకసహిత మలంఘ్యమయిన మాదేశ రాజ శాసనమునకు విరుద్ధము కాకుండ నేని సంతోషపూర్వకముగా మే మీావఱకే నిన్ను క్షమించి విడిచిపెట్టి యుందుము. రాజశాసన మీా విషయములో నెంతో క్రూరముగా నున్నది; మే మేమి చేయుదుము? మేము చేసిననిబంధనలను మేమే తగవుమాలి యతిక్రమించుట మా గణ్యతకు తగినపని కాదని నీకును తెలియునుగదా? న్యాయమును బట్టి మాచట్టముల విధులప్రకారము నిన్నిప్పుడే చంపింపవలసినది మాకర్తవ్యకృత్యమయినను, ఏదియెట్లయినను విచారింపక నీకు మే మొక్కయుపకారమునుమాత్రము చేయ నిశ్చయించుకొన్నారము. నీయావచ్ఛక్తిని వినియోగించి యేలాగున నైన నీసాయంకాలము లోపలగా ఈగ్రామములో నెవ్వరియొద్దనైన బములుచేసిగాని యెవ్వరి నైన వేడికొనిగాని తెచ్చియపరాధము విధించినధనమును చెల్లింపుము. నీకీదినము గడువిచ్చినారము; పొమ్ము. ఆప్రకారముగాఁ జేయఁగలిగితి వేని నీవు బ్రదుకుదువు; లేదేని, ఈసాయంకాలముతో నీదేహము నీది కాదు.—(కారాగృహాధికారివంకఁదిరిగి) ఓ శ్వేత వాహనా! కావలితో నీ వీతనివెంటనుండి కోరినచోటికెల్లనుతీసికొని పొమ్ము.

శ్వేత—చిత్తం మహాప్రభూ!

ధర్మ—మే మిప్పు డంతఃపురమునకు విజయంచేసెదము. సాయంకాల మీతని తీసికొని మీరు మరల రండి.

(అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

వర్ధమా—(తనలో) అయ్యో! కాని దేశములో దిక్కుమాలిన పక్షినయి చచ్చిపోవుచున్నానుగదా? ఇక్కడ నన్నెఱిఁగినవా రెవ్వ రున్నారు? ఒక్క విదేశీయుని నమ్మి దండుగ చెల్లించుటకై యింత సొమ్ము దానరూపమునఁగాని ఋణరూపమునఁగాని మొగమెఱిఁగ నివాఁడెవ్వఁడిచ్చును? నన్నింత సేపు బ్రతుకనిచ్చిన నాకింత యధిక వేదన కలిగించుటయే కాని యుపకారము చేయుట కాదు.

(అని కారాగృహాధికారి వెంట నడిచెను.)

ద్వితీయరంగము—ఒక బహిరంగ ప్రదేశము.

[చిన్నవసంతకుఁడును చిన్నలక్ష్మణుఁడును, ధనమిత్రుఁ డనువర్తకుఁడును ప్రవేశించుచున్నారు.]

ధన—ఆంధ్రదేశములో మనకిద్దఱకును గలిగిన మైత్రినిబట్టి నీకొక్క హితోపదేశము చేయుచున్నాను. నీవు మధురాపురవాసుఁడ నని యెవ్వరితోను ననక, ఆంధ్రదేశస్థుఁడనని చెప్పకొమ్ము. నీవు పాండ్యమండలపువాఁడవని తెలిసినపక్షమున నీసొమ్మంతయు రాజు దండుగ పుచ్చుకొనును. గ్రహచారముచాలక యిక్కడకు వచ్చి నందునకయి యీదినముననే పాండ్యదేశవర్తకుఁ డొకఁడుపట్టుకోఁ బడి యున్నాఁడు. పాపము! అతఁడు తనప్రాణరక్షణార్థమయి తగి నంతధనము నిచ్చుకోలేకపోవుటచేత సూర్యాస్తమయములోపల రాజ శాసనమునుబట్టి రాజభటు లాతనిప్రాణములు తీసివేయుదురు. నీవు

నాదగ్గఱనుంచిన సొమ్మిదిగో పుచ్చుకొమ్ము. (అని యొకమూటను తీసి యిచ్చుచున్నాఁడు.)

చిన్నవసం—(పుచ్చుకొని) లక్ష్మణా! నీవీసొమ్ము తీసికొని పోయి నేను తిరిగివచ్చినదాఁక మనము దిగినసత్రమువద్దపదిలముగా కనిపెట్టి యుండుము. భోజనసమయములోపల నేనీపట్టణము నాలుగు మూలలును తిరిగి యిందలివిశేషములనుచూచి వచ్చెదను. నేనిప్పుడు మార్గాయాసముచేత బడలియున్నను, ఇక్కడివింతలను జూచువఱకును నాకు విశ్రాంతిపొంద పుట్టకున్నది.

చిన్నలక్ష్మ—నీమాటలనుబట్టి నిన్నెవ్వరో ఆనవాలుపట్టి నిన్నుపట్టుకొని చెరసాలలో పెట్టుతారు. నీకేల వెళ్ళు.

(అని నిష్క్రమించెను.)

చిన్నవసం—ధనమిత్రా! చిన్నప్పటినుండియు నాదగ్గఱ మిక్కిలి చనువగుటచేత సంకోచింపక హాస్యవచనములను పలికివీఁడు నన్నునవ్వించి నామనసులో విచారముగా నున్నప్పుడు వినోదము కలిగించుచుండును. నాతోకూడ నీవు కొంచెముసేపు తిరిగి పట్టణము చూపింపఁగలవా? మనమిద్దఱమును గలిసివెళ్ళి యీపూట మాబసలోనే భోజనము చేయుదము.

ధన—ఈపూటకు నన్ను క్షమించి వదలిపెట్టవలెను. ఈవఱకే నేనొకవర్తకునియింటికి భోజనమునకు వచ్చెదనని వాగ్దానముచేసి యున్నాను. నేనిప్పుడు వెంటనే వెళ్ళవలెను. నేను మధ్యాహ్నము మరల వచ్చి చీఁకటి పడువఱకును నీతోకూడ నుండి యీపట్టణము నందలి విచిత్రములనెల్లను నీకు చూపెదను.

చిన్నవసం—మంచిది. నీవువెళ్ళుము. మాదేశస్థునినెవ్వనినో పట్టుకొన్నారని విన్నప్పటినుండియు నామనసులో నేలాగునన్నో

యున్నది. ఇక్కడక్కడ కొంచెము తిరిగి యిప్పుడే నేనును వె
యిల్లుచేరెదను.

ధన—నీమనసువచ్చినట్లు చేయుము. నేను పోయివచ్చెదను
(అని వెళ్లుచున్నాఁడు

చిన్నవసం—(తనలో) అయ్యో! ఒకజలబిందువు మహాసము
ద్రములోఁ బడిన మఱియొక జలబిందువును వెదకి పయికి తీసికొ
వచ్చుటకయి పనిపూని యందు ప్రవేశించి యామహార్ణవములో
తానుగూడ కనఁబడకయడఁగిపోయినట్లు, మందభాగ్యుఁడనైన నేను
తప్పిపోయినదియున్నను తల్లిని వెదకుకొనని బయలుదేఱి యిల్లు విడి
వాకిలివిడిచి యీమహాసంఘములోఁబడి కానిదేశములో పరిభ్ర
మించుచున్నాఁడను.—అదుగో లక్ష్మణుఁడు వచ్చుచున్నాఁడు!

[పెద్దలక్ష్మణుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

లక్ష్మణా—అప్పుడే వచ్చినావేమి?

పెద్దలక్ష్మ—అప్పుడేనా? ఇప్పటికే నేనెంతో ఆలస్యంగా
వచ్చినాను. దేవరవారు యింటికిం వెగిరం వేంచేయకపోవడంచేత
యింటికాడ అన్నమూ కూరలూ చల్లారిపోయినవి. మీకీ వేళభోజన
మీఁద ధ్యానం లేనట్లున్నది. మీకేమి? మీస్థితి చూస్తే మీ
రెక్కడనో దిట్టంగా విందారగించినట్టు తోస్తూవున్నది. మీకోస
వునూరుకుని యింటికాడ పడి ఆకలితో మలమల మాడి మేము
చస్తూవున్నాము.

చిన్నవసం—ఈపరిసంగ మింతటితో చాలించి యిప్పుడు నీచేతి
కిచ్చిన సొమ్మెక్కడ పెట్టివచ్చినావో ముందుగా నాతో చెప్పు.

పెద్దల—కూలివానికి కిమ్మని యిచ్చిననాలుగు డబ్బులూనా
నాకెందుకు? నేను వాడి కప్పుడే యిచ్చి పంపివేసినాను.

చిన్నవసం—నే నిప్పుడు మనసులో నేమియు నుల్లాసముగా లేను. నాముందర నీవు ముద్దులుగురుపక నామ్యేమి చేసినావో నిజము చెప్పు. మన మామగారికి క్రొత్తవారము యుండఁగా, అంతసొమ్మెలాగున నౌకరిని నమ్మి యొప్పగించి వచ్చినావు?

పెద్ద—ఇప్పుడు నాతో పరిహాసించక మాటాడుతూవున్నారా యేమిటి? యింటికి వస్తే భోజనాలు అయిన తరువాత నెమ్మదిగా కూర్చుండి కావలసినంత సేపు మీరు మనసువచ్చినట్టు హాస్యాలాడుకోవచ్చును. అమ్మగారు మిమ్మల్ని వేగిరం తీసుకురావలసిన దని నన్ను పంపించినారు. మిమ్మల్ని వేగిరం తీసుకుపోకపోతే, ఆమెగారు నాపనిపట్టిస్తారు. తరువాత మీదోషానికి నేను దెబ్బలు తినవలసివస్తుంది, వేగిరం లెండి.

చిన్నవసం—(కోపదృష్టితో) ఓరీ! లక్ష్మణా! ఇటురా భద్రం! హాస్యమునకిది సమయము కాదు. ఈమాటలన్నియు సమయమువచ్చినదాఁక దాచుకొని, ముందుగా నీ చేతికిచ్చిన ధన మేమయి నదో నాకు చెప్పు

పెద్ద—నా చేతికా? నాచేతికి మీరు ధన మెందుకిచ్చారు?

చిన్నవసం—ఓరీ దుర్మార్గశ్రేష్ఠుడా! ఈలాగున దయచేసి కొంచెము నీవు సమర్పించినట్టుగా కట్టిపెట్టి నీమీఁద పెట్టినపని యేమి చేసినావో చెప్పు.

పెద్ద—నామీఁద పెట్టినపని మిమ్మల్ని భోజనానికి యింటికి తీసికొని వెళ్ళడమే. అమ్మగారున్ను ఆమె చెల్లెలున్ను మీకోసం కనిపెట్టుకొనివుంటారు. రండి వెళుదాము.

చిన్నవసం—నీ చేతికిచ్చిన వేయివరాలును సురక్షితముగా నెక్కడ దాచివచ్చినావో యీసారి నిజముగా చెప్పు. చెప్పనిపక్షమున,

నామనస్సులో నెమ్మదిలేనప్పు డీప్రకారముగా మేలమాడుచున్నం దుకు నీతలకాయ పగులఁగొట్టెదను.

పెద్దల—నావద్ద వేయివరాలు లేవుగాని దేవరవారు తల మీఁద వేసినవీ దేనిగాని బుజాలమీఁద వేసినవీ మొయ్యలేకుండా వెయ్యి దెబ్బలున్నవి. కావలిస్తే వాటినన్నిటినీ వడ్డీతోకూడా మీకు తీర్చ గలను.

చిన్నవసం—ఆ! అమ్మగారు బుజములమీఁద వేసినవా? నీ కెక్కడ నేయమ్మగారు కన్పించారని [illegible]!

పెద్దల—ఏయమ్మగారా! తమభార్యగారు. తమరువచ్చిం దాకా భోజనంచెయ్యకుండా కనిపెట్టుకొని ఉండి తమరిని వెదకి తీసు కొనిరమ్మని నన్ను పంపించిన అమ్మగారు. ఇప్పుడు తెలిసిందా?

చిన్నవసం—నాకేమీ తెలియదు. నీ అమ్మగారిని గృహ మునుకూడ తగులఁబెట్టరా. నా కిల్లును లేదు భార్యయును లేదు. కొంచ మైనను భయములేకుండ నన్నిలాగున మొగముమీఁదనే మొగతాళి చేయ మొదలుపెట్టినావా? నిన్నేమి చేసెదనో చూడు

(అని నెత్తిమీఁద కొట్టుచున్నాఁడు.)

పెద్దల—(చేయడ్డముపెట్టి) ఇదేమిటి? నన్ను నిష్కారణంగా కొడుతూవున్నారు? నన్నుపోనియ్యండి. (అని పాఱిపోవుచున్నాఁడు).

చిన్నవసం—(తనలో) ఈపాపాత్ముఁ డెవఁడో మాయోపాయము చేసి నాధన మపహరించి నా పని కాజేయుదలఁచినాఁడు. ఇది పంచ మహాపాతకుల పట్టణమని మున్నెప్పుడును వినుచుందును. అది యి ప్పుడు నిజమయినది. నిమిషములో కన్నులుగప్పి యింద్రజాలముచేసి వస్తువుల నపహరించువారును, క్షణములో మతులుమార్చి మోసము చేసి చూచినదానినెల్ల మాయముచేయువారును, మాటలతో బయల

పందిళ్లు వేసి యీయచేతిలో స్వర్గము కనఁబఱచి ధనములాగువారును, ఈపట్టణమునిండ కుప్పతిప్పలుగా నున్నారట! ఇదియేసత్యమయ్యెనేని నేటితో నేను చెడిపోయినాను. నేటికాలమునకు ధనమునకు ఱెక్కలు వచ్చి దానికిని నాకును ఋణము చెల్లిపోయి నావద్దనుండి అదియెగిరి పోయినది కాఁబోలును! నేనును జప్పున సత్రమువద్దకుపోయి వాఁడక్కడ నున్నాఁడేమో వెదకి పట్టుకొనెదను. (అనివెళ్ళుచున్నాఁడు)

ద్వితీయాంకము

(ప్రదేశము — సీతగారి గృహము)

[సీతయు, సుభద్రయు, ప్రవేశించుచున్నారు]

సీత—సుభద్రా! ఇదేమి? నాప్రాణేశ్వరుఁడున్ను రాలేదు; నాప్రాణేశ్వరుని వేగిరం వెదకి తీసుకొనిరమ్మని పంపిన భృత్యుఁడున్నూ జాడలేదు. ఇప్పుడు రెండుజాములు దాటిపోయింది.

సుభ—ఎవ్వరైనా అతణ్ని భోజనానికి పిలుచుకొనిపోయినా రేమో! అతడు యింటికి రాకుండానే మధ్యదారిలోనుంచే వెళ్ళివుండవచ్చును. భోజనానికివచ్చే వేళ మించిపోయింది. ఇకమనం కనిపెట్టుకొని వుండనక్కరలేదు; భోజనంచేతాములే. మగవాళ్ళుపరమస్వతంత్రులు; వాళ్ళేమిచేసినా మనమేమీ అనకూడదు.

సీత—మనకులేని స్వాతంత్ర్యము మగవాళ్ళకుమాత్ర మెందుకుండవలెను? నేనెక్కడకయినా వెళ్ళి వక్కదినము వేళకు యింటికి రాకపోతే వారూరుకుంటారేమో!

సుభ—మనవలె మగవాళ్ళు యింట్లోకూర్చుండవలసినవాళ్లు కారు. వాళ్ళు బయటతిరిగి పనిచేసి కుటుంబపోషణానికయి చెమట

మూడ్చి కష్టపడి సంపాదించి తేవలసినవారు. అందుచేతనే వారికి స్వేచ్ఛ అధికంగావున్నది. వారేమిచేసినా మనం తప్పుపట్టక వారి కణగివుండవలెను. సృష్టిలోవున్న సమస్తజంతువులున్ను ఆడవి మొగ వాటికి లోబడివుండడం నైజం.

సీత—రేపు నీ పెళ్ళాయి నీ మొగుడు వేళకు యింటికి రాక తిప్పలుపెడితే నీవప్పుడేమి చేస్తావు?

సుభ—అతడు యింటికి వచ్చేవరకూ శాంతంవహించి కనిపెట్టుకుని వుంటాను.

సీత—యితరులవిషయంలో మాట లెన్నైనా చెప్పవచ్చును. స్వవిషయంలో మాత్రం చెప్పినట్టు నడుచుకోవడం బహుకష్టం. తన విషయంలో యెదటివారు నేరంచేసినప్పుడు నీవుచెప్పిన శాంతమూ గీంతమూ అవతలకు నడుస్తవి. నీకునిజంగా ..గడువచ్చి యీప్రకారంగా నిన్ను బాధపెట్టినప్పుడు నీవెంత శాంతం వహిస్తావో మేము చూడకపోముతే.

సుభ—నేను వివాహం చేసుకోకముందే మొగడికి లోబడి వుండడం నేర్చుకుంటాను. నాశాంతం నీకు కనపర్చడాని కయినా నేను శీఘ్రంగా వివాహ మాడుతాను—అదుగో లక్ష్మణుడు వస్తూ వున్నాడు. నీభర్తకూడా వెనుక వస్తూవుండి వుండవచ్చును.

[పెద్దలక్ష్మణుడు ప్రవేశించుచున్నాడు]

సీత—నీయజమానుడుగా రెంత దూరములో వున్నారు?

పెద్దల—నాయజమానుడు నాకుజానెడు దూరంలోవున్నాడు; ఆయనచేతులు మరీచేరువకు వచ్చినవి. రెండుచేతులూ దబడబ నాతలమీద పడ్డవి. ఇవిగో నాదౌడలుకూడా సాక్ష్య మిస్తూవున్నవి చూడు. (అని వంగి దౌడచూపుచున్నాడు)

సీత—నీకేం ప్రాణము కట్టిపెట్టి తెనుగుతో చెప్పు. ఆయన నీతో మాట్లాడినారా? నీవాయనను కనిపెట్టినావా?

పెద్దల—ఆయనమొహ మంతా నాశిరస్సుమీద కనపడ్డది. ఆయనమొహ మేమో కాని చెప్పినమాట వకటినాకు తెలిసిందికాదు.

సుభ—నీకర్థం తెలియకుండా అతడంత అస్పష్టంగా మాట్లాడినాడా?

పెద్దల—ఆ మనసినంత స్పష్టంగానే మాటలాడినాడు; నాతల మీద దెబ్బలు మరింత స్పష్టంగా కనపడ్డవి. ఆడినమాటలుమాత్రం నాకర్థం కాలేదు.

సీత—ఆయన యింటికి వస్తావున్నారేమో చెప్పు. ఆలస్యంగా వస్తే భర్తకేమయినా కోపంవస్తుందని సందేహిస్తావున్నా రని తోస్తుంది.

పెద్దల—ఏసందేహమూ లేదు. నీభర్తకు పిచ్చియెత్తింది.

సీత—ఓరనిర్భాగ్యుడా! పిచ్చియెత్తిందీ!

పెద్దల—పిచ్చియెత్తిపోతే వెఱ్ఱి. యేదోవకటియెత్తింది. తప్పకుండా నీమొగుడికి మతిపోయింది. నేను యింటికి భోజనానికిరమ్మంటే నావెయివరహాలూ యేమిచేసినావంటాడు; నేను భోజనసమయమయ్యా అంటే, నానా సొమ్మంటాడు; అన్నం చల్లారిపోయిందంటే, నీపేటి కిచ్చిధనం తెస్తుంటాడు; అతనికి డబ్బుపిచ్చయెత్తింది. అమ్మగారు కనిపెట్టుకొని వున్నారయ్యా అంటే, నేనేఅమ్మగారినీ యెరగను నీఅమ్మగారిని తీసుకువెళ్ళి తగలబెట్టి రమ్మన్నాడు.

సుభ—ఎవరన్నారు?

పెద్దల—యెవరా? నాయజమానుడున్ను నీబావగారున్ను

అయిన వసంతకుఁడుగారు. నేను యిల్లూ యెరగను పెళ్ళాన్నీ యెరగను యేమీయెరగను పొమ్మన్నాఁడు. నేను నోటితో మీవర్తమానం తీసుకుని వెళ్ళితలతో కావలసినన్ని దెబ్బలు మీకు ప్రత్యుత్తరం తీసుకుని వచ్చినాను.

సీత—నిర్భాగ్యుడా! నీవు మళ్ళీ వెళ్ళి నీయజమానుణ్ని యింటికి తీసుకుని రా.

పెద్దల—మళ్ళీ వెళ్ళి మళ్ళీ దెబ్బలు తిని రావడానికా? యిక నేను వెళ్లను. యీసారి మరివకరిని పంపు.

సీత—మాఱుమాటాడకుండా వెళ్ళు వెళ్ళకపోతే నీతల బద్దలుకొడతాను.

పెద్దల—యివేళ మీయిద్దరిమధ్యనూ నాతలకాస్తా పగిలిపోతుంది. పగలకుండా వుండడానకి దేవుడు నాకు యినపతలనయినా పెట్టినాడు కాడు.

సీత—ఆట్టేవాగక వెళ్ళిపో నీయజమానుణ్ని వేగిరం తీసుకురా.

పెద్దల—వెళ్ళితీసుకురమ్మని యిక్కడ నీవు తన్నుతావు; వెళ్ళి యీమాటలు చెపితే అతడు అక్కడ తన్నుతాడు. మీయిద్దరి మధ్యనూ నాకు చావు వ్రాసింది. యీమాటు నేను చావకుండా బ్రతికివస్తే నావంటిమీఁద చర్మంవుండదు. (అని వెళ్ళుచున్నాఁడు.)

సుభ—ఛీ! వూరుకో నీమొగంచూస్తే నీవు బొత్తిగా ధైర్యము లేనిదానివలె కనపడుతూవున్నావు.

సీత—నేను యింట్లో ఆయనకోసం కనిపెట్టుకొని వుండి చూడుతూవుండగా, మరి యెవత్తో ఆయనదాపున జేరి సంతోషిస్తూవుంటే నే నెట్లా సహించి వూరుకోగలను? నామొగంకాంతి తరిగి

వాడబారినట్టు కనపడుతూవుంటే దానికి అతఁడే కారణము. నా ముఖం నిజంగా సౌందర్యం చెడి చిన్నబోయివుంటే; అతడు మళ్ళీ వచ్చి వక్కసారి చల్లనిచూపు చూడడంతోటే నాముఖం యథా ప్రకారంగా అవుతుంది.

సుభ—నీవు లేనిపోని అనుమానం వకటి మనసులో పెట్టుకొని వృధాగా ఖేదపడుతూ వున్నావు. నీ అనుమానం వదిలిపెట్టు.

సీత—మానాభిమానాలు లేనివాళ్ళు యిటువంటిసంగతులు లక్ష్యంచెయ్యక వూరకుండగలరు గాని నేనెలాగు వోర్చివుండగలను? నేనెరుగుదును; ఆయనదృష్టి నిశ్చయముగా మరియెవ్వతెమీదనో పారింది. లేకుంటే, యింతసేపాటుదాక యింటికి రాకుండా యెందుకు వుంటారు? నాకోసం చేయిస్తూవున్న చంద్రహారం యీదినం తీసుకు రాకుండా రానని నాతో చెప్పివెళ్ళినారు. ఆయన నాకుచేతనే యింటికి రాకుండావున్నారనుకుందా మంటే, నేను వర్తమానం పంపించి నప్పుడు తనకు భార్యా అక్కరలేదని యెందుకు కోపపడుతారు? యిప్పుడు నాసౌందర్యం ఆయనకు హృదయరంజకముగా లేనందున, యీప్రకారంగా నేను దుఃఖిస్తూనే ప్రాణం విడుస్తాను. (అని యేడ్చు చున్నది.)

సుభ—నీవంటి తెలివిమాలినవాళ్ళెవరూ లేనిదే వట్టిజారత్వ శంక పెట్టుకొని తిన్నగా సుఖింపలేక తీరి కూర్చుండి యేదో మనో వ్యధ బెట్టుకొని కృశిస్తూవుంటారు. వాడు చెప్పినమాటలు నిజమో అబద్ధమో కనుక్కొని నీమొగుణ్ణి వెంటఁబెట్టుకొని వత్తాము రా.

(అని యిద్దఱును వెళ్ళుచున్నారు)

ద్వితీయరంగము—సత్రపువీధి

[చిన్నవసంతుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

చిన్నవసం—(తనలో) నేను లక్ష్మణునికి తెలియకుండ నాసొమ్ము జాగ్రత్తగా నున్నదనుకొని, హాజీ కిచ్చి నా సత్రపు పెట్టెలో పెట్టుకొనియుండి యిప్పుడే నాకోసము మాటాడుటకు వెళ్ళియున్నాము. సత్రాధికారి చెప్పుచున్నాఁడు. ఇట్లు చెప్పినమాటలను బట్టి చూడఁగా మొట్టమొదట నేను సొమ్మిచ్చినప్పుడు లక్ష్మణుఁడు నాతో మాటాడనట్లు కనఁబడుచున్నది. ఇదుగో లక్ష్మణుఁడు వచ్చుచున్నాఁడు.

[చిన్న లక్ష్మణుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

ఏమి? ఇప్పుడు నీ వెనుక టకోరనేమి యున్నది మాటలాడితివా? ఇంకను ఆలాగున నేమున్నాది? నీకు డబ్బిచ్చి సొమ్ముంచుకొన్న వస్తుమును, నాతో నూరకల మాటలాడవేమి? నీవు సత్రము యొక్క లెక్క చూపవలెఁగదా? నీచేతికి నేను సొమ్మియ్యలేదా; వచ్చినంతనే భోజనమునకు పిలుచుకొని రమ్మని నిన్ను మీయమ్మగారు పంపినారు; నా యిల్లు మంగళవారపుపేటలో నున్నది. ఇంత తెలిసియుండ నాతో మాటాడుటకయి నీకేమి యిట్టి మతిభ్రమ కలిగినదో యేమి?

చిన్నల—నా వెనుక టకోరనేమి యేమిటి? ఆప్రకారంగా మీతో నేనెప్పుడు మాట్లాడినాను?

చిన్నవసం—ఇంతవరకు నేనే— ఇంకను గడిచినదాని సంగతి చెప్ప లేను.

చిన్నల—మీరు సొమ్మిచ్చి సత్రపు సత్రపు పెట్టెలో పంపినది మొదలుకొని మళ్ళీ నేను మీ మొగము యిప్పుడే చూచితిని.

చిన్నవసం—ఓరి దుర్మార్గుఁడా! నేను నీచేతికి సామ్మేయియ్య లేదన్నావు; ఎవరో అమ్మగారనియు భోజనమనియు చెప్ప మొదలు పెట్టినావు. నాకు కోపము తెప్పించినందుకు ఫలము నీకనుభవ మయినదా?

చిన్నల—మీకు యీలాగు పరమానందం యెత్తుకొన్నం దుకు నాకు బహుసంతోషంగా వున్నది. ఈహాస్యాని కర్థమేమో నాకు తెలిసిందికాదు. దయచేసి విప్పిచెప్పండి.

చిన్నవసం—నన్నింకను మరల నెగతాళి చేయుచునేయున్నా వా? మీదిమిక్కిలి నేనే నీతో హాస్యమాడుచున్నానని యెదురు నా మీదనే నేరము వేసెదవా? అర్థమిదిగో విప్పి చెప్పెదను పట్టు.

(అని కొట్టుచున్నాఁడు.)

చిన్నల—దైవంతోడు. వూరుకోండి. మీహాస్యంఅంతకంతకు ముదురుపాకంలో పడుతూవున్నది. నేనేమి నేరంచేసినానని నన్ను మీరీప్రకారంగా కొట్టినారు?

చిన్నవసం—కొంచెము చనువిచ్చి నీతో నేనప్పుడప్పుడు వేళా కోళాములాడుచు వచ్చుచున్నానని నన్నులోకువచేసి సమయముగుర్తె ఱుఁగకుండ నెక్కడచూచిననక్కడ నేనాతోపరిహాసములకు మొదలు పెట్టి నన్ను బొత్తిగా తెలివితక్కువ వానిక్రింద కట్టి వేసినావు. ఏపని చేసినను సమయమెఱిఁగి మఱిచేయువలెను. ప్రతికార్యమునకును యుక్త సమయ మొకటి యుండును. ఆసమయ మెఱుఁగక అసమయములో చేసినపని యేదియు రాణించదు. నీవిఁకముందు నాతో నెప్పుడయిన హాస్యమాడ దలఁచుకొన్నపక్షమున, నామనసు కనిపెట్టి మఱి హాస్యము చేయుము. లేకున్న నీనెత్తి వాయఁగొట్టి నీవు సమయజ్ఞత నేర్చుకొనునట్లు చేసెదను.

చిన్నల—ముందలాగే చేసునుగాని యిప్పుడు నన్నెందుకు కొట్టినారో చెప్పండి.

చిన్నవ—ఎందుకా? మొట్టమొదట సమయము తెలియకుండ హాస్యమాడి రెండవసారి యిప్పుడు నారల పరియాచకమాడుచున్నందుకు—అదుగో దూరమునుండి మనలను చేసైగచేసి ఆపిలుచుచున్నవారెవరు?

[సీతయు, సుభద్రయు ప్రవేశించుచున్నారు.]

సీత—ఓప్రాణనాయకా! ఇది యేమిపాపము! ఎన్నడూ చూడనివానివలె వింతపడి నా మొగముకేసి ఆలాగున బెదరి బెదరి చూస్తూవున్నావు! ఎవ్వరో మానవక పుణ్యాత్మురాలు నీకటాక్షానికి పాత్రురాలయింది కాబోలును. యిప్పుడు సీతనూగాను నీభార్యనూగాను! నమాటలు నీచెవులకు సంగీతంకంటెనూ మధురంగా వున్నవనీ, నా చూపులే అమృతప్రవాహమును వెదచల్లుతూ వున్నవనీ, నాహస్తస్పర్శము మంచుగంధముకంటెనూ చల్లగా వున్నదనీ, నేను చేసినపాకమే అమృతోపమానంగా వుండి జిహ్వా లేచివచ్చుననీ, చెప్పినకాలం వెళ్ళిపోయింది. అటువంటిస్థితి అంతా మారిపోయి యింతలోకే నన్ను నీవే మరచిపోవడం యేలాగు తటస్థించినది? ఓప్రాణనాథా! నన్ను విడనాడి దుఃఖపెట్టబోకు. నామీంది మునుపటిమోహమంతా మేఘంలో కలిసింది? చేసుకొన్న యిల్లాలిని కాదని అన్యమోహనాంగిమీంద నీవలపు నిలుపడానికి నీకేలాగు మనస్సు వచ్చినది! నేనే నిన్ను కాదని కొంచెం పయిజాడలో ప్రవేశించినట్టు నీచెవిని బడినపక్షమున నీమనస్సు కెంతనొప్పి కలుగుతుంది? నీకు సమర్పణ చేసియున్న యీదేహాన్ని కామదేవుడిమనోవ్యధచేత పరపురుషసంపర్కానికి వక్కమాటు లోబరచినపక్షమున, నీవు నా

మొగంమీద వుమ్మి వేసి, నన్ను కాలితో తన్ని, నావీపుచర్మం వలిచి వేయవా? భార్యవిషయంలో ద్రోహం తలవక నీవూ నిర్దోషివిగా వుండి నన్నూ సుఖాలపాలు చేయక రక్షింపుము.

చిన్నవసం—ఓసుందరీ! నీవింతసేపటినుండియు మాటాడు చున్నది నాతోనా? మఱియొకరితోనా? నీవెవరవూ నే నెఱుఁగను. ఈకాంచీపురమునకు నేను క్రొత్తవాడను. నే నీగ్రామమునకు వచ్చి తిన్నగా జాముసేపయినను కాలేదు. నీప్రసంగమును వాలకమును నాకు వింతగా నున్నవి! ఇంతసేపుదు నీవు మాటాడినమాటలలో నొక్కముక్కయినను నాకర్థము కాలేదు.

సుభ—బాబా! వూరికో సిగ్గువిడిచి ప్రపంచమంతా మాటి పోయినది! మాఅప్పగారిని యీవిధంగా బాధపెట్టడానికి నీ వెప్పుడు నేర్చుకొన్నావు? భోజనానికి నిన్నింటికి తీసుకురమ్మని యీమె లక్ష్మణుని నీవద్దకు పంపినది కాదా?

చిన్నవసం—లక్ష్మణునా?

చిన్నల—నన్నా?

సీత—అవును చిన్నే నీవు మళ్ళీవచ్చి నిన్నతఁడు కొట్టినాడనీ యిల్లు లేదన్నాడనీ భార్య లేదన్నాడనీ నాతో చెప్పినావు.

చిన్నవసం—ఈసుందరితో నీవు మాట్లాడినావా? మీ కప్పుడు జరిగినసంభాషణ యెందువిషయము?

చిన్నల— నేనా? నేనా? ఇప్పుడు తప్ప యిదివఱకెన్న డన్నా నేను యీబిడమొగమయినా చూడలేదు.

చిన్నవ—ఓరి దుర్మార్గుఁడా! నీవబద్ధమాడుచున్నావు. ఇందాఁక నంగడివీథిలో సరిగా నిప్పుడీమె చెప్పినమాటలే నీవు నాతో చెప్పినావు.

చిన్నల—నేను జన్మం యెత్తినతరువాత యెప్పుడున్నూ యీమెతో మాట్లాడలేదు.

చన్నవ—ఈబిడ కేమో దేవతావేశ ముండిననేకాని యీమె మనలను పేరులుపెట్టి యేలాగున పిలువఁగలిగినది?

సీత—యజమానుడున్నూ సేవకుడున్నూ యేకమయి యేదో మాయవేషం వన్నుకొని ఆడదాన్ని నన్ను నిష్కారణంగా యేడిపించడం మీకున్యాయంకాదు. ఓప్రాణనాయకా! నీవు కల్పవృక్షము వంటివాడవు. నేను నీసమీపమున నాటిన మల్లికాలతవంటిదానను. నీమీద అల్లుకోవడానికి నాకువక్కతెకే క్రమమైనస్వతంత్రంవున్నది. నేను నిన్నుచుట్టుకొని వున్నప్పుడే నీకు శోభ యెక్కువగా వుంటుంది. కల్పవృక్షా న్నంటుకొని మరి యేతీగైనా పెరిగితే అది బదనికగాని మరివకటికాదు. అది వున్నట్టేవుండి క్రమక్రమముగా తా నాశ్రయించి వున్నదాన్నే నిస్సారంచేసి నాశనం చేస్తుంది. కాఁబట్టి అటువంటిది వుట్టడంతోటే మొదలంటా తీసివెయ్యవలెను.

చిన్నవ—ఈమె నాతోనే మాటాడుచున్నదా? ఈచెప్పెడిదంతయు నావిషయమేనా? నేనీమెను స్వప్నములో వివాహమాడినానా యేమిటి? లేక నేనిప్పుడు నిద్రపోవుచుండి యీమె చెప్పెడు మాటలు వినుచున్నానా? స న్నేభూత మావహించినదోకాని నా కన్నులను చెవులనుగూడ మోసము చేయుచున్నది! ప్రత్యక్షముగా జరుగుచున్న యీయింద్రజాల మేమో తెలిసికొనువఱకును నే నీమె మాటకు మాఱాడక లోఁబడి యూరకుండెదను.

సుభ—లక్ష్మణా! నీవువెళ్ళి వేగిరం వడ్డనచేసి యింటికాడ సిద్ధంగా వుండు మని చెప్పు.

చిన్నల—భూతభయం లేకుండా వుండడానికి నేను చిన్నప్పుడు

1678 1678 11. 6. 86

నేర్చుకున్న మంత్రం జపం చేసుకుంటాను. ఇదే చెప్పకుండా దయ్యాల దేశము. మేము దయ్యాలతోనూ, భూతాలతోనూ, పిశాచాల తోనూ, కామినీలతోనూ మాట్లాడుతూ వున్నాముగాని మనుష్యులతో మాటాడడం లేదు. మే మీరాకాసులు చెప్పినట్టు వినకపోతే మమ్మల్ని పీడించి పీక్కుతింటవి.

సుభ—నీలో నీ వేమో ప్రేలుకుంటూ నేను చెప్పినదానికి బదులు చెప్పవేమి? ఓమంగా? మొద్దా! శిలా! నిన్నే మాటాడు.

చిన్నల—వీళ్ళు మంత్రశక్తిచేత నన్నేదో మఱివకజంతువుగా మార్చివేసినారు. స్వామీ! నేనిప్పుడు నీకు లక్ష్మణున్నిగానే కనుపడుతూవున్నానా?

చిన్నవస—నీవు నీలాగున నేవున్నావు. నేనును నాలాగున నే యున్నా ననుకొనియెదను.

చిన్నల—మనమిద్దరమూ మనస్సులోనూ రూపములోనూ కూడా మారిపోయినాము స్వామీ!

చిన్నవసం—నీరూపము యథాప్రకారముగానే యున్నది.

చిన్నల—లేదు. వీళ్ళు నన్నిప్పుడు కోతినిచేసిఆడిస్తూవున్నారు.

చిన్నవస—నీవేజంతువుగానైనా మాఱినపక్షమున నీవు గాడిదవుగా మాఱినావుగాని మఱియొక జంతువుగా మాఱలేదు.

చిన్నల—అవును. వీళ్ళు నాచేత గడ్డితినిపించి నామీద యెక్కి సవారిచేస్తూవున్నారు. నేను గాడిదనేకాకపోతే వాళ్ళునన్ను యెరిగివున్నట్టే వాళ్ళను నేనున్ను యెరిగివుంనును.

సీత—(చిన్నవసంతకుని చేయిపట్టుకొని) రండిరండి. యజమానుడున్నూ భృత్యుడున్నూ చేరి నన్ను వేళాకోళం చేస్తూవుంటే కంట్లో వేలుపెట్టుకొని యేడుస్తూ చూస్తూ వూరుకుండడానికి నేను

వెట్టిదాన్నికాను. భోజనానికి దయచెయ్యండి. (అని లాగుచున్నది) లక్ష్మణా! నీవు గుమ్మమువద్దవుండి నేనున్ను నాప్రాణనాథుడున్ను లోపల భోజనంచేస్తూవున్న కాలంలో యెవరినీ లోపలికి రానియ్యకు. నాభర్తగారికోసం యెవరైనావచ్చి నిన్ను తలుపుతియ్యమంటే, లోపల భోజనంచేస్తూవున్నారు తలుపు తియ్యడానికి వల్లకాదని చెప్పి పంపివెయ్యి. యెవరికయినా తలుపుతీస్తే నీతలకాయ బద్దలుకొడుతాను.

చిన్నల—వసంతకా! నేను గుమ్మంకాడ కావలివుండనా?

సీత—ఎవరినైనాలోపలికి రానిచ్చినావంటే తప్పకుండా నీ తల పగలకొడుతాను.

సుభ—వసంతకా! వేగిరం నడువు. ఇప్పటికే భోజనానికి చాలా ఆలస్యం అయింది. (అని యందఱును వెళ్ళుచున్నారు)

తృ తీ యా ం క ము

ప్రథమరంగము—వసంతుని గృహము ముందు

[పెద్దవసంతకుడును, పెద్దలక్ష్మణుడును, విశ్వకర్మయును స్వర్ణకారుడును, కాంచనగుప్తుడను వర్తకుడును ప్రవేశించుచున్నారు]

పెద్దవసం—విశ్వకర్మా! నన్నిప్పుడువదిలిపెట్టవలెను. నేనింటికాలస్యంగా వెళ్ళినప్పుడు నాభార్య మిక్కిలి కొఱకొఱలాడుచుండును. చంద్రహార మీపూట సిద్ధమగునేమోయని యింతసేపటివఱకును మీయింట్లో నున్నాననియు, సాయంకాల మదిమెఱుగుపెట్టి తీసికొనివచ్చెదననియు నాభార్యతో చెప్పు—ఇక్కడ వీడొకడున్నాడు. వీడంగడివీధిలో నన్ను కలిసికొన్నాడట! నేను తన్ను

కొట్టినానట! తనచేతికేమో వేయివరాలనిచ్చినా నన్నానట!—ఓరి శాస్త్రిగుబోతా ! నీ మాటలకర్థమేమి ?

పెద్దల——మీరు మీమనసువచ్చినట్టు చెప్పండి. నే నెఱిగిందేమో నే నెఱుగుదును. నన్ను మీరు తప్పకుండా కొట్టినారు.

పెద్దవసం——నీవు గాడిదవుగా కనపడుచున్నావు.

పెద్దల——మీచేత దెబ్బలుతిని వూరుకోవడంవల్ల నే నాలాగే కనపడుతూవున్నాను. గాడిద నైతే నేను మిమ్మల్ని తన్నవలసినది; అట్లా చేసినట్లయితే మీరు జాగ్రతగా వుందురు.

పెద్దవసం——తలుపు వేసియున్నది. మనలను లోపలికి రానిమ్మని పిలువు.

పెద్దల——ఓమాలీ ! ఓదామోదారా ! ఓరిరామా ! ఎవరు లోపల ? తలుపు తియ్యండి.

చిన్నల——(లోపలినుండి) యెవఁడురావాఁడు తెగ అరుస్తూ వున్నాఁడు? నీకేమి మతిపోయిందా యేమిటి? వెళ్ళిపో.

పెద్దల—తలుపువద్ద కావలివున్నవాడెవఁడో. మనప్రభువుగారు వీధిలో నిలుచున్నారు. వేగరం తలుపుతియ్యి.

చిన్నల——(లోపలినుండి) అతను యెక్కడనుంచివచ్చాడో మళ్ళీ అక్కడకే నడవమను. వెళ్ళకపోతే నిలుచోలేక అతనికాళ్ళే నొప్పులుపెడతవి.

పెద్దల——ఆలోపల మాట్లాడేవారెవరో తలుపుతియ్యండి.

చిన్నల——(లోపలినుండి) మంచిది. నీవుయెందుకు వచ్చినావో చెప్పితే నేను చెప్పవలసినమాట తరువాత చెపుతాను.

పెద్దవసం——ఎందుకా? భోజనముసకు; నే నీదినమున భోజనము చెయ్యలేదు.

చిన్నల—ఈదినము నీకిక్కడ భోజనందొరకదు. మరి వక రోజురా.

పెద్దవసం—నీవెవఁడవు? నాయింటికి నన్ను రానీకున్నావు?

చిన్నల—ఈవేళకు నేను కావలికాచేవాణ్ని నాపేరు లక్ష్మ ణుఁడు.

పెద్దల—ఓరిదొంగా! నాపనిమాత్రమే కాకుండా నాపేరు కూడా దొంగిలించినావు! యీవేళకు లక్ష్మణుఁడవైతే మఱికొంత సేపటికి నీవు గాడిదవుకూడా అవుతావు.

సుభ—(లోపలినుండి) లక్ష్మణా! గుమ్మముదగ్గర ఆఅల్ల రేమిటి? కేకలువేసేవారిని పంపివెయ్యి.

పెద్దవసం—ఎవఁడురా? ఎంతపిలిచినను తలుపుతీయకున్నాఁడు

చిన్నల—(లోపలినుండి) ఎంతచెప్పినా పోకుండా గుమ్మం కాడ కేకలువేసేవా రెవరురా?

పెద్దవసం—నేను వసంతకుఁడను. తలుపుతీయుము.

చిన్నల—(లోపలినుండి) వసంతకుఁడు సీతతో లోపల భోజ నము చేయుచున్నాఁడు. నేను తలుపుతియ్యను వెళ్ళిపో.

పెద్దవసం—(తనలో) వసంతకుఁడు సీతతో లోపల భోజనము చేయుచున్నాఁడేమి! నాభార్యతో లోపల మఱియెవ్వఁడో యు న్నాఁడు! (బిగ్గరగా) లక్ష్మణా! గునపము తీసికొనిరా.

పెద్దల—తలుపు బద్దలయ్యేటట్టుగా గట్టిగా గుద్దండి.

పెద్దల—కాదుకాదు గునపము తీసికొనిరా తలుపు బద్దలుకొట్టి లోపలికి వెళ్లుదము.

చిన్నల—(లోపలినుండి) ఏది తలుపు బద్దలుకొట్టు. నేను తలుపు బద్దలుకొట్టినవాడితల బద్దలుకొడుతాను.

కాంచ—శాంతము వహించు. అటువంటిపని యెన్నడును చేయఁబోకుము. అట్లు చేయుటచేత నీవేరవ్వపడి యింతవఱకును నీభార్య విషయమయి మంచియభిప్రాయముగలజనులకందఱికిని సందేహము కలిగించినవాఁడ వగుదువు. నీవేమియు అనుమానపడఁబోకు, నీభార్య మిక్కిలి బుద్ధిమంతురాలనియు, గుణవంతురాలనియు, మహాపతివ్రత యనియు. చిరకాలానుభవమువలన నీకు తెలిసియేయున్నది. ఇప్పుడు తలుపు తీయకపోవుటకును కారణమేమో ఆవల నీకామె మెల్లగా విన్నపము చేయును. నామాట విని శాంత మవలంబించు మనమందరమును గలిసి యీపూట ప్రభావతిగారియింట భోజనము చేయుదము రండి. సాయంకాలము నీవొంటరిగావచ్చి తలుపుతీయ వందుకు కారణమడిగి తెలిసికొందువుగానిలే. ఇప్పుడు నీవు బలవంతముగా తలుపు బద్దలుకొట్టి లోపలికి వెళ్ళినపక్షమున జనులు దానికనేకార్థములు చేయుదురు; అందుచేత నీవు పోయిన తరువాతకూడ అపకీర్తి శాశ్వతముగా నుండిపోవును.

పెద్దవసం—నీవింతగా చెప్పుచున్నావుగనుక నీమాట విని మరలెదను. ప్రభావతి మిక్కిలి యోగ్యురాలు; బహు చమత్కారముగా సంభాషించును; భోజనమునకు వెళ్ళినవారిని మిక్కిలిఆదరణ చేయును. అవును మన మక్కడకు భోజనమునకు వెళ్ళుదము.— విశ్వకర్మా! ఈనాటికి చంద్రహారము సిద్ధమయి యుండవచ్చును; నీవింటికివెళ్ళి వేగిరము నావద్దకు తీసికొనిరా. నాభార్య యీప్రకారముగాన న్నవమానపరిచినదిగనుక దానిని వంచనచేయుటకయి యీచంద్రహారమును ఊరకేనైనను ప్రభావతికిచ్చెదను. వేగిరము వెళ్లు.

విశ్వ—నాలుగు గడియలలోపల చంద్రహారమును తీసికొని వచ్చి మిమ్ము కలిసికొనెదను.

పెద్దవసం—ఆలాగున చేయుము. నన్నీ ప్రకారముగా పరిభవించినందుకు ధననష్టమునకయిన నొప్పుకొనియెదను.

(అందఱును వెళ్లుచున్నారు.)

ద్వితీయాంకము [illegible] వీధి [illegible].

[సుభద్రయు చిన్నవసంతకుడును ప్రవేశించుచున్నారు.]

సుభ—వసంతకా! నీవీప్రకారముగా పెనిమిటి కుండవలసిన ధర్మమును మఱచిపోవచ్చునా? నా అప్పగారిని ధనం నిమిత్తమే పెండ్లాడిన పక్షమున, ఆధనమునిమిత్తమయినా తిన్నగా చూడు. నీ ప్రేమ మరివకచోట వున్నపక్షమున, ఆపని దొంగతనంగా చెయ్యి. నీలోపల వున్నఅభిప్రాయం పయికి తెలియనియ్యక మనసులో నయినా దాచుకో. చల్లని చూపు చూచి, తియ్యగా మాట్లాడి, నీకృత్రిమము కనపడకుండా నైనా వుంచు. నీ మనసులో యేదోషంవున్నా పయికయినా వేషం బాగా వెయ్యి. చాటున నీయిష్టంవచ్చినట్లు చేసినా అది పయికి కనపర్చవలసిన అవసరం యేమున్నది? లోపల ద్రోహం చెయ్యడమే కాకుండా పయికికూడా అప్రియంగా మాట్లాడుతూ వుంటే, నీవు రెండుదోషాలు చేసినవాడవవుతావు. దుశ్చేష్టలుపరుష వాక్యములవల్ల రెట్టింపుగా బాధపెడతవి. అయ్యో! మా అప్పస్థితి చూస్తే నాకెంతో విచారంగా వున్నది! ఆడవాళ్ళముగనుక మేము యేమాట చెపితే ఆమాటలే నమ్ముతాము; మమ్మల్ని మాటలచేతనైనా సంతోషపెట్టి నిజంగా మామీద ప్రేమవున్నట్టయినా నటించరాదా? ఎలాగయినా లోపలికివచ్చి మాఅప్పగారికి ధైర్యంచెప్పి

వోదార్చి భార్యవని పిలువు. నీ మంచిమాటలవల్ల ఒకరిదుఃఖం పో గొట్టఁ గలిగినప్పుడు మనసులో లేనిది కొంచెంచెప్పడం పాపంకాదు.

చిన్నవసం—ఓ ప్రియురాలా! నా పేరు నీవెఱిఁగినను నీపేరు నే నెఱుఁగను గనుక నిన్నాలాగున పిలిచినందుకు క్షమించు. మాయ లును వేషములు నుపదేశించుటకు నీవు మహోపాధ్యాయురాలవుగాఁ గనఁబడుచున్నావు! మనసులో నొకటి యుంచుకొని పయికొకటి మాటాడుమని నాకు నేర్పుచున్నావా? సత్యమునే పలుకుట కల వాటుపడిన నా నిర్మలమయిన మనస్సును సత్యమునుండి మళ్ళించుట కయి నేలవృధా శ్రమపడియెదవు? నీవు దేవుఁడయి నామనస్సును క్రొత్తగా సృష్టించఁగలశక్తి నీకు వచ్చినట్టయితే, అప్పుడు నా మతి మాఱునేమో గాని యిప్పుడు న్యాయమార్గమునుండి అవగింజంతయు మళ్ళదు. ఇప్పుడు నేనున్నప్రకారముగా నీ యప్పగారెంత కన్నుల వెంబడిని నీరు గార్చినను నాభార్య కాదనియు, ఆమెను నే నెప్పు డును వివాహము చేసికొలేదనియు నేను దృఢముగా నెఱుఁగుదును. నా ప్రియురాలా! నీ యప్పగారి కన్నీటిసముద్రములో నన్ను ముంచి వేయుటకు ప్రయత్నించకు. నీ వొకవేళ నిన్ను వరించుమని కోరిన యెడల నే నొప్పుకొందును. నీ ముంగురులను ఉరిత్రాళ్ళతో నన్ను కట్టివేయుము, నే నిప్పుడు నిన్ను భార్యగా పరిగ్రహించి నీకుబద్ధుఁడ నయి యుండెదను.

సుభ—నీకు పిచ్చియెత్తిందాయేమిటి? అలాగున మాట్లా డుతూ వున్నావు!

చిన్నవసం—నాకు పిచ్చియెత్తలేదుగాని కొంతవఱకు మతి భ్రమించినది. ఎందుచేతనో మాత్రము నేను చెప్పలేను.

సుభ—ఆమతిభ్రమ నీదృష్టిదోషంవల్లనే సంభవించినది.

చిన్నవసం—అదృష్టిదోషము నీ చేరువనుండి సూర్యకాంతి వలె మిఱుమిట్లుగొలుపునీరూపమును జూచుటవలన నేసంభవించినది.

సుభ—నీవు నాకేసిచూడక యెవరికేసిచూడవలెనో వారికేసి చూడు. నీదృష్టిదోషం నిమిషంలో పోతుంది.

చిన్నవసం—ప్రియురాలా! చీఁకటివంక చూచుటకంటె కన్నులు మూసికొనుట యుత్తమము.

సుభ—'ప్రియురాలా!' అని నన్నెందుకు పిలుస్తావు? ఆ పేరుతో నా అప్పగారిని పిలువు.

చిన్నవసం—నీఅప్ప కేవలము సోదరియే.

సుభ—నాకు సోదరియే.

చిన్నవసం—కాదు నాకును. నీవే నాకు ప్రియురాలవు. నీవే నా ప్రాణమునకు ప్రాణమవు.

సుభ—ఇదంతా నాసోదరివిషయంలో వుండవలెను. ఇది పలుకు లేకపోయినా అలావుండవలెను.

చిన్నవసం—నాప్రియురాలా! నీవే నాప్రియురాలవని చెప్పుం. నేను నీవాఁడను; నాప్రేమ నీమీఁదనున్నది. నా జీవితకాలమును నీతోఁ గడపెదను. ఇంకను నీకును వివాహము కాలేదు. నాకును వివాహము కాలేదు. నన్ను పాణిగ్రహణము చేసికొమ్ము.

సుభ—ఈపాటి యీమాటలుచాలించు. మాఅప్పనునీవద్దకు తీసుకువస్తాను. ఆమెతో మంచిమాటలాడి ఆమెనుసమాధానపఱుచు.

(అని వెళ్ళుచున్నది)

[లోపలినుండి చిన్నలక్ష్మణుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

చిన్నవసం—అదేమిలక్ష్మణా! అంతవేగముగా పరుగెత్తుకొని వచ్చుచున్నావు!

చిన్నలక్ష్మ—మీరు నన్నెఱుగుదురా? నేను లక్ష్మణున్నే, నా? నేను మీ సేవకున్నేనా? నేను నేనేనా?

చిన్నవసం—నీవులక్ష్మణుఁడవే. నీవు నా సేవకుఁడవే. నీవునీవే.

చిన్నల—నేనుగాడిదను; నేనుఆడదాని దాసుణ్ని నేనునేనుకాను.

చిన్నవసం—ఆడుదాని దాసుఁడ వెట్లయినావు? నీవు నీవు కాకపోవుటయేమి?

చిన్నల—దేముడితోడు. నేను నేనుకాను. నేనొక స్త్రీ వాణ్ని—ఎవత్తో నామీద పడుతుంది; నాదగ్గరకు వస్తుంది; నన్ను తనవాణ్నంటుంది.

చిన్నవసం—నీ వేలాగున తనవాఁడవన్నది ?

చిన్నల—నన్ను మృగంక్రింద కట్టివేసి నన్ను తనవాణ్నిగా చేసుకొన్నది. నేను పశువునని నాఅభిప్రాయంకాదు; అదిశుద్ధపశువు గనుక దానికి మొగుణ్నయితే నేను పశువును కాకపోతానా?

చిన్నవసం—అది యెటువంటిది?

చిన్నల—బహు పెద్దమనిషి. పగలుచూస్తే రాత్రి కలలోకి వస్తుంది. అది కట్టుకున్న బట్టలు బండెడు కర్రలుపెట్టి తగలబెట్టినా తగులడవు. దాని వంటినున్న చమురుతో యీపూరంతా అయిదు రోజులు దీపాలు వెలిగించుకోవచ్చును.

చిన్నవసం—అది బహు యోగ్యురాలా?

చిన్నల—పెద్దమనిషిఅంటే నాఅభిప్రాయం అదికాదు. అది పొడుగెంతో వెడల్పూ అంతేవున్నది. అది భూదేవివలె గుండ్రంగా వున్నది. దానిపేరు గౌరట!

చిన్నవసం—అదియే భూదేవి యయిన పక్షమున పర్వతము లెక్కడనున్నవి ?

చిన్నల—పిరుదులే పెద్దపర్వతాలు.

చిన్నవసం—మరి సముద్రములేవి ?

చిన్నల—కళ్ళూ చెవులూ మహాసముద్రాలు.

చిన్నవసం—నదులేవి ?

చిన్నల—రోమకూపాలలోనుంచి వచ్చేచెమట వెయ్యినదుల పెట్టుగా వున్నది.

చిన్నవసం—అడవులేవి ?

చిన్నల—తలంతా యీతరుప్పలాగువుండి మహారణ్యంగా కనపడుతుంది. ఆగ్రామదేవత, అనూకాలమ్మ, ఆరాక్షసి నన్ను తన మొగుడంటుంది; నాపేరుపెట్టి పిలుస్తుంది; నన్ను కౌగలించుకోవచ్చే టప్పటికిభూతమని జడిసి తప్పించుకొని పారిపోయివచ్చి యివతలఁబడి ప్రాణాలు దక్కించుకున్నాను.

చిన్నవసం—ఇఁక మన మిక్కడ నుండఁగూడదు. తత్క్షణము వెళ్ళి యెంత కేవునకయినను సరే యొకబండిని కుదుర్చుకొనిరా. మన కెంత చచ్చుబెడ్లబండి దొరకినను, ఈరాత్రి మన మీగ్రామములో నిద్రచేయఁగూడదు. నీవు మరల వచ్చినదాఁక నేనంగడివీధిలోతిరుగుచుండెదను. వేగిరమువచ్చి నన్ను కలిసికో. ఈ గ్రామములోని వారందఱును మనల నెఱిఁగియు మన మొక్కరినిఎఱుఁగకయున్నప్పుడు మన మతిశీఘ్రముగా మూటయుముల్లెయుకట్టుకొని లేచిపోవలసినదే.

చిన్నల—పెళ్ళామనని నన్నుపట్టుకొన్న బ్రహ్మరాక్షసి చేతులోనుంచి తప్పించుకోవడం గలిగితే పెద్దపులినోట్లోనుంచి తప్పించుకొన్న లేడిలాగు పరుగెత్తుతాను. (అని వెళ్లుచున్నాఁడు.)

చిన్నవసం—(తనలో) ఈపట్టణములోదయ్యాలపోతులుతప్ప మఱి యెవ్వరును కాపుర ముండరు. కాఁబటి యీయూరు విడిచి నే

నెంత వేగిరము వెళ్ళిన నంతమంచిది. నన్ను మగఁడని పిలిచిన దాని పేరు దలఁచుకొన్న నా దేహము కంప మెత్తుచున్నది. అయినను సౌందర్యరాశి యైన యీ మెచెల్లెలుమాత్రము తన మృదుమధుర వాక్యములచేతను విలాసముచేతను హావభావాదులచేతను నామనస్సును తనవశము చేసికొన్నది.

[చంద్రహారముతో విశ్వకర్మ ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

విశ్వ—వసంతకా!

చిన్నవ—అవును నా పేరు వసంతకుఁడే.

విశ్వ—ఆసంగతి నాకు బాగా తెలుసును. ఇదుగో మీరు తెమ్మన్న చంద్రహారము. మెఱుగుపెట్టడం వేగిరం కాకపోవడంచేత యింతసే పాలస్య మయింది.

చిన్నవ—నీయిష్ట మేమి? నేనిది యేమి చెయ్యను?

విశ్వ—మీకోసం చేసినాను మీయిష్టం వచ్చినట్టు చేసుకోండి.

చిన్నవ—నాకోసరమే చేసినావా? నే నెప్పుడును చేయుమన లేదే.

విశ్వ—ఒకమాటు కాదు; రెండుమాట్లు కాదు; యిరవై మాట్లు చెప్పినారు. ఇది మీయింటికి వేగిరం పట్టుకొనివెళ్ళి మీ భార్యను సంతోషపెట్టండి. నేను సాయంకాలం భోజనంవేళకు మీ యింటికి వచ్చి దీనిసొమ్ము పట్టుకువెళుతాను.

చిన్నవ—కొంచెము సేపుండి సొమ్మిప్పుడే పుచ్చుకో లేక పోయినపక్షమున నీకు చంద్రహారమును నేనుచుకూడ మరల కనపడము.

విశ్వ—(చిఱునవ్వు నవ్వి) నాసొమ్మెక్కడికీ పోదు. మీరు మహాచిత్రమయినమనుష్యులు. నేనిప్పుడు వెళ్ళిపోతాను.

(అని వెళ్ళుచున్నాఁడు.)

చిన్నవ—(తనలో) నా కీమాయయేమో తెలియకుండ నున్నది. ఇంత మంచిచంద్రహారము నూరక యిచ్చెదనన్నప్పు డెంత తెలివితక్కువవాఁడును తన కక్కఱలే దనఁడు. ఈప్రకారముగా వీధులలో బంగారుగొలుసులు దొరకుచున్నప్పుడు, ఇక్కడ నెవ్వరును కష్టపడనక్కఱలేదు. నేనంగడివీధికి వెళ్ళిలక్ష్మణునికొఱకయి యెదురు చూచుచుండెదను. వాఁడు బండి కుదుర్చుకొని వచ్చినపక్షమున, అక్కడనుండియే వెళ్ళిపోయెదను. (అని వెళ్లుచున్నాఁడు.

చతుర్థాంకము.

ప్రథమరంగము—పురవీథి.

[ఒకవర్తకుఁడును, విశ్వకర్మయు, ఒకరాజపురుషుఁడును ప్రవేశించుచున్నారు.]

వర్త—నేను నీకు సొమ్ము బదులిచ్చి సంవత్సరము దాటి పోయినది. అప్పటినుండియు నేను నిన్నేమియు సొమ్మునిమిత్తమయి తొందరపెట్టలేదు. నేనిప్పు డకస్మాత్తుగా హస్తినాపురమునకు వెళ్ళవలసినపని తటస్థించి యవశ్యముగా సొమ్ము కావలసివచ్చినది; గాని లేనిపక్షమున నేనిప్పుడుకహితము సొమ్మునిమిత్తము నిన్నింత నిర్బంధ పెట్టకయేపోదును. కాఁబట్టి వెంటనే సొమ్మిచ్చివేయుము. లేనిపక్షమున, ఈరాజపురుషుఁ డిప్పుడు నిన్నుపట్టుకొని ధర్మస్థానమునకు తీసికొని వెళ్లును.

విశ్వ—నేను నీకు బాకీవున్నంతసొమ్ము నాకు వసంతకుఁడు ఝువ్వవలసివున్నది. నిన్ను కలుసుకోవడానికి ఒకగడియముందే నే వతనికి చంద్రహారం యిచ్చినాను. అయిదుగంటలవేళ నాకతఁడు సొమ్ము యిచ్చివేస్తాడు. నన్ననుగ్రహించి ఒక్కపర్యాయము నీవతని యింటిదాకా నాతోకూడా వస్తే నీసొమ్ము నీకిచ్చివేసి నాపత్రంనేను పుచ్చుకుంటాను.

[పెద్దవసంతకుఁడును, పెద్దలక్ష్మణుఁడును ప్రవేశించు చున్నారు.]

రాజపురు—మీా రాయనయింటికి వెళ్ళవలసినశ్రమ తప్పి పోయింది. అదుగో వసంతకుఁడే యిలాగు వస్తావున్నాఁడు.

పెద్దవ—నేను కంసాలియింటికి వెళ్లెదను; ఈలోపుగా నీవంగ డికివెళ్ళి పేకబెత్త మొకటికొని తీసికొనిరా. నన్ను మధ్యాహ్నము లోపలికి రాకుండ తలుపు వేయించినందుకయి నీయజమానురాలిని, తలుపు తీయనందునకయి పరివారమును, శిక్షింపవలెను. అదుగో విశ్వకర్మ వచ్చుచున్నాఁడు. నీవు వేగిరము వెళ్ళి బెత్తము కొని యింటికి పట్టుకొనిరా.

పెద్దల—ఒక్కబెత్తము కాదు; మీాకు కావలిస్తే వెయ్యి బెత్తాలుకొని తీసుకువస్తాను. (అని వెళ్ళుచున్నాడు.)

పెద్దవ—నిన్ను నమ్ముకొన్నవాఁడు చక్కఁగానే బాగుపడును. నేను నీకొఱకును చంద్రహారముకొఱకును నీమాటను నమ్ముకొని యెంతోసేపు కాచుకొనియున్నాను. ఎంతసేపు కనిపెట్టుకొనియున్నను నీజాడగాని చంద్రహారముజాడగాని కనపడలేదు. చంద్రహారము వేగిర మిచ్చినపక్షమున నీతో పని యుండదని మొగము చాటువేసి నావా వేమి!

విశ్వ—మీహాస్య మిప్పుడు మానివెయ్యండి. బంగారం యెంతయెత్తో యేవన్నో, కూలి యెంతో, అంతా పద్దువ్రాసి యిదుగో తెచ్చినాను. మీరు యివ్వవలసినమొత్త మంతా నేనీయన కివ్వవలసినదానికంటె మూడురూపాయలు యెక్కువగా వుంటుంది. ఈయన దూర దేశము వెళ్ళవలసి యీసొమ్ముకోసమేనిలిచివున్నాడు. వేగిరం సొమ్మిచ్చి మమ్మల్ని పంపివెయ్యండి.

పెద్దవ—ఇప్పుడు నేను సొమ్మిక్కడకు తీసికొని రాలేదు; అంతేకాక నాకు గ్రామములోకొంచెముపని యున్నది. నీవీయనను మాయింటికి తీసికొనివెళ్ళి, చంద్రహారము నాభార్యచేతికిచ్చి నే నిమ్మన్నానని సొమ్మడిగి పుచ్చుకో. ఒకవేళ నేనును మీరక్కడ నుండఁగానే రావచ్చును.

విశ్వ—అలాగయితే చంద్రహారము మీరే తీసుకు వస్తారా?

పెద్దవ—నేను తీసికొని వెళ్ళను. ఒకవేళ నేను వేగిరం రాక పోదునేమో నీవే తీసుకొని వెళ్ళు.

విశ్వ—మంచిది నేనే తీసికొని వెళుతాను. చంద్రహారం యిప్పుడు మీదగ్గిర వున్నదా?

పెద్దవ—నాదగ్గఱ లేకపోయిన నీదగ్గఱ నున్నది. ఇప్పుడునీవద్ద లేనిపక్షమున సొమ్ము లేకుండ నీవు మరల వచ్చినదారిని వెళ్ళవలసి వచ్చును.

విశ్వ—దయచేసి చంద్రహారం వేగిరం యివ్వండి. ఈయన సిద్ధంగా ప్రయాణం కట్టుకొనివచ్చినాఁడు. ఆలస్యంచేస్తే ముహూర్తం మించిపోతుంది. వేగిరం పంపించనందుకుయీాయననన్నుదూషిస్తాడు.

పెద్దవ—సరి! సరి! వ్యవహారము చక్కఁగానే కుదిరినది. అన్నప్రకారముగా చంద్రహారము నీవు తీసికొనిరానందునకయి నేను

కూకలు వేసిపోదు నని తప్పించుకొనుటకై నీవీపన్నుగడ పన్నినావు. నీవు ముందుగానే యఱచుట కారంభించనియెడల, వేళకు తీసుకొని రానందునకు నేను నిన్ను తిట్టుదు ననుకొన్నావా?

వర్త—కాలము వ్యర్థముగాపోవుచున్నది. శీఘ్రముగా నన్ను పంపివేయవలెను.

విశ్వ—ఆయన నన్నేలాగు తొందరపెడుతున్నారో విన్నారా? చంద్రహారము—

పెద్దవ—కంఠశోష యెందుకు? నాభార్యచేతి కిచ్చి సొమ్ము పుచ్చుకో.

విశ్వ—రండిరండి. ఇంతకుమునుపే మీచేతికి చంద్రహార మిచ్చినానుగదా? ఆచంద్రహారమయినా లేకపోతే మఱివకవస్తువు యేదైనా ఆనవాలిచ్చి పంపండి.

పెద్దవ—ఛీ పో. నీవు సరస మతివిస్తారము చేయుచున్నావు. చంద్రహార మెక్కడ నున్నది! ఏదీ నన్ను చూడనిమ్ము.

విశ్వ—నాకవతల కావలసినంతిపనివున్నది. యీప్రకారంగా మీతో పరాచకము లాడుతూ కూర్చోవడానికి నాకు తీరుబడిలేదు. నాకు మీరు సరియైనప్రత్యుత్తరం యిస్తారా యివ్వరా? లేకపోతే మిమ్మల్ని యీరాజపురుషుడికి వప్పగిస్తాను.

పెద్దవ—నీకు నేను ప్రత్యుత్తర మియ్యవలెనుగా! ఏమని ప్రత్యుత్తర మిమ్మన్నావు?

విశ్వ—చంద్రహారంనిమిత్త మీరు నాకివ్వవలసినసొమ్మిచ్చి వెయ్యండి.

పెద్దవ— నీవు చంద్రహారమిచ్చినదాంక నీకు నేనుసొమ్మియ్య నక్కఱలేదు.

విశ్వ—గడియసేపటిక్రింద మీ కిచ్చివేసినాను.

పెద్దవ—నీవు నాకియ్యలేదు; నీ వామాటయే మరల మరల ననుచుండుటవలన నా గౌరవమునకు లోపము తెచ్చుచున్నావు.

విశ్వ—లేదనడంవల్ల నాపరపతికే మీరు భంగం కలిగిస్తూ వున్నారు. మీమాట నిజమనితోస్తే నా కెక్కడయినా పరపతి వుంటుందా?

వర్త—ఓయి రాజపురుషా! క్రమప్రకారముగా నీ వీ కంసాలిని పట్టుకో.

రాజ—దొరతనమువారి యుత్తరవుప్రకారముగా నీవు ధర్మస్థానమునకు నడువు. తిరుగుబాటుచేస్తే నీకు శిక్ష అవుతుంది.

విశ్వ—యింగువల్ల నాకుమానభంగంవస్తుంది. నాబదులుగా సొమ్మివ్వడాని కయినా వప్పుకోండి. లేకపోతే నాపరువు పోయేటప్పుడు మీపరువుమాత్రం వుంచుతానా? భత్యంయిచ్చి మిమ్మల్ని కూడా యీరాజపురుషుడిచేత పట్టుకునేటట్టు చేస్తాను.

పెద్దవ—నాకియ్యని వస్తువునకయి సొమ్మిచ్చుటకు నే నెన్నఁడయిన నొప్పుకొందునా? ఓ బుద్ధిహీనుఁడా! నీ చేతనైన పక్షమున నన్నుకూడ పట్టుకొనునట్లు చేయుము.

విశ్వ—ఓరాజపురుషా! నీ భత్యం యిదుగో నా ఫిర్యాదుప్రకారంగా ఈయనను పట్టుకొని న్యాయస్థానమునకు తీసుకొపిరా. ఇంత బహిరంగముగా నన్నవమానపరచినందుకు ఈయన మర్యాద మాత్రము నేను నిలుపుతానా!

రాజ—ఇతని అభియోగము మీరు విన్నారా! మీరు కూడ ధర్మస్థానమునకు నడవండి.

పెద్దవ—నేను జామీనిచ్చువఱకును నీకు లోబడియెదను.—

ఓరీ! నీదుకాణములోనున్న బంగారమంతయు ఈవ్యవహారముతో పోయి నీకు ముష్టిచెంబు చేతికి వచ్చునులే.

విశ్వ—కానీలే. మీబెదరింపు చూదాము. ఈపట్నం రాజు యేలుతూవున్నాఁడుగాని ముండ యేలడం లేదు. వ్యవహారంలో గెలిచి మీవద్ద వడ్డీతోకూడా సొమ్ము పుచ్చుకుంటానుగాని వదిలి పెట్టను.

[చిన్నలక్ష్మణుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

చిన్నల—మథుర వెళ్ళడానికి బండి సిద్ధంగా వున్నది; నేను మీకోసం మంచిబండి కుదిర్చి వచ్చినాను. మీరు రావడమేఅవశిష్టం, సెలవయితే మనసామాను బండిలో వేయిస్తాను.

పెద్దవ—నీకు పిచ్చి యెత్తినదా యేమి? మథుర వెళ్ళుట కేబండి సిద్ధముగా నున్నది?

చిన్నల—మీరు నన్ను కుదుర్చుకుని రమ్మన్నబండి.

పెద్దవ—నీవు త్రాగుబోతువుగా కనఁబడు చున్నావు! నిన్ను బెత్తము తెమ్మని పంపినాను.

చిన్నల—కాదండి. మీరు నన్ను బండికోసమే పంపినారు.

పెద్దవ—ఇప్పుడు నీతో వివాదమాడుటకు నాకు తీఱదు. నేను చెప్పినమాటలు తిన్నగా వినుచుండుట కై తరువాత నీకు బుద్ధి చెప్పెదను. మాఱుమాటాడక తిన్నగా సీతయొద్దకు వెళ్ళి, ఈతాళపుచెవి దానిచేతికిచ్చి, నగలపెట్టెలో పట్టుగుడ్డతో కట్టినరూపాయలమూట వేగిరము నేనిమ్మన్నానని చెప్పి పట్టుకొనిరా రాజభటులు నన్ను పట్టుకొన్నారనియు, ప్రాతిభావ్య మియ్యనియెడల నన్ను కొట్టులో పెట్టుదురనియుఁ జెప్పు. మాఱుమాట చెప్పక పరుగెత్తు—రాజపురుషా! సొమ్ము వచ్చులోపల మనము మెల్లఁగా నడచుచుందము;

రమ్మా. (వర్తకుడును, విశ్వకర్మయు, రాజపురుషుడును, పెద్దవసంతకుడును వెళ్ళుచున్నారు.)

చిన్నల—సీతయింటికా మళ్ళీ వెళ్ళడము! అక్కడికివెళితే గౌరి నన్ను మొగుణ్ణని మళ్ళీ పట్టుకుంటుంది. ఈమాటు దాన్ని వదిలించుకోని రాలేను. నాకు యిష్టం లేకపోయినా వెళ్ళుమన్నచోటికి వెళ్ళక తప్పదు. సేవకు లెప్పుడూ పరాధీనులు. (అని వెళ్ళుచున్నాడు)

ద్వితీయాంకము — పెద్దవసంతకుని గృహాంగణము.

[సీతయు, సుభద్రయు, ప్రవేశించు చున్నారు.]

సీత—సుభద్రా! ఆయన నిన్నాప్రకారంగా నీమీద మోహాంకనపటిచేమాట లన్నారా? ఆయన మనస్ఫూర్తిగానే ఆలాగన్నారో, లేక హాస్యానికే అన్నారో చూపులవల్లనూ ముఖచేష్టలవల్లనూ నీవు బాగా కనిపెట్టినావా? ఆయన గంభీరంగా చూచినాడా? తెల్ల తెల్ల పోయి చూచినాడా! ముఖం విచారంగా వున్నదా? సంతోషంగా వున్నదా! అతనిమన స్సైనా ముఖలక్షణమునుబట్టి తెలుసుకో తగివున్నదో లేదో చెప్పు.

సుభ—అతడు మొట్టమొదట నీవు తనకు భార్యవే కావన్నాడు.

సీత—నన్ను వివాహమే చేసుకోలేదన్నాడుగా! ఏమిపాపము పండినదీ!

సుభ—అటుతరువాత తా నీవూరికి క్రొత్తవాణ్ణని ప్రమాణము చేసినాడు.

సీత—అంత అప్రమాణానికికూడా లోబడ్డాడుగా!

సీత—అతఁడేమి చెప్పినాఁడు?

సుభ—నీమీఁద ప్రేమ వుంచవలసిందని నేను వేడుకుంటే తాను నామీఁద ప్రేమ వుంచుతానని నన్ను వేడుకోమొదలుపెట్టినాఁడు

సీత—అతఁడు యేమిషమీఁద నిన్ను మోహిస్తా నన్నాఁడు?

సుభ—సౌభాగ్యుఁడయినవరుఁడొక వధువు నాశ్రయించినట్టుగానే. నాకేమిషా కనఁపడలేదు. అతఁడు మొట్టమొదట నా సౌందర్యము వర్ణించి, తరువాత నాసంభాషణ పొగడినాఁడు.

సీత—నీవు నాదగ్గర కపటంవిడిచే చెపుతూవున్నావా? నీవేమైనా దురుద్దేశంతో—

సుభ—శాంతించు. నీ వలాగంటి మాట లనఁబోకు.

సీత—ఇంతవఱకు జరిగినతరువాత నేనేలాగు శాంతంవహించగలను? నామనసు వూరకుండామన్నా నానోరు వూరకుండదు. అతఁడు నీతిమాలినవాఁడు: క్రూరుఁడు; ద్రోహి; పాతకుఁడు; చండాలుఁడు; అతని ముఖం చూడరాదు.

సుభ—అటువంటివాడినిమిత్తము ఆశపడడం యెందుకు? ఎవత్తో అతని కాశపడ్డదని అనుమానపడడం యెందుకు? అటువంటి దుర్మార్గుఁడు వదిలిపోవడమే నీకు క్షేమం.

సీత—నామనస్సు నావాక్కువలె లేదు. నోరు తిడుతూవున్నా మనస్సు అతనికోసమే ఆశపడుతూవున్నది.

[చిన్నలక్ష్మణుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

చిన్నల—(రొంజుతూ) ఇదుగో తాళంచెవి. నగలపెట్టెలో నూపాయలమూట—వేగిరం పట్టుకు రా?

సుభ—అలాగున వగరుస్తున్నా వేమి?

చిన్నల—వేగిరం పరుగుత్తుకొని రావడంవల్ల.

సీత—నీ యజమాను డెక్కడ? ఆయన సుఖంగా వున్నారా?

చిన్నల—లేదు. ఆయన చిక్కులో పడ్డాడు. యమకింకరుడి వంటివా డెవడో అతణ్ని పట్టుకొని తీసుకుపోతూ వున్నాడు; మెళ్ళో బిళ్ళ వున్నది; అక్కడికి వెళ్ళి మళ్ళీవదిలి రాదు; నాకుభయం వేస్తూ వున్నది.

సీత—భయంవదిలి తిన్నగా చెప్పు ఏమిజరిగినది?

చిన్నల—ఏమిజరిగిందో నాకు తెలియదు. నాయజమానుణ్ని రాజపురుషుడు పట్టుకొని తీసుకుని వెళుతూ వున్నాడు.

సీత—ఏమీ!ఆయనను పట్టుకున్నారా? ఎవరిఫిర్యాదుమీద?

చిన్నల—ఎవరి ఫిర్యాదుమీద పట్టుకున్నారో నాకు బాగా తెలియదు. ఆయనను రాజభటుడు తీసుకుని వెళుతూ వున్నాడు. నాకది బాగా తెలుసును. విడుదల కావడానికి సగలపెట్టెలో వున్న సొమ్ము నీవు యిస్తావా లేదా?

సీత—సుభద్రా! పెట్టెతాళం తీసి రూపాయలమూట పట్టుకొనిరా. (అని తాళముచెవి యిచ్చుచున్నది.)

సుభ—(పుచ్చుకొని) ఇప్పుడేవస్తాను. (అని వెళ్ళుచున్నది.)

సీత—అద్భుతంగావున్నది! నాకు తెలియకుండా ఆయన అప్పెక్కడ చేసినారు? ఏదైనాపత్రం వ్రాసి యిచ్చినారా?

చిన్నల—పత్రం కాదు నగ-నగ.

సీత—యేమినగ?

చిన్నల—నా కదంతా నీతో చెపుతూ కూర్చోవడానికి అవకాశం లేదు. వేగిరం వెళ్ళవలెను. నేను యింటిదాకా బయలుదేరే టప్పటికే రెండుఘంటలయింది; ఇప్పు డప్పుడే వంటిఘంట వేసినారు.

సీత—యేమి? నీకోసం కాలం వెనక్కు పోతూవున్నది.

కాబోలును! నేను యిదివర కెప్పుడూ రెండుఘంటలు వేసినతరువాత వంటిఘంట వెయ్యడం వినలేదు.

చిన్నల—రాజభటులు పట్టుకుంటే తప్పకుండా కాలమంతా మారిపోతుంది.

సీత—కాలానికి రాజభటులఆజ్ఞ యేమిటి?

చిన్నల—నీవు వినలేదా యేమిటి? రాజభటులను చూస్తే దొంగ వెనక్కు పారిపోతాడు. కాలమూ దొంగవంటిదే. అది యెవ్వరికీ తెలియకుండా మెల్లిగా వచ్చివున్నట్టేవుండి మనుష్యులనే యీలోకంలోనుంచి యెత్తుకుపోతుంది. అలా దొంగతనం చేసేటప్పుడు రాజభటులను చూస్తే కాలంమాత్రం వెనుకకు పోదా?

[రూపాయలమూటతో సుభద్ర ప్రవేశించుచున్నది.]

సీత—లక్ష్మణా! అదుగో రూపాయలమూట. జాగ్రతగా తీసుకునివెళ్ళి తక్షణం నీ యజమానుణ్ని వదిలించి యింటికితీసుకునిరా. సుభద్రా! నామనసులో యెలాగో వున్నది. లోపలకు వెళుదాము రా.

(అని వెళ్లుచున్నారు.)

చిన్నల—(తనలో) దేవుడా! వీళ్ళచేతులలో పడక యిప్పటికి బ్రతికి యివతల పడ్డాను. ఇక యిక్కడ నిలవకుండా పరుగెత్తుతాను.

(అని వెళ్లుచున్నాడు.)

తృతీయరంగము—వీధి.

[చిన్నవసంతకుడు ప్రవేశించుచున్నాడు.]

చిన్నవస—(తనలో) నన్నిప్పుడు యెఱిఁగినవారివలెనే యిక్కడివారందఱును నాకు దండము పెట్టుచున్నారు; అందఱును నన్ను పేరుపెట్టి పిలిచి పలుకరించుచున్నారు; కొందఱు నాకు సొమ్ము యియ్యవచ్చుచున్నారు; కొందఱు భోజనమునకు పిలుచుచున్నారు;

కొందఱు తమకు నేను చేసినయుపకారమునకని వందనములు చేయు
చున్నారు; కొందఱు కానుకలయి మంచిమంచివస్తువులను దెచ్చి
చూపుచున్నారు. ఇంతకుమునుపే యొకకుట్టుపనివాఁడు నన్ను తన
యింటికి పిలుచుకొనిపోయి, నానిమిత్తమయి కొన్నవని కొన్నిపట్టు
గుడ్డలనుచూపి, నాశరీరమునుబట్టి కొలఁత పుచ్చుకొన్నాఁడు. ఇదం
తయు చూడఁగా నీపట్టణములో మళయాళమంత్రగాండ్రు తప్ప మఱి
యెవ్వరును కాపుర ముండనట్టు కనఁబడు చున్నది.

[చిన్నలక్ష్మణుడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

చిన్నల—నన్ను తెమ్మనిపంపిన రూపాయ లివిగో; మీ రా
యమదూతను వదల్చుకున్నారా?

చిన్నవ—ఇవి యెక్కడి రూపాయలు? ఏయమదూత?

చిన్నల—యమలోకంలో వుండే యమదూత కాదు; భూలో
కంలోవుండే యమదూత. సన్నపాటిపులిచర్మం మెడలో వేసుకుని
వూళ్లోవాళ్ళప్రాణాలన్నీ తీస్తాడూ—అతఁడు. ఇందాఁకో పిశాచం
లాగున మిమ్మల్ని పట్టుకొని తీసుకు వెళుతూ వున్నాఁడు.

చిన్నవ—నీమాట లేమియు నాకు తెలియు లేదు.

చిన్నల—ఇదే తెలియలేదా? నాకు స్పష్టంగా తెలుస్తూ
వున్నది. మెళ్ళోతోలికి వెండిబిళ్ళ వేసుకొనితిరుగుతాడు; అప్పుపుచ్చు
కొని యెగఁబెట్టినవాళ్ళనూ, నేరాలు చేసినవాళ్ళనూ, తన కేమీ
యివ్వనివాళ్ళనూ పట్టుకుంటాడు. అతణ్ణి మీరు యెరగరా?

చిన్నవ—రాజభటుఁడని నీ యభిప్రాయమా యేమి?

చిన్నల—అవు నతఁడే.

చిన్నవ—నీపిచ్చిమాటలింతటితో కట్టిపెట్టు. ఈదినమున వెళ్లెడి
బండి యేదైనదొరకినదా? మనమీరాత్రిప్రయాణమై వెళ్ళవచ్చునా?

చిన్నల—బండికుదిరి సిద్ధంగా వున్నది. మీదేఆలస్య మని రెండుగడియలక్రిందనే మీతోవచ్చి చెప్పలేదా? అప్పుడు బంట్రోతు మిమ్మల్ని తీసుకు వెళుతూవుండడంచేత తొందరలోవుండి తిన్నగా జవాబు చెప్పినారుకారు. మిమ్మల్ని విడుదల చేయించుకోవడానికి తెమ్మన్నరూపాయ లివిగో.

చిన్నవ—వీని మతిపోయింది. నేనును మతిపోయిన వాని వలెనే కనపడుచున్నాను. మే మిక్కడ మాయలలోపడి తిరుగు చున్నాము. మాపాలిటి భాగ్యదేవతవచ్చి మ మ్మీమాయాపత్సముద్రములోనుండి పయికి లేవదీసి గట్టున పడవేయ వలెనుగాని మా యంతట మేము లేవలేము.

[ప్రిభావతి ప్రివేశించుచున్నది.]

ప్రిభా—వసంతకా! మంచిసమయానికి కనపడ్డావు. నీకు కంసాలి కనపడ్డట్టున్నాడు. అదేనా నాకిస్తానన్న చంద్రహారము?

చిన్నవ—పిశాచమా! నన్ను మోసముచెయ్యక వెళ్ళిపో.

చిన్నల—అయ్యా! ఈమె పిశాచమా?

చిన్నవ—ఈమె పెనుభూతము.

చిన్నల—ఈవిడ భూతాలకన్నిటికీ ముత్తవతల్లిలాగు కనపడు తూవున్నది.

ప్రభా—యివేళ యజమానుడున్నూ సేవకుడున్నూకూడా మహా ఉల్లాసంగావున్నారు! నాతోవస్తారా? సాయంకాలంకూడా మాయింట్లోనే భోజనము చేస్తురుగాని.

చిన్నల—వెళ్ళవద్దు. వెళితే యీదయ్యం మనల్ని పట్టుకుని వదలదు; మెల్లకాలం పీల్చి పిప్పిచేస్తుంది.

చిన్నవ—ఓసి దయ్యమా! నన్ను భోజనమునకు రమ్మను

చున్నావా? నేను రాను వెళ్ళిపో. నీవు దయ్యాలపోతువు.

చిన్నల—అలాగయితే మనకేదో దయ్యాన్ని పంపుచేస్తుంది, మంత్రం పారకుండా పళ్ళు పీకించి వెయ్యవలెను.

ప్రభా—మీరు మధ్యాహ్నం భోజనాలవేళ పుచ్చుకొన్న నా వుంగరం నాకిచ్చివెయ్యండి. వెళ్ళిపోతాను; లేకపోతే నావుంగరం లోని వజ్రానికి బదులుగా మీా రిస్తానన్న చంద్రహార మయినా యివ్వండి. నేనా వక్కనిముషం యిక్కడవుండను.

చిన్నల—దయ్యా లెక్కడయినా కుంభం పొయ్యవలసినదనీ దిగదుడుపు పెట్టవలసినదనీ కోరుతవిగాని నగలు పెట్టమని కోరవు. ఈచండి దురాశా పాతకురాలు గనుక చంద్రహారం తెమ్మంటూ వున్నది.

ప్రభా—మాటాడరేమి? మీారు మంచివారు; మోసం చెయ్యరు; నావుంగరమైనా చంద్రహారమయినా యేదోవకటి యియ్యండి.

చిన్నవ—ఓసి శిఖండీ! నా దేహము మండుకొనిపోవుచున్నది. మాటాడక వెళ్ళిపో—లక్ష్మణా! మనము వెళ్ళుదము రా.

చిన్నల—మంచివారికి మాటాడక పోవడమే మందని కాలికి బుద్ధి చెప్పడం చూచినావా?

(అని యిద్దఱును పరుగెత్తుచున్నారు.)

ప్రభా—(తనలో) సందేహంలేకుండా వసంతకుడికి పిచ్చి యెత్తింది; లేకపోతే యీాప్రకారంగా మాట్లాడడు? నలభయివరహాలు చేసే నావుంగరం పుచ్చుకొని వానికి బదులుగా చంద్రహారం యిస్తానన్నాడు. ఇప్పుడు రెండింట్లో యేదీ లేదంటూవున్నాడు. ఇంతేకాకుండా మధ్యాహ్నం భోంచేసేటప్పుడు తన్ను లోపలికి రాని

య్యకుండా తనయింటితలుపులు వేసి హాఁగని పిచ్చికథవకటి చెప్పినాడు. యితనిపిచ్చ తెలుసుకొని పెళ్ళాము బుద్ధిపూర్వకముగానే తలుపులు వేయించి వుండును. నే నిప్పుడు తిన్నగా అతనియింటికి వెళ్ళి పిచ్చ చేత నాయింట్లో ప్రవేశించి బలవంతముగా నావుంగరం యెత్తుకొని పోయినాడని పెళ్ళముతో చెప్పివస్తాను. యీసంగతి చెప్పితే నా వుంగరంపోయినా దానివెల నలభైవరహాలయినా వస్తవి.

(అని వెళ్ళు చున్నది.)

చతుర్థరంగము — వసంతుని గృహసమీపమున వీధి

[పెద్దవసంతకుఁడును, ఒకరాజభటుఁడును ప్రవేశించుచున్నారు.]

పెద్దవ—నీ వేమియు భయపడనక్కఱలేదు; నేనుపాఱిపోను; సాయంకాలములోపల నే నియ్యవలసినసొమ్మిచ్చి నిన్ను పంపెదను. ఈదినమున నాభార్య నామీఁద కొంచెము కోపముగా నున్నది. అందుచేత నేను పంపినవర్తమానము వేగిరము నమ్మినది కాదు కాఁబోలును! ఈపట్టణములో రాజభటులు నన్ను ఋణమునిమిత్తమయి పట్టుకొన్నా రన్నమాట యామెచెవులకు వింతగా వినఁబడి నమ్మనర్హము కానిదిగా నుండును.

బెత్తము పట్టుకొని యింతలో పెద్దలక్ష్మణుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

అదుగో నేను పంపినసేవకుఁడు వచ్చుచున్నాఁడు; అతఁడు సొమ్ము తీసికొని వచ్చియుండును—ఏమి? నేను తెమ్మన్నది తీసికొని వచ్చినావా?

పెద్దల—ఇదుగో బెత్తము తీసుకొని వచ్చినాను. (అనియియ్యఁబోవుచున్నాఁడు.)

పెద్దవ—ఇది కాదు. సొమ్మెక్కడ నున్నది?

పెద్దల—సొమ్ము నాదగ్గర లేదు; బెత్తం కొన్నవాడి కిచ్చి వేసినాను.

పెద్దవ—ఓరి భ్రష్టుఁడా! బెత్తము కొన్నవానికి నాలుగ వందలరూపాయలమూట యిచ్చినావా?

పెద్దల—నాలుగువందలరూపాయలమూట నేమిటి?

పెద్దవ—ని న్నెందుకు పంపినాను?

పెద్దల—నన్ను బెత్తమునిమిత్తం పంపినారు; బెత్తం తెచ్చి నాను.

పెద్దవ—శిన్నగా అడిగినమాటకు సదుత్తరము చెప్పనంద కిప్పుడీబెత్తము నీవీపుమీఁద విఱుగవలెను. (అనికొట్టుచున్నాఁడు.

రాజభటుఁడు—మీరు కోపమును శాంతం వహించవలెను

పెద్దవ—ఆపదలో నున్నవాఁడను నేనా శాంతము వహించ వలసినది?

పెద్దల—ఏమిటండీ? అలాగు—

రాజభ—ఫూరుకో; నోరుముయ్యి.

పెద్దల—నామీఁద కోపపడకపోతే ఆయనను కొట్టకుండ చెయ్యరాదా?

పెద్దవ—మొండిశిఖండీ! పరమనిర్భాగ్యుఁడా! నీకు తెలివి లేదురా?

పెద్దల—నాకు తెలివి తప్పివుంటే యీదెబ్బలు తెలియక నైనాపోను.

పెద్దవ—నీకు దెబ్బలు తగిలినవని తెలిసికొనుటలో తప్ప మఱియెందులోను నీకు తెలివి లేదు. నీవు గాడిదవు.

పెద్దల—నేనుగాడిదనే; యెంతవోర్పు గలిగి పనిచేస్తూవున్నా నాకు దెబ్బలు తగులుతూ వుండడంచేత నేను గాడిదనే.

[సీతయు, సుభద్రయు, దుర్గాదాసనుమాంత్రికుడును
ప్రవేశించుచున్నారు.]

పెద్దవ—అదిగో నాభార్యవచ్చుచున్నది; ఎదురుగా వెళ్లుదము రండి.

పెద్దల—అమ్మా! చేతిలో బెత్తంచూచి జాగ్రతగా వుండు; దగ్గరకు వస్తివా దెబ్బలు తగులుతవి. నాజ్యోతిషం నమ్మి దూరంగా వుండు;

పెద్దవ—నీవింకను నోరు మూసికోనవా?

(అని కొట్టుచున్నాడు.)

ప్రభా—నీవిప్పుడేమి చెవుతావు? నీ మొగుడు పిచ్చివాడవునా కాడా?

సీత—ఆయన చేస్తూవున్న దుర్మార్గం చూస్తే మరివకలాగు వూహించడానికి వీలు లేకుండా వున్నది.—దుర్గాదాసుగారూ! మీరు మంత్రవేత్తలుగదా? ఆ పెనిమిటిని పట్టుకున్నభూతాన్ని వదిలించి యథాప్రకారంవుండేటట్టుచేస్తిరా మీకునుంచిబహుమానంచేస్తాను.

సుభ—యెంతవికారంగా మనకేసి యెఱ్ఱబారి చూస్తూవున్నాడో చూడు.

ప్రభా—అతికోపంచేత యెలావణకుతూవున్నాడో చూడు.

దుర్గా—నీచెయ్యి నాచేతికిచ్చి నాడి చూడనీ.

పెద్దవ—ఇదిగో చేయిచూడు. (అని చేయిచాపి) అవకతవక మాటలు ప్రేలినపక్షమున, ఈచెయ్యినీదవడపుడ్డిచేయును. జాగ్రత్త.

దుర్గా—చేతిలో భూతనాడి ఆడుతూవున్నది. ఈయన దేహా

న్నాశ్రయించి వున్నవో భూతమా! నీపేరు చెప్పి వేగిరం వదిలి పో. వేగిరం వదిలి వెళ్ళని పక్షానికి నామంత్రశక్తిచేత నిన్ను సీసాలో దింపి మారణహోమం చేస్తాను.

పెద్దవ—ఊరుకో దయ్యాలపోతా! వూరుకో నాకు పిచ్చ యెత్తలేదు.

దుర్గా—నేనెరుగుదును; మీకు పిచ్చ కాదు; మీదేహాన్ని గ్రహంపోకి యిలా బాధపెడుతూ వున్నది. త్రిపురసుందరినైనా, భ్రమరాంబనైనా, జ్వాలానృసింహునైనా, శరభసాళ్వమునైనా ప్రయోగించి నిమిషంలో మీకు గ్రహబాధ లేకుండా చేస్తాను.

పెద్దవ—ఓరి పరమచండాలుండా! వీరందఱును నీకేప్రకారముగా బోధించి నిన్నిక్కడకు తీసుకొని వచ్చినారా? ఈయేడుపు మొగవు నిర్భాగ్యురాలు తలుపులు బిగించివేసి నన్ను లోపలికి రానియ్యక ఎంతసేపో లోపల పెట్టుకొని సిగ్గులేక నాయింట నేప్రకారముగా భోజనము చేసినది?

సీత—ఓప్రాణనాథా! ఈనాధ్యాహ్నం నీవు నాతో కలిసి మనయింట్లో భోంచేసిన సంగతి భగవంతుడికి తెలుసును; నాకు తెలుసును.

పెద్దవ—ఓసిగ్గుమాలినదానా! ఏమనుచున్నావు? నీయింట భోజనము చేసినానా?

పెద్దల—స్వామీ! నేను నిజం చెపుతాను. మీరు యీదినం యింటికాడ భోజనం చెయ్యలేదు.

పెద్దవ—ఇంటితలుపు ఎ వేసివెయ్యలేదా?

పెద్దల—అవును వేసివేశారు. నేను కళ్ళారా చూచినాను.

పెద్దవ—మనమెంత పిలిచినను తలుపు తియ్యలేదు కాదా?

పెద్దల—అవును. మనం యెంతపిలిచినా తలుపు తియ్యలేదు.

పెద్దవ—లోపలనుండికూడ నెవ్వరో తలుపు తీయవలదని కేక వేసినారు కారా?

పెద్దల—అవును. లోపలనుంచికూడా యెవరో తలుపు తియ్యవద్దని కేక వేశారు. నేను చెవులారా విన్నాను.

పెద్దవ—గుమ్మమువద్ద కావలి యున్నవాడు నన్ను తిరస్కరించి కానిమాటలు లాడలేదా?

పెద్దల—అవును గుమ్మంవద్ద కావలి వున్నవాడు మిమ్మల్ని తిరస్కారంచేసి మిగులమాటలు లాడినాడు.

పెద్దవ—నా కందుచేత కోపమువచ్చి గిరుక్కునమరలి నే నక్కడనుండి మరియొకచోటికి పోలేదా?

పెద్దల—అవును అక్కడనుండి తక్షణం కోపంవచ్చి వెళ్ళిపోయినారు. ఆ సంగతికి నావల్లంతా సాక్ష్యంయిస్తూవున్నది. భార్యాగారిమీదవచ్చిన మీకోపం నావమీదిమీంద యెక్కడిపడితే అక్కడల్లా కనపడుతూవున్నది.

సీత—ఈయన బుద్ధాలలో నిప్పుకూడా నోకం కావడం కూడానా

మద్దా—వానికి సిద్ధాంభిప్రాయములేదు. యజమానుణ్ని పిచ్చవాణ్ని చేసి యింతెంత ఆడిస్తూవున్నాడు.

పెద్దవ—కంసాలివాడు నన్నుపట్టుకొనునట్లు చేయుటకు నీవు వానికి సహాయురాలవయినావా?

సీత—అయ్యో! నేనేపాపమూ యెరగను. ఇంకా మీరు నగల పెట్టెలోవున్న రూపాయలమూట యిమ్మన్నారని లక్ష్మణుడు వగరుస్తూ పరుగెత్తుకొనివస్తే మిమ్మల్ని విడిపించడానికి వెంటనే సొమ్మిచ్చి పంపినాను.

పెద్దల—నా చేతికి సొమ్ము! నా చేతికి చిల్లిగవ్వ యివ్వ లేదు—యీపడు అన్నీ అబద్ధాలే ఆడుతూవున్నది. అయ్యో! ఈవిడ మాటలేమీ నమ్మకండి.

పెద్దవ—నీవు సొమ్మునిమిత్తము యింటికి వెళ్ళనైన వెళ్ళినావా?

సీత—నీవు [illegible] అడిగినావు; నేను సొమ్ము వీడి చేతిలో పెట్టినాను.

సుభ—నేను చూస్తూవుండగా సొమ్ము వీడిచేతికిచ్చింది. నేనే పెట్టెతాళంతీసి నూటా ఏభయిరూపాయలు తీసికొనివచ్చినాను.

పెద్దల—ఓస్వామీ! నేను యేమీ యెరుగను. నన్ను బెత్తం కొనడానికితప్ప మరెక్కడికీ పొమ్మని పంపలేదు. నేను దేవునిమీద ప్రమాణం యిచ్చినవాడుతప్ప నాయెడల సాక్షులు లేరు. ఆడవాళ్ళబద్ధాలాడ తారు; వాళ్ళను నమ్మకండి.

దుర్గా—అయ్యో! నీకిపిచ్చిపట్టిందా? నా యజమానుడికీ సేవకు డికీ యిద్దరికీకూడా దెయ్యంపట్టింది. వాళ్ళ మాటలవల్లనే నాకంతా తెలిసింది. వీనిద్దరినీ పట్టుకొని గాఢంగా బంధించి చీకటిగదిలో పెట్టవలెను.

పెద్దవ—ఈదినము నీవు నన్నింటికి తలుపువేసి లోపలకు రానివ్వనివాడవు కావు?—ఓరీ! నీ చేతికిచ్చిన సొమ్ము నీవెంటనే తీసికొని వచ్చి యిచ్చినావు కావు?

సీత—ప్రాణేశ్వరా! నిన్ను వెలపలపెట్టి నేనెంతమాత్రము తలుపు వేయించలేదు.

పెద్దల—స్వామీ! నిజంగా నేనీమె సొమ్ము నాచేతికియ్య లేదు. మనయింటికి వెళ్ళినప్పుడు తలుపు వేయించినదని నేను

నిజం చెప్పే అవకాశం లేదా?

సీత—ఓరి పంచమహాపాతకుడా! నీవు రెండుసంగతులలోనూ కూడా ఘోరముగాను అబద్ధమాడుచూన్నావు.

పెద్దన—ఓసి మాయలమారి జిత్తులాడా! అన్నిసంగతులలోను నీ వబద్ధమాడుచున్నావు. నడివీధిని నన్ను వదలినపలుకుటయేకాక మీదిమిక్కిలి హింసించుటకని కూడుకొనివచ్చి, సిగ్గులేక నాకేసి తేలిపారచూచుచున్నావా? ఈరెండు సంగతులలోను నీగుట్లు రెండును నూడదీసి క్రింద పెట్టెదను. (అని వీనిదగ్గరకి నడుచుచున్నాడు, అప్పుడిద్దఱు నగ్గురతని పట్టుకొనుచున్నారు.)

సీత—పట్టుకోండి; పట్టుకోండి; నాదగ్గరకు రానియ్యకండి; కట్టిపెట్టండి.

దుర్గా—భూతావేశంచేతనా యిద్దఱికీలొంగకుండా వున్నాడు, మీరుకూడా సహాయంరండి.

సుభ—అయ్యో! పాపము! ఆతడు ఏప్రకారంగా, తెల్లబోయి వికారపుచూపు చూస్తున్నాడో!

పెద్దన—ఏమి మీరందఱును జేరి నన్ను హత్యచేసెదరా యేమి?—ఓ రాజభటుడా! నీకావలియున్న నన్ను వీండ్రందఱును కొట్టి విడిపించి తీసికొనిపోవుచుండగా చూచుచూ నూరకుండెదవేమి?

రాజభ—అయ్యా! మీరీయనను వదిలిపెట్టండి. నాకావలిలో వుండగా మీరీయన నెవ్వరూ ముట్టుకోకూడదు.

దుర్గా—ఇతనికికూడా వళ్ళు తెలియకుండావున్నది. యితణ్ణికూడా పట్టుకొని కట్టిపెట్టండి. (ఇద్దఱు ఆతణ్ణిగూడ కట్టుచున్నారు.)

సీత—ఓయి రాజభటుడా! నీ వెందుకడ్డంవస్తావు? పిచ్చివాడీప్రకారంగా బాధపడుతూ అందరినీ కొట్టబోతూవుంటే చూడక

డానికి నీకు సంతోషంగావున్నదా నేమిటి?

రాజభ— ఈయన నాకావలిలో వున్నాఁడు; ఈయనను వదిలిపెట్టితే యీయన బాకీవున్నసొమ్ము నేను యివ్వాలో వలసి వస్తుంది.

సీత—బాకీమొత్తం యెంతో చెప్పినపక్షమును నేను యిచ్చి వేస్తాను; ఆవిషయంలో నీ వేమీా జడియనక్కరలేదు. నాతో యింటికిరా—ఓభూతవైద్యుఁడా! నీవుకూడా వెళ్ళి యీయనను భద్రంగా లోపలిగదిలో పెట్టించు. ఈరోజు మాకు గొప్పదుర్దినము.

పెద్దవ—ఓసి పాపాత్మురాలా!

పెద్దల—నీమూలంగా నన్నుకూడా కట్టిపెట్టినారు.

పెద్దవ—చండాలుఁడా! నీవేనాకు పిచ్చియెత్తించుచున్నావు.

పెద్దల—వృథాగా మిమ్మల్ని కట్టిపెట్టితీసుకొని వెళుతూవుంటే లోబడివూరుకుంటారా? ఇదివరకు పిచ్చిలేకపోయినా యిప్పుడు పిచ్చయెత్తించుకొని యీ దయ్యాలన్నీ హడిలి పారిపోయేటట్టు కేకలు వెయ్యండి.

సుభ—పాపము! యెంత అసందర్భంగా మాట్లాడుతూ వున్నారూ! వీరినిద్దరినీ దైవం రక్షించుగాక!

సీత—మీారీయిద్దరినీ యింటికి తీసుకువెళ్ళండి.—సుభద్రా నీవు నాతోవుండు. (దుర్గాదాసును; సహాయులును, పెద్దవసంతకుఁడును పెద్దలక్ష్మణుఁడును వెళ్లుచున్నారు.)

సీత—ఓయీ! యెవరిబాకీనిమిత్తం యీయనను పట్టుకున్నారు?

రాజభ—ఎవరో విశ్వకర్మ అనే కంసాలి బాకీనిమిత్తం నీ వామనిషిని యెరుగుదువా?

సీత—మొగుడను; బాకీమొత్తం యెంత ?

రాజభ—నూరు వరహాలు.

సీత—ఆసొమ్ము యెందుకోసం బాకీ వున్నారు ?

రాజభ—నీపెండ్లికి చేయించిన చంద్రహారం నిమిత్తం.

సీత—ఆయన నాకోసం చంద్రహారం చేయిస్తూ వున్నానని చెప్పినాడుగాని తీసుకొని రాలేదు.

ప్రభ—నీమొగుడు సుధ్యాహ్నం కోటులో నా యింటికి వచ్చి నా వుంగరం పట్టుకొని వెళ్ళినాడు. ఇప్పుడాయన వేలిని వున్నది ఆవుంగరమే. ఆయనను వీధిలో చూచినాను.

సీత—అయివుండును నేనుమాత్రం చంద్రహారం చూడలేదు—ఓభటుడా! కంసాలి యెక్కడ వున్నాడో నావద్దకు తీసుకురా. నిజం అతనివల్ల తెలుసుకొని సొమ్ము యిచ్చివేస్తాను.

[చేతిలో కత్తితో చిన్నవసంతకుడును, చిన్నలక్ష్మణుడును ప్రవేశించుచున్నారు.]

సుభ—హా! దైవమా! రక్షించుము. వాళ్ళు మళ్ళీ వదల్చుకొని వీధిని పడ్డారు.

సీత—ఈసారి కత్తులు దూసుకొని వచ్చినారు. వారిని మళ్ళీ పట్టుకొని కట్టిపెట్టడానికి సహాయం రమ్మని అందరినీ పిలవండి.

రాజభ—పారిపొండి. వాళ్ళిద్దరూ మనను చంపివేస్తారు.

(రాజభటుడును, సీతయు, సుభద్రయు, పారిపోవుచున్నారు.)

చిన్నవసం—మనకత్తులు చూచి వారు బెదరినారు.

చిన్నవ—యిందాకా మిమ్మల్ని మొగుడని వెంబడించినది యిప్పుడు హడిలి మీదగ్గరనుంచి పారిపోతూ వున్నది.

చిన్నవసం—ఇంక మనకు భయము లేదు. సత్రమువద్దకు వెళ్ళి మనసామాను పట్టుకొనిరా. ఈరాత్రి బండియెక్కి వెళ్ళిపోవచ్చును.

చిన్నల—యీరాత్రికి మనం యిక్కడవున్నా వుండవచ్చును. వాళ్ళు మనకేమీ కీడు చెయ్యరు. వాళ్ళు మనతో అనుకూలంగా మాట్లాడుతూవున్నారు; మనకు బంగారం యిస్తూవున్నారు. ఈ వూళ్లో వాళ్ళందరూ నాకు బహుమంచివాళ్లుగా కనపడుతూవున్నారు. నన్ను మొగుడని పట్టుకొన్న ఆగ్రామదేవతమూలంగా గాని లేకపోతే యెల్లకాలమూ నాకు యీవూళ్ళోనే వుండవలెనని వున్నది.

చిన్నవసం—మనకు లక్ష వరహాలు వచ్చినను నేనీరాత్రి యీ గ్రామములో నుండను. మనసామాను పట్టించుకొని వత్తమురా.

(అని యిద్దఱును వెళ్ళుచున్నారు.)

పంచమాంకము

ప్రథమరంగము—సత్రసమీపమున వీధి

[వర్తకుండును, విశ్వకర్మయు ప్రవేశించుచున్నారు.]

విశ్వ—నామూలంగా మీప్రయాణం నిలిచిపోయినందుకు బహువిచారంగా వున్నది. అతఁడు శుద్ధఅన్యాయానికి వడిగట్టి యివ్వలేదంటూవున్నా నే నతనిచేతికి చంద్రహారంయిచ్చినానని ప్రమాణం

వర్త—అతనికి యీపట్నంలో అంత గౌరవం యెందుచేత వచ్చినది?

విశ్వం—అందరున్నూ అతణ్ని బహుగౌరవంగా చూస్తారు; అతను మహామంచివాడు; అబద్ధమన్నమాట అతనినోటినుంచి రాదు; అతని పేరు చెపితే యెంతపరపతి ఐనా పుడుతుంది. యీగ్రామంలో అతనితో సమానులు మరియెవరూ లేరు. యేరాత్రివేళ యేమనిషి చేత అతడు కాస్తవర్తమానం పంపినా ఆధనంఅంతా అతణ్నినమ్మి పంపేటంత గురి అందరికీ అతనియందు వున్నది.

వర్త—మెల్లిగా మాట్లాడు; అడుగో అతడు వస్తూవున్నాడు

[చిన్నవసంతకుడున్ను, చిన్నతమ్ముడును ప్రవేశించుచున్నారు.]

విశ్వ—అవును, అతడు తనకియ్యలేదని ప్రమాణముచేసిన దాచంద్రహారమే. అతడు దగ్గరకు రానీ; అడుగుతాను—ఓవసంతకా! నాకీ అవమానమున్నూ శ్రమానున్నూ యెందుకు కలగచేసినావో నాకు అద్భుతంగా వున్నది; ఇప్పుడు మీరు యింత బహిరంగంగా మెడలో వేసుకొని వీధిలో తిరుగుతూవున్న యీచంద్రహారము లేదనడము మీకు మాత్రం సిగ్గుచేటు కాదా? నన్ను వృథాగా నలుగురిలోనూ పరాభవపరచడమే కాకుండా యీపెద్దమనిషికికూడా లేనిపోనిఆయాసం కలుగచేసినారు. మనవివాదమూలంగా గాని లేకపోతే యీయన యీపాటికి ప్రయాణమయి వెళ్ళివుందును. నావద్ద పుచ్చుకున్న చంద్రహారం యిది యిప్పుడు మీరు లేదనగలరా?

చిన్నవసం—అవునిది నీవే నాచేతికిచ్చినావు కాంబోలును! నీ వియ్యలేదని నే నీవఱకెప్పుడును అనలేదే.

వర్త—అవును మీరు లేదన్నారు; లేదని ప్రమాణంకూడా చేసినారు.

చిన్నవసం—నేను లేదను కూడాగా వ్రాసి ప్రమాణం చెయ్యగాఁగాని యెవరు విన్నారు?

వర్త—నాయొక్క యీ రెండు చెవులున్నూ విన్నవి. ఇంక మాటాడక వూరుకో. పెద్దమనుష్యులలో పెరగ నేర్చినవాడవు. యిటువంటి అబద్ధమాడి సిగ్గులేకుండా యెగుదునని మేలాగు విధుగా తలయెత్తుకుని తిరుగుతూవున్నావు?

చిన్నవసం—నామీఁద అటువంటి దోషారోపణము చేయుట చేత నీవు వచ్చిదొంగవుగా కనబడుచున్నావు. మగవాఁడవయి నీవు నాతో దెబ్బలాటకు వచ్చిన పక్షమున, నా మహాత్మ్యము చూర్యాదయు నీకు నిమిషములో కనబడగలదు.

వర్త—తిరిగితే మొగంమీఁద చెప్పు. నీవు యెక్కడికి వెళ్ళినా దొంగవని నేను కనుపరుస్తాను. (వారు దగ్గరకు వచ్చుచున్నారు.)

[సీతయు, సుభద్రయు, ప్రభావతియు, మొదలగువారు ప్రవేశించుచున్నారు.]

సీత—ఆహా—యిక్కడ కేదో గొడవ జరుగుచున్నది—యీతఁడు పిచ్చ వాఁడు—గొంతులు ముందరికి వెళ్ళితే చేతులు కర్రలాంటివానితో—లక్ష్మణున్నికూడా పట్టుకొని కొట్టి పెట్టి యుద్ధానికి మనింటికి తీసుకునిరండి.

చిన్నల—అయ్యో! పరుగెత్తు పరుగెత్తు. అపచారం; అందులోమారి తలుపులు లోపల వేసుకుందాము లేకపోతే పిల్ల్యమనని బ్రతకనియ్యరు.

(చిన్నలక్ష్మమ్మయును, చిన్నవసంతయును, మఠములోనికి వెళ్ళిపోవుచున్నారు.)

[మఠములోనుండివచ్చి యోగిని ప్రవేశించుచున్నది.]

యోగిని—జనులారా! అల్లరిచేయకండి మీరిక్కడ యెందుకు గుంపుగా చేరినారు?

సీత—మతిచాంచల్యం కలిగి నా పెనిమిటిని ఇక్కడనుంచి తీసుకు వెళ్ళడానికి మనుష్యుల్ని లోపలకు రానీ. నే నతణ్ని గట్టిగా కట్టి పెట్టి వైద్యంచేయించడానికి యింటికి తీసుకుపోతాను.

విశ్వా—ఈయనకు మతి చలించినదని యిదివరకే అనుకున్నాను.

వర్త—ఈయనతో దెబ్బలాటకు సిద్ధమయినందుకు నాకిప్పుడు విచారంగా వున్నది.

యోగిని—యెంత కాలంనుంచి యితఁడీస్థితిలో వున్నాఁడు?

సీత—వారం దినములనుంచి యీయన పరధ్యానంగానూ, విచారంగానూ, వ్యాకులంగానూవుండి వెనుకటికంటె యేమో భేదంగా కనిపిస్తూవచ్చినారు. కాని యీరోజువరకూ యింత చేటు లేదు. మరీ యీమధ్యాహ్నంనుంచీ వళ్లు తెలియకుండా లేచిపోయినారు.

యోగిని—అవశాత్తుగా యితనిధన మేమయినా విస్తారంగా పోయిందా? ఎవరైనా ప్రాణమిత్రుడు కాలంచేసినాడా? ఇతనిదృష్టి యెవత్తెమీదికైనా పారి అక్రమంగా పరస్త్రీకోసం పరితపిస్తూవున్నాఁడా? వయస్సులో వున్నవాళ్ళు అందగత్తెఅయిన కొత్తదాన్ని చూడడంతోనే దానిమీద కన్నువేసి సాధారణంగా పిచ్చియెత్తి తిరుగుతూవుంటారు. ఈమూడింట్లో నీమొగుడి పైత్యభ్రమకు యేది కారణమయి వుండవచ్చును?

సీత—వక వేళ అయితే నీవు కడపట చెప్పినదితప్ప మరియేదీ కారణమయి వుండదు. ఈయన తరుచుగా యింటికాలస్యంగా వస్తూవుండడంచేత యెవతెవలలోనో పడి యిల్లూవాకిలీ మరచి తిరుగుతూవున్నాడని వూహిస్తాను.

యోగి—అపని చేసినందుకయి నీవతణ్ని కూకలు వెయ్యవలసింది.

సీత—నేనుమాత్ర మూరుకున్నానా? కూకలు వేస్తూనే వున్నాను.

యోగి—నీవు తగినంతగట్టిగా కూకలు వేసినట్టు తోచదు.

సీత—భార్య మొగుణ్ని కూకలు వెయ్యాతగినంత గట్టిగా కూకలు వేస్తూనే వచ్చినాను.

యోగి—వకవేళ రహస్యంగా కూకలు వేసేదానవు కాబోలును.

సీత — రహస్యంగా మాత్రమే కాదు; బహిరంగంగా కూడాను.

యోగి—అయితే చాలినంత కాదు.

సీత—అలాగయితే నిజం చెప్పుతాను. ఇక ఆయనతో నాకు రెండో ప్రసంగమే లేదు. రాత్రి పరున్నప్పుడు నిద్రపట్టిందాకా చెవి దగ్గరచేరి యీ సంగతినే గొణుగుతూ వుండేదాన్ని; భోజనమువద్ద కూడా యీసంగతి చెప్పకుండా ముద్ద మింగనిచ్చేదాన్నిగాను; మే మిద్దరమూ వంటిగావుంటే యిదితప్ప మరిఒక సంగతి మాటాడేదాన్ని కాను; అతడు పదిమందిలో వుండేటప్పుడయినా యీ ధోరణే తెచ్చి యెత్తిపొడుపుమాట లంటూనే వుండేదాన్ని. నేను యెప్పుడూ యీ విషయమయ్యే చీవాట్లుపెడుతూ వుండేదాన్ని.

యోగి—నీవాడే మాటలమూలంగానే నీ మొగుడికి పిచ్చెత్తింది. లేనిపోని అనుమానం పెట్టుకొని అహోరాత్రములు చెవి దగ్గర చేరి విరామం లేకుండా సాధిస్తూవుండే భార్యమాటలు వెఱ్ఱి కుక్కకాటుకంటెనూ యెక్కువవిషంగా వుండి యెటువంటి పరమ శాంతుడికయినా నిమిషంలో పిచ్చియెత్తిస్తవి; నీపోరుచేత అతడు రాత్రిళ్ళు నిద్రకుకూడా మొగంవాచినట్టు తోస్తుంది; రోజూ కలత నిద్రపోయేవాడికి మతి చలించిపోవడం అంతఆశ్చర్యం కాదు; నీవాడే

మాటలతో నిన్ను అన్నం కడుపునపట్టక నీరయిపోయి వుండును. ఈ ప్రకారం నిద్రాహారాలు లేక యిల్లు అడివిగా నున్నప్పుడు యేరోగాలూ యెందుకు రాకుండా వుంటవి? జారత్వశంకచేత యిదంతా నీవు చేసుకున్న దోషఫలమే. కాఁబట్టి స్వయంకృతాపరాధము నీది నీవే అనుభవించవలెను.

సుభ—ఆతఁడు యెంత అక్రమంగా ప్రవర్తిస్తూవచ్చినాగానీ నాఅప్పమాత్రం అతణ్ని మంచిమాటలతోనే బోధిస్తూ వచ్చినది; అంతేగాని తూలుమాట యెప్పుడూ నోటరానియ్యలేదు—(మెల్లగా) ఆమెతప్పిత మంతా నీమీదనేమోపి చివాట్లుపెడుతూవుంటేబదులు చెప్పకుండా వూరుకుంటా వేమి?

సీత—(మెల్లగా) ఆమె అంతా నానోటనే పలికించి నన్ను నోరెత్తకుండా చేసింది. నేనేమి చెప్పఁగలను? (బిగ్గరగా)—మీరు లోపలికి వెళ్ళి అతణ్ని పట్టుకోండి.

యోగి—మీరు యెవరూ లోపలికి వెళ్ళకూడదు.

సీత—ఆలాగయితే మీవాళ్ళ నెవళ్ళనయినా నాపెనిమిటిని యివతలకు తీసుకునివచ్చి నాకు వప్పగించుమను.

యోగి—అది వల్లగాదు. ఇది పవిత్రమయినమఠం గనుక అతను దీనిలో శరణొందినాడు; అందుచేత నేను అతణ్ని మంచి మాటలతో స్వస్థచిత్తుణ్ని చేసేవరకూనీకువప్పగించను. నాప్రయత్నం వ్యర్థమయితే అప్పటిమాట చూతాము; యీలోగా వదలిపెట్టను.

సీత—నాపెనిమిటికి పరిచర్యచెయ్యడం నావిధిగనుక, నా పెనిమిటివద్ద నేనే కనిపెట్టుకునివుండి నేనే పథ్యపానాదులు పెట్టి వుపచారం చేస్తాను; మరివకరిని నమ్మి నేను అతణ్ని విడిచిపెట్టను; కాఁబట్టి నన్ను యింటికి తీసుకువెళ్ళనీ.

యోగి—కొంచెం శాంతించు. అతణ్ని మళ్లీ యెప్పటిమనిషిని చెయ్యడానికి మందులూ మూలికలూ మంత్రాలూ అన్నీ ప్రయోగించి నాశాయశక్తులా పనిచేసేవరకూ నేను అతణ్ని విడిచిపెట్టను. యోగిని గనుక కష్టంలో వున్నవాళ్ళకు సహాయం చెయ్యడం నాకు ధర్మము. అతణ్ని యిక్కడ నావశంలో వుంచి నీవు వెళ్ళిపో.

సీత—నాపెనిమిటిని విడిచిపెట్టి నేను వెళ్ళను. మొగుణ్నీ పెళ్ళాన్నీ యెడబాపడం నీవంటి పుణ్యవ్రతంలో ప్రవేశించినదానికి ధర్మం కాదు.

యోగి—నే నతణ్ని వదలిపెట్టను; మాటాడక వెళ్ళిపో (అని లోపల తలుపు వేసికొనుచున్నది.)

సుభ—యీఅన్యాయం నీవురాజుతో వెళ్ళి మొఱపెట్టుకో.

సీత—వెళుదామురా, నేను ఆయన కాళ్ళమీద సాష్టాంగపడి, నాప్రార్థనలవల్లనూ కన్నీళ్ళవల్లనూ ఆయన మనసు కరిగించి స్వయంగా యిక్కడకువచ్చి యీయోగిని చేతులలోనుంచి నాపెనిమిటిని విడిపించి యిచ్చేవరకూ కాళ్లమీదనుంచి లేవను.

వర్త—యిప్పుడు దగ్గరదగ్గరగా అయిదుగంటలుకావచ్చింది. యింకా కొంచెంసేపటికి యీమఠంవెనకాల వున్నవధ్యభూమికి వెళ్లడానికి రాజుగారు స్వయంగానే యీదోవను వస్తారు.

విశ్వ—యెందుకోసము?

వర్త—యీపట్నంతాలూకు శాసనాలకు విరుద్ధంగా యీవూరికి వచ్చినందునకయి వక మధురాపురపువర్తకుణ్ని ముసలివాణ్ని వురి తీయించడాని కోసము.

విశ్వ—అదుగో వారు వస్తూవున్నారు. అతణ్ని వురితియ్యడం మనం చూతాము.

సుభ—రాజు యీమాట దాటి వెళ్ళకము. చే నీవు ఆయన పాదాలమీఁద పడు.

[ధర్మపాలమహారాజును, సేవకులును, వర్ధమానుఁడును, కారాగృహాధికారియు, రాజభటులును ప్రవేశింతు రున్నారు.]

ధర్మ—'ఏధర్మాత్ముఁ డయినను వచ్చి యీతనిప్రాణరక్షణార్థము ధనమిచ్చి పుణ్యము కట్టుకొన్నపక్షమున, ఈతనిని విడుదల చేయుదుము,' అని మాటిమాటికి గట్టిగా చాటింపుము. మన మీతనికీపాటియుపకారమును జేయుదము.

సీత—ఓ మహాప్రభో! యీ యోగిని నాకు చేసిన అన్యాయం విచారించి నాకు న్యాయం దయచేయించవలెను.

ధర్మ—ఆమె మిక్కిలి పుణ్యాత్మురాలు, బహుపూజ్యురాలు; నీవిషయములో నేమియు అక్రమము చేసియుండదు.

సీత—ఓ మహారాజా! అనుగ్రహించి నా మొరాలకించండి. వసంతకుఁడుగారు నాకు భర్త; మేలి వారుచేసిన సత్కర్మములను బట్టి నేనాయనను వివాహం చేసుకొన్నాను; నాదురదృష్టంచేత ఆయనకు యీరోజున ఉదాత్తుగా పైత్యప్రకోపము కనిపించి మాకుటుంబానికంతా గొప్పవిపత్తు సంప్రాప్తమయింది. ఏమికాలకర్మదోషంచేతనో కాని తనతోపాటు మోసకాలంనుంచేవచ్చియున్నతన సేవకుణ్ని వెంటవేసుకొని వూరిమీఁదపడి ఆయన కనపడ్డయిల్లల్లాదూరి వుంగరాలూ నగలూ చేతికి చేసినదానికి తేవడల్లా యెత్తుకుపోతూ అందరికి అప్రియంచేస్తూవున్నారు. వకపర్యాయం నేను ఆయనను కట్టిపెట్టించి యింటికిపంపించి, ఆదివరకాయన అక్కడక్కడ చేస్తూ వచ్చిన నష్టాలకి సొమ్మిసవరించి వారిని సమాధానపరుస్తున్నాను. ఆయన యెలాగోకాని తప్పించుకొని మళ్ళీవీధిలబడి తన సేవకుడునూ

తానున్నూ కత్తులు చూసుకొనివచ్చి మమ్ముతఱిమినారు. తరువాత
మేము చాలామందిని సహాయంచేసుకొనివచ్చి మళ్ళీ కట్టిపెట్టడానికి
వెంబడించేవరకు వాడు పరుగెత్తుకొనిపోయి యీమఠంలో పడ్డారు.
మేమాయనను యింటికి తీసుకుపోదామంటే యీయోగిని మాకడ్డం
వచ్చి తలుపులు లోపలవేసి మమ్ము లోపలికి వెళ్ళనూ వెళ్ళనియ్యదు;
తానాయనను యివతలకు పంపనూపంపదు. దీనులమయిన మా
మొఱ్ఱాలకించి దేవరవారేలాగయినా ఆమె వారిని యివతలికి పంపే
ట్టు ఆజ్ఞచేసి పతిభిక్షపెట్టి రక్షించవలెను.

ధర్మ—విస్తారకాలము క్రింద నీభర్త మాయొద్ద నొక సేనా
నాయకుడుగా నుండి మాకు మిక్కిలి యుపకారము చేసినాడు.
అప్పుడు నిన్నతనికి వివాహము చేయించి మేముచేయదగిన ప్రత్యుప
కారమంతయుచేసి మేమాతని బహువిధముల గౌరవించినారము.—
మీలో కొందఱు వెళ్ళి మఠద్వారమువద్ద నుండి పిలిచి యోగినిని
మాయొద్దకు తీసికొనిరండు; మేమీతగవుతీర్చి యిటయిక్కడనుండి
వెళ్లెదము.

[ఒకపరిచారిక ప్రవేశించుచున్నది.]

పరి—అమ్మా! పరుగెత్తుకొనివెళ్ళి వేగిరం నీప్రాణాలు
దక్కించుకో. అయ్యగారున్నూ సేవకుడున్నూకూడా వదిలించుకొని
ఇంట్లోవున్న పరిచారికలనందరినీ కొట్టి, భూతవైద్యుణ్ణి కట్టిపెట్టి
గడ్డానికి నిప్పంటించినారు; అతడు గడ్డంకాలి యేడుస్తూవుంటే
ఆర్పుతామని మొగంనిండా బురదవేసికొట్టి నిప్పార్పినారు. మనయజ
మానుడు శాంతించుమని అతనికి బోధచేస్తూవుండగా, లక్ష్మణుడు
కత్తితీసుకుకొని వచ్చి అతనితల రేవురేవులుగా గొరిగినాడు, వెంటనే

మీరు యెవరైనా పంపితేనే తప్ప వారిద్దరూచేరి మంత్రిగార్ని చంపివేస్తారు.

సీత—ఓసిపిచ్చిదానా నోరుముయ్యి నీయజమానుడున్నా సేవకుడున్నా యిక్కడనే వున్నారు. నీవు చెప్పినదంతా అబద్ధం.

పరి—అమ్మా! మీతోడు నేను నిజం చెపుతూవున్నాను. నామాట నమ్మండి. అతణ్ని నేనుచూచి ఎన్నగా నిముషమయినా అయివుండదు. ఆయన నీపేరుపెట్టి పిలిచి యెక్కడవున్నావని కేకలు వేస్తూ, నీవు కనపడిన పక్షానికి నీమొఖంనిండా గంట్లుపెట్టి నిన్ను విరూపిని చెయ్యకపోతే తనపేరు మారుపేరు పెట్టుమని వొట్టుపెట్టుకొంటూవున్నాడు. (లోపల పెద్దవసంతకుడు కేక వేయుచున్నాడు.) అమ్మా! ఆలకించు! ఆలకించు ఆయనమాటలు వినబడుతూవున్నవి. ఇక్కడ నిలువకు; పరుగెత్తు.

ధర్మ—జడియకు. ఈలాగు వచ్చి నీవు నావెనుక నిలుచుండు— ఈకొలువుచ్చోలోని కాచుకొండి.

సీత—అయ్యో! అతడు నాభర్త. అతడు యెలా కనపడకుండా వచ్చినాడో చూడండి. ఇంతకు మునుపు యితడు డీమరంలో ప్రవేశించడం చూచినాము. ఇప్పుడప్పుడే అక్కడవున్నాడు! అతడు ఇప్పుడక్కడికి కేలావచ్చినాడో వూహించడానికైనా వీలులేకుండా మహాద్భుతంగా వున్నది.

[పెద్దవసంతకుడును పెద్దలక్ష్మణుడును ప్రవేశించుచున్నారు.]

పెద్దవ—న్యాయము దయచేయుండి ఓమహారాజా! న్యాయము దయచేయుండి. చిరకాలముక్రిందట నాదేశమునకు నెత్తురు వఱదలుగట్ట గొప్ప గాయములు తగిలినను సాహసము చేసి మీకష్టపడి

యుద్ధములో మీప్రాణములు కాపాడి మీకా ఉపకారము చేసినందున కయినను నాకు న్యాయము దయచేయుడు.

వర్ధ—(లోపల) మరణభీతివలన నామతి పోయియుండిన నేమో కాని లేకున్న నా బిడ్డలును తప్పుడు నావసంతకుడును లక్ష్మణుడును.

పెద్దవ—మహాప్రభూ! మీరాయన నిందించున్న యిది నాకు చేసిన ద్రోహము విచారించి నాకు న్యాయము దయచేయుడు. దానిని మీరు నాకు భార్యనుగా దయచేయించినారు; అది నా కప కారముచేసి నన్ను గొంపపెట్టినది; ఈమె యిక పాకిపనిచేసిన యవ మానమును గూర్చి యింతింతయని చెప్పుట కలవి కానిది.

ధర్మ—నీకేమి యన్యాయము సంభవించినదో చెప్పుకో. నీకు తప్పక న్యాయము చేయుదును.

పెద్దవ—మహాప్రభువా! ఈదినము నన్ను లోపలికి రాకుండ తలుపు వేసి లోపల జారులను పెట్టుకొని హాయిగా విందారగించి నది.

ధర్మ—అది గొప్పతప్పే సీతా! నీవా ప్రకారముగా చేసితివా?

సీత—మహాప్రభూ! నే నటువంటి అపరాధమేమీ చేయ లేదు. యీ మధ్యాహ్నము నేనూ నా చెల్లెలూ తానూ కలిసి భోజనం చేసినాము.

సుధ—అయ్యో తప్పు దేవర వారితో యిది చేసిందంతా సత్యము

విశ్వ—ఓసినా మహారాణీ! యింతెద్దహం అప్రమాణమే చేసి నారు. ఈ సమయంలో యీపిచ్చివాడు చెప్పినదే వాస్తవం.

పెద్దన—స్వామీ! నేను చెప్పినదంతయు యథార్థము. నే

నిప్పుడు త్రాగి మత్తుగొనియుండలేక; కోపముచేత నోడలు తెలి
యకయు నుండలేదు; నాకు చిత్తోన్మాదమును గలిగి యుండలేదు.
ఈదినము నేను భోజనము చేయకుండ నింటి తలుపులు లోపల గడియ
వేసినది. ఈకంసాలికూడ కుట్రలో చేరియుండని పక్షమున, ఇతఁడు
నాతో నున్నాఁడుగనుక నాపక్షమున సాక్ష్యమియ్యవచ్చును. ఇతఁడు
నాతోఁగూడ కొంతదూరమువచ్చి ప్రభావతి యింటివద్దకు చంద్ర
హారము తీసికొనివచ్చెదనని చెప్పి తనయింటికి వెళ్ళినాఁడు; కాంచన
గుప్తుఁడును నేనును గలిసి ప్రభావతియింటివద్ద భోజనముచేసినాము.
మాభోజనమైనతరువాత నతఁడక్కడను గానమున కొంతసేపు
యుండి నేనితనికొఱకు వెళ్ళినాను. నేనతనిని వీధిలో కలిసికొన్నప్పుడు
ఈపెద్దమనుష్యుఁడుకూడ నితనితో నున్నాఁడు. అప్పుడే అసత్యవాది
యైన యీ స్వర్ణకారుఁడు నేనిదివఱకున తనవద్దనుండి చంద్రహార
మును పుచ్చుకొన్నానని ప్రమాణముచేసినాఁడు. ఆచంద్రహారము
నేనెఱుఁగనిసంగతి భగవంతునకే తెలియును. దానినిమిత్తము
యితఁడు నన్ను రాజభటునకొప్పగింపఁగా, నేను కోఁబడి సొమ్ము
నిమిత్తమె నాసేవకుని వినిపి మాయింటికిఁబంపినాను గాని వాఁడుసొ
మ్ము తేక పట్టిచేతులతో నే మరల వచ్చినాఁడు. నేనింటికి వెళ్ళి స్వామ్యా
భటునివశమున నిచ్చిపంపెదనని రాజపురుషునకు సమాధానపఱిచి
వచ్చుచుండఁగా త్రోవలో నాభార్యయు, దాని చెల్లెలును, మఱి
కొంత అల్లరిమూఁకయు మాకెదురుపడిరి. వారు తమతో దుర్గాదా
సను ఎముకలగూడువలెనున్న యొక జీవచ్ఛవమును కూడ తీసికొని
వచ్చిరి. ఆపడపీనుఁగు తాను భూతవైద్యుఁడనని వేషము వేసికొని
నానాడియు చూపులును పరీక్షించి నాకు భూతము సోఁకినదని అఱ
చినాఁడు. వెంటనే అందఱును నామీఁదపడి నన్నుకట్టిపెట్టి, తీసికొని

వెళ్ళి, నా సేవకునినిగూడ (తాళ్ళు వేసికట్టి యిద్దరిని నా యింటనే యొక చీకటిగదిలో పెట్టినారు. నేను పండ్లతో కొఱికి కట్లు త్రెంపుకొని యీ సంగతి మొఱపెట్టుకొనుటకు తక్షణమే యేలినవారి దర్శనమునకు పరుగెత్తుకొనివచ్చినాను. ధర్మస్వరూపులైన దేవరవారు నాకీదినమున సంభవించిన మానభంగమునకును శ్రమకును తగిన ప్రతిక్రియ చేయవలెను.

విశ్వ—మహాప్రభూ! ఈయన యీరోజు యింటికాడ భోజనం చెయ్యలేదనిన్నీ యింటితలుపులు వేసి వేసినారనిన్నీ యింతవరకు మాత్రం నేను సాక్ష్యం యివ్వగలను.

ధర్మ—అతఁడు నీయొద్దనుండి చంద్రహారమును పుచ్చుకొన్నాఁడా లేదా?

విశ్వ—పుచ్చుకొన్నాఁడు మహాప్రభూ! ఈయన యిక్కడికి పరుగెత్తుకొనివచ్చినప్పుడు యీయన మెడలో చంద్రహారంవీరందరూ కూడా చూచినారు.

వర్త—అంగడివీధిలో నీవు మొదట చంద్రహారం యెరగనని ప్రమాణంచేసి తరువాత, నీవింతకుమునుపే యిక్కడ పుచ్చుకొన్నట్టు మళ్ళీ నీనోటితో వప్పుకోవడం నేను చెవులారా విన్నాను. అందుమీద నాకు కోపంవచ్చి నీతో యుద్ధమునకు సిద్ధం కాంగా, జనుల మందనుజూచి నీ వీమఠంలోదూరి యెలాగో గాఁడీచేసి నీవామూలల నుంచి పరిత్యక్షమయినావు.

పెద్దవ—ఈమఠ సమీపమునకు నేనెప్పుడును రానులేదు. నీవు నాతో యుద్ధమునకు సిద్ధము కానులేదు. దైవసాక్షిగా నేను చంద్రహారము పుచ్చుకోనులేదు; నీవు నిష్కారణముగా నామీఁద దోషారోపణము చేయుచున్నావు.

ధర్మ—మీరందఱును ఒకదానికొకటి సందర్భించకుండ మాటాడుచున్నారు! మీరందఱును త్రాగియున్నారని నాకు సందేహము కలుగుచున్నది. ఇతడీయింటఁ బ్రవేశింపఁగా మీరు చూచియుండినపక్షమున; ఇతఁడిక్కడనే యుండి యుండును. ఇతనికి మతిచలనము గలిగియుండినయెడల, ఇతఁడింత శాంతతతో సహేతుకముగా మాటాడియుండఁడు. ఇతఁ డింటికడ భోజనము చేసెనని నీవు చెప్పుచున్నవు; ఇంటివద్ద భోజనము చేయలేదని యీకంసాలి చెప్పుచున్నాఁడు!—ఓరీ! నీవేమి చెప్పెదవు?

పెద్దలక్ష్మ—స్వామీ! యీయన యీదినం యీప్రభావతి యింటివద్దనే భోజనం చేసినారు.

ప్రభా—ఈయన మాయింటికాడనే భోజనం చేసినారు; అప్పుడు నా వేలిది యీవుంగరం కూడా పుచ్చుకున్నారు.

పెద్దవసం—అవును. నీమాటనిజమే. ఈమెయొద్దనే నీయుంగరమును పుచ్చుకున్నాను.

ధర్మ—ఇతఁ డీమఠములోనికి వెళ్ళుచుండఁగా నీవు చూచినావా?

ప్రభా—నేను నిశ్చయంగా చూచినాను మహాప్రభో!

ధర్మ—ఇదంతయు నత్యద్భుతముగా నున్నది. నీవు వెళ్ళి యోగినిని మాకడకు పిలుచుకొనిరా—నాకు చూడఁగా మీకందఱికిని పిచ్చియెత్తినట్లు తోఁచుచున్నది.

(ఒకసేవకుఁడు వెళ్ళుచున్నాఁడు.)

వర్ధ—మహాప్రభూ! నేనొక్కమాట మీతో మాటాడుటకు నాకనుజ్ఞ యిచ్చెదరా? స్వామి వచ్చి నాప్రాణమును కాపాడఁగలవాఁడిందులో నొకఁ డున్నట్టు కనఁబడుచున్నాఁడు.

ధర్మ — నీ వెవ్వరితో నేమి మాటాడవలెనో నిర్భయముగా మాటాడవచ్చును.

వర్ధ — అయ్యా! మీ పేరు వసంతకుఁడును, మీయీ సేవకుని పేరు లక్ష్మణుఁడును కాదా?

పెద్దల — ఈఘడియవఱకు నేసేయనసేవకన్నా యీ లక్ష్మణున్నే ఈయన యీ వసంతకుఁడే.

వర్ధ — నిశ్చయముగా మీరిద్దఱును నన్ను స్మరణకుఁ దెచ్చుకొని యుందురు.

పెద్దల — మిమ్ముల్నినాకనే మాయిద్దఱిసంగతీ మాకు స్మరణకు వస్తూవున్నది. మీవలెనే మేమున్ను కొంచెంసేపటికిందట కట్లలో వున్నాము. మీరున్నూ నావలెనే దుర్గాదాసునిచేత వైద్యం చేయించుకున్నారా యేమి?

వర్ధ — నీవు నావంక వింతపడి చూచుచున్నావేమి? నీవు నన్ను చక్కఁగా నెఱుఁగుదువు.

పెద్దవసం — ఇప్పుడు తప్ప నేను నాజీవితకాలములో నిన్నెప్పుడును జూచి యుండలేదు.

వర్ధ — దుఃఖముచేత నారూపము మాఱిపోయి యుండవచ్చును నాకంఠస్వరమునైన గుఱుతు పట్టినావా?

పెద్దవసం — లేదు.

వర్ధ — లక్ష్మణా! నీవో?

పెద్దల — లేదు. నేనూ ఆనవాలు పట్టలేను.

వర్ధ — నాకంఠధ్వనికూడ మీ కెఱుఁగరా? ఓకాలమా! ఈనాలుగుసంవత్సరములలోనే నాకన్నకొడుకుసహితము నామాట నానవాలు పట్టలేకుండునట్లుగా నాకంఠస్వరమునుకూడ పూర్ణముగా

మార్చి వేసినావా? వార్ధకముచేతను దుఃఖములచేతను నేనెంతమాఱి పోయినను, నాదృష్టిమాత్రము నాకన్నులను విడిచిపెట్టక నీవు నా కొమారుఁడ వని చూపు చున్నది. నేనెట్లు మఱియొకలాగునననుకోఁ గలను?

పెద్దవసం—నాతండ్రిని నేనెప్పుడును చూచి యుండనే లేదు.

వర్ధ—కుమారా! నాలుగుసంవత్సరములక్రిందట నీవు నన్ను మథురాపురములో విడిచిపెట్టి వచ్చినావు. ఒకవేళ నిట్టిదురవస్థల నున్న నన్ను తండ్రినని యొప్పుకొనుటకు సిగ్గుచేత నీ విట్లనుచున్నావేమో?

పెద్దవ—ఈమహారాజును నన్నెఱిఁగిన వీరందఱును చిర కాలమునుండి నేనిక్కడనే యున్నాననియు, నేనెప్పుడును మధురా పురమునకు వెళ్ళ లేదనియు సాక్ష్య మియ్యఁగలరు.

ధర్మ—ఓయివృద్ధుఁడా! పదియేను సంవత్సరములనుండి మే మీతనికి ప్రాపకులముగా నున్నాము. ఈకాలములో నీతఁ డెప్పుడును మధురాపురమునకు వెళ్ళి యుండలేదు. వృద్ధత్వముచేతను కష్టముల చేతను నీమతిపోయి నీ వీలాగున భ్రమపడి యుందువని మే మను కొనియెదము.

[చిన్నవసంతకునితోను, చిన్నలక్ష్మణునితోను, యోగిని ప్రవేశించు చున్నది.]

యోగిని—ఓమహారాజా! అన్యాయం సంభవించిన యీ మనుష్యుణ్ని రక్షింపుఁడు. (అందఱును జూచుటకు గుంపు కూడు చున్నారు.)

సీత—నాకిద్దఱుభర్తలు కనఁబడుతూ వున్నారు! నాకళ్ళకు భ్రమగప్పినదా యేమి?

ధర్మ—వీ రొకరికొకరు ప్రతిబింబములవలె నున్నారు. వీరిలో నిజమయినవాఁ డెవఁడో యెవరు నిర్ణయింపగలరు?

చిన్నల—లక్ష్మణున్ని నేను. యీరెండోవాణ్ని అవతలకు పంపివెయ్యండి.

పెద్దల—నేనులక్ష్మణున్ని నన్నిక్కడ వుండనియ్యండి.

చిన్నవ— మీరు వర్ధమానులా? లేక ఆయనప్రతిబింబమా?

చిన్నల — ఓహో! నాపెద్దయజమానుఁడు! ఈయనను ఈప్రకారంగా కట్టి యెవ రిక్కడకు తీసుకువచ్చినారు?

యోగిని—యెవరుతీసుకొవస్తేనేమి? నే నీయనకట్లువిడిపించి మళ్ళీభర్తను సంపాదించుకొంటాను. ఓపుణ్యాత్మా! పూర్వము చారుమతి అనేభార్యను వివాహం చేసుకొని ఆమెవల్ల యిద్దఱుకవల పిల్లవాళ్ళను కన్న వర్ధమానులు మీరేనా? ఈచారుమతితో మాటాడండి.

వర్ధ—నే నిప్పుడు స్వప్నావస్థలో లేనిపక్షమున నీవు నిశ్చయముగా చారుమతివే. నీవుచారుమతివే యయినయెడల, అప్పుడునీతో గూడ సముద్రములో తేలిబ్రతికిన పుత్రుఁ డెక్కడనున్నాఁడో చెప్పు.

చారుమ—నన్నూ నాకొడుకునూ సేవకుఁడయిన లక్ష్మణున్నీ తమపడవలలో యెక్కించుకొన్న చేపలవాళ్లు దుర్మార్గంచేసి పిల్లలిద్దరినీ బలాత్కారంగా నాదగ్గరనుంచి తీసుకుపోయి యెవరికో అమ్ముకొన్నారు. తరువాత వారిస్థితి యేమైనదో నాకు తెలియదు. నేను చిరకాలం అక్కడవుండి తరువాత యీపట్టణంచేరి నాలుగేళ్ళనుంచి యీమఠంలో యోగినినిగా వున్నాను.

ధర్మ—ఇతఁడీప్రాతఃకాలమునఁ జెప్పినకథ యిప్పుడు విదర్శనముగా కనఁబడుచున్నది. ఈయిద్దఱు వసంతకులు నేకరీతిగా నున్నారు; ఆప్రకారముగానే యీయిద్దఱు లక్ష్మణులునుకూడ నచ్చునఁ బోడిచిన ట్లొకవిధముగా నున్నారు. దైవవశముచేత నకస్మాతుగా కలిసికొన్న వీరిద్దఱును వీరిజనకులు.—వసంతకా! నీవు మొట్టమొదట రామనాథపురమునుండియో కాదా కాశిహస్తిసికొని రాఁబడినావు?

చిన్నవ— నేను కాను. నేను మధురాపురమునుండివచ్చినాను.

ధర్మ—నీవు దూరముగా నిలుచుండుము. మీలో నెవరెవరో నాకేభేదము తెలియకుండ నున్నది.

పెద్దవ—రామనాథపురమునుండి వచ్చినవాఁడను నేను మహాప్రభూ!

పెద్దల—ఈయనతోఁకూడా వచ్చినది నేను.

పెద్దవ—సముద్రమునుండి తీసికొనివచ్చి దేవరవారి కొప్పగించినది మీమేనమామగారైన సుబలుఁడను మహావీరుఁడు. పల్లెవాండ్రవద్దనే సముద్రాయసనొని పెంచినారు.

సీత— మీయిద్దరిలో యెవరు యీమధ్యాహ్నం నాతో భోజనం చేసినారు?

చిన్నవ— నేను.

సీత—మీరు నాభర్తగారు కారా?

పెద్దవసం—ఆతఁడు నీభర్త కాఁడని నేను రూఢిగా చెప్పఁగలను.

చిన్నవసం— నేనును మధ్యాహ్న మీమాటనే యీయమతోఁ జెప్పినాను; ఈమె నామాట నమ్మినదికాదు.—ఓసుభద్రా! నేను

మధ్యాహ్నము నీతో నేమిచెప్పినానో స్మరణకు దెచ్చుకో; ఆ మాట నిజముచేయుటకు సమయమువచ్చుచున్నది.

విశ్వ—మీరు నావద్దపుచ్చుకొన్న చంద్రహారమదే.

చిన్నవ—అవును. ఎవరుకాదన్నారు?

పెద్దవ—ఈ చంద్రహారము నిమిత్తము నీవు నన్ను రాజభటుల కొప్పగించినావు.

విశ్వ—అవును కాబోలును.

సీత—నేను లక్ష్మణునిచేత మీకు ధనం పంపినాను. వాడు మీకిచ్చినాడు కాడు.

పెద్దల—లేదు. నాచేత నీవు సొమ్ము పంపలేదు.

చిన్నవ—ఈరూపాయలమూట నాసేవకుడు తెచ్చి నాచేతి కిచ్చినాడు. మన మొకరిసేవకుని నొకరిసేవకునిగా భ్రమించుటవలన ఈచిత్రములన్నియు పుట్టినవి.

పెద్దవ—ఈధనము నేను నాతండ్రి ప్రాణరక్షణముకొఱ కిచ్చెదను.

ధర్మ—నీధనదాన మక్కఱలేకయే నీతండ్రికి మేము ప్రాణదానము చేసినారము.

ప్రభా—ఆవజ్రపుటుంగరము మీవేలిది నాది.

పెద్దవ—అవును. నీయుంగరమిదిగో నీవుపుచ్చుకో.

(అని యిచ్చుచున్నాడు)

చాకు—ఓమహారాజా! దేవరవారు మాతో యీపురంలోకి విజయంచేసి, సావకాశంగా మాసంభాషణవిని, కొంచెంసేపు మా గృహపావనం చెయ్యవలెనని వేడుకొంటూవున్నాను. యీరోజున యిక్కడ పోగయి మామూలుగా శ్రమపడ్డవారందరూ కూడా

లోపలకు దయచెయ్యవలెను; మేము మిమ్మల్నందరినీ సమాధానం చేసి పంపుతాను. ఓపుత్రులారా! మిమ్మల్ని యెడబాసి యిరవై సంవత్సరాలైనది; యింత కాలమునకు యెప్పుడూ యెదురుచూడనిదే మనమందరమూ వక్కచోట కలుసుకున్నాము గనుక లోపలికివెళ్ళి కొంచెంసేపు సల్లాపసౌఖ్యం అనుభవింతాము రండి.

ధర్మ—మిక్కిలి సంతోషముతో లోపలకువచ్చి మీసంభాషణవిని వేడుకపొందెదము.

(రాజును, చారుమతియు, వర్ధమానుడును, ప్రభావతియు, వర్తకుడును, విశ్వకర్మయు, పరిజనమును వెళ్ళుచున్నారు.)

చిన్నల—అయ్యా! బండిమీద యెక్కించడానికి తీసుకొని వెళ్ళిన మీసామాను పట్టించుకురానా?

పెద్దవ—నాది యేసామాను బండిమీద నెక్కించినావు?

చిన్నల—సత్రమువద్దనున్న మీసరకులు.

చిన్నవ—వాడు నాతో చెప్పుచున్నాడు. లక్ష్మణా! నీ యజమానుడను నేను. అవి తరువాత తీసికొని రావచ్చును. మాతో లోపలికి రా. ముందు నీసోదరుని కౌగిలించుకొని మీరిద్దఱునుకలిసి లోపలికిరండి. (పెద్దవసంతకుడును, చిన్నవసంతకుడును, సీతయు, సుభద్రయు, లోపలికి వెళ్ళుచున్నారు.)

చిన్నల—నీయజమానుడి యింటికాడ కొండంతమనిషివకత్తె కనపడ్డది. అది నన్నుచూచి నీ వనుకున్నది; నా వదినెగారు కాబోలును!

పెద్దల—యెలాగు భ్రమపుట్టకుండా వుంటుంది? సరిగ్గా నీవు నా అద్దంలో నీడలాగు వున్నావు. నీరూపాన్నిచూస్తే నేనూ అంత గాణ్నే అని తోస్తుంది. మనంకూడా లోపలకు వెళుదామురా.

చిన్న—నీవు పెద్దవాడవు. ముందర నీవు నడువు.

పెద్దల—ఆభేదం మనకుతప్ప యెవరికీ తెలియదు. అందరికీ తెలియడానికి యేమిచేశాం ?

చిన్నల—అందరికీ తెలియడానికి తరువాత మనంయేమైనా అపవాలు వేసుకుందాము. అందాకా నీవు ముందర నడువు.

(అని వెళ్లుచున్నారు.)

సంపూర్ణము.

———:○:———

బాక్సు ప్రెస్, రాజమండ్రి 1950.

శ్రీ

రాగమంజరి

గ్రంథకర్త:-

కందుకూరి వీరేశలింగము పంతులు

నాల్గవ కూర్పు

ప్రకాశకులు:-

హితకారిణీసమాజము

రాజమహేంద్రవరము

1950

కాపీరైట్

ఈ నాటకమునందు వచ్చు పాత్రములు

పురుషులు

1. సుదర్శనవర్మ—విజయవర్మకును, భానుమతికిని తండ్రి.
2. విజయవర్మ—సుదర్శనవర్మకొడుకు; సుదంతప్రియుఁడు.
3. కామపాలుడు—భానుమతిప్రియుఁడు.
4. వసుకాముఁడు—భానుమతిని వివాహమాడఁగోరినవాఁడు.
5. చంద్రకేతుఁడు—వసుకాముని మిత్రుఁడు.
6. నారాయణశర్మ—పురోహితుఁడు.
7. గండభేరుండాచార్యులు—కేశవస్వామి యర్చకుఁడు.
8. కంఠీరవాచార్యులు—రెండవయర్చకుఁడు.
9. దామోదరుఁడు—విజయవర్మసేవకులలో నొకఁడు.
10. దారకుఁడు—సుదర్శనవర్మసేవకులలో నొకఁడు.
11. ఘటకుఁడు—సుదర్శనవర్మసేవకులలో నొకఁడు.

స్త్రీలు

12. భానుమతి—సుదర్శనవర్మకూతురు; కామపాలునిప్రియురాలు.
13. సుదంత—విజయవర్మప్రియురాలు; మాధవసేనునికూతురు.
14. రాగమంజరి—భానుమతి పరిచారిక.
15. చతురిక—భానుమతి పరిచారిక.
16. సుదంతపరిచారిక.

రాగమంజరి

ప్రథమాంకము

౧-రంగము — [illegible] వీధి

[లాంతరు పట్టుకొని దామోదరుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

దామో — ఏమీ! అప్పుడే మూఁడుగంటలు దాటిపోయినదిగా! ఉజ్జయినీనగర వీధులలో నొంటరిగా నిశాచరునివలె తిరుగుటకు నావంటిదూత కిది తగినసమయమే. అన్ని కొలువులలోను పడుచుతనములో నున్న నా యజమానికొలువు కొలుచుట బహుకష్టము. ఇట్లు చెప్పుట నేను వలపుసంగతి యెఱుఁగకపోవుటచేత కాదు. నావలపునకును నా యజమానుని వలపునకును కవఁసినంత వ్యత్యాస మున్నది. నా ప్రభువైన విజయవర్మ వలపు సింగారముగ నను తలపెట్టనియ్యదు: ఇఁక నావలపో కడుపునిండ తిని హాయిగా నిద్రపోయినతరువాత కలలోఁగాని బయలుదేరదు. ఇప్పుడీవలపోతల కవకాశము లేదు. నా ప్రభువక్కడ తనప్రియురాలను సుదంతిగదిలోనుండి తప్పించుకొని వచ్చుటకయి నా సాహాయ్యమును కోరి యెదురు చూచుచుండును. (వెలపల సంగీతము) ఇదియేమి? గీతము. వీనబడుచున్నది! ఎవరు వచ్చియుందురు? నా యజమానుని మిత్రుఁడయిన రామపాలుఁడు మా ప్రభుసోదరియైన భానుమతికి వినఁబడునట్లుగా పాటపాడుటకయి యిప్పుడు ఈ అనేకముతో వచ్చియుండును. ఇఁక నాముసలి యజమానుఁడు లేచినాక పోవఁడు. ఆతఁడు తనకొడుకింటఁ లేఁడని యనుమానపడకుండ నాస్థానమునకు పోయి కోట నిలిచియుండెదను.

(అని పోవుచున్నాఁడు)

[అప్పుడు తనమిత్రుని నొకని తోడుచేసికొని కామపాలుఁడు మాఱువేషముతో ప్రవేశించి పాడుచున్నాఁడు.]

ద్విపద. చెప్పుమో వీణియ! చెచ్చెరనాకు
ఇప్పుడు వెడలు నీమృదులస్వరంబు
నీయజమానుని నెమ్మదిలోని
హాయిని వెతయెల్లఁ బల్కఁగాఁగలదె?
కటుమతి నిటఁగ్రిందఁ బాడువా రెవరొ
పుటపుటనిట్టూర్పు పుచ్చువా రెవరొ
నలువొందనిద్రించు నాప్రియురాలు
తెలిసికోవలసిన, తెగనమ్మెనామె
కమ్మనినిద్దుర కనుఁబాయకుండ
నిమ్మళంబుగఁ బాడి నిట్టూర్పు లిమ్ము.
ఏ నింతకంటెను హెచ్చుగాఁదెల్పఁ
బూని తెగింపకముందె స్వప్నమున
నాభాగ్యదేవత నళినాక్షి చెవిని
సాభిలాషగబోధ సలుపునుగాక!

మిత్రు—కామపాలా! నీవీలాగున దీనముగా పాడుచున్న యెడల నీప్రియురా లెప్పటికిని మేలుకొనదు. ఉయ్యేలలోనున్న పసిబిడ్డ వలె వలపుసహితము జాలికొలుపు పాటలచేత జోకొట్టఁబడి మఱింత నిద్రపోవును.

కామ—ఆమెకు నిద్రాభంగముచేయ నామనసు కొలుపదు.

మిత్రు—మేలుకొల్పినయెడల లేచివచ్చి పల్కరించునంతటి గౌరవమామెకు నీయందు లేదని యెఱుఁగుదువు గనుకనే నీ వామె నిద్రాభంగమున కింత భయపడు చున్నావు.

కామ—అట్లయిన నీకిప్పుడా సందేహము తీర్చి నమ్మకము పుట్టించెదను చూడుము. (అని పాడుచున్నాఁడు.)

ఉ. వేకువ చేరవచ్చె నిదె వేగమె రాత్రిని సాగనంపెదన్;
నీ కమనీయనేత్రముల నిద్రకవిప్పుము, సుందరీమణీ!
యీకడ నీసురూప మనుమింపఁగ బ్రొద్దుదయించు నంతకున్
నాకు వెలుంగు గన్పడను, నాకుఁబగల్ గనిపించ దింతయున్

భానుమతి—(ఒకగవాక్షమునుండి బయలు పాడుచున్నది.)
సుగంధివృత్తము. విన్నదాన లేచి నన్ను వేఁడు నీదుగీతమున్;
కన్నదాన నేత్రరంజకంబుగాఁ బ్రభాతమున్;
నన్నుఁ బాటపాడి వేఁడు నాయకున్ మనంబులో
నెన్నుకొంటిఁ గాముఁ డంచు నిమ్మహీజనంబులో.

సుదర్శనవర్మ—(మఱియొక గవాక్షమునుండి) ఎవరురా తులువలు గానలతోను వీణలతోను రాగములతోను భోగములతోను ఆటలతోను పాటలతోను మావీధిని జేరి యల్లరి చేయుచున్నారు? పొండి. పాటకులారా! పరుగెత్తిపొండి.

భాను—నాన్నగారూ! వృథాగా మీరేల యిట్లాగ్రహపడెదరు? ఊరకుండుఁడు.

కామ—ప్రియురాలా! నేను నీవిధేయసేవకుఁడను.

సుద—అమ్మాయీ! ఆమోసపుమాటలను నీవు చెవియొగ్గియేల వినెదవు? గవాక్షములోనుండి లేచి రా.

భాను—ఓప్రియుఁడా! అనుజ్ఞ వేఁడుకొనెదను.

కామ—నీవు పోకతీఱదా?

భాను—మనమొకవేళ మరలశీఘ్రముగా నేకలిసికోవచ్చును. మనకు దురదృష్ట మొకగొప్పశత్రువుగా నున్నను, మనపక్షమున

దానితో పోగాడి విజయుని మిత్రుడు, ... చున్నాడు.

సుద—ఓసీ! తే పాకి ...

... — ... నో వేగ నెత్తిన ... చెప్పుడా—

సుద—పోండి. పోవుడు ... కన్నగా మీ తల లోనుండి దూరిపోవును.

(అందఱును వేఱు ... నిష్క్రమించుచున్నారు.)

... రంగము ...

[విజయవర్మయును, దామోదరుడును ప్రవేశించుచున్నారు.]

దామో—అయ్యా! వారి ... కొంచెమునిద్ర-

విజ—ఓరాజకుమారా! ... నిద్రపై తలపెట్టకు.

దామో—స్వామీ! దేవరవారి ... నేను మనవి చేయవచ్చునది ... గాఢనిద్ర మాట కాదు. కొంచెము ... వేడుకగా ఒక్క సారి కడియ సేపు ... కన్నులు ... మూసినయెడల ... గుటుంబియే నేను దేవరవారితో విన్నపము చేయుచున్నాను.

విజ—ఓరి బాంధవుడా! నోరు మూయుము. ఓసుదంతా! ఓప్రియురాలా! నీ వెంత నిర్దయురాలవై నాకన్నులనుండి నిద్రను దొంగిలించితివి!

దామో—(తనలో) ... కొంపముంచినది.

విజ—... నా మనోరథము వ్యర్థ పుచ్చుట ... మరణప్రాయము ... నిమిత్తము ... ఇంత ... కలిగినను

లక్షణమా? నీ వెప్పుడును నన్ను మనసార ప్రేమించితి వని నే ననుకోను.

దామో—(తనలో) నేనును అనుకోను.

విజ—అట్లుగాక స్త్రీజనస్వాభావిక మయినచపలత్వమును బట్టి మనస్సు గడియు గడియకును మాఱుచుండుటచేత ని ట్లని యుండునా?

దామో—(తనలో) స్త్రీలచిత్తములు క్షణక్షణమును మాఱు చున్నను వారుమాత్ర మది యొప్పుకోరు.

విజ—ప్రపంచములో సుదంతవలె నవివేకిను లగువారు మఱియెవ్వరైన నున్నారా?

దామో—(తనలో) నాకొక్కఁడు కనఁబడు చున్నాఁడు!

విజ—ఉన్నారు. ఆమె చపలత్వమునకు దాసుఁడయి యున్న యాబుద్ధిహీనుఁ డటువంటివాఁడే. (అని తన్ను చూపుకొనుచున్నాఁడు)

దామో—(తనలో) ఈసంగతి యితఁడు తెలిసికోఁగలఁడని నేనీవఱకే యనుకొన్నాను.

విజ—ఓహో! నీ వెంత చంచలురాలవు! ఓదయావిహీనురాలా! తెలివిమాలిన నీయుష్కరత్వముచేత నన్నెంత దుఃఖపెట్టు చున్నావు? నాదృష్టికి నీవిప్పుడు దోషరాశివిగాఁ దోఁచుచున్నావు. నీచూపులే కావలసినంత తిరస్కారమును వెడలఁగ్రక్కుచున్నవి. ఒక్కచూపులే కావు నీచిఱునవ్వులును. అయ్యో! నేనిప్పు డాచిఱు నవ్వుల నేల తలపెట్టితిని? ఆమె సుందరమందహాసములోనే దృష్టిని మిఱుమిట్లు గొల్పెడు సోయగమును హృదయమును మరులుగొల్పెడు విభ్రమమును నామనస్సునకు పొడకట్టుచున్నవి. నాకిప్పుడు మరణో

స్వాదము లాసన్న మగుచున్నవి. నా ప్రియురాలు లభింపక పోయిన యెడల నేనిఁక ప్రాణత్యాగము చేసికొనెదను.

దామో—(తనలో) ఔరా! అవిషపుసవ్వులే యందఱిని జెఱుచుచున్నవి.

విజ—(పాడుచున్నాఁడు)

ద్విపద. సుగుణసంపదయెల్ల పోరదిని మఱచి
మగువదోషంబులె మదిని నిల్పంగఁ
జాలుదు నేని, నిష్పక్షపాతమునఁ
గ్రాలువివేకంబు కడు వేగఁ గాముఁ
డామ దుర్బలుఁగాఁగఁ దప్పక చేయు;
కాని, కోపమువచ్చి కాంతదోషముల
నెన్నంగ మదిలోన నేఁ బూనినపుడు
గ్రన్నన నడుమను గాముండు వచ్చి
కలికిసద్గుణములఁ గాన్పించి నాకు
నల వివేకము నిట్టె యంధుంబుఁ జేయు.

దామో—స్వామీ! కామపాలుఁ డిటువచ్చుచున్నాఁడు.

విజ—మంచిది. నీవింటికిపొమ్ము. నేనును నీ వెనుక నే వచ్చెదను.

దామో—ఆహా! ఆకుత్సితపుసవ్వులు!

(అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు)

[అప్పుడు కామపాలుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

విజ—కామపాలా! నీవు మాగుమ్మమువద్ద పాడుచుండఁగా నిమ్ము విడిచివచ్చినానని దామోదరుఁడు చెప్పినాఁడు. మా తండ్రిగారు లేవలేదుగదా?

కా—లేచినాడు. ఆయన సంగీతప్రియులుగనుక, ఇనుప కమ్ములు వేసిన గవాక్షములో నిలుచుండి బోనులోని పండుకోతివలె కావలసినంతసేపు గొంతు బద్దలుచేసి కొండనిలేచివచ్చినాను. నీ వింతపెందలకడనే యిల్లుబెలుదేటివచ్చుటకు కారణమేమి?

విజ—నీతో చెప్పినానోలేదోకాని సుదంతసవతితల్లి తనభర్తయైన మాధవసేనుని సొత్తంతయు తాను గన్నకొమార్తెకే యిప్పించవలెనని తంత్రముచేసి తండ్రి నొడంబఱిచి సుదంతను యోగినినిగా మఠమున కర్పింప నిర్ణయించుకొన్న దినము రేపేసుమా. అందుచేత నేను సర్వమునకు తెగించి, వీధితలుపు తాళముచెవి కష్టపడిసంపాదించి, లోపల గడియవేయకుండ సుదంత పరిచారికకు లంచమిచ్చి, తెల్లవాఱుజామున రెండుగంటలకు రెండవకంటివా రెఱుఁగకుండ లోపల ప్రవేశించి, సుదంతగదిలో దొంగతనముగా దూఱినాను. అప్పుడు నాప్రియురాలు మేలుకొని కూరుచుండి కన్నులనీరు పెట్టుకొనుచున్నది.

కామ—ఓవిజయవర్మా! నీ వదృష్టవంతుఁడవు.

విజ—తొందరపడక పర్యవసానము వినుము. రాత్రిపూట వేళగానివేళను వచ్చి తనగదిలో ప్రవేశింప సాహసించినందుకు నన్నామె పరమ సాహసికుఁడయిన దుష్టవర్తనునితో సరిచేసినది.

విజ—ఇది యారంభదశలోలేదు. అదేయంత్యదశ. అటుతరువాత నామాట యొక్కటియైనను వినిపించుకోక తక్షణము గదివిడిచి లేచి పోనిపక్షమున తనతల్లిని లేపెదనని బెదరించినది.

కామ—మంచిది కడపట నేమిజరిగినది ?

విజ—కడపటనా? మొదట నేను లోపలప్రవేశించినట్లుగా నే

మరల చేతు లూఁచుకొనుచు మాటుమాటాడక లోపలినుండి వెలుపలికివచ్చుట జరిగినది.

కామ—ఆమెకు కోపమువచ్చుపని నీవక్కడ నేమియు చేయ లేదుగదా!

విజ—దైవముతోడు! నే నేమియు చేయులేదు. పది పండ్రెండుసారులు మాత్రము బలవంతముగా బుగ్గలు ముద్దుపెట్టుకొన్నాను.

కామ—అంతేకద? అటువంటి మోటుతనము నే నీవలు కొన్నఁడును వినియుండ లేదు.

విజ—చీచీ! నేనుమోటుతన మెంతమాత్రమును జూపలేదు. నామాటనమ్ము. నే నామెయెడల మిక్కిలి గౌరవముతో నే నడచుకొన్నాను.

కామ—ఈశ్వరసాక్షి! నీవిషయమయి చెప్పలేదు. నే నది సుదంతవిషయమయి చెప్పినాను. విజయవర్మా! నీవు తలుపు తాళము చెవి వారివద్ద నిచ్చియే వచ్చినావుగదా?

విజ—ఇచ్చివచ్చినాను. నన్ను సాగనంపుటకయి వెలుపలికి వచ్చిన పరిచారిక తీసికొనిపోయినది.

కామ—అట్లయినపక్షమున, సుదంత రూఢిగా నీవెనుక నే యిల్లువిడిచివచ్చునని నేనిప్పుడు ప్రమాణముచేసి చెప్పఁగలను.

విజ—ఒకవేళ నాప్రతిపక్షి నెవ్వరినైన ధన్యునిజేయుటకయి వచ్చునేమో! నాప్రస్తుతస్థితినిబట్టి విచారింపఁగా నాకిప్పు డందటియందును సందేహము కలుగుచున్నది. వెనుక నీవుకూడ సుదంతను కామించి, నావలెనే యామెను భాగ్యదేవతనుగా భావించుకొను చుంటివి కాదా?

కామ — ఆమెకు నామీఁద ననురాగము లేదని తెలిసికొనువఱకును నేనామెను మోహించినాను. కాని నేనటుతరువాత వరింపఁదగిన శుభలక్షణ మొక్కటియు నామె ముఖమునందు లేదనుకొని తుదకభావ విరక్తి చేసికొని మరలుకొన్నాను.

ద్విపద. కాంతుఁ తోడను నన్నుఁ గాంచని కనుల
నీక్షింప ఘనశోభ నెప్పుడును నేను;
ఏనానఁగా లభియించని మోవి
నేను సుధారస మెప్పుడుఁ జూడ;
తద్దయు ననుఁగోరు తరళాయతాక్షి
నిద్దపుఁజెక్కుల నెఱిమించు నేని,
పలుముద్దు లిడి నేను పరికించుదాక
తళుకుఁజెక్కు లటంచుఁ దలఁపను నేను
ఏణాక్షిహస్తంబు మృదువందు రేని,
పాణినంటుచు నేనె పరికింపవలయు;
మరలఁ గృతజ్ఞత మగువ నాచేయి
కరుణఁబట్టినదాఁక కనినమ్మ నేను.
పొలఁతినిట్టూర్పులు పుచ్చుచునుంట
తిలకింపవలసినఁ దేటగా నేను,
యువతి నన్నాశించి యూర్చుచున్నట్టు
లవగతమైనఁగా కరయులే నేను.

అంతేకాక నీచెల్లియందు నాకు గాఢానురాగ మున్నసంగతి నీకు దృఢముగా తెలియునుగదా? ఆవిషయములో నాకు నీవు తోడుపడుము. సుదంతవిషయములో నీకెంతమాత్రమును నేను శ్రమ కలుగనియ్యను.

విజ— మాకుటుంబగౌరవమునకు హానిరాకుండ నాకు సాధ్యమయినంతవఱకు నేనావిషయములో నీకు సదుపాయము చేసెదను. కాని యింటినుండిమాత్రము నీవు భానుమతిని లేవఁదీయఁగూడదు సుమా.

కామ— ఇంటినుండి సుదంతనుమాత్రము నీవు లేవఁదీయ ప్రయత్నము చేయవచ్చునా?

విజ— అది వేరేసంగతి. పరులవిషయములో మనము జరిగించునట్టుగా మనభార్యలవిషయములోను మనతోఁబుట్టువులవిషయములోను పరులు జరిగించుటకు మన మొప్పుకోము. ఇక్కడ మఱియొకసంగతికూడ నున్నది. రేపటిదినము సుదంతను బలాత్కారముగా యోగినిని జేయఁబోవుచున్నారు.

కామ— సరే. ఇప్పుడు నేనుమాత్ర మటువంటి నిర్భాగ్యస్థితిలో లేనా? రేపటిదినము మీతండ్రియు భానుమతిని బలవంతముగా వసుకామునకిచ్చి వివాహము చేయఁబోవుచున్నాఁడు. నాతో రా. మన మేదయిన మంచియుపాయము నాలోచింతము.

విజ— నే నింటికి పోవలెను.

కామ— మంచిది. నాకు సెలవిమ్ము.

విజ— అవునుగాని, కామపాలా! నీకొకవేళ నాచెల్లెలిమీఁద ననురాగము లేకపోయినను మర్యాదయు మనస్నేహమును విచారించి సుదంతవిషయములో నీ వేమియు విఘ్నము తలపెట్టఁగూడదుసుమా.

కామ— గీ. ధర్మమూలంబు మైత్రి యిద్ధరణిమీఁద;
మనుజులను జేరి వలపు పైకొనియె నేని,
వలపునకుఁ దాము ననుకూలపడక యున్న
నిలువవే ధర్మములు నొక్కనిమిషమైన.

గీ. నేను జెలులకుం జేయు వాగ్దానములను
తాళ్యధర్మంబులంచుం దలంతు నెపుడు;
వలపునకుం జేయు నల్ప్రమొక్కుబడుల నెల్ల
నేను మతధర్మము లటంచు నెంతు మదిని.

(అని నిష్క్రమించు చున్నాఁడు)

విజ — ఈవిషయ మయి కామపాలునితో నేనెప్పుడు ప్రసంగము చేసినను నాకీతని చర్య యేమో వక్రముగా నే కనంబడుచున్నది. అందువలన నామనస్సున కారాటము హెచ్చుచున్నది. ఇంతకువచ్చిన మీఁదట సుదంత యీతనిని వరించు నేని నేను నిశ్చయముగా ప్రాణములు విడువవలసినవాఁడనే.

మ. అనుమానింపఁగ హేతువున్న, నను నాయజ్ఞాంక్షి కామించునం
చును దెల్పంగ నిదర్శనంబులె కడుంజూపట్టు; నాశంక యిం
కను సత్యంబగునేని నేను జెడితిన్; గాదేని నేసౌఖ్యముం
గన నర్హుండనుగాను; లోనఁ బెరుగుం గాయీర్ష్యదుఃఖంబులన్.

ఉ. నాయెడ నాతిమిన్న చిఱునవ్వొలయించిన నెంతపూజ నేఁ
జేయఁగఁ జెల్లునో యెఱుఁగఁ; జేడియనవ్వులె యన్యుఁ జేరినన్
బాయఁగఁ జెల్లు నావలపు; నామది వేదన యెల్లమీఱెడున్
బ్రేయసి నన్నిటుల్ వెతలఁ బెట్టుకొలందిని ప్రేమ హెచ్చఁగన్?

(అని నిష్క్రమించు చున్నాఁడు)

---

3. రంగము — సుదర్శనవర్మ గృహములోని గది.

[భానుమతియు, రాగమంజరియు ప్రవేశించుచున్నారు]

భాను — ఓచెలీ! రాగమంజరీ! మన మాలోచించిన యుపాయము నిరపాయముగా సాగునని నీవు నమ్మక మున్నదా?

రాగ—భానుమతీ! వినుము. నా కావిషయములో నెంత మాత్రమును సందేహము లేదు. కాని మన మాలోచించిన యుపాయమును వెంటనే ప్రయోగింపవలెను. నీకదిలో నేను చేయవలసినది సర్వమును సిద్ధము చేసినాను; ఇంక నంతయు జరగవలసినదానికి మనమూ మనభాగ్యదేవతయు సమ్మతించి యుండవలెను.

భాను—తాను నిర్ణయించినవానిని వివాహమాడుటకు నే నంగీకరించువఱకును నాముఖము చూడనని నాతండ్రి ప్రతిజ్ఞ చేసినాఁడు.

రాగ—ఈవిషయమే యతఁడు తనమిత్రుఁడయిన జయపాలునితో మాటాడుచుండఁగా నేనును వినుచుండి విన్నాను.—"నా కూఁతురు వసుకాంతుని పెండ్లియాడుట కొప్పుకొనునో లేదో రేపు గట్టిగా కడసారి యడిగి చూచెదను; భానుమతి యొప్పుకొనుట కనుమానించినయెడల, నాకూఁతురు నాకు మరల విధేయురాలయి నా యాజ్ఞ శిరసావహించువఱకును నేను దానిని కన్నెత్తిచూడను; దానితో నోరు తెఱచి మాటాడను."—అని నీతండ్రి చెప్పినాఁడు.

భాను—అతఁ డన్నమాట తిరుగక యెప్పుడును పట్టినపట్టు విడువని కఠినస్వభావుఁడని యెఱిఁగియే నేను తప్పించుకొనిపోవుటకయి నీవీయుక్తి పన్నినావుగదా. ఈకృషిలో మనపరిచారిక మన కనుకూలురాలుగా నుండునట్లు పదిలపఱిచినావా?

రాగ—అది యీమంత్రములో మొదటినుండియు నాతో చేరియే యున్నది. నీప్రయత్నము సఫలమయిన పక్షమున, వసుకాముని విషయములో నీకున్న స్వాతంత్ర్యము, బాధ్యతయు సర్వమును నాకు విడిచిపెట్టెదనని నీవు వెనుక చేసినవాగ్దానమును మఱ

భాను—నేవది సంతోషపూర్వకముగా చెల్లించెదను. సాధ్యమయినయెడల నీవాతనిని దక్కించుకొమ్ము. మీరుభయులును చిర సుఖ మనుభవింపవలయుననికోరి నిరంతరమును పరమేశ్వరుని ప్రార్థించెదను. అతఁడు నాప్రియుఁడయిన కామపాలునికంటెను పదిరెట్లు ధనమెక్కువగలవాఁడు సుమా.

పంచచామరము. ధనంబు గల్గుదాననంచుఁ దారు నన్నునెంచినన్,
జనుల్దలంపఁబోరు నిన్నుఁ జానరో! ధనాఢ్యఁగన్;
పెనంగొనున్మదంబు నీవు పెదదానవౌటకున్,
ఘనంబుగా ధనంబు నియ్యఁగల్గు దేనుగావునన్.

పంచచామరము. వెలందిమిన్న! నీకు నాదువిత్తమెల్ల నిచ్చినన్,
జెలంగి నాదువల్లభుండు చిత్తమం దెఱింగెడున్
గొలందిలేని యట్టివస్తుకోటియున్ ధనంబునున్
దలంపఁ దన్నె కోరియున్నదాన నంచుఁబిమ్మటన్.

పంచచామరము. వరుండు నాదుచెట్టఁబట్టు భాగ్య మింత యబ్బినన్
స్మరింపఁ గల్మిలేకయుంట స్వప్నమందు నేనియున్;
కరంబు తన్నెకోరికొంటిఁగాని యన్యమేదియున్
వరింపలేదటంచు నప్డువల్లభుండు నమ్మెడున్.

రాగ—భానుమతీ! నీతండ్రి వచ్చుచున్నాఁడు. కామపాలుని యొద్దనుండి నేను కట్టకడపట తెచ్చిన యుత్తరము వేగిరము నాచేతి కిమ్ము. నన్ను మీయింటినుండి పంపివేయుట కాజాబే కారణము కాఁబోవునుజుమా. నీకీవలె కియ్యనట్టుగా దీనికి లక్కముద్ర వేసి తెచ్చి నేనిది యిక్కడ జాఱవిడిచెదను. (అని విమ్రుక్కమించుచున్నది)

[సుదర్శనవర్మయు, విజయవర్మయు ప్రవేశించుచున్నారు.]

సుద—ఓయీ! నీవుకూడ రాత్రులయందు వీధులలోబయలు దేఱి ప్రియురాంద్రనిమిత్తమయి పాటలు పాడుచున్నట్టున్నావే! పాపము! నీపనికిమాలినయీాలలతోను కామగీతములతోను,నీవెక్కడ చుట్టుపట్లవారికి నిద్రపట్టకుండఁ జేయుచున్నావు? నీనడతవల్ల నీవు నీచెల్లెలికిఁగూడ మంచిమార్గమునే యుపదేశించుచున్నావు. ఓసీ! అమ్మాయీ! నీకొక్కసంగతి చెప్పవచ్చినాను. ఇఁక రాత్రులయందు మీాకామవికారములును మీామాటలును పాటలును నేను సాగనియ్యను; మీాపాటలును పద్యములును విన్నవారికెల్లను మతిపోవుచున్నది. అయినను నీవెఱ్ఱిచేష్టలు రేటిటితోక్కువడిపోవునులే. ఇఁక కొంచెముసేపటికి వసుకాముఁడిక్కడకు వచ్చును. రేపటిదినము నీ వాతనిని వివాహము చేసుకోవలెను.

భాను—నాబొందిలో ప్రాణముండఁగా నేనాతనిని పెండ్లి చేసికోను.

విజ—నాన్నగారూ! అటువంటివానిని అల్లునిగా కోరి తెచ్చుటకు మీాకెట్లు బుద్ధి పుట్టినది?

సుద—పిలువనిపేరంటముగావచ్చి నీయంతటనీవే మాకుహితబోధచేయ కడఁగించుచున్నావుగనుక, నాయందు దయచేసి నీకతని యందేమిలోపము కనఁబడినదో చెప్పు.

విజ—మొదటమాట అతఁడు విదేశస్థుఁడు.

సుద—ఆసందేహముతో పనిలేదు. అతఁడు స్వదేశమువిడిచి తండ్రినాటినుండియు ఇక్కడనే యుండుటచేత ఈ దేశస్థుఁడే యయినాఁడు.

సుధ—ఇది మఱియొక తెలియనిమాట, అతఁడీరెండుమాగ ములనుండియు విష్ణుమతస్థుఁడయినాఁడు.

విజ—అవునవును. అతఁడు ధనమునిమిత్తము పూర్వుల నుండియు వచ్చుచున్నస్వమతమును వదలిపెట్టినాఁడు. ఈక్రొత్తమత మును మార్చుకొనుట కింకను ఆవశ్యకము రాలేదు కాఁబోలును!

భాను—అతఁడిప్పుడేమతములోను లేక దేవాలయమునకును మసీదునకును మధ్య నూఁగులాడుచున్నాఁడు.

సుధ—ఇదికాక మఱి యేమైనను న్నదా?

విజ—మఱి యేమియు లేదుగాని, అతఁడు మోసములయం దును జిత్తులయందును విచిత్రమైన యూగ్తికలవాఁడఁట.

భాను—లోకములో మోసగాండ్రే తెలివితక్కువవారిని మాయచేసి లాభము పొందుచున్నను, అతఁడుమాత్రము సాధారణ ముగా తనజిత్తులచేత తానే మోసపోవుచుండుననీ వినుచున్నాను.

విజ—అది సత్యము. నేర్పుచాలని విలుకానివలెనే యితఁ డెప్పుడును పెట్టిన గుఱి తప్పిపోయినను, తనచేతికి మాత్రము నారి దెబ్బ తగిలించుకొనుచుండును.

సుధ—ఇంతటితో సరిపోయినదా?

భాను—వీని నన్నిటిని మించినది యితనివద్ద భర్తయగుటకు పనికిరాని ప్రధానమైన లోప మింకొకటి యున్నది. అది వివాహ మాడవలసినదాననైన నామనస్సునకు సరిపడినవాఁడు కాకపోవుట.

సుధ—నీ కతఁడు మనసు రాకపోయినను నీవాతని మనస్సు నకు నచ్చినదానవు. వధూవరులలో నెవ్వరో యొక రనురాగము కలవారయి యుండుట చాలును. పెండ్లికిద్దఱునుపరస్పరానురాగము గలవా రెప్పుడును దొరకరు. నీవెంత వెగటుగానున్నను, అతఁడు

మాత్రము తియ్యని స్వభావముగలవాఁడు. వుల్లచెట్టును తియ్యచెట్టు మీఁద నంటు కట్టినట్లుగా నిన్నటువంటివాని కంటఁగట్టినంగాని సత్ఫలము కలుగదు.

భాను—మొదల నతఁడు నన్ను కామించుననుటచేత నేనాతల కంటగించుచున్నది; అందుమీఁద నా కతఁడు భర్తయగునన్న పదిరెట్లధికముగా నాతల నొచ్చుచున్నది.

సుద—అది యంతయు నాకు తెలియదు. వివాహ మయిన తరువాత సామాన్యముగా సమస్తమును మాఱిపోవును. ఇప్పుడు నీతో నాకు వాగ్వాద మెందుకు? నేను చెప్పినట్టు విని నీ వాతనిని వివాహము చేసికొనెదవా? చేసికోవా?

భాను—ఈవిషయములో తప్ప మఱి యేవిషయములోను నేను మీయాజ్ఞ మీఱను.

సుద—నీవు నీతండ్రి సుఖమును చూడవా?

భాను—కావలసినంత చూచెదను. జనిత్రైకపుత్రికను యావజ్జీవము సుఖహీనురాలినిగాఁ జేయు దుఃఖ మాతనికి కలుగనియ్యను.

సుద—అమ్మాయీ! మేలుమేలు! నీబుద్ధికిసంతోషించినాను. ఇటుచూడు. నీవు బుద్ధితెచ్చుకొని నాయాజ్ఞకు లోఁబడువఱకును నేనిఁక మొగము చూచి యెప్పుడును నీతో మాటాడను—ఏమి! బదులు చెప్పవేమి?—ఈచావడియు గదియు దాఁటి నిన్నీవలకు రానియ్యను. నీవిం:కులోనే రాత్రింబగళ్లు పడియుండవలెను. నేను వెలుపలకు పోవలసివచ్చునప్పుడు నిన్ను గదిలోపెట్టితాళము వేసికొని కాని యిల్లుకదలను. నేనింట నున్నప్పు డెవ్వరునీయొద్దకుపోవలసినను నాపడకగదిలోనుండి పోవలసినట్లు చేసెదను. ఇఁక మన యిద్దఱిలో నెవరు గెల్తురో చూతము, ఏమి! మాటాడవేమి! నీవునాయెదుట

నుండి లేచి పో. పుత్రికాధర్మమును నీవు తెలిసికొని యుక్తముగా ప్రవర్తించు నంతవఱకును వెలుపలనుండు.

(అని వెలుపలకుత్రోసివేయుచున్నాఁడు)

విజ—నాన్నగారూ! ఇటువంటివిషయములో తప్పక మీరు నా చెల్లెలియిష్టముకూడ కొంచెమాలోచించవలెను. అదిగాక కామపాలుఁడు నామిత్రుఁడైన సంగతికూడ మీరుకొంతవిచారించవలెను.

సుద—అతఁడు నీకు మిత్రుఁడగుట యొక గొప్పయోగ్యత! అందుచేత నే నతనిని తప్పక గౌరవింపవలసినదే!

విజ—బావమఱఁదియగుటకు నామనస్సునకునచ్చినవాఁడతఁడొక్కఁడుతప్ప మఱియెవ్వరు నాకంటికగపడరు.

సుత—అగపడరు. అదినిశ్చయమే. నాకు కూఁతురుకాని చెల్లెలు నీకెప్పుడైన నుండ తటస్థించినయెడల, అతనితో వియ్యమందుటకు నేను నీకప్పు డడ్డమురాను. ప్రస్తుతముమాత్రము దయచేసి యిఁక నీ ప్రసంగము కట్టిపెట్టు.

విజ—సరేకాని నాచెల్లెలియెడలఁగల గౌరవముచేత నే నొక్కమాటమాత్రము చెప్పెదను.

సుద—చాలును. నీతండ్రియెడలఁగల గౌరవముచేత నీవా మాటను నీ మనసులోనే యుంచుకొని యిప్పుడు నోరుమూసుకొమ్ము.

విజ—ఇఁక నేను చెప్పవలసినదయిపోయినది. ఇప్పుడెవరివిషయములో మీ రింత క్రూరముగానున్నారో యాభానుమతియొక్క తల్లివిషయములో మీ కప్పుడున్న ప్రేమకు మీతండ్రి యడ్డమువచ్చినయెడల మాయాదున మీ రెట్లుండియుండునో మాత్రము స్మరణకు తెచ్చుకోండి.

సుద—అబ్బాయీ! మంచిమాట చెప్పినావు. నేను నిజము

చెప్పెదను విను. వయఃకాలములో నాకొక్క నీతల్లిధనముమీఁదనే యెంతో మక్కువయుండినది. అంతకంటె మఱియేమియు లేదు. ధనమునిమిత్తము నేనామెను వివాహమాడినాను; తనతండ్రియాజ్ఞ ననుసరించి నన్నామె వివాహమాడినది. అంతకంటె మఱియేమియు లేదు. అయినను మాది అనుకూలదాంపత్యమయినందుకు లేశమును సందేహములేదు. వివాహమునకు పూర్వము మేమొకరినుండి యొకరము విశేషానురాగము నపేక్షించి యెఱుఁగము గనుక, మా కాశాభంగ మెప్పుడును కలుగలేదు. మాలోమా కెప్పుడైన కొంచెము వివాదము సంభవించినను, మాయిద్దఱిలో నెవ్వరము కలహప్రియులముకానందున మరల మేమప్పుడే సమాధానపడుచువచ్చెడి వారము. ఆదొడ్డయిల్లాలికి మరణ మాసన్నమయినప్పుడు—ఆమె యెల్లకాలమును జీవించుగాకయని దైవమును ప్రార్థించితిని. ఈయుజ్జయినీనగరములోని కళత్రవిహీనులందఱును తమభార్యలవిషయమయి యిట్లు ప్రశంసింపగలుగుదురుగాక! ఇప్పుడు నేను లోపలికిపోయి యీగది తాళము పట్టుకొనివచ్చెదను. ఇంతలో తండ్రియాజ్ఞ మీఱుమని నీ వేదైన నీ చెల్లెలి కుపదేశము చేయవలసియున్నయెడల, నీయుపన్యాసమును మిక్కిలి సంగ్రహపఱుపవలెను. కాలము వ్యర్థపుచ్చక నీపనిచూచుకో. విన్నావా; (అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

విజ—నామిత్రుఁడయినకామపాలుఁడిఁక నిరాశచేసుకోవలసినదే; అయినను భానుమతిమాత్రము చలింపక దృఢముగానున్నది. నాతండ్రికోపమువలన ప్రియునిమీఁద దాని కనురాగము మఱింత యెక్కువే కావచ్చును. ప్రపంచములో సాధారణముగా ననుద్దేశపూర్వకముగానైనను మనమనోవేదనకు హేతుభూతులయిన పక్షముగ, మనక్షేమము కోరినవారియెడలసహితము మనకు ద్వేషము

కలుగుట సహజము. తమమనఃప్రియులయి యున్నవారినిమిత్తమయి తాము శ్రమపడవలసివచ్చినను స్త్రీలెప్పుడును వారియెడల నధికానురాగమును గనఁబఱుపరు. (లోపల సందడి) ఓహోహో! ఆగడబిడ యేమి? మాతండ్రిగారికిని రాగమంజరికిని నేదో దొమ్ములాట పొసఁగినది. ఇఁక నేనిక్కడ నిలువఁగూడదు. పోయెదను.

(అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు)

[చేత జాబొకటి పట్టుకొని, రాగమంజరిని లాగుచు సుదర్శనవర్మ ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

సుద—నా కద్భుతముగా నున్నది! నా కాశ్చర్యముగా నున్నది! ఏమి యీద్రోహము! ఏమి యీమోసము! ఓ కామపాలుని తొత్తా! వెఱ్ఱిబొమ్మ నుంచినట్లు నిన్నిక్కడ నుంచినందుకు నా కొమార్తెను లేవఁదీయుటకే దుస్తంత్రము నడుపుచున్నావా?

రాగ—ఇప్పుడు న న్నేమన్నారూ!

సుద—వెఱ్ఱిబొమ్మ వన్నాను. తెలివిమాలిన వయసువారినివలలోఁ బడఁద్రోచెడి పరమవంచకురాలా రా! నీవుదీని కేమిచెప్పెదవో చెప్పు.

రాగ—మీరీయుత్తరము నాచేతినుండి పెనఁగులాడి పుచ్చుకొని నాగుట్టు తెలిసికొన్నాఁరు గనుక, నేనిప్పుడేదియు లేదనను. మీరన్నట్లు నేను కామపాలుని కనుకూలురాలనే. వివేకము లేక కఠినచిత్తులై యుండు ముసలితలిదండ్రులకెల్లను బుద్ధివచ్చునట్లుగా వారియెడల తిరస్కారము చూపెడు లోకములోని పడుచుపుత్రికలవలెనే మీకొమార్తెయు మీయెడలను నడుచుకోవలె ననియే నాకోరిక. ఆమె సుకుమారమైన యనురాగమునకు నా కానంద మగుచున్నది. ఆయనురాగపోషణమునకయి నాచేతనయిన సాయము చేయుటయే నా యభిమతము.

సుద—ఆఁ! సుకుమారమైన యనురాగమా! మిమ్ము శిలల వలె నింతకఠిన మతులనుచేసినది యీసుకుమారానురాగమే. మోసములకు పుట్టినిల్లవైన ఓముసలితొత్తా! నాకొమార్తె సౌందర్యమునకు రక్షకురాలవుగా నుండుటకు నిన్ను కావలి యుంచినాను. పెద్దపులివంటి నిన్నుచూచి చెంతచేరక శృంగారనాయకులు బెదరి పాఱిపోవుదురని నేను నమ్మినాను. పరులకు భీతికొల్పెడు క్రూరలక్షణములన్నియు నీముఖముమీఁదనే యిప్పుడును వ్రాసియున్నట్లు కనఁబడుచున్నవి. ఓసి కృతఘ్నురాలా! తక్షణము నీవు మాయిల్లువిడిచిపెట్టిపో. ఇది నిస్సందేహముగా సుకుమారానురాగమే. పోపో! ఓతుంటరికుంటెనకత్తెకానా! పో.

రాగ—ఓయి తిట్టఁబోతు ముసలి — నీవే ఉచ్చరించి నానోరు చెఱుపుకోను. ఓకిరాతుఁడా! చెఱసాలనుబోలిన నీయిల్లిప్పుడు విడిచిపోయెదను. నాబట్టలైనను నన్ను తెచ్చుకోనిచ్చెదవా? లేదా? నావస్తువులు నేను తీసికొని పోవచ్చునా?

సుద—మాయింటికి వచ్చినప్పుడు నీవు కట్టుచీరతో వచ్చినావు. ఇంతలో నీవే వస్తువులు దొంగిలించినావు?

రాగ—నాయజమానురాలివద్ద నేను సెలవుపుచ్చుకొనికూడ రావలెను. నావస్తువు లామెవద్ద నున్నవి. నామేలిముసుఁగుకూడ ఆమె గదిలోనే యున్నది.

సుద—నీయందమునకు మేలిముసుఁగుకూడ కావలసివచ్చినదా? శృంగారనాయకు లెవ్వరైన నీమొగ మాశపడి చూచెదరని భయపడుచున్నావా? లేక నీకు దృష్టి తగులునని భయపడుచున్నావా? లోపలికిపోయి నీయజమానురాలివద్ద సెలవుపుచ్చుకొని, నీమేలిముసుఁగును బట్టలను తెచ్చుకొని వేగిరము రా. అయిదునిమిషము

లలో నీవు మాయిల్లు విడిచిపోవలెను. ఊఁ! వేగిరము, వేగిరము! లోపలికి నడువు.

రాగ—(లోపలికి పోవుచున్నది.)

సుద—ఓహో! చెఱువుచేయుటకిదియెంతగొప్పతంత్రముపన్నినది! పెద్దతనములో జనకులకు కొమార్తెలు తెచ్చు సుఖము లిటు వంటివే.

ఉ. పుత్రిక లుద్భవిల్లినని పోవును సౌఖ్యము కొంత తండ్రికిన్;
చిత్రము! శాంతియుండదిటు చిత్తములో క్షణకాలమేనియున్
ధాత్రిని నిర్వదేండ్లు కడదాఁటెడులోననె చెప్పబుద్ధులన్
బుత్రిక లిట్లుమీఱి కరముల్ వెతగూర్తురు కన్నవారికిన్.

గీ. కటకటా! తండ్రి కెంత దుఃఖంబు గలుగు!
తిరుగఁబడుచును గన్నీరు తెచ్చుకొనుచుఁ
బలుకు వినకుండఁ బుత్రికల్ మెలఁగిరేని,
కటకటా! తండ్రి కెంత దుఃఖంబు గలుగు!

ఉ. యుక్తులుపల్కిమించుదురహో నెఱప్రాయమురాకమున్నె; యా
సక్తినిబుత్రికల్ ప్రియులచక్కికిఁబుచ్చి కలంతు రుల్లముల్;
యుక్తవిచారముల్ సలిపి యొక్కటఁ దండ్రికిదుర్భ్రసద్వ్యథన్
శక్తికొలంది వంకలిడి చారుగతిన్ వలదందు రేద్చుచున్.

గీ. కటకటా! తండ్రి కెంత దుఃఖంబు గలుగు!
విట్టుపీఁగుచు లోలోన విసుఁగుకొనుచు
మొఱకుఁదనమునఁ బుత్రికల్ మొఱఁగిరేని,
కటకటా! తండ్రి కెంత దుఃఖంబు గలుగు!

[భానుమతి రాగమంజరి వేషముతో మేలిముసుగు వేసికొని బట్టలమూట చంకం బెట్టుకొని వెక్కి వెక్కి యేడ్చుచు ప్రవేశించు చున్నది.]

సుద—రాగమంజరీ! ఈదారిని. ఈదారిని. ఆహా! ఇప్పుడెంత దుఃఖముతో మాయిల్లు విడిచి పోవుచున్నావు! నీరెండు చెక్కుల మీఁద కన్నీరు కాలుటను కంట మిరపకాయ పెట్టుకున్నావా యేమి? నీవీలాగున తల యెవ్వానికిని చూపక ముసుఁగులో దాఁచుకొనిపోవలసినదే. ఇఁక నీవు నీ మనసువచ్చినంత సేపేడువు. ఇఁకనీ వెన్ని కుమార్పణలు చెప్పినను నేకొంచెమైనను వినువాఁడను గాను. కాఁబట్టి నీ విప్పుడు మౌనము ధరించి పోవుచుండుటయే మంచిపని చేసినావు. ఈదారిని. ఈదారిని. (ముందు భానుమతియు వెనుక సుదర్శనవర్మయు నిష్క్రమించుచున్నారు.)

[అప్పుడు రాగమంజరి మరల ప్రవేశించుచున్నది.]

రాగ—ఓ మహాబుద్ధిమంతుఁడ వైన సుదర్శనవర్మా! హాముర్మా! హామ్మా! నీమరాగ్రహామునకును మూర్ఖత్వమునకును తగినఫలము కలిగినది! ఇప్పుడు నేను నాయజమానురాలనయి, ఆమెవలె నటింపఁ గలుగుట కయి నాసామర్థ్యము చూపవలెను. నాభాగ్యముచేత నా యుపాయము నిరంతరాయముగా కొనసాగెనా, ఇఁక యావజ్జీవమును నేను నిజముగా గృహయజమానురాలనే యగుదును. నే నిప్పుడు పోయి నాయజమానురాలు నాకిచ్చిపోయిన నగలు మొదలైనవలంకరించుకోవలెను. (అని నిష్క్రమించు చున్నది.)

---

౪ రంగము—సుదర్శనవర్మ గృహముదాపున వీథి.

[సుదర్శనవర్మయు, రాగమంజరి వేషముతో నున్న భానుమతియు ప్రవేశించుచున్నారు.]

సుద—రాగమంజరీ! అదిగో నీవు వీథిలోనికి పోవుటకు మార్గము. ఇఁక ప్రపంచ మంతయు నీవు నీచ్చవచ్చినట్లు తిరుగవచ్చును. పరుగెత్తు. ఓపాపాత్మురాలా! పరుగెత్తు. అమూలదేవుఁడో నీవంక చూచుచు తారుచున్నాఁడు. కామపాలుఁడైను యుండవచ్చును. అతనివద్ద కేపో. విన్నావా? నీశ్రమ కతనికే పరిహార మడుగు. నిన్ను మాయింటినుండి పంపివేయుట కతఁడే కారకుఁడు గనుక, నిన్నతఁడు స్వీకరించుట న్యాయమని యతనితోనే మొఱ్ఱపెట్టుకో.

భాను—(నిష్క్రమించుచున్నది.)

సుద—ఇప్పటికి దీనిని వదల్చుకొన్నాను. దైవానుగ్రహము చేత నే నిఁక నాప్రతిజ్ఞను నిలుపుకొని, సురక్షితముగా నాకోమార్తెను నిరోధములో నుంచఁగలను. నేను పోయి గదితలుపుల తాళము వేసి వచ్చెదను. (అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

---

౫ రంగము వీథిలోని దానిగృహము ఎదుట.

[సుదంతయు, పరిచారికయు ప్రవేశించుచున్నారు.]

పరి—అమ్మా! నీవిప్పు డెక్కడకు పోదలఁచుకొన్నావు?

సుదం—నాసవతితల్లియొక్క దౌర్జన్యమును విజయవర్మయొక్క దుడుకుతనమును తప్పించుకొనుటకయి యెక్కడికి పోయినను సరే.

పరి—అమ్మా! విజయవర్మయిచ్చిన తాళము చెవిమూలముగా

మనము తప్పించుకొని యీవలఁ బడఁగలిగితిమిగనుక, మనమాతనిని వెదకి కనుఁగొని మనవందనము లర్పింపఁ బోవుదమా?

సుద—అతనియొద్దకు పోవద్దు. అతఁడు నా కతికోపము తెప్పించినాఁడు. (అని ప్రక్కకు తిరుగుచున్నది.)

[అప్పుడు భానుమతి ప్రవేశించుచున్నది.]

భాను—ఇప్పు డింటినుండి వెడలఁగొట్టించుకొనఁబడు నంత వఱకు మాయుపాయము సఫలమయినదిగాని యిఁక కామపాలుఁడు నాకగపడుట యెట్లు సంభవించును? అతనిపేరు చెప్పి యడిగినపక్షమున నన్నెవ్వ రానవాలు పట్టుదురోయని నాకాతనిగుఱించి విచారించుటకే భయమగుచున్నది. ఇప్పుడు నా చెలియైనసుదంతయొద్దకు పోవలెనని యున్నదికాని; ఆనంగనాచి నామీఁద తప్పులెన్ని చీవాట్లు పెట్టునేమో యని భయమగుచున్నది.

పరి—అమ్మా! అట్లయినపక్షమున, నీసఖియైనభానుమతి నిన్నాదరించి లోపల పెట్టుకొనునేమో ప్రయత్నించేసి చూచెదవా?

సుదం—అక్కడకు పోఁగూడదు. పితృభక్తి దాని కతివిస్తారముగనుక రహస్యము బయలఁబెట్టి నన్నది రవ్వపెట్టునేమో!

భాను—సుదంతది కొంత శాంతస్వభావము; నేనుచేసిన దతిసాహసకార్యమని యెంచును.

సుదం—భానుమతికి తండ్రియెడల గౌరవముమెండు; అది నాక్రూరత్వమును మన్నింపదు.

భాను—(ప్రక్కకుతిరిగి సుదంతను పరిచారికను జూచి) ఓహో! ఈవచ్చెడువా రెవరు? వీరిలో నొకతె నిశ్చయముగా సుదంత. అయినపక్షమున, నేనుదానియందు నమ్మక ముంచెదను. ఓసుదంతా! (అని ముందుకు నడుచుచున్నది.)

సుదం—భానుమతీ! ఏమియీవింత! నీవు మేలిముసుఁగు కూడ వేసికొన్నావు!

భాను—నేను మాతండ్రిగారియింటనుండి పాఱిపోయివచ్చితి నన్నవార్త విన్నపక్షమున నీకింతకంటెను మహాద్భుతముగా నుండును.

సుదం—నిశ్చయముగా నాకత్యద్భుత మగుచున్నది. ఇప్పుడు నేనుకూడ మాతండ్రి యింటినుండి పాఱిపోయి రాకుండిన పక్షమున ఈయవివేకకార్యము చేసినందుకు నిన్ను తప్పక తలవాచునట్లు చీవాట్లు పెట్టియుందును.

భాను—ఓచెలీ! సుదంతా! (అని కౌఁగిలించుకొనుచున్నది.)

సుదం—ఓపిఱికిచెల్లెలా! నీవెక్కడకు పోవుచున్నావు!

భాను—నాప్రియుని వెదకుటకయి పోవుచున్నాను. ఇప్పుడు నాయన్నగారిని కలిసికొనుట నీకసమ్మతము కాదనుకొనెదను.

సుదం—నిశ్చయముగా నాకసమ్మతమే. అతఁడు నావద్ద మిక్కిలి పచ్చిగా ప్రవర్తించినాఁడు గనుక, ఇఁక నేనాతని నెప్పుడును క్షమింతు ననుకోను.

ద్విపద. గాఢాంధకారంబు గ్రమ్మియెల్లెడల
గాఢనిద్రనుబూని కాముకుల్ కూడ
బడలిక యడఁగంగఁ బఱుపుపైనొక్క
గడియనే పాఱగెదు ఘనరాత్రివేళ,
తనయుని గోల్పడ్డ తల్లికై వడిని
వనట నొందుచు శోకభరమున మునిఁగి
వాడినలేఁదీగవలె సొమ్మసిల్లి
పీడనివ్యథతోడ వేవేగ నేను
నించుకసేపు కన్నిట్టి మాయుంగ

నెంచి మంచముచేత నిద్రలో విప్రియుండు
వచ్చి కౌఁగిట నన్ను వడిఁ గదియించి
చచ్చెర బలిమిమై చెక్కు ముద్దాడి
చెడుబంధువులు వెళ్లు చెఱనుండి తాను
వడి నన్ను రక్షింప వచ్చితి ననుచుఁ,
బలువగా [illegible] పట్టి ముద్దాడి
బలవంతముగ నన్ను గాఢంబుఁ బట్టె.
అతనిపై నన్ను దే నలుక వహించి
యతివేగ గదినుండి యవలఁ బోవుచుంటి;
ఒకసారి చను నన్నుఁ [illegible] వాని.
మొకమాడక ప్రియుండు [illegible]
పీడించి బెదరించి [illegible]
పాడుచేయ [illegible].

భాను—ఈప్రకారము నా [illegible] క్షమింప వేడుకొన్నాని యిప్పుడే యతనిని నీవద్దకుఁ బంపు [illegible], నే నిల్లువెడలి వచ్చితి ననిమతికొంతసేపటివఱకును [illegible] నాకిష్టము లేదు. సుదంతా! నీవిప్పు డెక్కడికిఁ బోయి తలదాఁచుకొనెదవు?

సుదం—ఇక్కడ కొంతదూరములోనున్న [illegible] పరివ్రాజిక నా కాప్తురాలు. నేనామెయొద్ద సురక్షితముగా నుండెదను. అక్కడకు నీవు కూడ నాతో రమ్ము.

భాను—నేను రాను. నేను మొట్టమొదట కామపాలునిఁ జూడవలెనని నిశ్చయించుకొన్నాను. [illegible] నాప్రియుని వెదక నియమింపవలసిన ప్రధానపురుషుఁడే యిప్పుడు మన దిక్కునకు వచ్చుచున్నాఁడు.

సుద—భానుమతీ! అతఁ డెవఁడు? అతని దేదో క్రొత్తముఖముగాఁ గనఁబడుచున్నది.

భాను—అతఁడు [illegible] నాకార్యమును చేయించుకొనుటకు ముఖ్యముగా వచ్చినవాఁడు. నేనీ యతని నేను వివాహమాడవలెనని మా [illegible] ఈయువజనుఁడు నీనగరవాసులలో నెల్ల నా మనసు మెచ్చుకొను చున్నాఁడని వాఁ డతఁడొక్కఁడే.

సుద—నీ వతని నెప్పుడు చూచినావు?

భాను—అతఁడు [illegible] మాతండ్రిగారితో మాటాడవచ్చినప్పుడు [illegible] నేను నా గదికిటికీలోనుండి చూచినాను.

సుద—మంచిది. ఇఁక నేను పోయెదను.

భాను—సుదతీ! నిముసము నిలువుము. నామనస్సున కొక యాలోచన తోఁచుచున్నది. అవసరము వచ్చినయెడల నీపేరు పెట్టుకొనుటకు నా కనుమతి నిత్తువా?

సుద—[illegible] నీగౌరవము చెడునేమో! అయినను [illegible] నీ యిష్టమువచ్చినట్లు నీవు నా పే రుపయోగించుకొనవచ్చును. నే నింక నిలువఁగూడదు. (అని పోవును) ఓ భానుమతీ! నీ [illegible] నీవు చూడ తటస్థించిన పక్షమున కాళికా [illegible] సన్నిధిలో [illegible] నగరమును దాటిన తరువాత రథమున [illegible] ఆరామములోని గౌతమి యను పరివ్రాజికవద్ద నే నున్నానని నీ పతితో చెప్పుము.

భాను—ఆహా [illegible]! అతఁడు నన్ను చూడఁగోరుటకయి నీవు చెప్పిన గుఱుతుల నన్నిటిని నేను మఱచిపోక శ్రద్ధతో జ్ఞాపక

ముంచుకొనెదనులే.

(సుదంతయు, పరిచారికయు, నిష్క్రమించుచున్నారు.)

భాను—ఆవచ్చుచున్న నాదూత ఆత్మస్తుతి ముగించి సమీపమునకు వచ్చుచున్నాఁడు. (అని మరలుచున్నది.)

[వసుకాముఁడును, చంద్రకేతుఁడును, ప్రవేశించుచున్నారు]

వసు—(తనముఖమును చిన్నయద్దములో చూచుకొనుచు) ఓయీ! చంద్రకేతుఁడా! నామీసములసొగసు చూచుకొనఁగా నా మనస్సులో నాకే సంతోషమగుచున్నది.

చంద్ర—అవునుగాని యిటువంటిముఖముతో పోయి నీవు నీప్రియురాలిని నెట్లు సంతోషపెట్టఁగలవు?

వసు—ఏమి? నా మొగములో నేమియందము తక్కువ యున్నది? నాకన్నులతో చూడఁగా నావదనారవిందము సుందరుల హృదయముల నాకర్షించునదిగానే కనఁబడుచున్నదే! ఈమెలిమీసములనుజూచి కూడ మోహింపకపోయినయెడల, నేనాయువతి వివేకురా లనుకోను. (భానుమతిని జూచి) అదిగోచూడు. ఈమీసములను జూచి వలచి యాసుందరి యెట్లు సమీపించుచున్నదో!

భాను—అయ్యో! మీసాయ మాశించి వచ్చిన యీసుందరిని కొంచె మనుగ్రహించి రక్షించెదరా?

(అని మొగము తెర తీయుచున్నది.)

వసు—ఓహో! ఈమె సౌందర్యరాశిగానున్నదే! మిత్రుఁడా! తప్పక యీచక్కనిచిన్నది నన్ను వలచియేవచ్చినదనుమా. ఓసుందరీ ముందుగా నేను నీపేరు తెలియఁగోరెదను.

భాను—(తనలో) ముందుగా నేనే నాలోచించుకొని మెలఁకువ పడుట మంచిదే యయినది. (ప్రకాశముగా) నాపేరు సుదంత.

వసు—ఏమీ! నీవు మాధవసేనుని కూతురవా? నీవింటి నుండి పాఱిపోయినావని త్రోవలో నేనింతకుముందే విన్నాను.

భాను—నేను కామాతురనయి వచ్చినదానను. ఇదే నా యెడగల తప్పిదము. రసికశిఖామణివయిన నీవు కామార్తనయివచ్చిన నన్ను పరులకు పట్టి యొప్పగింపవని నమ్మి నీపాలఁబడినాను.

వసు—ఓహో! నమ్మినావా? పాపము! ఈచిన్నది నన్ను కామించి వచ్చినది—ఓసుందరీ! నిన్నన్యులకప్పగించుటవలన నాకేమిలాభమున్నది? నావిషయములో నీవు నమ్మకొనియుండుము. నీవు కామార్తవని చెప్పుచున్నావే, కామవిషయములో మాత్రము నీకోరిక సఫలముకానేరదని చింతిల్లుచున్నాను.

భాను—అయ్యో! ఎందుచేత?

వసు—ఈవఱకే నాకు వివాహనిశ్చయమయినది. ఓచంద్రకేతూ! కాలేదా?

భాను—ఆమాట సత్యమే కాని, నాప్రార్థన వినుము.

వసు—నేను వినను వినను. నేను విన్నప్రయోజనమేమి? ఇఁక నిన్ను నేను వివాహపూర్వకముగా పరిగ్రహించుట సంభవింపనేరదు. పాఱీయో[illegible]విధముగా నీయభిమతమును తీర్చుటకు నేనొడఁబడినయెడల, నీకన్నగారో తమ్ముఁడో యొకఁడుండి నేను చేసిన యుపకారమును చింతింపక కృతఘ్నుఁడయి మీఁదిమిక్కిలి నా గొంతుక కోయవచ్చును. కాబట్టి నీవుమాఱుమాటాడక మరల వచ్చినదారినే యింటికి విజయము చేయుము.

భాను—(తనలో) ఓరి పరమచండాలుఁడా! (ప్రకాశముగా) అయ్యో! నేనిల్లువిడిచి వచ్చినది కామపాలననిమిత్తము.

వసు—ఏమేమీ! నానిమిత్తము కానేకాదా? నీవు నను

కామింపనే లేదు?

భాను—లేదు. నిన్ను కామింపనే లేదు.

వసు—అట్లయినపక్షమున నీవు పరమసాహసికురాల వయిన పాపచింత లేనిమూఢురాలవుగా నున్నావే. నేనీసంగతి తప్పక నీ తండ్రితోఁ జెప్పెదను.

భాను—ఇదేనా నీరసికత్వము?

వసు—చెప్పెదను తాళు. నీవు కామపాలుఁ డని కాదా యిప్పుడు చెప్పినావు? దీనివల్ల నేను కొంతలాభము పొందవచ్చును. కామపాలుఁడా!

భాను—నిస్సందేహముగా నీవు కామించెడుసుందరిని నీ వెప్పుడయిన దక్కించుకోఁ దలఁచినయెడల, తప్పక నీవు కామపాలుని నా యొద్దకు తెచ్చి నాకొప్పగింపనే యొప్పగించెదవు.

వసు—అవును నేనాపని చేసెదను. చెలికాఁడా! భానుమతి విషయములో కామపాలుఁడు నాకక్కడ ప్రతిపక్షిగా నున్నాఁడు. అతనిని నేనిప్పు డీచిన్నదాని కంటఁగట్టఁ గలిగితినా, ఇఁక నక్కడ నాకడ్డువచ్చువాఁ డెవ్వఁడును లేక నే నప్రతిహతమనోరథుఁడ నగుదును. చెలికాఁడా! ఇది మంచి ఆలోచన ఔనా? కాదా?

చంద్ర—అవును, నిరుపమానమైనయాలోచన.

వసు—నా కుపాయముల కెప్పుడును తక్కువ లేదు. ఈమన స్సుపాయములపుట్ట నాబుద్ధిసూక్ష్మత కనిపెట్టినావా? సుదంతా! నామిత్రునియందు విశ్వాసముంచి కొంచెముసేపు నీవీతనివశమున నుండెదవా?

భాను—అయ్యో! నేనునిన్ను నమ్ముకొని యుండవచ్చును గదా?

చంద్ర—ఓ సుందరీ! నేను నిన్ను మోసపుచ్చుట యెప్పుడును సంభవింపనేరదు.

ద్విపద. కడుపునిండను నాకుఁ గల్లలుండినను,
చెడుగుచేయఁగలేను, చెలువరో నీకు;
నమ్మికేదియు నీవు నన్నుఁ గోరకున్న,
నమ్ము నీ చెలువమ్ము నను సాధుఁజేయు.
వంచింప రెవ్వరు వసుధలో నిన్ను·
నెంచఁ డే యెగ్గు నీకెంతయున్యుఁడును;
బద్ధానురాగులై పడుచువారొప్ప,
వృద్ధులు మిత్రత వెలయింత్రు నీకు.
భవదీయహృదయంబు పరునిపై నింత
తవిలి యున్నదటంచుఁ దా మెఱింగినను,
తరుణవయస్కులు తమయీర్ష్య విడిచి
ధరియింత్రు సోదరత్వంబు నీయెడను.
ముదిత! కల్గదు నీకు మోసమన్మాట,
యొదవ దేకీడు నీ కువిద యిచ్చోట.
ఆదరి వృద్ధులు మిత్రు లౌదురు నీకు;
పడుచువా రెల్లను భ్రాత లయ్యెదరు.

వసు—ఓ చంద్రకేతూ! నీ వీమెను మాయింటికి తీసికొని పొమ్ము. నేను వేగిరము సుదర్శనవర్మ యింటికి పోవలెను. ఓసుందరీ! నీవు భానుమతి నెఱిఁగి యుండవచ్చును. ఆమె సౌందర్యముచేత దేవతాకన్యలను మించి యుండు నఁట! సత్యమే కదా?

భాను—ఈవిషయములో నేను నీతో నేకీభవింపఁజాలనందుకు నన్ను క్షమింపవలెను.

వసు—అట్లనెద వేమి? నా కామె సౌందర్యమును గుఱించి యందఱును నేకవాక్యముగాఁ జెప్పుచున్నారే.

భాను—ఆమెయుంకు తండ్రి కఠిపటుపాతకము. అందుచేత నతఁ డందఱితో నట్లు చెప్పుచుండును. ఆమెది కొంచెము ముదురు ముఖమైనమాట నీవు పోయి చూచినప్పుడు నీకే తేటపడును.

వసు—చెలికాఁడా! ఇది యంతయుఁ గేవలాసూయ సుమా. ఓ సుందరీ! మీవంటిపడుచుకన్య లొకరినొక రెప్పుడును చక్కనివారని యొప్పుకోరు. ఓమిత్రుఁడా! నామాట విను. నీవు కామపాలుని వెదకి తెమ్ము; నేనీసంకిలి యతనికి తగిలించెదను. నే నెంతో భాగ్యశాలిని గనుక నా కీయుపాయము తోఁచినది. ఓ సుదంతా! నేను నీకు పరమవిధేయుఁడను. ఓమిత్రుఁడా! నీవు నీపనిమీఁద నుండుము. ఓ సుందరీ! నాప్రియురాలు నారాక కయి యెదురు చూచుచుండును; నేనామెవద్దకు పోవలెను. నేనిప్పుడామె నవ్వుమొగము చూడక యెట్లు తాళఁగలను?

భాను—నీవు పెండ్లికొడుక వయి శీఘ్రముగా రమ్ము. అయినను నీ వాపెండ్లి సంతోషములో నేనిక్కడ నాప్రియునికి దూరస్థురాలనయి యొంటిపాటున పరులను నమ్మి వారికి శరీర మప్పగించి యీ యవస్థలో నున్న మాటమాత్రము మఱచిపోకుము.

వసు—సుందరీమణీ! నీవు సర్వమునకును నామిత్రునినే నమ్ముకొని యుండుము. ఇతఁడే నీకు సేవకుఁడును రక్షకుఁడును మార్గదర్శియు నగును.

చంద్ర—ఓసాధ్వీ! నామీఁద నీవేల యనుమాన పడెదవు? ముందుగా నాచేత సేవ చేయించుకొని మఱి నన్ను నిరాకరింపుము. నీవు నన్ను నమ్మినప్పుడు నిన్ను మోసపుత్తునా? నీవు వ్యసనముగా

నున్నప్పుడు నిన్ను దుఃఖపెట్టెదునా? ఓసాధ్వీ! నాయందు నీకీసందేహమేల? నాచేత నీయిచ్చవచ్చినపని చేయించుకొమ్ము.

భాను—ఏవిషయమునందైనను నాకు ద్రోహము తలఁచిన యెడల, నీ వెప్పుడును సుఖపడకుందువుగాక!

వసు—ఏవిషయమునందైనను నాకు ద్రోహము తలఁచిన యెడల, ఇతఁ డెప్పుడును సుఖపడకుండునుగాక!

(అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు.)

ద్వితీయాంకము

౧. రంగము [illegible]

[సుదర్శనవర్మయు, వసుకాముఁడును ప్రవేశించుచున్నారు.]

సుద—ఆహాహా! తండ్రిని టక్కుపెట్టి పాఱిపోయినదా? ఎంతపనిచేసినది! కూఁతు రిల్లు విడిచి జాఱువఱకును తండ్రికి తెలియనే లేదుగా! అయ్యో! పాపము! మాధవసేనున కెంతదురవస్థ పట్టినది!

వసు—అవును. ఆమెను నేనే కాముపాలునియొద్దకు తీసికొని పోవలెను. ఈ యుపాయముచేత నీకూఁతురివిషయమయి నాకిఁకముందతఁ డేమియు తొందర కలుగఁ జేయకుండ నేనతని కాళ్ళకు బంధము తగిలించెదను. అతని నే నెట్లు వలలో పడవేయుచున్నానో చూచినారా? నాది మంచియుపాయముగా కాదా? ఇది మహేంద్రజాలము.

సుద—నిస్సంశయముగా నీది నిరుపమానమయిన మాయో పాయము. దానిని వానియొద్దకు తీసికొనిపోయి తప్పక వలలో పడవేయుము. హాహాహా! వృద్ధదశలో మాధవసేనున కెంతగతి పట్టినది! పడుచుకుఱ్ఱ దాముసలివాని నిట్టే మోసము చేసినదే.

వసు—స్త్రీలు పక్కలవలె మాయలమారులు. దానిలో నున్న మర్మమిది.

సుద—వారి మాయలమారితనము బుద్ధిహీనులవద్ద పనికి వచ్చునుగాని మనవంటివారివద్ద పారదు. నాకూతు రెండుచేత నావద్ద నట్లు మాయచేయదు? ఏదీ? అది నన్ను మోసపుచ్చుమను చూతము.

వసు—మీరన్నది సత్యము. తెలివిగలవారివద్ద వారియాటలు సాగవు. జగత్తులోని యేస్త్రీవచ్చి నన్ను మోసముచేయునో చేయు మనండి. ఎప్పటికిని చేయలేదు. నామేనత్త చిన్నప్పుడు నాకు బృహస్పతియని పేరు పెట్టినది. ఈభూలోకబృహస్పతికి నెఱజాణలను మించిన మాయలు తెలియును.

సుద—ఒక్క మాధవసేనునివంటి వెంగలిమాత్రమే సులభముగా మోసపోవును.

వసు—కామపాలునివంటి యమాయకుఁడును మోసపోవును.

సుద—సత్యము. వీరిద్దఱును తప్ప లోకములో నింతసులభముగా మోసపోవు తెలివిమాలినవారు నాకీవఱ కెక్కడను కనఁబడలేదు. రమ్ము; నీవుపోయి నాకొమార్తెను చూచుట కిది మంచిసమయము. ఓవసుకామా! ఇప్పుడీభానుమతియొక్క మనోదుర్గమును నీవొంటిగా ముట్టడివేయవలెను.

వసు—మీరు నావెంటవచ్చి నన్నాపెకొప్పగించి—

సుద—నేను రాను. తన తిరుగుబాటుతనమునువిడిచిపెట్టువఱ కును దానిముఖము చూడ ననియు దానితో మాటాడనని యు నే నొట్టుపెట్టుకొన్నాను. నీశక్తిచేత దానిని నాయాజ్ఞకు బద్ధురాలగు నట్లుచేయుము. దానికిప్పుడు తండ్రియు భర్తయు నొక్కసారిగా నే లభింతురు.

వసు—నే నొంటిగా నామెతో మాటాడి యొప్పింపలేను. అటువంటి యసమానసౌందర్యమును జూచినప్పుడు భయగౌరవముల చేత నానోట మాటరాదు. కురూపముగలవారిని జూచినప్పుడో మన స్సున కంతశంకలేక మాటాడుట కొకవిధముగా ధైర్యముకలుగును.

ద్విపద. అందమంతగ లేని యది యైన నాకు
మందహాసము గల్గు మగువయె చాలు;
నకియు లావంచును సన్నం బటంచు
వికలాంగికాదేని, విడనాడ నేను
ఇంతి నల్లని దైన నెఱ్ఱని దైన
నింతయుశంకింప హృదయమందేను.
కలికికన్నులు నల్లకల్వలెయైన
వెలిదమ్ము లైనను వెనుదీయ నేను
ఆసతి నెమ్మొగం బది యెట్టిదైన
మీసముల్ లేవేని మెత్తు నేనదను
కులకాంత కందంబు కోరి పల్మాఱుఁ
దలపోయుఁగా నేల? దక్కినఁజాలు.

సుద—ఓవసుకామా! భానుమతిని జూచినతరువాత నీవీయ భిప్రాయమును మార్చుకొందువులే.

వసు—ఓసుదర్శనవర్మా! మీతోడి బంధుత్వగౌరవమే—

సుద—ఆ సౌందర్యమును జూచి నీవానందపరవశుండ వగుదువు. తండ్రినయిన నే ననవలసినమాట కాదుగాని, నిజముగా నాకూతురు సౌందర్యమునం దద్వితీయురాలు సుమా! నీవు నా కన్నులతోఁ జూడఁ గలిగినపక్షమున, సోగలైన ఘనమతి వెలిదళుకు చూపుల యందొక వింతయైన జాణతనము కనబడి నీకప్పుడది నాకూఁతురగుట స్మరణకు రాకపోవు సుమా.

వసు—ఆమె నామమునువచ్చిన జాణ.

సుద—అది మందహాసము చేసినప్పుడు బుగ్గలు కొంచెము సొట్టలు పడి మొగమున కొక వింతయందమును పెట్టును. సొట్టలు పడినప్పుడే బుగ్గలు విశేషసుందరములుగా నుండునో పడనప్పుడే యుండునో నీవు కనిపెట్టలేవు.

వసు—ఆమె నామమునువచ్చిన యుండకత్తు.

సుద—నిగ్గుటద్దములవంటి నునుతళుకు చెక్కులమీఁద వెలిబెళుకు చూపులు వ్యాపించి చెక్కుల కొక క్రొత్తకాంతినిగూర్చి నీ దృష్టిని మిఱుమిట్లు గొలుపును.

వసు—ఆమె నామమునువచ్చిన శోభావతి.

సుద—దానిశరీరము బంగారుచాయను మించి, కరచరణాదుల యందున్న శుద్ధసువర్ణభూషణములను కాంతిమంతములనుగాఁ జేయుచుండును.

వసు—ఆమె నామమునువచ్చిన సమ్మోహనమంత్రము. ఇఁక నా కామెకంఠస్వర మొక్కంతమాత్రము తెలిపి కర్ణోత్సవము చేయుఁడు.

సుద—శ్రావ్యతమముగా నుండును. నీవు దానిచేత నొక్కసారి కంఠమెత్తి పాట పాడింపఁ గలిగితివా, నీ వత్యంతసంతోషపర

వతుఁడ వగుదువు. భానుమతి భూమికి దిగివచ్చినసరస్వతి. రూపము ధరించిన కేవల గాంధర్వవిద్య. ఈవర్ణనతో నీఁక పనిలేదు. నీవు లెమ్ము. దానిపరిచారిక యిప్పుడు గదిలోనికిఁ దీసికొనిపోయి నిన్న చ్చట విడిచి వచ్చును.

వసు—నే నిఁక ధైర్య మవలంబించి, యామెకటుచూపులకు నిర్భయముగా తల యొగ్గెదను.

సుద—ఓ యభినవబృహస్పతీ! నీవు పోయి చిత్తవృత్తి ననుసరించి దాని నుపసర్పించి, నీవశము చేసికొనివచ్చి, నాకిప్పుడే నీ బుద్ధికుశలతకు నిదర్శనము కనఁబఱుపవలెను సుమా.

వసు—నామిత్రుఁ డయిన చంద్రకేతుఁ డిప్పుడే నాకొఱ కిక్కడకు రావలెను. రాఁగానే నాకుఁ దెలియఁబఱిచెదరా!

సుద—ఆలాగుననే తెలియఁబఱిచెదను. ఓచతురికా! ఇటురా.

చతు—(ప్రవేశించి) అయ్యా! వచ్చినాను.

సుద—అది నీకు గది చూపును. దానివెంటఁబొమ్ము. ఏమి! నీవు తల వ్రేలవేసికొన్నావేమి? ఈరసికుఁడు ప్రియురాలిని వరించుటకు దీనముఖముతోఁ బోవుచున్నాఁడు!

(అందఱును నిష్క్రమించుచున్నారు)

---

౨. రంగము—భానుమతియొక్క గది.

[వసుకాముఁడును, పరిచారికయు ప్రవేశించుచున్నారు]

పరి—నాయజమానురా లిప్పుడే మీసన్నిధికి వచ్చును.

(అని తలుపువద్దకు పోవుచున్నది)

వసు—తొందరపెట్టఁబోకు. ఆమె సావకాశముగానే రావచ్చును.

పరి—(నిష్క్రమించుచున్నది)

వసు—ఈవఱ కెన్నఁడును నేనువలపువిషయములో స్త్రీలతో ముచ్చటించి యెఱిఁగినవాఁడను కాను. నేనిప్పుడు పరిహాసపాత్రుఁడ నగుదునేమోయని భయమగుచున్నది. విచారణనిమిత్తము నన్ను ధర్మాధికారివద్దకుఁ గొనిపోయి యెదుట నిలిపినప్పుడును నాకింతభయ ముండదు. అదిగో తలుపుచప్పు డగుచున్నది. అవు నామె లోపలి నుండి తలుపు తీసికొని వచ్చుచున్నది. పెళపెళలాడుచున్న యామె చీరచప్పుడే నా చెవికి తిరస్కారశబ్దముగా వినఁబడుచున్నది.

రాగమంజరి—(భానుమతి వేషముతో ప్రవేశించుచున్నది)

వసు—(తలవంచుకొని) నాప్రాణపద మైనయామె ముఖము వంక తేఱిచూచుటకే నాకిప్పుడు సిగ్గగుచున్నది. ఒకవేళ మొగము వంకఁ జూడఁగలిగినను, ఆమె సౌందర్యమును పొడగన్న పిమ్మట నాకు మాటాడుటకే నోరు లేవదు. నన్నామెయే ముందుగా పలుక రించునని కోరెదను.

రాగ—అయ్యా! మీ సెల వయిన దని వచ్చినాను.

వసు—(తనలో) ఇక్కడికి మబ్బు విడిపోయినది. ఇంతవఱ కారంభము మర్యాదగానే యున్నది. (ప్రకాశముగా) శ్రీమతీ! ప్రియురాలా! నే నవధానుఁడనయి యున్నాను.

రాగ—అయ్యా! సంభాషణ జరపవలసినవారు మీరు; విన వలసినదానను నేను.

వసు—(తనలో) ఈమాటలోఁగూడ నాయెడ తిరస్కార భావమేదియు లేదు. ఇఁక నేను తలయెత్తి చూడవచ్చును. ఇంత వేగిరము చూడఁగూడదు. ఈటక్కరి ప్రియురాలి సౌందర్యవీక్ష ణమువల్ల మరల నోటినుండి మాట రాదేమో!

రాగ—అయ్యా! మీలో మీరేదో యాలోచించుకొను చున్నారు. ఈపాటి పీఠమును స్వీకరింపుఁడని నేను మిమ్ము వేఁడ వచ్చునా?

వసు—(తనలో) అంతకంతకు నాయం దీమెకు దయ హెచ్చుచున్నట్టున్నది. నారూపము చూడఁగానే యీమె కాశ పుట్టినది. నాయొయ్యార మిక్కడ నిష్ఫలము కాలేదు.

రాగ—అయ్యా! మీరు పీఠముమీఁద దయచేయుఁడు.

వసు—ఓకాంతా! నీసౌజన్యాతిశయము నన్నిప్పుడు సంతోష సాగరమగ్నునిఁగాఁ జేయు చున్నది. ఇటువంటి సుందరీతిలకము తన సుందరకటాక్ష వీక్షణములను నాయందు ప్రసరింపఁజేయుటచేత నేను ధన్యుఁడ నయినాను.

రాగ—(చేయి పట్టుకొనుచున్నది.)

వసు—(ఆమెకేసి తిరిగి కన్నెత్తి చూచుచున్నాఁడు)

రాగ—మీరు నానమ్రత కద్భుతపడుచున్నట్టున్నారు.

వసు—అవును. నాకిది కొంతయద్భుతముగానే యున్నది. (తనలో) చెప్పి! ఇది భానుమతి కాదు. దీనికి మాతల్లికున్నంత వయస్సున్నట్టున్నదే!

రాగ—మాతండ్రిగారి యాజ్ఞాబలముచేత నేనునాపూర్వాభిమానము నంతను విడువవలసినదాన నయినాను.

వసు—(తనలో) తండ్రిగారా! అవును. ఈమెభానుమతియే. ఓయీశ్వరా! లోకములో తండ్రులు కొంద ఱెంత కన్నుగానని వారుగా నుందురు!

రాగ—అయ్యా! వసుకామా!

వసు—(తనలో) ఈమె నిజముగా దొడ్డయిల్లాలు. నాయం దీమె యిప్పుడు తల్లిప్రేమ కనఁబఱుచుచున్నది. మొదటినుండియు నేనీమెరూపమునకు గాశపడక ధనమునకే యాశపడుట మంచిపనియే జరిగినది.

రాగ—అయ్యా! మీరాసీనులు కారా!

(అని కూరుచున్నది.)

వసు—ఓయిల్లాలా! నన్ను మన్నింపుము. నీసౌజన్యమువల నఁగలిగిన యద్భుతరసములో మునిఁగి నేనింకను తేలుకోలేదు. (తనలో) దయ్యమువలె దీనిముఖమునిండను సొట్టలేయున్నవే!

రాగ—నాసౌలభ్యముఁజూచి మీరు వింతపడుచుండుట నా కద్భుతముగా లేదు. వెనుక మీమీఁద నాకపరిమితద్వేష మున్న మాట వాస్తవమే యని నేనిప్పుడు మీయొద్దనే యొప్పుకొనెదను. నాతండ్రి నన్ను మిక్కిలి పీడించుటచేత, కామపాలునికి నే నప్పుడు కొంతప్రోత్సాహము కలిగించినాను. అప్పుడు మీరూపవిషయమయి నాకు వేఱువిధముగా చెప్పినారు.

వసు—ఈశ్వరసాక్షిగా నీరూపవిషయమయి నాకును వేఱు విధముగానే చెప్పినారు.

రాగ—మీరూపమిప్పుడు చూడఁగా నేయుచ్చువఁబొడిచినట్లు నామనస్సున నాటుకొన్నది.

వసు—అలాగుననే నీరూపమును నామనస్సున నాటుకొన్నది. నీరూపము పదియుచ్చులను బొడిచినట్లు నాహృదయములో లగ్నమయి నన్ను విడువకున్నది.

రాగ—ఈపట్టున మనమిద్దఱమును సమానముగానే భ్రమ పడినాము. ఇప్పుడు ప్రత్యక్షమున మన యిరువుర సందేహములును

తీఱిపోయినవి. నేడు గర్విష్ఠురాల వనియు ప్రతికూలురాల వనియు మీా రనుకొన్నారు; మీారు రూపమును మర్యాదయు రసికత్వ మును లేని చప్పిడిముక్క నల్లమొద్దు లని నే ననుకొన్నాను.

వసు—(తనలో) ఈమె యీప్రకారముగా తనసౌందర్యాభి వర్ణనమునుకూడ చేసికొన్న బాగుండును.

రాగ—మీాది గంభీర మయిన విగ్రహము. మీా చుఱుకో చూపులేమి! వలపు గొలుపు చిఱునవ్వు లేమి! నాదృష్టికి మీారు ధీరోదాత్తనాయకులుగాఁ గనఁబడు చున్నారు.

వసు—(తనలో) నేనిప్పుడీమెవంక తిన్నగా మఱియొకసారి చూడవలెను. మొదట కనఁబడ్డంత వికారముగా నాకిప్పు డీమె కనఁబడదు.

రాగ—శైవులయం దుండుపామండలక్షణము మీా మొగ మున లేశమంతయినఁ గనఁబడదు. మీాయం దన్నియు మహాకులీనుఁ డయినదొడ్డగృహస్థు లక్షణములే యున్నవి.

వసు—(తనలో) మంచిది. ఈమెకంఠమునందు నిశ్చయముగ కావలసినంత మాధుర్య మున్నది.

రాగ—స్త్రీజనోచిత మయిన మర్యాదనతిక్రమించి మిమ్మీా ప్రకారముగా ముఖస్తుతి చేసినందుకు దాసురాలిని క్షమింప వలెను. ఈవఱకు విపరీతముగా విని మోసపోయి యున్న నేను మీామూర్తి విశేషమును జూడఁగానే కలిగిననిర్భరానందమును మనస్సులో నిలు పుకోలేక నా మనోగతమును వెలిపుచ్చినాను.

వసు—ఓప్రాణేశ్వరీ! ఇటువంటి ప్రియవాక్యములను పలికిన యీచిన్నపెదవులను నేనొక్కసారి కృతజ్ఞతాసూచకముగా ముద్దు

పెట్టుకోవచ్చునా? (అని యామె చేయి ముద్దుపెట్టుకొని) ఏమి! ఈ హస్తము దూదికంటెను మెత్తగా నున్నది!

రాగ—అయ్యా! మీయొద్ద మంచి లాలనశక్తి యున్నది. అయినను పెద్ద యేదుపందిముండ్లవలె నున్నమీ కఱకు మీసములను మాత్రము మీరు శీఘ్రముగా వదల్చుకోవలెను.

వసు—(తనలో) మంగలకత్తి నా కఱకుమీసములకును నీ బిరుసుకేశములకును కూడ సమానముగానే పనికివచ్చును. (ప్రకాశముగా) ఒకచిన్నపాట పాడి నా చెవుల కొక్కసారి విందు చేయఁగలవా?

రాగ—నాది కొంచెము బొంగురుగొంతు కయినను, మీ యానందముకొఱకు నేను సంతోషపూర్వకముగా పాడెదను.
(కొంచెము దగ్గి గొంతు సవరించుకొని పాడుట కారంభించుచున్నది)
వసు—(తనలో) ఈమె తప్పక భూలోకసరస్వతిగా నేయున్నది. నీ వాయాస పడఁబోకు.

రాగ—నా కాయాస మెంతమాత్రమును లేదు. ఆలకింపుము.

ద్విపద. కుసుమకోమలి నొర్తుఁ గోరి తొల్దొల్త
వెసనాయకుఁ డొకండు వేడ్కతోఁ జేరి
పరిశోధనము చేయుపట్టున నతఁడు
పరువడిఁ దనమనోవ్యథ తేటపడఁగఁ
జురుకుచూపులు మీఁదఁ జొప్పించెనేని
తరళాక్షికిని సిగ్గు తల ముక్కగాదె?
కర మాతఁడు గ్రహింపఁ గడు గంప మొందు;
అరఘంటఁ గెమ్మోవినంట మార్చిల్లు;

గుండెలు తటతట కొట్టుకొనంగ
నిండుభీతిని దెల్పు నెలఁత డెందంబు.
కాని యంతంతకుఁ గ్రమముగా భీతి
తాన యల్లములోన తగ్గుచునుండు;
తరుణి నాయకుఁ జూచు ధైర్యంబుతోడ;
వరుఁ డామోహాస్త్రంబు వచ్చి పట్టినను,
కరముఁ గూరిమితోడఁ గౌఁగిలించినను,
బాలయు దింతయును సిగ్గు పొలఁతి యామీఁద.
ముద్దియ చిఱునవ్వు మోదంబుఁ దెల్ప
నిద్దఱుఁ బెండ్లికి నేగుదు రొకట;
గుండెలు తటతట కొట్టుకొనంగ
నిండుప్రేమను దెల్పు నెలఁత డెందంబు.

వసు—ఆహా! నీపాట నాకెంత కర్ణరసాయనముగా నున్నది! ఇప్పుడు నిజముగా నీకంఠస్వరము నాకు ప్రేమాస్పదురాలయి నిన్నుఁ బోలి యున్నయొకయిల్లాలిని స్మరణకుఁ దెచ్చుచున్నది.

రాగ—అట్లయిన, నీకు ప్రేమాస్పదురాలు మఱియొకతె కూడ నున్నదా?

వసు—ఓ సుందరీ! నీవు నాయభిప్రాయమును గ్రహింపలేక భ్రమ పడుచున్నావు. నేను మాతల్లిమాట చెప్పినాను.

రాగ—రమ్ము. ఓప్రియుఁడా! ఇటు రమ్ము. నే నింత సులభముగా వశ్యురాల నయినందున కద్భుతప్రమోదములలో మునిగిపోయి నీమనము కలఁగి యుండుటచేత నీ వేమిచెప్పవలెనో తెలియక తడఁబాటు పడుచున్నావు.

వసు—ఆమాట సత్యము. నీవుశశ్వురా లయినవార్త సుదర్శనవర్మతో మనవి చేసి వచ్చుటకయి నన్ను నీవు సంపూర్ణమనోరథునిఁ జేయుట కెప్పుడనుగ్రహింతువో యాశుభ వేళ నడుగక జాగు చేసినందుకు నాకిది శిక్ష యనుకొనెదను.

రాగ—ఇప్పుడు నామనస్సులోనున్నది నీతో నిష్కపటముగా చెప్పివేయవలెను. నాతండ్రియనుమతిమీఁద, నే నెప్పుడును నీసొమ్ము కాఁగలదానను గాను.

వసు—ఏమి? ఎందుచేత;

రాగ—నాతండ్రి కోపావేశముచేత నేను తనయిష్టములో మెలఁగువఱకును నాముగము చూడనని ప్రతిజ్ఞ పట్టినాఁడు; అతని చేతిమీఁదుగా భర్తను చేసికోనని నేనును పంతము పట్టినాను. ఏది యేమయినను నాప్రతిజ్ఞ నేను తప్పను. అతనియెఱుక లేకుండ నన్ను తీసికొనిపోయెదు నైపుణ్యమును సాహసమును నీయొద్ద నున్నయెడల నేను నీదానను.

వసు—అది యుక్తము కాదు.

రాగ—నాకు మఱియొకమాట సరిపడదు. నీవనుమానించెదు పక్షమున—   .

వసు—(తనలో)ఇది యంత పిచ్చపనిగాఁ గనఁబడదు. ఈమాట ప్రకారముగా నేనీమెను పాణిగ్రహణము చేసికొన్నయెడల, నేనీమె కేమియు బదులు వ్రాసి యియ్యనక్కఱలేకయే యీమొత్తమును దక్కించుకోవచ్చును. అప్పుడీమెకొక్కదానిని మాత్రమే కాక యీమెతండ్రినిసహితము నేను మోసము చేయఁగలిగినవాఁడ నగుదును. ఓహో! నాయుపాయముచేత నే నిప్పు డెంతటిమదృష్టవంతుడ నగుదును! ఈయాలోచన నేను పరుల కెవ్వరికిని తెలియనియ్యక

నాయుఃస్సులోనే యుంచుకొనెదను. మంచిది ఈ మెను గాంధర్వవివాహమున వరించెదను.

రాగ—మంచిది, ఏనిశ్చయము చేసినారు?

వసు—ఓ హృదయేశ్వరీ! మీకలిగినసంతోషముచేత నోటినుండి మాటరాక యున్నాను. నీసాహసమునకు నాకు మెచ్చుపుట్టుచున్నది. నీ కల్యాణము సంతోషకరముగా ముగియును గాక! నీవు చెప్పినకారణముచేతను నాదృష్టికి తేటపడుచున్నదిగా నీ కెందామర వంటిహస్తము నాకొక్కసారి ముద్దిమ్ము.

రాగ—ఇట్టుచుండనీకుము. నీవు నాతోను ఉద్యానవనమునందు విహరించుచుండగా తను మాతండ్రిగారివద్ద సెలవు పొందిరావలెను. ఇక్కడ నీయెడల నీవు జూపినయనురాగమును గుఱించిమాత్రము నీయాత్మలో తగిన ప్రశంస చేయుదును.

వసు—నాను ఇట్టి యనుచిత ప్రశంసింపకు. ఈప్రశంసయక్కడ నున్న యధికారము గొనరించిన సన్న్యాసము చెడిపోవునా? యుక్తి పన్నవలసినప్పుడు చెప్పుటకు నీవు నాబుద్ధిమంతురాలవై యుండుము. ఆవల నొక చిన్న మామిడితోపు ఉద్యానమునకు ఆనుకొని యున్నది గనుక కొంతసేపు నన్ను విడిచిపెట్టుము. నిర్భయదేహముగా నేనుండే నీవు నీతండ్రి సన్నిధమునకు తప్పించుకొనిపోదువు.

రాగ—ఈకార్యనిర్వాహణభారమంతయు నీమీదనే నేను విడిచిపెట్టెదను. నీ యుపాయములు మోసపోవువాఁడవు కావు. స్పష్టముగా నేచెప్పకుండ కనిపెట్టగలను.

వసు—నీవు బుద్ధిమంతురాలవు. నాసామర్థ్యమును నిమిషములో కనిపెట్టినావు. నీవన్నది సత్యము.

[అప్పుడు పరిచారిక ప్రవేశించుచున్నది.]

పరి—అమ్మా! వసుకాముునితో మాటాడవలసినపని యున్న దని యెవరో యొకగృహస్థు వచ్చి గుమ్మమువద్ద నిలిచియున్నాఁడు.

వసు—ప్రాణేశ్వరీ! అతఁడు నామిత్రుఁడు. నా ప్రాణమిత్రుఁడు—ఓ పరిచారికా! నీ వాతనిని లోపలికి రానియ్యవచ్చును.

పరి—మంచిది. (అని నిష్క్రమించుచున్నది.)

వసు—సమస్తవిషయములలోను మన మాతనిని నమ్మఁగొనవచ్చును.

[అంతట చంద్రకేతుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

వసు—(మిత్రునితో నేకాంతముగా) అన్నా! ఏమి సమాచారము?

చంద్ర—(ఏకాంతముగా) సుదంతిగారి యింటివద్ద నుంచి వచ్చినాను. నా కెక్కడను కామపాలుఁడు కనఁబడలేదు.

వసు—పోనిమ్ము. అతనిని నేనే వెదకెదను లే. ఓ మిత్రుఁడా! ఇక్కడ నాయంత్రము పాఱుచున్నది. నేను కృతార్థుఁడ నయ్యెదను.

చంద్ర—నీ ప్రియురా లెక్కడ?

వసు—అదిగో! అక్కడ నిలుచున్నది.

చంద్ర—ఓహో! ఈమె చెడ్డకురూపినిగా నున్నదే!

వసు—ఊరకుండు. (అని మిత్రునినోరు మూయుచున్నాఁడు.)

రాగ—అయ్యా! నీమిత్రుఁడు నన్నుగూర్చి యేమో యనుచున్నట్టున్నాఁడు.

వసు—ఇటువంటిరూపమును మున్నెప్పుడును చూచి యుండ

లేదని యత్యంతకష్టపడి తనసంతోషమును నాతో తెలుపుచున్నాఁడు. మిత్రుఁడా, కాదా?

చంద్ర—ఇట్టి రూపమును నిశ్చయముగా నే నీవఱ కెన్నఁడును చూచి యుండలేదు.

రాగ—అయ్యా! నాయందు మీకు దయ గనుక, అట్లు సెలవిచ్చుచున్నారు. ఓవసుకామా! మనమింతట విడిపోవుట మంచిదనుకొనెదను. మన యుపాయమును మఱువకుము.

వసు—ఓ ప్రాణేశ్వరీ! మఱవఁబోను. నీ దివ్యసుందర విగ్రహమువలెనే యీ యుపాయమును నా మనస్సులో శిలాక్షరమువలె నాటుకొని యున్నది. నా భాగ్యదేవతా! పోయి వచ్చెదను సెలవిమ్ము. ఇంకొక్కసారి యీసేవకు ననుగ్రహింపుము.

(అని చేయి ముద్దు పెట్టుకొనుచున్నాఁడు)

రాగ—ఓ మనోవల్లభా! సెలవు గైకొనెదను.

వసు—నేను నీకు సంపూర్ణదాసుఁడను. ఓ చెలికాఁడా! మనము సెలవు పుచ్చుకొనుచున్నాము గనుక నీ విప్పు డేదయిన మంగళవాక్యము పలుకుము.

చంద్ర—ఓ వసుకామా! నేనుజూచిన సుందరులలో నెల్ల నా వర్ణన పనికిరాని దీమె యొక్కతయే నాకు కనఁబడు చున్నది. అయినను నే నిప్పుడు చూచినదానినిబట్టి సముచితముగాఁ గొంచెము కల్పించి పాడెదను:—

చ. ఇలవరుసన్ సిరిగలిగి దంపతులెప్పుడు నెవ్వరుఁ జూడఁ బోరికన్;
చెలువగు రూపసంపదల బిత్తరిమించెడుఁ గాంతుఁ డిత్తరిన్;
వలచి పరస్పరంబు నిటు పైఁ బడు మీ దెసుఖంబు ధారుణిన్;
జెలువకు నిన్ను నీకు నలచెల్వను దైవము చేసె వింతగన్,

సుగంధి. మీరు శాంతదృష్టిచూచి మీకుఁ బుట్టు బిడ్డలన్
మీఁద నేర్పుకొంద్రుగాక మేటియౌ విధేయతన్;
మీదుపుత్రులెల్లఁ దండ్రిమించఁ దెల్వితేటలన్,
మీదుకూఁతులెల్లఁ దల్లిమించఁ జెల్వు రూపునన్,

తే. గీ. ఎంతపుణ్యంబు! సంతానమించుకంత
యిట్టిబుద్ధియు నందంబు నెలమిఁగనుట!
వసుధ జీవించియున్నంతవఱకు మీరు
యోగ్యతకు మీకుఁ దగిన మే లొదవుఁగాక!

([illegible])

---

3. రంగము—సుదర్శనవర్మ గృహము [illegible]

[సుదర్శనవర్మయు, విజయవర్మయు ప్రవేశించుచున్నారు]

సుద—రామపాలుని కిచ్చుట కాక్షేపణ? అతని బీదతనము. అతఁడు ధనహీనుఁడు కాఁడని నీవు చెప్పఁగలవా?

విజ—అతఁడు ధనాధికుఁడు కాఁడనుమాట సత్యమే. కాని యతఁడు మొదటినుండియు గౌరవముతో బ్రతికిన ప్రాచీనసద్వంశమున బుట్టినవాఁడు.

సుద—ప్రతీరాష్ట్రమునందును గల బిచ్చగాండ్రందఱును ప్రాచీనకుటుంబములోఁ బుట్టినవారే. వారికిప్పుడు పేరుప్రతిష్ఠలు మాత్ర ముండవు.

విజ—రామపాలుఁడు విశేషసుగుణసంపత్తి కలవాఁడు.

సుద—ఎన్నిసుగుణము లున్న నేమి? ధనవంతుఁడు మాత్రము కాఁడుగదా? అతఁ డుల్లాసపురుషుఁడయి కన్నుగానక పూర్వ

లార్జించిన ధనమంతయు పాడుచేసికొనుచున్న దుర్వ్యయ పరాయణుడు కాడా ?

విజ—[illegible] కొంత్తమొదట పిత్రార్జితధనమే విస్తారముగా లేదు. అతడు [illegible] ధర్మములకు వినియోగించుచున్నాడు కాని [illegible] వ్యయము [illegible] మును చేయు లేదు. అతడెప్పు [illegible] ప్రవేశించి [illegible] గొట్టుచున్నాడా?

నర—నీవు [illegible] బుద్ధిహీనునివలె మాటాడుచున్నావు. లోక ములో ధనము [illegible] ? మాతృకబట్టమీఁది [illegible] ధనముతో గొప్పతనము పరిహాసపాత్ర మగును.

విజ—[illegible] చేసికొనెడు కోమటి [illegible] దగినది కాదు.

నర—[illegible] వారింటె బుద్ధిమంతులు. [illegible] కారవముమిత్తము [illegible] ధనముయొక్క మహిమను తెలి [illegible] గూడదు. ఓహో! [illegible] ! ఇప్పుడిప్పుడు వఘూవరణ కార్య ము [illegible] నడచును.

విజ—ఏల [illegible] ? వసుంధర యాతని రూపమును జూచిన [illegible] ? ఈ [illegible] వఘూవరణ ము [illegible] డవచ్చును.

([illegible] పనికి లేచి పోవుచున్నాడు.)

[[illegible] ప్రవేశించుచున్నాడు.]

సుద—ఓయీ ! వసు [illegible] ! నీవు భానుమతిని ప్రసన్న హృదయను [illegible] చేసినావా ?

వసు—నే నామెను ప్రసన్నచిత్తురాలిని చేసినాను.

సుద—దానిగుణ మెంతవఱకు కుదిరినది?

వసు—కొంతవఱకు కుదిరినది. ఆమె నేననుకొన్నదానికంటె నిశ్చయముగా నాయందు బహుగుణము లెక్కువ ప్రేమ నేకనఁబఱచినది.

సుద—నాకన్నతల్లి నీయెడల గౌరవముతో నడుచుకొన్నదా?

వసు—అవు నాకన్నతల్లి నాయెదుట నత్యంతగౌరవముతో నడిచినది.

సుద—ఈమాట వినఁగలుగుటచేత నేను పరమానంద భరితుఁడ నగుచున్నాను. దాని సౌందర్యముఁ జూడఁగా నే నీ కాశ్చర్యము కలుగ లేదా?

వసు—నిశ్చయముగా నేన త్యాశ్చర్యపడినాను. మీకొమార్తె కిప్పుడు వయ స్సెంత?

సుద—వయస్సా? పంధొమ్మిదింటిలో మూడు తగ్గించు. పదునాఱు సంవత్సరము లున్నవి.

వసు—పదునాఱా?

సుద—అంతకంటె నొక్కమాసమయినను హెచ్చులేదు.

వసు—అంతకంటె నొక్కమాసమయినను హెచ్చులేదు.

వసు—అట్లయిన పక్షమున, ఆయీడు కామెది మిక్కిలి ముద్దుముఖముగా కనఁబడుచున్నది.

సుద—అలాగా? కానిమ్ము. అంతకంటె చక్కని దానిని నీ వెక్కడను జూచి యుండవు.

వసు—అప్పుడప్పుడొకానొకతెను మాత్రము చూచుచుందును.

సుద—నీకు భానుమతియందు మాకుటుంబలక్షణము లగపడ లేదా?

వసు—(తనలో) కావలసినన్ని కుటుంబలక్షణములు కనబడి నవి. నా కామె కేవలకుటుంబినిగానే తోచినది.

సుద—దాని కన్నులయందు తండ్రిపోలిక లేదా?

వసు—(తనలో) తండ్రిపోలికకు సులోచనములు మాత్రము తక్కువ.

సుద—దానిముక్కు మేనత్తను, నొసలు మూత్తవతల్లిని పోలి యుండ లేదా?

వసు—(తనలో) ఒక్కనొసలే కాదు ముఖ మంతయు మూత్త వనే పోలియున్నది.

సుద—ఓ వసుకామా! ఏమము భానుమతి యెంతసుందరు రాలో యంత విధేయురాలుగా కూడ నయినపక్షమున, దానిది పయి యలంకారములచేత తాత్కాలికముగా వచ్చిన యందముగాక స్థిర మయిన స్వాభావిక సౌందర్యమని నీకే యనుభవము కాఁగలదు.

వసు—అట్లే యనుభవ మగును. ఆమె ప్రాయము పదియారు సంవత్సరములే యయినపక్షము, ఆమె తనకంటె రెట్టింపువయస్సు దాని ముఖసౌందర్యమును పొందియున్నదని నాకిప్పుడే యనుభవ మగుచున్నది.

సుద—ఏమీ? వసుకామా! నీవు భానుమతిని పరిహాసము చేయుచున్నావా యేమి?

వసు—పరిహాసము కాదు. సత్యమే పలుకుచున్నాను. నిజ ముగా నీవు నీకొమార్తె సౌందర్యవతియని యే తలఁచుచున్నావా?

సుద—నాకన్నులతో చూచినమెడల, దానికంటె సౌందర్య వతి యీ యుజ్జయినీనగరములో నుండదు.

వసు—నేను నాకన్నులతోఁ జూచినాను నీవు నీకన్నులతోఁ

జూచెదు సామాన్యస్త్రీలకంటె నాకామెయందు నాధిక్య మేమియుఁ గనఁబడ లేదు.

సుద—అట్లయిన నీవు గుడ్డివాఁడవు.

వసు—కాదు, నీవు తప్పక పుత్రికాపక్షపాతివి.

సుద—ఏమీ! నాకు ముక్కాలు క్కవి వేసమే లేదా? మేలిమి బంగారువంటిశరీరమును, కలువలను మించిన కన్నులను, చంద్రబింబమువంటి ముద్దుమొగమును, మల్లెమొగ్గలవంటి పలువరుసయు, కిన్నరవంటి మృదుమధురస్వరమును, సౌందర్యము కాకపోయిన యెడల మఱి యేది సౌందర్యమగునో నాకు తెలియకున్నది.

వసు—ఔరా! బిడ్డను తండ్రి మురువటికన్నులతోఁ జూచుచున్నాఁడు! ఆమెను గురించి నీవిప్పుడు వర్ణించినలక్షణము లన్నియు విపరీతములుగా నున్నవి. ఆమె శరీరము దగ్ధపముక బలిసద్దవలెనున్నది. ఆమె నేత్రముల యందము మెల్లను మెలకన్నులు కాకపోవునేమో; ఆమె దంతములు మల్లెమొగ్గలవలె లేకపోయినను సీతమొగ్గలవలె నిగుడు దిగుడుగా నున్నవి; ఇఁక నామెస్వరము కిన్నరస్వరముగా బొంగుపోయి పిల్లలూదెడుబూరను మించి యున్నది.

సుద—ఓరి చండాలుఁడా! నీవిక్కడ కున్నవ ఘనపుపనికై వచ్చినావురా? తక్షణము మాయిల్లు విడిచి లేచిపో.

విజ—(వెలుపలనుండి వచ్చి) బాబయ్యగారూ! ఈవివాద మెందుకు?

సుద—వింటివా? ఈపాపముండాకొడుకు సిగ్గులేక నీ చెల్లెలుచక్కనిది కాదనుచున్నాఁడు.

విజ—ఇతఁడు గుడ్డివాఁడయినను కావలెను; లేదా తలక్రొవ్వి ధనమదోన్మత్తుఁడయినను కావలెను.

వసు—(తనలో) నామీఁద వీ రిద్దఱు నేక మగుచున్నారు. ఈవిషయములో నే నతిదూరము పోయినాను.

విజ—ఇందులో తప్పక యేదో పొరపా టున్నది. ఇతఁడు చూచిన దొక వేళ నాచెల్లెలు కాదేమో?

సుద—ఇతనివలెనే నీవును పెద్దమతిమాలినవాఁడ వగుచున్నావు. ఇక్కడ భ్రమ కవకాశ మేమున్నది? భానుమతిని గదిలో పెట్టి తాళము వేసి తాళముచెవి నాయొద్ద నుంచుకోలేదా? మనపరిచారిక తీసికొనిపోయి యితనిని నీచెల్లెలిగదిలో విడిచి రాలేదా? ఇందులో పొరపా టేమున్నది? లేశమును లేదు. ఈపామరుఁడు బుద్ధిపూర్వకముగానే నన్ను పరాభవపఱుపఁ దలఁచుకొన్నాఁడు. మన గృహమున కతిథియై పోయినాఁడుకాని లేనియెడల నన్నిట్లవమాన పఱిచినందుకు నాముసలికత్తి యీపాటి యితనిని యమగృహమున కతిథిని జేసియుండును.

వసు—(తనలో) ఈగొడవలోనుండి నే నేలాగున నైనను బయలఁబడవలెను. భానుమతి చక్కనిది కాకపోయినను, భానుమతి తెచ్చెడియరణము మిక్కిలి చక్కనిది. అరణము పోనియ్యకూడదు. (ప్రకాశముగా) అయ్యా! నిన్ను పరిభవపఱచవలెనని నాయుద్దేశ మెంతమాత్రమును కాదు. నాప్రియురాలిమీఁద నాకెంతో ప్రేమయున్నది. మేలు కలిగినను కీడు కలిగినను తప్పక మీకొమార్తెను వశపఱుచుకొని వివాహమాడవలెననియే నానిరంతరప్రార్థన. నేను పరిహాసము చేయలేదని ప్రమాణముచేసి చెప్పఁగలను.

సుద—ఛీ ఛీ! అతిప్రసంగముచేసి నాకు మఱింతకోపము తెప్పించకు. నీవాలకము చూచిన నాదేహము మండుచున్నది.

వసు—బావా! ఈయన కాగ్రహము హెచ్చగుచున్నది.

ఈయనను గట్టిగా పట్టుకొమ్ము. అయ్యా! మీరు కోపావేశవివశు లయి యున్నారు. నేనిక్కడనుండి పాఱిపోవలెను.

సుద—నీవు దొంగవు. పట్టిపనికిమాలినవాఁడవు. ఇక్కడ నుండి లేచి పో.

వసు—మామా! రమ్ము. ఇఁక పరియాచకము చాలించి మనము కార్యాంశమును మాటాడుకొందము.

సుద—ఏమీ!

వసు—అహాహాహా! నేను నవ్వులాటకు మీకొమార్తెను చేసినయీదూషణ మీరు నిజముచేసి తప్పపట్టినయెడల, నేను చెడినవాఁడ నేకదా!

సుద—నీయుద్దేశ మది కాదా?

వసు—ఎంతమాత్రమును కాదు. మీకెంతకోపము వచ్చునో చూడవలెనని యీయెగతాళిమాట లన్నాను.

సుద—సరిసరి. అంతేకదా! నీవు పరిహాసకుఁడవుకూడ నని నేనీవఱ కెఱుఁగనే యెఱుఁగను. అహాహాహా! దైవముతోడు! నీ వన్నమాటలకు నా దేహము తెలియనంతకోపము వచ్చినది. ఇప్పుడు భానుమతి నీమనసువచ్చిన చక్కనియొయ్యారియేకదా?

వసు—చక్కనిదా యని నేతేయడుగవలెనా? రంభ నీకొమార్తె కాలికి దాస్యము చేయుటకు పనికిరాదు.

సుద—ఓ జిత్తులమారి పెండ్లికొడుకా! దగ్గఱగా వచ్చి నా కొక్కసారి నీ కౌఁగిలి యిమ్ము. ఈవిఘ్నమువల్ల కార్యము భగ్నమయిన దనుకొన్నాను. కాలేదు.

విజ—(తనలో) ఈకలహము ముదిరి కార్యవిఘాత మగునని

నే నెంతో యాశ పడినాను. ఈమాయలమారి పాపండుఁడు నా కాశాభంగము కలుఁగఁజేసినాఁడు.

సుద—కోపవేగముచేత నాలుక తడియెండిపోయినది. లోప లికిఁ బోయి దాహశాంతి చేసికోవలెను. భానుమతీ! నీవందగత్తెవు కావఁటే? అహాహాహా! ఇది మంచి పరిహాసము.

వసు—(తనలో) ఇదిపరిహాసమే కాదు సత్యమే.

సుద—ఓవిజయవర్మా! నీ కాఁబోవుబావను విజయము కోరుము.

విజ—ఓకాఁబోవుబావా! నీకు నేఁ డవాంఛితార్థసిద్ధి యగు నుగాక!

సుద—ఓ యభినవబృహస్పతీ! మనకు భోజనవేళ యయినది. నామనస్సులో నీమీఁది కోపమేమయిన దిగబడినయెడల, అప్యాయ నముగా భోజనముచేయఁగానే యడఁగునఁ బడిపోవును. పోదము లెమ్ము.

సీ. సరససల్లాపములకన్న శాంతవచన
సముదయముకన్నఁ గడువేగఁ జల్లపఱచుఁ
బుష్టికరమైన యిష్టాన్నభోజనంబు
కాఁకనొందిన మనసును గడియలోన.

(అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు.)

౪. రంగము — వనుకామునిగృహము.

[భానుమతి ప్రవేశించుచున్నది.]

భాను—తండ్రియింటనుండి పాఱిపోయివచ్చి మనస్స్వస్థత లేక నావలె పరితపించు కొమార్తె లోకములో మఱియెవ్వతె యైన నుండునా? నాకు భర్త కాఁగోరియున్నవాని చేతనే నేనిప్పుడు నాప్రియుని వెదకించుచున్నాను. నాతండ్రి మెచ్చినవరుఁడు నేను మెచ్చినవరుని దెచ్చుటకయి పోయినాఁడు. ఆహా! ఇష్టులరాకను కోరినిరీక్షించుచున్న కాలము దుస్సహమయి మనము నెంతవ్యాకుల పెట్టుచుండును!

ద్విపద. కాలమా! ఱెక్కలు గట్టుకొంచీవు
హేలాగతిని నిల్వ కెగసెద వంచు
నేకవి నినుఁ దొల్త నిలను వర్ణించె
నో కాని యాతఁ డీయుర్విలోఁ దాను
బ్రియురాలి నెన్నఁడు నెడఁబాయనట్టి
వయసువాఁ డయియుండవచ్చు సత్యముగ
దినమొక్కటేనియుఁ దిన్నఁగాఁ దాను
బెనుపొందువలపుతోఁ బ్రియురాలిఁ బాసి
విరహాగ్ని వేఁగినవెంగలి యెవఁడు
పరుగెత్తుదు వటంచుఁ బలుకును నిన్ను?

[అప్పుడు చంద్రకేతుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

భాను—అన్నా! కామపాలుఁడు దొరికినాఁడా?

చంద్ర—సోదరీ! నా కతఁ డెక్కడను కనఁబడలేదు, నా

మిత్రుఁ డయిన వసుకాముఁ డిప్పు డాతని నేలాగునైన పట్టుకొని యిక్కడకు తీసికొని రాకమానఁడు.

భాను—ఎంతసిగ్గుపాటు! అతనిజాడ తీయుట కయి నీవు నీ చుఱుకుదన ముపయోగింపలేదా? నీప్రాపు నమ్ముకొనియున్న యీ సహోదరికి చూపవలసిన యుపచార మదేకద?

చంద్ర—ఓ సోదరీ! నీపవిలో నే నశ్రద్ధ యెంతమాత్రమును చేయలేదు.

భాను—కామార్త యయి ప్రియునిరాక వేచియున్ననాయకి మనస్సునకు జాగు చేసిన యొక్కొక్కనిమిష మొక్కొక్కయుగముగా తోఁచి యెంతదుర్భరముగా నుండునో మీయిద్దఱిలో నెవ్వరికైన తెలిసియుండినపక్షమున మీరిట్లు కాలహరణము చేసియుండరు.

చంద్ర—అయ్యో! నాకాయవస్థ పూర్ణముగా తెలిసినదే.

భాను—అట్లయిన, నీ వొకసుందరిని కామించియుంటివి కాఁబోలును.

చంద్ర—ఓసోదరీ! పూర్వ మొకసారి నేనును శృంగారనాయకుఁడ నయి తిరిగిన వాఁడనే. ముందెప్పుడును స్త్రీపేరు తలపెట్టకుండ నా కాయొక్కసారితోనే బుద్ధి వచ్చినది.

భాను—నీప్రియురా లంత నిర్దయురాలుగా నుండినదా?

చంద్ర—ఆమె యెల్లప్పుడును దయావిహీనురాలుగానే యుండినయెడల నేను సుఖినే యయి యుందును.

సీ. నాప్రియురా లెప్డు నామీఁదఁ జిఱునవ్వు
పొలయింపకున్న నేఁ బొగుల నింత
కృశియింప వలదంచు, నిదె వరించెద నంచు,
నగమోము కామాగ్ని రగులు కొలిపి

యెంతనిర్దయురాలో యెఱుఁగు మావల నింతి
    తాను బెంచినయాశ తఱిగివేసె
నటునిటు గాలికి నల్లలనాడెడు
    పగిలిపోయినయోడపయిని నిలిచి
దాని విడనాడి క్రిందిసంద్రంబులోన
పడఁగ నుంకించి దరియించు బనుగు భార్యఁ
బ్రాణములు వచ్చి యెుద్దు చేరకయె యోడ
మునుఁగుచున్నవాఁడును నింత వనట గనఁడు.

భాను—అదుగో నీమిత్రుఁడు కామపాలుని తీసికొని వచ్చుచున్నాఁడు. నేనొక్కనిమిష మీగదిలో దాఁగియుండి వారికి భ్రమింపఁ జేసెదను. (అని నిష్క్రమించు చున్నది.)

[అప్పుడు వసుకాముఁడును కామపాలుఁడును ప్రవేశించుచున్నారు.]

కామ—ఓయీ! నీవు నిశ్చయముగా పొరపడి యుందువు. నన్ను నుదంత కామించి వెదకి తెమ్మని నిన్ను పంపినదా? ఇట్లింత మాత్రమును జరిగి యుండదు.

వసు—వృథావాద మెందుకు? ఇంకొక్కనిమిషములో సర్వము నీకే తేటపడును. ఓ చంద్రకేతుఁడా! ఆమె యెక్కడనున్నది?

చంద్ర—(వ్రేలితో తలుపువంకఁ జూపుచున్నాఁడు.)

వసు—ఆగదిలోనా?

కామ—ఆమె నిజముగానే యిక్కడ నున్నపక్షమున, చిరకాలమునుండి తనమనోహరుఁడుగా నున్ననాప్రియమిత్రునియొద్దకు నన్ను తీసికొనిపొమ్మని వేఁడుకొను నిమిత్తమయి నన్నిక్కడకు రప్పించి యుండును.

వసు—అందునిమిత్తము కాదని నేను దృఢముగాఁ జెప్పఁగలను. ఆమెకుఁ గావలసినవాఁడవు నీవే. నీవుతప్ప మఱి యెవ్వరును కారు. నీనిమిత్తమయి ప్రాణములు విడుచుచున్నసంపూర్ణయౌవనవతియైనసుందరీతిలకమువద్దకు నిన్ను బోధించి పంపుటకే మా కిక్కడ శ్రమపడవలసి వచ్చుచున్నది.

కామ—న న్నెందుకు నిర్బంధపఱిచెదవు? నా కాసుందరిమీఁద ననురాగము లేదు.

వసు—భానుమతిమీఁద నున్నది కాఁబోలు! నామాట నమ్ముము. ఇప్పు డక్కడ లేశ మయినను నీయాశ కవకాశము లేదు. రెంటికిని చెడక నామాట విని నిన్ను వెదకికొనుచు వచ్చినయీభాగ్యదేవతనైనను దక్కించుకొమ్ము.

కామ—మిత్రున కాశాభంగము కలుగఁజేయుట నాకు న్యాయమా?

వసు—రాజ్యాంగవిషయములవలెనే కామవిషయములోను న్యాయముతో పనిలేదు. వలపునిన్ను దొంగనుగాఁ జేయలేకపోయినపక్షమున, నీవు తిన్ననివలపు కలవాఁడవు కానేకావు. రమ్ము నీవొక్కసారి లోపలికి పోయి యామెతో మాటాడియైనను రమ్ము.

కామ—అంతవఱకు చేయుటకు నా కాక్షేపణ యేదియు లేదు.

వసు—(తలుపులు తీసి) అదిగో! అదిగో! ఆ మెకిటికీ వద్దనున్నది. లోపలికి పొమ్ము. (అని కామపాలుని లోపలికి త్రోచి తలు పోరగా వేసి) ఓ చంద్రకేతూ! ఇప్పుడు నే నీతనిని బోనులో త్రోసినాను. ఇఁక లోపల వీ రేమిచేయుదురో నేనిక్కడనుండి తొంగి చూచుచుండెదను. అతఁడు దిగ్భ్రమనొంది వెఱ్ఱివానివలె చూచుచున్నాఁడు—ఆమె వచ్చి బుజ్జగించుచున్నది—మిత్రుఁడా! చూడు, చూడు.

అతఁడు వారికి వచ్చుచున్నాఁడు—అవు నవును. అతఁ డిఁక తన న్యాయమును గీతమును శీఘ్రముగానే మఱచిపోవునులే.

చంద్ర—చూడు! ఇప్పుడు వారిద్దఱును నవ్వుకొనుచున్నారు.

వసు—అవు నవును. వారు నవ్వుకొనుచున్నారు. అతఁడిప్పుడు చెప్పినప్రియమిత్రుని దురదృష్టమును తలఁచుకొని నవ్వుచున్నారు కాఁబోలును. అయ్యో! పాపము వీ రతనికొంప తీసినారు.

చంద్ర—అతఁడిప్పు డామె చేయి ముద్దుపెట్టుకొనుచున్నాఁడు.

వసు—అవు నవును. వీ రిద్దఱును సమాధానపడినారు. ఇతఁడు వలలో తగులుకొన్నాఁడు; ఉరులలో చిక్కుకొన్నాఁడు. ఓ ప్రియమిత్రుఁడా! మనకృషి ఫలించినది; నాబుద్ధి పనికివచ్చినది. నేనిఁక బృహస్పతి నే; అపరబృహస్పతిని.

చంద్ర—ఆవల నెవరో నీవున్నావా యని యడుగుచున్నారు. నేను పోయి చూచివచ్చెదను. (అని నిష్క్రమించు చున్నాఁడు.)

[కామపాలుఁడును, భానుమతియు ప్రవేశించు చున్నారు.]

కామ—ఓయీ! వసుకామా? సుదర్శనవర్మ గృహమునందు నీకు విజయము కలుగుట నిశ్చయ మని యీమె నాకు నమ్మకము పుట్టించినది గనుక, ఇఁక నేనక్కడ నాప్రయత్నమును పూర్ణముగా వదలుకొనెదను.

వసు—అంతకంటె తెలివిగలపని మఱియొకటి లేదు. నీమిత్రుని మోసము చేయుట నీవిప్పుడంత గొప్పగా విచారింపవలసినపని లేదు. కామవిషయములో మోసము చేయుట నింద్యార్హము కాదు? అవునా? సుందరీ!

భాను—ఎంతమాత్రమును నింద్యార్హము కాదు. నీవిట్టియభి

ప్రియము గలవాఁడ వయినందుకు నేను ముఖ్యముగా సంతోషించు
చున్నాను.

వసు—ఆమాట నిశ్చయము. చేతనయినపక్షమున నన్నెవ్వ
రైనను వచ్చి యిప్పుడు మోసము చేయుమను. ఓ యదృష్టవంతు
రాలా! నే నిప్పుడు నిన్నాశీర్వదించెదను. మీరు వివాహము చేసి
కొని సుఖ మనుభవింతురు గాక యని నామనఃపూర్తిగా కోరు
చున్నాను.

భాను—మీ కటువంటి కోరిక యున్నపక్షమున, మాసుఖ
మున కడ్డమువచ్చువారు మఱియెవ్వరును లేరు.

వసు—ఓ కామపాలా! ఇఁక మనము ప్రతిపక్షులము కాము.
ఇప్పుడు మన మిద్దఱమును మిత్రుల మగుదము.

కామ—ఆవశ్యకముగా నగుదము.

వసు—ప్రతిపక్షి విషయమయి యింత దయ గలిగి నావలె
నీలాగున శ్రమపడువాఁ డెక్కడనో యొకానొకఁ డుండును గాని
యందఱు నట్టివారు కారు సుమా.

కామ—అందుకు సందేహ మేమి? అటువంటివాఁడీభరతఖండ
మునందు నీవొక్కఁడవుతప్ప మఱియెవ్వఁడు నుండు నని నేనునమ్మను.

వసు—మంచిది. ఆసుందరియెడల నీకుఁగల సంబంధమంతయు
వదలివేసెదవు గదా?

కామ—నిశ్చయముగా వదలియే వేసినాను.

వసు—అక్కడ నీకింకను కొంచె మాశ విడువక బాధించు
చున్న దేమోయని నాకు శంక కలుగుచున్నది.

కామ—నీతోడు! లేదు. ఆయాశ నేను బొత్తిగా వదలు
కొన్నాను.

వసు—ఆమె ధనముమీఁది యాశ యని నాయభిప్రాయము.

కామ—నా కదియు లేదు. ఆమె కున్నది సర్వమును నీవు యథేచ్ఛముగా పుచ్చుకోవచ్చును.

వసు—ఈ బేరములో నీకేలాభమున్నది. అక్కడ కొంచెము ధననష్టము కలిగినను నీకిక్కడ ధనమున కిరువదిరెట్లెక్కువ సౌందర్యలాభము దొరకినది. ఓసుందరీ ! ఇప్పుడు నీకొక్క రహస్యము చెప్పెదను. నే నీ సాయంకాలము లోపలనే భానుమతి నెత్తుకొని వత్తును సుమా !

భాను—అలాగుననా?

వసు—అవును. తండ్రిచేతిమీఁదుగా తాను భర్తను గ్రహింపనని యామె యొట్టు పెట్టుకొన్నది. ఆమెతోఁ గలిసి నన్నుద్యానవనములో సంచారము చేయనిచ్చుటకు తండ్రి నొడంబఱిచి తాళము చెవి తెచ్చినాను. అక్కడనుండియే మే మిద్దఱమును ముసలివాని కన్నులు కప్పి మెల్లగా తప్పించుకొని జాఱఁ దలఁచుకొన్నాము.

భాను—సుదర్శనవర్మకీసంగతి తెలియనే తెలియనియ్యరా?

వసు—ఎంతమాత్రము తెలియనియ్యము. మా మెలఁకువయంతయు నిందులోనే యున్నది. ఈ యుపాయముచేత నే నతని నెట్లు మోసము చేయుచున్నానో నా చమత్కారము కనిపెట్టినావా? ఓలి యొక్క చిల్లిగవ్వయు నియ్యనక్కఱలేకుండ నే నా ముద్దరాలి ధనమంతయు దక్కించుకొనుచున్నాను. నామంత్రాంగశక్తి యిప్పుడు నీకు స్పష్టమయినదిగదా? నావద్ద నింద్రజాల మహేంద్రజాలము లున్నవి.

కామ—అహహాహా ! నీవెక్కడ ? మటుమాయలమారివి. మాయలయందు నీ వాశంబరాసురుని చంపి పుట్టినావు.

వసు—ఒకవేళ నీ విది మోసమందువేమో! అందు
నైనను నా తెలివికి మెచ్చుకొన్నావా? నేను శంబరాదులను మించిన
మోసగాఁడను.

కామ—నీ వెంతవాఁడ వయిన నగుదువు. నీ వఖండ ప్రజ్ఞా
వంతుఁడవు.

వసు—నిజము తెలిసినతరువాత సుదర్శనవర్మ యింటివద్ద
కడుపు లుబ్బ నవ్వుటకు మన కెంత వినోదమయినను కలుగును.

భాను—కావలసినంతవినోదము కలుగు నని నేను వ్రాసి
యియ్యఁగలను. నిజము వెల్లడి యయినప్పుడు మాకు పట్టరాని
సంతోషము కలుగును. అహహాహా!

[అప్పుడు చంద్రకేతుఁడు మరల ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

చంద్ర—ఓవసుకామా! భానుమతి వేడుకనిమిత్త మయి
నీవు పాడింపఁ దలఁచుకొన్న వీణెపాటకులు వచ్చి వాకిట నిలిచి
యున్నారు.

వసు—వారిపని యిప్పుడు లేదు. ఆపాటకులకు నేను కొం
చెము సొమ్మియ్యవలసి యున్నది గనుక వారిని తీసికొనిపోయి నేను
సమాధానపఱిచి వచ్చెదను. నన్ను క్షమించెదరా?

భాను—అవశ్యకముగా పోయి రావచ్చును.

వసు—నామిత్రుఁడు మీయొద్ద నుండును. మీరితనిచేత
కావలసినపని చేయించుకోవచ్చును. ఓ సోదరీ! నీకు నేను పరమ
విధేయుఁడను. ఓ కామపాలా! మీరు సుఖు లయి యుందురుగాక!
(తనలో) ఈకామపాలుఁ డమాయకుఁ డయిన బుద్ధిహీనుఁడు. ఇతనిని
నాచేతిలో తోలుబొమ్మ నాడించిన ట్లాడించుచున్నాను. నేను దివ్య
సుందరిని చేసినాను. (అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

భాను—ఓ చంద్రకేతూ! నీవు మరల నాకు మార్గదర్శివయి కారణాంతరమునకు నన్నుఁ గొనిపోయి విడిచి వచ్చితివా?

కామ—ఓప్రియురాలా! నీ వక్కడ కేలపోవలెను?

భాను—దానికి వేఱే కారణమున్నది. నీవు నావెంట వచ్చు చుండఁగా మనల నెవ్వరును జూడఁగూడదు. అక్కడినుండి నేను మాతండ్రి కొకలేఖ వ్రాసెదను. ఏకారణముచేత నే నిల్లువిడిచిరావలసివచ్చినదో వివరపఱచినపక్షమున, అతనిమన సొకవేళ కరఁగ వచ్చును.

కామ—నాకాయాశ లేశమును లేదు. ఓ హృదయేశ్వరి! ఇఁక నీవొక్క యీబాహువులనే శరణము చేసికోవలెను.

భాను—తాళిమివహించి కొంచెముసేపోర్చుకొని యుండుము. అక్కడినుండి నాతండ్రి నన్ను బలవంతముగా తీసికొని పోలేఁడు. కొంత ప్రొద్దుండఁగానే నీ వక్కడకువచ్చి నన్ను కలిసికొమ్ము. నీ కప్పుడు సమస్తమును తెలుపుదు చేసెదను.

కామ—నీవు చెప్పినట్లు చేసెదను.

భాను—మిత్రుఁడా! రమ్ము. ఓ కామపాలా! ఈచంద్రకేతుఁడును నీవలెనే పూర్వ మొకసారి కాముకుఁడయి యున్నవాఁడే సుమా.

కామ—అట్లయినపక్షమున మనమీతనియందుంచినవిశ్వాస ఘాతుక మింతనికి చక్కగా తెలియును.

చంద్ర—నే నెప్పుడును మీయెడల విశ్వాసఘాతుకుఁడ గాలేను.

సీ. చిత్రమం దొకసారి చిత్తంబులోపల
నతిథినై యున్నన లంది యుండి

యేగినపిమ్మట నెదలోన నెప్పుడుఁ
గామార్తునెడ జాలి కదలకుండు
యాత్రాపరాయణులైన మహాత్ములు
తాము వసించిన తావులెల్లఁ
బావనంబులు చేయుపగిదిని గాముండు
నొకసారి మున్ను తా నుండినట్టి
స్వాంతములనెల్లఁ బరిశుద్ధ పఱిచివైచి
వెనుకఁ దనచిహ్నముగాఁగ విడిచిపోవు
స్థిరముగా నాత్మలోఁ గనికరము కరము
తన్ను మఱచిపోయిన యనంతరము కూడ.
(అందఱును నిష్క్రమించుచున్నారు.)

తృతీయాంకము

౧. రంగము — సుదర్శనవర్మగృహములోని పుస్తకనిలయము.

[సుదర్శనవర్మయు సేవకుఁడును ప్రవేశించుచున్నారు.]

సుద — నేను పుట్టి బుద్ధి యెఱిఁగినతరువాత నా కిటువంటి యద్భుత మెప్పుడును కలుగలేదు. ఏమీ యీవింత. భానుమతియే వసుకాముని తీసికొని లేచిపోయినదిగా! నేను వివాహము చేయఁ దలఁచుకొన్న పురుషునితోనే దొంగతనముగా పాఱిపోయినదా! తన భర్తనే తగులుకొని పోయినదా! ఇట్లు జరగియుండదు.

సేవ — మీరు వీధిలోనికి వెళ్ళఁబోవునప్పుడు వారుద్యానవనములో తిరుగుటకు మీవద్ద సెలవు పొందినారని యామె పరిచారిక చెప్పుచున్నది. నేను పోయి చూచునప్పటికి పూలతోఁటలోనిలతా

గృహముతలుపు తీయఁబడి యున్నది; అప్పటినుండియు వారిజా యెక్కడను తెలియరాలేదు.

సుద—సరే. నాకిదియేమో మాయగా నున్నది. ఏమి ని యించుటకును వీలు కనఁబడదు. ఇందులో నాకు తెలిసికో శక్యము కాని పిశాచప్రేరణ యేదో యున్నది.

[మఱియొకసేవకుఁడు లేఖపట్టుకొని ప్రవేశించు చున్నాఁడు.]

సేవ—ఇదిగో మీకు వసుకాముని యొద్దనుండి కమ్మవచ్చినది.

(అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు

సుద—ఇప్పు డీలేఖవల్ల నిజము తేటపడవచ్చును. ఓ వస కామా! నీవెంతటి వాఁడవురా! ఇందులో నే మున్నదో చది చూతము. (అని చదువుచున్నాఁడు.

"ఆర్యోత్తమా! నేను నీ కొమార్తెను తీసికొని పాఱిపోవుట మీ కత్యాశ్చర్య కరముగా నుండును."—సందేహము లేదు. ఇ నిశ్చయముగా వీనిపనియే. నాకాశ్చర్యముగానే యున్నది.—"మా ప్రథమ సందర్శన సమయమునందే నే నామె హృదయమును న వశము చేసికొన్నాను."—ఓరి రాక్షసుఁడా! నీవశము చేసికొన్నావు "మందభాగ్యముచేత మీ చేతిమీఁదుగా తాను భర్తను పొంద న యామె ఘోరప్రమాణము చేసికొన్నందున, నా మె పిచ్చికోరిక న చెల్లింపవలసి వచ్చినది"—ఆలాగుననా? ఆలాగుననా?—"మేము శీఘ్రముగానే వచ్చి మీ పాదములమీఁద పడఁబోవు చున్నాము ఈ యవివేక కార్యమును మనసులో పెట్టుకోక మీ రల్లుని నాశీర్ దింప సంసిద్ధు లయి, యుందురని నమ్ముచున్నాను.

ఇట్లువిన్నవించు మీ విధేయ సేవకుఁడు
వసుకాముఁడు,"

ఇది యెంతపిచ్చి యాలోచన! ఆసమయమునందు నాకోమారైనదో పిశాచ మావహించి యుండి యిట్లు చేయించి యుండును. ఈప్రాతఃకాలము వఱకును ప్రాణము పోయినను తా నాతనిని వివాహము చేసికొన నుచుండినది! అప్పుడే సాయంకాల మయినను కాక మునుపే యతనితోనే పాఱిపోయినది! పోనిమ్ము. వారియుద్దేశ మెట్టిదయినను జరగవలసినది నాయిష్టమే జరిగినది. ఇఁక తక్కిన విషయములలో వసుకాముఁడు నాయొడంబడిన ప్రకారమే నడుచుకొనునని నమ్మెదను.

[సేవకుఁ డొకలేఖ పట్టుకొని మరల ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

సేవ—ఈకమ్మ మీకొమారైయైన భానుమతి మీకిమ్మని పంపిన దని యెవ్వఁడో తెచ్చినాఁడు. (అనిచేతికిచ్చి పోవుచున్నాఁడు)

సుద—(పుచ్చుకొని) ఏమీ! ఈవ్రాఁత నే నెఱుఁగుదును. ఇది నాకూఁతురు వ్రాసినదే. ఇద్దఱును వేఱువేఱుగా జాబులు వ్రాయవలసిన పనిలేదే! అయినను భానుమతి యేమి చెప్పునో చూతము. (అని చదువు చున్నాఁడు)

"ఓ ప్రియజనకుఁడా! నే నవివేకినయి యింతసాహస కార్యము చేసి యిప్పుడు నిన్నట్లు క్షమింప వేఁడుకొఁగలను? ఈయుద్దేశముతో పాఱిపోతినని నే నేనోరు పెట్టుకొని చెప్పఁగలను?"—ఇంతే కద? ఆయుద్దేశమేమో యిప్పుడు వసుకాముఁడు చెప్పనే చెప్పినాఁడు. ఈలేఖలు వ్రాసినప్పుడు వారిద్దఱు నొక్కచోట లేరనుకొనెదను—"నిరాదరము కలిగినప్పుడు నాహృదయ మెంత యాగ్రహపరవశమగునో, సదాదరము కలిగినప్పు డంత దయార్ద్రమగునని మీకు విశద మయియే యున్నది"—సరిసరి! ఇప్పుడు గుట్టంతయు బయలికి వచ్చుచున్నది. కామపాలుఁ డనాదరము చేయఁగా వసుకాముఁడు

చేసినయాదరమునుబట్టి దానికతని యందు దయపుట్టినది. అవునవును, ఇప్పటి కంతయు స్పష్ట మయినది. ఆపయిని—"నన్ను దేవతనుగా భావించి పూజించెడు నామనోహరుఁడే నాకుభ ర్తగాఁబోవుచున్నను, నే నింకను వివాహము చేసికోలేను"—అవు నవును. వసుకాముని కి భానుమతి పంచప్రాణములలో నొకప్రాణము.—"ఇప్పుడుమీయంగీ కారమును పొందునంతటిభాగ్యము నాకు పట్టినయెడల, నేను సంపూ ర్ణసుఖవంతురాల నగుదు నన్ననమ్మకముతో ప్రతిక్షణమును మీ ప్రత్యుత్తరమున కెదురుచూచుచుండు

మీప్రియపుత్రిక—భానుమతి"

నాయంగీకారము కావలెనా? నిశ్చయముగా నీవివాహమునకు నే నంగీకరించెదను. నాకింతకంటె సంతోషము మఱి యెప్పుడును గలు గదు. నేను వెంటనే నాయనుమతి తెలుపవలెను. మూర్ఖపుపట్టు పట్టుట యెప్పుడును మంచిది కాదు. ఓరీ! దారకా!

సేవ—(ప్రవేశించి) అయ్యా! ఏమిసెలవు?

సుద—ఈరెండవలేఖ తెచ్చినవాని నుండుమని, మొదటి వానితో మంచిది పొమ్మన్నానని చెప్పు. నీవు లోపలికిఁబోయి కాగి తమును కలమును సిరాబుడ్డియు తీసికొని రా.

సేవ—చిత్తము. (అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు)

సుద—పాపము! ఉయ్యాలనలె కొట్టుకొనుచుండుభానుమతీ మన స్సెప్పుడు శాంతిపడుతునా యని నాకత్యాతురముగా నున్నది. ఓరీ! దారకా! ఓఘటకా! (అని పిలుచుచున్నాఁడు)

[ఇద్దఱు సేవకులు ప్రవేశించుచున్నారు]

సుద—ఈరాత్రి బంధువుల కందఱకును మనయింట విందు గనుక, పిండివంటలతో వంట కావలెనని లోపలికిపోయి చెప్పు.

వంటలవారిని వేగిరము పిలిపించుమను. మంచికూరలు చేయించవలెను. సంగీతముపాడుటకయి పాటకులకు వర్తమానము పంపు. తిన్నఁగా విన్నారా ?

సేవ—చిత్తము. విన్నాము.

సుద—ఈరాత్రి యెవ్వరు వచ్చినను మనయింట భోజనమువద్దంకి యుండఁగూడదు.

సేవ—(నిష్క్రమించుచున్నారు.)

సుద—ఈరాత్రి వేడుకకు విలువలేకుండఁ జేయవలెను. ఈ రాత్రి నాచర్యచేత ముసలివాఁడుకూడ వేడుకసమయమం దెంత యుత్సాహముతో నుండఁగలఁడో యందఱికిని తెలియునట్టుచేసెదను.

ద్విపద. పగ లెల్ల సరసంపుఁబలుకులఁ గడపి
తెగువమై రాత్రులు తిని త్రాగి త్రుళ్ళి
కలుములఁ దులఁదూఁగి కష్టము ల్లేక
యెలఁబ్రాయమునఁ దొల్లి యేనున్నయపుడు
వ్యసనమ్మె పేరైన నాలించి యెఱుఁగ;
నిసుమంత యున్న నాయీడె పోఁద్రోలు;
మిగిలి యింకనునున్న మృష్టాన్నభుక్తి
యెగమీటు నద్దాని నించుకలోన.
తుద కిప్పు డింత నాదోశ్శక్తి తగ్గి
ముదిమి పైకొని నన్ను మోసంబుచేసె;
తలవెంట్రుకలు కొన్ని తలపైని నిలచె;
నిలిచిన కొన్నియు నెఱసి పీచయ్యె;
వసుధ సుదర్శనవర్మ కట్లయిన,
నిసుమంత యుత్సాహమేనియుఁ బోదు;

వయసు వచ్చినఁగాని వడి యించుకంత
యయినను జావలే దది నిశ్చయంబు.

(అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు.)

---

౨ రంగము—వీధిలో వినోదవంటకము.

[విజయవర్మయు దామోదరుఁడును ప్రవేశించుచున్నారు.]

విజ—ఏమి! నీవింతమాత్ర మామెజాడ తీయలేక పోయి నావుగదా! ఆమె యెక్కడకు పోయియుండునో నీ వూహా యైనను చేయలేవు. ఓ సుదంతా! ఓ సుదంతా!

దామో—నా కామెజాడ యెంతమాత్రమును తెలిసినది కాదు. ఆమె తండ్రియొద్దనుండి పాఱిపోయినదని మాత్ర మెక్కడఁ జూచినను గుంపులకూడి చెప్పుకొనుచున్నారు. మాధవసేనుఁడామెను వెదకి పట్టుకోవలె నని బయలుదేఱినాఁ డన్న మాటకూడ నందఱి నోళ్ళలో నున్నది. ఆమె యెక్కడకు పోయినదో యేమాయినదో మాత్ర మెవ్వరును జెప్పలేరు.

విజ—ఓ తెలివిమాలిన మొద్దా! నీమాటలకు నాకు కోపము వచ్చుచున్నది; ఆమె యీ యుజ్జయినీనగరము దాఁటి యెక్కడకును పోయి యుండదు.

దామో—నేనును నాలో నాలాగుననే యనుకొన్నాను. ఉజ్జయినీనగరము త్యజించి పోలే దని నాకును తెలియును. తెలిసిన నేమిప్రయోజనము? కొంద ఱామె కామవేదనచేత చచ్చిపోవుచున్న దన్నారు; మఱికొంద ఱామెను కామపాలుఁ డెత్తుకొని పోయినాఁ డన్నారు.

విజ.—ఓ పశువా! ఇది కేవలము నీకల్పన ఆమాట యెవ్వరు ననలేదు.

దామో.—అట్లయిన పతివ్రతమువారిమాట నేనే పొరపాటుగా గ్రహించినాను కాఁబోలును!

విజ.—పో. ఓ బుద్ధిహీనుఁడా! ఇంటికి పో. ఆమె సమాచారము తీసికొని వచ్చువఱకును నీవుమరల నాకు మొగముచూపఁబోకు.

దామో.—మంచిది. (అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు)

విజ.—ఓహో! కృతఘ్నురా లయిన యామెయందుఁ గల మోహముచేత నామనస్సెంత చెడిపోయినది!

[అప్పుడు వసుకాముఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

వసు.—ఆమెను సురక్షితమైనచోటనుంచి వచ్చినాను. ఇఁకను వివాహము చేయించుట కొక్కపురోహితుని మాత్రము సంపాదించుకోవలెను. కామపాలుఁ డిఁక సుదంతను వివాహము చేసికొన్నను సరే, చేసికోకపోయినను సరే.

విజ.—వసుకామా! నీవిప్పుడు సుదంతనుగూర్చియన్న దేమో!

వసు.—ఓ విజయవర్మా! బావా! ఇక్కడ నీవు నా కలభ్యయోగముగా తటస్థించినావు!

విజ.—ముందు సుదంతసంగతి చెప్పు.

వసు.—సుదంతసంగతి కావలెనా? చెప్పెద వినుము. నేఁటి యుదయకాలమున నేనుమీయింటికి వచ్చుచుండఁగా నాకొకసుందరి యెదురుపడి తనపేరు సుదంత యనిచెప్పి నన్ను శరణు వేఁడినది.

విజ.—ఏమని?

వసు.—ఉజ్జయినీనగరమునం దున్న యొక పడుచువానియందలి వలపుచేత తనతండ్రియింటినుండి లేచివచ్చినానని చెప్పినది.

విజ—ఓ యీశ్వరా! ఆసంగతి యామె యొప్పుకొన్నదా?

వసు—స్పష్టముగా నొప్పుకొన్నది. తానుపాఱిపోయి వచ్చు సంగతి తనప్రియునకు తెలియఁజేయ లేదనియు, తనకట్టియుద్దేశమున్న ట్టయినను తనప్రియునకు తెలియదనియు కూడ చెప్పినది.

విజ—(తనలో) ఆమాట సత్యము. ఓప్రియురాలా! ఈ సంగతి యొక్కటియు నాకు నిజముగానే తెలియదుసుమా. ఓహో! నే నదృష్టవంతుఁడను. (ప్రకాశముగా) వసుకామా! అటుతరువాత—

వసు—అటుతరువాత తనప్రియుని వెదకి కనుఁగొని తన్నా తని యొద్దకుఁ గొనిపొమ్మని నన్ను బతిమాలుకొన్నది.

విజ—ఓయీశ్వరా! ఏమిభాగ్యము! అట్టయిన మనమిప్పుడు పోదము రా. ఇఁక నొక్కనిమిషమైనను నీవాలస్యము చేయఁ గూడదు. (అని యతనిని లాగుచున్నాఁడు)

వసు—ఆగు. మన మిప్పు డెక్కడకు పోదము?

విజ—ఏమి? అటుతరువాత మఱి యేమైనజరిగినదా?

వసు—జరిగినది. ఆమెదీనాలాపములచేత నామనను కరఁగి నే నామెప్రార్థన చెల్లించినాను.

విజ—మంచిది. ఇప్పు డామె యెక్కడ నున్నది?

వసు—ఎక్కడ నున్నదా? ఆమెను సురక్షితముగా ప్రియుని చేతులలో నప్పగించి వచ్చి యామెప్రార్థన చెల్లించినానని నేను నీ కిప్పుడు చెప్పలేదా?

విజ—నాకు చావుగా నున్నది. నీ వూరక కాలహరణము చేయుచున్నావు. తరువాత నా కామె కనఁబడనేలేదు.

వసు—అవును కనఁబడలేదు, ఆమె నీకేలాగున కనఁబడును?

ఆమె కామపాలునినే కోరినది; నేనామెను కామపాలునికే యొప్ప
గించినాను.

విజ—(తనలో) అయ్యో! నేను చెడినాను. నామతి పోవు
చున్నది. (ప్రకాశముగా) కామపాలుఁడా! ఏకామపాలుఁడు!
విపణివీధినుండు కామపాలుఁడా?

వసు—అవును, ఆకామపాలుఁడే. ఇందులో మఱియొక చమ
త్కార మున్నది. అతఁ డామెను స్వీకరించుట కొకపట్టున మొట్ట
మొదట నొప్పుకోలేదు. తనప్రియమిత్రుని మోసము చేయఁగూడ
దనియు, న్యాయము కాదనియు, మనసొప్పదనియు, అతఁడు బహు
దూరము నీతులు చెప్పినాఁడు. కాని మేమాశంకల కన్నిటికిని పరి
హారములు చెప్పి మెడలు విఱిచి తుదకతనిని సమాధానపఱిచినాము.

విజ—ఇంతపని మీరే చేసినారా?

వసు—నిస్సందేహముగా మేమే చేసినాము. అతఁడు మోసము
కూడ దన్నాఁడు. ఆమె కామవిషయములో మోసము తప్పు కా
దన్నది. అతఁడు తనప్రియమిత్రుఁ డన్నాఁడు; నేనాప్రియమిత్రుని
తుంగలో నూరఁద్రొక్క మన్నాను. పాపము! తుద కతఁడు విధిలేక
యొప్పుకొన్నాఁడు. ఇష్ట మున్నయెడల నిఁక నాతనిని తనన్యాయము
నిమిత్తమయి యురి పెట్టుకొని చావు మను.

విజ—(తనలో) ఇఁక నేనిక్కడనుండిపోవలెను. పోనియెడల
నాగుట్టు బయలఁబడిపోవును. (అని పోవు చున్నాఁడు.)

వసు—విజయవర్మా! నిమిషము నిలువుము. ఇందులో నున్న
చమత్కారము నీవు కడవఱకును విననే లేదు.

విజ—నీచమత్కారము తీసికొనిపోయి పాతిపెట్టు.

వసు—ఓహోహో! నీకు నిష్కారణముగా కోపము వచ్చుచున్నది. నేను నీకు కావలసినంతవినోదము కలిగించుచున్నా ననుకొనుచున్నానే.

విజ—వినోదము కాదు. వేదన కలిగించుచున్నావు.

వసు—ఆ మోసపోయినవనిర్భాగ్యనాయకుఁడవు నీవు కావు గద? నీవే యయినట్లున్నావు. అవునవును. సందేహము లేదు నీవే. ఇది యిప్పుడు నేను చెప్పెడుదానికంటెను మంచివినోదము. ఆహాహాహా!

విజ—ఓరిపాపిష్ఠుఁడా! పరమచండాలుఁడా! ఏమీ! నన్నుచూచి నవ్వుచున్నావా? (అని మెడ పట్టుకొని) నీవంటి యధముని మీఁద కోపము చూపుట నాకే గౌరవహానికాని, లేకపోయినయెడల నీగుండె లివుడు బద్దలుచేయుదును. (అని త్రోయుచున్నాఁడు.)

వసు—రక్షించురక్షించు. బావగారికిచూపవలసిన గౌరవమా యిది?

విజ—ఓరి శుంఠా! విను. ఆద్రోహు లెక్కడకు పోయినారో తిన్నగా చెప్పు. చెప్పకపోతివా చూడు నా—

(అని కత్తి యొఱలోనుండి దూయు చున్నాఁడు.)

వసు—ఓబావా! ఓకరుణామయా! క్షమించు క్షమించు. కోపము శాంతిపఱచుకో. నేను జ్ఞప్తికి తెచ్చుకొనుచున్నాను. మనుష్యుల ధారణశక్తిలో తారతమ్యము లున్నవి. కావలసినది కొందఱికి సమయమునకు స్మరణము రాదు; నాదివట్టిపిఱికిమతి. ఎదుటనీకత్తిని జూచి వెనుకకు పాఱిపోవుచున్నది. నీతో పోరాడ శక్తి యెంత యున్నదో జ్ఞాపకశక్తియు నాకిప్పు డంతే యున్నది.

విజ—భయములేదు నిజము చెప్పు. నీకు నేను హానిచేయను.

వసు—బావా! నీవు నాకెప్పుడును హాని చేయవుకాని నీ చేతిలోని యాభయంకరమైన—

విజ—ఏమిూ? నీవు నిజము చెప్పునట్లు లేదు.

వసు—చెప్పుచున్నాను. చెప్పుచున్నాను. నీకు సమస్తమును చెప్పెదను. వినునప్పుడు నీకు చేతిలో కత్తి యేల తోడుకావలెను!

విజ—ఇదిగో కత్తి క్రింద పడవేయుచున్నాను. (పడవేసి) ఇప్పుడు చెప్పు.

వసు—వారు-వారు-అక్కడకు-కాదు కాదు-నా మిత్రుఁడైన చంద్రకేతుఁడు సుదంతను-ఓ విజయవర్మా! నీ చేతులు దూరముగా పెట్టు-శారదామఠమువద్ద విడిచి వచ్చినానని చెప్పినాఁడు.

విజ—శారదామఠములోనా?

వసు—అవును. అక్కడనే కామపాలుఁడు నేఁ జామెనుగలిసి కొనఁ బోవుచున్నాఁడు.

విజ—నీవు చెప్పినది సత్యమేకద?

వసు—ఈశ్వరం సాక్షి! సంపూర్ణ సత్యము. ఈ విషయములో నే నెఱిఁగిన దింతే.

విజ—ఓరి పిఱికిపందా! ఇఁక నీవు బ్రతికిపోయినావు. ఈ కోపము నిఁక మిత్రద్రోహి యైనయా కామపాలునిమీఁదఁజూపెదను.

వసు—నీకోప మంతయుఁ జూపుము. అతనిని జంపుము. తల నఱికి వేయుము. నాకది పరమసంతోషము.

విజ—ఇఁక సుదంత నేమి చేయుదును? ఆమె దయనీయురాలు. ఆమెకీవఱకువచ్చినయపకీర్తియేచాలును. ఆమె నాపగకర్హురాలు కాదు

వసు—బావా! అర్హురాలు కాదు. ఆమె విషయములో నాకును కోపములేదు. ఆమె నాపగకును నర్హురాలు కాదు.

విజ—నీమాట సత్యము కాదు. నీ వనఁగా నెంతవాఁడవు! ఆమె రాజాధిరాజుల స్పర్థకైన నర్హురాలే.

వసు—అవు నవును. నీమాట సత్యము. ఆమె యర్హురాలే. అంతటి యోగ్యురాలిని పోఁగొట్టుకొన్న నీ దుస్థితికి జాలిపడు చున్నాను.

విజ—ఓరి పాషండుఁడా! నాస్థితికి జాలిపడుచున్నానని చెప్ప సాహసించుచున్నావుగా! నన్నుఁజూచి జాలిపడుటకు నీ వేపాటి వాఁడవు!

వసు—ఓబావా! క్షమింపుము. నే నెంతమాత్రమును జాలి పడలేదు. నామాట నమ్ము.

విజ—నీకు రెండునాలుక లున్నవి. ఓ జడుఁడా! పో పో. నాయెదుటనుండి లేచి పో. ఇంక నవ్యక్తప్రలాపములు ప్రేలి నాకు మఱింత కోపము తెప్పించకు. నీ యనామకత్వమే నిన్ను రక్షించి నది. పో.

వసు—(తనలో) అట్లయిన నా యనామకత్వమే నాకుముఖ్య బంధువు. (ప్రకాశముగా) ఓ విజయవర్మా! పోవుచున్నాను. (తనలో) ఇతఁ డెంత నిర్దయుఁడైన చండకోపనుఁడు!

(ఇద్దఱును వేఱు వేఱుగా నిష్క్రమించుచున్నారు)

3. రంగము—శారదామఠములోని తోఁట.

[భానుమతియు, సుదంతయు ప్రవేశించుచున్నారు]

భాను—నా యన్నగారికి నీవు కనఁబడ కుండవలెనని నిజము గా నే నీమనసులో నున్నదా?

సుదం—ఉండకపోయినయెడల, నే నీ క్రొత్తవేష మొందుచు వేసికొందును!

భాను—ఈ నిమిషములో నొకవేళ నీ కీవేషముమీఁద మక్కువ యుండి యుండవచ్చును. నీవెల్లకాలమును యోగినివై యుండుటకు మాత్రి మభిలషింప వనుకొనెదను.

సుదం—రాత్రి విజయవర్మ నిశ్చయముగా నా కంతకోపము తెప్పించియుండని యెడల—

భాను—నిన్ను పోఁగొట్టుకొందు నన్నభయముచేత తొందర పడి యతఁ డాసాహసము చేసెనేగాని మఱియొకటి కాదు.

సుదం—నీవు నన్ను క్రూరురా లనుకొందువు. అతఁ డీక్షణ మిక్కడ నున్నయెడల, నే నతనిని క్షమించి యుందునని ప్రమాణము చేయఁగలను.

ద్విపద. సనప్రియుల్ తప్పులు మనయెడఁ జేయ,
మనకోప మెంతలో మాయమై యడఁగు!
ఒకదిన మెడగల్గ నున్నను దీలు;
మొకము చూచినయంత మునిగి చల్లాఱు
గతరాత్రి నీ యన్నగా రటువచ్చి
వెతఁబెట్టుటను, వేగ వెడలి పొమ్మంటి;
అతఁడు చేసినయట్టి యపరాధ మరయ
నతికోప మొందవింప నర్హ మైనదియు,
కాని యిప్పు డతండు కనఁబడు నేని,
మాన మెంతగ నాడు మదినేఁచుచున్న
డౌడరి నో రాతని దూఱకయున్న
[illegible]

భాను—నీవు యోగినితన మెట్లుండునో పరీక్ష చేయుచున్నావు కాఁబోలును!

సుదం—ఈయోగినీవృత్తి నాకర్హ్వాతమముగా నుండలేదా?

భాను—పాఱిపోయివచ్చి మాఱువేషము వేసికొనువారికి యోగినీవేష మర్హ్వాతమ మైనదే. కాని మతిమాలిన దెవ్వతయో యొకానొకతె తప్ప వివేకము కలిగిన సుందరి యెవ తెయు నీవేషము నొక్కరాత్రికంటె నెక్కువ కాలము వేసికొన వాంఛింపదు.

సుదం—నీ ప్రియుఁ డయిన కామపాలుఁ డదె యావైపున నుండి వచ్చుచున్నాఁడు. ఇఁక నే నిక్కడనుండి మీ సల్లాపసౌఖ్య మునకు భంగము కలుగఁ జేయను. భానుమతీ! ప్రియుని మొగము చూచుటకై యెంతసంతోషముతో నీ వావంకఁ దిరుగు చున్నావు?

(అని నిష్క్రమించుచున్నది.)

[కామపాలుఁడు ప్రవేశించు చున్నాఁడు.]

కామ—ఓ ప్రియురాలా! భానుమతీ! నేను నిన్ను విడిచి పోయినతరువాత విశేషము లేవియు లేవుగదా?

భాను—ఏమియు లేవు. నాతండ్రియొద్దకు త్తరము పట్టుకొని పోయినమనుష్యుఁ డింకను రాలేదు.

కామ—అతనియొద్దనుండి యనుకూలమైన ప్రత్యుత్తరము వచ్చునని యెప్పుడును నే నెదురు చూడలేదు.

భాను—అయినను నేనిప్పు డీప్రయత్నముకూడ చేసిచూచుట వలన తరువాత నన్ను నామనస్సు బాధించకుండఁ జేసికొన్నాను. నీకు నాయెడల నున్నప్రేమనుగూర్చి నా కనుమాన మెంతమాత్ర మును లేదు. అయినను బీదతనము మొదటినుండియు తనలో పుట్టి పెరిఁగి యలవాటుపడని నూతనప్రేమను చంపివేయు దుస్స్వభావము

కలది. మనము కామదేవునినే మనగృహదేవతనుగాఁ జేసికొన దలఁచుకొన్నయెడల, అతనిసౌఖ్యమునిమిత్తమయి మనయిల్లు సుఖప్రదమయినదిగా చేసికొనవలెను.

కామ—

చ. పడఁతిరో! యెన్నిసార్లు మునుపల్కవు నాపయికూర్మి పేర్మి నీ
పుడమిని జక్రవర్తి దగుపొందును బాసెద నంచు నాకడన్!
నుడువుల నట్టి నెయ్యమును నూల్కొనఁజూపిన నీ నిమిత్తమై
పుడమిని జక్రవర్తిపదము న్విడనాడుదు నేను నొక్కటన్.

ఉ. బీదల మెట్టులాడు మెదఁ ప్రేమధనం బిటు లింత యుండఁగా!
పైదలి! నీవు ప్రేమమునఁ బట్టపుదేవివి; నే నృపేంద్రుఁడన్;
మేదిని సర్వసౌఖ్యముల మించుచు నెవ్వరు సాటిలేక య
త్యాదరలీల నిద్దఱము హాయిగనుందము సర్వకాలమున్.

[ఉత్తరము చేతఁబట్టుకొని పరిచారిక ప్రవేశించుచున్నది]

భాను—ఈ యుత్తరము నాతండ్రియొద్దనుండి కాఁబోలును!
(అని పుచ్చుకొనుచున్నది)

కామ—ఓ ప్రియురాలా! నామాట నమ్ము. ఈ యుత్తరములో తిట్లును బెదరింపులును తప్ప మఱియేమియు నుండవు.

భాను—అయినను చదివిచూతము. (చదువుచున్నది)

"నా యత్యంత ప్రియపుత్రికా! నీప్రియుని సుఖునిగాఁ జేయుము; నీ యిష్టప్రకారము వివాహమాడుటకే మనఃపూర్తిగా నేనిప్పుడనుమతించుచున్నాను. ఈరాత్రి నీప్రియజనకునితోఁ గలిసి భోజనముచేసి యానందించుటకయి మీరు తప్పక మనయింటికి రండు. నిన్నాశీర్వదించు ప్రియజనకుఁడు—

సుదర్శనవర్మ."

కామ—భానుమతీ! నీవు నాతో నెక్కసక్కెము లాడుచున్నావు.

భాను—కాదు కాదు. నీవే చదువుకొమ్ము. (అని యుత్తర మిచ్చుచున్నది)

కామ—ఏమి యీభాగ్యము! ఇందులో నీవు చదివినట్టే యున్నది. నిస్సందేహముగా నీతండ్రి యిందులో నేదో భ్రాంతిపొంది యుండును. కానిమ్ము. మనకిప్పు డావిచారముతో పనిలేదు. ఇంక బాగుచేయుటకు నీ కేమియు బాధ లేదుగదా?

భాను—మనము పోయి మనకృతజ్ఞతను నాతండ్రికి తెలుపవలెనుజుమా!

కామ—ముందుగా మన మొక్కపురోహితుని సంపాదించి నీతండ్రి తాను వ్రాసిన దానిని మరల త్రిప్పుకొన్న ప్రయోజనము లేకుండఁ జేసికొని తరువాత పోదము. నేను పరుగెత్తుకొనిపోయి యొక యాజకుని నిప్పుడే తీసికొని వచ్చెదను.

భాను—నీవు మరల నన్నుఁ డబాసిన పక్షమున, నీవొకవేళ నన్ను దక్కించుకొన శక్తుఁడవు కాకపోదువేమో!

కామ—అట్లయిన నీవును నాతో రమ్ము. కేశవస్వామి యాలయము సమీపమున వసించు యాజకుఁడు నాకు పరిచితుఁడు. ఈ మతములలో నుండెడుగుట్టు నీ కీవఱకే తెలిసిపోయినదిగదా! ఇంక దేవాలయములలోనుండు పరిశుద్ధతనుగూడ చూతువుగాని రా.

భాను—అది నేను చూడనక్కఱలేదు. మతములోను మైత్రిలోను పయిపటల మెవ్వరి కెక్కువ యుండునో వారే యెప్పుడును మిక్కిలి వంచకులుగా నుందురు.

(ఇద్దఱు నిష్క్రమించుచున్నారు)

[సుదంత మరల ప్రవేశించుచున్నది.]

సుదం—పరిశుద్ధమయిన పరస్పరానురాగమువలనఁ గలుగఁ దగిన సుఖమంతయు ననుభవించుచు వారట్లు పోవుచుండఁగా, నే నొంటరికత్తెనయి యిట్లు నిలుచున్నాను. కావలసినవారి నందఱిని విడిచివచ్చిన దుఃఖమున కయినను తాళనిచ్చునుగాని తాను కామించినవారివియోగముమాత్రము వల పెప్పుడును సహింపనియ్యదు. ఓహో! ఆవచ్చెడువా రెవ్వరు! అతఁడు నిశ్చయముగా విజయవర్మ. అతఁ డీలోపలి కెట్లు రాఁ గలిగినాఁడు? కామపాలుని వలెనే యితఁడును కావలివారికి లంచమిచ్చి వచ్చియుండును. ఆహా! బంగారమునం కెంతయద్భుతమహిమ యున్నది! ఇతఁ డత్యాతురుఁడయి యెంతకలత నొందియున్నాఁడో! ఇతఁ డింకను నన్నిప్పు డెఱుఁగఁ గూడదు. (అని కావిబట్ట ముసుఁగు వేసికొనుచున్నది.)

[విజయవర్మ ప్రవేశించు చున్నాఁడు.]

విజ—అవునవును. ఆపోవుచున్నవారు వారే. నాకతఁడు చెప్పినది సత్యమే. (అని పోఁబోవుచున్నాఁడు.)

సుదం—అయ్యా! క్షణకాల మాగుము. మీ రిప్పు డిక్కడి కేపనిమీఁద వచ్చినారో చెప్పుడు.

విజ—ఆసంగతి నీకెందుకు ? పోనిమ్ము—ఓహో ! వా రక్కడ నిలిచినారు! (ఆవంకఁ జూచుచు) ఆమె నిశ్చయముగా వంచకురా లయినసుదంతయే.

సుదం—(తనలో) లేనిపోనియనుమానముచేత నితఁడు వెఱ్ఱిభ్రమ పడుచున్నాఁడు. స్వస్థత లేక నానిమిత్తమయి యితఁ డింత పరితపించు చున్నందుకు సంతోషముగా నున్నది.

విజ—ఔను. డెంత వేషము మార్చుకొన్నను, ఆరూప మెంత

మాత్రమును దాఁగునది కాదు. నావంటి కానుదంతయాకారము స్పష్టముగాఁ గనఁబడుచున్నది.

సుదం—(తనలో) ఇతఁడు చక్కఁగా గుఱుతు పట్టినాఁడు! (ప్రకాశముగా) అయ్యా—

విజ—ఓయోగినీ! నన్ను మాటాడించకు. నన్నాయాసపెట్టఁ బోకు—హా దైవమా! ఆమె యాతనిహస్త మెట్లుపట్టుకొని తన కవలంబము చేసికొను చున్నది. ఓకాంతా! కాంతా!

సుదం—అయ్యా! నీకిప్పుడు కావలసిన దెవరు?

విజ—నీవు కాదు నీవు కాదు. నన్ను శ్రమపెట్టఁబోకు. నీవు రానక్కఱలేదు. ఓయోగినీ! నీయొద్దనుండి యిప్పుడు పోవుచున్నది సుదంత కాదా?

సుదం—ఇంకను సుదంత యీతోఁట దాఁటి పోనేలేదు.

విజ—అవునవును. నేనూహించినది నిజమే. ఇప్పుడామెతోఁ గూడ గడపవద్ద నిలుచున్నవాఁడు కామపాలుఁడు కాఁడా?

సుదం—అవును. అతఁడు కామపాలుఁడే.

విజ—అతఁడుతప్ప మఱియొకఁడు కాఁడని నేనీవఱకే యనుకొన్నాను. ఓయోగినీ! ఇంకొక్కప్రశ్న మాత్రమున్నది. వారిప్పుడేపనిమీఁదఁ బోవుచున్నారో నీవు చెప్పఁగలవా?

సుదం—వివాహమునిమిత్త మనుకొనెదను.

విజ—తెలిసిపోయినది. ఇఁక చాలును. నేనిప్పుడుపోయి వారి వివాహము చెడఁగొట్టకపోతినా— (అని నిష్క్రమించు చున్నాఁడు.)

సుదం—(ముసుఁగుతీసివేసి) అన్యులమీఁద ననుమానమున్నప్పుడు కాముకులేమో మహాసూక్ష్మదృష్టి కలవారుగా నుందు రందురే. నాప్రియుఁడిక్కడ గుడ్డివాఁడగుచున్నాడేమి? ఈభ్రమకు

నాతో భానుమతి చెప్పినకథ హేతువయి యుండును. విశ్రాంతిలేక నానిమిత్తమయి యితఁడింతకలఁత పడుచుండుట నాకు పరమానందముగా నున్నది. ఇతఁడు తాను పొందినభ్రమ తెలిసికొని యద్భుతపడునప్పుడు దగ్గఱ నేనుమాత్ర మేల యుండకపోవలెను! ఇతఁ డీదారిని బోవునప్పటికి వెనుక నేపోయి యక్కడ నేనుప్రత్యక్షమయ్యెదను. భానుమతి తోడులేకుండ పెండ్లికూఁతురు కాఁకూడదు.

ద్విపద. అనుతాపశబ్దంబు లనయ మెల్లెడల
వినఁబడుచుండంగ వెలయు మఠంబ!
నీయొద్ద సెల విదె నేఁ బోయి వత్తు
పాయక యెప్పు డీపాడింటనుండి
మ్రొక్కులకును స్తోత్రముల కేడ్పులకును
నొక్కట నలవడ్డ యోగినులార!
సెల వియ్యఁగదరమ్మ చెచ్చెర నాకుఁ
జింతలమఠమును శీఘ్రంబ విడిచి
సంతోషభూమికిఁ జనుచున్నదాన.

(అని నిష్క్రమించుచున్నది)

---

౮. రంగము—దేవాలయము ముందరివీథి.

[వసుకాముఁ డెదురురాఁగా కామపాలుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

కామ—ఓహో! నామిత్రుఁడు వసుకాముఁడా!

వసు—ఏమీ! కామపాలా! నన్ను దీవింపుము. నేను భాను
మతిని [illegible]

కామ—తెచ్చినావా! ఆభానుమతియు నీవును చిరకాలసుఖ మనుభవింతురుగాక!

వసు—నావివాహము చేయించుటకు యాజకునినిమిత్తమయి నేనిక్కడకు వచ్చినాను.

కామ—అట్లయినపక్షమున మన యిద్దఱము నొక్కపని మీఁదనే వచ్చినాము. నేనావీధినున్న నారాయణశర్మను పిలుచుకొని పోవలె నని వచ్చినాను.

వసు—నాకందుకు సంతోష మగుచున్నది. అతఁడు నావివాహము ముందుగా జరుపవలెను. నాప్రియురాలావల వేచి యున్నది.

కామ—నాప్రియురాలును వేచియున్నది. ఆమెను నేనా వసంతమంటపమువద్ద విడిచి ముందు వచ్చినాను.

వసు—నేనిప్పుడు వేగముగా మరల సుదర్శనవర్మ యింటికి పోవలెను.

కామ—నేనును పోవలెను.

వసు—అట్లయిన యెడల కాలహరణము లేకుండ మన యిద్దఱి వివాహములు నొక్కసారియే చేయించుకొందము. నీకు నేను కన్యాప్రదాతనుగా నుండెదను. నాకు నీవు కన్యాప్రదాత వగుము. పురోహితుని పిలుచుకొనివత్తము రమ్ము. నీకీవివాహము నాసాహాయ్యము మూలమున నగుచున్నది సుమా.

కామ—అవు నవును. సందేహము లేదు.

(ఇద్దఱును నిష్క్రమించుచున్నారు)

---

౫ రంగము—కేశవస్వామి గర్భాలయము ముందరి మంటపము.

[గండభేరుండాచార్యులును, కంఠీరవాచార్యులును, క్రిందపళ్లెములో ప్రసాద ముంచుకొని చేతులలో గిన్నెలు పట్టుకొని కూరుచుండి ప్రవేశించు చున్నారు.]

కంఠీ—స్వామీ! మీదాసానుదాసునికి పెరుమాళ్ళసేవకు సెలవా?

గండ—ఇఁక నీవు స్వీకరింపవచ్చును.

గీ. వాలు చున్నాఁడు సూర్యుఁడు పశ్చిమమున;
ప్రొద్దు గ్రుంకిన వత్తురు పూజ కొరులు;
వాంఛ తీఱంగ మధు వింత వడిగ మనము
త్రాగవలయును కేశవార్పణముగాఁగ.

(అని త్రాగుచున్నాఁడు.)

కంఠీ—స్వామీ! మీ పెరుమాళ్ళబుద్ధి నావద్దికిఁ బంపుఁడు. ఈ మధ్యాహ్నము స్వామికి భోగము చేయించిన పద్మావతి పేరుచెప్పి యింకొక గిన్నె త్రాగవలెను. ఈరాత్రి పెరుమాళ్ళు మనలోతాండవ మాడవలెను.

(అని చేతిలో గిన్నె త్రాగి రెండవచేయిచాచుచున్నాఁడు.)

గండ—నేను గ్రామాంతరము పోయిన నాలుగుదినముల లోను స్వామివారి కెవ్వరెవ్వరేయేతిరుక్కైంకర్యములు చెల్లించినారు?

కంఠీ—మన పట్టణములోని, మధుసూదనదాసుఁడు స్వామికి కంఠాభరణము చేయించుమని నూఱువరహాలు సమర్పించినాఁడు.

గండ—స్వామికిఁ గాదు మన సానికి కంఠాభరణము చేయిం

నుండును. ఇఁక భక్తు లెవ్వరును మ్రొక్కులు చెల్లింపలేదా?

కంఠీ—చెల్లించినారు. మనపట్టణములో లోభియని పేరు పడిన యీ ముసలిగోవిందసేనుఁడువచ్చినతరువాతతనపేరుస్థిరముగా నుండుట కయి పెరుమాళ్ళసన్నిధానమునందు నందాదీపము పెట్టుమని వెండిదీపస్తంభమును, ఏఁటేట ధనుర్మాసములో తనపేరుపెట్టి యొకనాఁ డుత్సవము చేయించుమని వేయివరహాలును, అమ్మవారికి పట్టుచీరయు, సమర్పించినాఁడు.

గండ—అతఁడు పరమభాగవతోత్తముఁడు. ఆ వైకుంఠములో స్వామి సన్నిధానమందు నిత్యముక్తులలో చేరియుండును. అతఁ డిచ్చిన సొమ్మేలాగు వినియోగింపవలెనో తరువాత సావకాశముగా నాలోచింతము కాని దీపస్తంభముమాట ముందుగా పరిష్కరింతము. బ్రతికియున్న భూదేవత లుండఁగా దానిని ప్రాణములేని రాతిదేవతలయొద్ద నుంచఁగూడదు. స్వామివారికి చీకటిలో భయము లేదు. ఆదీపము మన గదిలోనే పెట్టుకొందము. ఆ పట్టుచీర నీవు నీభార్య కిచ్చుకో. ఎవరో తలుపు తట్టుచున్నారు.

[కంఠీరవాచార్యులు తలుపు తీయఁగా సేవకుఁడు
ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

సేవ—ఎవరో వచ్చి గండభేరుండాచార్యులవారిని పిలుచుచున్నారు.

కంఠీ—స్వామీ! మీ కోసర మెవ్వరో వచ్చినారఁట.

గండ—(ఒకచేతిలో మధుపాత్రముతోను రెండవచేతిలో దధ్యోదనకబళముతోను ముందుకువచ్చి) ఓ శుంఠా! పెరుమాళ్ళసేవ చేసి స్వామివారికి నైవేద్యము పెట్టుచుండఁగా నడుమ వచ్చిపూజాభంగము చేసినా వేమిరా?

సేవ—స్వామీ! మీరు మీ పూజ ముగించినా రను కొన్నాను.

గండ—నీవు శుద్ధ బుద్ధస్వరూపుఁడవు. ఇంతకాలమునుండి మావద్ద నున్నను నీకు పూజాకాలమే తెలియదు. మీరు శుద్ధ భక్తి హీనులు. మీకు కడుపే వైకుంఠము. మత్తిల్లి యీ ప్రకారముగా నిహలోక సుఖములలో సదా మునిఁగి తేలుచుండెదు మీవంటి యుదరపరాయణులకు పరమపదమును గోరి యీప్రకారముగా శరీర శోషణముచేసికొనుచు స్వామిసన్నిధానమునందు నిరంతరముకృశించు చుండు మావంటి భాగవతశిఖామణుల రహస్యము లెట్లు గోచరము లగును? (అని దధ్యోదనపుముద్ద కొఱుకుచున్నాఁడు.)

సేవ—ఎప్పుడును మాకడుపు పట్టినంతకంటె మే మెక్కువ తినము. స్వాముల వారగింపు కాఁగా మిగిలిన ప్రసాదములో మీ రింత చేతిలో పెట్టినదేకదా మాకు—

గండ—ఓరీశుంఠా! భగవదపచారముకంటె భాగవతాపచార మెక్కువ పాపము సుమా. మీ వంటి పామరులకు పరలోకచింత లేదు. సమయము వచ్చినప్పుడు కేవల ఫలహారము చేసి మావలె నీ వొక్కదిన ముండఁగలవా?— ఓ కంఠీరవాచారీ! పెరుమాళ్ళ నివేదనచేసి మన మిప్పుడు త్రాగుచున్న గుమగుమ పరిమళించుచున్న యీ తిరుపానక మేమయిన గిన్నెలో మిగిలినయెడల నీ వారగింపు చేయుము. (తనచేతిలోని దధ్యోదనమును మ్రింగుచు) ఓరి తిండి పోతా! ఆ వచ్చినవా రెవరో నాకు చూపు. నేను వచ్చెదను.

(అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు.)

౫. రంగము—దేవాలయముఖమంటపము.

——:o:——

[యాజ్ఞికుఁడు నారాయణశర్మయు, వసుకాముఁడును, కామపాలుఁడును ప్రవేశించుచున్నారు.]

వసు—ఆ పాడుగండభేరుండాచార్యుఁ డెంతసేపటికిని కదలి రాకున్నాఁడు! ఆతఁడు లోపల దేవతార్చన చేయుచున్నాఁడేమో!

కామ—లేదు. అదిగో వచ్చుచున్నాఁడు చూడు.

[గండభేరుండాచార్యుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

గండ—శ్రీమతే రామానుజాయ నమః

కామ—ఓ యాచార్యవర్యా! నేను నీ యాశీర్వచనముకోరి వచ్చినాను.

వసు—ఓ యాచార్యోత్తమా! నిజముగా నీవలన నొకకార్యముండియే మేము నీయనుగ్రహము కోరి వచ్చినాము.

గండ—మీరు వచ్చినకార్య మేమో చెప్పుఁడు.

వసు—మా కిప్పు డీ దేవాలయములో వివాహము కావలసి యున్నది. మా వెంటఁ బురోహితుని దెచ్చుకొన్నాము.

గండ—ఇటువంటి పడుచువాండ్రను మా దేవాలయములో వివాహము చేసికొనియ్యఁగూడదు. మీరు తరువాత మాకేమయినను చిక్కులు తెచ్చిపెట్టుదురు. కాఁబట్టి యిక్కడ వివాహమునకు నే నొప్పుకోను. నా కొక గొప్పయాక్షేపణ యున్నది.

కామ—వసుకామా! ఈయాచార్యుని సమాధానపఱుచుటకు మంచిసాధన మేమయిన నున్నదా?

వసు—తిరుగులేనిదొడ్డిసాధన మొకటి యున్నది. దానిని మించినసాధనము మఱియొకటి లేదు, నీవిప్పుడు రెండువరహాలీతని

చేతిలో పెట్టితివా, దానితో సమస్తాక్షేపణలును నిమిషములో పోవును.

కామ—ఓయాచార్యోత్తమా! మాయందనుగ్రహింపుము.
(అని చేతిలో సొమ్ము పెట్టుచున్నాఁడు.)

గండ—ఈవిషయములో నేను ధన మంగీకరింపవలసినపని కాదు. కాని మీరు నాయోగ్యతను కనిపెట్టి భక్తిపూర్వకముగా దక్షిణ యిచ్చినప్పుడు దానిని నేనుస్వీకరింపకని రాకరించిన పక్షమున మీమనస్సులు చిన్నపోవునని గ్రహించు చున్నాను.

కామ—ఇంక మనము లోపలికి పోవుదము రండు.

వసు—ఓనారాయణశర్మా! ఇంక జాగుచేయక నీవు మా సంతోషములకు కారణభూతుఁడవు కమ్ము.

నారా—మంచిది. ఈవివాహమువలన ముందొక వేళ మీలో నెవ్వరైన పశ్చాత్తాప పడవలసివచ్చెడుపక్షమున మీరప్పుడు నన్ను నిందింపవలసినపని లేదు సుమండీ.

కామ—(తనలో) ఈహితబోధ పాప మీవసు కామునకు తగి యున్నది. (ప్రకాశముగా) ఓ బ్రాహ్మణోత్తమా! నీపని నీవు జరి గింపుము. ఆపయి నేమిసంభవించినను నేనుబద్ధుఁడ నయియుండెదను.

వసు—నేనంతకంటెను బద్ధుఁడ నయి యుండెదను.

[అప్పుడు భానుమతి పరుగెత్తుకొనివచ్చి ప్రవేశించుచున్నది.]

భాను—ఓకామపాలా! విజయవర్మ వసంతమంటపమువద్దకు వచ్చి మన మెక్కడ నున్నామని యక్కడవారి నడుగుచున్నాఁడు.

వసు—ఎవరు? సుదర్శనవర్మకొడుకు విజయవర్మా? అతఁడు నాపే రడుగ లేదుగద?

కామ.—ఓ ప్రియురాలా! జడియఁబోకుము నే నాతనిని శాంతా త్మునిఁ జేసెదను.

వసు—ఆపని నీచేత కాదు. ఓకామపాలా ! నీవు నామాట విని పాఱిపో. ఆవిజయవర్మ దయాదాక్షిణ్యములు లేనిక్రూరకిరా తుఁడు. అతనివద్దనల్లత్రాఁచువలె నిడుపయినచెడుకత్తి యొక్కటి యున్నది. ఈశ్వరసాక్షికముగా చెప్పుచున్నాను. అతఁడు నిశ్చయ ముగా దానితో నీగొంతుక కోయనలెనని వచ్చుచున్నాఁడు.

కామ.—నా కాభయము లేదు.

వసు—భయము లేకపోయినపక్షమున నీ వుండుము. నేను మఱియొకపురోహితుని సంపాదించి యింకొకదేవాలయములో వివా హము చేయించుకొనెదను. ఈరెండుకాళ్ళలోను శక్తియున్నంత వఱకు నిఁక నే నాతనికంటఁ బడను. (అని పరుగెత్తి పోవుచున్నాఁడు.)

భాను—(మేలిముసుఁగు వేసికొను చున్నది.)

[విజయవర్మ ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

విజ—కష్టపడి చిట్టచివఱకు మిమ్మిక్కడ పట్టుకొన్నాను.

కామ—మంచిది. ఇప్పుడేమనెదవు?

విజ—ఓరి పరమనీచుఁడా! మిత్రద్రోహీ! వంచకుఁడా! నమ్మించి ద్రోహము చేసినపురుషునివంక నింతనిర్భయముగా చూడఁ గలుగుటకు నీకీధైర్య మెక్కడినుండి వచ్చినది రా?

కామ—ఓయీ! నీవు దురాగ్రహగ్రస్తుఁడవయి యున్నావు. నాప్రాణాధికురా లయినప్రియురాలిని నేనిప్పుడు వివాహము చేసి కొనఁబోవుచున్నమాట సత్యమే. కాని యిల్లు బయలుదేఱి రమ్మని నే నామె నెంతమాత్రమును ప్రోత్సాహపఱుపలేదు. నీవలెనే నేనును మోసమున్న ద్వేషించువాఁడనే. దైవముతోడు! ఆమె తనపితృ

గృహము విడిచివచ్చినదని నేనామెను కన్నులార చూచువఱకును నాకు తెలియనే తెలియదు.

విజ—ఇది వట్టిపనికిమాలిన సమాధానము. నీవీవిషయములో తప్పక మిత్రద్రోహముచేసినావు. ఆమె మొండిసాహసికత్వముచూచి యిట్టిద్రోహ మేదో జరిగిన దని మనసులో నేనీవఱకే యనుమాన పడినాను. ఈసంగతి యంతయు నీతార్ప్రకా(డయినయీపాపండు(డు నాతో స్పష్టముగా చెప్పినాఁడు. ఇఁక నీవు చేసినపనికి సాకులువెదకిన ప్రయోజనము లేదు. ఈద్రోహము చేయుసాహసించినావు గనుక నీ విప్పుడు నావెంటవచ్చి, చేసినపని చేసితి నని దృఢముగా చెప్పుటకు నీకు ధైర్య మున్నదని కనఁబఱుపుము.

భాను—(జనాంతికముగా) ఓ కామపాలా! నే నిప్పు డీతని భ్రమ కనిపెట్టినాను. ఇతనిని నా కొప్పగింపుము. నే నితనిభ్రమ నివారణము చేసెదను.

నారా—అయ్యా! ఆశపడి వచ్చిన కాముకులయొక్క పొందు చెడఁగొట్టుట నీకు ధర్మము కాదు.

విజ—ఓ పురోహితా! ఇందులో నీవేమియు సంబంధము కలుగఁ జేసికో కూడదు. ఇతఁడు పాణిగ్రహణము చేసికోఁ దలఁచు కొన్న యీ సుందరి నాసొత్తు.

నారా—అట్లయినపక్షమున నేనిఁక వివాహముచేయించను. ఓ సుందరీ! ఇతనిని చేపట్టెద నని నీ వెప్పుడయిన వాగ్దానము చేసి యున్నావా ?

భాను—(తల యూఁచుచున్నది.)

విజ—ఓసుదంతా! నీమౌనమునకు నాకు సంతోష మగు చున్నది. నీజిహ్వ యసత్యము పలుకుచుండఁగా వినుటకు నా కిష్టము

లేదు. నిన్ను నేను దూషింప లేదని స్మరించుకొనుటయే నీకు తగిన శిక్ష.

[ముసుఁగు వేసికొని సుదంత ప్రవేశించుచున్నది.]

సుదం—ఏమి యీహాస్య మిక్కడ !

విజ—కామపాలా! దేవాలయ మగుటచేత నీవిక్కడ నిర పాయుఁడ వయినావు. ఇఁకముందు మన మొక్కడను కలిసికొనక పోము లే. (అని పోఁబోవుచున్నాఁడు.)

సుదం—(అతనిచేయి పట్టుకొను చున్నది.)

భాను—(రెండవచేయి పట్టుకొని) కొంచెము సేపు నీకోపము చల్లార్చుకొని యొక్కసారి కరుణించి యీవంక చూడుము.

సుదం—నిన్ను నిలిపి నీ కోపశాంతి చేయుట కయి నేనును తోడుపడవలెను.

భాను—నీ కత్యంత ప్రేమాస్పదురాల నయిన నన్నానవాలు పట్టలేవా?

సుదం—నా ప్రియుఁడ వయి యుండియు నీవీప్రకారముగా నన్ను విడిచి పాఱిపో వచ్చునా ?

(ఇద్దఱును ముసుఁగులు తీసివేయు చున్నారు.)

విజ—ఇదియేమి ? నా చెల్లెలా ? సుదంతకూడనా ? నా కిక్కడ చిత్తవిభ్రాంతి కలుగు చున్నది.

భాను—ఓ ప్రియసహోదరా! నేను నీ చెల్లెలనే.

నారా—ఏమి యీ ధర్మవిరుద్ధము ! ఇతఁడు తన తోడఁ బుట్టిన దానినే వివాహ మాడఁ దలఁచుకొన్నాఁడా ?

భాను—ఎంత సిగ్గుపాటు! నీవు నీ సోదరినే తెలిసికో లేక

సుదం—నీప్రియురాలినే తలచి మివేయుట యంతకంటెను—

భాను—అనుమానము చేత జనులెంత కన్నుగాననివా రయ్యె దరో నీకు తెలియదా?

సుదం—ఇంకముందును నీ వీలాగుననే యనుమాన పడు చుండెదవా?

విజ—ఎప్పుడును పడను—ఓ సోదరీ ! నీవు క్షమింతు వని నే నెఱుంగుదును—ఓసుదంతా ! నిన్ను నే నెట్లు క్షమింపఁ వేఁడు కొఁగలనో—

సుదం—అక్కఱలేదు. ''వన్నెయాస పెట్టఁబోకు'' మని యింతకు ముందే నన్ను కసరినావు. ''అయ్యా! నీ కిప్పుడు కావలసిన దెవరు?'' అని నే నడిగినప్పుడు ''నీవు కాదు నీవు కాదు'' అని నాకు తెలియఁజెప్పినావు. ఓ కామాంధా! నా విషయ మయి యికఁముం దెప్పుడును శంక పడనని ప్రమాణము చేసెదుపక్షమున, నిన్ను మన్నించెదను.

విజ—లోకములోని సర్వదేవతల—

సుదం—చాలును. ఇప్పు డెంత దృఢముగా ప్రమాణము చేయ నారంభించినావో ముందు నీ వంతదృఢముగానే చేసినబాసను చెల్లింపవలెను సుమీ. (అని చేయి పట్టుకొనుచున్నది)

భాను—అన్నయ్యా! నీవు క్షమింపుమని వేఁడుకోవలసినవా రిక్కడ మఱొక్క రున్నారు.

విజ—ఓ కామపాలా! ఈ సంగతి తలఁచుకొనుటకే నాకు సిగ్గగుచున్నది. నన్ను—

కామ—విజయవర్మా! నీవు క్షమార్పణము చేయవలసిన పని లేదు. నేనును కాముకుఁడనే గనుక కాముకుల కోపమునుగణన

చేయురా దన్నమాట యెఱుఁగని వాఁడను గాను. మన మీ బ్రాహ్మణునితో లోపలికిఁ బోయి ముందుగా మన పెండ్లితంతు జరిపించు కొందము రమ్ము. ఈభ్రమకు కారణము తరువాత నీకు సావకాశముగాఁ జెప్పెదను.

ఉ. ప్రేమనటించుచుం బ్రియులు ప్రేలు ప్రలాపము లాలకించి లోఁ
గాముఁడు నవ్వుచుండు; మదిఁ గాముకు లెవ్వరు నిష్కళంకమౌ
ప్రేమ వహింతురో యెఱిఁగి వేగఫలంబిడు; ప్రేమచేత నే
తాము వివాహమాడి తగుధన్యులకే యిడు దీర్ఘసౌఖ్యముల్.

(అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు.)

---

2 రంగము — సుదర్శనవర్మ గృహములోని సభా మంటపము.

[సుదర్శనవర్మయు, దామోదరుఁడును, సేవకులును,
ప్రవేశించుచున్నారు]

సుద — ఈరాత్రి మనయింట నేమియు లోప ముండగూడదు. మన పరిచారకు లందఱును నవ్వుమొగములు గలవా రయి మహోల్లాసముగా నుండవలెను. ఈరాత్రి విందుకు వచ్చువారి నందఱిని మీ రాదరించి సమస్తోపచారములునుజరుపవలెను. విన్నారా? పొండి.

సేవకులు — చిత్తము. (నిష్క్రమించు చున్నారు.)

సుద — దామోదరా! నీయజమానుఁ డెక్కడ నున్నాఁడు? అతఁడు సాయంకాలభోజనమున కింటికిఁ రాఁడా యేమి?

దామో — నిశ్చయముగా రానట్టే యున్నాఁడు. అతనికిచిత్త

చాంచల్యము కలిగిన దేమోయని నాకు సందేహముగా నున్నది. అతఁడు నన్నింతకుముందు బెదరించి యింటికి సాగనంపినాఁడు.

సుద—అతఁ డేదో వన్నెలాడిమెరను బడి తిరుగుచున్నాఁడు కాఁబోలును! వట్టిపడుచునిర్భాగ్యుఁడు. వాఁడు రాఁకపోయినను మన వేడుక కొఱఁతపడఁగూడదు. నీవుపోయి లోపల కావలసినసన్నాహము చేయింపుము.

దామో—చిత్తము. (నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

సేవ—(ప్రవేశించి) అయ్యా! వసుకాముఁడు వచ్చియున్నాఁడు.

సుద—లోపలికి రమ్మను.

సేవ—చిత్తము. (అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

[వసుకాముఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

సుద—ఓ క్రొత్తపెండ్లికొడుకా! అల్లుఁడా! మిమ్ము క్షమించినాను. నాయాశీర్వాదము లొందుఁడు. నాప్రియపుత్రిక యెక్కడ? ఏదీ భానుమతి?

వసు—ఆమె వాకిటలో నున్నది. మీయాశీర్వాదము పొంద వలెనని యెంతో కుతూహల పడుచున్నదికాని లోపలికి వచ్చుటకు మాత్రము జంకు చున్నది.

సుద—నీవు పరుగెత్తుకొనిపోయి దానిని లోపలికి తీసుకొని రా

వసు—(నిష్క్రమించు చున్నాఁడు.)

సుద—పాపము! నన్నుచూచుటకు మొగముచెల్లక భయ పడుచున్నది కాఁబోలును! దానిముద్దుమొగము చూడవలెనని నాకెంతో తొందరగా నున్నది.

వసు—(తెరలో) నాముద్దుగుమ్మా! రమ్ము. నావద్దఁకు దేవతా! రమ్ము.

[వసుకాముఁడును, రాగమంజరియు ప్రవేశించుచున్నారు.]

సుద—(ఎదుర్కొనుటకయి పరుగెత్తు చున్నాఁడు.)

రాగ—(సుదర్శనవర్మకాళ్ళమీఁద పడుచున్నది.)

సుద—నాకన్నతల్లీ! నాకొక్కసారి నీకౌఁగిలి యిమ్ము. (అని చేతులుచాఁచి యులికిపడి వెనుకకువచ్చి) ఈరాక్షసి నాయింటి కేలవచ్చినది?

సుద—ఓ సుదర్శనవర్మా! మీ రీమెను క్షమించెద మని యిప్పుడేకదా నమ్మిక యిచ్చినారు? సిగ్గుచేత నాప్రియురా లెట్లు కుంగిపోయినదో చూడుఁడు.

వసు—నిశ్చయముగా కుంగినది. ఇది ముసలి రాగమంజరి. నా కూఁతు రెక్కడ? భానుమతి యెక్కడ?

వసు—ఇదిగో మీకన్నులయెదురనే యున్నది.— ఓప్రాణే శ్వరీ! సిగ్గుపడఁబోకు.

సుద—ప్రాణేశ్వరీ! నీప్రాణముదీయుటకు దొడ్డప్రాణేశ్వరి దొరకినది. అయ్యో! నీ వీరాగమంజరినే వివాహము చేసికోలేదుగద?

రాగ—(సాష్టాంగపడి) ఓ బాబయ్యా! నన్ను మీబిడ్డనుగా భావించుకొందురని ప్రార్థించెదను.

సుద—బాబయ్యా? బాబయ్యా? నీవద్ద కురూపముకంటెను మొండితనము హెచ్చుగా నున్నట్లున్నదే.

వసు—నామనోహారిణీ! పాదముల మీఁదనుండి లేచి నీ మృదుబాహులతల నీతని కంఠమునందు తగిలించి నీ వీతని బిడ్డవని యొప్పింపుము.

రాగ—అయ్యా! నన్ను క్షమింపుము.

(అని కౌఁగిలించుకొను చున్నది.)

సుద—ఇక్కడ నరహత్య జరుగుచున్నది. ఓ సేవకులారా! మీయజమానుని రక్షింపుఁడు రక్షింపుఁడు.

[సేవకులు ప్రవేశించుచున్నారు.]

సేవ—అయ్యా! ఇప్పు డుపద్రవ మేమిసంభవించినది?

సుద—ఈపాడు పాపఁడుఁడు నాగొంతుక పిసుకుటకయియీ ముసలితొత్తును తెచ్చి నాకొప్పగించినాఁడు.

వసు—హా! దైవమా! ఈమె యీతని కన్నకూఁతురు. ఈతఁడు కఠినచిత్తుఁ డయి యీమెను క్షమింపకున్నాఁడు.

[కామపాలుఁడు, భానుమతి, ప్రవేశించి సుదర్శనవర్మ పాదములకు మ్రొక్కుచున్నారు.]

సుద—నా దేహము మండుచున్నది. కంప మెత్తుచున్నది నాముం దీవేషము లెక్కడివి? ఇక్కడకు నిన్నెవ్వరు రమ్మన్నారు?

కామ—ఈమెభర్తను నేను.

వసు—ఈమాట సత్యమే. ఈతఁడే యీమెభర్తయని నేను నిశ్చయముగా చెప్పఁ గలను. వీ రిద్దఱిని దేవాలయములో పురోహితునివద్ద నేనే యొప్పగించినాను. కన్యాదాతనుకూడ నేనే కావలె ననుకొన్నాను.

సుద—నీవే యొప్పగించినావా?

వసు—అవును. నేనే యొప్పగించినాను. ఇతఁడు నా కాప్తుఁ డయిన కామపాలుఁడు; ఇతని కాళ్ళకు బంధము తగిలించెద నని నే నప్పుడు మీతో మనవిచేసినది యీ చిన్నదాని విషయమే.

సుద—నీకేమి మతిపోయినదా? లేక త్రాగి దేహము తెలియకున్నావా? ఇది నా కూఁతురు.

వసు—కాదుకాదు. ఆ మతిభ్రమయు కల్లుమత్తునుగూడ మీకే కలిగినవి. ఇదిగో మీకోమార్తె యీమె.

సుద—ఓయన్యాయధన్యురాలా ! ఇందులో వాస్తవమేమో జరిగినదంతయు నీవు చెప్పు.

రాగ—ఓ సుదర్శనవర్మా ! సర్వమును మారూపములే మీరిప్పుడు చెప్పుచున్నను, నేనును విన్నపము చేసెదను. మీరు మీకోమార్తెను నన్నును తిన్నగా చూడుఁడు.

వసు—ఏమిపాపము ! నా పాడుచెవు లీమెమాటలనే వినుచున్నవా ?

రాగ—నేఁటియుదయమున మీరు మీకోపవేగములో కొంచెము పొరపాటు చేసినారు. మీరు మీకోమార్తె నావలికి త్రోసివేసి మీసేవకురాలిని గదిలోపెట్టి తాళము వేసినారు. దీనిసత్యమిది.

వసు—హాదైవమా ! హాదైవమా ! ఈబుద్ధిమంతుఁడు ముసలి రాగమంజరికి బదులుగా తనకోమార్తెనే యింటినుండి పంపివేసినాఁడు !

సుద—హాదైవమా ! హాదైవమా ! ఈబుద్ధిమంతుఁడు నాకోమార్తెకు బదులుగా ముసలిరాగమంజరినే వివాహము చేసికొన్నాఁడు !—ఇఁక తక్కిన పనియంతయు నెట్లు జరిగినది ?

రాగ—నేను మీపుత్త్రికాప్రతినిధినై యామెస్థానమునగదిలో కూరుచుండి యిక్కడ నా సరసనున్న యీ ధీమంతుని ప్రేమకు పాత్రురాలనయి యీయనను భర్తనుగా దక్కించుకొను భాగ్యమును పొందితినని తప్ప నేను మఱేమియు చెప్పవలసినది లేదు.

వసు—భర్తనుగానా ? ఓసి ముసలిభూతమా ! నేనింకను [illegible] గనుగా నుండెద ననుకొన్నావా? ఇది వట్టిమోసము ! కేవల

మాయ! హీనమైనవంచన! ఈపనిచేసినందుకు మీరందఱును తలలు వంచుకోవలెను.

కామ—ఓ వసుకామా! మాయ యని నీవుకూడ తప్పించుచున్నావా?—ఓ సుదర్శనవర్మా! నామాట వినుము. ఈజిత్తులమారి పాపండుఁడు నీకోమార్తె కిచ్చెడియరణ మంతయు పుచ్చుకొని దానికి బదులు నీకోమార్తెకు స్త్రీధనముగా తానుంచువ యేమియు నియ్యక నిన్ను మోసపుచ్చుటకయి కృషిచేసి యీఫల మంతయు తానే తెచ్చుకొన్నాఁడు. ఇది యితని స్వయంకృతాపరాధము.

సుద—నన్ను మోసపుచ్చుటకా?

భాను—అందుకు సందేహ మేమి? ఈసంగతి మీయెదుటనే మే మిప్పుడు ఋజువు చేయఁగలము.

సుద—ఓరి పాపాత్ముఁడా! ఇది నిజమయియే యుండును. కాకపోయిన యెడల, రాగమంజరి ముఖమువంటి ముఖమును చూచిన తరువాతఁగూడ నితఁ డింత సాహసము చేసియుండఁడు. ఓభూలోక బృహస్పతీ! నేను హృదయపూర్వకముగా నిన్నును నీ భార్యను సుఖవంతులగుఁ డని యాశీర్వదించు చున్నాను.

భాను—'కామవిషయములో మోసము చేయుట నిందార్హము కాదు' కాదా? నీనీతి నీకే పనికివచ్చినది.

కామ—నీమంత్రాంగశక్తి యిప్పుడు స్పష్టమయినది! నీవద్ద నిండ్రజాలమ హేంద్రజాలము లున్నవి!

భాను—నీవు శంబరాదులను మించిన మోసగాఁడవు!

సుద—అవునవును. మేనత్త యితనికి చిన్నప్పుడు బృహస్పతి

యని [illegible]

వసు—లోకములో నున్న సూయ లక్ష్మియు మీయొద్దనే యున్నవి. ఇటువంటివంచనకు నేను లోఁబడుదు ననుకొన్నారా?

కామ—ఓ వసురామా! నీకు నే నొక్క బుద్ధి చెప్పెదనువిను. నీకు లభించినదానితోనే తృప్తిపొంది యూరకుండుము. లేకపోయిన పక్షమున పరులను వంచింపఁబోయి మోసగాఁడే మోసపోయినాఁడని యెగతాళిచేసి లోకులందఱును నిన్ను చప్పటలుకొట్టి నవ్వుదురు సుమా.

వసు—నా కాపరిహాసము లక్ష్యము లేదు. ఈవంచన నేను సహింపను—ఓసుదర్శనవర్మా! దీని కంతకును నీవే కారకుండవు నీవు గదిలోపెట్టి తాళము వేసినదానిని జిహ్వా పడిపోవునట్లుగావర్ణన చేసి, నాతల్లి యంత ముదిముఖము కలదనియు కుబ్జవంటికురూపిణి యనియు నేను చెప్పినప్పుడు నామాట పెడచెవినిబెట్టి కోపపడినావు

రాగ—ఓరి జిత్తులమారినక్కా నన్నే మన్నావు?

సుద—మేలుమేలు. మంచిపని చేసినావు. రాగమంజరీ ఆలాగున బుద్ధిచెప్పు.

రాగ—ఓ నడపీనుఁగా! నీయందమునకు నీవు సౌందర్యము పేరుకూడ తలపెట్టుచున్నావా? పిల్లికన్నులును, చప్పిదౌడలును దొప్పముక్కును, మిట్టనొసలును, పెట్టుకొని కొండముచ్చువలెనున్న నీవుకూడ నన్నాక్షేపించవలెనా?

సుద—రాగమంజరీ! తగినట్లు చెప్పినావు.

రాగ—కత్తికట్టి సేనలో కొలువుచేసివచ్చినతోడఁబుట్టినవాఁడొకఁడు నాకిక్కడ నున్నాఁ డన్నమాట మఱచిపోకు. నావిషయములో నీవన్యాయము చేసితివా—

వసు—నీవును నీతోఁడఁబుట్టినవాఁడును కట్టకట్టుకొని నిప్పులో బడుండి. మీబాధ విడుగడ చేసికొనుట కయి నే నిప్పుడు కాశీకి లేచిపోయెదను.

రాగ—నీ వెక్కడకుఁబోయినను నేను నీ వెంట రాక విడువను.

సుద—ఓ రాగమంజరి! నీదూదివంటిచేతు లొక్కసారి [illegible]నికి సోఁకనిమ్ము.

[వసుకాముఁడును, రాగమంజరియు, నిష్క్రమించుచున్నారు.]

సుద—మంచిది. భానుమతీ! నిజముగా నీవీ వీరప్రభువును వివాహము చేసికొన్నావా?

భాను—మీయాజ్ఞకు బద్ధురాలనయి రెండుగడియలక్రిందట నే యీతని చెట్టఁబట్టినాను.

సుద—నాయాజ్ఞ కా!

కామ—అవును. ఇదిగో మీ యంగీకారపత్రిక. ఇది మీ స్వహస్తలిఖితము.

సుద—ఏమీ! నన్ను భ్రమపెట్టి నాకొమార్తెను నీ వపహరింపఁ దలఁచుకొన్నావా? ఈ యుపాయముచేతనే నీవు భానుమతి హారణమునుకూడ దక్కించుకో నెంచినావా? అట్లయిన, నిశ్చయముగా వసుకామునివలె నీవును దొంగవే.

కామ—ఓ సుదర్శనవర్మా! నేనట్టివాఁడనుగాను. నీ కొమార్తెను పాణిగ్రహణము చేసికొనుటలో నీ యుత్తరమువలని లాభము పొందినవాఁడ నయినను మోసముచేసి యీ సొమ్మును పరిగ్రహించుట నేను హేయముగా నెంచెదను. ఇదిగో నీయుత్తరము నీవు పుచ్చుకొమ్ము (అని యుత్తర మిచ్చి) నీ యాభరణమునకు [illegible] నీకొమార్తెకు నీ దీవనలనిమ్ము. ఇందుకు మాఱుగా నా కున్న [illegible]

త్తంతయు నే నీమెకు స్త్రీధనముగా వ్రాసి యిచ్చెదను. నీ వీమెను మహారాజునకిచ్చి వివాహము చేసినను, నీ కతఁడింతకంటె నెక్కు-వేమియు చేయఁజాలఁడు.

సుద — నీ వత్యద్భుత మయినవాఁడవుగా నున్నావే! నీవు తప్ప నీవలె నుదారకార్యమును చేయువారు మఱియెవ్వరును లేరని నీకు గర్వమున్నదాయేమి? — ఓ భానుమతీ! నే నెఱిఁగినంతవఱకు నీహారణ మక్కఱలే దన్నవాఁడు నాకితఁ డొక్కఁడు కనఁబడు చున్నాఁడు. ఈ భరతఖండములో నెల్ల నీహారణమును పొందుటకితఁడే యర్హతముఁడని నా యభిప్రాయమగుట నీవు నీ ప్రియుఁడయిన యీ గర్వితునితోఁ జెప్పు. ఇదిగో మి మ్మిద్దఱిని నే నిప్పు డాశీర్వదించు చున్నాను. తప్పిదము నాదయినప్పుడు పట్టిన పట్టు నేను విడుచువా డనే కాక, న్యాయవిషయములో నే నన్నమాట యెప్పుడును తిరుగు వాఁడను కానని కూడ మీరు తెలిసికోఁ గలరు.

[అప్పుడు విజయవర్మయు సుదంతయు ప్రవేశించుచున్నారు.]

సుద — ఇక్కడ నా కింకొక యద్భుత మగపడు చున్నది! ఓ విజయవర్మా! నీవు యోగిని నెవ్వతెనైన మఠమునుండి లేవదీసి కొని రాలేదుగదా?

విజ — ఈమె పయిబట్టలో నే కాని మఱియొందులోను యోగిని కాదు. దగ్గఱగా వచ్చిచూడుఁడు. ఈమె మాధవసేనుని కూఁతు రయిన సుదంతయగుట మీ కన్నులే తేట పఱుచును.

సుద — ఇది మహాభాగ్యము! నీ వెంతో తెలివిగల పడుచు వాఁడవు. నిన్ను క్షమించినాను ఓ ముద్దులకోడలా! నీవు చక్కని చిన్నదానవు. నీముసలిమామగారి కొక్కసారి నీ నవ్వు మొగము ముద్దిమ్ము.

సుకేశి—అయ్యా ! ఇంకముందు మీరు మమ్మాదరించి కడుపులో పెట్టుకో వలెను.

(అని చేయిముద్దిచ్చుచున్నది.)

సుద—తావళములు త్రిప్పుటచేత నీచేతులింకను గఱిపాఱ లేదే! నేనిప్పుడు సంతోషము పట్టజాలకున్నాను—ఓరీ ! దామోదరా ! ఘటకా ! దారకా ! మన వీధితలుపులు తీసియుంచినారా ! ఈవయస్సున మాకుబిడ్డలవివాహములే గొప్పవేడుకలు. ఈరాత్రి యుత్సవము దివ్యముగాజరగవలెను. మన బంధువులును మిత్రులును వచ్చుచున్నారు. పిన్నపెద్దలందఱును కలిసి యీరాత్రి యుల్లాసముగా గడపవలెను.

[లోపల సంగీతము పాడఁబడుచున్నది.]

మత్తకోకిల

సుద—ఎల్లవారలు రండు వేడుక హెచ్చునిచ్చట హాయిగా
కొల్లగాఁగను బెండ్లిపాటలు కోరిపాడుచునవ్వుచున్
మెల్లఁగానిదె ప్రొద్దుపుత్తము మిత్రులార! కడంకతో
నుల్లమందలి చింతయంతయు నొక్కసారి యడంగఁగన్.

తరళ

భాను—మనసులోపల సంతసంబులు మల్లడింపఁగ వేడుకన్
ఘనులుమీరలు పాడియాడుచుఁ గాలమొక్కక్షణంబులోఁ
జనఁగఁజేయుఁడు మీదునేర్పున జాగుచేయక యివ్వడిన్;
వినుఁడు వేఁడెద మిమ్ము నేశుభ వేళ యియ్యదిగావునన్.

సుగంధి

విజ—క్రొత్తపెండ్లికూఁతులార ! క్రొత్తపాటలన్

వృ_త్త మిప్పు డించుకంత ప్రొద్దు నవ్వులాటలన్
నృ_త్తగీతవిద్యలందు నేర్పు చూపి తన్పుఁడీ.

పంచచామరము.

శామ—కరంబు మీకు సౌఖ్య మిచ్చుఁగాత రాత్రివిందిటన్;
దిరంబు లేక యెల్లవారుఁ దద్దయు న్ముదంబునన్
బిశాన నాటపాటలందు వేడ్క_ యింత చూపుఁడీ;
పరాత్పరున్ స్తుతించి భక్తిఁ బ్రార్థనంబు సల్పుఁడీ.

ఉత్సాహ.

సుదంత—వ్యసనమెల్లఁ బాఱఁద్రోలివలయు మదులనుండి నేఁ
డసమమైనసంతసమున నలరవలయు నెల్లరున్;
వెసను మనము చేరి యిందు నింతవింతక్రీడలన్
దెసలు మాఱుమ్రోయఁ వేడ్క_ దెలుపవలయు నిత్తఱిన్.

స్రగ్విణి

సుద—ఇందుఁ గూర్చున్న వారెల్ల నల్లంబులన్
బొందుఁగా మోదముం బొంది యీరాత్రి యీ
మందిరంబందు సమ్మాన మొప్పారఁగన్
విందులై వీరి దీవింపుదుర్ గావుతన్.

(అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు.)

సంపూర్ణము.

శ్రీ

కళ్యాణకల్పవల్లి

గ్రంథకర్త:-

కందుకూరి వీరేశలింగము పంతులు

నాల్గవ కూర్పు

ప్రకాశకులు:

హితకారిణీ సమాజము

రాజమహేంద్రవరము

1950

కాపీరైట్

ఈ నాటకమునందు వచ్చు పాత్రములు

పురుషులు

1. వీరసేనుఁడు—విక్రమసేనుని తండ్రి.
2. విక్రమసేనుఁడు—వీరసేనుని కొడుకు; కళావతి ప్రియుఁడు.
3. దర్పసారుఁడు—చారుమతియొక్క ప్రియుఁడు.
4. దామోదరవర్మ—కళావతిని వరింపఁగోరిన రాజపుత్త్రుఁడు.
5. పురుషోత్తమదేవుఁడు—కళావతి తన్నుఁగామించిన దనుకొన్న యొక క్షత్రియవీరుఁడు.
6. విజయపాలుఁడు—విక్రమసేనుఁడు పెట్టుకొన్న మాఱుపేరు.
7. రాముఁడు—విక్రమసేనుని భృత్యుఁడు.
8. మాధవుఁడు—దామోదరవర్మ సేవకుఁడు.
9. శంకరుఁడు—వీరసేనుని బండివాఁడు.

స్త్రీలు

10. సుభద్రమ్మ—కళావతి మేనత్త.
11. కళావతి—విక్రమసేనుని వరించిన రాజపుత్త్రి.
12. చారుమతి—దర్పసారుని వరించిన రాజపుత్త్రి.
13. మంథర—సుభద్రమ్మ దాసి.

కల్యాణకల్పవల్లి

—:o:—

ప్రథమాంకము

౧. రంగము—పిఠాపురములోని వీధి

[రాముఁ డొకప్రక్కనుండియు, శంకరుఁ డొకప్రక్కనుండియు ప్రవేశించుచున్నారు]

రాము—వాడు శంకరుడా యేమిటి? అవును సందేహంలేదు. శంకరుఁడే—శంకరా! శంకరా!

శంక—ఎవరువారు? ఓహో! నాపాతస్నేహితుడు రాముడా? ఓరామా! నిన్ను చూచి యెంతకాల మయిందిరా? దగ్గరగా వచ్చి నన్ను కౌగిలించుకో.

రాము—వద్దు వద్దు. నాబట్టమాసిపోతుంది. నిన్ను చూడడం చేత నాకు సంతోషం పట్టరాకుండా వున్నది. బండి బాగాతోలుతూ వున్నావా? నిన్ను పిఠాపురంలో చూస్తానని యెప్పుడూ అనుకో లేదు.

శంక—అయ్యగారూ, చారుమతీ, అమ్మగారూ, వెంకిగాడూ అందరమూ వచ్చినాము.

రాము—అలాగా?

శంక—అయ్యగారికి పిఠాపురం చూడవలెనని బుద్ధిపుట్టి గంటలో మమ్మలినందరినీ ప్రయాణంచేసి బయలుదేరినారు.

రాము—ఆయన యెప్పుడూ తొందరమనిషే. అలా చెయ్యకపోతే వీరసేనుడుగారి పేరులో గొప్ప యే మున్నది!

శంక—దానికేంగాని నీచిన్నయజమానుడుగారు యెట్లా వున్నారు? విక్రమసేనుడిగారిని యిక్కడచూస్తే వీరసేనుడుగారు అద్భుతపడుతారు.

రాము—నేను యిప్పుడు విక్రమసేనుడిగారివద్ద పనిలోలేను.

శంక—అలాగా? మరియెవరివద్ద వున్నావు!

రాము—ప్రస్తుతం నేను విజయపాలుడిగారివద్ద వున్నాను.

శంక—ఈమార్పువల్ల నీస్థితి యేమినా బాగుపడ్డట్టు నే ననుకోను.

రాము—యేమీా మార్పలేదు.

శంక—మార్పలేదా? విజయపాలుడిగారివద్ద పనిలో వున్నా వని యిప్పుడు నాతో నీవు చెప్పినావే.

రాము—నిన్ను యిట్లు చిక్కులుపెట్టను. విక్రమసేనుడుగారూ విజయపాలుడుగారూ యిద్దరూ వొక్కరే.

శంక—ఇద్దరూ వొక్కరేనా? యేమియాశ్చర్యం!

రాము—వొక్కరే. వెనుకటి విక్రమసేనుడిగారే యిప్పుడు విజయపాలుడుగా రయినారు. కాబట్టి యిప్పుడు నాకు విజయపాలుడి కొలువే కాని విక్రమసేనుడితో పనిలేదు.

శంక—అలాగయితే యిదియేదో మాయలాగువున్నది. నీకు తప్పకుండా తెలిసివుంటుంది. నీ స్నేహితుణ్నిగదా నాకీమర్మం చెప్పవా?

రాము—నీవు రహస్యం దాచగలవా!

శంక—బండిదొడ్లో యెడ్లను కట్టినట్టు మనస్సులో పెట్టు కొని పైకి రానియ్యను.

రాము—దీనికంతా కారణం కాముడు. ఏమిటో చెప్పకో.

శంక—అవు నవును. నాకిప్పుడు బోధపడ్డది. సంగతంతా వూహచేసినాను. ఈవ్యవహారంలో యేదో స్త్రీవున్నది. సరేకాని నీయజమానుడు తా నెవరని చెపుతూ వున్నాడూ?

రాము—తాను సేనాధిపతినన్న మాట మరుగుచేసి చిన్న వుద్యోగస్థు డయినట్టు నటిస్తూవున్నాడు.

శంక—సేన కధిపతి అయియుండగా చిన్నవుద్యోగస్థుణ్ణని యెందుకు చెప్పకో వలెను? సేనాధిపతినని చెప్పకోవడానికి చిన్న తనంగా వున్నదా?

రాము—కాదుకాదు. దానికి హేతువు వేరేవున్నది. నా యజమానుడు కామించిన చిన్నది మహావిచిత్రమయినది. ఆవిడకు ముప్ఫయి వేల రూపాయలు వచ్చే సంస్థానానికి ప్రభువయినవీరసేనుని కొడుకున్నూ సేనాధిపతిన్నీ కావడం కంటే చిన్నవుద్యోగస్థుడుగా వుంటేనే నాయజమానుడియందు యెక్కువ యిష్టం.

శంక—ఇదీ వింతగానే వున్నది. ఆవిడవద్ద డబ్బు బాగా వున్నదా యేమిటి? ఆవిడ భాగ్యవంతురాలా!

రాము—భాగ్యమో గీగ్యమో నాకు తెలియదు. ఆవిడ యింట్లో మోహిరీలు మీాపశువులదొడ్లో గడ్డిపరకలలాగు యెక్కడ చూచినా దొర్లుతూవుంటవి. పశువుల కడుగుగోలెములుకూడా వారింట్లో బంగారపువే. పంజరంలో చిలుకలకు మంచిముత్యాలు మేత పెడుతారు.

శంక—అలాగయితే ఆవిడవద్ద పదిసంచు లయినా వుంటవి. ఆవిడకు నీయజమానుడియందు అనురాగమేనా?

రాము—అనురాగ మేమిటి? నాయజమానుడంటే చెవులు కోసుకుంటుంది.

శంక—ఆవిడపేరు యెవరైనా వినవచ్చునా?

రాము—ఆవిడపేరు కళావతి. అయితే నేమి కాని ఆచిన్నదానికి ముసలిమేనత్తవొకతె పానకంలో పుడకలాగు ప్రతిబంధకంగా వున్నది. అయినా కానీ ఆపెద్దావిడె యిదివరకు నాయజమానుణ్ని యెప్పుడూ చూడలేదు. ఆచిన్నది పువ్వులతోటలో విహారానికి వచ్చినప్పుడు మేమామెతో పరిచయం కలుపుకున్నాము.

శంక—అలాగయితే వారిద్దరికీ వేగిరం ముడివేసి పెళ్ళిలంకె వేస్తే బాగావుంటుంది. ఈసంగతి కేమిగాని యీపిఠాపురం యెటువంటిది? యీవూరిని గురించి నేను యిదివరకు చాలావిన్నాను. ఈవూళ్ళో వేడుకగా ప్రొద్దుపుచ్చడానికి అన్నీ వుంటవి కావూ?

రాము—అన్నీవున్నవి. మేము యెప్పుడూ స్నానం చెయ్యక పోయినా నాయజమానుడూ నేనూ ప్రతిదినమూ ప్రాతఃకాలము పాదగయకు వెళుతాము. భోజన మయినతరువాత తోటలోకయినా వెళుతాము; చీట్లయినా ఆడుకుంటాము. సాయంకాలము వూరిబయటికి షికారు వెళుతాము. పాడువూరు ఈవూరంటేనాకప్పుడే విసుగు వేస్తూవున్నది. రాత్రి పదిగంట లయినతరువాత వూళ్ళో యెక్కడా సందడే వుండదు. పాటలూ లేవు పదాలూ లేవు. యేమీలేవు. అయినా దర్పసారుడిగారి నవుకరూ నేను కలుసుకుని రాత్రిళ్లు వినోదంగా ప్రొద్దు గడుపుతూవుంటాము. అతణ్ని నీకు చూపిస్తునా? వొక్కమాటు చూచినా వంటే నీ వతణ్ని మళ్ళీ వదలిపెట్టవు.

శంక—నేనాజోగిగాడిని యెరుగుదును. వాడియజమానుడు మన చారుమతిని పెళ్ళాడేమాట నీవు యెరుగవు కాబోలును.

రామ:—నేను మరచిపోయినాను. ఓయీ శంకరా! మాతో సహవాసం చెయ్యవలెనంటే నీవు నీ వేషంకొంచెం మార్చుకోవలెను. గంగిరెద్దు పాగాలాగు నీ కీతలగుడ్డ యెంతమాత్రమూ బాగావున్నది గాదు. నీ వీపాటి తలగుడ్డ మానివేసి టోపీ పెట్టుకోవడం నేర్చుకోవలెను. ఇప్పుడు వుద్యోగస్థులూ అందరూకూడా పాగాలు మానివేసి టోపీలు పెట్టుకుంటూ వున్నారు.

శంక—వాళ్ళ గ్రహచారం టోపీలు పెట్టుకుంటే వాళ్ళే చెడిపోతారు. నేనుమాత్రం లక్షవరహాలుయిచ్చినా మా తాతముత్తాతల నాటినుంచి వంశపరంపరగా వస్తూవున్నతలపాగా మానివెయ్యను. యెవళ్ళో పనికిమాలినదుర్భాగ్యులు పూర్వాచారం వదులుకుంటారు గాని నావంటి దేశాభిమానులు యెప్పుడూ వదిలిపెట్టరు.

రాము—నీవు టోపీ పెట్టుకోకపోతే మానిసావుగాని వూరికే కోపపడకు.

శంక—పూర్వాచారం మీరితే యెంతోపాపం వస్తుంది. స్కూలుపిల్లవాళ్ళు టోపీలు పెట్టికుంటూవున్నా చాకలి సర్విగాడూ, మంగల మల్లిగాడూ, గమళ్ళ గాలిగాడూ, మావూళ్లో పెద్దమనుష్యులు. అందరూ నెత్తికి తలగుడ్డలే పెట్టుకుంటూవున్నారు.

రామ—వూరుకో యెవరో వస్తూవున్నట్టున్నారు.

శంక—మరియెవరూ కారు. మా చిన్నదొరగారు విక్రమసేనుడుగారు. నీవు యిప్పుడు చెప్పినది ఆయనతోకూడా వున్న చిన్నదేనా?

రాము—కాదుకాదు ఈవిడె మంథర నేను చెప్పిన చిన్నదానివద్దవుండేదాసీ. ఆయన ఆయింట్లోనే బసచేసినాడు. నేను వెంటనే వెళ్ళి మీరు యీవూళ్లోకి వచ్చినవర్తమానం చెప్పవలెను.

శంక—అదుగో ఆయన దానిచేతిలో సొమ్ము పెడుతూ వున్నాడు! ఓరీ! రామా! నిన్ను వొక్కసంగతి అడగవలెననుకుంటూ వున్నాను.

రాము—నాకు యిప్పుడు మాట్లాడడానికి తీరుబడి లేదు. వేగిరం పోవలెను. నేటిరాత్రి తొమ్మిదిగంటలకు మే మందరమూ తోటలో సభ చేరుతాము. నీవుకూడా అక్కడికి రా. సావకాశంగా అన్నిసంగతులూ అక్కడ మాట్లాడుకుందాము.

(ఇద్దఱును వేఱువేఱుమార్గములఁ బోవుచున్నారు.)

---

౨. రంగము—సుభద్రమ్మగారియింట నొకగది.

[కళావతి పుస్తకము చేతబట్టుకొని కూరుచుండి యుండఁగా నేదోసందేశమును గొని మంథర ప్రవేశించుచున్నది.]

మంథ—ఆపుస్తకంకోసం నేను వూరంతా వెతికినాను. యీవూళ్లో యేపుస్తకాలకొట్టులోనూ ఆపుస్తకం లేదు.

కళా—తారాశశాంక మయినను దొరకివదా!

మంథ—అదీ దొరకలేదు.

కళా—బిల్హణీయమో?

మంథ—అదీ లేదు.

కళా—రాధికాసాంత్వన మున్నదా?

మంథ—అది వొక్కపుస్తకం వుండగా యెవరో కొనుక్కుపోయినారట!

కళా—మఱి యేమి తెచ్చినావు?

మంథ—మీరు యిచ్చిన రెండురూపాయలకూ మూడు పొస్తకాలు తెచ్చినాను. ఇదుగో యిది సారంగధరచరిత్ర; యీ రెండోది వుషాకళ్యాణం; మూడోది రుక్మిణీకళ్యాణం.

(అని బల్లమీద పెట్టుచున్నది)

కళా—రుక్మిణీకళ్యాణముమాత్రము నాచేతికిచ్చి తక్కిన పుస్తకములు పరుపుక్రింద పెట్టు.

మంథ—ఇవి పరుపుకింద పెట్టి, అక్కడవున్న రాధామాధవ విలాసం తీసుకురానా?

కళా—నీవు మరేదియుఁ దీసికొనిరానక్కఱలేదు. ఈపుస్తకము లక్కడ బడవేసి నీవు వేగిరము పో. ఇక్కడ కెవరో వచ్చుచున్నారు ఎవరో చూడు. మా చారుమతి కంఠములాగున వినఁబడుచున్నది!

మంథ—అమ్మా! జానకమ్మగారు వస్తూవున్నారు.

కళా—కాదు. నీవు వెళ్ళిపో.

మంథ—అమ్మా! వెళుతూవున్నాను.

(అని వెడలిపోవుచున్నది)

[చారుమతి ప్రవేశించుచున్నది]

కళా—ఓ ప్రియసఖి! చారుమతీ! నిన్ను చూచుటచేత నా మనస్సున కపరిమితానందము కలుగు చున్నది. ఇంత శీఘ్రకాలములో నీదర్శనసుఖము కలుగునని నేనెన్నఁడు ననుకోలేదు.

(అని లేచి కౌఁగిలించుకొనుచున్నది)

చారు—చెలీ! కళావతీ! నీకంఠెను నాకెక్కువ సంతోషముగా నున్నది. విశేషమేమి? మొట్టమొదట నే నడిగినప్పుడు నీ వింట లేవన్నారే!

కళా—సఖీ! నేను నీకు చెప్పవలసినవి వేయిసంగతులున్నవి. మీరింత యాకస్మికముగా పీఠికాపురమున కేలవచ్చినారో మొట్ట మొదట చెప్పు. మీరనేనుఁడు మామగారుకూడా వచ్చినారా?

చారు—వచ్చినారు. మే మీయూరిలో నడుగుపెట్టి రెండు గడియ లయినది. ఆయన స్నానముచేసి బట్టలు కట్టుకొనుట కాఁగా నే సుభద్రపిన్నిగారిని చూచుటకు వత్తు రనుకొనెదను.

కళా—అట్లయిన పక్షమున వారువచ్చి విఘ్నముచేయుటకు మొదలుపెట్టకముందే నాకష్టకథలు నీతోఁ జెప్పుకొనెదను. నీవు దూరాలోచన కలదాన వగుటచేత నావేగిరపాటుచూచి చీవాట్లు పెట్టినను నీ మంచిస్వభావముచేత నీవు నా దురవస్థకు జాలిపడక మానవని నే నెఱుఁగుదును. విజయపాలునకును నాకునుగల సంబంధమును నా యుత్తరములవలన నీవు వినియున్నావుగదా! అతఁడు లభించుభాగ్యము నాకిప్పుడు పోయినది. మా మేనత్త మాయుత్తర మొకటి త్రోవలో పట్టుకొని మాయుత్తర ప్రత్యుత్తరముల సంగతి తెలిసికొన్న, అప్పటినుండియు నన్నిగదిలోఁ బెట్టి పైకిపోనీక నిర్బంధించు చున్నది. చెప్పితే నీవు నమ్ముదువో నమ్మవో కాని యింకొక విశేషముకూడ జరగినది. ఒకనాటిరాత్రి జానకమ్మగారియింటికి మేము భోజనమునకు వెళ్ళినప్పు డక్కడ జైనవిగ్రహములాగున పొడుగుగానున్న యా పురుషోత్తమదేవుని జూచి మోహించి మా మేనత్త యూతని వలలోఁ బడి పరితాపపడుచున్నది సుమా.

చారు—చీ! నీవూరకే పరిహాసము చేయుచున్నావు.

కళా—నీతోడు! పరిహాసము కాదు. నేను నిజముగానే చెప్పుచున్నాను. ఏదో మాయుపేరు పెట్టుకొని యిప్పుడామె యతనితో నుత్తర ప్రత్యుత్తరములు జరపుచున్నది. కొంతకాల మయిన తర

గాక తన నిజమయిన పేరు బయలఁబెట్టఁ దలఁచుకొన్నది కాఁబోలును!
ఆమె "రాధ" అని చేవ్రాలు చేయుచున్నది.

చారు—అట్లయినపక్షమున, ఇప్పుడాబిడ్డ నిశ్చయముగా తన మేనకోడలిని స్వతంత్రురాలినిగా విడిచిపెట్టి యుండును.

కళా—లేదు లేదు. ఆమెచర్య నీవనుకొన్నదానికి ప్రత్యక్ష విరుద్ధముగా నున్నది. తన దౌర్బల్యమును తెలిసికొన్నప్పటి నుండియు నాయందాబిడ కనుమాన మెక్కువయినది. గోరుచుట్టుమీఁద రోకటి పోటులాగున నాకిప్పుడు మఱియొక పీడకూడ పట్టుకొన్నది. ఆ నిర్భాగ్యుఁడు దామోదరవర్మకూడ నేఁడీగ్రామమునకు వచ్చుట తటస్థించినది. కాఁబట్టి నేనిప్పు డిన్నిపిశాచముల బాధ వదల్చుకొనుటకు పోరాడవలెను.

చారు—కళావతీ! అధైర్యపడకు నీకిప్పుడు వచ్చిన భయము లేదు. వీరసేనుఁడుబాబుగారు నీ మేనత్తతో మాటాడి నీకు తొందర కలుగకుండఁ జేయుదురులే.

కళా—అన్నిటినిమించిన దురవస్థ నాకింకొకటి పట్టినది. నీవది యింకను విననేలేదు. ఆయుత్తరము నామేనత్త పట్టుకొనుటకు కొంచెము ముందుగా నాదౌర్భాగ్యమువలన నేను మందభాగ్యుఁడైన విజయపాలునితో కలహము పెట్టుకొన్నాను. ఆకలహనివారణము చేసికొనుట కతఁడప్పటినుండియు మరల నాకంటఁ బడలేదు.

చారు—అతఁడు చేసిన యపరాధ మేమి?

కళా—ఏమియు లేదు. అదియేమో నాకు తెలియదుగాని మేమెన్నిసారులు కలిసికొని మాటాడినను మాలో మాకొకసారి యైనను వివాదము రాలేదు. అందుచేత నతఁ డెప్పుడును ప్రణయ కలహమునకైన నాకవకాశ మియ్యఁడేమో యని భయపడి నాలో

నే నాలోచించుకొని కడచినగురువారము నాఁడు నాకు నేనే యొక యుత్తరము వ్రాసికొని, దానిలో విజయపాలుఁడు మఱియొకసుందరి పయిని వలపు నిలిపి యున్నట్టు తెలియఁబఱిచినాను. అట్లు వ్రాసి యాయుత్తరములో క్రింద "నీ వెఱుఁగని నీప్రియసేవకురాలు" అని చేవ్రాలుచేసి, ఆయుత్తరమును విజయపాలునికిఁ జూపి నాయెడల ద్రోహము జేసితివని యాతనిని నిందించి, మనసులో లేనికోపమును మొగమునఁ దెచ్చుకొని మండిపడి. ఇఁకముందెప్పుడును నే నాతని ముఖము చూడనని యొట్టు పెట్టుకొన్నాను.

చారు—అట్లు పంపి వేసినతరువాత నీవాతనిని మరలఁ జూడనే లేదా?

కళా—ఆమఱునాఁడే మా మేనత్త మాగుట్టు కనిపెట్టినది. నేనతనిని మొట్టమొదట చూచుదినములుమాత్రమే బాధపెట్టఁదలఁచుకొంటినిగాని యిప్పు డాతనిని దక్కించుకొనుభాగ్యమే యెప్పటికిని దప్పిపోయినది.

చారు—నాకు నీవు వ్రాసిన ట్లతఁడు నీమీఁద నిజమయిన కూరిమి గలవాఁడయి నీచెట్టపట్టుట కర్హుఁడే యయినపక్షమున, ని న్నింతటితో నాతఁ డెప్పుడును విడువఁజాలి యుండఁడు. అయినను నీవే యాలోచించుకో. అతఁడు చిన్నయుద్యోగములో నున్నాఁడని వ్రాసినావు. నీకు మూఁడులక్షలరూపాయల సొత్తున్నదిగదా!

కళా—అవునుగాని యుక్తవయస్సు వచ్చులోపల నా మేనత్త యనుమతిలేకుండ నేనువివాహము చేసికొనుపక్షమున నాసొమ్ములో విశేషభాగము నాకు రాదన్నసంగతి నీవే యెఱుఁగుదువు. అయినను నాతండ్రి యిట్టియేర్పాటు చేసినాఁడని నాకుఁ దెలిసినప్పటినుండియుఁ బదునెనిమిదిసంవత్సరములు నిండకముందే పెండ్లి చేసికొనవలెనని

నేను నిశ్చయము చేసికొన్నాను. ధనమునిమిత్తమయియొక్కదినమయి నను వేచియుండవలసిన దని కోరెడుపురుషుని నెవ్వనిని నేను కామింపఁజాలను.

చారు—ఇది కేవలచపలత !

కళా—ఏమి! నాప్రియసఖి చారుమతి నాయందే చపలత్వ మారోపించి తప్పు పట్టుచున్నదా? నే నింతవఱకును చారుమతి ప్రియుఁడు దర్పసారుఁడు చారుమతికే చపలత్వము నేర్పినాఁ డను కొన్నాను.

చారు—ఆతనిదోషములనుగూడ గుణము లని భావించి నే నెప్పుడును ప్రేమింపను.

కళా—అయినను సమయమున కాతనికి సందేశము పంపియే నీ విక్కడకు వచ్చితి వనుకొనెదను.

చారు—నీతోడు ! లేదు. నే నీపీఠికాపురము వత్తునన్న మాటయే యాతనికిఁ దెలియదు. వీరసేనుఁడుబాబుగారు శీఘ్రప్రయాణ మకస్మాత్తుగా తలపెట్టినందున, నేనాతనికి వర్తమానము పంపుట కయిన నవకాశము లేకపోయినది.

కళా—ఓచారుమతీ! వీరసేనుఁడుగారి సంరక్షణలోనున్నను నీవు స్వతంత్రురాలవు. అయినను నీ వతిదీర్ఘ మయిన యీసంవత్సర కాలమునుండియు భర్తృస్వాతంత్ర్యమును వహించుట కనుమానించుచు కాలహరణము చేయుచున్నకృతఘ్నుఁ డయినయాదర్పసారుని చాపల్యమునకును శంకాశీలత్వమునకును దాసురాల వయి యాతని గర్వము సాగనిచ్చుచున్నావుగదా !

చారు—చెలీ! నీవుపడ్డ యభిప్రాయ మెంతమాత్రమును సరియైనది కాదు. మాతండ్రిగారిమరణమునకు ముందే మేము వివా

హామునకు నిశ్చయము చేసికొన్నాము. ఆయనమ్మతియు తన్మూల
మున వచ్చినకొన్నిచిక్కులును నడుమ నిలిచి నాహృదయవల్లభుఁ
డయినదగ్పాఱునిమనోరథమునకు విలంబనము కలుగఁజేయుచున్నవి
గాని యిం దాతనిదోషము లేశమును లేదు. అటువంటియల్పాంశ
మునుబట్టి కాలహరణము చేయుట కతఁ డంత దయమాలినవాఁడు
కాఁడు. ఆతనిస్వభావమును గుఱించికూడ నీవు పట్టిపాపము కట్టు
కొనుచున్నావు. కళావతీ! అటువంటి మహోదారచిత్తుఁ డెప్పుడును
శంకాశీలుఁడు కాఁడు. అతఁ డప్పుడప్పుడు కొంచెము చంచలహృద
యుఁడుగా నున్నను, ఆతనిహృదయమునందు కాపట్య మన్నది
యేమాలను లేదు; అప్పుడప్పుడు కొంచెము చిరాకుపడినను, మృదువు
తప్పినమాట యాతనినోటినుండి యెప్పుడును రాదు. అతఁ డీవఱకు
కామతంత్రముల కలవాటుపడినవాఁడు కాకపోవుటచేత, ప్రియు
రాండ్రు నాయకులవలనఁ బ్రతీక్షించు ప్రియభాషలను వేషములను
జూపుటయందుమాత్ర మతఁ డంత నిపుణుఁడు కాఁడు. కానియాతని
ప్రేమయు వినయవర్తనమును నవ్యాజములయినవి. అతనిహృదయము
నందలిప్రేమ మేరమీఱినదగుటచేతఁ దనప్రియురాలును మాటల
చేతను చేఁతలచేతను దనయం దట్టిప్రేమమునే చూపవలె నని
యతఁడు ప్రతీక్షించుచుండును. తనయందుఁగల గుణాతిశయమును
బట్టి యతఁ డెంత ప్రేమకయినను నర్హుఁడేయయినను, వినయగుణము
చేత నతఁడు తనగుణాతిశయమును గొప్పగా భావించుకొనకున్నాఁడు.
అవ్యాజప్రేమమును జూపుట కర్హమయినగుణగౌరవము తనయం
దేమున్నదని భావించుకొను నమ్రతకలవాఁ డగుటచేత, అతఁడు
తనమీఁద తగినంతయనురాగ ముండదేమో యని శంకించుచుండుట
కలదు. ఆతనియెడఁగల యీస్వభావమే నామనస్సును గొన్నివేళల

యందుఁ బరితాపముపాలు చేయుచున్నది. ఇటువంటిసందేహములు కూడ నాయందుఁ గలప్రేమాధిక్యమునుబట్టియే యుత్పన్నము లగుచుండుటచేత, అనురాగఋణమును పూర్ణముగా తీర్చుకోలేక నేనే యాతని కప్పుపడి యున్నానని నేనొప్పుకోవలసి యున్నది.

కళా—ఓ చారుమతీ! అతనిపక్షమవలంబించి సమాధానము చెప్పఁ బూనుకొన్నందుకు నిన్ను నేను నిదింపను. కాని నిన్ను నే నొక్కప్రశ్న వేసెదను. నీవుదానిని కపటము విడిచి యుత్తరము చెప్పవలెను.అతఁడు నీప్రాణరక్షణము చేసినవాఁడు కాకయుండిన పక్షమున, ఇప్పుడున్నంత ప్రేమ నీ కాతనియం దుండియుండునా? ఆది యందు నీపడవను తలక్రిందు చేసినయాక్రూరవాయువే యంతమందు నీమనస్సులో నాతనిపై యనురాగమును పూరించుటకు నీపాలిటి యనుకూలదేవత యయినది.

చారు—నాకతనిమీఁదియనురాగము కృతజ్ఞతవలనఁ గొంత బలపడి యుండవచ్చునుగాని నాప్రాణరక్షణము చేయకముందే నా కాతనిమీఁద నవ్యాజానురాగము గలదు. అయినను నాకతఁడు చేసినమహోపకార మొక్కటియే నన్నాతనియెడ బద్ధానురాగనుగాఁ జేయజాలినంత యనుబంధ మయినందుకు సందేహము లేదు.

కళా—ఇది యొక యనుబంధకారణమా? ఆసమయమందు దాపున నున్నపక్షమున నీటికుక్కసహిత మట్టిపని చేసి యుండును. ఈఁతి చేతనయినవాఁ డన్నిహేతువుచేత నేనుమాత్ర మెన్నఁడును నాహృదయ మెవ్వరికి సర్పింపఁజాలను.

చారు—కళావతీ! ఇటురా. బొత్తిగా నీకాలోచన లేని మాట లాడుచున్నావు.

కళా—నేనూరక పరిహాసము కన్నాను. ఈమాటల పాటిగాఁ బట్టబోకు—ఎవరో వచ్చుచున్నారు.

[మంథర త్వరతోఁ బ్రవేశించుచున్నది.]

మంథ—అమ్మా! అమ్మా! మీమేనత్తగారితోఁ గలిసి వీర సేనుఁడుగారు యిప్పుడే మనయింటికి వచ్చినారు.

కళా—వారిక్కడకు రారు—మంథరా! నీవు కనిపెట్టియుండి నాతోఁ జెప్పు.

మంథ—చిత్తము. (అని వెళ్లుచున్నది.)

చారు—వచ్చినను రాకపోయినను నేనుపోవలెను. నేనిక్కడకు వచ్చినసంగతి వీరసేనుఁడుబాబుగారెఱుఁగరు. ఆయన నన్నిక్కడఁ జూచినపక్షమున, పోనీక నిలిపి యూరు చూచుటకై నన్నుఁ దన వెంటఁ గొనిపోక మానరు. నేను మఱియొకప్పుడు వచ్చి నీమేనత్తను జూచెదను. అప్పుడామె తనయిష్టము వచ్చినంతసేపు నిలిపి తనకు తెలియునిపెద్దపెద్దమాటలు వేసి నాతో సావకాశముగా మాటాడ వచ్చును.

[మంథర మరలఁ బ్రవేశించుచున్నది.]

మంథ—అమ్మా! అమ్మా! వారిద్దఱును మేడమీఁదికే వచ్చుచున్నారు.

కళా—ఇఁక నిన్నిక్కడ నిలుపను. నాప్రాణసఖీ! చారుమతీ! సెలవా? నీరాకను దర్పసారునికిఁ జెప్పివచ్చుటకయి నీవు తొందర పడుచున్నావు. ఇదిగో వేఱేమెట్లున్నవి. ఈదారిని క్రిందికి దిగి పో.

చారు—చెలీ! సెలవు. అని కళావతిని కౌఁగలించుకొని వెడలిపోవుచున్నది.)

కళా — ఓసీ! మంథరా! ఈపుస్తకములు తీసిదాచు. వేగి
రము! వేగిరము! రుక్మిణీకళ్యాణము పెట్టెలసందునఁ బడవేయుము.
విజయవిలాసము పరుపుక్రింద పెట్టు. భాగవతము సప్తమస్కంధము
తెఱచి బల్లమీఁద పెట్టు.

మంథ — పాడుసప్తమస్కంధం లెండి. వంటబ్రాహ్మడు పొస్త
కంలో చుప్పనాతికథపట్టు వచ్చేదాకా చింపివేశాడు.

కళా — పోనీ! ఉన్నంతవఱకు తెఱచిపెట్టి గూటిలోనున్న
గజేంద్రమోక్షము నామీఁద గిరవాటుపెట్టు. వారువచ్చుచున్నారు.
నీవు వెళ్ళిపో.

మంథ — అమ్మా! మంచిది. (అని వెడలిపోవుచున్నది)

[సుభద్రమ్మయు, వీరసేనుఁడును ప్రవేశించుచున్నారు]

సుభ — అదిగో నయ్యా! ఆబుద్ధిహీనురాలక్కడఁ గూరు
చున్నది. ఈప్రబుద్ధురాలు కాసుకు గతిలేనినిర్భాగ్యుని పెండ్లిచేసి
కొని తనవంశమునకంతకు నపకీర్తి తేఁజూచుచున్నది.

కళా — అత్తా! వెనుక నీవిషయమయి నేననుకొన్నది—

సుభ — అమ్మాయీ! నీవేమయిన ననుకొందువు. నీయును
కొనుట లేక చాలించు. చిన్నపడుచులు తమమనసు వచ్చినట్లెల్ల
ననుకొనుట తప్పు. మేమిప్పుడు నిన్ను ప్రార్థింప వచ్చినసంగతి విను.
నీవతని మఱచిపోయెదనని మాచేతిలో చెయ్యి వేయవలెను.

కళా — మఱ పెల్లప్పుడును మనస్సునకు స్వాధీనమయిన పని
కాదు. మఱచిపోవలె ననుకొన్నను మఱచిపోవుటమాత్రము కొన్ని
సమయములయందు చెప్పినంతసులభముకాదు.

సుభ — తెలిసినదానిని నేను సులభమని చెప్పుచుండఁగా నీవు
కాదని నామాట కెదురుచెప్పెదవేమి? నిజముగా తలఁచుకొంటే

మఱచిపోవుట యెప్పుడును కష్టముకాదు. నాపెనిమిటిని నేనెట్ల మఱచిపోయినానో నీ వెఱుఁగుదువా? అస లాయన భూమిమీఁ కొంతకాల మున్నట్టే యిప్పుడు నాకు జ్ఞప్తిలేదు. నీమామగారి మఱచిపోవలెనని నేను మనఃపూర్తిగా తలఁచుకొన్నాను; వెంట మఱచిపోయినాను. వేగముగా మఱచిపోక యెల్లకాలమునొక్కని మనస్సులో నుంచుకొనుట నీవంటికన్నెలకు బొత్తిగా తగదు.

వీర—నీవు మఱచిపొమ్మన్నదాని నొక్కదానిని దక్క మఱి దేనిని నీమేనకోడ లిప్పుడు మనస్సులో నుంచుకొన్నట్టు నటించదు. ఇది యంతయు నీమె చదువుకొన్న విద్యాప్రభావము.

కళా—అత్తా! నన్నిట్లు బాధపెట్టుటకు నేను మీకేమి యపరాధము చేసినాను?

సుభ—కళావతీ! నీవు మాట మఱపించి తప్పించుకో చూడకు. నీ నేరమునకు నావద్ద తగినంత నిదర్శన మున్నది. దాని కేమిగాని యిఁకముం దయినను నేనుచెప్పినట్టు వినెదనని వాగ్దానము చేయుము. నామాట విని మనకు కావలసినవాఁ డీయన చెప్పిన పెని మిటిని చేసికొనుట కంగీకరించు.

కళా—అత్తా! నీతో నేను స్పష్టముగాఁ జెప్పుచున్నాను వినుము. నేను కోరుకొన్న వానిని దక్క మఱొక్కనిని వరించుట కెప్పుడును నే నిష్టపడను. మీ రాలోచించిన సంబంధము నాకు సరిపడదు.

సుభ—అమ్మాయీ! వరించుటకును వరించక పోవుటకును కన్నెపడుచవు. నీ యిష్టముతో పనియేమున్నది? ఇష్టానిష్టము లెప్పుడును నీవంటి కన్యల కర్హ్యము లయినవి కావు. అవి సదా మాఱుచుండుట సహజ మయినందున, వివాహవిషయములో సాధా

రణముగా నిష్టములేని వానితో నారంభించుటయే క్షేమకర మన్న సంగతి నీవెఱిఁగి యుండవలసినదే. మొట్టమొదట నేను నీ మామ గారిని పెండ్లి చేసికొన్నప్పుడు నాకాయనమీఁద నిజముగా పెద్దపులి మీఁద నున్నంత ద్వేషము అయినను మాది యనుకూలదాంపత్య మయినందుకు సందేహము లేదుకదా? భగవంతుఁ డనుగ్రహించి నాథ ర్తగారిని తనవద్దకు రప్పించుకొన్నప్పుడు నే నెంత బిగ్గరగా నేడ్చినానో కన్నీరెట్లు కాలువలు కట్టించినానో నీవే యెఱుఁగుదువు. ఈవఱకు నేను కుదిర్చిన సంబంధము మార్చివేసి మేము మఱియొక మంచిసంబంధము చెప్పెద మనుకో. నీవప్పుడయిన విజయపాలుని వదలివేసెదవా?

కళా—కల్లవాగ్దానములు చేసి నేనొకవేళ నా మనస్సు నబద్ధము చేయఁ గలిగినను, నా చేష్టలుమాత్రము నా పలుకుల నబ ద్ధములు చేసి నిజమును బయలఁబెట్టక మానవు.

సుభ—పెద్దమనుష్యుల యెదుట సరసముగా మాటాడుటకు నీ వర్హురాలవు కావు. నీవు నీగదిలోనికిఁ బోయి కొఱకొఱలాడుచు నొంటిగా గూరుచుండి నీదురాలోచనలు చేసికో. పో.

కళా—మంచిది. సంతోషపూర్వకముగా బోయెదను.

(అని లేచి పోవుచున్నది.)

సుభ—ఇప్పుడు మామీఁద పెద్దభారము పడినది.

వీర—ఇందేవియు వింతలేదు. ఇది యంతయు బాలికలకు విద్య చెప్పించుటవలన గలిగిన ఫలము. నాకీశ్వరానుగ్రహము వలన వేయిమంది పుత్రికలు కలిగినను వారిలో నొక్కరికిని విద్య చెప్పింపను.

సుభ—బావగారూ! మీరు కన్యల విషయమయి తప్పు తలఁచుచున్నారు.

వీర—సుభద్రమ్మా! నేనీదినమున ప్రత్యక్షముగా చూచిన సంగతి యొక్కటి చెప్పెదను విను. నేను మీయింటికి వచ్చుచుండఁగా మీ దాసి నీ మేనకోడలినిమిత్తము పుస్తకముల కొట్టులోనుండి కొన్ని పుస్తకములు కొని తీసికొని వచ్చుచున్నది. పయియట్టలనుబట్టి యవి యెటువంటిపుస్తకములో నే నప్పుడే గ్రహించినాను.

సుభ—శృంగారప్రబంధములు.

వీర—అవును. అవి వట్టి పనికిమాలిన పుస్తకములు. అవి చదివినవారు చెడిపోక మానరు. ఆవాసన సోకినతరువాత వానిలో వర్ణింపఁ బడినదాని ఫలము ననుభవింపఁ గోరకుండరు. అందుచేత నే నేను స్త్రీలకు విద్య కూడదనుచున్నాను.

సుభ—మీ రూరక పరిహాసమున కనుచున్నారు. అంతే కాని మీరుమాత్రము స్త్రీలుమూర్ఖురాండ్రుగా నుండవలెనని కోరుదురా?

వీర—అది సరి కాని స్త్రీ లెంతవఱకు చదువవలెనని నీయభిప్రాయము?

సుభ—బాలికలు విద్యలలో పండితురాండ్రు కావలె నని నేనెప్పుడును జెప్పను. వారికి సంస్కృతములోను వేదాంతములోను పాండిత్య మక్కఱలేదు. ఇంటిలెక్కలు వ్రాయుటకు కొంచెము వ్యాకరణము వచ్చియుండవలెను. చదివిన పద్య మర్థము చేసికొనుటకు కొంచెము గణితశాస్త్రము తెలిసి యుండవలెను; తప్పులు లేకుండ నుత్తరము వ్రాయఁగలుగుటకు కొంచెము తర్కము నేర్చు

కోవలెను. స్త్రీల కింతవఱకు విద్య చాలును. నేను చెప్పినది సరిగా నున్నదా?

వీర — నీవు శాస్త్రపండితురాలవు గనుక, ఈవిషయ మయి నీతో నేను వాదులాడను. నీ విప్పుడు చెప్పినప్రతివాక్యములోను నీ పాండిత్యమును బుద్ధివిశేషమును నాకు బోధపడినవి. విద్యావిషయ మటుండనిచ్చి మన మిప్పుడు కార్యాంశమునకు వత్తము. నేను చెప్పినసంబంధమునకు నీకేమియు నాక్షేపణ లేదుగదా?

సుభ — లేదు. ఆవగింజంతయినను లేదు. దామోదరవర్మ విషయ మయి నేనూరకే సూచనగాఁ జెప్పినాను గాని యతనికి నేను నిశ్చయముగా మాట యియ్యలేదు. కళావతి తన కతఁడక్కఱ లేదని మూర్ఖపుపట్టు పట్టుచున్నది గనుక, మీకొడుకువిషయమయి సమాధానపడవచ్చును.

వీర — వెంటనే యిక్కడకు రావలసినదని మావానికి నేఁడే యుత్తరము వ్రాసిపంపెదను. నేను నా మనస్సులో కొంతకాలము నుండి యాలోచించుకొను చున్నను, మావానికి మాత్రమీవిషయ మయి యెంతమాత్రమును తెలియనియ్యలేదు. వాఁడు సేనలో నుద్యోగములో నున్నాఁడు.

సుభ — నే మీవఱకెన్నఁడును మీకొడుకును జూడలేదు. అయినను మాసంబంధమునకు మీకుమారుని కేమియు నాక్షేపణ యుండదనుకొనెదను.

వీర — ఆక్షేపణా? చేతనయిన యెడల నాక్షేపణ చేయుటను చూతము. వాఁ డెప్పుడును నామాట కడ్డు చెప్పఁడు. నామాట కావగింజంత యెక్కువ చెప్పినపక్షమున, నేనుసహించి యూరకుండు వాఁడను గానని నా దురాగ్రహ మూ విక్రమసేనుఁ డెఱుఁగును.

వాని చిన్నతనములో నేను "విక్రమా! ఇది చేయుము" అని యాజ్ఞాపించెడివాఁడను. వాఁడు తత్క్షణము చేయక యనుమానించిన పక్షమున, అప్పుడే వానిని పడతన్నెడి వాఁడను. ఏడ్చిన పక్షమున, వెంటనే గదిలోనుండి సాగనంపెడివాఁడను. ఎప్పుడును నాపద్ధతి యింతే.

సుభ—అదే నామనసు వచ్చిన మంచిపద్ధతి. కొంచెము కఠినముగా నుండక పోయినపక్షమున, చిన్నవాండ్రు చెప్పినట్టువినరు. ఇఁక దామోదరవర్మ కుద్యోగనము చెప్పి మీకుమారుని ప్రార్థనలాలోచించవలసినదని నా మేనకోడలిని మెడలువిఱిచియొప్పించెదను. బావగారూ! మీకుమాత్రము మీకొడుకుతో నా మేనకోడలు కొంచెము మంకుతనము కలదయినను బుద్ధిమంతురాలని బోధపఱచవలెను.

వీర—ఆవిషయమయి నీవు నాకు బోధ చెయ్యవలసినపని లేదు. నాపని నేను నీచిత్తమువచ్చినట్లు చెయ్యఁగలను. నీవుమాత్రము కొంచెము గట్టిపట్టు పట్టకపోయినయెడల, నీమేనకోడలునీకుస్వాధీనురాలుకాదు. నాబుద్ధి విని నేను చెప్పినట్లు చేయుము. నీమేనకోడలు మంచిమాటలకు లొంగక నాకొడుకు పనికిరాఁడన్నపక్షమున, మాటాడక గదిలోపెట్టి తాళము వేసి రెండుదినములు నీసేవకు లెవ్వరును దీసికొనిపోయి యన్నము పెట్టకుండునట్లు దిట్టము చేయుము. మూడవదినము నీమేనకోడ లెట్లుచెప్పినట్లు వచ్చునో యప్పుడు నీకే తెలియవచ్చును. మంచిది. నే నిప్పటికి సెలవు పుచ్చుకొనెదను.

(అని వెడలిపోవు చున్నాఁడు)

సుభ—ఏలాగున నయినను నేను దానిని లోఁబఱుచుకొనవలెను. పురుషోత్తమదేవునిమీఁద నామనస్సు తగిలియున్నట్టది

యేలాగునన్నో కనిపెట్టినది. మంథర నాగుట్టు బయలఁబెట్టియుండదు. నిశ్చయము. అది వట్టివెఱ్ఱిబాగులది. అయినను నిజము దానినోటనే పలికించెదను—మంథరా! మంథరా! (అని పిలిచి) అది రహస్యము వెల్లడి చేయుస్వభావము కల దయినపక్షమున, దానినెప్పుడును నేను నాయొద్దఁ జేర్పకయే యుందును,

[మంథర ప్రవేశించుచున్నది]

మంథ—అమ్మా! పిలిచినారా?

సుభ—పిలిచినాను. నీవు వీధిలోనికి వెళ్ళినప్పుడు నీకెక్కడ నైన పురుషోత్తమ దేవుఁడుగారు కనఁబడినారా?

మంథ—లేదు. అమ్మా! లేదు. ఆయన మొఖ మయినా నేను చూడలేదు.

సుభ—నీవాయనసంగతి యెవరితోను జెప్పలేదుగదా?

మంథ—నేనా? నేనా? ఓయి దేవుడా! నేను యెవరితో నైనా చెపితే నాలుక తెగ్గోయ్యవలెను.

సుభ—నీవెఱ్ఱిబాగులతనము చూచి ఎవరైన మోసము చేయుదురుసుమా. భద్రము!

మంథ—అమ్మా!

సుభ—కొంచెముసేపుండి మరలరా. పురుషోత్తమదేవుఁడు గారిపేర నొకయుత్తరము వ్రాసి యిచ్చెదను. ఇతరులరహస్యము లను నాతోఁ జెప్పుటయే కాని నీవు నారహస్యములను మఱియెక్క డను జెప్పరాదు సుమా! చెప్పితివా, అమాయకురాలవని నిన్ను క్షమించను. తరువాత నీవు నాయాగ్రహమునకు పాత్రురాల వగు దువు. (అని లోపలికిఁ బోవుచున్నది)

మంథ — అహ హహహ! నా వెఱ్ఱిబాగులతనమా! నీవు కొంచెంసేపు విశ్రాంతిపొందు. నాతోటివాళ్ళు తాము గడుసువాళ్లు లాగు కనపడడానికి చూచినా నేనుమాత్రం పయికి వెఱ్ఱిబాగుల వేషమే వేస్తాను. నా అమాయికత్వంవల్ల నాకు యెంతలాభం కలిగిందో చూచుకుంటాను. (కాగితము తీసి చదువుచు) విజయపాలునితో లేచిపోవడానికి సహాయం చేస్తూవున్నందుకు కళావతి యిచ్చినవి యిరవయిరూపాయల రొఖ్ఖమూ రెండుచీరెలూ. విజయపాలుడుగా రిచ్చినవి పదిరూపాయలు—రెండోపద్దు—వారిసంగతి బయలపడడానికి సిద్ధంగా వున్నప్పుడు రహస్యం పట్టియిచ్చినందుకు సుభద్రమ్మగా రిచ్చినవి రెండురూపాయలు— మూడోపద్దు — యిస్తానని చెప్పి యివ్వకుండా దోవలో చింపిపారవేసిన వుత్తరాలు పట్టుకు వెళ్ళినందుకయి దామోదరవర్మ యిచ్చినవి రెండురూపాయలు— నాలుగోపద్దు—పురుషోత్తమదేవుడుగా రిచ్చినవి మూడురూపాయలు —ఓ వెఱ్ఱిబాగులతనమా! బాగాచేసినావు నీదయచేత నే నాపురుషోత్తమదేవుణ్ని మేనత్తతో కాకుండా మేనకోడలితో నే తాను వుత్తర ప్రత్యుత్తరాలు జరుపుతూవున్నట్టు నమ్మేటట్టు చేసినాను.

(అని నిష్క్రమించుచున్నది)

ద్వితీయాంకము

౧. రంగము — విక్రమసేనుని గృహము

[విక్రమసేనుఁడును, రాముఁడును ప్రవేశించుచున్నారు]

రాము — నేను అక్కడ వుండగానే వీరసేనుడుగారు వీధిలో నుంచి వచ్చినారు. మీ క్షేమసమాచారం తెలుసుకు రావడానికి

మీ కొమారుడుగారు నన్ను యిక్కడకు పంపినా రనిన్నీ, తమ దర్శనం చెయ్యడానికి యెప్పుడు సమయంగా వుంటుందో కనుక్క రమ్మన్నా రనిన్నీ, మనవి చేసినాను.

విక్రి—నే నిక్కడ నున్నానని విన్నప్పు డాయన యే మన్నారు?

రాము—యేమంటారు? ముక్కుమీద వేలు వేసుకుని యెక్కడ లేని వాశ్చర్యమూ పడ్డారు. కొంచెంసేపు అద్భుతపడి నిలుచుండి మావాడు యిక్కడకు యెందుకు వచ్చినాడని అడిగినారు.

విక్రి—నీవేమి చెప్పినావు?

రాము—పెద్ద అబద్ధం చెప్పినాను. చెప్పిన అబద్ధం యేమిటో సరిగ్గా యిప్పుడు జ్ఞాపకం లేదుగాని నా నోటినుంచి నిజంమాత్రం రాలేదు. ఇక ముం దయినా పొరబాటు లేకుండా వుండడానికి మనం పిఠాపురం యెందుకువచ్చినామో యేదోవొకటి యిప్పుడే నిశ్చయం చేసికోవలెను. యిప్పుడు వొకటి చెప్పి యింకోమాటు యింకొకటి చెపితే తంటా వస్తుంది. చెప్పే అబద్ధా లయినా వొకదానిని వొకటి పొసగి వుండేటట్లు ఆలోచించి మరీ చెపుతూ వుండవలెను. మరీ ఆయన నవ్వుకర్లు మీరు యిక్కడకు యెందుకు వచ్చినారు యెందుకు వచ్చినా రని పదిసార్లు అడిగినారు.

విక్రి—వాండ్రితో నీవేమియు చెప్పలేదు గదా?

రాము—లేదు లేదు. వొక్కమా టయినా చెప్పలేదు. వాళ్ళల్లో బండివాడు శంకరుఁడు మహానమ్మక మయినవాఁడు.

విక్రి—ఓరి నిర్భాగ్యుఁడా! కొంపతీసి వానినినమ్మి వానితో నీ వేమైనఁ జెప్పినావా యేమి?

రాము—లేదు. వొక్కటక్షరం చెప్పలేదు. వూరికే యెవరి పడితే వాణ్ని నమ్మడానికి నేనంత వెఱ్ఱివాణ్ణనుకున్నారా యేమిటి నేను మహా గడుసువాణ్ని. నామాట నమ్మండి. వాడుమాత్రి నన్ను నీయజమానుడు యిక్కడికియెందుకు వచ్చినాడని గుచ్చిగుచ్చి అడిగినాడు. మనుష్యులను కుదుర్చుకోవడానికి వచ్చినారని చెప్పినాను. కుదుర్చుకోవడానికన్నమాటమాత్రం నిశ్చయంగా చెప్పినాను. మగవాళ్ళనో, ఆడవాళ్ళనో, యెవరిని కుదుర్చుకోవడమో మాత్రం చెప్పలేదు. యెవరిని కుదుర్చుకోవడమో జోలిమాలిన సంగతి వాడికెందుకు?

విక్రి—కుదుర్చుకొనుట కన్నమాట సరిపోయినది. యెవ్వరడిగినను నీ వామాటే యింకముందును జెప్పుచుండుము.

రాము—సరిపోనిమాట నేను యెన్నడూ చెప్పను. కుదుర్చుకోవడ మన్నది దివ్యమయినమాట. దానికి వన్నె తేవడానికి మీారప్పుడే పదిమంది బంట్లనూ యిరవైమంది తప్పట వాయించే వాళ్ళనూ ముప్ఫయిమంది బాకా వూదేవాళ్ళనూ, కుదుర్చుకున్నారనికూడా చెప్పినాను.

విక్రి—ఓరి మూఢుండా! అవశ్యమయినదానికంటె నధికముగా నీ వెప్పుడును జెప్పంబోకు.

రాము—క్షమించండి. నానేరం క్షమించండి. అయినా కానీ మీారు నామనవి వొక్కటి చిత్తగించవలెను. వొకదాన్ని బలపర్చడానికి నాలుగబద్ధాలు వెంటనే వుంటేనేకాని అబద్ధం యెన్నడూ పనికిరాదు. అందుచేత వొకఅబద్ధం చెప్పి నమ్మించడానికి నేను యెప్పుడూ దానికి సాక్ష్యము మరినాలుగు అబద్ధాలు తోడుగా కల్పిస్తూ వుంటాను.

విక్రి—సాక్ష్య మతివిస్తార మయినపక్షమున నమ్మకము మొదలే చెడిపోవచ్చును. కాఁబట్టి నీవు జాగరూకుఁడవయి యుండ వలెను.—దర్పసారుఁడుగారింటికి వచ్చినారా?

రాము—ఆయన పయిన బట్టలు కట్టుకుంటూ వున్నారు.

విక్రి—ఆయనకు వీరసేనుఁడుగారును చారుమతియు వచ్చిన సంగతి తెలిసినదేమో నీ వెఱుఁగుదువా?

రాము—ఆసంగతి నేనాయనకు తెలిసిందనుకోను. ఆయన యిక్కడకు వచ్చినతరువాత పెద్దాపురాన్నుంచి వచ్చినపెద్దమనిషిని వొక్కరిని తప్ప మరియెవరినీ యింకా చూడలేదు. మెట్లుచప్పు డవుతూ వున్నవి. దర్పసారుడుగారు కిందికి వస్తూవున్నట్టున్నారు.

విక్రి—నేనిక్కడ నున్నానని నీవాయనతో చెప్పిరా.

రాము—చిత్తము. (అని పోవుచు) అయ్యా! వొకవేళ వీర సేనుఁడుగారు యీలోపుగా యిక్కడకువచ్చి మిమ్మల్ని అడిగిన ట్టయితే; మనం మనుష్యులనుకుదుర్చుకోవడానికి వచ్చినామన్నమాట మీరు మరిచిపోకుండా బాగాజ్ఞాపకం వుంచుకోవలెను.

విక్రి—మంచిది పో.

రాము—నామాట బోటుకాకుండా మీరు సాధ్యమయ్యే పక్షానికి తప్పెటవాళ్ళనూ బాకావాళ్ళనూకూడా పోగుచేసి మీరు యిక్కడ వుంచితే నేను చాలా సంతోషిస్తాను. నా యజమానుడి కోసం అబద్ధా లాడడానికి నేను యెప్పుడూ సందేహించకపోయినా, నాఅబద్ధం బయలపడితేమాత్రం నా మనసుకు చాలా నొప్పిగా వుంటుంది సుమండీ. (అని పోవుచున్నాఁడు.)

విక్రి—నా మిత్రుఁడు కొంచెము చంచలచిత్తుఁడు. తనప్రియు

రాలు వచ్చినవార్త యతనికిఁ దెలిసి యుండనిపక్షమున, అతనితో
జెప్పక కొంతసేపు చిక్కులు పెట్టెదను.

[దర్పసారుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

విక్రి—మిత్రుడా! సంతోషముగా నున్నది. పీఠికాపుర
మునకు నీ వనుకొన్న వేళకే తప్పక మరల వచ్చినావు!

దర్ప—వెళ్ళినపని తీఱినతరువాత నే నక్కడ నిలువవలసిన
యావశ్యకము లేకపోయినందున తిరిగి వెంటనే వచ్చినాను. నేను
వెళ్ళినతరువాత నిక్కడ విశేషము లేమి? కళావతికిని నీకును నడుచు
చున్న వ్యవహార మెట్లున్నది?

విక్రి—పూర్వ ముట్లనే యున్నది. మా కలహదినము
మొదలుకొని నే నామెను మరలఁజూడ నేలేను. అయినను నే నామె
యొద్దనుండి సందేశము వచ్చునని ప్రతిక్షణమును ప్రతీక్షించు
చున్నాను.

దర్ప—తక్షణమే నీతో లేచిరావలసిన దని బోధించియామె
నేలయొప్పింపలేవు?

విక్రి—ఏమీ? ఆమెసొత్తులో మూడింట రెండుపాళ్ళు పోఁ
గొట్టనా? మిత్రుఁడా! నీ వీసంగతి మఱచిపోయినావు. గట్టిగా
తలఁచుకొన్నయెడల నేనామె నీవఱకే లేవఁదీసికొని రాఁగలిగి
యుందును.

దర్ప—నీ వూరక కాలమును వ్యర్థపుచ్చుచున్నావు. ఆమె
దక్కుట నిశ్చయ మని నీకు నమ్మకమున్న పక్షమున, నీనిజమయిన
వేషముతో నే పోయి యామె మేనత్తతో నీసంగతిని తెలుపుకొని
యనుమతినిమిత్తము నీతండ్రి వీరసేనుని కేలవ్రాయరాదు!

విక్రి—మెల్లగా: మెల్లగా. విజయపాలవేషముతో నున్న నాతో లేచి వచ్చునని నాకు దృఢనిశ్చయ మున్నను; గొప్పసంస్థానమునకు నేను కర్తను గాఁగలనని తెలిసికొన్నప్పుడు మేనత్త యంగీకారముతో సరియైన వివాహమహోత్సవములతో కళావతి నన్ను భర్తనుగా వరించుమన్న నిశ్చయము మాత్రము నా కేవిధముచేతను లేదు. తొందర పడఁగూడదు. ఈపని కయి నే నామె మనస్సును క్రమముగా శిక్షితము చేయవలెను. ఇటువంటి సాహస కృత్యము నకుఁ జొచ్చి కార్యము చెడఁగొట్టుకొనుటకంటెముందుగా నే నామెను నాతోడిదే లోక మనుకొనునట్లుగాఁ జేయవలెను.— మంచిది. దర్పసారా! నేఁడు నీవు మాయింటికి భోజనమునకు వచ్చెదవా?

దర్ప—నేను రాలేను. నేఁడు విందులు తినుచుటకు తగినంత యుత్సాహస్థితిలో నేను లేను.

విక్రి—నేను నిన్ను విడిచిపెట్టను. నీ వెంత కామాతురుఁడవయి యున్నను, పురుషగుణమును మాత్రము విడిచిపెట్టఁ బోకు. ధైర్యము పురుషలక్షణము.

దర్ప—అది సత్యమే కాని నే నిప్పుడు విందు లారగించుటకు తగినస్థితిలో లే నని నేనే యొప్పుకొనుచున్నాను.

విక్రి—నీవలె నేనుమాత్రము కాముకుఁడను గానా? మదనవికారము నాకుమాత్రము తల కెక్కి నాచేత సాహసకార్యములు చేయించుచుండుట లేదా? అయినను పనికిమాలిన మూఁడుదానివలె నే నెక్కడకుఁ బోయినను నావెంట లేనిపోని యనుమానములను, భయములను, ఆశలను గొనిపోవు నా?

దర్ప—నాకువలె నీహృదయ మంతయు తదేకధ్యానముతో నొక్కదానిమీఁదనే నిలిచియుండ లేదు. నీ విప్పు డొక్కచోట పెద్ద

గాలము వేసినావు. అది తప్పిపోయిన పక్షమున వేఱొకచోట వేయుదువు. నీవలెఁ గాక నా బ్రతుకంతయు ప్రాణాధికమైన యొక్క పదార్థముమీఁదనే నిలిచి యున్నది. అది జాఱిపోయిన పక్షమున నేను సర్వవిధములఁ జెడిపోవుదును.

విక్ర—ఛీ! ఊరకుండు. ఇట్టిభయమును పెట్టుకొనుటకు నీ కిప్పుడు క్రొత్తగా నేమి హేతువులు వచ్చినవి?

దర్ప—ఏమిహేతువు లున్న వని యడుగుచున్నావా? నా భయమునకు లక్ష హేతువు లున్నవి. ఆమె యుత్సాహ మెట్లున్నదో, ఆరోగ్య మెట్లున్నదో, ప్రాణ మెట్లున్నదో, అని నేను భయపడు చున్నాను. హా! దైవమా! నా వియోగతాపమును, నా సుఖాగమనకాంక్షయు, ఆమె మృదుహృదయము నెంత నొప్పించుచున్నవో కదా! ఆమె యారోగ్యమును గూర్చి ప్రతిక్షణమును నాచిత్తము తత్తరిల్లుచున్నది. ఆమెది నిరుపమాన కోమల సుకుమార శరీరము. రెండు చినుకులు పడినను, కొంచెము చలిగాలి వీచినను, శైత్యమామె మృదులాంగములను నొగిలింపవచ్చును. మధ్యాహ్న తీక్ష్ణాతపతాపమును సాయంసమయ శీతవాత ప్రకోపమునుగూడ నా ప్రాణములకు ప్రాణమైన యామె ప్రాణముపాలిటి మృత్యుదేవతలు కావచ్చును. తుల్యానురాగముగల కాముకీకాముకు లొండొరుల నెడఁబాసియున్నప్పుడు మలయమారుతము నందును వెన్నెల బయళ్లయందును కేలీలోద్యానముల యందును దేనియందువారి మనస్సులకు భయహేతువు తోఁచకుండును.

విక్ర—నీవుచెప్పినది సత్యమే కావచ్చును. కానిమ్ము. చారుమతి మనోల్లాసముతో సుఖముగా నున్న దని నీహృదయమునకు దృఢవిశ్వాసము కలిగినపక్షమున, నీమనస్సు సంతుష్టి పొందునా?

దర్ప—నిస్సందేహముగా నపరిమితానందము పొందును. ఆమెక్షేమవార్త తెలియకయే నాయుల్లమిప్పుడు తల్లడిల్లు చున్నది.

విక్ర—అంతే యయినయెడల నీమనస్సంతాపమును క్షణములో చల్లార్చెదను. నీప్రాణవల్లభ చారుమతి సంపూర్ణారోగ్యదశ యందున్నది. అంతేకాక యామె యీక్షణమునం దీపికాపురములోనే సుఖురాలయి యున్నది.

దర్ప—ఓయీ! విక్రమసేనా! నన్నెగతాళి చేయకు.

విక్ర—ఎగతాళి కాదు. ఆమె యొకగంటకిందట మాతండ్రి గారితోఁగూడ నిజముగానే యీగ్రామమునకు వచ్చినది.

దర్ప—నిజముగానా?

విక్ర—నిన్ను మోసము చేయుటకు వీరసేనుఁడుగారు నీవెఱుఁగని క్రొత్తవారు కారుగదా? నీతోడు! నిజముగానే వచ్చినది.

దర్ప—మిత్రుఁడా! ఇప్పుడు నీవు నాచెవుల కమృతము పోసినావు. ఇఁక లోకముమీఁద లోకము పడినను నామనస్సునకు విచారము లేదు.

[రాముఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

రాము—అయ్యా! దామోదరవర్మగారు యిప్పుడేవచ్చి కింద వున్నారు.

విక్ర—ఈదామోదరవర్మ యిల్లు వీరసేనుఁడుగారి యింటికి మిక్కిలి సమీపము. నీవు విడిచివచ్చినప్పటినుండియు నీప్రాణేశ్వరి యెట్లున్నదో యితఁడు చెప్పఁగలఁడు. కొంచెము సేపు తాళు.— రామా! ఆయనను రమ్మను.

రాము—చిత్తము. (అని పోవుచున్నాఁడు.)

దర్ప—ఇతఁడు మాయింట చనువు గలిగి మెలఁగుచుండు

విక్ర—మిక్కిలి చనవరి యయి సదా మాయింటికిఁ బోవు చుండును. నీవిప్పుడే పోఁగూడదు. ఈతనిచర్య నీకిప్పుడు మహావినోదము గలిగించును.

దర్ప—మంచిది. అతనిని నేనును గొన్నిప్రశ్నలడిగెదను.

విక్ర—ఇతఁడు నాకు ప్రతిపక్షనాయకుఁడుసుమా! అనఁగా నాఅపరావతారుఁడయిన విజయపాలుని కన్నమాట. తనమిత్రుఁడయినవిక్రమసేనుఁ డెప్పుడయినఁ గళావతినిజూచి యుండవచ్చు నన్నమాటనే యీతనిమనస్సునకు తట్టలేదు. తనశత్రు వయినవిజయపాలుఁడు ప్రచ్ఛన్నవేషముతో తనప్రియురాలివిషయమయి కృషి చేయుచున్నాఁడని యీతఁడు నాతో మొఱ్ఱ పెట్టుకొనుచుండుట యెంతో నవ్వులాటగా—

దర్ప—చాలు. ఊరకుండు. అతఁడు వచ్చుచున్నాఁడు.

[దామోదరవర్మ ప్రవేశించు చున్నాఁడు.]

దామో—ఓహో! నాప్రాణమిత్రుఁడా? విక్రమసేనా! సుఖముగా నున్నావా? నేనింతకుముందే యిక్కడకు వచ్చినాను. మహావేగముగా వచ్చినాను. బెత్తములు గుఱ్ఱములవీపులమీఁదవిఱిగి పోయినవి. క్రోవపొడుగునను దుమ్ము మేఘములవలె లేచినది.

విక్ర—అవునవును. నీవామేఘములలో మెఱుపులాగునవచ్చి నావు. నిన్నింత వేగముగానిక్కడ కాకర్షించిన యయఃకాంత మేదో నే నెఱుఁగుదును. నీ వీదర్పసారుని నెఱుఁగుదువా? దర్పసారా! ఇతఁడు దామోదరవర్మసుమా!

దామో—మీదర్శనలాభము కలిగినందున నాకు బహుసంతోషముగా నున్నది. మీరునన్ను మీస్నేహితునిగా నంగీకరింపవలెను. విక్రమసేనా! ఈదర్పసారుఁడుగారివృత్తాంతము కొంచెము చెప్పెదవా

విక్ర—ఇతఁడు మనచారుమతి హృదయేశ్వరుఁడు.

దామో—అలాగా? చారుమతియు నీంతండ్రియు నాకంటె రెండడుగులుముందుగా నీగ్రామమునకు వచ్చినారు. ఓదర్పసారా! నీవదృష్టవంతుఁడవు.

దర్ప—చారుమతిని నేనింకను చూడలేదు. ఆమె క్షేమముగా నున్నదిగదా?

దామో—కావలసినంత క్షేమముగా నున్నది. ఆమెముఖవర్చస్సిప్పటికంటె తేటగా మఱి యెప్పుడు నుండలేదు.

దర్ప—ఈమధ్య నామె దేహ మేమో కొంచె మస్వస్థముగా నున్నదని విన్నానే.

దామో—ఎవ్వరు చెప్పినారోగాని మీరువిన్న దబద్ధము. మీమనస్సునకు నొప్పి కలిగించుటకై యూరకే చెప్పి యుందురు. ఆమె యస్వస్థత యన్నమాటయే యెఱుఁగదు.

దర్ప—విక్రమసేనా! చూచినావా? ఆమెమనస్సు నాదానికంటె దృఢ మయినది. నేనిక్కడ నేమియు తోఁచక యస్వస్థముగా నుండఁగా నామె యక్కడ నెంత స్వస్థముగానున్నదో విన్నావా?

విక్ర—నీప్రియురా లారోగ్యము కలిగి యున్నదని నీకు వ్యసనముగా నున్నదా యేమి?

దర్ప—కాదుకాదు. నాయభిప్రాయమును నీవు గ్రహించలేదు. ప్రాణవల్లభు నెడఁబాసి యున్నప్పుడు ప్రియురాండ్రు మనస్సులోఁ గొంచె మస్వస్థముగా నుండుట యసహజము కాదుగదా! ఆమెయంత యారోగ్యముగలదై సంతోషముగా నుండుట యనురాగవిశేషమునకుఁ గొంచెములోప మగునో కాదో నీవే చెప్పుము.

విక్ర—నీ వూరలేనప్పుడు రోగపడకుండుట యామెది గొప్ప తప్పిదమే!

దామో—చక్కగా చెప్పినావు.

దర్ప—చారుమతి యుల్లాసముగా నున్నదని మీరు చెప్పినారుగదా? ఆమె నిర్విచారముగా నవ్వుచు త్రుళ్ళుచుఁగూడ నుండి యుండును. ఉన్నదా?

దామో—ఆమె యెప్పుడును నవ్వులాట మాటలు చెప్పి యందఱకును వేడుక కలిగించుచుండును. పదిమందిలో సంభాషణ కెల్ల నామెయే ప్రాణముగా నుండుచు వచ్చెను.

దర్ప—విక్రమసేనా! చూచినావా? నవ్వులాటమాటలట! చారుమతియే సంభాషణకెల్ల ప్రాణమట! నే నూర లేనప్పు డట! వేడుక లట!

విక్ర—అయినదా? నీమాట లసందర్భములుగా నున్నవి. ఇంతకుముందు నీవు చారుమతి వ్యసనముగా నుండినదేమో యని విచారపడినావు. ఇప్పుడు వ్యసనముగా నుండకపోయిన దని విచారపడుచున్నావు.

దర్ప—విక్రమసేనా! పదిమందిలో సంభాషణకు నే నెన్నడయిన ప్రాణముగా నున్నానా?

విక్ర—లేదు. ఎప్పుడును నుండలేదు.

దర్ప—నే నెవ్వరికైన వేడుకను కలిగించినానా?

విక్ర—లేదు. అట్టిపాపము నీవెప్పుడును కట్టుకో లేదు.

దర్ప—నీ వెఱిఁగినంతవఱకు నే నెన్నఁ డయిన నొక్కనవ్వులాటమాట యయినఁ బలికినానా?

విక్ర—లేనిమాట చెప్పరాదు. నీ వెప్పుడును జడునివలె మొగము ముడుచుకొని యుండెడువాఁడవు గాని యెుకప్పుడును నవ్వు వచ్చెడిమాట యొక్కటి యైనను పలికి యుండలేదని నేను ప్రమాణముచేసి చెప్పఁగలను.

దామో—ఈయన యిట్లు మాటాడుచున్నాఁ డేమి?

విక్ర—మఱేమియు లేదు. చారుమతి సుఖముగా నున్నదని విని తన తృప్తిని తెలుపుచున్నాఁడు. అంతే.—అవునా? దర్పసారా!

దర్ప—అవును. ఆమె సుఖవార్త విని నేను సంతోషించుచున్నాను. అవు నవును. ఆమె యెప్పుడును సుఖస్వభావురాలు.

దామో—ఆమాట నిజమే. ఆమె యేడుపుమొగ మెప్పుడును బెట్టదు. బహుకళలయందామె సమర్థురాలు. ఆమె కంఠస్వరము మృదువై యత్యంత మధురమయినది. ఆమెవీణమీఁద మోళ్ళు చిగుర్చునట్లుగాను రాళ్లు కరఁగునట్లుగాను పాడఁగలదు. ఆమె మొన్న త్రిపురసుందరమ్మగారి యింటివద్ద కర్ణసాధనముగా వీణవాయించి పాడునప్పటికి విన్నవా రందఱును చిత్రప్రతిమవలె నిశ్చేష్టులైపోయినారు.

దర్ప—విక్రమసేనా! దీని కేమిచెప్పెదవు? ఆమె తనపాటలేమో వినోదములేమో కాని నాపేరైననుతలపెట్టినట్టు కానరాదు.

విక్ర—ఓయీ! సంగీతము కామోద్దీపకము కాదా?

దర్ప—అయి యుండవచ్చును — అయ్యో! — పాడుపేరు మఱచిపోయినాను. ఈయనపే రేమి?—అప్పుడు చారుమతి పాడినపాటలేవో మీరు చెప్పఁగలరా?

దామో—నేను చెప్పలేను.

దర్ప—అవియేవో శృంగారగీతము లయి యుండును. ఆమె "సీతాకళతీసీ" అన్న పదము పాడినదేమో స్మరణకు తెచ్చుకొండి.

దామో—ఆపదము పాడలేదు.

దర్ప—"ఓశుకములారా! పికములారా!"—ఇది పాడి దేమో! (అని పాడుచున్నాఁడు)

దామో—ఇటువంటి వేవియు పాడలేదు. ఆమె పాడిన పాటలలో నా కిప్పు డొక్కముక్క జ్ఞప్తికి వచ్చినది. "ఓ మననా! న న్నేలబాధించెదవే"—అని పాడినది.

దర్ప—నేను వట్టి బుద్ధిహీనుఁడను. అటువంటి వేశ్యక_త్తెను నమ్మి సుఖపడఁ గోరుచుండుటచేత నేను నిస్సందేహముగా బుద్ధిహీనుఁడనే. పొరుగువారి వినోదము కొఱ కింటింటికిఁ బోయి పెండ్లి పేరంటాలివలె పాటలు పాడుటనుజూచి యిప్పుడు నీ వేమి సమాధానము చెప్పఁగలవు!

విక్ర—నీప్రాణవల్లభవలె నాప్రియురాలంత సంతోషముతో పాటలు పాడుచుండిన పక్షమున నేను పరమానందభరితుఁడనై యుందును.

దర్ప—ఆమె సంతోషముగా నుండి పోయిన దని నాకు విచారములేదు. ఆవిషయమయి నాకును సంతోషముగానేయున్నది. ఆమె విచారముగా నుండవలెనని కాని వ్యాధిగ్రస్తురాలు కావలె నని కాని నాకోరిక కాదు. అయినను నాయం దనురాగము గల చిన్నది నా విరహదశలో నటువంటి మంచిపాట పాడక, కొంచె మనారోగ్యముగా నుండి, పరిమిత మయిన సంతోషమును పొంది యుండవలసినది. అటువంటిపాట పాడిన చిన్నది కొంచె మభినయము కూడ పటియుండక మానదు. అందుకు సందేహము లేదు.

దామో — ఏమి? ఈయన యభినయమునుగూర్చి యేమో యడుగుచున్నట్టున్నాఁడు !

విక్రి — మనమిప్పుడు చెప్పుకొనుచున్న చిన్నదిపాటమాత్రమే కాక యభినయముకూడ పట్టిన దనుచున్నాఁడు.

దామో — చారుమతి మొన్న పాడినప్పుడు పట్టినయభినయము ముద్దులుమూటకట్టిన ట్టున్నది.

దర్ప — హా దైవమా! నే ననుకొన్నట్లే జరిగినది! విక్రమ సేనా! నీతో నేనన్నానా! నేనన్నయక్షరము లన్నియు నయినవి. అభినయమా? ఎంతపని! ఆమె వర్తన మంతయు నాదానికి ప్రత్యక్ష విరుద్ధముగానున్నది. నేను రేయింబగళ్ళు స్వప్నముగాను, చిరాకు గాను, వ్యసనముగాను ఉన్నాను. ఆచిన్నది స్వస్థముగాను, ఉల్లాసముగాను, నిర్విచారముగాను, ఉన్నది. ఆమె మాటలును పాటలును నాకు తల కంటగించుచున్నవి.

విక్ర — ఓదర్పసారా! నీయవివేకమును వెల్లడిపఱుచుకొనకు. పదిమందిమిత్రులుచేరి వినోదముకొఱకొకపాట పాడుచున్నప్పుడు, వారిని సంతోషపెట్టుట కయి యొకపాట పాడినమాత్రమున తప్పే మున్నది?

దర్ప — మంచిది. నేనిఁక నోరు విప్పను. మనసువచ్చినన్ని పాటలు పాడి యామె యితరులను సంతోషపెట్టనిమ్ము. — దామోదరా! ఏమి? నీవు చారుమతిపాటలు మిక్కిలి మెచ్చుకొనుచున్నావే!

దామో — హృదయరంజకముగా నుండుటచేత నామెపాట నా కెంతయైనను మెచ్చుకోఁదగియే యున్నది. ఆచిన్నదాని నేత్రాభినయ మన్నిటిలోను—

దర్ప—నేత్రాభినయము నీమననువచ్చినట్లున్నది కాఁబోలును! ఓయీ! విక్రమసేనా! ఈమాట కేమియుఁ జెప్పవేమి? చేతనైన పక్షమున దీనికి సమాధానము చెప్పు నేత్రాభినయ మట! ఇప్పు డెవరిదో తప్పిదము తేటపడినదా? దీనికిని నేను సహించి యుందును గాని—అక్కడ ననేకులుపడుచువాం డ్రుండి యుందురు.

విక్ర—అనేకులు నీతాతముత్తాలంత యీడుగల పడుచు వాండ్రు—

దర్ప—అనేకులతోఁ బనిలేదు. దుష్టుఁడైనపడుచువాఁ డొక్కఁడున్నఁజాలును. వాఁడే యెంతహానినైనను జేయఁజాలును. ఇఁక నేనిక్కడ నుండలేను—నామనసు దడదడ లాడుచున్నది. నా గుండెలు కొట్టుకొనుచున్నవి.—నాస్థితి యీమహానుభావున కప్పుడే పొడకట్టినది. నేను పోయెదను. (అని లేచుచున్నాఁడు)

విక్ర—దర్పసారా! నీవు కొంచెముసేపు తాళినీకీశుభవార్త చెప్పినందుకు దామోదరవర్మకు వందనములు చేసి మరి పో.

దర్ప—అతని శుభవార్త తీసికొనిపోయి తగులబెట్టు మను.
(అని వెడలిపోవుచున్నాఁడు.)

విక్ర—అహహాహాహా! పాపము! అయిదునిమిషములక్రిందట దర్పసారుఁ డెంతో సంతోషముగా నున్నాఁడు.

దామో—తనప్రియురాలిని నేను పొగడినందున కాతనికి కోపము రాలేదుగదా ?

విక్ర—నీమీఁద కొంచె మనుమాన పడ్డాఁడు. అంతే.

దామో—అనుమానమా! ఆహాహాహా! నామీఁదనా? నీవు నన్ను వేళాకోళము చేయుచున్నావు.

విక్ర—అతఁడనుమానపడుటకు సందేహమేమి? నీవాక్చాతుర్యమును శరీరసౌందర్యమును యావనవతు లయినబిత్తరులచిత్తముల నట్టూంత లూఁచక మానవు.

దామో—ఆహాహాహా! నీవు పరియాచక మాడుచున్నావు. ఆహాహాహా! చిత్తముల నుట్టూఁతలూఁచుటా? ఇప్పుడు నాశరీరము నాసొత్తుకాదు. దాని నీవఱకే నాప్రాణేశ్వరి యైనకళావతి దక్కించుకొని తనసొత్తు చేసికొన్నది. పరమఛాందసుఁడయినమాతండ్రిగారి భయమువల్ల నాగ్రామములో నేను మీసములు గొరిగించుచు వచ్చుటచేత నామొగ మప్పుడు కొంచె మందము తక్కువగాఁ గనఁబడుచు వచ్చెనుగాని యిప్పుడిక్కడ నిర్భయముగా మీసములుపెంచి సంపంగినూనె రాయుటచేత నాముఖమున కెంతయుందమైననువచ్చినది.

విక్ర—అలాగుననా?

దామో—మఱేమనుకొన్నావు? సంపంగినూనెమూలమున నామెదిగీమెదుగనిమీసము లిప్పుడు నిగనిగ లాడుచున్నవి. కని పెట్టినావా?

విక్ర—ఓహో! యువతులు వలచి పయినిబడునట్లుగా నీ విప్పుడు నీరూపమునకు మెఱుఁగు పెట్టుచున్నావు. తెలిసినది.

దామో—ఈ క్రొత్తమీసములతో నాముఖమున కిప్పుడు క్రొత్తపౌరుషముకూడ వచ్చినది ఆవిజయపాలుఁడుగాఁ డిప్పు డొక్కసారి నాకంటఁ బడెనా, నామీసములతోడు! నాపౌరుష మతనికిఁ దేట పడునట్లు చేయుదును.

విక్ర—నీవి యిప్పుడుపౌరుషముగల మాటలవలెనే యున్నవి. అవునుగాని, దామోదరవర్మా! నీ వీక్రొత్తరీతి నెప్పుడు నేర్చుకొన్నావు?

దామో—అహాహాహా! నీవది కనిపెట్టినావా? ప్రాఁతయొట్లిప్పుడు బొత్తిగా పాటి తప్పిపోయినవి. దైవముతోఁడని, గురువుతోఁడని, ఎల్లవారును కల్లయొట్లు పెట్టుకొనుటచేత వానిగౌరవముపోయిందని యొక పెద్దమనుష్యుఁడు మొన్న నాతో ననుటచేత నాయొట్లకు గౌరవము కలుగుటకయి మీసములతోఁడని యొట్టు పెట్టుకొన్నాను. ఇది బాగున్నదా?

విక్ర—దివ్యముగా నున్నది. ఈ క్రొత్తయొట్లతో నీక లోకములోని ప్రాఁతయొట్లన్నియు పడిపోవుటకు సందేహ ముండదు.

దామో—కాలమహిమచేత నేమైనను కావచ్చును. కాలవశముచేత పురాతనాచారములకు గౌరవముతగ్గి నూతనాచారములకు గౌరవము హెచ్చుట స్వభావము. శీఘ్రకాలములోనే యిఁక "దైవముతోఁడు" మొదలయినవాని కాలము పోవచ్చును.

[రాముఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

రాము—అయ్యా! వక పెద్దమనిషి తనకోసం వచ్చి కింద నిలుచున్నారు. ఆయనను పయికి రమ్మనవచ్చునా?

విక్ర—అనవచ్చును,

దామో—యిఁక నేను పోవలెను.

విక్ర—అక్కఱలేదు. ఉండు—రామా! ఆ వచ్చినవారెవరు?

రాము—మీతండ్రిగారు.

విక్ర—ఓరిగాడిదా! ఆయనను వెంటనే యెందుకు పయికి రమ్మన్నావు కావు?

రాము—ఇప్పు డంటాను. (అని వెళ్ళుచున్నాఁడు)

దామో—నీవు మీతండ్రిగారితో మాటాడవలెను

క్షాఁబోలును. నాకు సుభద్రమ్మగారి వద్దనుండి మాయింటికి వర్తమానము రావలసియున్నది. నా మిత్రుఁడైన పురుషోత్తమదేవుఁడు గారిని మాయింటికి రావలసినదని నేను చీటికూడ వ్రాసివచ్చినాను. విక్రమసేనా! ఇప్పటికి నాకు సెలవిమ్ము. మనము సాయంకాలము మరలఁ గలిసికొందము. అప్పుడు నీవు కళావతియొక్క సుఖవార్తను విని సంతోషింతువు గాని లే.

విక్ర—అందుకు సందేహపడకు. నేను మనఃపూర్తిగా సంతోషించెదను.

దామో—సెలవు. (అని పోవుచున్నాఁడు)

విక్ర—(తనలో) ఈయన యిప్పుడు కొడుకుకేదో పెద్ద యుపన్యాసము చదువుటకు వచ్చినారు. నేనిక్కడ కెందునిమిత్తము వచ్చినానో యీయనకుఁ దెలియకుండిన బాగుండును. ఈయన వాయువునొప్పులచేత స్వగ్రామమును విడిచి రాలేకుండిన యెడల నేను పరమానందమును బొంది యుండును.

[వీరసేనుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

విక్ర—తమరి నిక్కడ చూడఁగలుగుటచేత నాకెంతో సంతోషముగా నున్నది. మీరిప్పు డారోగ్యదశయందున్నట్లే కనఁబడుచున్నారు. తమ రిక్కడకు హఠాత్తుగా వచ్చినట్లు విన్నప్పుడు మీ దేహస్థితి యెట్లున్నదో యని నాకు భయము కలిగినది.

వీర—నీ మొగము చూడఁగా నీవు భయపడినట్లే తోఁచుచున్నది. నీవిక్కడకు పనిమీఁద వచ్చినావా?

విక్ర—పనిమీఁదనే వచ్చినాను.

వీర—విక్రమా! నీ విక్కడ నుందువని నేనెంతమాత్రము ననుకోకపోయినను, సమయమునకు నీవు వచ్చుటచేత నాకుసంతోష

ముగా నున్నది. ఒకచిన్న పనియుండి యిక్కడకు రమ్మని నీకు వ్రాయవలె ననుకొన్నాను. నేనంతకంతకు పెద్దవాఁడ నగుచున్నాను; నా కవయవపటుత్వము తగ్గుచున్నది; కాఁబట్టి నేనిఁక చిరకాలము నిన్ను బాధపెట్టుచు బ్రతుకను.

విక్ర—మీవంటిపెద్దలు పైనుండి యాజ్ఞ పెట్టుచుండుటయే సదా నావంటిచిన్నవాండ్రకు క్షేమకరము. అయినను మీరిప్పుడు మంచియారోగ్యదశలో నున్నట్టే కనఁబడు చున్నారు. మీరెప్పుడు నింతకంటె నెక్కువ దృఢముగానుండ లేదు. ఎల్లకాలము మీరీప్రకారముగా నుండవలె ననియే నేను దేవుని ప్రార్థించుచున్నాను.

వీర—దేవుఁడు నీప్రార్థన ఫలింపఁజేయవచ్చును. అట్లయిన పక్షమున నీయభీష్టప్రకారముగా నేను దార్ఢ్యముతో చిరకాలము జీవించి నిన్ను బాధించుచునే యుండెదనులే. నీకు జీతము తక్కువ, నీజీతమును నేను పంపెడుసొమ్మును నీయిష్టమువచ్చినట్లు వ్యయము చేసికొనుటకు చాలవని నే నెఱుఁగుదును.

విక్ర—మీకు నాయందుఁగల దయాతిశయమునకు సంతోషించుచున్నాను.

వీర—నేను బ్రతికియుండఁగానే లోకములో నీవు గొప్పవాఁడవు కాగా చూడవలెననినాకోరిక. కాఁబట్టి తగినస్థితియిచ్చి వెంటనే నిన్ను స్వతంత్రునిగాఁ జేయవలెనని నేను నిశ్చయించుకొన్నాను.

విక్ర—మీకృపాతిశయముచేత నాదేహము పరవశ మగుచున్నది. మీరిప్పుడు నాపైఁదలఁచుకొన్న పుత్రవాత్సల్యమువలనఁ గలిగిన కృతజ్ఞత నాహృదయములో చిరకాలమునుండి నిండియున్న పితృభక్తిని ద్విగుణము చేయుచున్నది.

వీర—నీపితృభక్తికి నాకు సంతోషమయినది. కొన్నివారము లలోనే మనసంస్థానమునకు నిన్ను పెద్దనుగాఁ జేయఁబోవుచున్నాను.

విక్ర—నాకృతజ్ఞత నిప్పుడు మాటలతోఁ జెప్పుట శక్యము కాదు. ముందు మీరంతయు నావర్తనచేతనే చిత్తగించెదరు. నా యుద్యోగము మానివేయవలసినదని మీరు చెప్పరని తలఁచెదను.

వీర—అది నీభార్యయిష్టము.

విక్ర—నాభార్యా!

వీర—ఉద్యోగము మానివేయుట నీ యిష్టము నీ భార్య యిష్టము. మీరిద్దఱు నాలోచించుకొని మీ యిష్టమువచ్చినట్లు చేయవచ్చును.

విక్ర—నాభార్యా! మీ రిప్పు డన్నమాట భార్యయని కాదుగదా?

వీర—అదే. నీభార్యయనియే నే నన్నాను. ఆవిషయమయి యీవఱకు నేను నీతోఁ జెప్పలేదు.

విక్ర—లేదు. ఒక్కమా టయినను జెప్పలేదు.

వీర—ఈవఱకుఁ జెప్పకపోయినను, ఇప్పుడు స్పష్టముగాఁ జెప్పుచున్నాను. నిన్ను స్వతంత్రునిగాఁ జేయఁదలఁచుకొన్నా నని నే నన్నమాట నాయర్థమదే. భార్య వచ్చుటయే నీకు భాగ్యము పట్టుట. భార్య వచ్చుటవలన నీస్వాతంత్ర్యమునకు భంగమురాదు.

విక్ర—అయ్యా! అయ్యా! మీమాటవలన నాకు మతిభ్రమ కలుగుచున్నది.

వీర—ఓరి బుద్ధిహీనుఁడా! నీకు వెఱ్ఱియెత్తుచున్నదా యేమి? ఇంతకుముందు నీవు కృతజ్ఞతయంతయు నీయందే మూర్తీభవించి నట్లు మాటాడినావే.

విక్ర—నే నట్లే మాటాడినాను. మీ రీవఱకు స్వాతంత్ర్య మనియు భాగ్య మనియు సెలవిచ్చినారు గాని భార్యనుగూర్చి యొక్క మాటయైనను జెప్పలేదు.

వీర—భార్యయని చెప్పుటచేత నిప్పుడు నీభాగ్యమున కేమి నష్టము వచ్చినది? నీకు భాగ్యము వచ్చినప్పుడు దాని కాధారమయిన జీవధన మెట్లు రాకుండును?

విక్రి—నాసౌఖ్యమునకు భంగము వచ్చెడుపక్షమున. నే నెట్టి భాగ్యమునైనను తృణప్రాయముగా నిరాకరించవలసిన దే. నన్ను ధన్యుని గాఁ జేయఁదలఁచుకొన్న యాచిన్నది యెవరు?

వీర—ఆచిన్నది యెవరో నీ కేమికి? ఆచిన్నది యెవ్వరైనను నీ వా కన్నెను వరించి వెంటనే వివాహ మాడెద నన్నమాట మాత్రము నాతో చెప్పు.

విక్రి—నే నెఱుఁగని కాంతను కామించి వరింపుమని చెప్పుట మీకు ధర్మము కాదు.

వీర—నీ వెఱుఁగని కాంతను వరింప నని నిరాకరించుట నీ కంతకుమునుపే ధర్మము కాదు.

విక్ర—అట్లయినపక్షమున మీతో నేనొక్క సంగతి మనవి చేయవలెను. ఈవఱకే నామనస్సు వేఱొక కన్యమీఁద తగిలి యున్నది. నాపాలిటి యీ భాగ్యదేవతను చేపట్టుటకు నాహృదయము కృతనిశ్చయ మయినది.

వీర—ఆనిశ్చయమును మానుకొనుట కేదో సాకు కల్పించుమని నీ హృదయమునకు బోధించు, నీహృదయము మొట్టమొదట కొంత ఖేదపడవచ్చును గాని తరువాత ననివార్య మయిన యాజ్ఞ చేత నామెసేవను వదలుకో వలసినదై సమాధాన పడును.—

విక్ర—నే నామెతో నెన్నో శపథములు చేసినాను.

వీర—నీ శపథములకు మాఱుగా నీ భాగ్యదేవతయు నీకంటె నెక్కువశపథములు చేసియుండును గాన, నీ కందువలన వచ్చెడు నష్టము లేదు. కామాతురులు చేసెడు శపథము లెప్పుడును చెల్లింపఁ దగినవి కావు, కాఁబట్టి నీశపథము లామెశపథములలో చెల్లు పెట్టుకొమ్మను.

విక్ర—నే నొక్క విన్నపము చేసెదను. మీరు కోపపడక క్షమించవలెను. ఈయొక్కవిషయములో మాత్రము మీయాజ్ఞను నేను మన్నింపఁజాలను.

వీర—విక్రమా! ఇంతవఱకును నీమాటలు శాంతివహించి విన్నాను. ఇఁక నేను శాంతత వహింపఁజాలను, నామాట కెను రాడనంతవఱకును నేను శాంతమూర్తిని. నామాట కెదురుచెప్పిన తరువాత నాకు శాంతియు గింతియు నుండదు. నిష్కారణముగా నాకు కోపము తెప్పించఁబోకు.

విక్ర—అయ్యా! ఈవిషయములోమాత్రము మీయాజ్ఞను నేను మన్నింపఁజాలను.

వీర—పో! నాబొందిలో ప్రాణముండఁగా నిన్నిఁక 'విక్రమా' అని పిలిచినపక్షమున, నన్ని పేరునఁ బిలువఁబోకు.

విక్ర—నామనవి చిత్తగింపవలెను.

వీర—ఇఁక నీ మాట వినను. నీనోటినుండివచ్చిన యక్షర మొక్కటి వినను. నేను చెప్పినదాని కొప్పుకొన్నపక్షమున, తల యూఁచు. లేనిపక్షమున—

విక్ర—మొగమైనను చూడకమునుపే నేను దేనినో కురూపిని గట్టుకొనుట కొప్పుకోనా!

వీర—నోరుమూసికో. పెండ్లికూఁతురు నామనస్సువచ్చినంత కురూపిణిగా నుండనీ. ఆ చిన్నదానికి రెండుభుజములు మీఁదను రెండు కంతులున్నవనుకో; గడకఱ్ఱలాగున పొడుగుగా నున్నదనుకో; కుడికంటిలో కుంకుడుకాయంత కాయ యున్నదనుకో; గడ్డమును మీసములును గలిగి ముడుతలుపడ్డ ముసలిచర్మము కలదనుకో. ఇన్ని యవలక్షణము లున్నను నేను వరింపుచున్న చిన్నదానిని నీవు రాత్రిందివములు బట్టువలె పొగడుచు పద్యములు చెప్పి సౌందర్యవర్ణనము చేయవలసినదే.

విక్ర—కుమారుని విషయమై యిట్లు నిర్బంధపెట్టుట తండ్రికి ధర్మముకాదు.

వీర—ఓరిగాడిదా! నీయధికప్రసంగము చాలించు. ఊరక ప్రేలకు.

విక్ర—జన్మమెత్తిన తరువాత నాకింతదుఃఖ మెప్పుడును కలుగలేదు.

వీర—అబద్ధ మాడుచున్నావు, నిజముగా నీమనస్సులో నీవు సంతోషించుచునే యున్నావు. నేను కొంచె మావలికిఁ బోఁగానే నన్ను చూచి పండ్లికిలించి తప్పక నవ్వెదవు. నే నెఱుఁగుదును.

విక్ర—పెద్దలయెడల నెట్లు ప్రవర్తింపవలయునో నే నెఱుఁగుదును.

వీర—ఆగ్రహపడఁబోకు. కొంచెము శాంతిపడు. నీకోపము గీపము నావద్ద పనికిరాదు.

విక్ర—కోపము లేదు. నాజన్మమధ్యమున నిజముగా నేనింత శాంతత యెప్పుడును వహించి యుండలేదు.

వీర—ఇది శుద్ధాబద్ధము. నీమనస్సులో నీకిప్పుడు కావలసి నంతకోప మున్నది. ఆకోపము నాముందు సాగదు.

విక్ర—దయచేసి నామనవి చిత్తగించవలెను—

వీర—నీమనస్సులో నున్నదంతయు వెడలఁగ్రక్కవలె నను కొనుచున్నావేమి? నావలె కొంచెమునీవు శాంతుఁడవయి యుండ లేవా? కోపమువలన కార్యమేమియు లేదు. ఓరిగాడిదా! ఓరి చండాలుఁడా! కోపమువలన మేలు కలుగునురా? ఓరిమూర్ఖుఁడా! ఓరినిర్భాగ్యుఁడా! ముగ్ధునివలె మానముపూని నీకోపము వెల్లడించు కొనుచున్నావు. నాకు కోపము తెప్పింపఁబోకు. నాశాంతస్వభావ మును జూచి నీవు నిర్భయముగా చెలరేఁగుచున్నావు. నాపరమ శాంతత నీకు లోకువయినది. ఇటువంటిచర్యలవలన పరమశాంతుఁ డయినమహర్షికి సహితము కోపము రాకమానదు. నామాట విను. ఆలోచించుకొనుటకు నీకాఱుగంటలకాలము గడువిచ్చినాను. ఈ గడువులోపల నీవు బుద్ధితెచ్చుకొని మాఱుమాటాడక నేను చెప్పిన దానికెల్ల నొప్పుకొన్నపక్షమున, నేను నిన్ను క్షమించవచ్చును. తొందరపడఁబోకు. నామాటకు సమాధానపడనిపక్షమున, ఇఁక నీవు నాయింట నడుగుపెట్టఁగూడదు. నేను మండెప్పుడును నీమొగము చూడను. నీపని తీయించివేసెదను. నీకు చిల్లిగవ్వ లేకుండ నాసా స్త్రితయులకు వ్రాసి యిచ్చెదను. నిన్నీభూమిమీఁద నిలువనియ్యను. నిన్ను సుఖముగా బ్రతుకనిచ్చినయెడల నాపేరు మాఱుపేరు పెట్టు.

(అని వెడలిపోవుచున్నాఁడు.)

విక్ర—ఈయన దొడ్డతండ్రి; పరమశాంతుఁడు. నాయనా! నన్నింతటితో విడిచిపెట్టినందుకు నీకు పదివేలనమస్కారములు. పెండ్లివిషయములో కొడుకునకు బుద్ధిచెప్పుట చక్కగానే యున్నది.

ఎవతెనో పెద్దదానిని ధనవంతురాలిని నా కీయన కట్టిపెట్టఁదలఁచు కొన్నాఁడు. ఈయనమాత్రము చిన్నతనములో నితరవిచారములు మాని యకృత్రిమానురాగముచేత తనమనసు వచ్చినకన్యనే భార్య నుగా కోరి తెచ్చుకొన్నాఁడు! అట్టివాఁడు కన్నకొడుకువిషయములో నన్యథా తలఁచుట వింతగా నున్నది.

[రాముఁడు మరలఁ బ్రవేశించు చున్నాఁడు.]

రాము—అయ్యా! అయ్యా! మీతండ్రిగారు మహాకోప ములో వెళ్ళిపోతూవున్నారు. నోట్లోయేమిటో గొనుక్కుంటూ దబ దబ మెట్లు దిగి నేను దోవలో అడ్డం వుండేటప్పటికి నానెత్తిమీఁద వక్క చరువు చరిచి కావలిస్తే నీయజమానుడితో చెప్పుకోపొమ్మని. నన్ను తోసుకొని వెళ్ళిపోయినారు. నేనే మీస్థితిలోవుండి నాతండ్రే నామీఁద యిలా కోపపడ్డపక్షానికి, నేనతణ్ని తక్షణం తరిమి వేస్తును.

విక్ర—ఈ ఱ్ఱాఁగుబోతుప్రసంగముచాలించి నోరుమూసికో. నీవిందుకే వచ్చినావా? మఱి యేదైనపనిమీఁద వచ్చినావా? నా యెదుటనుండి లేచిపో. (అని గెంటి లోపలికిఁ బోవుచున్నాఁడు.)

రాము—సరిసరి! ఇది మరీబాగా వున్నది. ఈయనగారు తన కోపం తండ్రిమీఁద చూపించడానికి చేతఁగాక లోకువయినవాణ్ని నామీఁద చూపిస్తూవున్నారు. వకరు కోపంతెప్పించినప్పుడు ఆకోపం మరివకరిమీఁద చూపడం న్యాయం కాదు. అలాచెయ్యడంచేత—

[ఒకభటుఁడు ప్రవేశించు చున్నాఁడు.]

భటు—రామా! రామా! నీయజమానుఁడు నిన్ను పిలుస్తూ వున్నాఁడు.

రాము—ఓరిగాడిదా! అలా అరుస్తావేమి? మెల్లిగాపిలిస్తే

నాకు వినబడ దనుకున్నావా యేమిటి? ఇది నీ నీచస్వభావం తెలియ చేస్తున్నది. వట్టినీచ—

భటు—వేగిరం. వేగిరం.

రాము—వేగిర మేమిటి! ఓరిగాడిదా! నీవుకూడా నన్నాజ్ఞాపించడమేనా? ఓపొగరుమోతుముండ—(అని భటుని గొట్టుచు వెడలిపోవుచున్నాఁడు.)

---

౨. రంగము—ఉత్తరపువీధి.

[మంథర ప్రవేశించు చున్నది.]

మంథ—సరి! నాయజమానురాలి కిప్పుడు విక్రమసేనుఁడని మరివకవరుఁడుకూడా వచ్చినాఁడు. సొమ్మునాచేతిలో పడితేనేగానివట్టిపొడిమాటలతో నే నతనికి వుత్తరాలను జేర వెయ్యను. పాపము! మాదామోదరవర్మకు తిలోదకాలు చెప్పి సాగనంపినారు. విజయపాలుఁడు యీవూళ్ళోనే వున్నాఁడని చెప్పి, అతనికి నేను చెయ్యవలసినఆఖరుపని చేసివేసినాను. తాను రాధాదేవి అని భ్రమపడుతూవున్నతనప్రియురాలివద్దనుంచి వచ్చేవుత్తరాలు వుచ్చుకోవడానికి పురుషోత్తమదేవుఁడుగారు సరిగా వేళకు యిక్కడ వుండకుండా వుండేవారుకారు. తనప్రియురాలు చిన్నావిడ గాదు పెద్దావిడే అనీ, ఆవిడకు నలభయియేళ్ళువుంటవనీ తెలియచెప్పివేస్తే నాకు వచ్చేలాభం పోతుందని నేను యెరిగినదాన్ని అయినా, యిలా పెద్దమనిషిని మోసం చేస్తూ వుండడంచేత నామనస్సు నన్ను బాధిస్తూ వున్నది.

[పురుషోత్తమ దేవుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

పురు—ఓదూతీ! నాప్రాణములు నిలిపెడు దేవదూతిక యింకను రాలేదేమని నీ నిమిత్తమే నే నెదురుచూచు చున్నాను. గడియసేపటినుండి నే నీవీధియొక్క దక్షిణపుకొన నున్నాను.

మంథ—ఓయి దేవుడా! ఉత్తరపుకొనను మీా నిమిత్తం నే నెదురు చూస్తూ వున్నాను.

పురు—అందుచేతనే కాఁబోలును నీవు నాకు కనఁబడలేదు. నీ వా వైపునుండి వచ్చునప్పుడు నన్ను దాటిపోకుండ నిన్ను పిలిచి పలుకరించుటకే నేను బట్టలకొట్టులో వీధి కెదురుగా నున్న కిటికీలో కూరుచుండి మరి నిద్రపోయినాను.

మంథ—అలాగైతే మీారు నిద్రపోతూవున్న సమయంలో మీాదగ్గరనుంచే నేను వెళ్ళివుంటాను.

పురు—అయి యుండును. ఇంత ప్రొద్దెక్కిన దని నిద్రలేచు వఱకును కలలో నైనను నే ననుకో లేదు. మంథరా! నీవు నా కేమియుఁ దీసికొని రాలేదా?

మంథ—యెందుకు తేకుండా వుంటాను? తెచ్చినాను. ఉత్తరం తెచ్చి నా రవికెలో పెట్టుకొన్నాను.

పురు—నీ వెప్పుడును వట్టిచేతులతో రావని నే నీవఱకే యూహాచేసినాను. ఏదీ? నా ప్రాణేశ్వరి యేమివ్రాసినదో చూడనీ.

మంథ—ఇదిగో! (అని యుత్తరముతీసి యిచ్చుచున్నది.)

పురు—(చదువుచున్నాఁడు) "ఓ హృదయప్రియా! ఒక నొకప్పుడు మోహావిషయములో నాకస్మికముగా నొకవింత యన రాగము పుట్టి, సంవత్సరముల కొలఁది స్నేహము చేసినవారిలోకఁ టెను ఘనమైన యనుబంధమును కలిగించు చుండును. పురుషోత్తమ

దేవుఁడుగారి ప్రథమసందర్శన సమయమునందే నామనస్సులో నటువంటి గాఢానురాగ ముదయించినది''—మేలు మేలు!—''లజ్జాశీలయైన యువతి యింతకంటె నెక్కువ చెప్పరాదు. అయినను నే నింకొక్కమాట చెప్పెదను. పురుషోత్తమ దేవుఁడుగారు నేను తమ దాస్యమున కర్హురాల నని భావించిన యెడల నేను ధన్యురాల నగుదును. ఇట్లు మీ పాదసేవకురాలు—రాధ.''

మంథరా! నీయజమానురాలు భాషయందు మహావిద్వాంసురాలుగా నున్నదే! ఏమి యీపాండిత్యము! ఏమి యీవాగ్ధార!

మంథ—ఆమెకువున్న లోకానుభవానికి యిదివకచాశ్చర్యం.

పురు—ఏమి! పదునేడేండ్లకే యింత లోకానుభవమా!

మంథ—నిజంగానే ఆవిడకు కావలసినంత లోకానుభవం వున్నవి. ఆవిడ యెన్నో గ్రంథాలు చదివింది.

పురు—ఈప్రకారముగా వ్రాయఁగలుగుట కామె బహు గ్రంథములు చదివి యుండవలెను.

మంథ—వ్రాతకేమి ? మీవిషయంలో ఆవిడ యేలాగు చెపుతూవుంటుందో మీరు వింటేనా!

పురు—ప్రేమ మిచ్చి యాదరించుటలో నావంటి మంచిభర్త లోకములో తనకు మఱియొకఁడు దొరకఁబోడని నీ దేవితో చెప్పుము. అయినను మనము సర్వమును యథావిధిగా చేయవలెను గనుక, ముందుగా వివాహమునకు పెద్దాబిడ సమ్మతి పొందవలెను.

మంథ—పెద్దావిడ వప్పుదల కోరడంచూస్తే, యీ వివాహం వల్ల ధనవంతులు కావడం మీకోరికయునట్టు నే ననుకుంటాను.

పురు—ఓదూతీ! నా యుద్దేశమును నీవు చక్కగా గ్రహించినావు. నేను బీదవాఁడ నగుటచేత, నే నయోగ్యకార్యమునకు లోఁబడఁజాలను. నాకు ధనమే యక్కఱలేని పక్షమున, నీ యజమానురాలిని తద్ధనమునుగూడ నేనుదొంగతనముగా నేగ్రహించియుందును. నేను ధనికుఁడను కాకపోయినను లోభినికాను. ఇదిగో! ఈరూపాయి పుచ్చుకొని నీవు చీర కొని కట్టుకో. పో.

(అని చేతఁ బెట్టుచున్నాఁడు.)

మంథ—మీరు మహాదొడ్డవారు. మీవంటి దాతను నేను యిదివరకు యెక్కడా చూడలేదు. మీవద్ద సొమ్ము పుచ్చుకున్నానంటే అమ్మగారు కోపపడుతా రేమో!

పురు—పయి కనకపోయినను ధనమిచ్చువారియందు స్త్రీలకు లోపల బహుసంతోషము. నీ యజమానురా లడిగినపక్షమున, ఒక రూపాయికాదు నీకు నేను పదిరూపాయ లిచ్చితినని చెప్పు.

మంథ—ఇయ్యనిదే అబద్ధంకూడా చెప్పనా? పాపంకాదూ! ఏ మయినా యివ్వండి. అలాగే చెవుతాను.

పురు—మా వివాహ మయినతరువాత నిది నిజ మగునట్లే చేసెదనులే పో. (అని పోవుచున్నాఁడు.)

[రాముఁడు ప్రవేశించు చున్నాఁడు]

రాము—అమ్మా! నన్ను క్షమించవలెను.

మంథ—రామా! యిక్కడకు యెందుకు వచ్చినా నను కున్నావు? చీర కొనుక్కోవడానికి—

రాము—నీమాయవేషాలు కొంచెంసేపు కట్టిపెట్టి నాతో నిజం చెప్పు. ఇక్కడయెవరూ లేరులే. నీవు మమ్మల్ని మోసం చేస్తూవున్నావు. నీగుట్టు నేను కనిపెట్టినాను. పురుషోత్తమ దేవుడి

గారిచేతికి నీవు వుత్తరం యిస్తూవుండగా నేను కళ్ళారాచూచినాను. నీవు యిలాగు వుత్తరాలు జేరవేస్తూవున్నావుగా? యీసంగతి నేను మాప్రభువుగారితో తప్పకుండా చెవుతాను. ఆయన వూనుకుంటే యీయనపని నేను పట్టిస్తాను.

మంథ—ఓరి తెలివితక్కువవాడా! యేమనుకున్నావు? ఆహాహాహా! ఓరి బుద్ధిహీనుడా! యీవుత్తరం సుభద్రమ్మగారు వ్రాసింది రా. ఆవిడగారు యితణ్ని మోహించి వుత్తరప్రత్యుత్తరాలు జరుపుతూవున్నది.

రాము—ఆహా! యేమివింతలు వినబడుతూవున్నవి! ఆవిడె గుమ్మంవద్దనుంచి నేను యీంభై మూళ్లు నడిచినాను. నాకుయీసంగతి వొక్కమాటూ తెలిసిందికాదూ!—మంచిది చిన్నావిడె యేమంటూవున్నది? నాయజమానుడికి యేమయినాసమాచారం పంపిందా?

మంథ—ఏమి సమాచారం? ఆవిడమనస్సు తిన్నగా లేదు. ఇప్పుడు మీవిజయపాలుడికి పులిమీద పుట్రలాగు దామోదరవర్మకంటె పెద్దపోటీదారు వచ్చినాడు. వీరసేనుడుగారు తనకొడుకుకోసం ప్రయత్నం చేస్తూవున్నారు.

రాము—ఏమీ! విక్రమసేనుడిగారికోసమా?

మంథ—అవును. ఆయనకోసమే. ఇదంతా నేను పొంచుండి విన్నాను.

రాము—ఆహాహాహా! మంథరా! ఈశుభవార్తతీసుకుని నేను వేగిరం వెళ్ళిపోవలెను.

మంథ—నీవు నవ్వితేనవ్వు. నేను చెప్పినమాటమాత్రంనిజం. నేను ప్రమాణం చేసి చెపుతాను. (పోవుచు) రామా! యిందువల్ల అధైర్యపడవద్దని నీయజమానుడితో చెప్పు.

రాము—నాయజమానుడి కధైర్యం యెప్పుడూ లేదు.

మంథ—ఆ విషయమును విక్రమసేనుడితో పోట్లాడ తలంచుకోవద్దని చెప్పు.

రాము—ఆవిషయమై నీవు భయపడవలసినపని లేదు. ఆపని యెప్పుడూ జరగదు.

మంథ—ఇది నీకు నిశ్చయమేనా? విచారం మాని ధైర్యం తెచ్చుకోవలసినదని చెప్పు.

రాము—మాకిక కావలసినంత ధైర్యం.

(ఇద్దఱును వేఱువేఱుగా వెడలిపోవుచున్నారు.)

తృతీయాంకము.

౧. రంగము—రాజోద్యానము.

[విక్రమసేనుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

విక్ర—రాము డిప్పుడు చెప్పినమాట నిశ్చయమే యయి యుండును. ఇదంతయు వింతగానున్నది. ఏమీ! నాతో పాఱిపోయి రాఁదలచుకొని యున్నచిన్నదానినే వివాహము చేసికొమ్మని నన్ను మాతండ్రి బలవంతపెట్టఁ గోరుచున్నాఁడు. ఇంకను గొంతకాలము వఱకును నాకున్నసంబంధ మతఁడెఱుఁగఁగూడదు. ఇటువంటివిషయములలో నతఁడు వ్యవహారము చక్కఁబెట్టువిధము చూడఁగా మహా నిరంకుశముగా కనబడుచున్నది. కానిమ్ము. నేనుమాత్రము వెంటనే నానిశ్చయమును త్రిప్పుకొని యతనియొద్ద నాసమ్మతిని తెలుపవలెను. అత్యాకస్మికముగా నామతి మార్చుకొన్నట్లాతని కొకవేళ తోఁచ

వచ్చెను. అయినను నాహృదయము యొక్క మార్పు కృత్రిమమయినది కాదని నేనాతనికి నమ్మకము పుట్టించఁగలను. ఓహో! ఆయనే యిక్కడకు వచ్చుచున్నాఁడు! కోపముచేత ఆయనముఖ మెంత క్రూరముగాఁ గనఁబడుచున్నది! (అని ప్రక్కకుఁ దొలఁగుచున్నాఁడు.)

[వీరసేనుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

వీర—ఈప్రాణములతో నేను వానిని క్షమించను. ఇటువంటి యవమానము జరిగినతరువాత నేను భూమిమీఁద బ్రతుకను. ఏమన్నాను! బ్రతుకనన్నానా? కాదు వానిని బాధపెట్టుటకయి యేఁబది యేండ్లయినను నేను తప్పక బ్రతికెదను. ఇందాఁక వాఁడు చూపిన యవిధేయతవలన నామతి చెడినది. వాఁడు కేవల దురహంకార మూర్ఖ స్వేచ్ఛావిహారశీలుఁడు. ఈయవినయ మంతయు వాని కెట్లు వచ్చినది? ఇది యంతయు నేను వానిని తక్కిన యందఱికొడుకుల కంటెను కూఁతులకంటెను ముందుగా కన్నందువలనను జీతము గాక సంవత్సరమున కేఁబదిరూపాయలు లధికముగా పంపుచున్నందువలనను గలిగిన ఫలము. ఇఁక వానికిని నాకును ఋణము చెల్లినది. నాకు కానివాఁడు నాకొడుకే కాఁడు. ఇఁక నేను వానిముఖము చూడను. చూడను. ఎన్నఁడును చూడను.

విక్ర—(ముందునకువచ్చి తనలో) పశ్చాత్తాపపడుచున్నవాని వలె దీనముఖము పెట్టవలెను.

వీర—ఓ నిర్భాగ్యుఁడా! నా కంటఁబడక దూరముగా తొలఁగిపో.

విక్ర—అయ్యో! పశ్చాత్తప్తుఁడయిన కుమారుఁడు మీ ముందు నిలువఁబడినాఁడు.

వీర—నాముందు బుద్ధిమాలిన క్రూరుఁడు నిలువఁబడినాఁడు.

విక్ర—నేను నిజముగా నే పశ్చాత్తప్తుఁడ నయినాను. చేసిన యపచారము నొప్పుకొని తమ చిత్తవృత్తికి లోఁబడ వలె నని నేను వచ్చినాను.

వీర—ఏమిా?

విక్ర—ఈవఱకు తమరు నావిషయమునఁ గనఁబఱిచిన మంచితనమును దయను పుత్రవాత్సల్యమును చింతించి తలపోసి యాలోచించుకొని బుద్ధి తెచ్చుకొను చున్నాను.

వీర—మంచిది. తరువాత?

విక్ర—అంతేకాక తమరు సెలవిచ్చిన సుతధర్మమునుగూర్చియు విధేయతను గూర్చియు పితృస్వాతంత్ర్యమును గూర్చియుఁ గూడ పదింబదిగ నాలోచించుకొని కర్తవ్యవిచారము చేసికొను చున్నాను.

వీర—ఓరి వెఱ్ఱికుఱ్ఱవాఁడా! ఆపయిని?

విక్ర—నా యాలోచనయొక్క పర్యవసానము తమసంతుష్టి నిమిత్తమయి నాయిష్టములను మఱచి సమస్తవిషయములలోను తమకు భృత్యుఁడనయి నడుచుకోవలెనని నిశ్చయము చేసికొన్నాను.

వీర—ఇప్పుడు నీవు కొంచెము తెలివిగలమాట లాడు చున్నావు. నీవాడిన మాటలలో తెలివిమాలిన మాట యేదియు లేదు. ఇంతకంటె తెలవిగల మాటలు నీ వింతకుముం దెప్పుడును నాముందు పలికి యుండలేదు. నీ విప్పుడు మరల నా కొడుకు విక్రముఁడ వయినావు.

విక్ర—తమ యనుగ్రహమునకు పాత్రుఁడ నగుటచేత నేను కృతార్థుఁడ నయినాను.

వీర — నాప్రాణమా! నాముద్దుకుఙ్ఞా! నిజముగా ఆచిన్నది యెవరో నీ కిప్పుడు చెప్పెదను. నీమూర్ఖత్వమును కోపమును జూచి నే నప్పుడు నీతోఁ జెప్పలేదు. విని నీవిప్పు డత్యుత్ప్రమోదముల పాలు కావచ్చును. కళావతివిషయములో నీయభిప్రాయ మేమి?

విక్ర — ఎక్కడి కళావతి? భీమవరములో నుండెడుకళావతి కాదా?

వీర — భీమవరమా! ఎక్కడిభీమవరము? కాదు. సుభద్రమ్మను, ఆమె మేనకోడలు కళావతిని నీ వెన్నఁడును జూడనే లేదా? నీవుపనిలోఁ బ్రవేశించి వెళ్ళిన తరువాత వారు మనయింటి కొక పర్యాయము వచ్చినారు.

విక్ర — సుభద్రమ్మ! కళావతి! ఈపేరు లెప్పుడును నేను విన్నట్టేజ్ఞప్తి లేదు. ఇప్పుడు కొంచెము నాకు స్మరణకు వచ్చుచున్నది. అవునవును. ఆచిన్నదానిది మొల్లకన్ను. అవునా? కొంచెము రాగి వెంట్రుకలు.

వీర — మొల్లకన్నా రాగివెంట్రుకలా? ఎంతమాత్రమునుగావు.

విక్ర — అట్లయినపక్షమున నేనే మఱచిపోయి యుందును. ఆచిన్నది నేను చూచినచిన్నది కాదు.

వీర — విక్రమా! ఆచిన్నదానిసౌందర్య మేమని చెప్పను! ఆయువతీమణి రెండవ రతీదేవి. పదునాలుగుసంవత్సరములు దాఁటి పూర్ణ చంద్రబింబమువలె కళావతి యిప్పుడు పదునేడవయేట నిండు యౌవనవతియై యున్నది.

విక్ర — ఆవిషయమయి నా కంత చింతలేదు. మీమనస్సును సంతోషపెట్టుట యొక్కటియే నాకు కావలెను గాని నాకితరములో దేనితోను పని లేదు.

వీర—విక్రమా! అది సత్యమే కాని, ఆచిన్నదిమాత్రము కేవల సమ్మోహనమంత్రాధి దేవతసుమా! ఆమె కన్నులలో లక్ష్మీ కాపురమున్నది. ఆమెకటాక్ష ప్రసారము కొంచెము తగిలెనా, తమజపతపములు చాలించి మౌనికాంతు లయినను దాసు లయి పాదాక్రాంతులు కావలసినదే. అహా! ఆ నవ్వుమొగము! ఏమి యా చెక్కుటద్దముల ధాళధళ్యము!

విక్ర—(తనలో) ఇది సత్యము. వృద్ధుఁడయినను, ఇతఁడు సరిగా వర్ణించినాఁడు,

వీర—విక్రమా! ఏమి యామె మల్లెమొగ్గలఁబోలు పలువరుస!

విక్ర—వర్ణనాంశము చాలును. వారిలో నేనిప్పుడు వరింపవలసినది మేనత్తనా? మేనకోడలినా?

వీర—ఓరి నిర్భాగ్యుఁడా! నీమనస్సు రాయివలె నున్నదేమి? నాచిన్నతనములో నీవయస్సున నాకిటువంటివర్ణన చెవులఁ బడిన పక్షమున, ఆకాశబాణమువలె పైకెగిరి గంతులు వేసెడి వాఁడను. నీ విప్పుడు కదలనే కదలకున్నావు. మేనత్తనా? ఓరిబుద్ధిహీనుఁడా! నీ తల్లిని నేను లేవఁదీసికొని వచ్చి వరించినసంగతి నీవు విన్నావా లేదా? నాకు చక్రవర్తిత్వము వచ్చినను, నేనయినపక్షమున వయసు జాఱినదానివాసన నాకు సోఁకనీయను.

విక్ర—మీ తండ్రిగారిని సంతోషపెట్టుట కయినను, ఆపని చేయరా?

వీర—మా తండ్రిగారిని సంతోషపెట్టుటకా? లోకములో నెవరిని సంతోషపెట్టుటకును నేను చేయను—ఏమన్నావు? మా తండ్రిగారినా! అవునవును. మఱచి పోయినాను. నాతండ్రిగారు

చెప్పినపక్షమున—అది వేరేసంగతి—విక్రమా! ఆయన నావలె కొడుకునకు చన విచ్చెడివాఁడు కాఁడుసుమా!

విక్ర—కాఁడు నిశ్చయమే.

వీర—విక్రమా! నీభార్య చక్కనిదైనందుకు నీకు విచారము లేదుగదా!

విక్ర—నేనాసంగతి యీవఱకే చెప్పినాను. ఈవిషయములో నాకు కావలసినదెల్లను మిమ్ముసంతోషపెట్టుట యొక్కటియే. మీ కిష్టమయినయెడల చక్కనిదన్న హేతువుచేత నే నేచిన్నదానిని నిరాకరింపను. ఇందాఁక మీరు కంతులని, కాయకన్నని నావధువునందిటువంటివే మఱికొన్ని శుభలక్షణములను గూడ వర్ణించియున్నారు. లోకసామాన్యముగా మీ రభివర్ణించినయవగుణములు లేనికన్యను వరించుటయే నాయభిమతమయినను, తమచిత్తానుసారముగా కన్నులంధకాయలుమాత్రమే కాక పువ్వులున్న చిన్నదానిని వరింపుమన్నను నేను వరింపవలసినవాఁడనే.

వీర—ఏమి యీపితృభక్తి! నీ నీతివాక్యము లింతటితో చాలించుము. ఆచిన్నదానిసౌందర్యము తలఁచుకొనఁగానే యిప్పుడు నాకే యాచిన్నదానిని వరింపవలె నన్నబుద్ధి పుట్టుచున్నది.

విక్ర—తమయిష్టానుసారముగానే జరగవచ్చును. కళావతిని మీరే వరింపఁ దలచుకొన్నయెడల, అప్పుడు నేనామెమేనత్తను వరించుట తమయభిమత మయి యుండవచ్చును. లేదా మీరింతలో మీయభిప్రాయము మార్చుకొని పెద్దామెనే చేపట్టఁ దలఁచుకొన్నయెడల, అప్పుడు చిన్నామెనే నేను వరించుట తమయిష్టము కావచ్చును. మేనత్తయైనను, మేనకోడలయినను, నాకెవ్వరైనను భేదము లేదు. తమయిష్ట మేదో యదే జరగవచ్చును.

వీర—ఓరిదొంగా! నీవిప్పు డిచ్చకముల కయి మాయమాట లాడుచున్నావు. నీవిప్పు డాడెడుమాటలు మనఃపూర్వకము లైనవి కావు. నీమొగము చూడఁగానే నీవబద్ధము లాడుచున్నట్లు నాకు పొడకట్టుచున్నది. నీదొంగవేషములు నావద్ద పనికిరావు. విక్రమా! నిజ మొప్పుకో.

విక్ర—నా పితృభక్తియు విధేయతను మీ మనస్సునకు మఱియొకవిధముగా తోఁచినందుకు నాకు విచారము—

వీర—చాలు. నీ పితృభక్తియు గిక్తియు తుంగలో నూరఁ ద్రొక్కు. నీమాయమాటలు కట్టిపెట్టి నీవు నావెంటరా. సుభద్రమ్మపేర చీటి వ్రాసి నీచేతికిచ్చెదను. నీవిప్పుడేపోయి నాచిన్న దానిని చూడ వచ్చును. ఆ భూలోకదేవతయొక్క దివ్యసుందర విగ్రహమును జూచినప్పుడు నీకన్నులు మిఱుమిట్లుగొనక మానవు. ఆమెముఖసందర్శనముచేత వలపువెఱ్ఱి తల కెక్కి యద్భుతప్రమోదములతో మోహపరవశుఁడవయి నీవు నావద్దకు పరుగెత్తుకొని రాకపోయిన పక్షమున, నన్నీపేరునఁ బిలువఁబోకు. అప్పుడును నీ వుదాసీనతనే కనఁబఱిచినయెడల నీకుమాసి వేసి నాచిన్నదానిని నేనే పెండ్లి చేసికొనెదను. (అని యిద్దఱును నిష్క్రమించుచున్నారు.)

---

౨. రంగము—చారుమతియొక్క గది.

[దర్పసారుఁ డొంటిగా ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

దర్ప—చారుమతి యిప్పుడే వచ్చునని చెప్పినారు. ఆమె యింకను రాలేదు. నేను స్వస్థచిత్తుఁడనయి యాలోచించుకొన్నప్పుడు

చంచలమైన నాయసంతుష్టస్వభావము నాకే నీచముగాఁ గనఁబడుచున్నది. అయినను నా కీయొక్క దానిమీఁదఁ దక్క మఱి దేనిమీఁదను ధ్యానము పాఱకున్నది. ప్రాణాధికురాలయిన యామెయే నాకు లోకముగా నున్నది. నే నెందుచేతనో నిష్కారణముగా కొఱకొఱలాడుచు నున్మత్తునివలె చంచలచిత్తుఁడనై యున్నాను. నా తప్పిదము నాకు స్పష్టముగా కనబడుచున్నను దిద్దుకొనుటకు శక్తుడను గాకున్నాను. మే మిద్దఱమును సమావేశ మయినప్పు డామె కన్నులయం దెట్టి యవ్యాజప్రేమమును అకృత్రిమానందమును గనఁబడినవి! ఆమె చూపిన యాదరము మనస్సు నెంత కరఁగించినది! మూఢు మొగమును బెట్టుకొని యామెను నిందింపవలె నన్న నిశ్చయముతోనే నేను వచ్చినను, ఆమె ప్రసన్నముఖమును జూడఁగానే యట్లగపడుటకు నాకే సిగ్గు వేసినది. వీరసేనుఁడుగా రెదుటనుండుటచేత నేననఁదలఁచుకొని వచ్చిన మాటలనుసహిత మనలేకపోయినాను. అయినను న న్నెడఁబాసి యున్నప్పు డామె నే ననుకొన్నంత సంతోషముగా లేదన్నవార్తను తెలిసికొని నామనస్సును తృప్తిపఱుచుకోవలెను. అదిగో! ఆమె వచ్చుచున్నట్లున్నది. అవును! దర్పసారుఁడు తనరాకకు వేచి నిమిషములులెక్కపెట్టుచుఁ గూరుచున్నప్పు డెంత మందగమనముతో వచ్చుచున్నదో!

[చారుమతి ప్రవేశించుచున్నది.]

చారు—ఇంతశీఘ్రముగా మీరు మరల వత్తురని నే ననుకో లేదు.

దర్ప—ఓ చారుమతీ! మన ప్రథమసమావేశ సమయమునందే యథేచ్ఛముగా మాటాడుకొనుటకు ప్రతిబంధకముగా పానకముతో

వుడకవలె మతియొకరు నిలిచియున్నప్పుడు. నేనొక్కసందర్శనముతో తృప్తి నొంది యుండగలుగుదునా?

చారు—ఓ దర్పసారా! నీ విప్పుడు చూపుచున్నయనుగ్రహము నన్ను పారసంతోషసాగరమునందుఁ దేల్చుచున్నప్పుడు, ప్రథమ సందర్శనసమయమునందు నీవు చూపితి వనుకొన్నయనాదరమును గూర్చి నేను ప్రస్తావించుట యుచితము కాదు.

దర్ప—చారుమతీ! అది కేవలభ్రమ! నీ వప్పుడు మతిభ్రమ పడినావు. నీవటువంటి యారోగ్యదశలో నుండుటచేత నేను పరమానందభరితుఁడ నయినాను. నే ననాదరముచూపుట కేదియు కారణము లేదు.

చారు—అయినను నీ వేదో మనస్సులో విచారము పెట్టుకొన్నట్టు నాకు స్ఫురించినది. అది యేదో నీవు నాయొద్ద దాఁచఁ గూడదు.

దర్ప—ఇఁక నామనస్సులో నున్నది నీకు చెప్పివేసెదను. నీ క్షేమవార్తలు మొదలయినవి మీపొరిగింటివాఁడైనదామోదరవర్మ వలన విన్నప్పుడు, మీయూరిలో నున్నప్పటి నీయుత్సాహమును గూర్చియు నీసంతోషమునుగూర్చియు నీమాటలనుగూర్చియు నీపాటలనుగూర్చియు నతఁడు వర్ణించినదానినిబట్టి నామనస్సునకు కొంచె మాయాసము తోఁచినది. నీవు నన్నెడఁబాసి యున్నప్పుడు నేను నవ్వుచు త్రుళ్ళుచు వేడుక లనుభవించుట ద్రోహముగాఁ దలఁచెడు స్వభావము గలవాఁడ నగుటచేత నాకట్లు తోఁచినది. కాముకీకాముకులొండొరుల నెడఁబాయునప్పుడు కన్నుగొలుకులనుండి పుట్టి చెక్కుల జాలువాఱు కన్నీటికాలువ లోకపట్టున నింకిపోవునవికాక స్థిరముగా నుండునవి యైనందున, వారు పునస్సమావేశముచేత వానిని తుడిచి

వేయఁగలుగువఱకును వారి మొగములయందు మందహాసాంకురము లుదయించవుగదా?

చారు—ఇటువంటి యల్పాంశములను పెద్దచేసి నాప్రాణేశ్వ రుఁడు దర్పసారుఁడు నన్ను బాధించుచుండుట యెల్లకాలమునువారాన కయేయుండునా? చిరకాలపరీక్షితమైన మనోవల్లభయొక్క దృఢాను రాగమునకంటెను నీహృదయములో మృగప్రాయుఁడైనయాకుత్సిత పురుషునియొక్క వ్యర్థాలాపము లేయెక్కువ గౌరవనీయము లయినవా!

దర్ప—లేదు లేదు. చారుమతీ! నాకాతనిమాటల యందెంత మాత్రమును గౌరవము లేదు. నీవట్లుండినందుకు నాకు సంతోషము గానే యున్నది. అయినను నీవప్పు డతఁడు చెప్పినంతహృదయోత్సా హముతో పాటలు పాడలేదని చెప్పితివేని నేను తృప్తి నొందెదను. ఆ వినోదసమయమునందు నీవునీదర్పసారుని మఱచిపోలేదనిమాత్రము చెప్పు. చాలును.

చారు—నీవు దూరముగా నున్నప్పుడు నే నెప్పుఁడునుసంతో షముపొందఁజాలను. దర్పసారునికి నాయెడఁగల యనురాగవిషయ మయి నాకణుమాత్రమును సంశయము లేనందున, నేను పయికి నవ్వుమొగముతో నుల్లాసముగా నున్నట్లు కనఁబడుదును. నే నెప్పు డయిన విచారగ్రస్తురాల నయి యున్నట్లుకనఁబడినపక్షమున, అసూ యాపరులు తమలోసంతోషించి తన్నువిడిచి దుఃఖములపాలు చేసెడి గుణవంతునినమ్మి యీామె తనహృదయము నాతనివశము చేసె నని నావిషయమయి చెప్పుకొనునట్లు చేయుటకొఱకే కాని వేఱుకారణము చేతఁగాదు. దర్పసారా! నిన్నుదూషించుట కయి చెప్పను. నామాట నమ్ము. ఎవరియొక్కయనాదరమువలన నాకు మనస్తాపము కలిగినదో నాచెలికత్తెలు గ్రహించి పోదురేమో యని నేను నిశ్చయముగా

లోపల దుఃఖ మున్నప్పుడుసహితము పయికి సంతోషమునే యభినయించు చుందును.

దర్ప—నీ వెల్లప్పుడును నా యెదుట నవ్యాజప్రేమ గలభాగ్య దేవతవే. బద్ధానురాగమయిననీవిషయమున సంశయపడినందున నేనే పశుప్రాయుఁడను.

చారు—నీవలనఁ దగినంత కారణము కలుగనిదే నా హృదయములో నీమీఁద గలయనురాగము లేశ మయినను తగ్గుట తటస్థించినపక్షమున, లోకములో నావంటిపరిహాసపాత్రురాలును కృతఘ్నురాలును స్త్రీజాతిలో మఱియొకతె యుండఁబోదు.

దర్ప—ఓ చారుమతీ! నీవటువంటిమాట యెన్నఁడు ననఁబోకు. కృతఘ్నురా లన్నమాట నామనస్సునకు నొప్పి కలిగించుచున్నది. నీకృతజ్ఞతకు యోగ్యుఁడను గావలసినంతయుపకారము నీకు నే నేదియుఁ జేసి యుండలేదు. ఆసంగతి చక్కగా పరిశీలించినచో నీ హృదయమునకే తేటపడవచ్చును. అతికృతజ్ఞతాబుద్ధి గలదానవయిన నీవు నీసౌజన్యాతిశయమునుబట్టి నీహృదయమునందుఁగల నామీఁది ప్రేమకు కృతజ్ఞతయొక కారణమని భ్రమపడుచున్నావు కాఁబోలును!

చారు—కృతజ్ఞతనుబట్టియే కాకపోయినపక్షమున నీయందలి యేగుణాతిశయమునుబట్టి నీమీఁద నా కనురాగము కలుగవలసినది?

దర్ప—ఏగుణాతిశయమునుబట్టియుఁ గాదు. బుద్ధివిశేషమును బట్టిగాని నీతివిశేషమునుబట్టిగాని నన్ను నీవు ప్రేమించుట నాకు గారవావహము. ఇఁక శరీరసౌందర్య మందువేమో, నాశరీరములోని యేయంగసౌష్ఠవమునుబట్టియు నీప్రేమలో లేశభాగమును నామీఁద నిలువఁగూడదని నీకుఁ జూపుటకయి నేనంగవైకల్యము చేసికొని

కురూపి నగుదునా యని [illegible]తో నేను పలుమాఱు కోయకొనుచుందును.

చారు—ఈశ్వరుఁడె దెవ్వారికైన నొక్క దేహసౌందర్యమును మాత్రము ప్రసాదించినపక్షమున, తన విషయమై యిఱు పరిహాసాస్పద మయినపోరపాటు జరిగిన దనియట్టివాఁడు చింతిల్లవలసి యున్నది. అట్టి వ్యర్థ మయిన శరీరసౌందర్యమునందు నీకంటెఁ గొంచె మధికులని చెప్పవచ్చినవారిని నేను గొందఱిని జూచి యున్నా ననుకొనెదను. అయినను వారట్టివా రగుదురా కారా యనుప్రశ్నమాత్రము నా హృదయ మెప్పుడును నాకన్నుల నడిగి యుండలేదు.

దర్ప—ఓ చారుమతీ! ఈవిషయములో నీచర్య నా మనస్సునకు సరిపడి యుండలేదు. పురుషులయందు శరీరసౌందర్యమన్న నాకు పరమ ద్వేషము. నే ననుకొన్నంత యనురాగము నీకు నామీఁద నుండినపక్షమున, నే నష్టావక్రునివంటి కురూపి నయినను నీవు వేఱొకపురుషుని రూపవంతునిగా భావించియుండవు.

చారు—నీవు న న్నానాదరము చేయవలె నని నిశ్చయించుకొని వచ్చినట్లు కనఁబడుచున్నది. శోచనీయులయిన మాతండ్రిగారు మనల నిద్దఱిని బద్ధులనుజేసి పోయిన యాజ్ఞాబలము చూచుకొని వరులు తమ ప్రియురాండ్రయెడలఁ జూపవలసిన స్వాతంత్ర్యముల నతిక్రమించి నీవు న న్నట్లు చులకన చేయుచున్నావు.

దర్ప—చారుమతీ! నీవిప్పుడు నాసందేహము బలపడి వృద్ధియగుటకుఁ దగినట్లుగా మాటాడుచున్నావు. నే నధికస్వతంత్రుఁడ నయినపక్షమున—అక్కఱలేదు. ఎప్పుడును తదాజ్ఞాబద్ధుఁడనయి యుండుటయే నాకు పరమసమ్మతము. అయినను—ఒక వేళ నీ తండ్రిగారి యాజ్ఞయందు నీకుఁగల యధికగౌరవమే నీ యిచ్ఛ నిట్లు

నిర్బంధించి యున్నదికాఁబోలును! అది లేకపోయినయెడల నీమనస్సు నాకంటె సర్వోత్తరుఁ డయినవానిని గోరియుండును. నీ వాంఛలయం దును వాగ్దానములయందును నీ కట్టి నిర్బంధమే యుండియుండనిపక్ష మున, నే నెల్లప్పుడును నీ స్థిరమయిన ప్రేమ కాస్పదుఁడనై యుందు నన్న యంశమునందు నే నెట్లు నిశ్చయము కలిగియుండఁగలను?

చారు—అట్లయినపక్షమున నన్ను నేఁటినుండియు శోధించి చూడుము. వెనుకటి దంతయు మఱచిపోయి యేనిర్బంధమును లేక మనము క్రొత్తవారివలె నగుదుము. నా హృదయము మాత్రము తా నెక్కువ స్వాతంత్ర్యమును పొందినట్లు భావింపకున్నది.

దర్ప—అదిగో! అదిగో! చారుమతీ! ఇంత వేగిరపాటు కూడదు. నీవు నీ నిర్బంధమును వదలుకొనుట కెంతతొందర పడు చున్నావు! నీకు నాపయిని గల యనురాగ మవ్యాజ మయి దృఢ మయిన దయినయెడల, నే నొక వేళఁ గోరినను నీమనస్సునుండి యది తన పట్టువిడిచి తొలఁగదు.

చారు—ఓదర్పసారా! నీవు నా మనస్సునకు దుర్భర వేదనను కలిగించుచున్నావు. నే నది సహింపలేను.

దర్ప—నీమనస్సునకు నొప్పి కలిగించుట నా యుద్దేశము కాదు. నీ మీఁద నాకింత ప్రేమ లేకుండినపక్షమున, నే నెప్పుడు నణుమాత్రమును నీ కాయాసము కలుగఁజేసి యుండుదును. నే నొక్క మాట చెప్పెదను విను. నాకు కలిగిన సందేహముల కెల్లను మూల కారణమిది—స్త్రీ లెప్పుడును తమ ప్రేమకుఁగల కారణములను చక్కగా యోచించుకొని వానివాని గుణగౌరవమును నిర్ణయించు కొన నలవాటుపడినవారు కారు! పితృాజ్ఞవలనఁగాని కృతజ్ఞతవలనఁ గాని లాభదృష్టివలనఁ గాని కలిగిన దాక్షిణ్యమును కొన్ని సమయ

ములయందు నిర్మల మయిన హృదయానురాగమును గ్రహిం తురు. ఆత్మస్తుతికూడదు. అయినను చెప్పవలసినది చెప్పకోవలెను. వయస్సునుబట్టి కాని రూపమును బట్టికాని గుణములను బట్టికాని యెవ్వరును నన్నాదరము చేయవలసిన యవస్థలో నేను లేను; నా ధనసంపదనుబట్టి చూచినను నన్ను వరించువారు విచారపడవలసిన స్థితిలో నేను లేను. ఇటువంటి లక్షణములు కలవారిమీఁద వలపు ప్రసరించి నప్పుడది యేకారణమునుబట్టి పుట్టెనాయని బుద్ధిమంతులు సందేహపడుట యసహజముకాదు.

చారు—ఈ యెత్తిపొడువుమాట లేల యనుచున్నావో నేను నిశ్చయముగాఁ జెప్పఁ జాలను. అయినను నన్నవమాన పఱుచుటకయి యీవుల్లకుట్టుమాటలు నీవనుచున్నట్లు నాకు కనఁబడు చున్నందున. నన్నవమాన పఱిచినందున కయి ముందు నీవు పశ్చాత్తాపపడుట కవకాశము కలుగకుండఁ జేసెదను. ఇట్టి యనుమానము కలిగించుటకు నీకు నే నేమియు దోషము చేసి యుండలేదు.

(అని కన్నీరు పెట్టుకొని లేచి పోవుచున్నది.)

దర్ప—ఓ చారుమతీ! కన్నీరు పెట్టుకొనుచు నన్ను విడిచి పోకు. క్షణకాల మిందు నిలుపు. అదిగో తలుపుకూడ లోపల వేసికొన్నది! ఓ చారుమతీ! నాప్రాణమా! క్షణకాలముమాత్రమే! లోపల పెద్దపెట్టున నేడ్చుచున్నది! నాప్రాణములు నిలువకున్నవి. ఆమెను నిష్కారణముగా దుఃఖపెట్టినాను. నేను పశుప్రాయుఁడను. తాళు. ఆమె వచ్చుచున్నట్టున్నది. స్త్రీలకు చిత్తస్థైర్య ముండదు. కొన్ని మంచిమాటలు చెప్పఁగానే వారుబ్బి తబ్బిబ్బగుదురు. ఏదీ! ఆమె రానేలేదు. ఓప్రాణేశ్వరీ! చారుమతీ! ఒక్కసారి వచ్చి నన్ను క్షమించితి నని యొక్క మాటుమాత్రము చెప్పిపో పగ

సాధించుట కిది సమయము కాదు. అదిగో! వచ్చుచున్న ట్టున్నది. నన్ను కొంచెమునే పూరక భ్రమ పెట్టుట కయి యీ మిషమీఁద లోపలికి పోయినది. నేను మనస్తాపపడఁగా చూచి క్షణకాల మయి నను సహించి యుండఁగలుగునా? నే నామెను లక్ష్యము చేయనట్టు నటింపవలెను. (అని యేదో గీతము పాడుచున్నాఁడు) ఏమి! యింకను రానేలేదు. ఆమె రాఁ దలఁచుకొనే లేదు కాఁబోలును! ఇది కేవల మూర్ఖతగాని చిత్తస్థైర్యము కాదు. అయినను నాకిట్టి ప్రాయశ్చిత్తము కలుగవలసినదే! అంతకాల మెడఁబాసి యున్న తరువాత స్వల్పాంశమునుబట్టి కలహము పెట్టుకొన్న నే నీ వ్యథ కర్హుఁడనే. నేను పట్టిపశుతుల్యుఁడను మృగప్రాయుఁడను. ఆమె మొగము చూచుటకు నాకిప్పుడు సిగ్గగుచున్నది. ఆమె కోపముకొంత శాంతి పొందువఱకును తాళి వేచియుండెదను. ఈప్రకారముగా నే నామెను మఱియొకసారి యవివేకి నయి బాధపెట్టితినా, శాంత స్వభావురా లయిన నా ప్రాణవల్లభను నేను బోఁగొట్టుకొని సదా పండ్లు పటపటఁ గొఱుకుచుండెడు కోపశీలురాలి నెవ్వతెనో చెట్టఁబట్టి నా యవివేకమునుగూర్చి రాత్రి నాలుగుజాములును పగలు రెండు జాములును పరితపింప వలసినవాఁడ నగుదును.

(అని విభ్రమించుచున్నాఁడు.)

3 రంగము — సుభద్రమ్మగారి యిల్లు.

[చేత నొకయుత్తరము పట్టుకొని సుభద్రమ్మయు, విక్రమసేనుఁడును ప్రవేశించుచున్నారు.]

సుభ — విక్రమసేనా! నేను నిన్ను గౌరవించుటకు నీవు వీర

నేను నిపుత్రుఁడ నగుట యొక్కటియే చాలును. ఇప్పుడు నేను నీతో మాటాడినదానినిబట్టి నీగుణగౌరవము విషయమయి యీవఱకువిన్న దానికిని నే నిప్పుడు ప్రత్యక్షముగాఁ జూచిన దానికిని సరిపోయినది.

విక్ర—కళావతిని నేనీవఱ కెన్నఁడును జూడనివాఁడ నైనను నే నాచిన్నదానిని వివాహ మాడఁగోరుటకుఁ గలముఖ్యకారణ మంతయు నీ తెలివితేటలను గుణసంపదను విద్యావివేకములను సర్వ జనులును పొగడుచుండుట విని సుభద్రమ్మగారితోడి బంధుత్వగౌరవ మాశపడుటయే కాని మఱియొకటి కాదు.

సుభ—నీకు నాయెడఁగల యాదరాతిశయమునకు సంతోష మగుచున్నది. దయచేసికూర్చుండుము. (ఇద్దఱును గూరుచున్నారు.) నీవంటిబుద్ధిమంతు లెవ్వరో యొకానొకరుగాని యీకాలమునందు సామాన్యముగా స్త్రీలయందుండెడు వినయవివేకాదులగు గుణ సంపదను కనిపెట్టఁగలపురుషులే లేరు. అల్పమయినను స్త్రీలకు విద్య యెంత యలంకారమో యెవ్వరును ఆలోచింపనే యాలోచింపరు. మనుష్యులు జ్ఞానహీనులగుటచేత నొక్కపసుకిమాలినశరీరసౌందర్య పుష్పమును దక్క మఱి దేనిని జూడరు.

విక్ర—నీవు చెప్పిన దంతయు పరమసత్యము. అయినను నీ విప్పుడు చెప్పినవిషయములో స్త్రీలదోషముకూడ కొంతవఱకున్నది. మేము పూర్వపువంటి తమచక్కఁదనమునుగాంచి యద్భుతపడుచుండుట చూచి, స్త్రీలుకూడ తమకు విద్యావివేకము లనావశ్యకము లని తలఁచుచున్నారు. అందుచేత వారు రామచిలుకలవలె కాలమహిమచేత తామాపుష్పమును గోలుపోవునట్టి ఫలములను బొందకున్నారు. చూతలతవలెను సుభద్రమ్మవలెను నేకకాలమం దెవ్వరో కొందఱు

మాత్రమే పుష్పఫలసంపదను రెంటిని బొంది యీలోకములో ప్రకాశించుచుందురు.

సుభ—అబ్బాయీ! నీవు నీసుగుణసంపత్తిచేత నన్నానందపరవశురాలిని జేయుచున్నావు. (తనలో) పరగుణగ్రహణపారీణత యంతయు నితనిసొమ్మగా నున్నది! (ప్రకాశముగా) విక్రమసేనా! ఈతెలివిమాలినది తనమనస్సు నేలాగుననో పొంచులమూరి తిరుగుఁబోతు బిచ్చగాఁ డయినవిజయపాలుఁ డనువానిమీఁద నిలిపి యున్న సంగతి నీకీవఱకు తెలిసి యుండకపోదు. వాని మొగ మొక్కండునో మే మీవఱ కెవ్వరమును జూడలేదు; వానివిషయ మయి యెవ్వరికిని ఏమియు తెలియదు.

విక్ర—ఆ నవ్వులాట వ్యవహారమునుగూర్చి నేను కొంచె మెఱుఁగుదును. ఆవిషయమునుగూర్చి నాకామెమీఁద మనస్సులో ననూయ యెంతమాత్రమును లేదు.

సుభ—నీవు మిక్కిలి దొడ్డవాఁడవు; శాంతస్వభావుఁడవు. ఆవ్యవహారమును బయటికి లాగినది మొదలుకొని నాచేతనయినపని యంతయుఁ జేసినాను. ఎప్పుడును వారిని పేరైననుదలపెట్టవలదని నేను చిరకాలముక్రిందటనే దానికి గట్టియుత్తరువుచేసినాను. అటుతరువాత వీరసేనుఁడుగారు చెప్పినవిషయము దానికి చక్కగా బోధపఱిచిచెప్పినాను. నేనన్నివిధములఁ జెప్పినను నాకృషి యంతయు బూడిదలో పోసిన పన్నీ రయిపోయినది. నాబుద్ధికిచూడఁగా నానోటినుండివచ్చిన ప్రతివిషయమును నిరాకరించవలెనని యదినిశ్చయము చేసికొన్నట్లు తోఁచుచున్నది.

విక్ర—అందువలన నీమనస్సున కెంతో నొప్పికలిగియుండును.

సుభ—నొప్పి గిప్పి నేను జెప్పలేను. దానిచేష్టలు చూడఁగా

నామనస్సు నుండుకొని పోవుచున్నది. అది వానితో నుత్తరప్రత్యుత్తరములు జరుపుటయైనను నేటివఱకు మానలేదు. నీవు చూడలేదు గాని, వాఁడు వ్రాసినయుత్తరము మఱియొకటి నేను నేఁటియుదయమువనే పట్టుకొన్నాను. అది నాఱవికలో నుండవలెను.

విక్ర—(తనలో) ఓయి దేవుఁడా! అది నాకడపటియుత్తరము కాఁబోలును!

సుభ—ఇదిగో! ఉత్తర మున్నది.

విక్ర—(తనలో) ఇది నిశ్చయముగా నాయుత్తరమే. ఓసి మంథరా! ఎంత మోసము చేసినావే !

సుభ—ఈవ్రాఁత నీవు గుఱుతు పట్టగలవేమో చూడు.

(అని యుత్తరము చేతి కిచ్చుచున్నది.)

విక్ర—ఈవ్రాఁత నేనీవఱకు చూచినట్టేయున్నది. ఇది నేను చూచినదే. అవునవును—

సుభ—కానిమ్ము. అది కొంచెము చదివి చూడు.

విక్ర—(చదువుచున్నాఁడు.) "నాభాగ్యదేవతా! నా ప్రాణమా! కళావతీ!"—ఈమృదువచనములు నిశ్చయముగాగాఢానురాగమును తేటపఱుచుచున్నవి.

సుభ—మృదువచనములా! వట్టిపనికిమాలినమాటలు.

విక్ర—(చదువుచున్నాఁడు.) "నీవు వ్రాసినవింతసంగతుల వలన నామనస్సున కెంతో భయమగుచున్నది. అందులోను ముఖ్యముగా నానూతనప్రతిపక్షి."—

సుభ—నూతనప్రతిపక్షియనఁగా నీవని వానియభిప్రాయము.

విక్ర—(చదువుచున్నాఁడు.) "విద్యావినయసంపన్నుఁ డని మాననీయుఁ డయినరసికవతంసుఁ డని యెల్లవారును చెప్పుకొను

చుండుటచేత నాభయము మఱింత యెక్కువగుచున్నది."—ఇం కేదియు నింద లేదు.

సుభ—ఇట్లు వ్రాయుటకు వానికి లోపల నేదో యుద్దేశ మున్నది.

విక్ర—ఉన్నది. ఆవిషయమయి నేను నిశ్చయముగాఁ జెప్పఁ గలను.

సుభ—ఉన్ననింద యంతయు ముంచున్నది విందువుగాని చదువు.

విక్ర—(చదువుచున్నాఁడు.) "నీకు సంరక్షకురాలుగా నున్న యాముసలిపిశాచమును—" అతఁ డిది యెవరినిగూర్చి యుసి యుండును ?

సుభ—నన్నుఁగూర్చి. వానియభిప్రాయము నేననియే. వాని విషయమై యిప్పుడు నీయభిప్రాయమేమి? ఇఁకఁ గొంచెము చదువు. ముంఁగు స్వరము తెలియవచ్చును.

విక్ర—కేవలబుద్ధిహీనుఁడు. (చదువుచున్నాఁడు.) "మనము తప్పించుకొనుట కష్టమేయయినను, నాసామర్థ్యవిశేషముచేత దాని జాగరూకత యంతయు విఫల మగునట్లు చేసెదను. ఆముసలిది తన వాడఁబాఱిన చెక్కులకు మెఱుఁగు వచ్చుటకయి వర్ణము వేసికొని తాను పండితురాలని తోఁచుటకయి సంభాషణలో పెద్దపెద్దమాట లుపయోగించెడు వ్యర్థదంభము కలదని విన్నాను—".

సుభ—అదిగో నామాటల నాక్షేపించుచున్నాఁడు. నీ వేమనుకొన్నావు? అది నాపాండిత్యప్రకర్షముమీఁద దోషారోపణ. అటువంటి మృగప్రాయుఁడు లోకములో మఱియొకఁ డుండఁబోఁడు.

నేను నాసంభాషణవిషయములో పడునంతజాగరూకత మఱి దేని లోను పడను. వానివ్రాఁత చూచినావా?

విక్రి—ఈవిషయములో నతఁ డెంతటిశిక్షకయినసర్హుఁడే. ఏదీ యేమి వ్రాసినాఁడో చూతము. (చదువుచున్నాఁడు.) "ఆముసలిది తనవాఁడఁబాఱిన చెక్కులకు—"

సుభ—నీవు చదివినదె మరల చదువ నక్కఱలేదు.

విక్రి—హా అపడినాను క్షమించవలెను—(చదువుచున్నాఁడు.) "అట్టి వ్యర్థదంభముగలదానిని ముఖస్తుతులతోనుకల్లగౌరవముతోను లోఁబఱచుకొని మోసపుచ్చి యనాయాసముగా మన కార్యసాఫల్యము చేసికోవచ్చును." —ఆహా! ఏమి యీబుద్ధిహీనత!— "కాఁబట్టి యాముసలిభూతముయొక్క యనుమతితోనే శీఘ్రకాలములో నిన్ను చూచుట కొక్కయుపాయ మున్నది. ఈకామతంత్ర నిర్వహణములో మన యుద్దేశమును సందేశములు గొనిపోవుటకయి యాముసలిదానినే మన మొకదూతి నుగాఁగూడ నుపయోగించుకోవచ్చును.",— ఆహా! ఏమి యీసాహసము!

సుభ—ఆకండకావరము చూచినావా?తనసామర్థ్యవిశేషము చేత నాజాగరూకత యంతయు విఫలమగునట్లు చేయునఁట! చేయనిమ్ము. ఆహాహాహా! ఈవ్రాఁతనుబట్టి చూడఁగా వాఁడు నిశ్చయముగా మనయింటికి రాకమానఁడు. మనము శ్రద్ధవహించి యెవరియుపాయము చక్కఁగాఁ బాఱునో చూతము.

విక్రి—చూతము మనమిద్దఱమును తప్పక శ్రద్ధవహించి చూతము. ఆహాహాహా! అతని కెంతిగర్వము! ఆహాహాహా! నే నొక్కమంచియాలోచన చెప్పెదను. సుభద్రమ్మా! ఈచిన్నదాని కతనిమీఁద నంతమోహ మున్నందున నీవుకొంతకాలమువారియుత్తర

ప్రత్యుత్తరములు చూచియు చూడనట్లు నటించు; ఆచిన్నదానినిష్ట మున్నయెడల నతనితో లేచిపోవుటకుఁగూడ పన్నుగడలుపన్నిమ్ము; ఆచిన్నది పాఱిపోవుచున్నను నీ వుపేక్షించినట్లూరకుండు. ఎఱుఁగన ట్లుండి యీసమయమునకు నే నుట్టిపడి యతనిని తఱిమివేసి, అప్పు డొక మాయోపాయముచేత నతనికిమాఱుగా నేనే పిల్లదాని నెత్తు కొని పాఱిపోయెదను.—ఈయుపాయము బాగున్నదా?

సుభ—దివ్యముగా నున్నది. ఇటువంటిమంచియుపాయము జన్మ మెత్తినతరువాత నే నెన్నఁడును వినలేను.

విక్రి—ఇప్పుడాచిన్నదానిని నేనొక్కపర్యాయముముందుగా చూడవచ్చునా? ఈలోపల ముందుగా నే నామెస్వభావము కొంచెము కనిపెట్టవలెను.

సుభ—చూడనేవచ్చును. తాళు ఆచిన్నది యిప్పుడు నిన్ను చూచుటకు సిద్ధముగా నున్నదో లేదో! ఇటువంటివిషయములలో మనము రాజకన్యలలోఁ గలమర్యాదలను కొంచెము చూడవలెను.

విక్రి—ఈమర్యాదల నాచిన్నది నావిషయములో నంత లక్ష్యము చేయదు. విజయపాలుఁడని చెప్పు—

సుభ—ఏమీ!

విక్రి—(తనలో) ఏమి యీకంఠమార్దవము!

సుభ—నీ విప్పు డన్నది విజయపాలుఁ డని కాదా?

విక్రి—అవును పరిహాసార్థముగా నీ వాచిన్నదానితో విజయపాలుఁడు వచ్చినాఁడని చెప్పుమని నీతో ననఁబోవు చున్నాను. ఆమాట చెప్పగానే యీమె క్రిందికి పరుగెత్తుకొని వచ్చును. ఆహాహాహా! (అని నవ్వుచున్నాఁడు.)

సుభ—దానివిషయములో నిటువంటిమాయ చేయవలసినదే. అంతేకాక వాఁడు నా యనుమతితోనే దానిని చూచెద నని వ్రాసినాఁడు. ఆహాహా! చేతనయినపక్షమున, చూడమను.—ఓకళావతీ! క్రిందికి రా. (పిలుచుచు) వాడు నన్ను తమ యిద్దఱి నడుమను సందేశములు గొనిపోవుటకు దూతికనుగా నుపయోగించునఁట!— ఆహాహా కళావతీ! క్రిందికి దిగిరా. నీవు నవ్వుటకు నా కాశ్చర్యము లేదు. ఆహాహా! వాని పొగరుఁబోతుతనము నిజముగానే పరిహాసాస్పదముగా నున్నది.

విక్రి—అవును. నిశ్చయముగా పరిహాసాస్పదముగానే యున్నది. ఆహాహాహా!

సుభ—ఏమి దాని పొగరు! ఆకుఱ్ఱది నామాటే వినిపించుకోదు. నేనే పోయి వచ్చినది యెవరో యిప్పుడే చెప్పెదను. తన్ను చూడవచ్చినవాఁడు విక్రమసేనుఁ డనియే చెప్పి, కన్య కర్హమయిన రీతిని నడుచుకొనునట్లు చేసెదను.

విక్రి—నీమనసువచ్చినట్లు చేయవచ్చును.

సుభ—విక్రమసేనా! ఇప్పటివఱకు నేను నీకు దూతికనయినాను. ఏమి? యింకను నీవు నవ్వుట యయిపోలేదు! వాఁడు నాజాగరూకత యంతయు విఫలమగునట్లు చేయునఁట! ఆహాహాహా!

(అని వెళ్ళుచున్నది.)

విక్రి—ఆహాహాహా! ఇంతట నే నీమాఱువేషము తీసివేసి నిజవేషముతోనే ప్రియురాలిని దక్కించుకో వచ్చునని యితరు లనుకోవచ్చును. కాని కళావతియొక్క చపలచిత్తతనుబట్టి చూడఁగా నిజమయిన వేషమును బయలఁబెట్టినపక్షమున మొదలే చెడిపోవు

నేమో యని నాకు భయ మగుచున్నది. ఆమె నన్ను తెలిసికొనునో లేదో చూతము.

(ఇటునటు నడిచి గోడల పటములవంకఁ జూచుచున్నాఁడు.)

[కళావతి ప్రవేశించుచున్నది.]

కళా—నాకిప్పు డొక్క గొప్ప గొడవ సంభవించినది! ఇష్టములేని క్రొత్తవాఁడు వచ్చి నన్ను వరించుమని చేసెడి యసహ్యములయిన ప్రార్థనలను వినుటకంటె కష్టతరమయినపని మఱియేదియు నుండదు. నావలెనే బాధపడఁ బడిన కన్యలు తమ్ము వరింపవచ్చిన వారితో తమహృదయము వేఱొకరిమీఁద నిలిచియుండుట తెలిపి వారిని ప్రార్థించి పంపివేయుచు వచ్చినట్లు విన్నదానను. కాఁబట్టి యిప్పుడు నేనును నదేప్రకారముగాఁ జేయవలెను. అదిగో! నా నూతనవరుఁ డెదురుగా నిలిచియున్నాఁడు. అతఁడు గొప్ప యుద్యోగస్థుఁడట! ఇతనికిని మా విజయపాలునికిని ఎంతవ్యత్యాస మున్నది! ఇతఁడు ముందుగా మాటాడకున్నాఁడు! ఇతఁడు చూడఁగా సిగ్గుల పెండ్లికొడుకులవలెఁ గనఁబడుచున్నాఁడు. ఇతఁడు నావంకనైనను జూడక నిర్విచారముగా నిలుచున్నాఁడు. నేనే మొదట పలుకరించెదను—విక్రమసేనా!

విక్ర—ఆ! (అని యభిముఖుఁ డగుచున్నాఁడు.)

కళా—ఏమి యీ యాశ్చర్యము! నా విజయపాలుఁడా?

విక్ర—ప్రాణేశ్వరీ! మెల్లఁగా మెల్లఁగా వింతపడఁబోకుము.

కళా—ఒక్క వింతమాత్రమే కాదు నాకపరిమితభయప్రమోదములు కూడఁ గలుగుచున్నవి. నీ విక్కడ కెట్లు రాఁగలిగినావు? నాకద్భుతముగా నున్నది.

విక్ర—బహుభాషలతో పనిలేదు. నేను నీ మేనత్తను

హాసము చేసినాను. నాక్షాత్త్రపరిపత్తి యీసామంతరాజు ఇక్క-
డకు రాఁబోవుచున్నాఁడని విని, ఒక యుపాయముచేత నాతనిని
రాకుండఁజేసి నేనే విక్రమసేనుఁడ నని యామెవద్దకు వచ్చినాను.

కళా—నీయుపాయము చక్కఁగా పాటినది. ఆమె నిజ
ముగా నీవే విక్రమసేనుఁడ వనుకొనుచున్నది.

విక్రి—ఆవిషయమయి యామెకు దృఢనిశ్చయము కలిగినది.

కళా—ఆహాహాహా! తనంత తెలివిగలవారు లేరని గర్వపడు
చుండెడి యామెను నీవు మించిపోవుట తలఁచుకొని నేను నవ్వాపు
కొనలేకున్నాను.

విక్ర—అమూల్య మయిన కాలమును మనమిప్పుడు వ్యర్థ
పుచ్చుచున్నాము. ఇటువంటి మంచిసమయము మనకు మఱియెక
ప్పుడు మరల దొరకదు. ఓ ప్రాణధనమా! నాపాలిటి భాగ్యదేవత
వైన నిన్నీయనర్థబాధనుండి రక్షించి యీసేవకుఁడు శీఘ్రముగా
నుచితబహుమానమును పొందుటకుఁ దగిన సుముహూర్తమును
వెంటనే సిద్ధాంతము చేయుము.

కళా—విజయపాలా! అట్లయినపక్షమున నీవు నాయల్పధనము
రెుక్క పోకడ కొప్పుకొన్నావా? ఎగిరిపోవుటకు వీలులేకుండు
నట్లుగా నాయిచ్ఛావిహంగముయొక్క ఱెక్కలమీఁద నిప్పుడా
ధనమే మహాభారముగా నిలిచియున్నది.

విక్రి—ఆభారము విడిచివచ్చినీవు నన్ను కృతార్థుని జేయుము.
నాకు నీ సౌందర్యధనమే చాలును. నీయనురాగసంపదనుదక్క నీవు
నాకు మఱేమియుఁ నగణము తీసికొని రానక్కఱలేదు. ఓకళావతీ!
ఆయనురాగధనము నీవద్ద పుష్కలముగా నున్నదిగా! [illegible]

డయిన నీ విజయపాలుఁడు నీ వర్ణించెడి యాయొక్క ధనమును మాత్రమే నీకు మరలఁ దీర్పఁగలఁడు.

కళా—(తనలో) ఈతనిమాట లెంత హృదయాహ్లాదకరము లుగా నున్నవి! దారిద్ర్యదేవతయీతనికంటె కెంత మనోహరముగాఁ గనఁబడుచున్నది!

విక్ర—ఓహో! మన మెటువంటిబ్రతుకు బ్రతుకఁబోవు చున్నాము! అప్పుడు కామదేవుఁ డొక్కఁడే మన కారాధ్యుఁ డయి రక్షకుఁ డగును; అప్పుడుమనము తుచ్ఛములయిన యితరప్రాపంచిక భోగముల నన్నిటిని విడనాడి మనఃకాయకర్మలచేత నాతని నొక్క నినే తదేకచింతతో వర్ణించుచు సుఖింతము. కష్టమన్న గర్వపడుచు మన మప్పుడు భాగ్యదేవతయొక్క వైకల్యము చూచి సంతోషసుఖ మనుభవింతము. చుట్టును నావరించి యుండెడువిపదంధకారములో మనయనురాగదీప మన్యోన్యస్నేహరసముచేత మఱింత యసమాన కాంతితో ప్రజ్వరిల్లి వెలుంగుచుండునట్లు చేయుదము. ఈశ్వరుని తోడు! నాజీవధన మయినకళావతిని నాహృదయపీఠమునందు స్థిర ముగాఁ జేర్చుకొనుభాగ్యము నాకబ్బెడుపక్షమున, ఈలోకములో భాగ్యదేవత ప్రసాదించెడు సమస్తసంపదలను దానశూరత గలయీ హస్తములతో తృణప్రాయముగా నెగఁజిమ్మివేసి హృదయేశ్వరి నా నిండుకౌఁగిట నున్నప్పుడు దక్క వేఱొకప్పు డీప్రపంచ మెప్పుడును నాకు సుఖదాయకము కాదని ఘోషింపఁగలను—(అని కౌఁగి లింపఁబోవుచు తనలో) ఈచిన్నదిప్పుడు నన్ను నిరాకరించినపక్షమున ఇఁక నా కాశ లేదు.

కళా—(తనలో) ఇప్పుడు నేనతనితోదిగంతముల వఱకైనను

పాజిపోవలెనని బుద్ధిపుట్టుచున్నది. అయినను నన్నిప్పుడు వీరు పెట్టు చున్న బాధ యింకను నన్నంత తెంపరిని జేయలేదు.

[చెవియొగ్గి యాలకించుచు సుభద్రమ్మ ప్రవేశించుచున్నది.]

సుభ—(తనలో) ఈ మంకుకుట్టది యతనియెడల నెట్లు ప్రవర్తించుచున్నదో తెలిసికోవలెనని నా మనస్సు తహతహ పడుచున్నది.

విక్ర—కళావతీ! విచారముగా నున్నావేమి? ఇంతకుమును పున్న నీ యుద్రేక మిప్పుడు తగ్గిపోయినట్లున్నది.

సుభ—(తనలో) ఉద్రేక మిప్పుడు తగ్గిపోయినదఁట! అది యితనిమీఁద నింతవఱకును దురాగ్రహవ్యగ్రురా లయి యున్నది కాఁబోలును!

కళా—లేదు. నా దేహములో ప్రాణ మున్నంతవఱ కెప్పుడును తగ్గిపోదు.

సుభ—(తనలో) ఓసి దుస్స్వభావపుదిబ్బభూతమా! ఇది యావజ్జీవమును కోపోద్రేకమును విడువనే విడువదఁట! ఏమి దీని మిడిసిపాటు!

కళా—నా వెఱ్ఱిమేనత్తయొక్క పనికిమాలిన బెదరింపులను నేను లక్ష్యముచేయుదు నని నీవు స్వప్నావస్థయందును తలఁపవలదు.

సుభ—(తనలో) పెద్దదానియందు దీని కెంతభక్తి!

కళా—ఆమె కోరితెచ్చినవాఁడు విక్రమసేనుఁడే కానిమ్ము. నేను విజయపాలునిదక్క వేఱొక్కని వరింపను.

సుభ—(తనలో) దీని సాహసమునకు నాకద్భుత మగుచున్నది. ఇట్లితని మొగము ముందఱనే స్పష్టముగాఁ జెప్పుచున్నది!

విక్ర—(కాళ్ళమీఁదఁబ్రాలి) నీ దాసునిప్రార్థన చెలింపుము.

సుభ—(తనలో) అయ్యో! పాపము! పాదముల మీఁదఁ బడి యాచిన్నవాఁడు దయచూపుమని దీనిని దీనముగా వేఁడుకొను చున్నాఁడు. ఇఁక నేనిది చూచి సహింపలేను—(ముందుకువచ్చి) ఓసి కొంకనక్కా—మీసంభాషణ యంతయు నేను విన్నాను.

విక్రి—(తనలో) ఓసి నీ జాగరూకత కాలిపోను!

సుభ—విక్రముఁడా! ఈనిర్భాగ్యురాలు నీయెడఁ జూపిన మొఱకుఁదనమునకై నీకు నేనెట్లు క్షమార్పణము చేయవలెనో తెలియఁగ జాలకున్నాను.

విక్రి—(తనలో) ఇఁక భయములేదు. సర్వమును సురక్షితముగానే యున్నది—(ప్రకాశముగా) కాలమహిమచేత నా కీచిన్నది దక్కకున్న యాశ నన్ను విడువలేదు.—

సుభ—ఇటువంటి మూర్ఖురాలివిషయమయి యాసపెట్టుకొన్న ప్రయోజనము లేదు. గోదావరినదిలో నుండెడు మొసళ్ళ కెంత తల బిరుసో దీనికంత తలబిరుసు.

కళా—అత్తా! నాయం దిప్పుడు నీ వారోపింపఁబోయెడు దోష మేమి!

సుభ—ఓసి సిగ్గుమాలినదానా! నీ ప్రేమ మతఁడొక పురుషుని మీఁద నున్నదని నీ విప్పు డితని ముఖముముందు చెప్పలేదా! నీ వీతని నెప్పుడును వరింపనని యిప్పుడు చెప్పలేదా!

కళా—చెప్పలేదు. నేనట్లు చెప్పలేదు.

సుభ—ఓయి భగవంతుఁడా! ఏమి యీ సత్యసంధత! కళావతీ! అబద్ధములాడుట మందుకు రాఁ దలఁచుకొన్న నీవంటి కన్యకకు తగదని నీ వెఱిఁగి యుండవలసినది. నీ హృదయ మాపడిక మాలిన విజయపాలుని మీఁద తగిలియున్న దని నీవింతకుమును దననే

లేదా! నేను మరల నడుగుచున్నాను. నా మొగమువంకఁ జూచి నా కీయొక్క మాట కుత్తరము చెప్పు.

కళా—అన్నాను. ఒక్క విజయపాలునిమీఁద తక్క—

సుభ—చాలు! చాలు! ఇఁక నోరుమూసికో. ఏమి యీ దుండగము! ఆఁడుదాని కింత యదరిపాటు కూడదు.

విక్ర—సుభద్రమ్మా! ఈచిన్నదానిని చెప్పఁదలఁచుకొన్న దంతయుఁ జెప్పనిమ్ము. ఈమె యేమి చెప్పినను నాకు సంతోషమే. ఈమాటవలన నాకెంతమాత్రమును నష్టము లేదు. నామాట నమ్ము.

సుభ—విక్రమసేనా! నీ వతికఠినాత్ముఁడవు; అతిశాంతుఁడవు. ఓసీ! కట్టిదానా! నీవు నావెంటరా.—విక్రమసేనా! మనము మరలఁ గలిసికొందము. మన మేర్పఱుచుకొన్నది మఱచిపోకు.

విక్ర—మఱచిపోను.

సుభ—ఓసీ! కళావతీ! ఈయనయొద్ద మర్యాదతో సెలవు పుచ్చుకొనిరా.

కళా—నాహృదయేశ్వరుఁడైనవిజయపాలునికి సమస్తశుభములును కలుగునుగాక!

సుభ—ఓసి నీనోరు పడిపోను. పాడురండా! నీచదువు చాలును. ఈపాటి నోరుమూసికొనిరా. (అని నోరునొక్కి కళావతిని బలవంతముగా నీడ్చుకొనిపోఁగా, అందఱును నిష్క్రమించుచున్నారు.)

౪. రంగము—దామోదరవర్మ యిల్లు.

[మంచిబట్టలు ధరించుకొని దామోదరవర్మయు. మాధవుఁడును ప్రవేశించు చున్నారు.]

దామో—మాధవా! నే నిప్పు డందముగా నున్నానా?

మాధ—మహారాజులాగు వున్నారు. ఈకొత్తబట్టలవల్ల వెనుకటిరూపమే మారిపోయి యిప్పుడు మీకు యెక్కడలేనిఅందమూ వచ్చింది. వెనుకటిరూపానికీ యిప్పటిరూపానికీ పోలికే లేదు.

దామో—ఈబట్టలవల్ల నంతమార్పు వచ్చిన దేమి?

మాధ—మార్పోగీర్పో నేను చెప్పలేను. మీరుయీ వేషంతో అవ్వగారియింటికి వెళితే ఆవిడ మిమ్మల్ని ఆనవాలే పట్టలేదు. మీ గుర్రపువాఁడు మీరు మీ పేరు చెప్పినా నమ్మడు; మనదాసీదిమిమ్మ ల్ని చూస్తే యెవరో వింతమనిషి వచ్చినాడని జడుసుకుంటుంది. వెయ్యేమాట లెందుకు! మీకుక్కకూడా మిమ్మల్నిచూస్తే మొరుగు తుంది.

దామో—మాధవా! అలంకారముతో సమాన మయినది మఱియొకటిలేదు. లోపలిరూప మెట్లున్నను పయిమెఱుఁగు ముఖ్య ముగా నుండవలెను.

మాధ—అందుచేతనే నాయిత్తడిగిన్నెను మెరుగుపెట్టు మని రోజూకంచరివాడితో చెపుతాను. వాడు నామాట వినడు.

దామో—టపాలో నాకుత్తరము లేమైనవచ్చిన వేమో చూచిరా.

మాధ—చూచివస్తాను. మీముఖం చూస్తే నాకు ముచ్చటవుతూవున్నది. (అని పోవుచున్నాఁడు)

దామో—(ఇటునటు మందగమనముతో నడుగులుపెట్టుచు) ఇది హంసయానములాగున నున్నది. ఈపాదవిన్యాసము నేనునాట్యాచార్యునియొద్ద నేర్చుకొన్నాను. నాట్యాచార్యుఁడు తిన్నఁగాగ్రహింప లేక నాయడుగులు వేయుట నృత్యశాస్త్రానుగుణముగా లేదని తప్పు పట్టినాఁడు. నాకు నడకలు దిద్దుటకు వాని కేమి తెలియును? నా ముద్దునడక యభినయశాస్త్రమును మించి యున్నది. నానడక దివ్యముగా నున్నది. మొన్న గ్రామదేవత జాతరలో అమ్మవారుపూనిన శివశక్తి సరిగా నావలెనే నృత్యము చేసినది.

[మాధవుఁడు మరల ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

మాధ—పురుషోత్తమదేవుడుగారు మీదర్శనంకోసం వచ్చినానని చెప్పుమన్నారు.

దామో—ఆయనతో రావచ్చునని చెప్పి నీవు పో.

మాధ—మంచిది. (అని మరలఁ బోవుచున్నాఁడు.)

[పురుషోత్తమదేవుఁడుగారు ప్రవేశించుచున్నారు.]

పురు—దామోదరవర్మా! నిన్నిక్కడఁ జూడఁగలుగుటచేత నాకు పరమసంతోషముగా నున్నది.

దామో—నాకంతకంటె సంతోషముగా నున్నది.

పురు—నీవింత యాకస్మికముగా పీఠికాపురమున కేమిపని మీఁద వచ్చినావు?

దామో—కామదేవునిపనిమీఁద వచ్చినాను. కామదేవుఁడు నన్నిక్కడ కాశపెట్టి తీసికొనివచ్చి తుదకు చిక్కులలో పడవేసినాఁడు. నాకిక్కడ గొప్పయవమానము తటస్థించినది. నన్నవమానపఱిచినవారి పేరులుమాత్ర మిప్పుడు చెప్పను. నాకెంత యవమానము సంభవించిన నసుకొన్నావు?

పురు—నీవు నాకు పేర్లు చెప్పనక్కఱ లేదు. నీకు తటస్థించిన యవమాన మేమో చెప్పు.

దామో—ఒకచిన్నదానిమీఁద నామనస్సుదృఢముగా తగిలినది. ఆచిన్నదానికి కావలసినవారు నాప్రార్థన కామోదించి యా గ్రామమునకు రమ్మన్నారు. ఎంతో ప్రయాసపడి వచ్చినతరువాత వారిప్పు డాచిన్నదానిని మఱియొకరి కియ్య నిశ్చయించుకొన్నామని వర్తమానము పంపినారు. నేను దీని నవమానముగా తలఁచుచున్నాను.

పురు—ఇది తప్పక యవమానమే. లోకములో నింతకన్న మానవంతున కెక్కువ యవమాన మేముండును? దీనికి కారణము నీ వేమని యూహించెదవు?

దామో—ఊహ యెందుకు? అది ప్రత్యక్షమే. దీనికంతకును కారణము విజయపాలుఁ డనువాఁడు. ఆచిన్నది వానిని మోహించిన దఁట! వాఁ డిప్పు డీయూరనే యున్నాఁడఁట! ఈ యవమానమున కంతకును వాఁడేమూలమయియుండవలెను. అందుకుసందేహము లేదు.

పురు—నీకు ప్రతిపక్షుఁ డొకఁడు బైలుదేఱినాఁడా! ఏమి? చెప్పవు! అతఁ డక్రమమయినమార్గముచేత నిన్నుతొలఁగఁద్రోసినాఁడేమో చెప్పఁగలవా?

దామో—ఆవిషయమయి యింతయాలోచన యెందుకు? అక్రమముగానే వాఁడు నన్ను నిరాకరించునట్లు చేసినాఁడు. క్రమమయిన మార్గముచేత నయిన పక్షమున వాఁడు నన్ను కదలింపఁ గలిగియుండునా?

పురు—నీ విఁకను చేయవలసిన దేమో నీకు తెలియునా?

దామో—నాకు తెలియదు.

పురు—మనవద్ద నిప్పుడు కత్తులు లేవు. నామాటలు నీ కర్థమయినవా?

దామో—ఏమీ! నేను వానితో యుద్ధము చేయవలెనా?

పురు—అవును. చేయవలసినపని యదొక్కటే. అంతకంటె మతేమియు లేదు.

దామో—వాఁడు నాకు కోపకారణ మేదియుఁ గలుగఁజేయ లేదే!

పురు—అతఁడు కలుగజేసినంత కోపకారణము మఱియెవ్వరును నీ కెప్పుడును గలుగఁజేసి యుండరు. లోకములో నింతకంటె నధికకోపకారణము మఱి యేదుండును? ఒకఁడు కామించిన చిన్నదాని కడ్డమువచ్చి తాను గామింపఁబూనుటకంటె మనుష్యుఁ డాతని విషయములో నెక్కువ యపరాధము చేయుట సాధ్యమగునా? అటువంటివాఁడు క్షమింపఁదగని గర్భశత్రువు. ఇది స్నేహధర్మమునకు మహావిరోధము.

దామో—స్నేహధర్మమునకు విరోధమా! స్నేహధర్మముండుటకు మొదట వానితో నాకు పరిచయమయినను లేదే! నే నీవఱకెన్నఁడును వానిని చూడనైనను చూడలేదు.

పురు—నీవాతని మొగ మెఱుఁగకపోవుట యుద్ధము చేయరాదనుటకు హేతువు కాదు. తాను క్రొత్తవాఁ డయినప్పుడు నీ కతఁడు బొత్తిగానే ద్రోహము తలఁపఁ గూడదు.

దామో—అదినిజమే. అందుచేతనే నాకు వానిమీఁద మహాకోపము. తుపాకి కాల్చవలె నేమి? కత్తులుకూడ దూయవలెను కాఁబోలును! ఇట్లు పోరాడుటకు మహాధైర్యము కావలెను కాఁబోలును! అవునా? పెద్దమనుష్యునితో కయ్యము పెట్టుకొను

టకు ముందుగా నాపక్షమున న్యాయ మున్నదేమో చూడనక్కఱ లేదా?

పురు—అవమానము సంభవించినప్పుడు న్యాయ మెవరికి కావలెను? పూర్వము హిరణ్యకశిపుఁడును రావణాసురుఁడును విజయ యాత్రలు దేఱినప్పుడు న్యాయ మాలోచించియే బైలుదేఱిరా యనుకొన్నావా? లేదు లేదు. వారు మహాశూరు లయి యెదిరించిన వారి తలలెల్ల కొబ్బరిపుచ్చెలలాగున ఖడ్గములతో నఱకవేసి న్యాయము నిమిత్తమయి మనసువచ్చినచోట మొట్టపెట్టుకొండని పిఱికిపంద లను వదలివేసినారు.

దామో—నీ శూరవాక్యములు ప్రతాపోద్దీపకములుగా నున్నవి. నీ వీరాలాపముల వలన నామనస్సునకుఁగూడ నొకవిధ మయిన ధైర్యమువచ్చి ప్రవేశించుచున్నట్టున్నది! ఇదే వీరావేశము కాఁబోలును! తుపాకులతోను బాకులతోను తక్షణము కదలి వాని నిప్పుడే నాతో ద్వంద్వయుద్ధమునకుఁ బిలిచెదను.

పురు—ఓదామోదరా! నావద్ద నిప్పుడు మా వంశవృక్ష మున్నపక్షమున మా పూర్వులనందఱిని నీకొక్కొక్కరినే వరుసగా పేరిపేరి వరుసను జూపియుందును. శూరాగ్రేసరు లయిన మా పెద్ద లలో నొక్క శత్రువునైనను తన ఖడ్గధారతో తల నఱకని వీరుఁ డొక్కఁడును లేఁడుసుమా! వంశక్రమాగత మయిన క్షాత్రమును మాత్రము మన మెన్నఁడును విడువరాదు.

దామో—ఓ పురుషోత్తమదేవా! మీ పూర్వులవలెనే మా పూర్వులును మహాపౌరుషశాలులే. మూలపురుషుఁడు మొదలుకొని నావఱకును మా పెద్దలందఱును యోధానుయోధులే. వారిలో నొకఁడు సేనాధిపత్యము చేసెనఁట! ఆవార్త యటుండనిమ్ము.

యిప్పటి నీ ప్రతాపాగ్నివలన నామనస్సులో శత్రువుమీఁదఁ గల దయారసమంతయు నింకిపోయినది. నేను నిజముగా రణశూరుఁడ నయినాను. నా శరీరము పరవశ మగుచున్నది!

పురు—కోపము తెచ్చుకొని వేగిరపడకు. ఇటువంటి కార్యములలో తొందరపా టెంతమాత్రమును గూడదు. ఇట్టి ఘనకార్యములను సదా శాంతితతో చేయవలెను.

దామో—నేను కోపము తెచ్చుకో వలెను. నేను వీరావేశము పొందవలెను. నామానము నిలుపఁదలఁచుకొన్న పక్షమున, నీవు నా కోపముమాత్ర మిప్పుడు చల్లారునట్లు చేయకు. ఇదిగో కాగితమును కలమును. (అని వ్రాయుటకుఁ గూరుచుండి) ఇది యెఱ్ఱసిరాతో నైన బాగుండును! అప్పుడు నా కంటికి నాపోటువలన నెత్తురు వఱదలు కట్టుచున్నట్లు కానఁబడును. నా యక్షరములు చూచి పగవాఁడు భయపడునట్లుగా నుత్తరము వ్రాయవలెను. పెద్ద యక్షరములతో వ్రాయుదునా ఎట్లారంభించవలెనో చెప్పు. ప్రతి పదములోను వీరరస మొలుకుచుండవలెను.

పురు—నీయుత్తరము నీవే యాలోచించుకొని యారంభించు.

దామో—వాని ప్రాణము గొనుటకయి శపథములతో నారంభింతునా? 'ఓరి ద్రాబ్యాఁడా!' అని మొదలుపెట్టుదునా?

పురు—అట్లు చేయఁగూడదు. మన మెదుటివానికి గౌరవమును జూపుచు మనము పెద్దమనుష్యులమని తోఁచునట్లుగా వ్రాయవలెను. "అయ్యా!"—అని మొదలుపెట్టు.

దామో—నన్నవమానపఱిచినవాని కంతగౌరవముచేయునా? మంచిది! అలాగుననే వ్రాసెదను. వానినే పెద్దవానిని గానిమ్ము.

పురు—"మన మిదఱమును నేకసుందరినిమి త్తమే—"

దామో—ఆవల ఏకసుందరినిమిత్తమన్నమాట దివ్యముగా నున్నది.

పురు—"ప్రయత్నము చేయుచున్నందువలన సంభవింపఁ బోయెడి యుపద్రవమును ముందుగానే తొలఁగించుకొనుటకయి—"

దామో—ఉపద్రవమునా! అవును. అదిమంచిమాటే తరువాత

పురు—"నీవు దయచేసి—"

దామో—దయచేయుమని ప్రార్థించుటకయి నేను వానిని నాయింటికి విందుకుఁ బిలుతునా? ఆమాట సరిగా లేదు.

పురు—తొందర పడఁబోకు. చెప్పినట్లు వ్రాయుము.

దామో—మంచిది వ్రాసెదను. "నీవుదయచేసి" అయినది. అటుతరువాత?

పురు—"ద్వంద్వయుద్ధముచేసి మనలోమనమే యుద్ధముఖమున మనవివాదము పరిష్కరించుకొనుటకయి—"

దామో—ఇది సరి.

పురు—ఇఁక స్థలనిర్ణయము చేయవలెను. ఈపనికిజనోద్యానవన మనుకూలముగా నుండవచ్చును. — "ఊరిబయిల నున్నజనోద్యానవనములో నన్ను కలిసికోవలెను."

దామో—చాలును. ఈయుత్తరముమడిఁచి పయినిలక్కతో ఖడ్గముద్ర వేసి యిప్పుడే పంపెదను.

పురు—చూచినావా! ఈచిన్నయుత్తరమువలన మీాలో మీాకు సంభవింపఁబోయెడి పెద్దయుపద్రవ మొక్కదెబ్బను తప్పిపోవచ్చును.

దామో—ఉపద్రవము తొలఁగిపోవుటకే కాదా యిప్పుడీయుద్ధము!

పురు—ఇఁక కాలనిర్ణయము నీమనసునవచ్చినది నీవే చేసికొనవచ్చును. నన్నాలోచన యడిగితివా శుభస్యశీఘ్రమ్మని యుండుటచేత నేనీసాయంకాలమే ముహూర్తము పెట్టితిని. ఇది యెంతశీఘ్రముగా నయిన నంతమంచిది. ఈరాత్రియే సర్వము నివారణమయినపక్షమున రేపు నిర్విచారముగా నుండవచ్చును.

దామో—అవును. నీ వన్నమాట నిజమే.

పురు—నీవీలోపల నాకు వ్రాసినంగాని సాయంకాలములోపల నేను నిన్ను మరలఁ జూడను. నీశుభలేఖ నేనె కొనిపోయి నాహస్తముతోనే యాతనికిచ్చెదను. నీతో నేనొక్క రహస్యము చెప్పుచున్నాను. నీవునిర్వహింపవలసిన కార్యభారమువంటిదేయొకటియిప్పుడు నాభుజములమీఁదఁగూడ నిలిచి యున్నది. పేరుఁ డయినయొకానొక యావనపురుషుఁడు కొంతకాలమునుండి నాపౌరుషమునుచులకనచేసి నన్ను గేలి చేయుచున్నాఁడు. అతనిని యుద్ధమునకుఁబిలుచుటకయి యేదో యొకమిష పన్ని కలహము పెట్టుకోవలెను.

దామో—అట్లయినపక్షమున నీవు ముందుగా యుద్ధముచేయఁగా నాకు చూడవలెనని యున్నది. నీ వతనిని దంపుచుండఁగాఁ జూచి యుద్ధ మేలాగునఁ జేయవలెనో నేనింకను గొంచెము నేర్చుకోవలసి యున్నది.

పురు—నీకశ్త్రవిద్యాగురుఁవునగుట నాకును గౌరవమే. ఇప్పటికి నేను సెలవు పుచ్చుకొనెదను.—నీశత్రువు తారసించినప్పుడు నీ వెంతమాత్రమును వేగిరపడక సర్వమును శాంతతతోను నేర్పుతోను నిర్వహింపవలెను. నీమాట లెంత మృదువుగా నున్ననునీకత్తి వలెనే నీ వీరచేష్టలుమాత్రము వాఁడిగా నుండవలెను జుమా!

(ఇద్దఱును నిష్క్రమించు చున్నారు.)

చతుర్థాంకము.

౧. రంగము—దామోదరవర్మ గృహము.

[దామోదరవర్మయు, మాధవుఁడును ప్రవేశించు చున్నారు.]

మాధ—దేవుడితోడు ! నేను యెప్పుడు అటువంటివని చెయ్యను. నాకు యిష్టంలేనప్పుడు వెయ్యిమంది పురుషోత్తమదేవుళ్లు చేరినా నాచేత పోట్లాడించలేరు. ఈసంగతి వింటే మాముసలావిడె యేమంటుంది?

దామో—ఓమాధవా ! ఏమనుకొన్నావు ? పురుషోత్తమ దేవునిమాటలు విన్నపక్షమున నీకుఁగూడ నెక్కడిలేనిశౌర్యమును పుట్టుకొనివచ్చును. అతనిమాటలలోనుండి నిప్పులు కురిసినవి.

మాధ—నాకు శౌర్యం పుట్టించడానికి అతనిచేతగాదు. అటువంటి ఖజ్జాకోరుల మాట లంటేనే నాకు తలనొప్పి. మీకు పోట్లాడవలె నని వుంటేమాత్రం నేను వద్దని చెప్పను. నేనుమాత్రం మీ పోట్లాటలో కాలుపెట్టను.

దామో—మాధవా! నాగౌరవమునకు భంగము వచ్చును. నా గౌరవమునుమాత్ర మెట్లయినఁ గాపాడుకోవలెను.

మాధ—నా గౌరవం నేనూ కాపాడుకోవలెను. మొట్ట మొదటనన్ను నేను కాపాడుకుంటేనే కాని గౌరవం నిలువదు.

దామో—తగు మనుష్యుఁ డెవ్వఁడును తన గౌరమును పోఁగొట్టుకొనుట కెప్పుడు నిష్టపడఁడు.

మాధ—తగుమనిషి యెప్పుడూ గౌరవాన్ని పోఁగొట్టుకోవడానికి యిష్టపడక పోయినట్టయితే తగు మనిషిని పోగొట్టుకోవడానికి గౌరవం కూడా యిష్టపడకుండా వుండవలెను, అలా చెయ్యకపోయిన

ట్టయితే గౌరవం యను స్నేహితుడివలె నటించి మిత్రద్రోహంచేసిన దవుతుంది. తగుమనిషినని నన్ను నెవరూ అనకపోయినా లోకంలో నాకంటె తగుమనిషి యెవరూలేరు. నాగౌరవంనన్ను మరివకపెద్ద మనిషితో పోట్లాడుమని బోధిస్తుంది, దాని బోధప్రకారం నేను పోట్లాడుతాను. ఆపోట్లాటలో నేను గెలిచి నాశత్రువును చంపినట్టయితే, అప్పుడాలాభం యెవరికి వస్తుంది? నాగౌరవానికివస్తుంది. ఒకవేళ నేనేవోడిపోయి నా శత్రువే నన్ను చంపినట్టయితే, అప్పుడు నాగౌరవం నన్ను నేలపాలుచేసి విడిచిపెట్టి నాశత్రువువద్దకు పరుగెత్తుతుంది.

దామో—మాధవా! నీ వాలాగున ననరాదు. అట్టి సమయములో నీశరీరము పోయినను భూమిమీఁద శాశ్వతముగా నీపేరు నిలుచును. నీవు స్వర్గమునకు పోయినను నీగౌరవ మక్కడకే నీ వెంట వచ్చును.

మాధ—అట్టి గౌరవం నాకక్కరలేదు. నన్ను స్వర్గానికి పంపి నావెంటబడే గౌరవాన్ని నేను యెప్పుడూ కోరను.

దామో—నీవు వట్టి పిఱికిపందవు. నాకుఁగల పౌరుషమునకు నీమాటలు వినుటసహితం మనర్హము. నీమాటలు విని మాపూర్వుల పౌరుషమునకుఁగూడ నేను భంగము తెత్తునా? భీరుత్వముచూపుట మాపెద్దల కెంత యవమానకరమో యాలోచించు.

మాధ—వారి కంత యవమానకరంగా వుండేటట్టయితే నాలుగు కత్తిపోట్లూ రెండుగుండుదెబ్బలూ తిని శీఘ్రంగా వారి లోకానికివెళ్ళి వారి అవమానం తీర్చండి. మాపూర్వు లటువంటి వాళ్ళుకారు. నేను వేగిరం వారిదగ్గిరకు వెళ్ళకపోతే వారికవమానం లేదు. నేను సాధ్యమయినంతకాలం యీలోకంలోనే వుండి నేను

వారి దగ్గిరకు వెళ్ళకుండా తప్పించుకుంటాను, నేను తమ దగ్గిరకు రాకుండా యిక్కడ వుండడమే వారికిష్టం.

దామో—మాధవా! యుద్ధము భయంకర మైనదని నీవనుకోకు. లోకములో ననేకులు నిరపాయముగానే యుద్ధముచేయుదురు సుమా!

మాధ—అటువంటివాడు యెక్కడనో నూటికీకోటికీవొక్కడు వుంటాడు. యుద్ధం పేరుచెపితేనే నాకు భయం వేస్తూవున్నది. పెద్ద కత్తీ వాడూ చేతిలో తుపాకీ పట్టుకుని శత్రువు యెదుట నిలవబడితే నా కసలే ప్రాణాలు నిలువవు. ఆపాడుపేరు నాతో చెప్పకండి. చిన్నప్పటినుంచీ నాకు కత్తిపేరంటేనే వళ్ళు వణుకుతుంది.

దామో—నాకటువంటి భయములేదు. కత్తులు! తుపాకులు! ఈమాటలు రెండును నా చెవుల కెంతో యింపుగా నున్నవి. నీవెంత పిరికి మందు వేసినను భయమన్నది నా దేహములో పుట్టదు. ఇదిగో యుద్ధమునకు రమ్మని నేను నాశత్రువునకు వ్రాసిన యాహ్వానపత్రిక. నాపక్షమున పోయి యుద్ధమునకు రమ్మని యడుగుటకయి నా ప్రాణస్నేహితు డయిన విక్రమసేనునికిఁగూడ వర్తమాన పంపినాను.

మాధ—యీయుత్తర మాయన తీసుకుని పోవలసినదే. నా మెత్తు ధనం గుమ్మరించినా నేనుమాత్రము పోను. ఈ వుత్తరం చూస్తే మామూలు వుత్తరాలలాగు కనపడడంలేదు. ఈవుత్తరం లోనుంచి దూరాన్నుంచే నాముక్కుకు తుపాకిమందువాసనా కత్తుల వాసనా కొడుతూవున్నది. అది యెగిరివచ్చి నామీద పడదుగదా!

దామో—ఓరి దౌర్భాగ్యుఁడా! నీకు లేడిపిల్ల కున్నంత [illegible] కనఁబడదే!

మాధ—యిఖ నేను మాట్లాడను. ఈరాత్రి యింటివద్ద యేదో పాడుమాట వింటాను. ఆమాట చెవినిబడ్డప్పుడు ముసలావిడ యెంత దుఃఖిస్తుందో! అయ్యో!

(అని హీనస్వరముతో నేడ్చుచున్నాఁడు.)

దామో—నోరు మూసికో. నీవెంత యేడ్చినను నా ప్రాణము నేను విడువను. నే నీదినమున యుద్ధము చేయవలె నని నిశ్చయము చేసికొన్నాను. ఓ పిఱికిపందా! నాయెదుటనుండి లేచిపో.

[మఱియొక సేవకుఁడు ప్రవేశించు చున్నాఁడు.]

సేవ—విక్రమసేనుడుగారు వచ్చినారండి.

దామో—ఆయనను పయికి దయచేయ మను.

సేవ—చిత్తము. (అని పోవుచున్నాఁడు.)

మాధ—మనకందఱికీ దేముడు రేపీపాటికి ప్రాణాలతో వుంచవలెను.

దామో—ఆ యేడు పేమి? మాధవా! నాకు కోపము తెప్పింపకు.

మాధ—తమవద్ద యిదే ఆఖరుశెలవు. (అని వెక్కి వెక్కి యేడ్చు చున్నాఁడు.)

దామో—ఓపిఱికిపశువా! నీయేడుపు చాలించి తక్షణము నావద్దనుండి లేచి పో.

మాధ—పోతాను. (అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

[విక్రమసేనుఁడు ప్రవేశించు చున్నాఁడు.]

విక్ర—దామోదరా! ఇది యేమి?

దామో—వీఁడు పనికిమాలినపిఱికిపీనుఁగు. నాకే మొదటస్వాత్మమును మీఱినధైర్యము లేకపోయినపక్షమున—

విక్ర—నా కెందుకు వర్తమానము పంపినావు?

దామో—ఇదిగో! చూడు. (అని యుద్ధాహ్వానపత్రికను చేతి కిచ్చుచున్నాఁడు.)

విక్ర—(చూచి చదువుచు తనలో) "విజయపాలునకు"— ఇప్పు డేదో వినోదము నడుచు చున్నది. (ప్రకాశముగా) యేమిటిది?

దామో—యుద్ధాహ్వానపత్రిక.

విక్ర—అలాగా? అతనితో యుద్ధము చేయువాఁడవు నీవు కావు కాఁబోలును! అవునా?

దామో—కాదు. నేనే యుద్ధము చేసెదను. పురుషోత్తమ దేవుఁడు నన్ను ప్రోత్సాహపఱిచి యుద్ధమునకు నాకు పౌరుష మెక్కించి నాఁడు. అతఁడు నన్ను విడిచి పోవునప్పటికి నాలోపల మితిమీఱిన యాగ్రహము ప్రవేశించినది. అటువంటి యాగ్రహము వచ్చినప్పుడు దానినూరక పోనియ్యరాదు. నేనీసాయంకాలము యుద్ధము చేసెదను.

విక్ర—అవునుగాని యిప్పు డిందులో నాపని యేమున్నది?

దామో—ఆవిజయపాలునిగూర్చి నీకు కొంత తెలిసి యుండ వచ్చును. నీవు పోయి వానిని కనుఁగొని నాకు మాఱుగా నీవీప్రాణాపాయకర మయినయాహ్వానపత్రిక నాతని కియ్యవలెను.

విక్ర—నాచేతికిచ్చి యిది యతనికి ముట్టినట్టే భావించుకో.

దామో—నీవు చేసినయుపకారమునకు నేను నీమేలు మఱచి పోను. మిత్రుఁడా! నీకు నేను మిక్కిలి శ్రమ కలుగఁజేయుచున్నాను గదా!

విక్ర—నా కెంతమాత్రమును శ్రమ లేదు. ఈమాట నీవు మఱియెవరివద్దను తలపెట్టఁబోకు. నామాట నమ్ము. నేను నీవు

దామో—నామీఁద నీ కనుగ్రహ మున్నది గనుక స్నేహధర్మ మనఁగా నిదేకదా! విక్రమసేనా! నీవు నాకు సహాయుఁడవుగా నుండఁగలవా?

విక్ర—ఈవ్యవహారములోమాత్రము నే నుండఁగూడదు. ఇందులో నే నుండుట యుక్త మయినపని కాదు.

దామో—అట్లయినపక్షమున నేను నామిత్రుఁ డయినపురుషోత్తమదేవుని నే కోరవలెను. అయినను నీవు నాక్షేమమునయినను కోరుచుండవలెను.

విక్ర—అతఁడును నీవును గలిసికొన్నప్పుడు మఱి యెవ్వరి క్షేమమును గోరను. నామాట నమ్ము.

[సేవకుఁడు ప్రవేశించు చున్నాఁడు.]

సేవ—వీరసేనుఁడుగారు కిందికివచ్చి యిక్కడ విక్రమసేనుఁడు వున్నాడేమో కనుక్కొని రమ్మన్నారు.

విక్ర—ఇదిగో వచ్చుచున్నానని చెప్పు.

సేవ—చిత్తము. (అని పోవుచున్నాఁడు.)

విక్ర—(వెళ్లుచు) ఓ రణశూరా! నీకు జయము కలుగునుగాక!

దామో—విక్రమసేనా! నిలువు ఒక్కనిమిషము తాళు. నీ స్నేహితుఁ డైన దామోదరవర్మ యెటువంటివాఁడని విజయపాలుఁడు నిన్నడిగినపక్షమున, అతఁడు ప్రత్యక్షరాక్షసుఁ డని చెప్పవలెను, ఆలాగునఁ జెప్పెదవు కాదా?

విక్ర—నిశ్చయముగా చెప్పెదను. ముక్కకండలు కొఱికెడు మహావ్యాఘ్రమని చెప్పెదను.

దామో—ఆలాగు చెప్పు. ఆమాటలతోనే యతఁడు భయపడినపక్షమున, అతఁడు యుద్ధమునకే రాకపోవచ్చును. నేను కోరున

త్రుడు వారమునిసమురా బాధపెట్టి మఱి చంద్రుడు వని చెప్పు. మఱచి పోకుమా!

విక్ర—మఱచిపోను. నాటున నిన్నందఱు నసహాయశూరుఁ డని చెప్పుకొందు రని చెప్పెదను.

దామో—ఈపేరు సరి. ఇది యంతయు ప్రాణాపాయము కలుగకుండుటకయి చెప్పినదే కాని మఱియొకటి కాదు. నాగౌరవము నిలుపుకొనఁ గలిగినపక్షమున, అతనిప్రాణముల కలుగుట నా యిష్టము కాదు.

విక్ర—కాదు. నీవు మహాదయార్ద్రహృదయుఁడవు.

దామో—అతనిని నేను చంపవలెనని నీ కోరిక కాదుగదా!

విక్ర—కాదు కాదు. అయినను నీవు ప్రత్యక్షరాక్షసుఁడవు. అవునా! (అని పోఁ బోవుచున్నాఁడు.)

దామో—అవు నవును. విక్రమసేనా! ఇంకొక్క క్షణకాల మాగుము. నీ వెడలఁగినతరువాత నా కింత యాగ్రహ మెన్నఁడును రాలే దని చెప్పు. కంటఁబడఁగానే మ్రింగివేయునంత కోపము వచ్చిన దని చెప్పు.

విక్ర—తప్పక చెప్పెదను.

దామో—ముక్కు కండలు కోఱికెడు పెద్దపులి యన్నమాట మఱచి పోయెదవు సుమా!

విక్ర—మఱచిపోను. నీ వసహాయశూరుఁడ వని కూడ చెప్పెదను. (ఇద్దఱును నిష్క్రమించుచున్నారు).

---

౨ రంగము—సుభద్రమ్మగారి యిల్లు.

[సుభద్రమ్మయు, కళావతియు ప్రవేశించుచున్నారు.]

సుభ—ఓమూర్ఖురాలా! అతని విషయ మయి నీకుఁగల యాక్షేపణ మేమోనాకు చెప్పు. అతఁడు సౌందర్యవంతుఁడు కాఁడా?— ఏమి! మాటాడ వేమి? అతఁడు రసికవరేణ్యుఁడు కాఁడా? పురుషాగ్ర గణ్యుఁడు కాఁడా?

కళా—(తనలో) ఈమె తాఁ నిప్పు డెవరిని స్తుతించుచున్నదో కొంచె మయిన నెఱుఁగదు. (బిగ్గరగా) అత్తా! విజయపాలుఁడు నట్టివాఁడే.

సుభ—పోలికలు చెప్పరాదు. ఒకరితో నొకరిని పోల్చుట పడుచుదాని కెప్పుడును కూడనిపని. విక్రమసేనుఁడు నిశ్చయముగా రసికాగ్ర గణ్యుఁడు.

కళా—(తనలో) నీవు చూచిన విక్రమసేనుఁడు కాఁబోలును!

సుభ—అతఁడు మంచి గురుజనశిక్షలో పెరిగినవాఁడు. అతని వినయమేమి? వాఙ్మాధుర్యమేమి? రూపరేఖావిలాసము లేమి! మొట్టమొదట నే నతని ముఖమును జూడఁగానే ప్రబంధములలో వర్ణింపఁబడెడు మన్మథుఁడు నాకప్పుడు స్మరణకు వచ్చినాఁడు.

కళా—(తనలో) క్షణకాలములో తాను పడిన భ్రాంతిని కనుగొన్న తరువాత నీమె యప్పు డెంత కోపపడునో!

[సేవకుఁడు ప్రవేశించుచున్నాడు.]

సేవ—అమ్మా! వీరసేనుఁడుగారును విక్రమసేనుఁడుగారును వచ్చి క్రింద నిలిచి యున్నారు.

సుభ—పైకిక్కడకు రమ్మను.

సేన—చిత్తము. (అని పోవుచున్నాఁడు.)

సుభ—కళావతీ! నీవిప్పుడు బుద్ధిమంతురా లయిన కన్యకు తగినట్టుగా నడుచుకొనవలెను. నాయెడలఁ జూపవలసిన విధేయతను మఱచిపోయినను నీవధమపక్షము పెద్దశిక్షలో పెరిఁగినదాన వయిన ట్టయినను మంచిమర్యాద చూపవలెను.

కళా—అత్తా! నామనోనిశ్చయ మేమో నేనీవఱకే నీకుఁ దెలిపియున్నాను. అతనికి నే నిప్పు డాశచూపి ప్రోత్సాహవాక్యములు పలుకక పోవుటయే కాక యతనితో నే నిప్పుడు నోరువిప్పి మాటాడ నైనను మాటాడను; అతనివంక చూడనైనను జూడను.

(అని మొగము త్రిప్పుకొని తలవంచుకొని కూరుచున్నది.)

[వీరసేనుఁడును విక్రమసేనుఁడును ప్రవేశించుచున్నారు.]

వీర—సుభద్రమ్మా! ఇదిగో మేము వచ్చినాము. నీ విటు వచ్చి నిర్దయురా లయిన యీసుందరియొక్క కోపదృష్టిని కొంత శాంతిపఱుచు. వీనిని మనమార్గమునకు తెచ్చుటకు నేనెంత కష్టపడి నాను. వీనిలోపల నేమున్నదో నాకు తెలియదు. నేను నిర్బంధము నుపయోగపఱచక పోయినపక్షమున. వీఁడును తప్పించుకొని జాఱి పోయెడివాఁడే.

సుభ—వీరసేనా! మీరీవ్యవహారములో నపరిమిత మయిన శ్రమ పడినారు. మీకు వృథాశ్రమ కలుగఁజేసినందుకు నాకు సిగ్గగుచున్నది. (కళావతితో మెల్లఁగా) కళావతీ! కళావతీ! నిన్ను బతిమాలుకొనుచున్నాను. లే లే. తలయెత్తిచూచి వీరిని గౌర వించు.

వీర—సుభద్రమ్మా! వీనియొక్క యోగ్యతను గూర్చియు మేన తకుదిరిన సంబంధమునందుఁ జూపవలసిన గణ్యతనుగూర్చియు

నాతోడి బంధుత్వ గౌరవమును గూర్చియు కళావతి తనలో తాను చక్కగా నాలోచించుకొన్నదని నమ్ముచున్నాను. (విక్రమసేనునితో మెల్లఁగా) విక్రమా! ఆచిన్నవానిని పలుకరించి మాటాడు.

విక్ర—(తనలో) ఓయి దేవుఁడా! నాకిప్పు డేమిచేయుటకును తోఁచకున్నది. (వీరసేనునితో రహస్యముగా) అయ్యా! మీరును చూచుచున్నారుగదా! ఆచిన్నది మీయెదుట నా మొగమువంక చూడనైనను చూడకున్నది. ఆచిన్నది నన్ను కన్నెత్తి చూడదని యెఱిఁగినవాఁడ నయి తమతో ముందుగానే మనవిచేసియున్నాను. మీరు దయచేసి మాయిద్దఱిని నొంటిగా విడువవలె నని నాప్రార్థన.

(అని బతిమాలుకొనుచున్నాఁడు.)

కళా—(తనలో) నామేనత్త యెందుచేతనో యింకను తన యద్భుతమును తెలుపకున్నది! ఈమె యతని ముఖము నింకను నిశ్చయముగాఁ జూచి యుండలేదు. ఒకవేళ నుద్యోగస్థు లందఱును నొక్కపోలికగానే యుందురు కాఁబోలును! లేదా, ఈమె దృష్టిలో నేమయిన లోప మున్నదేమో!

వీర—ఇప్పు డప్పుడే మిమ్మొంటిగా విడిచి నే నడుగు దూర మైనను పోను.

సుభ—వీరసేనా! నామేనకోడలు నామాటయం దంత గౌరవ ముంచునది కాదని చెప్పవలసినందుకు చింతిల్లు చున్నాను—(కళావతితో మెల్లఁగా) కళావతీ! ఈవైపు తిరుగు. నీమౌర్ఖ్యము చూచి నేను లజ్జపడు చున్నాను.

వీర—కళావతి నాకుమారుని లక్షింప నొల్లకుండుట కారోపించు కారణ మేదో తెలిసికొనుభాగ్యము నాకు లభించునుగాక! —

(విక్రమసేనునితో మెల్లఁగా) విక్రమా! ఆరంభింప వేమి? ఓరి గాడిదా! మాటాడు.

సుభ—వీరసేనా! కారణ మారోపించుట దీనికి సాధ్యము కాదు. కారణ మున్నదని కళావతి చెప్పను.—(కళావతితో రహస్యముగా) ఓ ముద్దరాలా! అడిగినదాని కుత్తరము చెప్ప కదుత్తరము చెప్ప వేమి?

వీర—సుభద్రమ్మా! కారణము లేనియీ చిన్నతనపు వేగిరపాటువలన మా విక్రముని సౌఖ్యమునకు భంగము కలుగ దని నేను నమ్ముచున్నాను.—(విక్రమసేనునితో రహస్యముగా) ఓరి మొద్దా మాటాడ వేమి?

కళా—(తనలో) మాటాడుటకు నాకెంత యిష్ట మున్నదో నా కాముకునకు నంతే యిష్ట మున్నట్టు కనఁబడుచున్నది.—నావే నత్త యెంత గుడ్డిదిగా నున్నదో!

విక్ర—ఓ-ఓ-కన్యా! ఓ—(మాటాడవలెనని ప్రయత్నించి వీరసేనునివంక తిరిగి) నేను తొందరపడుచున్నాను. నాకుత్తలపాటు కలుగుచున్నది. ఇట్లు సంభవించునని నేనీవఱకే యెఱుఁగుదును నేను ముందుగానే తమతో మనవి చేసినాను. నాకుఁ గలమోహాతిశయము నాహృదయస్థైర్యమును పోఁగొట్టు చున్నది.

వీర—అది నీహృదయస్థైర్యమును పోఁగొట్టినది కాని నీనోటి మాటను పోఁగొట్టలేదుగదా! ఓరిబుద్ధిహీనుఁడా! ముంకుకుపోయి యాచిన్నదానితో తిన్నఁగా మాటాడు.

విక్ర—ఆచిన్నదానితోనా! (తమ్ము విడిచి పొమ్మని సుభద్రమ్మకు సైగ చేయుచున్నాఁడు.)

సుభ—వీరసేనా! ఇక్కడ వీరినిద్దఱిని విడిచి కొంచెమునేపు మన మావలికిఁ బోదమా?—(కళావతితో మెల్లఁగా) ఓసి మంతు నిర్భాగ్యురాలా!

వీర—ఇప్పు డప్పుడే కాదు.—(విక్రమసేనునితో మెల్లఁగా) నీకు దయ్యము సోఁకినదా యేమి? నీనోటితాళము విప్పు.

విక్ర—(తనలో) ఈశ్వరానుగ్రహమువలన కళావతి నావంకతిరిగి చూడక కోపముతో మూతిముడుచుకొని యుండునది గాక! నేను మాఱుగొంతుకతో మాటాడవలెను. (కళావతి చేరువకుఁ బోయి హీనస్వరముతో) కామప్రేరితమైన యీనుస్వరమును కళావతి యొక్కసారి చెవియొగ్గి విన ననుగ్రహింపదా?

వీర—దయ్యము పట్టుకొని నీగొంతు నొక్కుచున్నదా యేమి? నోరు తెఱచి స్పష్టముగా మాటాడ వేమి? గుంటలో గోదుముకప్ప లాగున మూలుగుచు నిలువఁబడకు.

విక్ర—నా-నా-నాగామోద్రేకమువలనను, నా-నా-నా సిగ్గువలనను, నా-నా- నానోటినుండి మాట పయికి రాకున్నది.

వీర—ఓహోహో! పోయినసిగ్గు నీకు మరల వచ్చినదే! విక్రమా! నామాట విను. నీవు వెంటనే తిన్నఁగా స్పష్టముగా బిగ్గరగా మాటాడనిపక్షమున, నాకు కోప మాగదు సుమా!— ఓ సుభద్రమ్మా! ఇంతటితో తననేలచూపులు మాని నీమేనకోడలి నొక్కసారి మాయం దనుగ్రహించి యీవంక తిరుగుమను.

సుభ—కళావతీ! ఇటు తిరుగు. (అని మందలించుచున్నది.)

విక్ర—(తనలో) ఇఁక సర్వమును బయలుఁబడక మానదు— (కళావతి చెంతకుఁబోయి మెల్లఁగా) [illegible]

పడఁబోకుఁ, కొంచెముసేపు నీ యద్భుతమును నీ మనస్సులోనే యడఁచుకో.

కళా—(తనలో) ఓయిూశ్వరుఁడా! ఈకంఠస్వరము విజయపాలునిదే. ఇతఁడు నిశ్చయముగా వీరసేనునిగూడ మోసపుచ్చి యుండనేరఁడుగదా! (అని మెల్లఁగా కన్నులువిచ్చి చుట్టును జూచి యులికిపడి) ఆహా! ఏమి నాకన్నుల కింతభాగ్యము పట్టునా? ఓవిజయపాలా! విజయపాలా! ఇది స్వప్నమా? సత్యమా? ఏమి యీ యాశ్చర్యము!

విక్ర—(తనలో) అక్కటా! అంతయు మునిగిపోయినది.

వీర—విజయపాలుఁడా? ఎక్కడి విజయపాలుఁడు? ఈచిన్నదానికి మతిభ్రమ కప్పినదా యేమి? వీఁడు నాకొడుకు విక్రముఁడు.

సుభ—ఇది సిగ్గులచేటు. వట్టిసిగ్గులచేటు. ఓసివివేకహీనురాలా! నీమన స్సెప్పుడును విజయపాలునిమిాఁదనే యుండుటచేత నీ కన్నుల కెప్పుడును సర్వమును విజయపాలమయముగానే కనఁబడుచున్నది. విక్రమసేనునికి కమార్పణము చేసికో.

కళా—ఇక్కడ నాప్రాణేశ్వరుఁడైన విజయపాలుఁడు దక్క నాకంటి కేవిక్రమసేనుఁడును కనఁబడుచుండ లేదు.

వీర—సందేహము లేదు. ఈచిన్నదానికి పిచ్చి యెత్తినది. చదు వతివిస్తార మగుటచేత మతిపోయిన ట్లున్నది.

సుభ—నాకును నట్లే తోఁచుచున్నది. ఓసి మతిహీనురాలా! విజయపాలుఁ డన్నమాటకు నీయభిప్రాయమేమి? నీవీవఱకే విక్రమసేనుని జూచి యున్నావు. అదెవచ్చి యతఁ డిప్పుడు నీయెదుట నిలువఁబడి యున్నాఁడు. అతఁడే నీకు భర్త కాఁగలవాఁడు.

కళా—ఇతఁడు భర్తయగుటకు నా కాక్షేపణ యేమియు లేదు. నావిజయపాలుని నేను నిరాకరింతునా?

వీర—నీమేనకోడలికి మతి భ్రమించినదైన నుండవలెను; లేదా వీఁడు మాయవేషము వేసి మనలను మోసముచేసి యైననుండవలెను ఓరీ! ఇటు రా. నీ వెవఁడవు?

విక్ర—నాస్థితి నాకే తిన్నఁగా బోధపడకున్నది. నే నెవ్వఁడనో స్మరణకుఁ దెచ్చుకొని చెప్పెదను.

వీర—నీవు నాకొడుకవవుదువా కావా? ఓరి గాడిదా! వేగిరము చెప్పు.

సుభ—నీ వెవరో శీఘ్రముగా చెప్పు. ఇప్పుడు నాకును సంశయము కలుగుచున్నది.

విక్ర—(తనలో) ఓయవివేకదేవతా! నీవు నాకు సహాయపడుము. (బిగ్గరగా) అయ్యా! నేను మీకుమారుఁడనే సందేహింపనక్కఱలేదు.—ఓసుభద్రమ్మా! నే నెప్పుడును నీసుఖసంతోషములను గోరువాఁడనయి యుండి యిప్పుడు నీ మేనకోడలికి భర్తనయి నీతోడిబంధుత్వగౌరవము పొందఁగలుగుటకు గర్వపడుచున్నాను. తా నిప్పుడు చూచుచున్నది తనప్రియవల్లభుఁ డయినవిజయపాలుని నేయని నేనిప్పుడు నాకళావతితో వేఱుఁగ జెప్పనక్కఱలేదు. ఈచిన్నదానియొక్కమనోగతవిశేషమును గుర్తెఱిఁగినవాఁడనయి యీమెకు మనస్సంతుష్టి కలుగుటకయి నేనా వేషభావలను స్థితిగతులను ధరించి యీమెమనస్సుయొక్కనైర్మల్యమును శోధించినాను. ఈమె నిర్మలహృదయము నాపరీక్ష కాగి తనయవ్యాజప్రేమను దృఢపఱిచినందున, ఇక నే నారోపించుకొన్న నీచవేషధారణమును నామధారణమును

విడిచి స్వవేషములో నున్నతస్థితిని బొంది మాయావ్యాజానురాగము యొక్క ఫలమును స్థిరముగా ననుభవింపఁ గాంక్షించు చున్నాను.

కళా—ఆలాగునా! (కోపముతో) అట్లయినపక్షమున నిఁక నే ననుకొన్నట్లిల్లు విడిచి లేచిపోవుట లేనేలేదా?

వీర—విక్రమా! నీవు నిశ్చయముగా మటుమాయలమారివి. నాకుఁ జూడఁగా నీవందఱినిమించిన నెఱజాణవుగాఁ గనఁబడుచున్నావే!

విక్ర—నన్నూరక మీరు పొగడు చున్నారు. అంత గౌరవమునకు నేను తగను. ఆత్మశ్లాఘన వినుటకు నాకు సిగ్గగుచున్నది. నాస్వభావము దేవరవారు నెఱుఁగుదురుకదా! మొదటినుండియు నా సిగ్గే నన్ను చెఱుపుచున్నది.

వీర—మంచిది. మొట్టమొదట నటించినట్లు నీవు కేవల జడస్వభావుఁడవు కావని తెలిసికొనుటచేత నాకు సంతోషము కలుగుచున్నది. ఓరిగాడిదా! నీవు నీకన్నతండ్రినే వంచించినావుగదరా! నీపశ్చాత్తాపమును, సుతధర్మమును, విధేయతయు, ఇవే కాఁబోలును! అంత యాకస్మికముగా మనస్సు మార్చుకొనుట చూచి నే నిప్పుడే యనుమాన పడినాను. వీగిపేరు లెప్పుడును విన్నట్టే నీకు జ్ఞప్తిలేదు కాదా? భీమవరములో నుండెడుకళావతి అవునా? నామనస్సు సంతోషపెట్టుట యొక్కటియే నీకుఁ గావలెనుగాని నీ కితరముతో దేనితోను పనిలేదు కాదా? ఔరా! నీ వెంత మాయలమారి దొంగవురా! చూడు. (అని వ్రేలితో కళావతిని జూపుచు) ఈచిన్నదానిది తెల్లకన్ను. అవునా! కొంచెము రాగివెండ్రుకలు. అవునా! ఓరి జిత్తులమారినక్కపోతా! నీ విప్పుడు తలయెత్తుకొనుటకుఁగూడ సిగ్గుపడకున్నావు!

విక్ర—నాకు నలుగురిలో తలయెత్తుకొనుటయే యెంతో

కష్టముగానున్నది. నామనస్సంతయు కలతనొందినది. సాయాసము చేతనే నామతి చెడినట్టు మీరు తెలిసికోవచ్చును.

సుభ—వీరసేనా! ఇప్పుడు క్రొత్తక్రొత్తవింతలు బయలుఁబడు చున్నవి. ఓహో! విక్రమసేనా! అట్లయినయెడల, ఈయుత్తరములు వ్రాసినవాఁడవును నీవేకదా? ముసలిపిశాచ మని నాకు బిరుదు పే రిచ్చినందునకయి నీయెడల నేను కృతజ్ఞురాల నయి యుండవలెను. ఓయిభగవంతుఁడా! నాపాండిత్యవిషయమయి గేలిచేసినదికూడ నీ ఘనుఁడేకదా?

విక్ర—అయ్యా! మీరిప్పుడు నాకడ్డుపడి నన్ను రక్షింపక పోయినపక్షమున నాసిగ్గు నన్ను బ్రతుకనీయదు. ఈలజ్జాభరమునకు నేను తాళఁజాలను.

వీర—సుభద్రమ్మా! మనము పోదము రా. వెనుకజరిగిన దానిని సర్వమును మఱచిపోయి మనము వీరిని క్షమింపవలెను. ఇప్పుడు మన ముద్దేశించినట్లు సర్వమునసుకూలముగాముగిసినందున, నే నిప్పుడు కోపము వహించి సంతోషభంగము చేయఁజాలను. సుభద్రమ్మా! నీవో ?

సుభ—వీరసేనా! మీరన్నట్టు గతమును మనమిప్పుడు తల పెట్టఁగూడదు. ఈపసివాండ్రి చిన్నతనపుచేష్టలను లక్ష్యముచేయక మనము ముందుసంగతి యాలోచించవలెను.

వీర—వీరినిద్దఱిని దిగవిడిచి మనము పోదము రా. మనము కాలు కదల్పఁగానే వీరిద్దఱు నొండొరుల కౌఁగిళ్ళలోఁ బెనఁగవలె నని తమకపడుచున్న ట్లున్నారు. మన మిక్కడనుండి రసభంగము చేయ రాదు, పోదమురా. విక్రమా! ఈమె కన్నులు నేను చెప్పిన ట్లున్నవా? చెక్కులో? నవ్వుమొగమో? పలువరుసతాలో? సుభ

దర్రమ్మా! లే. వీరి కిది సంతోష సమయము. నేనిప్పుడు నా సంతోషము పట్టజాల కున్నాను. మన మావలికిఁ బోయి నవ్వు కొందము రా. (అని పాడుచు సుభద్రమ్మను చేయిపట్టుకొని లాగికొని పోవుచున్నాఁడు.)

కళా—(మొగము ముడుచుకొని మాటాడక కూరుచున్నది)

విక్రి—(తనలో) ఈమె దీర్ఘాలోచన చూడఁగా నాకు శుభ సూచకముగా తోఁచదు. (బిగ్గరగా) నాప్రాణేశ్వరీ! కళావతీ! అంత గంభీరముగా నాలోచించుచున్నావేమి?

కళా—ఏమి!

విక్ర—(తనలో) ఇంతవఱకు వచ్చునని నే నప్పుడే యను కున్నాను. "ఏమి" అన్న యీచిన్నపదము నాగుండెలు పగుల్చు చున్నది. (బిగ్గరగా) కళావతీ! మన మొంఁడొరులము చేసికొన్న ప్రమాణమువలననే కాక యిప్పుడు మన పెద్దవారి యనుమతి వలనఁ గూడ సుఖభాజనుల మయి ధన్యులము—

కళా—(కోపముతో) పెద్దవారి యనుమతి వలననా? అవును!

విక్రి—ప్రియురాలా! మనము తలపెట్టిన సాహసకార్యము నకు విశ్రాంతి కలిగినది. తుట్టతుద కిప్పుడు సుఖకాల మాసన్న మయినది. అనుభవింతము రా. నీసొత్తు విషయ మయి తరువాత న్యాయవాదులను—

కళా—న్యాయవాదులా? న్యాయవాదియన్న పేరు చెప్పిన నాకు తలనొప్పి.

విక్రి—పోనీ. న్యాయవాదుల నడుగనక్కఱలేదు. మనలో మనమే లిఖితము—

కళా—లిఖితమా? లిఖితమన్న పేరే నాకు పనికిరాదు.

విక్ర—ఓప్రాణేశ్వరీ! నీ కింకరునియెడల నిర్దయత్వము వహింపకుము. నీ యడుగులమీఁద వ్రాలి ప్రార్థించుచున్నాను.

(అని పాదములమీఁదఁ బడుచున్నాఁడు.)

కళా—లెమ్ము. నేను నీ స్వామ్యగుడునని నీవు నిశ్చయముగా నెఱిఁగియున్నప్పుడు పాదములమీఁదఁ బడవలసినపని యేమున్నది?

విక్ర—(లేచి) ఓకాంతా! నీ స్వాంతమున కంత నిర్బంధమక్కఱలేదు. నీ హృదయము నన్ను విడిచినపక్షమున, తక్కినవానిని నేనపేక్షింపను. (తనలో) నే నిప్పుడు కొంచెము బెట్టుచేసి చూచెదను.

కళా—(లేచుచు) నా మనస్సులో నున్నది స్పష్టముగాఁ జెప్పెదను విను. నీవు నీ కార్యమును నీచమగు పౌరుషహీన మయిన వంచనచేత సాధించుకొన్నావు. అందుచేత మోసముచేసిన శిక్షకు నీవర్హుఁడవు. నా హృదయదౌర్బల్యమును కనిపెట్టి నన్ను నీవు పిల్లదాని నాడించిన ట్లాడించుచున్నావు. నీలోనీవు నన్నుఁజూచి నవ్వుచు నీవు పొందిన విజయమునకు సంతోషించుచున్నావు కాఁబోలును!

విక్ర—కళావతీ! లేనిదోష మారోపించి యిప్పుడు నీవు నాయెడ నపచారము చేయుచున్నావు. నేను చెప్పునది సాంతముగా విని—

కళా—నా బంధువుల నందఱిని మాయ చేయుచున్నా మను భ్రమలోనుండి, వారందఱి కన్నులు గప్పి తప్పించుకొని పాఱిపోయి వారికి కోపము తెప్పించి నా సామర్థ్యము చూపవలె నని నేను కొండంతయాశ పెట్టుకొని యుంటిని. అట్లుండఁగా నా మేనత్త యొక్క యంగీకారమువలనను సమాధానము వలనను నాయాశ యంతయు నిమిషములో భగ్న మయిపోయినది. వారిని మోసపుచ్చుటకు

మూలముగా తుద కిప్పుడు నే నొక్క తెనే మోసపోయిన దాన నయి నాను. (అని కోపోద్రేకముతో నడుచుచు, ఇదిగో పటము—విజయ పాలుని పటము. (పటమును అవికలోనుండి పయికిఁదీసి) న న్నెంద తెన్నివిధముల భయపెట్టుచున్నను దూషించుచున్నను లక్ష్యము చేయక యీ చిత్రపటమును నేనింత కాలము రేయింబగళ్ళు హృదయ మధ్యమున ధరించినాను. నీపట మిఁక నీవే పుచ్చుకొమ్ము. (అని మీఁద విసరివైచి) ఈ ప్రతిరూపమును నాహృదయమునుండి యెంత యనాయాసముగాఁ దీసివేయుచున్నానో యంత యనాయాస ముగానే దీనికి మూలమైన పురుషునిగూడ నేను నా హృదయములో నుండి తఱిమివేయఁ గలుగుదు నని నీవు నిశ్చయముగా నమ్ముము.

విక్ర—ఓ కాంతా! ఈవిషయములో నీకును నాకును భేదము లేదు. ఇదిగో కళావతియొక్క పటము. (అని పయికిఁదీసి) ఈప్రతి రూపమునకు నిజరూపమునకును నా కెంత వ్యత్యాసము కనఁబడు చున్నది! ఈదివ్యసుందర విగ్రహముయొక్క కలకలలాడుచున్న యీ నవ్వుమొగమే కదా మొట్టమొదట న న్నాశలపెట్టి నా హృద యము నపార సౌఖ్యానందసుధారాశిలో ముంచినది! ఎన్నడునుతుడిచి వేయుట కసాధ్య మగునట్లుగా కామ దేవుని పుస్తకములో శిలాక్షర ములతో వ్రాయఁబడియున్న శపథములను బలికిన యీచిన్న పెదవులే కదా! అవియన్నియు పూర్వపు గాథ లయిపోయినవి. అంతయు నిప్పుడు మరల మొట్టమొదటికి వచ్చినది. ఓ సుందరీ నీ నిరుపమాన సౌందర్యము ముందట నీ ప్రతిబింబ మంత చక్కనిదిగా నుండక పోయినను, నామనస్సునకు మాత్రము దీని మనోహరత్వములు దీని యందలి గౌరవమును దీని నిజరూపమునకంటె తక్కువ పడ లేదు.

గాన దీనినినే నెడఁబాయఁజాలను. (అనిమరల హృదయమున ధరించు చున్నాఁడు).

కళా—(కొంత శాంతతతో) ఇది యంతయు నీదోషమే. స్వయంకృతాపరాధమును దెలిసికొని నీవు తృప్తుఁడవయి యుండ వచ్చును.

విక్ర—నిశ్చయముగా తృప్తుఁడనయినాను. ఇంతకంటె నీవు మొట్టమొదటనే ప్రేమ చూపి యాశపెట్టకున్న నెంతో బాగుండునది. ఆహాహా! ఇది యెంత యయినను సరసముగా నున్నది. మాటల కొలఁదిబాసలుచేసి వానినెల్ల తప్పుట నీదృష్టికి గొప్పగా కనఁబడు చుండలేదు. ఆవాగ్దానములెల్లను నీదృష్టికి తృణప్రాయము లయినవి. అయినను లోకులుమాత్రము కళావతి తనహృదయమునే తానెఱుఁగ దని చెప్పకొనక మానరు. ఇతరులమాటలతో నీకేమిపని? లోకు లొకవేళ తమదుస్స్వభావముచేత ప్రియుఁడు ప్రియురాలియొక్క యాదరము చూచి 'మొగము మొత్తి విడిచి పోయినాఁడని వాదు వేసినను వేయవచ్చును. ఆయుపవాదముసహితము నీమనస్సున కాయాసము తోపింపకుండునుగాక!

కళా—ఈయవమానమును సహింపఁజాలను. (అని కన్నీరు పెట్టుకొను చున్నది.)

[అంతట సుభద్రమ్మయు, వీరసేనుఁడును ప్రవేశించుచున్నారు.]

సుభ—బావా! రమ్ము. మనము కొంచెము నీవు వీరికామోన్మాదమునకును శృంగారప్రలాపములకును విఘ్నము కలుగఁజేయ వలెను.

కళా—ఓనీచకృతఘ్నుఁడా! ఇది నీద్రోహమును వంచనమును మించి యున్నది. (అని పెద్దపెట్టున నేడ్చుచున్నది.)

వీర—ఇదేమి వైపరీత్యము? ఇది చూడఁగా నాకత్యద్భుతముగ నున్నది. సుభద్రమ్మా! ఇటువంటికామోన్మాదమును శృంగార ప్రలాపములను నేనీవఱ కెక్కడను వినియు కనియు నుండలేదు. ఈరసాభాసమున కర్థమేమి? నాకు తెలియకున్నది.

విక్ర—ఈచిన్నదాని నడుగుండి.

సుభ—ఓయి దేవుఁడా? నామట్టుకు నాకత్యాశ్చర్యకరముగా నున్నది. అమ్మా! కళావతీ! దీనికి కారణ మేమి?

కళా—ఈయన నడుగు.

వీర—నాకు కోపావేశముతో దేహము పరవశమగుచున్నది. ఓరీ! విక్రమా! నీవీలోపల నీవఱకు వేసిన వేషములుగాక క్రొత్త వేషము వేసి మాటిపోలేదుగదా? నిజము చెప్పు.

సుభ—అబ్బాయీ! ఇప్పుడు మఱేమియు మాయ లేదుగదా? నీవు రావణాసురునివలె నిమిషములో మఱియొక మాయ రూపమును ధరించినావేమో చెప్పు.

విక్ర—చెప్పుమని నన్ను నిర్బంధపెట్టకుండి. ఈవిషయమయి యీచిన్నదే నాకంటె చక్కఁగా చెప్పఁగలదు.

కళా—వెనుక నొకసారి యిఁక విజయపాలుని నెప్పుడును తలఁచుకో వలదని నీవు నాకాజ్ఞ యిచ్చినావు. ఆవిజయపాలుఁ డిప్పుడిక్కడ నీయెదుటనే యున్నాఁడు. అప్పటి నీ యాజ్ఞకు నేనిప్పుడు లోఁబడుచున్నాను. ఈనిమిషము మొదలుకొని నీవు చెప్పినట్లు నే నీతని పేరు తలపెట్ట మానుచున్నాను. (అని లేచిపోవుచున్నది.)

సుభ—ఓయి భగవంతుఁడా! ఇది పెద్ద యింద్రజాలము వలె నున్నది! ఇప్పుడు సమస్తము తాఱుమాఱు ఆయిపోయినదే? ఓయీ!

విక్రమసేనా! నీవు విరసోక్తులాడి నా మేనకోడలి మనస్సు నొప్పించ లేదుగదా?

వీర—సత్య మిప్పుడు బయటఁ బడినది. ఆ-హా-హా-హా! విక్రమా! కోపావేశముచేత పరవశుఁడ వయి నీ వా చిన్నదాని మనసు నొచ్చునట్లుగా నేవో గర్వోక్తులు పలికినావు.

విక్ర—లేదు. తమ పాదములతోడు—

సుభ—ఛీఛీ! విక్రమసేనా! నీ వేమో యన్నావు.

విక్ర—అమ్మా! నీతోడు—

వీర—ఓరి దొంగా! నీమాట నేను నమ్మను. మాటాడకు. తన చిన్నతనములో నీతండ్రియు నిట్లే చేసెడివాఁడు లే. ఈ వేగిర పాటును క్షాత్రమును మన క్షత్రియకులములోను ముఖ్యముగా పౌరుషభూషిత మైన మనవంశములోను మొదటినుండియు పరంపరగా వచ్చుచున్నవే. ఆహాహా! పాపము! ఎందుకు నీవాచిన్నదానిని నిష్కారణముగా బెదరఁ గొట్టినావురా?

విక్ర—ఈశ్వరసాక్షికముగా—

వీర—నీమాట నేను వినను. నీ ప్రసంగము కట్టిపెట్టు. సుభద్రమ్మ మిమ్మిద్దఱిని సమాధానపఱుచును లే.—ఓ సుభద్రమ్మా! నీ వా చిన్నదానిని సమాధానపఱిచి వీనిమీఁది కోపము పోఁగొట్ట వలెను. వీని స్వభావమే యిట్టిదని నీవు మాకళావతితో చెప్పు. ఈపౌరుషము మాకుటుంబములో నందఱికిని సహజగుణమే యని కూడ చెప్పు.—ఆహాహాహా! విక్రమా! మనము పోదమురా.—సుభద్రమ్మా! వీడు బొత్తిగా దూరాలోచన లేని దౌర్భాగ్యుఁడు.

(అని విక్రమసేనుని లాగుకొని పోవుచున్నాఁడు)

శుభ—ఓవీరసేనా! మీరు నాతో నింతగాఁ జెప్పవలసిన పనిలేదు.—విక్రమసేనా! విచారపడఁబోకు.

(అందఱును నిష్క్రమించుచున్నారు)

3, రంగము—ఉత్తరప్రవీధి

[పురుషోత్తమదేవుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

పురు—విక్రమసేనుఁ డెక్కడ నడఁగిపోయినాఁడో తెలియకున్నది. ఈయుద్యోగస్థు లెప్పుడును స్త్రీలవ్యవహారములలో నితరుల కడ్డము వచ్చుచునే యుందురు. నేను పూర్వ మీరాగుననే వసుమతిని వివాహము చేసికొనుటకు మాటలు జరపుచుండఁగా, ఇంతలో నదుమ నెక్కడనుండియో యొకయుద్యోగస్థుఁ డాకస్మికముగా వచ్చి యాచిన్నదానిని నాకంటఁ బడనీక యెగనెత్తుకొనిపోయి తాను వివాహము చేసికొన్నాఁడు. యావనవతు లైనకన్యలను తమవలలో వేసికొనుట కీయుద్యోగస్థులవద్ద నేమిమంత్రము లున్నవో! వారి యెఱ్ఱతలగుడ్డలుచూచి జవ్వనులువలచి పైఁబడి వెంటపరుగెత్తుదురు కాఁబోలును! ఆవచ్చుచున్నవాఁడు విక్రమసేనుఁడు కాఁడా? అతఁడే. సందేహము లేదు. అతఁడొకవేళ తనకృషిలో సాఫల్యము నొందినాఁడేమో! పొందినపక్షమున నామనస్సున కూఱట కలుగదు. అతఁ డిప్పుడు మాటాడుచున్న దెవరితోనయి యుండును?

(అని ప్రక్కకు నడుచుచున్నాఁడు)

[విక్రమసేనుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

విక్ర—(తనలో) నేను పన్నినతంత్రమంతయు నిరర్థకమయినది. ఇటువంటి మహోపాయములు పన్నిన పాపఫల మనుభవింప

వలసినదే. ఆమెపౌరుష మిట్టిగతి తెచ్చునని నేను స్వప్నావస్థలోను తలఁపలేదు. ఆమెది పట్టిజాతిగుండె. నేనుపుట్టి బుద్ధియెఱిఁగిన తరువాత నిటువంటి దురవస్థను నేనెప్పుడు ననుభవించి యెఱుఁగను. నాగొంతుకనుగాని నాకడ్డువచ్చిన మఱి యెవ్వరిగొంతుకనైనను గాని నేనిప్పుడు నిర్విచారముగా కోయఁగలను.

పురు—ఓహో! ఇప్పుడు నాయదృష్టము ఫలించినది. నా భాగ్యముచేత నేను మంచిసమయమునకు వచ్చినాను. నాపని కనుకూలముగా నితఁ డిప్పటికంటె మంచిస్వభావముతో మఱియెప్పుడు నుండఁడు. కాఁబట్టి యిప్పుడే యితనితో ప్రసంగమారంభించి కలహము పెట్టుకోవలెను.—(అని విక్రమసేనునియొద్దకునడిచి) విక్రమసేనా! ఆవిషయములో నీయభిప్రాయములో నే నేకీభవింపఁజాలను.

విక్రి—వాదవిషయములో నీవు మహాపండితుఁడవయినట్టున్నావే. నే నేయభిప్రాయమును తెలుపనిదే నాయభిప్రాయముతో నేకీభవింపఁజాల కున్నావు!

పురు—నీవు చెప్పినది సయుక్తికముగా లేదు. ఒకమనుష్యుడసత్యము లయినమాటలుపలుకఁగలిగినట్లే పయికి తెలుపకపోయినను లోపల నసత్యము లయినయభిప్రాయములను గలిగి యుండవచ్చును.

విక్రి—అది సత్యమేకాని యొకమనుష్యుఁడు తనయభిప్రాయములను పయికి తెలుపకున్నంతవఱకు పరులతో కలహకారణము కలుగదని నేను భావించెదను.

పురు—అట్లయినపక్షమున, ఈవిషయములో నే మనయిద్దఱికి నభిప్రాయభేదము కనఁబడుచున్నది. వివాదమున కిదియే తగినంత కారణము కావచ్చును.

విక్రి—నీవు పెద్దమనుష్యుఁడవని నేనీవఱకు కెఱుఁగనిఖాఁడు

నయి యుండిన పక్షమున నీవిషయమున నేనిప్పుడు దురభిప్రాయ పడియుండును. నాతో వివాదము పెట్టుకొనుటయే నీయభిప్రాయము కాకపోయినపక్షమున, ఇప్పటి నీమాటలయభిప్రాయ మేమో నాకు తెలియకున్నది.

పుర—నీవు సూక్ష్మబుద్ధివి. నాయభిప్రాయమును సరిగా కనిపెట్టినావు. (వంగి నమస్కరించి) నా నోటినుండి రావలసినమాట ముందుగాఁ నీనోటినుండియే వచ్చినది. నే నిప్పుడు నిన్ను యుద్ధభిక్ష వేఁడుటకయి వచ్చినాను.

విక్ర—అట్లయినపక్షమున నీ మనోరథమును నేను విఫలము చేయరాదు. మంచిది. నీవు కోరినట్లే చేసెదను. అయినను నీవు నాతో పోరాడఁగోరుటకుఁ గల కారణమేమో యనుగ్రహించిన పక్షమున సంతోషించెదను.

పుర—ఆవిషయమయి నీమనస్సు నాయాసపెట్టఁబోకు. ఇప్పుడున్నట్టుగా మన కలహము మహాదివ్యమైన కలహము. దీనికి కారణమును దెలిపి మన మిప్పుడు దీని సారస్యమును చెడఁగొట్టకూడదు. నీకు మఱపు మిక్కిలి యెక్కువ. కాకపోయిన పక్షమున వారము దినములలోపల నీవు నాకుచేసిన యపకారమును నీవింతలో మఱచియుండవు. ఆవిషయమయి మనకు వాదులాట యక్కఱలేదు. యుద్ధమునకు నీకు స్థల మెక్కడనో యనుకూల మెప్పుడో మాత్రము చెప్పు.

విక్ర—నీవంత యభిలాష పడుచున్నావుగనుక, నీయుబలాట మెంతశీఘ్రముగా తీఱిన నంతమంచిది. అది యీసాయంకాలమే జరగవచ్చును. ఇక్కడనే యీచేరువ పొలములోనే కావచ్చును. ఇక్కడ మనపనికి విఘ్నము చేయువా రెవ్వరు నుండరు.

పురు—ఎవ్వరో తుచ్ఛులుగాన యిటువంటి విషయములలో పెద్దమనుష్యు లెవ్వరును విఘ్నములు చేయరు. కారణ మేమో తెలియదుగాని యీ దేశములో నిటువంటి విషయము కొంచెము పయికి పొక్కఁగానే జనులు పెద్దయల్లరిచేసి పెద్దమనుష్యులను సుఖముగా నెమ్మదితో పోట్లాడనియ్యరు. నా కీసాయంకాల మారు గంటల కీరాజుగారి జనోద్యానవనములోఁ గొంచెము పనియున్నది గనుక, నీ కాక్షేపణ లేనిపక్షమున మన మక్కడ కూడుకొనుట నా కనుకూలముగా నుండును. ఏకక్రియాద్వ్యర్థకరీ యన్నట్లు నేను రెండుపనులు నొక్కసారియే చక్కఁ బెట్ట వచ్చును.

విక్ర—ఇది నాకును సమ్మతమే. ఆఱుగంట లయినతరువాత మన మక్కడ కలిసికొని సర్వమును సావకాశముగా నేర్పాటు చేసికొందము.

పురు—నాకు మిక్కిలి సంతోషముగా నున్నది. అప్పుడు దూరమునుండి తుపాకులతో పోరాడుటకు మంచిసమయము కాక పోయినను చేరువను నిలిచి కత్తులతో యుద్ధముచేయుటకు తగినంత వెలుతురుండును. ఇంతకును వచ్చినపని యనుకూలముగా ముగిసినది. ఇఁక నామన స్సూఱటపొందును.

(అని నిష్క్రమించు చున్నాఁడు.)

విక్ర—మంచిసమయమునకు వచ్చినావు. ఓదర్పసారా! నీ నిమిత్తము నేనే రావలె ననుకొను చున్నాను. నాపాలిటి యదృష్టదేవతయు సర్వభూతములును సమస్తమును నా కిప్పు డెదురుతిరిగినవి. నామనస్సునకు విసుగుపుట్టి నేను నిరుత్సాహుఁడ నయి యున్నాను. నాభుజవీర్యము చూపి వీరశయనము పొందుటకు

నాకిప్పు డవకాశము లభింపకుండిన పక్షమున, నేనీదుఃఖకథను నీతో చెప్పలేక పోయినదే యుందును.

దర్ప—నీభావ మేమో నాకు బోధపడకున్నది. కళావతి తన మనస్సు మార్చుకొన్నదా యేమి? పెద్దలయొక్క యాజ్ఞ కూడ నిప్పు డాచిన్నదానియొక్క యిష్టమునకే యనుకూల పడినదని విన్నానే!

విక్ర—ఆమెయిష్టము నా కనుకూలముగా నున్నప్పుడు పెద్దల యాజ్ఞ ప్రతికూలముగా నుండినది. ఇప్పుడు పెద్దల యాజ్ఞ నా కనుకూలము కాఁగానే యామె యిష్టము ప్రతికూలముగా తిరిగి నన్ను తిరస్కారభావముతోఁ జూచుచున్నది.

దర్ప—నీవిఁకఁ జేయుఁదలఁచుకొన్న దేమి?

విక్ర—వేయిమాట లెందుకు? నా కడమాట విను. ఇప్పు డొక్క పెద్దమనుష్యుఁడు వచ్చి తన్ను నాగొంతుక కోయనిమ్మని కోరినాఁడు. నేనాతని కోరిక చెల్లింపఁదలఁచుకొన్నాను. అంతయు నింతే.

దర్ప—ఈవక్రభాషలు మాని తిన్నఁగా చెప్పు.

విక్ర—ఇప్పుడు నేను చెప్పినది వక్రభాష కాదు! సత్యమే. నే నెప్పుడు నేదియు నుద్దేశింపక పోయినను నేనేమో తనకేదో యపకారము తలపెట్టినానని చెప్పి పురుషోత్తమదేవుఁడు వచ్చి నన్ని సాయంకాల మాఱుగంటలకు తనతో యుద్ధమునకు రమ్మని పిలిచినాఁడు. ఈవిషయమయియే నేను నీవద్దకు రావలె ననుకొన్నాను. నీవు నాకు తోడు రావలెను.

దర్ప—ఇందులో నేదో భ్రమయున్నది. ఈసంగతిని పురుషోత్తమదేవుఁడే వివరముగాఁ జెప్పి సమాధానపడుటకు సందేహ

ముండదు. ఒదిమఱియొకప్పుడైన బాగుండును. నీవు చెప్పినది యీ సాయంకాల మనేకదా? మఱియొక సమయమైన ననుకూలముగా నుండును.

విక్రి—అనుకూలము కాకేమి? అప్పుడు తగినంత వెలుతు రుండును. పురుషోత్తమదేవుఁడు చెప్పినట్లుగా దూరమునుండి తుపా కులతో పోరాడుటకు మంచిసమయము కాకపోయినను చేరువను నిలిచి కత్తులతో యుద్ధముచేయుట కనుకూలము గానే యుండును. తుపాకులతో పోరాట మేఁటి! వానితుపాకులు కాలిపోను!

దర్ప—చారుమతితో సంభవించిన వివాదమును బట్టి నా మన స్సిప్పుడు మంచిస్థితిలో లేదు. పీడాకరమైన నా దుస్స్వభావ మునుబట్టి నే ననాదరణ చూపి నిష్కారణముగా నా ప్రియురాలి మనస్సు నొప్పించినాను. మా వివాదము తీఱి యామె మనస్సు సమాధానపడువఱకును నేను మరల పూర్వపు దర్పసారుఁడను కాఁజాలను.

విక్రి—దర్పసారా! నీవు నిజముగానే చారుమతి కర్హుఁడవు కావు.

[ఒక చేటిక యుత్తరము తెచ్చి దర్పసారునిచేతిలోఁ బెట్టి నిష్క్రమించు చున్నది.]

దర్ప—ఓ విక్రిమా! ఇది చారుమతి వ్రాసినది. దీనిని విప్ప టకు నాకు భయ మగుచున్నది. ఇదే నీకును నాకును కడపటిసెలవని యింక వ్రాసినదేమో! తాను వ్రాసినయుత్తరముల నన్నిటిని మరల తనవి తనకుఁ బంపుమని వ్రాసినదో!—అహా! నే నిప్పుడు స్వయంకృతాపరాధఫల మనుభవించు చున్నాను.

విక్రి—అది నాచేతికిమ్ము. (అని యుత్తరము పుచ్చుకొని విప్పి) ఇందులోనొక్కటేవాక్యమున్నది. ఇఁక నీ పనియయిపోయినది.

దర్ప—విక్రమా! నన్నూరక బాధింపక యున్నదేమో చెప్పు.

విక్ర—అట్లయినయెడల, చదివెదను విను. (అని చదువుచున్నాఁడు.) "నాయెడలఁ జూపినయనాదరమునిమిత్తమయి నా ప్రియుఁడైనదర్పసారుఁడు నీవలనకే తనమనస్సు పరితాపపెట్టి శిక్షించియుండు నని నేను నిశ్చయముగా నెఱిఁగినదానననయి నందున, నే నావిషయమై యేమియు ముచ్చటింపక యొక్కసారివచ్చి సాధ్యమయినంతశీఘ్రముగా దర్శనమిచ్చి పొమ్మనిమాత్రము నాహృదయేశ్వరుని వేఁడుచున్నాను. ఇట్లు భవత్పాదసేవకురాలు—చారుమతి.' ఆమె యెట్లు మార్గముపట్టుపట్టి నీమీఁద పగతీర్చుకొనుచున్నదో చూచినావా! (అని యుత్తరమును చేతి కిచ్చి) ఇది విన్నపిమ్మటఁ గూడ నీ వేమియు సంతోషముగా నున్నట్టు కనఁబడకున్నావే!

దర్ప—నేను సంతోషముగానే యున్నాను. కాని—

విక్రి—నీ కానులు గీనులు దూరముగా పెట్టు. ఇతరులవల్ల నుల్లాసకర మయినమాట విన్నప్పుడు సంతోషించి యూరకుండక వెంటనే "కాని" యన్న పనికిమాలినమాట యొకటిపెట్టినీ వెప్పుడును సంతోషభంగమును చేయుచునే యుందువు.

దర్ప—అవునుగాని, విక్రమసేనా! నీవు నాప్రాణస్నేహితుఁడవు గనుక నిన్నొక్కమాట యడిగెదను. న్యాయమైనయుత్తరము చెప్పు. సంధి గోరుచు వ్రాసినయీయుత్తరములో కొంచెము వేగిరపాటును రసహీనతయు నున్నదా లేదా? సమాధానవాక్యము లెప్పుడును మొట్టమొదట పురుషులవద్దనుండి రావలెనుగాని స్త్రీలవద్దనుండి

రాఁగూడదుగదా! పురుషులు ప్రార్థించి దీనాలాపములచేత తమమనస్సులను కరగించునప్పుడును తరుణులు తాముదాసీనతను నటింపవలెను. వారివలపువలెనే వారిక్షేమము సయాచితముగా తనంత బయులఁబడఁ గూడదు.

విక్ర—నీమాటలు వినుటకు నాకిష్టము లేదు. ఇఁక నీ వెంత చెప్పినను కార్యము లేదు. ఈవిషయమయి నాతో మాటాడకు. శీఘ్రముగా కొన్ని పనులు చేసికోవలసి యున్నవి. నీవు నేఁడుసాయంకాలములోపల మాయింటికి వచ్చి మఱచిపోక నాతో మాటాడి మరి పో. మనోరథసిద్ధికొఱకెంతో కష్టపడి యెన్నోమాయలు పన్ని విశ్వప్రయత్నములు చేసి తుదకుపరులదోషమువలనఆశాభంగమునొందిన నావంటివాఁడు కొంచెము విచారపడి విసుఁగుకొన్నఁ గొంతయుంద మును చందమునుగా నుండునుగాని యేకష్టము లేక యప్రయత్నముగా కార్యసిద్ధి యైనప్పుడు సుఖముగా ననుభవింపలేక కుడిచి కూర్చుండి లేనిపోనికష్టములు కల్పించుకొని నీవంటివాఁడు విసుఁగుకొన్న పరిహాసపాత్రుఁడు కాకమానఁడు (అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

దర్ప—ఇతఁడన్నమాటలు నామనస్సునకు నాటుకొన్నవి. అయినను నాగుణమును మార్చుకొని పరికిమాలినసంతుష్టి పొందియూరకుండఁజాలను. ద్వంద్వయుద్ధమునకు సహాయుఁడవు కమ్మని ఇతఁడడుగుటచేత నాకిప్పు డొకయాలోచన తోఁచుచున్నది. నే నీయుద్ధములో ప్రవేశించి యుండుమూలమున చారుమతికి నామీఁద నిజమైనప్రేమ యున్నదో లేదో పరీక్ష చేసి చూచెదను. ఈపరిశోధనవలన నామెవలపు నిర్మలమాయినదిగా తేలినపక్షమున, నేను ధన్యతముఁడనయి నాసందేహములు విడిచి తృప్తినొంది యుందును.

అట్లుగాక యీశోధనలో నొకవేళ చారుమతియొక్క యనురాగము శుద్ధమయినదిగా తేలనిపక్షమున, ఇంతటితో నేనా మెసంబంధమును విడిచి యామెను మఱియొక బుద్ధిహీనుని పెండ్లిగమ్మని వదలిపెట్టి యూరకుండుట సర్వోత్తమము. (అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

పంచమాంకము

౧. రంగము—చారుమతియొక్క గది.

[చారుమతి ప్రవేశించుచున్నది.]

చారు—ఈయుత్తరము చూడఁగా నాకుభయమగుచున్నది. ఎవ్వరి కేమి యుపాయము సంభవింపవచ్చునో! అతఁ డేమి తలఁచుకొన్నాఁడో! నన్నొంటిగాఁ జూడవలెనని యేలకోరవలెను? ఓ దర్పసారా! నీవు నామన స్సెంత నొప్పించుచున్నావు?

[దర్పసారుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

చారు—దీనికర్థమేమి? దర్పసారా! ఇంత జాగరూకత యెందుకు?

దర్ప—ఓ చారుమతీ! చిరకాలము నిన్ను చూడఁబోనుగాన నీవద్ద సెలవు పుచ్చుకొని పోవలెనని వచ్చినాను.

చారు—ఓ యీశ్వరా! ఈమాటల కర్థమేమి!

దర్ప—నీయెదుట నిలువఁబడియున్న నేను ప్రాణత్యాగమునకు తెగించియున్న నిర్భాగ్యుఁడను. ఉలికి పడఁబోకు. నా దుర్బలస్వభావమే నా కీగతి తెచ్చినది. అప్పుడు నిష్కారణముగా నిన్ను తూలనాడి నీకు కోపము తెప్పించి వెడలి పోయినాను. అనివార్యమైన యీశ దుర్దశచేత నాకీలోపల నీకలహము సంప్రాప్తమయినది.

కాబట్టి నేను తత్క్షణమే యీ దేశమును విడిచి లేచి పోవలెను. ఓ చారుమతీ! నాకీ దుర్దశ సంభవించుటకు పూర్వమునందే నిన్నర్ధాంగి నని పూర్ణముగ బిలుచుటకుఁ దగిన భాగ్యమును నేను పొందిన యెడల, నాయీ దేశత్యాగమువలన నాకింత దుఃఖము కలిగియుండక పోను.

చారు—నీకు సంభవించిన యీ దుర్దశయొక్క స్వభావమును చింతించి నామనస్సు చింత నొందుచున్నది. ప్రాణాపాయకరమయిన యీ కారణమువలనఁగాక మఱియొక కారణమువలన నిప్పటి కష్టము సంభవించి యుండినయెడల, నాయును రాగ విషయమున నీమనస్సు లోనున్న సంశయమును తొలగింప నవకాశము కలదు కదాయని నాహృదయము కొంత విశ్రాంతి పొందియుండును. నా హృదయ మును నేను చిరకాలము క్రిందటనే నీకు సమర్పించియున్నాను; ఇప్పుడు నాశరీరమును గూడ నీకర్పించెదను. దేశము విడిచి మన మిద్దఱము ను గలిసి పాఱిపోదము. శత్రువులను తప్పించుకొని పాఱి పోయి క్షేమముతోనున్న తరువాత మాతండ్రిగారి యిష్టమును చెల్లింపవచ్చును. నీ సుఖ దుఃఖములలో సమభాగినినిగా నుండుటకు విధ్యుక్తముగా బద్ధురాలనయి నేను నీకు హృదయశాంతి చేయుదాన నగుదును. అప్పుడు నీవు నీ ధర్మ పత్నియైన చారుమతి యొక్క మృదువులయిన యూరువులమీఁద హాయిగా విశ్రమించి సుఖించు చుండఁగా, పాతివ్రత్యభూషితురాలయిన నీ ప్రియురాలు తనమృదు హస్తములతో నీహృదయమునందలి విచార శల్యములను వెకలించి నొప్పిని కలిగించుచున్న విపత్కంటకములను తీసివేయును.

దర్ప—ఓచారుమతీ! నీకృతజ్ఞతాఋణమును తీర్చుకొనుటకు నేను నిఱుపేద నయియున్నాను. ఇప్పుడు కాలమునిలువక పరుగెత్తుచు

వేగముగా మనోనిశ్చయమును చేసికొమ్మని నన్ను నిర్బంధించు చున్నది. నీకు సంభవింపఁబోయెడు నష్టములను గూర్చియు తత్ప్రతిఫలముగా నొక్క-పేరుమనుని దక్క మఱి దేనిని దర్పసారుఁడు సమర్పించుకోలేక పోవుటనుగూర్చియు సావకాశము నాలోచించుటకు నీకు కొంత కాలము కావలసి యుండునుగదా?

చారు—నాకొక నిమిషమయిన నవకాశ మక్కఱలేదు. నేనొక్క నీ గుణములకే వలచినదానను గాని యన్యమును దేనిని కామించినదానను గాను. మనము చిరకాలమునుండి కాంక్షించి యున్న యభిమతసిద్ధిని బడయుటకిదే సమయము. ఇఁక నాలస్యము చేయఁగూడదు. ఈ యాలస్యమువలన నొకవేళ—

దర్ప—చీఁకటిపడువఱకు నేను మరల వెలుపలికి రాకుండుట క్షేమకరము. నీసత్స్వభావమునుబట్టి నీకు లెక్క-లేని కష్టములువచ్చునని తలఁచి నేను ఖేదపడుచున్నాను.

చారు—ఈ కార్యమువలన నొకవేళ నీకుఁగల సొత్తు పోవును గాఁబోలును! ఆసంగతి నాకు నిశ్చయముగా తెలియదు. అయినను మనకెంతమాత్రముచేత సుఖభంగము కలుగదనిమాత్రము నేను దృఢముగాఁ జెప్పఁగలను. నాకున్న యల్పధనమే మనకిద్దఱకును జాలును. పరదేశమునం దెప్పుడును భోగము లనుభవించుటకు లభింపవుగదా?

దర్ప—అది సత్యమే కాని యటువంటి హీనదశయందు నాచిరాకు మఱింత యెక్కు-వయయి, నీవెంత సహాసము కలదానవైనను నీకు దుర్భరమగునేమో! అటువంటి మరవస్థతటస్థమయినప్పుడు నేను నీతో తగవులాడి కోపావేశముచేత మతిపోయి యేమి చేయుదునో!

చారు—నిజముగా నటువంటి దుర్దశయే నీకొకవేళ పట్టుట తటస్థించిన పక్షమున నీకు కోపోపశమనము చేసి మృదుమధురశీతల వచనామృత ధారలతో నీ హృదయములోని శోకాగ్నిని చల్లార్చుట కయి నీ సంరక్షణ భారమును వహింపవలసిన వారొక రప్పుడు మతియింత యావశ్యకముగాఁ గావలసియుందురు. నీ దౌర్బల్యమును కనిపెట్టి తగిన యుపచారము చేయుచు భాగ్యలోపమువలనఁ గలుగు కష్టములను ధైర్యముతో నోర్చునట్లు నేర్పఁగల దేహసంబంధులు లేక యట్టికష్టములు నీకెట్లు సహ్యములగును?

దర్ప—చారుమతీ! ఈ పనికిమాలిన పన్నుగడలచేత నీ మనస్సు పరిశోధించి నామనస్సులోని సందేహముల నన్నిటిని నివారణము చేసికొన్నాను. నా దుస్స్వభావముచేతఁ జేసిన యనర్హమయిన యీయపరాధమును మన్నింపుమని నిన్నెట్లు వేఁడుకొనవలయునో తెలియకున్నది.

చారు—నీ వింతవఱకును జెప్పినట్లు నీకేమియు నాపద తటస్థింపనే లేదా!

దర్ప—ఇదియంతయు కేవల కల్పనమని యొప్పుకొనుటకు సిగ్గుపడుచున్నాను. ఇటువంటి యపరాధమును నేనిఁకముందెప్పుడును మరల నీ విషయమునఁ జేయను. కాఁబట్టి నాయందు దయదలఁచి నామీఁద పగ సాధించి చంపక నన్నింతటితో క్షమింపుము. ఈ యొక్కసారిమాత్రము నా ప్రార్థన మంగీకరించి నన్ను మన్నించితివా, ఈశ్వరానుగ్రహమువలన నేపే నీచెట్టఁబట్టి నీపాలఁబడి, నీ ప్రాపువలన స్వస్థచిత్తుఁడనయి నీ నిరంతరం సేవచేత నాగతపాపము పరిహరించుకొనెదను.

చారు—ఓదర్పసారా! చాలును. ఇంతవఱకును నీ వేదో

ఘోరపాతకము చేసితివని తలఁచుకొని దానిపేరడుగుటకు భయపడు చున్న యీపాపము చేయలేదని తెలియఁజెప్పి నామనస్సున కపార సంతోషమును కలిగించినావు. ఆ విషయమయి నేను మిక్కిలి కృతజ్ఞురాలనయి యివె యానంద బాష్పములను విడుచుచున్నాను. అయినను నీ క్రూరములయిన యీ యనుమానములును మాయలును ములుకులవలెనాటి నా కనిర్వాచ్యమైన మనోవ్యధను కలిగించుచున్నవి.

దర్ప—ఈశ్వరసాక్షికముగాఁ జెప్పెదను. ఓచారుమతీ—

చారు—నామాట కడతేఱ వినుము. నాతండ్రికి నీయందు పుత్రాధికమైన ప్రేమముండెను. ప్రేమానిధియైన నాతండ్రియిచ్చిన యీప్రాణమును నీవు కాపాడినావు. అప్పుడాతని సమతిమీఁదను నా హృదయమును నీకర్పింపఁ గలుగుటకంటె ముందుగానే నాహస్తమును సంతోషపూర్వకముగా నీ కర్పించినాను. అటుతరువాత శీఘ్రకాలములోనే యాతండ్రిని నేను పోఁగొట్టుకొన్నప్పుడు, ఈశ్వరుఁ డన్నిటికిని దర్పసారుని నే చూపినాఁడని భావించుకొని తత్క్షణమే నా హృదయమును గూడ సమర్పించి యప్పటినుండియు మరియొకరి విషయమయి యెప్పుడును పడనొల్లని కష్టములకెల్ల నీకయి యోర్చి సంతుష్టురాలనై యున్నాను. అటువంటి నాయవ్యాజానురాగమును చులకనచేసి నీవుచేసినయవజ్ఞలనెల్ల నేకరువుపెట్టి యిప్పుడు నీమనస్సునకు నొప్పి కలిగింపనొల్లను —

దర్ప—అది యంతయు నేనే యొప్పుకొనుచున్నాను. అయినను నామాట విని—

చారు—సంవత్సరకాలము నన్నుశోధించి నాయకృత్రిమానురాగమును కనుఁగొన్నతరువాతఁగూడ నిట్టనుమానపడుచు లేనిపోని

దుశ్శంకలచేత నన్ను మరల క్రూరముగా నవమానపఱుతు వని నే నెప్పుడు ననుకోలేదు. తృప్తిగాని ప్రేమించినవారియందు విశ్వాస ముంచుటగాని నీస్వభావములో లేదని నా కిప్పుడు స్పష్టపడినది. తత్త్వము బోధపడినతరువాత నే నిఁక నిన్ను నమ్మి మోసపోను. నా యవ్యాజానురాగమువలనను విశుద్ధచరితమువలనను నీకు నాయెడల పూర్ణమైనవిశ్వాసమును కలిగింపఁగలుగుదు నన్నయాశ యున్నంత కాలము, నీకు తృప్తికరముగ ప్రవర్తింపవలెనని నేను సర్వవిధములఁ బ్రయత్నముచేసి చూచినాను. నీకు సంతుష్టి కలుగఁజేయుటయసాధ్య మని యిప్పుడు తేటపడుటచేత, నేనిఁక నీకు వివాహబంధముచేత కట్టుపడి బుద్ధిపూర్వకముగా నెల్లకాలమును నీవలన బాధ లనుభ వించుట కయి గృహదాసిని కాజాలను.

దర్ప—ఈతప్పు క్షమింపుము. ఈశ్వరునితోడు! ఇఁకముందు నే నెప్పుడయిన—

చారు—ఇంకొక్కమాట యున్నది. ఇది కడతేఱ వినుము. ఈవఱకు నామనస్సును నీ కర్పించితినిగాన, ఇఁక నే నెప్పుడును దాని నన్యపురుషునిపాలు చేయను. ఈశ్వరుఁడు నిన్ను నిత్యసంతుష్టుని జేయునుగాక! మనవివాహబంధము నిప్పుడు ఛేదించిన నీ యసంతుష్టి నిన్ను శీఘ్రముగా విడుచునుగాక! నీయీమూర్ఖతను తలఁచుకొని నీవు చింతిల్లునప్పుడు, నీ నిత్యశంకిత్వమువలన యావజ్జీవమును నీపాద సేవకురాలయి యవ్యాజప్రీతితో సుఖదుఃఖములయందు నీతోడి నీడగా నుండ నిశ్చయించుకొన్న సంపన్నురాలు నిన్నుఁ బాసిన దని మాత్రము విచారపడఁబోకు. (అని నిష్క్రమించు చున్నది.)

దర్ప—నా పాలిటిభాగ్యదేవత నన్ను విడిచి పోయినది. అటు వంటి కన్యారత్నము నావంటిమందభాగ్యున కెట్లు దక్కును? ఆమె

మనోనిశ్చయమును దలఁచుకొన్న నాకు భయ మగుచున్నది. నేను క్రూరుఁడను; మృగప్రాయుఁడను; వివేకహీనుఁడను; అయోగ్యుఁడ నయినవా కిట్టిభాగ్యలక్ష్మి నీశ్వరుఁ డనుగ్రహించినప్పు డనుభవింప లేక కూలఁద్రోచుకొన్నాను. ఇఁక నాకు భాగ్యాశ లేదు. నాపనికి నేను పోవలెను. ఆయుద్ధములో సహాయపురుషు డనుగాక విక్రమ సేనునికి మాఱుగా నేనే ప్రధానపురుషుఁడ నయిన నెంతయు మేలుగ నుండును.—ఓ కాముఁడా! నన్నిట్లేల బాధించెదవు? నీదుస్సహ వేదనకు నేను తాళఁజాలను. నేను ప్రాణత్యాగము చేసికొనెదను.

(అని నిష్క్రమించు చున్నాఁడు.)

[ఒక పరిచారికయు, కళావతియు ప్రవేశించు చున్నారు.]

పరి—నాయజమానురా లింతకుమును పిక్కడనే యున్నది. ఒకవేళ నామె యిప్పుడే యాగదిలోనికిఁబోయి యుండును.

(అని వెడలి పోవుచున్నది.)

కళా—కటకటా! అతఁ డిట్లు చేసినను నాహృదయ మాతని నుండి మరలకున్నది! నావదినెవచ్చి యిప్పు డొక్కయుపన్యాసము చేసినపక్షమున, మరల నా కాతనిని ప్రార్థింపవలె నన్నబుద్ధికూడ పుట్టునేమో!

[చారుమతి ప్రవేశించు చున్నది.]

కళా—చారుమతీ! నాకిప్పుడు మనశ్శాంతి కావలసి నీవద్దకు వచ్చినాను. (మొగమువంకఁ జూచి) ఓహో! ఇది యేమి? ఏడ్చు చున్నా వేమి? ఆదర్పసారుఁడు నిన్ను దుఃఖపెట్టుచుండలేదుగదా?

చారు—నీ వనుకొన్నది కారణము కాదు. నాకు దుఃఖము కలుగుటకు కారణము వేరేయున్నది. నీవది తెలిసికోలేవు- (తనలో) [illegible] నింద మోపను.

కళా—నీకెంత మనోవ్యధ కలిగి యున్నను నీది నామనో వ్యధకు సమానముకాదు. తుదకు విజయపాలుఁ డెవరయినాఁడో విన్నావా?

చారు—అదంతయు దర్పసారుఁడు మొదటనే నాతోఁ జెప్పినాఁడు. విజయపాలుఁడని నీవనుకొనుచుండినవాఁ డెవఁడో నేనెఱుఁగకుండినపక్షమున, ఆతనిమీఁద నీకుఁ గలచాపల్యమును నేను(ప్రోత్సాహపఱచి యుండను.

కళా—అట్లయినయెడల నేనందఱివలనను మోసపోయినాను. పోనిమ్ము. ఇఁక నే నాతనిని వివాహ మాడను.

చారు—అవునుగాని, కళావతీ!

కళా—నామాట విను. ఇట్లు చేయుటచేత నాకేగాదు మఱి యెవ్వరికైనను కోపము రాకుండునా? మాకెంతో కష్టమువచ్చుననియు, ధైర్యసాహసములు చూపవచ్చుననియు, నేనెదురుచూచుచున్నప్పుడు తుదకు కార్యమంతయు చప్పపడి నిస్సారమయిపోయినది. మాఱువేషము వేసికొనుట, త్రాటినిచ్చెనతో గోడలుదాటుట, చీఁకటిలో నాలుగుగుఱ్ఱములబండియెక్కి పాఱిపోవుట, గాంధర్వ వివాహమాడుట, అన్నియు చెడిపోయినవి. ఇంత యాశాభంగము కలిగిన తరువాత నేను నలుగురిలో తలయెత్తుకొని యెట్లు బ్రతుకఁగలను?

చారు—నాకిది వింతగా కనఁబడదు.

కళా—తుదకు నాకెంత యాశాభంగము కలిగినదో చూచినావా? పాఱిపోవుట కెంతో సన్నాహము చేసికొన్నతరువాత, కట్టకడపట నేమియు లేకుండ నా మేనత్త యనుమతితో మూఝుంట

వు స్తైముడిపెట్టించుకోవలసిన గతిపట్టినది. ఇటువంటి దుర్యోగము నకు సహింపఁగలిగిన నేను ముందేమి చూడనున్నానో!

చారు—పాపము! నీకెంతటి దురవస్థ సంభవించినది!

కళా—అతనితో నర్ధనిమిష కాలము మాటాడఁ గలుగుట కయి పన్నిన యా మా యుపాయమును స్మరణకుఁ దెచ్చుకొనఁగాఁ నాకిప్పుడు దుఃఖము వచ్చుచున్నది. మాఘమాసములో చలిలో నిశీథవేళ నొంటిగా బయలుదేఱి పుష్పవనములో చిత్రప్రతిమవలె నిశ్చేష్టుఁడయి నిలుచున్న యాతనిని కన్నులపండువుగా చూచు చుండెడిదానను. ఆసమయమునందు చలిచేత నతఁడును భయము చేత నేనును వడఁకుచు, పరస్పర శరీరస్పర్శనము చేసి యానందా మృతసాగరమునందు మునిఁగి తేలుచుండెడివారము. అంతటిప్రేమ యిప్పు డింతటికి వచ్చినది.

చారు—నే నిప్పు డుత్సాహస్థితిలో నుండియున్న పక్షమున, నీ యవివేకమునకు పకపకనవ్వి చీవాట్లు పెట్టియుందును. అయినను నీయం దట్టి యనురాగాతిశయము గలవానిని పనికిమాలిన నీచపల తనుబట్టి విడనాడి నిష్కారణముగా పరితాపము పాలుచేయవలదని మాత్రము నే నిప్పుడు నిన్ను బతిమాలుకొనుచున్నాను.

కళా—ఓహోహో! ఈసమయములో నా మేనత్తకూడ వచ్చినదేమి?

[సుభద్రమ్మయు, రాముఁడును, మాధవుఁడును ప్రవేశించుచున్నారు]

సుభ—అయ్యో! అయ్యో! కొంప మునిఁగినది. పొలములో హత్యలు జరుగుచున్నవి. నరహత్యలు. ఉపద్రవము తప్పించుట కయి యెక్కడ వెదకినను వీరసేనుఁడుగారు కనఁబడరు.

చారు—అమ్మా! ఏమియుపద్రవము వచ్చినది?

సుభ—ఇతని నడుగు నాతోఁ జెప్పినవాఁ డితఁడే.

కళా—(రామునితో) ఏమితటస్థించినదో చెప్పు.

రాము—తాను ముఖ్యంగా సంబంధించివున్నచిన్నది యింత ఆతురపాటుతో అడుగుతూవున్నప్పుడు జరిగినసంగతి శీఘ్రముగా చెప్పక ఆలస్యం చెయ్యడం నావంటి వివేకం గలవాడికి యెంత మాత్రమూ ధర్మంకాదు.

కళా—శీఘ్రముగాఁ జెప్పు. వేగిరము.

రాము—అమ్మా! తమరు సెలవిచ్చినట్లు యిటువంటిసంగతులు శీఘ్రంగా చెప్పివెయ్యవలెను. ఆలా చెప్పకుండా యేమాత్రం ఆలస్యంచేసినా యీలోపుగా రెండుమూడు ప్రాణాలకు భంగం రావచ్చును.

కళా—నే నీ విలంబము సహింపలేను. అత్తా! ఏమిజరిగినదో నీవైనను జెప్పు.

సుభ—జరుగుట కేమున్నది? నఱుకులాట జరుగుచున్నది. హత్యలు జరుగుచున్నవి. చావులు తటస్థించుచున్నవి. ఆవివరము లితఁడు చెప్పఁగలఁడు.

కళా—ఓరామా! నిన్ను ప్రార్థించుచున్నాను. సంగతి యేమో రెండుమూడు మాటలతో చెప్పు.

రాము—నరుకులాట విషయమయి యెవ్వరినెవరునరికినారో నేను చెప్పలేను. నరహత్య నేరం విషయమై ధర్మాధికారులే నిజం కనుక్కొని యెవరియందు దోషంవుంటే వారిని శిక్షిస్తారు.

కళా—ఎవరు? అట్లు పోట్లాడుచున్నవా రెవరు?

రాము—వారిలో వొకరు బహుచిన్నవాడు; మహా దొడ్డవాడు. ఆయనకు యేవిధమయిన అపాయమూ జరగడం నాకు

యిష్టములేదు. ఆయనకు నామీద యెంతో ప్రేమ. న న్నెప్పుడూ వల్లెత్తుమాట అనలేదు.

కళా—ఆయన యెవరు? ఎవరు? ఎవరు?

రాము—నా యజమానుడు. అమ్మా! నాయజమానుడు. తెలిసినదా? ఆయన నాయజమానుడు.

కళా—ఓ యీశ్వరుఁడా! విక్రమసేనుఁడా యేమి?

సుభ—ఓహోహో! ఇప్పుడు నీవు భయపడుచున్నట్టున్నావే?

చారు—అతనితో నున్న రెండవవా రెవరు?

రాము—తక్కిన సంగతి నాకంటె యితను బాగా చెప్ప గలడు.

చారు—మాధవా! నీవు చెప్పు.

మాధ—అమ్మా! ఆవంకచూడు. జరిగే అనర్థమంతా అక్కడ జరుగుతూవున్నది. వూరికే వినోదంకొరకయితే కత్తుల తోనూ తుపాకులతోనూ వెళ్ళరు. వాటినిచూస్తే నాకు వారు కోపంతో వెళ్ళినట్టు తోస్తూవున్నది.

చారు—విక్రమసేనుఁడుగాక యక్కడ మరెవ రున్నారు?

మాధ—మందభాగ్యుడైన నా యజమానుడొకడు. అతని యందువుండే దయచేత, అతనిపేరు నేను ముందుగా చెప్పలేక పోయినాను. అమ్మా! నీవు న న్నెరుగుదువుగదా! నేను మాధ వుణ్ణి. ఇంకా ప్రాణాలతో వున్నపక్షమున నా యజమానుడు దామోదరవర్మ. దర్పసారుడుకూడా అక్కడనే వున్నాడు.

చారు—అమ్మా! మనము వెంటనే యక్కడకుఁ బోయి

సుభ—అటువంటి క్రూరకర్మము జరుగుస్థలమునకుఁ బోవుట స్త్రీలకు తగదు.

మాధ—అమ్మా! మీరు శీఘ్రముంగా పోయి కలహం నివారించవలెను. మీరు వెంటనే వెళితే కొన్నిప్రాణాలైనా దక్కుతవి. వారందరూ తెంపరులై వున్నారు. అందరినీమించిన దయాదాక్షిణ్యాలు లేని పురుషోత్తమదేవుఁడుకూడా వారిలో వున్నాఁడు.

సుభ—పురుషోత్తమదేవుఁడా ? హా ! దైవమా ! ఈపడుచువాం డ్రయననుగూడ తమ కయ్యములోని కీడ్చినారుగదా ! అమ్మాయిా! అట్లు నిలుచున్నావేమి? నీహృదయములో నేమాలను దయ లేనట్లున్నది.

కళా—అత్తా! ఇప్పుడు మనము చేయవలసినదేమి?

సుభ—ఎవ్వరికి నపాయము జరగకుండ మాన్పుటకయి మన మక్కడకు తేళ్ళవలె పరుగెత్తుకొని పోవలెను. అన్నా! మాకు నీ వా స్థలమును జూపఁగలవా?

రాము—నేను మిమ్మల్ని అక్కడకు తీసుకుపోతాను.— ఓరీ! మాధవా! వీరసేనుఁడుగారిని తీసుకుని రావడానికి నీవు వెళ్ళు.

(అని నిష్క్రమించు చున్నాఁడు.)

సుభ—కన్నెలారా! నా వెంటరండి. ఇతఁడు మనల నక్కడకుఁ దీసికొని పోవును.—రామా! నీవు ముందునడిచి మాకు దారి చూపు.

రాము—స్త్రీలను మిమ్మల్ని వెనుకదిగవిడిచి లక్షవరహాలిచ్చినా నేను ముందర పోను.

సుభ—నీవాస్థల మెఱుఁగుదువా? నిజము చెప్పు.

రాము—ప్రయత్నంచేస్తే నేను కనుక్కోగలననుకుంటాను. దారితప్పిపోకుండా వుండడానికి నాకొక్క శుభసూచకం కనపడుతూ వున్నది. తుపాకుల చప్పుడు వినపడడంతోటే, ఆ చప్పుడునుపట్టి మన మార్గస్థలానికి తప్పకుండాపోవచ్చును. భయపడకండి. మీకు వచ్చిన భయమేమీలేదు. మీప్రాణాలకు నాప్రాణా లడ్డంవేస్తాను.

(అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు.)

---

౨ రంగము—దక్షిణప్రవీధి.

[తనకత్తి బట్టలోఁ బెట్టుకొని విక్రమసేనుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

విక్ర—ఈగ్రామములో వీధిలో నెవ్వరిచేతిలోనైన కత్తి కనఁబడినపక్షమున నెల్లవారును వెఱ్ఱికుక్కను జూచినట్లు భయపడుదురు. దర్పసారుఁ డింకను రాలేదు. ఆతఁ డెప్పుడును వేళకురాఁడు. అతనిని విడిచి తుదకు నే నొక్కఁడనే పోవలసి వచ్చినది. ఓయి దేవుఁడా! ఇప్పుడు వీరసేనుఁడుగారివంకనే వచ్చుచున్నారే! ఈయనను నే నెట్లు తప్పించుకొను ?

(అని తలవంచుకొని తొలఁగిపోవుటకు ప్రక్కకు తిరుగుచున్నాఁడు.)

[వీరసేనుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

వీర—ఆవచ్చెడివా రెవరో దూరమునుండి యానవాలుపట్టుట కష్టముగా నున్నది. అతఁడు మావిక్రమునివలెనే యున్నాఁడు. అవును వాఁడు మావిక్రముఁడే. సందేహము లేదు. ఓరీ! విక్రమా! విక్రమా! (అని సమీపమునకుఁ బోవుచున్నాఁడు.)

నేను గుఱుతుపట్టలేదు. మిమ్ము నేనెప్పుడును జూచియున్నట్లుజ్ఞప్తికి రాలేదు. నాపేరు వర్ధమానుఁడు. నాతో మీకేమైన పనియున్నదా?

వీర—అట్లయిన నన్ను క్షమింపవలెను. నేను భ్రమపడినాను. మిమ్ముజూచి—ఏమి? వానివలెనే యున్నాఁడే!—నిమిషము నిలువుఁడు. (మొగమువంక తేఱిపాఱఁజూచి) ఓహోహో! వర్ధమానుఁడుగారా తమరు? ఓరి దున్నపోతా! నీ విప్పు డేమి మాయ చేయఁ దలఁచుకొన్నావు?

విక్ర—ఏమియు లేదు. నేనిప్పుడూరక నవ్వులాటకన్నాను. నేనన్నది వట్టి నవ్వులాటమాట. తమకొఱకే నేనిక్కడకు వెదకుకొనుచు వచ్చినాను.

వీర—అలాగా? నీవదృష్టవంతుఁడవుగనుక నేను వెంటనే కనఁబడినాను. ఆ వేషమంతయు నేమి—

విక్ర—మఱేమియు లేదు. ఇది చలిగాత్రి. అంతయు తరువాత తమతో మనవిచేసెదను. నాకు కొంచెము పనియున్నది. నన్నిప్పుడు విడిచిపెట్టుఁడు.

వీర—నిమిషము నిలువు. పోకు. నీవు నాకొఱకే కాదా యిక్కడకు వెదకుకొనుచు వచ్చినావు? ఇంత తొందరగా నీవిప్పు డెక్కడకు ప్రయాణము?

విక్ర—ప్రయాణమా?

వీర—అవును. నీవిప్పు డెక్కడకు పోవుచున్నావు?

విక్ర—నేనెక్కడకు పోవుచున్నానా?

వీర—ఓరి గాడిదా!

విక్ర—ఎక్కడికా? నేను—నేను—ఇప్పుడు నేను కళావతి యొద్దకు వెళ్ళుచున్నాను. ఎందుకా? సాధ్యమైనయెడల, నేనా

చిన్నదానిని ప్రార్థించి సమాధానపఱుచుటకు మీరొంటికేల పోవుదురు చూచుచున్నానా? ఆపని కేమియ్యు—

వీర—తెలిసినది. నన్ను నీతోఁగూడ వెంటబెట్టుకొని పోవుటకు నేకూడ వచ్చెదను పద.

విక్ర—కాదు కాదు. ఆపనినిమిత్తము కాదు. మఱియెందుకా? ఊరకే మిమ్ముఁ జూచి సెలవుపుచ్చుకొని పోవుటకు. అంతే ఇది చలి రాత్రి. మీరు బైల తిరగఁగూడదు.

వీర—ఆపనినిమిత్తమే కాదా? ఇది చలిరాత్రియేమి? మంచిది కళావతితో నీవేమని చెప్పెదవు?

విక్ర—ఏమున్నది? ఆచిన్నదానిని నన్ను క్షమింపుమని వేఁడుకొనెదను; మంచిమాటలు చెప్పెదను; ఒట్లు పెట్టుకొనెదను; పాదముల మీఁద బడెదను. అయ్యా! మీ కాలస్య మగుచున్నది. చలిలో నడిచినపక్షమున మీకు జబ్బు చేయును. శీఘ్రముగా నింటికి పొండి.

వీర—నాకా భయము లేదు. నేను పోను. మీవంటికుఱ్ఱవాండ్రకు గుండెలలో చలి సోఁకినప్పుడు—(అని యాతని గుండెలు తడవుచు)—ఇది యేమి? ఇక్కడ నేదో లోపల చేతికి గట్టిగా తగులుచున్నది!

విక్ర—ఏమియు లేదు. మఱేమియు లేదు.

వీర—ఏమియు లేనేలేదా? నాచేతికి లోహమువలె గట్టిగా సోఁకినదే!

విక్ర—కడియములు, కడియములు, కళావతినిమిత్తము కడియములజత!

వీర—నీ వెటువంటి కడియములు చేయించినావో చూడనీ. (అని పయిబట లాగఁగానే కత్తి క్రింద పడుచున్నది.) ఇది యెంత

మంచికడి...ములు! కళావతినిమిత్తమా యీకడియములజత! ఈ కత్తితో నీవాచిన్నదాని గొంతు కోయదలచుకో లేదుకదా?

విక్ర—ఆహాహాహాహా! ఇది చివరవఱకు మీతోఁజెప్పకుండ నుండి కడపట దీనితో మీకు వినోదము కలిగింపవలెననుకొన్నాను.

వీర—నాతోఁ జెప్పకపోవలె ననుకొన్నావుగా? ఇది నిశ్చయముగా నాకు వినోదము కలిగించెడు కడియములజతయే! సందేహము లేదు,

విక్ర—ఇఁక మీతో నిజమే చెప్పెదను వినుఁడు. కళావతి స్వభావము మీ రెఱుఁగుదురుకదా? ఆమె నన్ను క్షమింపనన్నపక్షమున, ఈకత్తి పయికిఁదీసి "యిప్పుడు దీనితో గొంతు కోసికొని నీ పాదములమ్రోలపడి ప్రాణములు విడిచెద"నని బెదరించి యామె మనసు కరఁగించి యామెను లోఁబఱుచుకోవలెనని యీఖడ్గము కొనిపోవు చున్నాను.

వీర—నీవు కత్తితోఁ గాదు, ఏకుతో గొంతు కోసికొనెదవు. ఒకవేళ నీమాయవేషమువల్ల కళావతిమనసు కరఁగవచ్చును. పో.

విక్ర—నావిజయవార్తను కొంతసేపటికి మీరే విని సంతోషించెదరు—ఓకళావతీ! నన్ను క్షమించు. క్షమించనిపక్షమున నీ యెదుటనే నేనీకత్తితో పొడుచుకొని ప్రాణత్యాగము చేసికొనెదను అని చెప్పెదను.

వీర—"ఓప్రబుద్ధుఁడా! ప్రాణత్యాగము చేసికోకు కత్తివిడిచి నాచేయి గ్రహించు"—అని యాచిన్నది నిన్నాదరించునులే నీ కడియములజత పట్టుకొని నీవు శీఘ్రముగా పో.

విక్ర—చిత్తము. (అని నిష్క్రమించు చున్నాఁడు.)

[అంతట మాధవుడు పరుగెత్తుకొని వచ్చుచున్నాఁడు.]

మాధ—అతణ్ని నిలపండి. ఆపండి. చావు నరుకులాట.—ఓవీరసేనా! అతణ్ని నిలపండి. పోనియ్యకండి నరుకులాట! చావులు!

వీర—నఱుకులాటా? చావులా? ఎక్కడ?

మాధ—అప్పుడే అతఁడు కంటికి కనపడకుండా మాయమయి పోయినాఁడు. నేను నాశాయశక్తులా పగరుప్ప వచ్చేటట్టుపరుగెత్తుకొని వచ్చినాను. అయ్యా! మీరతణ్ని యెందుకు ఆపినారుకారు? మీరు పట్టుకొని నిలిపి వుంచవలసింది.

వీర—నీకు మతిపోయినదా యేమి? ఆపవలసిన దెవరిని? నిలుపవలసినది మావిక్రముని నా?

మాధ—విక్రమ సేనుణ్ని. నరహత్య జరుగుతూవున్నది.

వీర—నరహత్యా!

మాధ—అయ్యో! యెన్నోనరహత్యలు జరుగుతూవున్నవి. ఆపొలాలలో యెన్నోవిధాల నరకులాటలు జరుగుతూవున్నవి. అలా చూస్తారేమి? అక్కడ పోట్లాట జరుగుతూవున్నది. కత్తులతోనూ తుపాకీలతోనూ ఘోరయుద్ధం జరుగుతూ వున్నది.

వీర—ఎవరు పోట్లాడు చున్నారు?

మాధ—అందరూ పోట్లాడుతూవున్నారు. నేను యెరిగినవా రందరూ పోట్లాడుతూ వున్నారు. నాయజమానుడూ పురుషోత్తమ దేవుడుగారూ మీకోమారుడూ—

వీర—ఓహోహో! వానిమాయలు నేనిప్పుడు గ్రహించినాను.—నీ వాస్థల మెఱుఁగుదువా?

మాధ—రాజుగారి పొలములు.

వీర—నీ వక్కడకు దారి యెఱుఁగుదువా?

మాధ—యెరగను. నేను వెళ్ళితలారులనూ దండాధికార్లనూ గ్రామస్థులనూ అందరినీ తీసుకువస్తాను. అందరమూ చేరితేనేగాని యుద్ధం ఆపలేము.

వీర—నీవు నావెంటరా. మనము పోవునప్పు డెదురుపడిన వారిని తోడు తీసికొని పోదము—ఓరి బొంకులమారి గాడిదా! ఇదా నీకడియాలజతయొక్క వృత్తాంతము? నాకు కోపము వచ్చుచున్నది. నాకంటఁబడ్డ తరువాత నీపని పట్టించెదను.

(ఇద్దఱు నిష్క్రమించుచున్నారు)

---

3. రంగము—రాజా గారి పొలములు

[పురుషోత్తమదేవుఁడును, దామోదరవర్మయు తుపాకులు చేతఁబట్టుకొని ప్రవేశించుచున్నారు]

దామో—ఓ పురుషోత్తమదేవా! నా భుజశౌర్యముతోడు! నలువది గజములు మంచిదూరము. అది గుఱికి మంచిదూరము.

పురు—పెద్ద తుపాకులకంత దూరము కావలెనుగాని యీ చిన్న తుపాకుల కక్కఱలేదు. ఆ యేర్పాటులన్నియు నాకు విడిచి పెట్టు. ఇటువంటి విషయములలో నీకంటె నాకెక్కువ యనుభవము. దూరము నీకు చూపెదను చూడు. (అని యడుగులు వేయుచు) ఈ దూరము చాలును.

దామో—చాలదు. ఇంతకంటె మన మిఱుకుగదిలో పోట్లాడవచ్చును. పురుషోత్తమదేవా! నామాటవిను. విరోధి నా కెంతదూరములోనున్న నేనంత నూటిగా గుఱిపెట్టఁగలను.

పురు—మేలు మేలు! అతఁడు నీకంటికే కనఁబడకపోయిన మొదల మఱింత యెక్కువ సూటిగా గుఱిపెట్టఁగలవు కాఁబోలును!

దామో—అది కాదుగాని మా యిద్దఱికిని మధ్య నలువదియో యెనుబదియో గజముల దూర ముండవలెను.—

పురు—అక్కఱలేదు. మూఁడు నాలుగడుగుల దూరము చాలును.

దామో—గుండుదెబ్బకా మూఁడునాలు గడుగులదూరము! అంత చేరువనుండి నేను శత్రువును జంపినపక్షమున గొప్పతనమే లేదు. నా మనవి విని నన్ను నా శత్రువును దూరమునుండియే పడవేయనిమ్ము.

పురు—ఆవిషయము నేనును నీశత్రునియొక్క సహాయుఁడును నిర్ణయముచేసికొందములే. దామోదరవర్మా! ఈయుద్ధములో నీకొకవేళ నపాయము తటస్థించెడుపక్షమున, నేను నీనిమిత్తము చేయవలసినపని యేమి? నీవేమయిన మరణశాసనము వ్రాసినావా?

దామో—నీకు నామీఁదఁగల దయకు సంతోషించినాను గాని నీమాటలకు నాకర్థముకాలేదు.—

పురు—తుపాకులు కాల్చుకొన్నప్పు డుభయయోధులలో నెవ్వరికైనా గుండుదెబ్బ తగిలి ప్రాణాపాయము సంభవింపవచ్చును. ఒకవేళ గుండుదెబ్బ నీకే తగులుట తటస్థించినపక్షమున, గృహకృత్యములను గుఱించి వ్యవహారము చక్కపెట్టుకొనుటకు నీకప్పుడవకాశముండదు.

దామో—అలాగుననా?

పురు—నీకు ప్రాణాపాయము సంభవించినపక్షమున, నీశరీర

మును నూనెలో వేసి మీయూరికి పంపవలెనా? ఇక్కడనే పాతి పెట్టించవచ్చునా?

దామో—నూనెలో వేయుటా! పాతిపెట్టుటా! పురుషోత్తమ దేవా! నీవటువంటి యశుభవాక్యములు బలుకఁగూడదు.

పురు—దామోదరవర్మా! ఈవఱ కెప్పుడును నీ విటువంటి వ్యవహారములలో ప్రవేశించి యుండలేదు కాఁబోలును!

దామో—వెనుక నే నిటువంటి వ్యవహారము లెప్పుడు నెఱుఁగను.

పురు—అయ్యో! నీ స్థితి నాకు విచారకరముగా నున్నది. అనుభవముతో సాటియైనది లోకములో మఱియొకటి లేదు. నీప్రతి వీరుని యొక్క గుండుదెబ్బ నెట్లు కాచుకొనెదవో నేఁడు చూతము.

దామో—కాచుకొను విధము నాకు తెలియును. ఆవిద్యలో నేను పండితుఁడను. ఇదిగో చూడు. నేనీలాగునఁ గాచుకొనెదను. (అని మూలకు తొలఁగి శరీరము ముడుచుకొని దాఁగుచున్నాఁడు.)

పురు—నీవు బొత్తిగా చాటునకుఁ బోయినావు. చూడు. (తుపాకి గుఱిపెట్టినట్లు చూచుచు) ఇదిగో నేను గుఱి—

దామో—పురుషోత్తమదేవా! ఆగు. ఆగు. నీ తుపాకికి గుల్లము తగిలించలేదుగదా? తిన్నగా చూచితివా?

పురు—భయపడఁబోకు.

దామో—భయపడలేదు. అవును గాని—నీకు తెలియును— గుండు తనంతనే లోపలినుండి యెగిరి పైకి రావచ్చును.

పురు—అలాగున నెప్పుడును జరగదు. నీకేమియు భయము లేదు. నేను గుఱిచూచి కాల్చినప్పుడు గుండు నీ యాయువు పట్టున దగులక తప్పిపోయెనా—

దామో—అయువుపట్టా? నాదా?

పుర—మాటాడకు. కదలక నేను చెప్పినట్లు నిలుచుండు. (అని రెండుచేతులతోను బొమ్మ పట్టుకొని నిలువఁబెట్టి) నీవక్షస్సల మెప్పుడును శత్రువువంకఁ బెట్టి నిలువఁబడు. ఈవలినుండి యావలికి రెండు మూడు గుండ్లు నీ బొమ్మలోనుండి దూఱిపోయినను, అందు వలన నీకు నష్టమేమియు లేదు.

దామో—రెండుమూడు గుండ్లు నాబొమ్మలో నుండి దూఱునా?

పుర—దూఱిపోవచ్చును. అంతకంటె మఱేమియు జరగదు.

దామో—పురుషోత్తమదేవా! నావంకఁ జూడు. ఈవంకర మార్గములు నాకు పనికిరావు ప్రతివీరుని యొక్క గుండు తిన్నగా వంకరగా వచ్చునాఁగున నే నెదురుగా ప్రక్కకు తొలఁగి నిలువఁబడెదను. నాకత్తితోడు! నే నోరసిల్లియే నాశౌర్యమును జూపెదను.

పుర—తుదకు వారు రాక మన శాశాభంగము కలుగఁ జేయుదురు కదా? రాక మానరు—(ఆవంకఁజూచి) అదిగో! వారు వచ్చుచున్నట్లున్నారు.

దామో—ఏమీ! వచ్చుచున్నారా?

పుర—అదిగో! దూరముగా పొలముగట్టు దిగుచున్నారు.

దామో—వారిద్దఱున్నారు. రానిమ్ము. మనము-మనము-మనము పాఱిపోదము.

పుర—పాఱిపోవుటా!

దామో—కాదుకాదు. నాశౌర్యముతోడు మనము పాఱిపోమనియే నే నన్నాను.

దామో—మఱేమియు లేదు, నేను నిశ్చలముగా నున్నాను. ఎందుచేతనో కాని నావెనుకటిధైర్యముమాత్ర మిప్పుడు నన్ను విడచి పఱుగెత్తుచున్నది.

పురు—ఛీఛీ! నీగౌరవమాలోచించుకో.

దామో—నా గౌరవమా! అవునవును. నీవు నడుమ నడుమ నాగౌరవమునుగూర్చి రెండుమూడు త్సాహవచనము లనుచుండు.

పురు—(ఆవంకఁ జూచి) వారీవంకనే వచ్చుచున్నారు.

దామో—పురుషోత్తమదేవా! నీవు వద్ద లేకపోతివా, భయమువచ్చి నామీఁద పడును. ఇప్పుడు ధైర్యము మాటిమాటి నావద్దకు వచ్చును పోవుచున్నది. నాధైర్యము నన్ను విడిచినా—

పురు—ఈసాఱి నీవద్దకు వచ్చినప్పుడు నీధైర్యమును విడువక గట్టిగా పట్టుకో.

దామో—ఓమిత్రుఁడా! నాధైర్యము నన్ను విడిచి పోవుచున్నది. మరల నావద్దకు వచ్చునట్లు లేదు. అవునవును.అంతకంతకు దూరమగుచున్నది. నాచేతులలోని బలమంతయు లాగుకొని మఱి పోయినది.

పురు—నీగౌరవము. నీగౌరవముమాట చూచుకో. వారు సమీపమునకు వచ్చినారు.

దామో—ఓభగవంతుఁడా! నన్ను రక్షించుము. ఈసమయమునందు నేను మాయింటియొద్ద నున్న నెంతో బాగుండిపోవును. నే నీమాట లనుచుండఁగానే గుండుదెబ్బ తగిలి నాప్రాణము లెగిరిపోవునేమో!

దర్పసారుఁడును, విక్రమసేనుఁడును ప్రవేశించుచున్నారు.]

పురు—ఓహోహో! విక్రమసేనుఁడుగారా! నావలెనే

వీరాడును విశ్వామిత్రునికి సహాయులుగా వచ్చినారు కాంబోలును! కొట్టుమొదట మిత్రునిపని అయినతరువాత కడపట మనసొంతపని కావచ్చును.

దామో—ఏమి నామిత్రుఁడు విక్రమసేనుఁడా? ఓయీ విక్రమసేనా!

విక్ర—దామోదరా! విన్నావా? విజయపాలుఁడు నీవద్దకు వచ్చినాఁడు.

పురు—దామోదరవర్మా! ఇతనిని గౌరవముతో చూచి వందుకు నిన్ను నేను నిందింపను —(దర్పసారునివంకఁజూచి) ఓవిజయపాలా! మీరు మాయాయుధములు ధరించినపక్షమున, విక్రమసేనుఁడును నేనును దూరము తొలిచెదము.

దర్ప—మాయాయుధములా?

దామో—ఇదేమి? పురుషోత్తమదేవా! నేను దర్పసారునితో పోట్లాడుటకు రాలేను. వీరిద్దఱును నాప్రాణమిత్రులు.

పురు—అయ్యో! మీరిక్కడకు దామోదరవర్మతో పోట్లాడుటకు రాలేదా?

దర్ప—నేను రాలేదు.

పురు—నాకు మహావిచారముగా నున్నది. దర్పసారా! ఇక్కడకు మనముముగ్గురమును పోరాడ వేడుకపడివచ్చినవారమగుటచేత నీ వూరక కూరుచుండి వేడుకను భంగము చేయవని తలఁచెదను.

విక్ర—దర్పసారా! ఈపురుషోత్తమదేవునిమాట తీసివేయక యుద్ధము చేయుము.

దర్ప—దామోదరవర్మ కిష్టము న్నపక్షమున—

దామో—లేదులేదు. నాకిష్టము లేదు. నాయవమానమును

నేను ఋషి సెలసహించి శాంతతసహించి యూరకుండఁగలను. వీరితో పోరాడుటకు నా కేమియు నావశ్యకము లేదు. నీకు కూడ లేకపోయిన పక్షమున మానము సుఖముగా వెడలిపోవచ్చును.

పురు—దామోదరవర్మా! నామాట విను. నన్నూరక యవమానపఱుపరాదు. నీవు నిశ్చయముగా నెవ్వరినో యుద్ధమునకు పిలిచి వారితో పోరాడుటకయి యిక్కడకు వచ్చినావు. ఇప్పుడు నీ శత్రువుయొక్క ప్రతినిధిగా వచ్చి యితఁడు యుద్ధము చేయుట కిష్టపడి యున్నప్పుడు, నీ వేల యొప్పుకొనఁగూడదో నాకు హేతువు తెలియకున్నది.

దామో—పురుషోత్తమదేవా! నేను చెప్పునది విను. నేను విజయపాలుఁడను వానిని యుద్ధమునకు పిలిచినాను. అతఁడు నాయెదుట తన మొగము చూపుట కొల్లు సాహసింపలేకపోయినాఁడో నీవే చూచుచున్నావుగదా? అతఁ డిక్కడకు వచ్చిన పక్షమున, నేను తత్క్షణమాతనిని తన కృషిని విడుచునట్లు చేసెదను.

విక్ర—దామోదరవర్మా! నీకు భ్రమ నివారణము చేసెదను విను. విజయపాలుఁడను పేరుగలవాఁ డెవ్వఁడును లేఁడు. ఆ పేరు పెట్టుకొన్న పురుషుఁడిదె యిప్పుడు నీయెదుటనే యున్నాఁడు. ఈ రెండు వేషములలోను గూడ నతఁడు చేయుచున్న కృషి యొక్కటియే యయినందున, అతఁ డా కృషిని విడువక పోరాడుటకయి యిచ్చట సంసిద్ధుఁడుగా నున్నాఁడు.

పురు—నీ వదృష్టవంతుఁడవు. నీ కిప్పుడు మంచి యవకాశము తటస్థించినది—

దామో—లక్ష వరహాలిచ్చినను నేను నా ప్రాణ సఖుడయిన విక్రమసేనునితో పోరాడుదునా? ఇఁతను మాఱు విజయపాలవేష

ములు వేసినను నేను తగవులాడను. పురుషోత్తమదేవా! నే నెన్నఁడైన మానుష స్వభావము విడిచి కూౄరకర్ముఁడ నగుదునా?

పురు—దామోదరవర్మా! నీవద్ద పౌరుషము లేదు.

దామో—కావలసినంత యున్నది. నాపౌరుషమునుపరీక్షించి చూడవలెనన్న పక్షమున, నీవు ప్రధాన వీరుఁడవుగానుండి నన్ను నీకు సహాయునిగాఁ జేసికొమ్ము. నీ శరీరము నిక్కడనే పాతిపెట్టవలెనో, మూటలోఁ జేసి మీ యూరు పంపవలెనో మఱి మఱి యేమి చెయ్యవలెనో చెప్పితివా నేను సంతోష పూర్వకముగాఁ జేసెదను.

పురు—చాలు. చాలు. నీవు వట్టి రణభీరుఁడవు.

దామో—మిత్రులారా! ఇతఁడు న న్నేమనుచున్నాఁడో మీరు వినుచున్నారా? నేను రణభీరుఁడనఁట!

పురు—అవును. ఆమాట నేను నిన్నన్నాను.

దామో—రణభీరుఁడని నీవిప్పుడన్నమాట నేను పాటిగాఁ బట్టను. నీవా మాట కోడిగమున కన్నావు. ఆమాటకాక నీవు నన్ను కల్లరియని పిలిచినపక్షమున—

పురు—పిలిచిన నేమి చేసెదవు?

దామో—నీవు మాటమర్యాద యెఱుఁగని గ్రామ్యుఁడవని తలఁచెదను.

పురు—నేను నీమాటయందు గడ్డిపరకంత గౌరవ ముంచను.

విక్ర—పురుషోత్తమదేవా! నా మిత్రుఁడయిన దామోదర వర్మకంటె మంచి సహాయుఁడు నీకు మఱియొకఁడు దొరకఁబోఁడు. ఇతఁడు ముక్కలు కండలు కోఱికెడు మహావ్యాఘ్రము! నాటున నితని బంధువులు నసహాయశూరుఁడని పిలుతురు. ఇతఁ డొక్కొక్క మను

ష్యుని నొక్కొక్క వారము దినములు బాధపెట్టి చంపును.—దామోదరవర్మా నీవట్టి వాఁడవవుదువా!

దామో—అవును. ఇంటివద్దనున్నప్పుడు నేనట్టివాఁడనే.

పురు—మంచిది! విక్రమసేనా! ఇప్పుడుమంచిపనియారంభము కావలెను. నీ విటురమ్ము.—(అని యొఱనుండి కత్తిని దూసి కొని) నీవు యుద్ధము చేయవలసినపని లేక యితఁడా చిన్నదానిని నీకు వదలివేయునో లేదో ముందుగా నడిగి తెలిసికో.

విక్ర—అట్లయిన పక్షమున నీవిటురా—(అని కత్తిదూసి కొని) సంధి నీ కిష్టము లేనట్లున్నందున, ఇదిగో కత్తితో నేను నీ కుత్తరము చెప్పుచున్నాను.

[వీరసేనుఁడును, మాధవుఁడును, సుభద్రమ్మయు, కళావతియు, చారుమతియు, ప్రవేశించుచున్నారు.]

మాధ—ఓవీరసేనా! వాళ్ళనందరినీ పడగొట్టండి. ముఖ్యంగా నా యజమానుణ్ని కొట్టి యిటువంటి కలహాలకు దిగకుండా బుద్ధి చెప్పండి.

వీర—విక్రమసేనా! ఊరకుండు. ఊరకుండక పోయినయెడల నీమీఁద నాకు దురాగ్రహము వచ్చును జుమా!—ఈ ద్వంద్వ యుద్ధము నీకెట్లు తటస్థమైనది?

విక్ర—ఆ విషయమయి యితఁడు నాకంటె చక్కఁగా చెప్పఁ గలఁడు. నన్ను యుద్ధమునకుఁ బిలిచినవాఁడితఁడు. నేను రాజ పుత్రుఁడనని మీరే యెఱుఁగుదురుగదా!

వీర—వీఁడు మహాఘనుఁడు. వీడు కత్తితో నొకరిగొంతు కోయఁబోవుచుండఁగా నేను పట్టుకొన్నప్పుడు నాకు తాను రాజపుత్రుఁడనని చెప్పుచున్నాఁడు—ఓరీ! రాజుగారు జన సంరక్షణము నిమి

త్తము నీకిచ్చిన యీశక్తిని రాజుగారి ప్రజల గొంతుకలు కోయుట కయి నీవేల యుపయోగించుచున్నావు?

విక్ర—అయ్యో! నేను నిజము చెప్పెదను చిత్తగించుడు. కారణమును జెప్పకయే యితఁడు నన్ను తనతోడ యుద్ధమునకుఁ బిలిచినాఁడు.

వీర—నీవు కారణమును జెప్పకయే నాకొడుకు నేల యుద్ధమునకుఁ బిలిచినావయ్యా?

పురు—నా గౌరవమునకు భంగము కలుగునట్లుగా నన్నునీకొడుకవమానపఱిచినాఁడు.

వీర—ఓరీ! ఈయన గౌరవమునకు భంగము కలుగునట్లుగా నీవీయన నేల యవమానపఱిచినావు?

సుభ—రండి. రండి. స్త్రీల సమక్షమందు మీరు మీమీ గౌరవముల నిమిత్తము పోరాడఁగూడదు.—విక్రమసేనా! ఇటురమ్ము.—మీరింత నిర్భయముగా మాకేల యాయాసము కలుగఁజేయుచున్నారు?—మీనిమిత్తమయి భయముచేత కళావతి ప్రాణములు విడువబోవుచున్నది.

విక్ర—నేను బ్రతికిపోదునన్న భయముచేతనా? చచ్చిపోదు. నన్న భయముచేతనా?

సుభ—కాదు కాదు. వెనుకటిదానినిబట్టి భ్రాంతిపడఁగూడదు. కళావతి యిప్పుడు దృఢనిశ్చయురాలయియున్నది.—అమ్మాయీ! నీవు చెప్పు.

పురు—అమ్మా! మీసెలవుపొంది నేనొక్కమాట యడుగవలసియున్నది. ఇప్పుడొక్కప్రశ్న వేసి నేనీ చిన్నదాని మానవ్రతమునకు భంగము గలుగఁజేయవలెను.

కళా—మీరు నన్నేమి యడుగఁదలఁచుకొన్నారు?

పురు—రమ్మురమ్ము. రాధా! ఇటురమ్ము. పరిహాసము మానివేసి మనమిప్పుడు గంభీరముగా మాటాడవలెను.

కళా—అవును మీరు చెప్పినది సత్యము. అందుచేత నే నిప్పుడు నావక్రభావము మానివేసి యీ కరగ్రహణము చేసి న న్ననుగ్రహింప వలెనని యీతనిని వేఁడుకొనవలెను.

విక్ర—నాభాగ్యదేవతా! నీనోటినుండి యిప్పు డమృతోప మానమైన శుభవాక్యము వచ్చినది.—ఓపురుషోత్తమ దేవా! నా బుద్ధికిఁ జూడఁగా నీకు నేను జేసితి ననుకొనుచున్న యవమానవిషయ మయి యేదో భ్రమయున్నట్లు తోఁచుచున్నది. నేను బుద్ధిపూర్వక ముగ నీ కేమియు నవమానము చేసి యుండలే దని మాత్రము నేను జెప్పఁగలను. సమయము వచ్చినప్పుడు మానమును నిలుపుకొనుట కయి పోరాడుటకు నేను వెనుక దీయువాఁడను కావని నీవిపుడే కనిపెట్టి యున్నావు. భ్రమ కలిగినప్పుడు నిజ మొప్పుకొనుటకు సహితము నేను సందేహించువాఁడను గా నని నీ విప్పు డెఱుఁగ వలెను. కాఁబట్టి నీకిప్పుడు నేను క్షమార్పణము చేయుచున్నాను. అయినను నన్నిప్పు డీచిన్నది యంగీకరించి గౌరవించుచున్నదిగాన, ఈమెను దక్కించుకొనుటకయి యే పౌరుషశాలి నాతోఁ బోరాడఁ బ్రతిఘటించినను నే నాతనితో యుద్ధముచేసి యీమెను విజయ లక్ష్మితోఁగూడ వరించుటకు సంసిద్ధుఁడనై యున్నాను.

వీర—విక్రమా! నీ విప్పుడు వీరులు శ్లాఘింపఁదగిన మాట పలికినావు. నేనుగూడ నీపక్షమున నిలిచి నీకు సహాయుఁడనయ్యెదను.

దామో—నే నీ చిన్నదానిని నీకు విడిచిపెట్టుచున్నాను. ఈ ప్రపంచమంతయు వచ్చినను నాకీచిన్న దక్కుటలేదు. పోరాటము

లేక నాకు భార్య లభింపకపోయెడు పక్షమున, నే నెల్లకాలమును బ్రహ్మచారిగా నే యుండెదను.

పురు—విక్రమసేనా! నన్నాలింగనము చేసికొమ్ము. చేసిన తప్పు నొప్పుకొని యర్హరీతిని క్షమార్పణము చేసినప్పుడు శత్రుండయినను మిత్రుండగును. ఈచిన్నది స్వహస్తలిఖితము లయినయీ యుత్తరములు నావిషయమయి తాను వ్రాసిన వగుననో కావనునో—(అని యుత్తరములు బయికి తీయుచున్నాడు.)

సుభ—(తనలో) ఓయి దేవుడా! ఇతం డిప్పుడు నా గుట్టు బయలం బెట్టును గాంబోలును!—(ప్రకాశముగా) పురుషోత్తమదేవా! ఇందులో నేదో భ్రమయున్నది. నీభ్రమను నేను తరువాత సావకాశముగా నివారణము చేయంగలుగుదు—

పురు—నీతో సంబంధము లేనప్పుడు పెద్దదానవు నీవీవిషయములో మధ్య ప్రవేశింపంగూడదు—కళావతీ! నీవు నారాధవగుదువా? కావా?

కళా—కాను. నిశ్చయముగా నేను నీరాధను గాను.

(అని విక్రమసేనుని యండను జేరి నిలుచున్నది

సుభ—ఓ పురుషోత్తమదేవా! నీవెంత నిర్దయుండ వయియున్నను నీయందు ప్రేమపూనిన నాయపరాధమును నేనొప్పుకొనెదను. నన్ను క్షమింపుము. నీరాధను నేను.

పురు—ఓసి! నీవా రాధవు? ఇంక దూరముగా తొలంగిపో

సుభ—ఓరి కిరాతుండా! ఆయుత్తరములు నేను వ్రాసినవి నీయందిప్పుడు రసికత్వ మణుమాత్ర మయినను కనంబడినపక్షము నిమ్ము దమునిజేయుటకు నేను గొంచె మాలోచించి యుందును.

పురు—ఓసుభద్రమ్మా! నీవు చూపఁదలఁచుకొన్న యనుగ్రహమునుగూర్చి నేను మిక్కిలి కృతజ్ఞుఁడనయి యున్నాను. న న్నట్లు మోసముచేసినది నీవైనను మీ మంథర మైనను, మీ యిద్దఱి యుపకార ఋణమును నేను తీర్చుకోలేను—విక్రమసేనా! ఆచిన్న దానిని నీవు నావద్దనుండి పరిగ్రహించినావు గనుక, నేను కృతఘ్నుఁడను కానని చూపుటకే బేరములో నారాధను గూడ నీకే కొరకుగా విడిచిపెట్టు చున్నాను.

విక్ర—పురుషోత్తమదేవా! నీ యౌదార్యమునకు సంతోషించినాను. ఐనను నేఁడు భార్య లేకున్నవాఁడు రణశూరుఁడైన నాప్రియమిత్రుఁడు దామోదరవర్మ—

పురు—ఆహాహాహా! ఓరణశూరా? నీ కిప్పు డేమయిన ధన్యుఁడవు కావలెనన్న తలం పున్నదా?

దామో—ఈముదిముదుతలా? నా కక్కఱ లేదు—ఓ పురుషోత్తమదేవా! నన్ను క్షమించు. ఇంకొకసారి నీకు మరల నేను నాశరీరమును నూనెలో వేసి కాపాడుట కవకాశము కలుగఁ జేసిన పక్షమున, న న్నప్పుడు దామోదరవర్మ పిఱికివాఁ డని నీవు పరిహసింతువుగాని లే.

వీర—సుభద్రమ్మా! ఇటు రా! విచారపడఁబోకు. నీ వింకను వయసులోనే యున్నావు.

సుభ—ఓవీరసేనా! మగవాం డ్రందఱును పసుపాపియులు.

[చారుమతియు, దర్పసారుఁడును తక్క నందఱు నిష్క్రమించు చున్నారు.]

చారు—(తనలో) ఇతఁడు నిరుత్సాహుఁడయి ఖేదపడుచున్నట్టున్నాఁడు. అయినను కొఱకొఱలాడుచున్నటువంటి మొగము లేఁదు.

అతఁడు చెప్పినకథలో కొంతసత్యముకూడ నున్నది.—ఓ యాఁడు స్వభావమా! నీ వింత చంచలమైనదానవై యున్నప్పుడు నీమన నిశ్చయ మెంత న్యాయమైనదిగా నుండవలెను!

దర్ప—చారుమతీ! నేన న్యాయుఁడనని యెఱిఁగియు ని న్నిట్లు దయచూపు నని వేడఁగలుగుదునా? నిన్ను ప్రార్థించుటకు నాకు సాహసము చాలకపోయినను, నాపశ్చాత్తాపము నన్నాకలపాలు చేయుచున్నది.

చారు—దర్పసారా! ప్రేమాస్పదు లైనవారు తప్పు చేసి నప్పుడు క్షమింపవలెనని నాదానికంటె నన్నాదరము చేసిననీకు గొప్పతప్పిదము కాదు. నాదౌర్బల్యమునకుఁ దగినక్షమార్పణమును ప్రేమపూర్వకముగాఁ జేయవలసిన దని నామన స్సిప్పుడు నాకు హితబోధ చేయుచుండఁగా, నీదౌర్బల్యమును నేను క్షమింపనియెడల నేన కృతఘ్నురాల నగుదును.

దర్ప—నే నిప్పుడు కృతార్థుఁడ నయినాను.

వీర—(ముందుకువచ్చి) ఇక్కడ మీ రేమిచేయుచున్నారు? మీరుకూడ మీలో తగవులాడుచున్నారా యేమి? చారుమతీ! ఇటు రమ్ము. ఈవఱకు నే నేవిషయములోను నిన్ను నిర్బంధపెట్టలేదు. ఐనను నే నిప్పుడుమాత్రము నిన్నొకవిషయమై బలవంతపెట్టఁబోవు చున్నాను. నే నెఱిఁగినంతవఱకు దర్పసారుఁడుచేసినతప్పిదములన్నియు నీయం దితనికిఁ గలయత్యనురాగమువలనఁ గలిగినవే కాని వేఱుకారణముచేతఁ గలిగినవి కావు. ఇఁక నామాట కెదురాడక తత్క్షణ మీతనిని వివాహము కమ్ము. ఇఁక నితఁడు తనలోపములను జక్కపఱచుకొను విధమును జూచి నీవే యాశ్చర్యపడఁగలవు.

[తక్కినవారు ప్రవేశించుచున్నారు.]

పురు—రండి. ఒక్కఁడుతప్ప మఱి యెవ్వరు నిక్కడ సంతుష్టులు కానివారు లేరు. నేనుమాత్ర మసంతుష్టుఁడ నయినను మీ యందఱును సంతుష్టు లగుట నేత్రోత్సవముగా చూచి నేనును సంతుష్టుఁడ నయ్యెదను.

దామో—పురుషోత్తమదేవా! నీవన్నమాట శ్లాఘ్యముగా నున్నది. వీరిసంతోషముచూచి మనము సంతోషింతము.—విక్రమసేనా! నీకు చిరసౌఖ్యము కలుగుఁగాక!—దర్పసారా! అట్లే నీకును గలుగునుగాక!—ఓ కాంతలారా! మీరందఱునురండి. మీసౌఖ్యమును జూచి నేనెంతమాత్రమును కోపముగాని యసూయగాని యతృప్తిగాని పొందునట్లు మీకుఁ జూపుటకై నేఁడు మీకందఱకును గీతవాద్యములతో మాయింట విందు చేసెదను. మీరందఱునుతప్పక వచ్చి నన్ను చరితార్థునిఁ జేయవలెను.

వీర—ఓయీ! నీయుత్సాహమునకు నేను సంతోషించినాను. నేటిరాత్రి యీదంపతులయొక్క యాయురారోగ్యములుకోరి మనము విందారగింతము.

దర్ప—విక్రమసేనా! మన ప్రియురాండ్రు మనదోషముల నుండి మనలను విముక్తులను జేసి పరిశుద్ధులనుగాఁ జేసినందునకయి మన మానందపరవశుల మగుదుము. నీహృదయేశ్వరి యిఁకముం దెప్పుడును మాయలుపన్నకుండ నీకు బుద్ధిచెప్పి నిన్ను విశుద్ధునిజేసి నది. నాప్రాణేశ్వరితనఋజువైన శాంతవర్తనముచేత నాయసంతుష్టికిఁ గారణమైన నాశంకాశీలతను రూపుమాపి న న్నకళంకుని జేసినది.

విక్ర—మన మిద్దఱమును కామదేవునియాగ్రహమును ననుగ్రహమునుగూడ సమానముగానే యనుభవించినాము, మనకిరువుర

కును గలభేదముమాత్రమిది, నీవుకష్టములకు సహింపఁగలిగియుంటివి; నేను—

కళా—గతించినదానిని త్రవ్వుకొని విచారపడుట కిది సమయము గాదు. మన మిప్పుడు గడచినదాని నంతను మఱచి మన సంతోషము నిష్కళంకముగాఁ జేసికొనవలెను.

యమ—ఇప్పుడుమాత్రమే కాకముం దెప్పుడునుగూడ మనము గతించినదానిని మరల తలపెట్టక యఖండసుఖమనుభవించుచుందము. యోగ్యము లయినహృదయములు వివాహబంధముచేత నొక్కటిగాఁ గూర్పఁబడినప్పుడు కామదేవుఁడు తా నావఱకు శాధించిన తనపుష్ప బాణముల నాదంపతులకు పూసరములుగాఁ జేసి యానందసౌరభ మెల్లప్పుడును గుబులుకొనునట్లు చేయును. మనవారు మననిమిత్తమయి వేచి యున్నారు. లోపలికిఁ బోదము రండు.

(అందఱును నిష్క్రమించుచున్నారు.)

బాహ్స ప్రెస్, రాజమండ్రి 1950.

మొదటికూర్పుపీఠిక

ఈ నాటకము మహాకవియైన కాళిదాసునిచే రచియింపఁబడ
నది. ఈతఁడు విక్రమాదిత్యుని యాస్థాన కవీశ్వరులలో నెల్ల నగ్ర
గణ్యుఁడు గనుక, ఈనాటకము రచియింపఁబడి యిప్పటికి రమారమి
రెండువేల సంవత్సరములుకావచ్చినది. ఇది సంస్కృతనాటకములలో
బహు పురాతనమయినది. ఇప్పుడున్న నాటకమునలో నొక్క
మృచ్ఛకటిక మాత్రమె దీనికంటె ప్రాచీనమయినది. సంస్కృతకవి
సార్వభౌముఁడని యెల్ల వారిచేతను శ్లాఘింపఁబడు కాళిదాసునిగాని,
ఒక్క హిందువులుమాత్రమే కాక నాగరికాగ్రేసరు లయిన యూరపు
ఖండపండితులు సహితము నాటకరాజ మని శిరసావహించి గౌర
వించు శాకుంతల నాటకమును గాని, నేనిప్పుడిచ్చట శ్లాఘింపవలసిన
యావశ్యకము లేదు. గీర్వాణభాషలోఁగల నాటకములలోనెల్ల సర్వో
త్కృష్టమయిన యీ యభిజ్ఞాన శాకుంతలమును రసవంతముగా తెనిఁ
గింపఁగల సామర్థ్యము నావద్దలేని సంగతి పూర్ణముగా నెఱిఁగినవాఁడ
నయ్యును, అట్టి నాటకమును జదివినమీఁదట దానిని తెనిఁగింపవల
యునని నామనస్సులోఁ బుట్టిన బుద్ధిచాపలమును మరలించుకోలేక
నాశక్తినివిచారింపక సాహసముచేసి యీమహాకార్యమున కారం
భించినాఁడను. ఒకవేళ జనులకీపుస్తకము సంతోషజనకముగా నే
యున్నయెడల, ఇందు నాకల్పన మేమియు లేక సర్వమును కాళిదా
సునిదే యగుటవలన నా మహాకవిని మెచ్చవలయునేకాని నన్ను శ్లా
ఘింపవలసిన పని యొంతమాత్రమును లేదు. ఇట్లని నాలోపమువలన
తిన్నఁగా నుండనివిషయములకెల్లను కాళిదాసునే యుత్తరవాదినిగాఁ
జేసి తప్పించుకొన నెంచినట్లు దీనిం జదువువా రెంచఁగూడదు. దీని

యుందుఁగల దోషములన్నియు నావియే కనుక తమ కేవేనిలోపములు కనఁబడినచో పండితజనులు నా యసమర్థతను మన్నింతురని ప్రార్థించు చున్నాను. మఱియు నీ తెనుఁగునుబట్టియే కాళిదాసుని రచనా నైపుణ్యమును నిర్ణయించుకొనక యిది యొకవేళ హృదయాహ్లాదకర ముగా నుండకపోయినను మూలగ్రంథమత్యంత శ్లాఘాపాత్రముగా నుండుననియే నమ్మి యామహాకవియెడ పరిపూర్ణ గౌరవము నుంచు దురని నమ్ముచున్నాను. నే నీ గ్రంథమును కొన్ని సంవత్సరముల క్రిందట నారంభించి మొదటి రెండంకములనుమాత్ర మాంధ్రీకరించి తరువాత కొన్ని కారణములచేత నప్పటి కంతటితో నిలిపినాఁడను. కాని రెండు మాసముల క్రిందట నామిత్రులు కొంద ఱీ నాటకమును తెనుఁగున వాడుట యుచితముగా నుండునని తెలిపినందున, అందు నిమిత్తమయి మరల పనిపూని తక్కిన యైదంకములను కొంత తొందరగా వ్రాయవలసినవాఁడనైనాఁడను. అప్పుడు మొదటి రెం డంకములను కొంచెము కఠినశైలితో వ్రాసినను నాటకమాడునప్పు డందఱకును దెలియుట యత్యంతావశ్యక మను నభిప్రాయముతో నిప్పుడీయయిదంకములను మిక్కిలి సులభముగా వ్రాసినాఁడను. నే నీగ్రంథమును తెనిగించుటలో బహు ప్రతులను జూచి మొట్ట మొదట నన్ని ప్రతులలోనున్న విశేషాంశముల నన్నిటిని జేర్పవలయు నని యెంచి ప్రథమ ద్వితీయాంకములయందు కలకత్తా ప్రతియందు, గల యధిక శ్లోకములనుగూడ జేర్చితినిగాని, తరువాత పరిశీలింపఁగా నట్టివి ప్రక్షిప్తములుగాఁ గానబడినందున తరువాత నట్టివానిని వదలి వేసి బహు ప్రతులయందున్న రీతినే తక్కినభాగమును తెనిఁగించిన వాఁడను; నాకులభించిన నాలుగు భిన్నదేశ ప్రతులయందును గొన్ని

బుద్ధి కేపాతము నరసముగా. నున్నట్లు తోఁచినదో దాని ననుసరిం
తెనిఁగించుచు వచ్చినాఁడను. విద్వాంసులు దీనియందలి లోపములని
గనఁబఱిచినయెడల మరల ముద్రించునప్పుడు వందన పూర్వకముగ
సవరించెదను.

రాజమహేంద్రవరము
ది౨౫ అక్టోబరు ౧౮౮౩ సం॥ } కందుకూరి వీరేశలింగము

మూడవకూర్పు పీఠిక.

నేనీ నాటకమును తెనిఁగించి ౧౮౮౩ వ సంవత్సరాంతము నందు మొదటిసారి ముద్రించినాఁడను. ఇది ౧౮౮౯ వ సంవత్సరమునందు రెండవసారి ముద్రింపఁబడినది. ఈసారి [illegible] దు మూలగ్రంథానుసారముగా నక్కడక్కడఁ గొన్ని మార్పులను జేసి యున్నాఁడను. ఇంకనైనను దెలుఁగువారు దీనియం దధికాదరమును జూపుదురని నమ్ముచున్నాను.

రాజమహేంద్రవరము
ది ౧౫ ఏప్రిల్ ౧౮౯౬ సం॥ } కందుకూరి వీరేశలింగము

ఈ నాటకమునందు వచ్చు పాత్రములు

పురుషులు:

దుష్యంతుఁడు—కథానాయకుఁడయిన పూరువంశపురాజు

మాఢవ్యుఁడు—రాజునకు వేడుకచెలికాఁడు

కణ్వుఁడు—శకుంతలకు పెంపుడుతండ్రియగు మహర్షి

వైఖానసులు—కణ్వాశ్రమప్రాంతమునందలి ఋషులు

శార్ఙ్గరవుఁడు—కణ్వశిష్యుఁడు

శారద్వతుఁడు—కణ్వశిష్యుఁడు

మిత్రావసువు—రాజుబావమఱఁది; ఆరక్షకభటాధిపతి

రైవతకుఁడు—రాజద్వారపాలకుఁడు

కరభకుఁడు—రాజుతల్లి పంపిన భటుఁడు

సోమరాతుఁడు—రాజపురోహితుఁడు

జానుకుఁడు—ఆరక్షకభటుఁడు

సూచకుఁడు—ఆరక్షకభటుఁడు

వాతాయనుఁడు—అంతఃపుర ద్వారపాలకుఁడు

మాతలి—ఇంద్రసారథి

భరతుఁడు—దుష్యంతుని పుత్రుఁడు

కశ్యపుఁడు—మరీచిపుత్రుఁడగు మహర్షి

కుంభీలకుఁడు—బెస్తవాఁడు

స్త్రీలు:

శకుంతల—దుష్యంతునిభార్య కథానాయిక

అనసూయ—శకుంతల చెలికత్తె

ప్రియంవద—శకుంతల చెలికత్తె

గౌతమి—ఒకవృద్ధతాపసస్త్రీ

వసుమతి—దుష్యంతుని మొదటిభార్య

సానుమతి—శకుంతల చెలియైన యప్సరస

తరళిక—వసుమతి పరిచారిక

చతురిక—రాజుపరిచారిక

పరభృతిక—ఉద్యానవనపాలకురాలు

మధుకరిక—ఉద్యానవనపాలకురాలు

అదితి—కశ్యపునిభార్య

సువ్రత—ఒకతాపసస్త్రీ

వీరుగాక సారథి మొదలగువారు మఱికొందఱు వత్తురు.

శ్రీ ర స్తు

అభిజ్ఞాన శాకుంతల నాటకము

ఉపోద్ఘాతము

1. కవికాలము :

ఈనాటకమును రచించిన మహాకవి కాళిదాసు. ఇతని నామము భారతీయ వాఙ్మయమున కింద్రజాలమునంటిది; కాని యీమహాకవి యెప్పటివాఁడో, యెక్కడివాఁడో, యాతని జననాదికము లెట్టివో యిదమిత్థమని నిర్ణయింపరాక కేవల మూహ్యములయి మాత్రమున్నవి. ఇతఁ డుజ్జయినికిఁ జెందినవాఁడనియు, విక్రమాదిత్య రాజాస్థానమున నితఁడు వెలసినట్లును బండిత సంప్రదాయము. ఇతఁడు బహుభోగ భాగ్యశాలియయి జీవితము గడపెనని పలువు రంగీకరించిన విషయము.

ఈమహాకవి ఋతుసంహారము, కుమారసంభవము, మేఘసందేశము, రఘువంశము, అనెడి కావ్యములను, మాళవికాగ్నిమిత్రము, విక్రమోర్వశీయము, అభిజ్ఞాన శాకుంతలము అను నాటకత్రయమును రచించెను.

ప్రాచ్యపండితులుగాని, పాశ్చాత్యపండితులు గాని బాహ్యాంతర సాక్ష్యములను బట్టి కాళిదాసెప్పటివాఁడో చెప్పలేకపోవుట మన దురదృష్టము. "నవరత్నము" లనఁబడు తొమ్మండ్రు విక్రమాదిత్యు నాస్థానమున వెలసిరని చెప్పెడి "ధన్వంతరి క్షపణ కామరసింహ శంకు। వేతాళభట్ట ఘటకర్పర కాళిదాసాః। ఖ్యాతో వరాహమిహిరో నృపతేః సభాయాం। రత్నానివై వరరుచి ర్నవవిక్రమస్య" అను శ్లోకమును బురస్కరించుకొని, శాక్యకులమును నిర్మూలించినట్టి విక్రమశక

స్థాపకుఁడగు విక్రమాదిత్యుకాలము క్రీ. పూ. 56 కావుటచేఁ గాళిదా సప్పటివాఁడని సర్ విలియం జోన్సుగారి యూహ. ఇతర కారణము లను జూపి ఆప్టేపండితుఁడు జోన్సుగారి వాదముతో నేకీభవించు చున్నాఁడు. కాశ్మీరమునకుఁ జెందిన శ్రీహర్ష విక్రమాదిత్యుఁడు శాక్యులను బరిమార్చుట క్రీ. పూ. 457 కావున, కాళిదాసు జోన్సు చెప్పినదానికన్న సుమారు నాల్గువందల యేండ్లు మున్నటివాఁడని శ్రీ టి. యస్. నారాయణ శాస్త్రిగారి వాదము. కీత్ పండితుని ప్రకార మీకవి క్రీ. శ. 350 నాఁటివాఁడు. మోక్షమూలరు, ఫర్గూసన్ పండితులు కాళిదాసు క్రీ. శ. 544 ప్రాంతమునకుఁ జెందినవాఁడందురు. కాణేపండితుఁడు దాదాపీవాదముతో నేకీభవించుచున్నాఁడు. కాళి దాసునిగూర్చి ప్రప్రథమముగా ద్వితీయపులకేశి వేయించిన అయి హోల్ శాసనమునఁ బ్రశంసగలదు. ఈశాసనము క్రీ. శ. 634 నాఁటిది. అతిప్రసిద్ధమగు మందసర శాసనమున వత్సభట్టి ప్రశస్తి యున్నది. అద్దాన నుత్తమ శ్లోకము లనేకములు కాళిదాస కృతములగు ఋతు సంహార మేఘసందేశముల శ్లోకములకుఁ బోలికలై కన్పట్టును. ఈవత్సభట్టిప్రశస్తి క్రీ. శ. 472 ప్రాంతములది. కొందఱు విమర్శకులు, మాళవికాగ్నిమిత్రములోని నాయకుఁడు శుంగవంశమునకుఁ జెందిన యగ్నిమిత్రుఁడని నిశ్చయించిరి. ఇట్టు లనేకు లనేక విధములుగాఁ గ్రొత్త క్రొత్త సిద్ధాంతములను వెలిబుచ్చియున్నారు. మొత్తము మీఁద కాళి దాసు క్రీ. పూ. 56 నకుఁ దరువాతివాఁ డనియు, క్రీ. శ. 400 లకు బూర్వుఁడనియు మనము నిశ్చయించుటలో విప్రతిపత్తి యుండదేమో!

2. ఈనాటక వ్యాఖ్యాతలు :

శాకుంతల మతి ప్రసిద్ధివడసిన నాటకము కావుటచే దీనికి వ్యాఖ్యాతలు పలువురు వెలసిరి. వారిలోఁ గొందఱు: అభిరామభట్టు, కాటయ వేముఁడు; కృష్ణనాథ పంచాననుఁడు, చంద్రశేఖరుఁడు,

నారాయణ రాఘవుఁడు, రామభద్రుఁడు, శంకరుఁడు, శ్రీనివాసుఁడు. ఘనశ్యాముఁడు ప్రేమచంద్రుఁడు మొదలగువారు. వీరలలోఁ గ్రీగీతలు గల పేర్లు ఆంధ్ర వ్యాఖ్యాతలవి.

కాటయవేముఁడు: ఇతఁడు కొండవీటి రాజ్యము నేలిన ప్రోలయ వేమారెడ్డికి (క్రీ. శ. 1324 – 1350) దౌహిత్రుఁడు. కుమారగిరిరెడ్డి (1383 – 1400) కి బావయు మంత్రియు నై యుండెను. ఇతఁడు మహా పండితుఁడు. కాళిదాసీయ నాటకత్రయమునకు వ్యాఖ్యానమును, ఒక నాట్యశాస్త్రమును విరచించియున్నాఁడు. వీనికన్నిటికి "వసంతరాజీయము" లనిపేరు. వసంతరాజని కుమారగిరిరెడ్డికి నామాంతరము.

శ్రీనివాసదీక్షితుఁడు: గ్రంథాంతమునను న్న "ఇతి శ్రీరమణ శ్రీ వేంకటాచలేశ్వర పాదారవింద సమారాధక వైఖానసకుల తిలక శ్రీ కౌశికగోత్ర శ్రీ తిరుమలాచార్య పుత్రేణ...శ్రీనివాసాచార్యేణ విరచితాయాం శాకుంతల వ్యాఖ్యాయాం..." అనుదానినిబట్టి తిరుపతి శ్రీ వేంకటేశ్వర దేవస్థానమున నితఁ డర్చకుఁడై యుండునని తెలియుచున్నది. ఇతనికి చక్రాయుధ బిరుదముగలదు. ఇతఁడు క్రీ. శ. 1850 ప్రాంతమువాఁడు. ఉన్నవానిలో నితని వ్యాఖ్య దీర్ఘతమము; అతని వైదగ్ధ్యమునకు నిదర్శనము.

3. ఈ నాటకమునందలి కథాసారము:

చంద్రవంశ చక్రవర్తి దుష్యంతుఁడు కణ్వాశ్రమోపాంతమున నొక సారంగమును వెన్నంటి తఱుముచు, నది ఋష్యాశ్రమమని తెలిసి తన యుద్దేశమునుండి విరమించును. అంత నా సమీపమున శకుంతల చెలికత్తెలతో, లేఁదీగెలకు, వృక్షములకు, నీళ్ళు వోయుటను జూచును. ఆమె సౌందర్యమున కచ్చెరువంది యామెతో సంభాషించుట కిచ్ఛగించును. ఆమెకుఁ దనయెడ ననురాగ మున్నదని తెలిసి శకుంతలను గలసికొని వివాహ మాడును. ఆమెకుఁ దన యంగుళీయక మొసఁగి,

తాను పురముచేరుకొన్న క్షణముననే శకుంతలను బిలిపింతునని వాగ్దానముచేసి దుష్యంతుఁడు వెడలును. పరధ్యానములో నుండఁగా శకుంతల దుర్వాసోమహాముని సత్కరించుట మఱచును. ప్రియుఁడీమెను విస్మరించునని శాపమిచ్చి యతఁడొసఁగిన యంగుళీయకమును జూపినచో శాపవిమోచన మగునని చెప్పి దుర్వాసుఁడు వెడలిపోవును. కొంతకాల మేఁగినపిమ్మట కణ్వమహర్షి శకుంతలను దుష్యంతునికడ కనుప నిశ్చయించును. శకుంతలయుఁ దనచెలికత్తెలయు, ఆశ్రమ తరులతాగుల్మములయు, లేళ్ళయు ననుజ్ఞగొని బయలుదేరి దారిలో నంగుళీయకమును బోఁగొట్టుకొని, తుదకు రాజసభను జేరును. అచట శకుంతల దుష్యంతునితో నెంతగా వాదించినను వ్యర్థమేకాఁగా దుఃఖముతో రాజసభనుండి బయల్వెడఁగానే మేనక యామెను దేవలోకమునకుఁ దీసికొని వెళ్లిపోవును. శకుంతల పోఁగొట్టుకొన్న యుంగరమొక బెస్తవానికిఁ దొరకి వాఁడద్దానిని నమ్మఁ జూచుచుండఁ దీప్సఃకై రాజసమక్షమునకు నతనిని గొంపోవుదురు. ఉంగరమును జూచుటే తడవుగా, దుష్యంతుఁడు శకుంతలయెడఁ దానొనర్చిన యపరాధమునకు వగచుట కారంభించునుగాని తన పశ్చాత్తాపమునకుఁ బ్రతిఫలము గన్పించదు. ఇట్లుండఁ గొంతకాలమునకు నింద్రుఁడు శత్రుసంహారణార్థము దుష్యంతుని సాయమపేక్షించును ఇంద్రునిరథమును నడపుచుండఁగా నొక బాలుఁడు సింహకిశోరముతోడ నాటలాడుచుంటను జూచి యతఁడు తనకుమారుఁడు భరతుఁడేయని గ్రహించి, శకుంతలాపునఃసమాగమము కలుగ నీక నెన్నఁడామెను వదలపెట్టనును.

4. ఇందలి విపర్యాసములు:

కాళిదాసీకథను సంస్కృత భారతమునుండి గ్రహించెను. శకుంతలోపాఖ్యానము మహాభారతమున నాదిపర్వమున 64 అధ్యాయమునుండి 74 అధ్యాయము వఱకుఁ గలదు. ఔచిత్య సంపాదనార్థమై కాళిదాసు

మూలకథకుఁ గొన్ని మార్పులు గావించి మెఱుఁగులు దిద్దియున్నాఁడు. ఇందు ముఖ్యములగు మార్పులివి.

(అ) నాయికానాయకుల యనురాగోత్పత్తి, తత్ క్రమాభివృద్ధి విషయము: మూలమున, దుష్యంతుఁడు శకుంతల నొంటిగాఁ జూచి మోహించును. పుట్టఁబోవు కుమారునకు రాజ్యమొసఁగెదనని ప్రతినచేసి యామెను గాంధర్వవిధిని బెండ్లియాడి, తఱువాతఁ బిలిపించెదనని వెళ్లి పోవును. నాటకమున నాయికానాయకుల ప్రేమ నిర్వ్యాజముగాఁ దోఁచును. అంతేగాదు. అదిసహజముగాఁ బెంపొందినట్లు వేర్వేఱు భాగములందుఁ జూపఁబడినది. వీరి పరస్పరానురాగము, భావోదయము పరిపూర్ణత్వము వడయుటకుఁ గాఁబోలు, ఋషిపుత్రుల ప్రార్థనముపై నాశ్రమమునఁ గొంతకాలముండి వారివలన సెలవుగొని వెడలును.

(ఆ) దుర్వాసశ్శాపము: ఇదికాళిదాసు గావించిన మార్పులలో నతిప్రధానము. మూలకథయందు "పట్టణమునకేను జేరిన వెంటనే నిన్ను బిలిపింతును" అని రాజు శకుంతలతోఁ జెప్పినట్లు గలదు. కాని యట్లు చేయలేదు. తరువాత శకుంతల స్వయముగాఁ బుత్రునితో నెదురవచ్చి నిలువఁగాఁ దానామెనెఱుఁగననియు నిండుసభలో చెప్పెను. ఇట్లు చిత్రించుట నాయకపాత్రకు దోష మారోపించు టగును. తన్నివారణార్థము రాజు శకుంతలా వృత్తాంతము మఱచిపోవుటకుఁ గాళిదాసు దుర్వాసశ్శాపము కల్పించెను. రాజు నిర్దోషి యని పంచమాంకారంభము స్పష్టము చేయుచున్నది.

(ఇ) పుత్రోత్పత్తి: పుత్రునితో శకుంతల దుష్యంతు నొద్ద కేఁగినట్లు మూలమున నున్నది. శకుంతల గర్భముగా నున్నప్పుడే రాజ సభ కేఁగినట్లు, నచట నామె తిరస్కృత కాఁగా మరీచ్యాశ్రమమునకుఁ గొంపోఁబడి యచటఁ బుత్రుని కన్నట్లు నాటకమున మార్పు చేయఁ

డియున్నది. "తల్లిని గుర్తింపకపోయినను చక్రవర్తి చిహ్నాంకితుఁడును, మిత సత్త్వుఁడును, దుష్యంతప్రతిముఁడు నగు సర్వదమనుని రాజు తన పుత్రునిగా గుఱుతింపకపోవుట అసంభవము" కావున కాళిదాసు చేసిన యీమార్పు సరసము. ఈమార్పు చేయకుండినచో నాటకమున సప్త మాంకమునకుఁ బ్రసక్తి లేదు.

(ఈ) శకుంతలాదుష్యంతుల పునస్సమాగమము హేమకూట మునఁ గశ్యపాశ్రమమున జరుగుట.

ఇవిగాక ప్రథమాంకమునందలి భ్రమర ప్రకరణమును, రాజును గాడ శకుంతల తనకాలికిఁ గుశ గ్రుచ్చెననియు, బట్ట చెట్టునకుఁ గుకొనె ననియు మిషలు కల్పించి యాఁగుట, చతుర్థాంకమున కుంతల పయన మగునప్పుడు లేడి యడ్డగించుట, పంచమాంక మున హంసపదిగానము, షష్ఠాంకమున ధనమిత్రుని మరణవార్త, మాతలి విదూషకుని బీడించుట, సప్తమాంకమున సర్వదమను కంఠ మునఁగల తాయెతు మాహాత్మ్యము-ఇత్యాదులు నాటకమునకుఁ జెప్ప గాని వన్నెగూర్చు కథాసన్నివేశములు. కాళిదాసు "ఈ చిన్న చిన్న వ్యాపారముల వలనఁ గథయొక్క పూర్వాపర సందర్భములను జక్కఁగాఁ లుపుటయేగాక మానవునకుఁ దెలియకుండ మానవాంతఃకరణములో ఉండునట్టి యుదాత్త భావములను మనోహరముగా వ్యక్తపఱచి మున్నాఁడు. గొప్ప మార్పులకంటె నిట్టి కొలఁది మార్పులలోనే నభావములను జిత్రించునట్టి కవిప్రతిభ యొక్క మనోహరాకృతి ప్రత్యక్షగోచర మగును."*

నాటక ప్రశస్తి:

ఈనాటకము నుద్దేశించి, కాళిదాసుని ప్రశంసించుచు రవీంద్రుఁ ట్లు వచియించియున్నాఁడు.

---

*ఆంధ్రవిజ్ఞాన సర్వస్వము. పుట 202.

"Kalidasa has shown that while infatuation leads failure, beneficience achieves complete fruition, that beauty constant only when upheld by virtue, that the highest form love is the tranquil controlled and beneficient form, that regulation lies the true charm and in lawless excess the speec corruption of beauty. He refuses to acknowledge passion as th supreme glory of love; he proclains goodness as the final go of love"*

రెండుశతాబ్దములకు మున్నే యిట్టియది పాశ్చాత్యవిద్వద్జ్ఞుల గ్రా నాకర్షించినది. జర్మనికిఁ జెందిన గేటె యనెడి సుప్రసిద్ధ తత్త్వజ్ఞ డీనాటకమును జదివి యానందమును బట్టలేక ఆశువుగా నిట్లు చెప్పెనఁ

> Wouldst thou the young year's blossoms and the fruits its decline
> And all by which the soul charmed, enraptured, fed,
> Wouldst thou the earth and heaven itself in one so name combine?
>
> I name thee O! Sakuntala and all at once is said.

ఇన్నాటకముంగూర్చి యీక్రింది శ్లోకము పరంపరగా వినవచ్చుచున్నది.

"కాళిదాసస్య సర్వస్వ మభిజ్ఞాన శకుంతలం
తత్రాపిచ చతుర్థోంకో యత్రయాతి శకుంతలా॥"

ఈనాటకమునకున్న ప్రసిద్ధియే దీనికిఁ గల యనేకభిన్నపాఠములకుఁ గారణము. నేఁ డీ నాటకమునకు నాల్గుభిన్నపాఠములు గలఁ మొకటిది గాడీయపాఠము: దీనిని ప్రేమచంద్రతర్కవాగీశుఁడు 18 లోను, డాక్టరు పిశ్చెల్ 1877లోను బ్రకటించిరి. రెండవది దేవనా

* Kalidasa the moralist – Modern Revised xiv.

పాఠము: ఇద్దానిని ఈశ్వర సంద్రవిద్యాసాగరులు, ప్రొఫెసరు మోనియరు విలియమ్సు ప్రకటించిరి. మూఁడవది కాశ్మీరపాఠము: ఇయ్యది గోడ్ బోలే, రాజవర్మ యను పండితులచేఁ బ్రకటింపబడ్డది. నాల్గవది దాక్షిణాత్య పాఠము: ఇయ్యది యాంధ్రాక్షరములతోడను తమిళులు సంస్కృతము కయి యుపయోగించెడి "గ్రంథాక్షరము" ల తోడను ప్రకటితమయినది. ఈనాల్గిటిలో దేవనాగర పాఠములకు దాక్షిణాత్య పాఠములకు భేదమంతగాలేదు. ఇవియే నిజమైనపాఠము లయియుండ నోపునని పలువురు పండితుల యభిప్రాయము.

ప్రపంచమునందలి యుత్తమోత్తమ నాటకములలో నిది యొక్కటి. "ఇంగ్లీషుభాషలో నీనాటకమునకుఁ బంద్రెండు భాషాంతరములును, జర్మను భాషలోఁ బదునెనిమిదియు, ఇటాలియనులో నాలుగును, రషియనులో మూఁడును, డ్యానిషులో రెండును, డచ్చిలో రెండును, స్పానిషు, పోలిషు, హంగేరియన్, బొహేమియన్, ఐస్ లాండిన్ భాషలలో నొక్కొక్కటియుఁ గలవు"* దీనిని మొట్టమొకట క్రీ. శ. 1789 లో సర్ విలియం జోన్సు అను నాంగ్ల పండితుఁడు ఆంగ్ల భాషలోనికిభాషాంతరీకరించెను. నాఁటినుండి నేఁటిదాఁక నెల్లభాషలలోను చర్చాత్మక గ్రంథములు పెక్కులుపుట్టినవి. ఈనాటకమిటీవల బన్సన్ పండితుని యాంగ్లాను వాదము ననుసరించి ఆస్ట్రేలియాలోని రన్ బోరన్ నగరమున బ్రదర్శితమైనది.

6. ఇందలి వర్ణనములుకొన్ని :

(క)స్వభావోక్తికి నుత్తమోదాహరణ మనఁదగిన దీక్రిందిపద్యము:

"పడి బఱతెంచు తేరిదెసఁ బల్మఱు మార్మొడవెట్టి చూచుచుం
గడు శరపాతభీతిఁ దనకాయము ముందుకుఁగుంచి యొంతయుం

---

* ఆంధ్రవిజ్ఞాన సర్వస్వము పుట 198

బడలిక నోటినిండ దెఱచి మార్గమునిండ సగంబుదిన్న ద
ర్భలుపడ, మింటఁ బాఱెడు ధరంబదమూనక పెద్దదాటులన్"

(పుట. 4)

పై పద్యమున రథవేగమును దప్పించుకొనుటకయి లేడి పరువెత్తుట కన
లకుఁ గట్టినట్లుగా వర్ణింపఁబడినది.

(ఖ) ఇట్టులే గుఱ్ఱముల వేగముకూడ స్వాభావికముగాఁ జెప్ప
బడినదనుట క్రింది పద్యము దృష్టాంతము.

"పగ్గములన్ సడల్చుడును వాజులు మేనులు చాఁచిపాఱెడున్
నిగ్గగు చామరాగ్రములు నిశ్చలతన్ వహియింపఁగాఁ జెవుల్
దిగ్గన నిక్కఁబెట్టి తమలేపిన ధూళికి నంటరానివై
బెగ్గిలపాఱు నామృగము వేగము సైపక కూడఁ బాఱునాన్.

(గ) శకుంతల చిత్రమును దాను వ్రాసి యందింక పూరింపఁ
దలఁచుకొన్న భాగములనుగూర్చి రాజిట్టులనును.

"పులినములందు హంసయుగముల్ విహరించెడు మాలినీనదిన్
బలుహరిణంబు లున్నతదుపాంత పవిత్రహిమాద్రిపాదమున్
వలువలుగట్టు శాఖలనువర్తిలు వృక్షముక్రింద నిట్టికో
మ్మునఁ దనకన్ను గోఁకికొను ముగ్ధమృగిన్ లిఖియింపఁగోరెదన్.

ప్రకృతితో, సృష్టితోఁ, దాదాత్మ్యమునొంది, వానిని నంతశ్చక్షు
వుతో సూక్ష్మముగాఁ బరికించినఁ గాని యీదృశ్యముగోచరముకాదు.

(ఘ) ఆకాశమునుండి త్వరగాఁ గ్రిందికి దిగువారికి భూమియెట్లు
కన్పించునో యనుట కీ క్రిందిపద్యము గమనింపుఁడు :

"అదె మహి ప్రస్ఫుటాద్రి శిఖరావళినుండియు డిగ్గునట్టులౌ
మొదళులు తోఁపఁ జెట్టు డిగ్గి మున్నటు లాకులలో నడంగుటల్

నదులు తొలంగె డాయుట జలంబుకనంబడనట్టి రూపమున్
బదిగ నెవండొ భూమి నిటు ప్రాకకుఁ ద్రోసెడురీతి తోఁచెడున్"
(పుట 117)

(జ) చిన్నపిల్లలను ఎత్తుకొని మురిసిపోవుటలోఁ దలిదండ్రులు పొందెడి యానందమునకు మేరలేదు. ఇది స్వానుభవైకవేద్యము చూడుఁడు :

"హేతువులేని నవ్వులు నొకించుక చూపుచు లేఁత దంతముల్
వాతెఱ చింద నందముగఁ బల్కుచు స్పష్టముగాని వాక్కులన్
భూతలధూళి దేహమునఁ బూయుచు మైలవెుయిన పుత్రులన్
బ్రీతిసి ధన్యులెత్తి తొడమీఁదను జేర్చి సుఖింతు రెంతయున్"

(vi) నాల్గవయంకమునుగూర్చి శ్రీ కొమర్రాజు లక్ష్మణరావుగారు వ్రాసిన యీ క్రిందివాక్యములు తెంతేని మనోహరములయి, సత్యములయి కాళిదాసు సృష్టించిన కళాపరమార్థమును విశదము చేయుచున్నవి.

"కావ్యములలో నాటకము రమ్యము; నాటకములలో శాకుంతలము; అందు నాల్గవయంకము; అందును నాల్గు శ్లోకములు మిక్కిలి రమ్యములని ప్రఖ్యాతి. ఈనాల్గవ యంకమున కింత రమ్యత, ప్రఖ్యాతి కల్గుటకుఁ గారణమేమి? ఎల్లప్పుడును మన కుటుంబములలో జరుగుచున్న 'ఆడుపిల్లను అత్తవారి యింటికిఁ బంపుట' యనువ్యాపారమును కవి యీయంకమునందు సహజముగ యున్నట్లుగాఁ జిత్రించుటయే యీయంకముయొక్క యోగ్యతామాహాత్మ్యమునకుఁ గారణము. ఈయంకము చదివిగాని, చూచిగాని, యేసహృదయుఁడు కంటఁ దడిపెట్టకుండును? జాలిపడకుండును? తాను తనకూఁతు నత్తవారింటికిఁ బంపిన ప్రసంగమును జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చుకొనకుండును? అంతటికిని దెలిసినట్టియు, సందర్భానుసారుల కరగించునట్టియు నీ 'కూఁతునత్తవారింటి కనుపు ప్రసంగము' కవిపుంగవునిచే నింత యథార్థముగా వర్ణింపఁబడి యుచ్చుటఁ గవి తనస్వాను

భవమునే వర్ణించెనాయేమి యని మనమూహించిన నూహింపవచ్చును. శ్లోకచతుష్టయములోనిది యగు "కొందలమందె డెందము శకుంతల తానిపుడేఁగునంచ యో" యన్న పద్య మెవ్వని మనస్సు కరగింప కుండును?

"ఇచ్చటఁ దండ్రి ఋషియైనను, తల్లి లేకపోయినను, ఇల్లు తపోవనమైనను, ఇతర జనులు బ్రహ్మచారులు, బ్రహ్మచారిణులు నయినను, వారిపవిత్రత కెంతయు భంగము రాకుండఁగ సామాన్య గృహస్థునింట సంపకములు జరుగు నట్లుగనే కవి ఛాయారూపమున దింపియున్నాఁడు.

"పిల్లను పతియింటికిఁ బంపునప్పుడామెకు వస్త్రాభరణము లిచ్చుటయు, నోడిబంపుటయు, వెంటఁ దగినబంధువుల స్త్రీపురుషుల నిచ్చి పంపుటయు, పిల్లకుఁ దగినబుద్ధులు చెప్పుటయు, వెంటఁ జాల దూరము వఱకు వెళ్లుటయు, ఆఁగవలసినదని యితరులు చెప్పువఱకుఁ బోవుచుండుటయు, పిల్ల బంధువులను కౌఁగిలించుకొని దుఃఖించుటయు, పోలేక పోలేక పోవుటయు, చివరకు 'అత్తవారింటికిఁ బంపితిని. నా భారముతీఱినది. మగఁడుపెండ్లామునుసుఖముగనున్నఁజాలు' అని తండ్రి యనుకొనుటయు నీయంకమునందు మనయింట జరిగినట్లే చూపఁబడినది. ఈ సందర్భమున నీక్రింది గద్యపద్యములు గమనింపవలసియున్నవి.

శకుంతల : ఇఁకనాకు సఖుల చేతియలంకారము దుర్లభముగదా! (అని కన్నీరు విడుచుచున్నది)

సఖులు : సఖి! ఇట్లు శుభసమయమునం దేడుచుట నీకుఁదగదు

(శకు 61)

శుభకాలమం దేడ్చుట తప్పని సమాధానము చెప్పుట యిప్పటికిని గలదు.

కాశ్యపులు :

గీ. తొలుత నీ నిమిత్తము నేను దలఁచినట్లు
పుణ్యమున నీకుఁదగు భర్తఁ బొందితీవు
మావిఁ జేపట్టె నెలిమి నీమాధవియును
గాన మీఁకయి యిఁకఁ జింతమానియుందు.

(పుట 66)

కూఁతునకుఁ దగిన సంబంధము దొరకఁగాఁ దండ్రికిఁ గలుగు సంతోషమిచ్చట నుపమానములతోఁ జెప్పఁబడినది.

కాశ్యపులు :

"గరిమ మహాకులీనుఁడగుకాంతుని పట్టపుదేవివౌచు దు
ర్భర ఘనకార్య వైభవముపైఁబడియుండి ప్రతిక్షణంబు భా
స్కరు నల పూర్వదిక్కు-వలెఁ గాంచి పవిత్రునిఁ బుత్రు వేగ మ
ద్విరహాభవాతిదుఃఖమును బిడ్డ! గణింపవు నీవు లేశమున్.
(పుట. 69)

గొప్పవారియింటికిచ్చిన యమ్మాయిని దలిదండ్రులు గాని, యన్నదమ్ములు గాని, హాస్యమునకు 'మీయత్తవారి యింటికి వెళ్లిన తరువాత ఆయంతఃపురములో కంటెలు, కాసులపేరులలో మేము జ్ఞాపక ముందుమా?' అని అనుచుందురుగదా!

"కన్యయెప్పుడుఁ బరునిసొత్తె" (పుట. 71)

ఎన్నిదినములున్నను ఆఁడుపిల్ల యొకని యింటికిఁ బోవలసినదే యని మనవారు చెప్పుమాటయేకదా యిది!*

7. ఔచిత్యప్రశంస :

ఇంకనొకయి యీనాటకమున కవితీసికొనిన జాగ్రత మిక్కిలి కొనియాడఁదగినది. సంభాషణములు నడపుటలోఁగాని, వర్ణనలు

* చూ. ఆంధ్రవిజ్ఞాన సర్వస్వము పు. 206-207

చేయుటలోఁగాని, మర్యాదాభంగ మేమాత్రమును గలుగనట్లు కాళిదాసీ నాటక రచనమునకుఁ బూనుకొన్నాఁడు. ఇందు వినయమునకు గొప్పనీతికల్పనకు నెక్కువస్థాన మొసఁగఁబడినది. చూడుఁడు. దుష్యంతుఁడు శకుంతలయు నేకాంతమున నుండఁగా నామె వెళ్లఁజూచును. దుష్యంతుఁ డామెను బలవంతమున నాఁపఁ జూచును. ఆసమయమున శకుంతల యన్నమాటలివి: "పౌరవ! వినయమును రక్షింపుము" మఱొక్కసారి శకుంతలాదుష్యంతు లేకాంతమున నున్నప్పుడు రాజామెను ముద్దిడఁజూడఁగా నామె "నాట్యముచేఁ దప్పించుకొనును". తరువాత నా నాయికా నాయకులకు జరిగిన సంభాషణము, ఆసన్నివేశమునఁ గలుగఁబోవు అశ్లీలము, అనౌచిత్యము వీనిని బరిహరించుట కేర్పఱచెనా యని తోఁచును. ఇందుకయి కావలయు, కవి గౌతమి రాక నాకస్మికముగాఁ బ్రవేశపెట్టుట జరిగినది.

(చూ. పుట. 52)

శకుంతలా జన్మవృత్తాంతమును అనసూయ వచించునప్పటి సంభాషణముకూడ నౌచిత్యముతోఁ గూడుకొన్నది. (పుట 18—రాజు: మహానుభావుఁడగు కాశ్యపుఁడు శాశ్వతబ్రహ్మనిష్ఠుఁడని ప్రసిద్ధి"—నుండి) అనసూయ: అంత నత్యంత రమణీయమగు వసంతకాలమున నున్మాదమును బుట్టించు నామెరూపమును జూచి... (అని సగముచెప్పి లజ్జచే నూరకున్నది)

రాజు: ఆపయిని తెలియనే తెలియుచున్నది. తప్పక యీమె యప్సరస్సంభవయే." దీనినిబట్టి కనఁబడురంగములందే గాక వినఁబడు భాగములందును కవి కడుజాగ్రత వహించి వాక్పవిత్రతను బ్రకటించినాఁడు. "సగము చెప్పి" యనుటలో నౌచిత్యమెంత సూక్ష్మముగాఁ బాటింపఁ బడినదో యూహించుట సులభము.

8. శకునములు:

శకునములపై జనులకు నమ్మిక యుండుట నేఁటికిని జూచుచున్నాము. వానిపైఁగల నమ్మకములను కవి యొందు రెండు చోటుల వెలిబుచ్చుట కానవగును.

రాజు తపోవనమును బ్రవేశింపఁగనే

"ఇది ప్రశాంతమా నాశ్రమపదము చూడ
నదరెడు భుజంబు, ఫలమెట్టులొదవు నిందు
అల్లనగనేల భాగ్యంబు లమరనున్న
కాలమందు సర్వత్రమార్గములు కలుగు"

(పుట. 9)

అని తనకుఁ గలుగఁబోవు లాభమునుగూర్చి యనుకొనును.

నాల్గవయంకమున శకుంతల నత్తవారింటి కనుపునప్పు డొక చక్రవాకి తామరాకు చాటున నున్న తన ప్రియుని గానక తల్లడిల్లుచున్నట్లు కానవచ్చును. ఈశకునమువలన శకుంతలకుఁ గలుగబోవు పతివిరహము సూచ్యము.

మరల సప్తమాంకమున దుష్యంతుఁడు మరీచ్యాశ్రమము ప్రవేశించినప్పు డతనిబాహు వదరును. అప్పుడు

రాజు : "కోరను మనోరథంబేను కొంచెమేని
వ్యర్థముగ నో భుజంబ! నీవదరెదేల?
మును నిరాకరించినమేలె పూనియిపుడు
దుఃఖముగ మాఱుచున్నది దుస్సహముగ" అని యనును.

(పుట. 120)

నాయికానాయకుల పునస్సమాగమము త్వరలోనే కానున్నదని యిందు సూచింపఁబడినది.

పాత్రోన్మీలనము

దుష్యంతుఁడు:

ఈనాటకమునకు నాయకుఁడు దుష్యంతుఁడు. ఇతఁడు ధీరోదాత్తుఁడు.[1] మంచి యౌవనమున నున్నవాఁడనియు, వయసు ముప్పది ముప్పదేనేండ్లకుమించదనియుఁ జెప్పవచ్చును.[2] ఇతఁడు గంభీరాకారుఁడు, సత్త్వసంపన్నుఁడు, మృగయాప్రియుఁడు ధనుర్విద్యయందు పినాకపాణి వంటివాఁడు. కర్తవ్యదీక్షత గలవాఁడు. "జ్యాకిణాంక మీభుజమొకా యరసి యిదవ్వు రక్షించునది" యనెడి రాజునుద్దేశించి యన్న ఋషి వాక్యమును బట్టియు, భ్రమరప్రకరణమున అనసూయాప్రియంవదలు శకుంతలతోడ ననిన "నిన్ను కాచుటకు రాజును బిలువు" మనెడి వాక్యమును బట్టియు నరణ్యవాసులయెడ సైతము రాజెంతశ్రద్ధవహించి యుండెనో గోచరమగును.

అయిదవయంకారంభమున రాజునకుఁగల పరిపాలనాదీక్ష వెల్లడియగును.[3] వైతాళికుల గానమువలన దుష్యంతునకుఁగల ప్రజావాత్సల్యము, స్వసుఖమునుజూడమి, దుర్మార్గశిక్షణ, లోకకల్యాణమునందలి యిచ్ఛ మొదలగునవి బయల్పడును.[4] ఇతఁడు పరస్త్రీ విముఖుఁడు. శకుంతల సౌందర్యమును ప్రతీహారి విన్నవింపఁగా "పరకళత్రమును దేఁటి చూడరా" దని రాజు చెప్పును. (పు. 78) అట్లే తుదియంకమున రాజు "పరదార పేరముగుట న్యాయముకాదు" అనును.

(పుట. 125)

---

1. చూ. నాటకలక్షణ భాగము.
2. చూ. పుట 17 ప్రియంవదా వాక్యము: "చతురగంభీరాకారంబు.
3. చూ. పు. 73, 74 కంచుకి: ఓయీ! రాజునకు...ఇత్యాది
4. చూ. పుట 75 వైతాళికుల ప్రథమద్వితీయుల పద్యములు

దుష్యంతుని ప్రజావాత్సల్యమాఱవయంకమందలి ధనమిత్రుని యాస్తిపంపకమునఁ దేటపడఁగలదు. అంతేగాదు. "ప్రజ లెవరి నెవ్వని ప్రాణబంధువులను దారు పోఁగొట్టుకొందురో వారికెల్ల సర్వమునకు దానె" యని రాజు చాటఁ బంపును.

శకుంతలయెడ నితనిప్రేమ సత్త్వప్రధానమైనది. "పరిహరింపఁ దగిన వస్తువుల పయి పౌరవుల మనస్సుపోదు" అని రాజు అభిమాన పూర్వకముగాఁ జెప్పుటలో నతనిసౌశీల్యము విశదమగుచున్నది.

రాజునకు చిత్రకళానైపుణి గలదని యాఱవయంకమున స్పష్టమగును.

శకుంతల :

ఈమె సౌందర్యరాశి. ఈనాటకమునకు నాయిక "ఈమె మొదట రంగముపై నేమాయయు నెఱుఁగని యరణ్యకన్యగాఁ గాన్పించి క్రమముగా నెన్నియో యవస్థాంతరములఁ జెంది తుదను బుత్రవతియైన మహారాజ్ఞిగా మాఱును"[1] వేఱొకచో "ప్రసంగములయప్పు డామె చూపినట్టి సద్గుణములును, మనోధైర్యమును, శుద్ధాంతఃకరణమును దెల్పు నవ్యాజానురాగమును, మన యంతఃకరణములు గరగించి యామెయెడ సానుభూతిని, గౌరవమును పుట్టించును."[2] శకుంతలకు సృష్టియందు నిసర్గ ప్రీతి గలదు. "ఎవతె జలంబు మీకిడక యెన్నఁడు త్రావదు" ఇత్యాది పద్యములను బట్టి యామె సృష్టిలో నెంతగా తాదాత్మ్యము పొందునో మనకుఁ దెలియును.

శకుంతల సహజభీరువు, లజ్జావతి. ఆర్యస్త్రీకి నుండవలసిన మర్యాద, గౌరవము, వినయశీలత మొదలగువాని నెంతో యధిక

1. ఆంధ్రవిజ్ఞానసర్వస్వము. పుట 212.
2. అంతే—పుట 213.

ముగాఁ గలది యీమె. రాజీమెను ముద్దుపెట్టుకొనఁ బోవునప్పుడు "పౌరవ, సౌశీల్యమును కాపాడుము. మన్మథ పీడితురాలనైనను నేను స్వతంత్రురాలను గాను" అనెడివాక్యమున హైందవస్త్రీకిఁగల యుత్తమ లక్షణము గాననగును. భర్త తన్ను తిరస్కరింపఁగా, కొంత కోపముతోడ, దుఃఖాశ్రువులనింపుచు వెడలిపోయినను శకుంతల యాతనిపైఁ గల ప్రేమానురాగములఁ గాని, యాతనియెడఁ దా నాచరింపవలసిన ధర్మములను గాని మఱవనేలేదు. తాను యోగినివలె చరింపఁ దొడఁగెను. తల ముడువదు; మంచిచీర కట్టదు; ఆహారము స్వీకరింపదు. అంతే. నిరంతరము తనభర్త విగ్రహమును దన హృదయమునఁ బదిలపఱచికొని తదేకధ్యానమగ్నయై శకుంతల తన విరహకాలమును గడపినది[1] తా నత్తవారింటి కరుగు సందర్భమునఁ దండ్రి కాశ్యపు లొసఁగిన యుపదేశమును శిరసావహించినది.[2]

ఈమెకుఁ దనచెలికత్తెలగు అనసూయా ప్రియంవదల పయిని గల చెల్మి యనురాగము లపారములు.

అనసూయా ప్రియంవదలు :

వీరలు శకుంతల చెలికత్తెలు. ఆమెను వలెనే వీరిరువురను గూడ కణ్వుఁడు పెంచిపెద్దచేసెను. వీరు కావ్యేతిహాసములను పఠించినవారు. అనసూయా ప్రియంవదలలో అనసూయ పెద్దది కావుటచే నెక్కువ యాలోచనా సామర్థ్యములు కలదిగాఁ దోఁచును. ప్రియంవద సార్థకనామధేయ. దుష్యంతునకు జాబు వ్రాయుటయందు, దుష్యంతునితో సంభాషించుటయందు, దుర్వాసుని శాంతింపఁ జేయుటయందు ననసూయ చూపిన నేర్పు ప్రశంసనీయము. ప్రియంవద చతురోక్తులయందు నిపుణ.

1 చూ. "మిగుల మాసిన వస్త్రంబు మేనఁ దాల్చి..." పుట. 147.

2. "వరుఁ డలుకన్వహించినను భర్తృవిరుద్ధవు గాకుము" ఇత్యాది. పుట. 88.

కణ్వుఁడు:

ఇతఁడు శకుంతలాప్రియంవదానసూయలకుఁ బెంపుడుఁ దండ్రి. నాల్గవయంక మితనిమహత్త్వమునకు కూఁతురగు శకుంతలయెడఁ గల వాత్సల్యాతిరేకమునకు నిదర్శనములు. తాను మహర్షియేయైనను, శకుంతలా నిర్గమన సమయమున కన్నీరు కార్చును. వనవాసియైనను నితఁడు లోకవ్యవహార జ్ఞానము నధికముగాఁ గలవాఁడు. నాల్గవ యంకమున శకుంతలకు చేసిన బోధనలు, రాజునకుఁ జెప్పిన హితవాక్యములు మఱువఁదగినవి కావు.

ఇందలి సూక్తులు కొన్ని*

* ఇందు తుదిసంఖ్య పుటసంఖ్యను దెలుపును.

నాటక లక్షణము *

శ్రవ్యకావ్యము లని దృశ్యకావ్యము లని కావ్యములు రెండు తెఱంగులు. అందు చూడఁదగినవి దృశ్యంబులు.

వీనికి రూపకము లనియుపేరు. దుష్యంతాదుల సుఖదుఃఖాదులగు అవస్థ లారోపించుటవలన నివి రూపకము లనఁబడును.

రూపకము పదివిధములు.

1 నాటకము 2 ప్రకరణము 3 భాణము 4 ప్రహసనము 5 డిమము 6 వ్యాయోగము 7 సమవాకారము 8 వీథి 9 అంకము 10 ఈహామృగము.

పై రూపక భేదములకు హేతువులగు వీనిలో ఇతివృత్తములు మూఁడు తెఱంగులు.

1 ప్రఖ్యాతము 2 ఉత్పాద్యము 3 మిశ్రము.

ప్రఖ్యాతము— ఇతిహాస ప్రసిద్ధమగుకథ ప్రఖ్యాతము.

ఉత్పాద్యము— కవికల్పితగాథ యుత్పాద్యము.

మిశ్రము— ప్రఖ్యాతము కొంత, ఉత్పాద్యము కొంత కలిసినచో మిశ్రము.

నాటకము, ముఖము ప్రతిముఖము మొదలగు పంచసంధులతోడ నితర రూపకముల కన్నింటికిని ముఖ్యమై, వీరశృంగార రసంబులలో నేదేని యొక్కటి ప్రధానము గాఁగలిగి ప్రసిద్ధ (ధీరోదాత్త) నాయకునితో నొప్పియుండును. దీనికి ఇతివృత్తము ప్రసిద్ధము.

ఇట్టి నాటకమున అయిదు మొదలు పదియంకము లుండవచ్చును.

* శ్రీ రూమ కంగిపురము కృష్ణమాచార్య రచిత "కావ్యలక్షణ సంగ్రహము" నుండి యీభాగము గ్రహితము.

ప్రత్యంకమునను ఒక దినమునం దాడఁదగిన ఒక ప్రయోజనమును వర్ణింపవలెను. నాందీప్రస్తావనాదు లవశ్యముగా నుండవలయును.

పంచసంధులు

ధర్మార్థ కామఫల ప్రయోజనముతోఁ గూడిన కథా విషయములకు వేఱొక ప్రయోజనముతోడి సంబంధము సంధి.

(1) ముఖసంధి. (2) ప్రతిముఖసంధి. (3) గర్భసంధి. (4) అవమర్శసంధి. (5) నిర్వహణసంధి — అని యిది పంచవిధములు.

1. ముఖసంధి— అనేకవిధములైన ప్రయోజనములకును రసములకును కారణమైన బీజము కల్పించుటయే ముఖసంధి.

బీజము— మొదట చిన్నదిగానుండియుఁ గ్రమక్రమముగా అనేక ప్రకారముల వ్యాపించి త్రివర్గఫలసాధక కావ్యమునకు హేతువైన విషయము బీజము.

2. ప్రతిముఖసంధి— విషయమునఁ గనఁబడి, వేఱు విషయమునఁ గనఁబడక ఉన్న బీజము ప్రకాశించుట (అనఁగా బిందువు, ప్రయత్నము— వీని చేరిక) ప్రతిముఖసంధి.

బిందువు— ఒక కథాంశము ముగియనుండఁగాఁ గథ విడిపోకుండునట్లుగా తర్వాతికార్యము కూర్చుటకుఁ గారణమైనది బిందువు.

3. గర్భసంధి— ముఖసంధిలోఁ గల్పింపఁబడిన బీజము ప్రతిముఖసంధిలోఁ గనఁబడి కనఁబడక యుండఁగా దానిని వెదకుటయే గర్భసంధి. (బీజమునకు మొదట అడ్డు, తర్వాతప్రాప్తి, మరల నపాయము, పిదప ఉపాయము అను హేతువులచేత స్థిరీకరింపఁబడిన ఫలప్రాప్తి కలిగియుండుట: అని భావము)

4. అవమర్శసంధి— కోపము, వ్యసనము మొదలగువానిచే గర్భసంధియందు వెల్గిన బీజము విషయముగాఁ జేయఁబడు పర్యాలోచన

మవమర్శసంధి. (అనగా నపాయరహితఫల ప్రాప్తికి నిశ్చయాలోచనము అని భావము.)

5. నిర్వహణసంధి— ముఖాది సంధులకు ప్రధానఫల ప్రయోజనైక్యము నిర్వహణసంధి.

నాంది

శబ్ద సామ్యములవల్లఁ గాని, అర్థవిశేషములవల్లఁ గాని, రూపకమునందుఁ బ్రవర్తింపఁబడనున్న విషయమును గొంచెముగా సూచించుచు ఎనిమిదిగాని, పండ్రెండుగాని, పదునెనిమిదిగాని, ఇరువది రెండుగాని పదములతో విరాజిల్లు ఆశీర్నమస్క్రియా రూపమగు పద్యము నాంది.

నాటకప్రారంభమున విఘ్నశాంతికై ఇది చేయఁబడును. ఈ కార్యమునకుఁ బూర్వరంగ మని పేరు.

కవులు నటులు సభ్యులు దీనికే ఆనందము నొందుదురు గావున దీనికి నాంది యని పేరు. నాటకమునకు సూత్రధారు లిద్దఱు. వీరిలో మొకటివాఁడు నాంది చదువును. రెండవవాఁడు ప్రస్తావన జరుపును. నాందిలోని పదశబ్దమునకు - పదమని కొందఱు, పద్యపాదమని కొందఱు, వాక్యములని కొందఱు నభిప్రాయ పడుచున్నారు. కొందఱుమతమున పదనియమ మక్కఱలేదు.

ప్రస్తావన (ఆముఖము)

సూత్రధారుఁడు (రెండవవాఁడు) తాను జరుపనున్న కార్యమును గుఱించి వాక్చాతుర్యముతో నటీ, మారిష, విదూషకులలో నెవ్వరితో నైన చేయునంభాషణ ఆముఖమనియు, ప్రస్తావన అనియు ననఁబడును.

దీనికి అంగములు మూఁడు.

(1) కథోద్ఘాతము (2) ప్రవర్తకము (3) ప్రయోగాతిశయము.

ప్రకృతికథకు పోలినట్లుగా సూత్రధారుఁడు ప్రయోగించిన వాక్యార్థమునే చేకొని పాత్రము రంగమున ప్రవేశించుట కథోద్ఘాతము.

సూత్రధారుఁడు చేయు ఋతువర్ణనముచే సూచింపఁబడి పద సామ్యమును బట్టిగాని, ఆ ఋతుసమానమైన ధర్మములు గలిగినట్టిగాని పాత్రము ప్రవేశించుట ప్రవర్తకము.

సూత్రధారుఁడు, స్థిరపఱచి 'ఇదిగో' 'ఇతఁడు' అని చెప్పి చూపినంతనే తదనుగుణముగ పాత్రము ప్రవేశించుట ప్రయోగాతిశయము. ప్రస్తావనలో ఋతుగానము కవి వంశ సామర్థ్యాదికములు గూడ వచింపఁబడును.

విష్కంభము

రంగమునఁ బ్రదర్శింప వీలుపడని విషయమును, సూచించుచు జరిగినదియు, జరుగనున్నట్టియు నగు కథను మధ్యమ పాత్రలచే తెలుపుట విష్కంభము. ఇది శుద్ధము, సంకీర్ణ(మిశ్ర)ము నని రెండువిధములు.

శుద్ధవిష్కంభము — ఒకరుగాని, ఇద్దరుగాని మధ్యమ పాత్రలచే సూచింపఁబడినది.

మిశ్ర (సంకీర్ణ) విష్కంభము — మధ్యమాధమ పాత్రలచే సూచింపఁబడినది.

ప్రవేశకము

ప్రదర్శింపఁ వీలుగాని విషయమును సూచించుచు జరిగినది, జరుగనున్నది యగు కథను కేవలము నీచపాత్రలచేఁ బ్రయోగించిన ప్రవేశకము. ఇది ప్రథమాంకము ముందుండరాదు. నాయకుఁడు, ప్రతినాయకుఁడు, మంత్రి, పురోహితుఁడు విద్యాధికులు, నాయిక – ఉత్తమ పాత్రములు.

విదూషకుఁడు, దూత, దాసదాసీజనులు మధ్యమపాత్రములు. సేవకులు, తోఁటమాలి, చండాలాదులు నీచపాత్రములు.

చూళిక

తెరలోపలనుండు పాత్రముచే సూచింపఁబడిన విషయము చూళిక.

అంకాస్యము

ముందటి అంకముచివరనున్న పాత్రచే తర్వాత యంకప్రారంభ విషయము సూచింపఁబడిన నది అంకాస్యము.

అంకావతారము

విష్కంభముతోఁ గాని, ప్రవేశకముతోఁ గాని, అక్కడ లేకయే ముందంకముచివరఁ బ్రవేశించిన ఒకపాత్రచే, మునుపటి యంకము యొక్క కథ విడిపోవకుండునట్లుగాఁ దరువాతి యంకకథ సూచింపఁబడుట అంకావతారము.

రసము - రసస్వరూపము

విభావ, అనుభావ, సాత్త్విక, వ్యభిచారి భావముల సమ్మేళనమున నాస్వాదింపఁబడు స్థాయిభావమే రసము

సరస కావ్యబంధమున, నిపుణ నట ప్రదర్శన సామాజికుల (ప్రేక్షకుల) చే భావింపఁబడి విభావాదుల కూడికచే పరిపుష్టమై ఆస్వాదింపఁబడు స్థాయిభావమే రసమని తాత్పర్యము.

స్థాయిభావము

సజాతీయములగు భావములచేఁ గాని, విజాతీయములగు భావములచేఁ గాని, త్రెంపులేక అనుభవించువఱకును స్థిరముగానుండు మనోధర్మరూపమగు భావము స్థాయిభావము.

రసవిభాగము

1 శృంగారము 2 హాసము 3 కరుణము 4 రౌద్రము 5 వీరము 6 భయానకము 7 బీభత్సము 8 అద్భుతము 9 శాంతము *

వీనికిఁ గ్రమంబుగ స్థాయిభావములు:

1. శృంగారమునకు-రతి, 2. హాస్యమునకు - హాసము, 3. కరుణమునకు—శోకము, 4 రౌద్రమునకు-క్రోధము, 5. వీరమునకు—ఉత్సాహము, 6 భయానకమునకు—భయము, 7 బీభత్సమునకు—జుగుప్స, 8. అద్భుతమునకు—విస్మయము, శాంతమునకు—శమము.

రసోత్పత్తికిఁ గారణమైనది విభావము.

రతి, హాసము మొదలగు నాయా స్థాయిభావముల విశేషముగా భావింపఁజేయునది విభావము.

అట్టి విభావము, ఆలంబనవిభావ మని, ఉద్దీపనవిభావమని రెండు విధములు.

1. ఆలంబన విభావము :—

రతి మొదలగు స్థాయిభావముల చేరికకు సంబంధకారణమైనది ఆలంబనవిభావము.

---

* శాంతరసమును త్రోసిపుచ్చి ఎనిమిదియే రసములని ధనికాదుల మతము. శృంగారమొక్కటే రసమని శృంగారరసప్రకాశకర్త. శ్రీభోజుఁడు, శాంతముతోఁ బదియని రుద్రటుఁడు. దీనితో వాత్సల్యము భక్తియుఁగూర్చి పండ్రెండని మతికొందఱు. పైతొమ్మిదే ప్రధానరసములని భరతాదులు. తక్కినరసములను ధర్మార్థకామమోక్షములకు సంగతములని యర్థము.

ఉదా. నాయికానాయకులు - రతియను స్థాయిభావము చేర్పడు ప్రతివిశేషములకు స్థానమైనవారు నాయికానాయకులు కావున వీరిని ఆలంబన విభావమందురు.

2. ఉద్దీపన విభావము :—

రత్యాది స్థాయిభావముల కాలంబనమైన నాయికానాయకాదుల గుణములు, చేష్టలు, అలంకారములు, తటస్థములగు మలయానిల చంద్రకిరణాదులు ఉద్దీపనవిభావము.

నాయికానాయకాదుల రూపము, యౌవనము మొదలగునవి గుణములు — హావము భావము మొదలగునవి చేష్టలు - వస్త్రములు, నగలు మొదలగునవి అలంకారములు — చంద్రుఁడు ఉద్యానము మలయమారుతము మొదలగునవి తటస్థములు.

సూక్ష్మముగనున్న రత్యాదిస్థాయిభావముల ఉద్దీపింపజేయుట (ప్రేరేఁచుట)చేత ఇది ఉద్దీపన విభావము.

అనుభావము

లౌకికములైన రత్యాదిస్థాయుల కార్యములైన క్రీఁగంటి చూపులు మొదలగునవి అనుభావములు. రత్యాదిభావముల అనుభవింపఁ జేయుటవలన వానికిఁ దరువాత నుద్భవించుటచే ఇది అనుభావము.

సాత్వికము

పరుల కష్టసుఖములను బలుమారులు భావించుటవలన మనంబునకుఁ గల్గు తన్మయత్వము సత్వము. అట్టి సత్వమువల్ల గలుగునవి సాత్విక భావములు.

ఇది యెనిమిది విధములు :

1. స్తంభము, 2. ప్రళయము, 3. రోమాంచము, 4. స్వేదము, 5. వైవర్ణ్యము, 6. వేపథువు, 7. వైస్వర్యము, 8. అశ్రువు,— అని.

వ్య భి చా రి భా వ ము

(సంచారీభావము)

సర్వత్ర విశేషముగ రత్యాదిస్థాయిభావములకు సహాయకారు లగుచు చరించునది. వ్యభిచారిభావము అను నీపదమువ్యుత్పత్తియు నిదియే. ఇది ముప్పదిమూఁడు విధముల నుండును.

నిర్వేదము, గ్లాని, శంక, అసూయ, మదము, శ్రమము, ఆలస్యము, దైన్యము, చింత, మోహము, స్మృతి, ధృతి, వ్రీడ, చాపలము, హర్షము, ఆవేగము, జడత, గర్వము, విషాదము, ఔత్సుక్యము, నిద్ర, అపస్మారము, సుప్తి, బోధము, అమర్షము, అవహిత్థ, ఉగ్రత, మతి, వ్యాధి, ఉన్మాదము, మరణము, త్రాసము, వితర్కము.

ఇవి రసమునకు సహాయ కారకములు.

సముద్రమున అలలు పైకెగయుచు తగ్గుచు ఆసముద్రమునకు ఉత్కర్ష కలిగించుచు తాము నా సముద్రరూపమునే పొందునట్లు ఈవ్యభిచారి భావములు స్థాయిభావములందే పుట్టుచుఁ దగ్గుచు స్థాయి పోషణమునకై తామును తద్రూపమునే పొందును. రసములకు సహకారులనుట యీ కార్యమే.

నా య క ల క్ష ణ ము

దోషరహిత కావ్యములందు రసమున కాటపట్టగు నాయకుఁడు ప్రధానము. పుణ్యశ్లోకుఁడగు నాయకుని చరిత్రము వర్ణింపఁ బడని కావ్యము వర్జింపఁదగినదని ప్రాజ్ఞులవచనము. ఉదాత్తనాయక చరిత్రమే ప్రబంధముయొక్క ప్రశస్తికిఁ గారణమని పెద్ద లనుచున్నారు.

ఇట్టినాయకుఁడు, కులీనత, ఉజ్జ్వలత, భాగ్యము, ఔదార్యము, తేజస్విత, వైదగ్ధ్యము, ధార్మికత్వము మొదలగు గుణములచేత విరాజిల్లును. ఈనాయకుఁడు ప్రబంధఫలభోక్తయగును. ఇవిగాక యితఁడు యశము, ప్రతాపము, చతుర్విధ పురుషార్థములం దనురక్తి, సద్గుణములు గలిగి యుండును.

ధీరోదాత్తుఁడు, ధీరోద్ధతుఁడు, ధీరశాంతుఁడు, ధీరలలితుఁడు అని నలుదెఱంగుల నాయకులు శృంగారాది రసంబుల కాటపట్టయి వఱలుచుందురు.

1. ధీరోదాత్తుఁడు— ధీరుఁడు, గంభీరుఁడు, మహాసత్త్వ సంపన్నుఁడు, కరుణామయుఁడు, ఉదారుఁడు, నిరహంకారుఁడు, ఆత్మస్తుతి దూరుఁడు నయిన నాయకుఁడు ధీరోదాత్తుఁడు.

ఉదా : రాముఁడు, దుష్యంతుఁడు, హరిశ్చంద్రుఁడు, జీమూతవాహనుఁడు మొదలగువారు.

2. ధీరోద్ధతుఁడు— ఎక్కువ బలము గలవాఁడు, భయము గొల్పు నడవడిక గలవాఁడు, ఆత్మస్తుతిప్రియుఁడు, అతికోపనుఁడు, అత్యహంకారి, అగు నతఁడు ధీరోద్ధతుఁడు.

హిరణ్యకశిపుఁడు, రావణుఁడు, శిశుపాలుఁడు, దుర్యోధనుఁడు మొదలగువారు— వీరెప్పుడును ప్రతినాయకులుగనే పరిగణింపఁబడుదురు.

3. ధీరలలితుఁడు— నిశ్చింతుఁడు, కళలయం దనురక్తుఁడు, స్మర ప్రీతుఁడు, భోగాసక్తుఁడు నగు నాయకుఁడు ధీరలలితుఁడు.

శూద్రక మహారాజు మొదలగువారు.

4. ధీరశాంతుఁడు—— ధీరుఁడు, శాంతుఁడు, ద్విజుఁడు, శుచి, ధీశాలి, అభిమాని, సుకుమారుఁడు అగు నాయకుఁడు ధీరశాంతుఁడు.

చారుదత్తుఁడు మొదలగువారు.

పై నలువురుగాక (1) అనుకూలుఁడు, (2) దక్షిణుఁడు, (3) ధృష్టుఁడు, (4) శఠుఁడునని శృంగారనాయకులు నల్వురు గలరు.

నా య క స హా యు లు

శృంగార నాయకులకు నాయికల ననుకూలింపఁ జేయుటకు సహాయులు నల్గురు సచివులుగలరు. వారు— (1) పీఠమర్దుఁడు. (2) విటుఁడు (3) చేటుఁడు. (4) విదూషకుఁడు.

1. పీఠమర్దుఁడు—— నాయకునికంటెఁ గొంచెము తక్కువవాఁడై సకల కార్యములను జేయువాఁడు పీఠమర్దుఁడు.

రామాయణమున సుగ్రీవాదులు.

2. విటుఁడు—— పీఠమర్దునికంటె తక్కువ వాఁడును, నాయకున కుపయోగించు సంగీతాది విద్యలలో నేదోయొక్కవిద్య నెఱింగినవాఁడు విటుఁడు.

నాగానందమున శేఖరకుఁడు మొదలగువారు.

3. చేటుఁడు—— నాయికాసంధాన కుశలుఁడై, మాటలందు నేర్పరియై నాయకునకు సహాయుఁడైనవాఁడు చేటుఁడు.

4. విదూషకుఁడు——మాటల వికారతచేతను, అంగవికారాదుల

చేతను నవ్వించుచు నాయకుని మనస్సును సంతోషపెట్టువాఁడు విదూషకుఁడు.

శాకుంతలమున మాధవ్యుఁడు—మొదలగువారు.

నాయికలు

నాయికలు : (1) స్వీయ (2) పరకీయ (3) సామాన్య అను మూఁడు భేదముల నొప్పుచుందురు.

1. స్వీయ — కులవతి, లజ్జావతి, సౌశీల్యాది సకలసద్గుణవతి అగు నాయక స్వీయనాఁబడు.

సీత, రుక్మిణి మున్నగువారు.

2. పరకీయ — పరపురుషుని యందున్న ఆసక్తిని మఱుఁగు పఱచునది పరకీయ.

3. సామాన్య— సంగీతాభినయాది లలితకళలనెఱింగి ఉత్సాహవతివలె మెలంగుచుఁ గపటవిలాసాదులు గలిగి తన యభిప్రాయము నెవ్వరికినిఁ దెలియపఱుపకుండు వెలయాలు సామాన్య.

స్వీయనాయిక : (1) ముగ్ధ. (2) మధ్య. (3) ప్రౌఢ యను భేదముల మూఁడు తెఱంగుల నుండును.

1. ముగ్ధ — అప్పుడప్పుడే పొడసూపు జవ్వనపుఁ బొల్పుతో లజ్జచేత శృంగారచేష్టల మఱుఁగుపఱచునది ముగ్ధ.

2. మధ్య — యౌవనోచిత కామసంపత్తిగలిగి, సమాన లజ్జయు సంగవికాసమును రతియందలి యుత్సాహముగల జవ్వని మధ్య.

3. ప్రౌఢ— ఎక్కువవలపు, సిగ్గువలుచన, కామావేశబుద్ధి, మదనకార్యచాతుర్యము, గల యువతి ప్రౌఢ.

ఈనాటకమునకు నుపోద్ఘాతము వ్రాయుటకు నా కవకాశమ కల్గించిన హితకారిణీ సమాజమువారికి, దీని నచ్చొత్తించుటలో ననే విధములఁ దోడ్పడిన శ్రీ పామర్తి గోపాలకృష్ణ శర్మగారికి, ముద్రా కులు శ్రీ అద్దేపల్లి నాగేశ్వరరావుగారికి మిక్కిలి కృతజ్ఞుఁడను.

ప్రభుత్వ కళాశాల
రాజమహేంద్రవరము
10 - 7 - 1952

గ. శ్రీ. న. ఆచార్య

ప్రధానాంధ్రోపన్యాసకుఁడు

అభిజ్ఞాన శాకుంతలము

సప్తమ ముద్రణము

శ్రీ కందుకూరి వీరేశలింగము పంతులుగారి యీ భాషాంతరీకరణము నేఁడు సప్తమ ముద్రణము నొందఁ గల్గుటకు తోడ్పడిన యావదాంధ్రలోకమునఁ గల పండితులకు, పామరులకు, రసికులకు, ఆంధ్ర విశ్వకళా పరిషత్తునకు, శ్రీమాన్ గ. శ్రీ. న. ఆచార్యగారికి మా॰ కృతజ్ఞత మనస్ఫూర్తిగా ప్రకటించుచున్నాము.

హి త కా రి ణీ స మా జ ము

శ్రీ

అభిజ్ఞాన

శాకుంతలము.

ప్రస్తావన.

నాంది.

ఉ. ఎయ్యది యాద్యమౌ సజునిసృష్టికి, హవ్యము నేది తాల్చుఁ, నె
నెయ్యది సోమయాజి, నటి యేయవి కాలవిభాగ మిచ్చు రెం,
డెయ్యది తాల్చు శబ్దగుణ మెల్లెడ నుండును, హేతుభూతమౌ
నెయ్యది సర్వభూతముల, కెయ్యది ప్రాణము ప్రాణికోటి కిం,
దయ్యతులాష్ట దేహముల నందు శివుం డిడు మీకు భద్రముల్.

సూత్రధారుఁడు—(నాంది యైనతరువాత తెరవంకఁ జూ
ఓసీ! అలంకరించుకొనుట పూర్ణముగా నైనపక్షమున, నీవిటురమ్ము

నటి—(ప్రవేశించి) అయ్యా! ఇదిగో వచ్చితిని. నే నేనియో
మును జేయవలయునో దేవర యాజ్ఞాపింతురుగాక!

సూత్ర—ఓసీ! ఈసభ విద్వాంసులతో నిండి యున్న
ఇప్పుడు మనము కాళిదాసునిచేతఁ గ్రొత్తగా రచియింపఁబడిన య
జ్ఞాన శాకుంతలమను నాటకముచేత వీరిని సేవింపఁదగును. కా
సావధానముగా దాని ప్రయోగమును నడపవలెను.

నటి—చక్కఁగా నాడుటయందు సమర్థులైన తమ కేలో
మును రాదు.

సూత్ర—ఓసీ! నేను నీతో సత్యము పలికెదను.

గీ. తలఁప నాదుప్రయోగకౌశలము మంచి
దంచుఁ, బండితుల్ సంతోష మందువఱకు;
నేతయుఁ బ్రవీణు లనువారి హృదయమైనఁ,
జాల నమ్మకమిడ దాత్మశక్తియందు.

నటి—(వినయముతో) అది యట్టిదే. తరువాతఁ జేయఁ దగినపని నిప్పుడు దేవర యాజ్ఞాపింపవలయును.

సూత్ర—ఈసభవారి కర్ణరంజనముకంటె మఱియొకటి యే మున్నది?

నటి—ఇఁక నే నిప్పు డే ఋతువునుగుఱించి పాటపాడుదును?

సూత్ర—ఓసీ! ఇంతకుముందే వచ్చినదియు భోగములకుఁ దగినదియు నైన యీ గ్రీష్మసమయమును గూర్చియే పాడవలెను. ఇప్పుడు—

గీ. హాయిగా స్నానములు చేయ ననువుపడుచుఁ,
దోటల సుగంధయుతపవనపవన మమర,
సులభముగ నీడలను నిద్రసుఖముకలిగి,
దినసములు రమ్యమగుఁజాలఁ జివరలందు.

నటి—అలాగే, (అని పాడుచున్నది.)

గీ. భ్రమరములచేతఁ జుంబింపబడియు, నింత
మృదువులగు కేసరంబుల తుదలు కలుగు
నల శిరీషపుష్పంబుల నతులనయను
జెలువలు ధరించుచున్నారు శిరసులందు.

సూత్ర—ఓసీ! చక్కఁగాఁ బాడితివి! ఆహా! రంగమంతటను మనస్సులు రాగమందుఁ దగులఁ జిత్తరువువలె నున్నది! కాఁబట్టి యిప్పు డేనాటకము నారంభించి వీరిని సంతోషపెట్టుదము?

నటి—ఓయీ! అభిజ్ఞానశాకుంతల మనుపేరుగల యపూర్వ నాటక ప్రయోగముచేత వ్యవహరింతమని మొదటనే యాజ్ఞ యిచ్చి యున్నావుగదా?

సూత్ర—ఓసీ! చక్కగా జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చితివి! ఈ క్షణము నేను మఱచిపోతిని సుమా! ఎందుచేతనన—

గీ. రమ్యమగు నీదుమృదు గీతరాగమునను
బలిమిమెయి సమాకర్షింపఁ బడినవాఁడ;
లీల నతివేగవంతమగా లేడిచేత
వడిగ దుష్యంతనృపుఁ డీడ్వఁబడినయట్లు.

ఇది ప్రస్తావన.

శ్రీ

అభిజ్ఞాన శాకుంతల నాటకము.

ప్రథమాంకము.

రంగము—కణ్వాశ్రమారణ్యము.

(విల్లును, అమ్ములను, కేలం దాలిచి, రథముపై నెక్కి, నొకజింకను దఱుముచు సారథితోంగూడ దుష్యంతమహారాజు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.)

సూతుఁడు—(రాజువంకను, మృగమువంకను, జూచి) దేవా!

గీ. ఆమృగమును, నధిజ్యశరాసనంబుఁ
గరమున ధరించుమిమ్మును, గాంచ నాకు,
యజ్ఞమృగమును వెన్నంటి యరుగునట్టి
యల పినాకపాణిని గన్నయట్ల యయ్యె.

రాజు—సూతుఁడా! మనల నీసారంగము బహుదూరము గొనివచ్చినది. చూడు! అది మఱి యిప్పుడును—

చ. వడిఁ బఱతెంచు తేరిదెసఁ బల్మఱు మూర్మొడపెట్టి చూచుచుం
గడు శరపాతభీతిఁ దనకాయము ముందుకుఁగుంచి, యెంతయుం
బడలిక నోటినిం దెఱచి, మార్గమునిండ నగంబుతిన్న ద
ర్భలు పడ, మింటఁ బాఱెడు ధరంబదమూనక, పెద్దదాఁటులన్.

(విస్మయముతో) ఆ! ఏమిది! ఎంతవేగముగా వెంబడించుచున్నను, నింతలోనే యది కనఁబడుట ప్రయత్నసాధ్య మయ్యెను!

సూతు—దేవా! నేల మిట్టపల్లములుగా నున్నదని గుఱ్ఱముల పగ్గములు బిగియఁబట్టి రథవేగము మందము నొందించితిని; అందు చేతనే, మృగము మన కెడ మయినది. ఇప్పుడు మనము సమప్రదేశ మునఁ జనుచున్నాము కాఁబట్టి దేవర కది లభింపక పోదు.

రాజు—అట్లయినఁ బగ్గముల సడలవిడువుము.

సూతు—దేవరవా రాజ్ఞాపించినట్లు కావించెద, (అని రథ వేగము నిరూపించి) దేవా! ఇప్పుడు చూడుండి! చూడుఁడి!

ఉ. పగ్గముల న్సడల్చుడును, వాజులు మేనులు సాఁచి పాఱెడున్
నిగ్గగు చామరాగ్రములు నిశ్చలత న్వహియింపఁగాఁ, జెవుల్
దిగ్గన నిక్కఁబెట్టి తమ లేపిన ధూళికి నంటరానివై,
బెగ్గిలిపాఱు నామృగము వేగము సైఁపక కూడఁబాఱునాన్.

రాజు—(సంతోషముతో) నిజముగా నీహరులు సూర్యా శ్వములను, హరిణములను మించి పరుగెత్తుచున్నవి.

గీ. ఏది కడుఁ జిన్నదై యుండు నిప్పు డదియ
క్షణములోపల గొప్పదై కానుపించు;
నేది నడుమను నెడ ముండి యొసఁగుచుండు
నదియు నొకటిగాఁ గలిసియున్నట్లు తోఁచు;

గీ. ప్రకృతిచేతను నెయ్యది వక్ర మగునొ
పరఁగ నయ్యది సమరేఖవలెనె యుండు;
దూర మిది చేరు విది యని, తేరివడిని
నిర్ణయింపఁగ రా దేకనిమిషమునను.

సూతుఁడా! ఇదిగో హరిణంబును మరణంబు నొందించు చున్నాఁడఁ జూడుము. (అని పింట బాణమును సంధించుచున్నాఁడు.)

(తెరలోనుండి) ఓహో! రాజా! ఇది యాశ్రమమృగము. చంపఁదగినది కాదు. చంపఁదగినది కాదు.

సూతు—(ఆసంకఁజూచి యాలకించి) దేవా! ఇదిగో బాణపాతదూరమున నున్న యీసారంగమునకును మనకును నడుమ నెవ్వరో జడదారులు వచ్చుచున్నారు.

రాజు—(తొట్రుపాటుతో) అట్లయిన గుఱ్ఱముల నిలుపుము.

సూతు—అలాగుననె. (అని రథము నిలుపుచున్నాఁడు.)

(అప్పు డిద్దఱుశిష్యులతో వైఖానసముని ప్రవేశించుచున్నాఁడు.)

వైఖా—(చేయెత్తి) రాజా! ఇది మా యాశ్రమమృగము. చంపకు చంపకుము.

గీ. వలదు వల దల్లబాణంబు వదలఁబోకు
మృదువయిన యీకురంగంబు మేనిమీఁద
దారుణంబుగ మండెడు దహనశిఖను
విరులమొత్తంబుమీఁదను విడుచునట్లు.

గీ. వజ్రసారంబు నిశితనిపాతఘోర
మట్టి నీమార్గణం బేడ? యక్కటకట!
యరసి చూడంగ నత్యంతతరళ మైన
యీహరిణపోత జీవితం బిదియు నేడ!

గీ. కాన నిప్పుడ, మనుజేంద్ర! కార్ముకమునఁ
జక్కసంధించినశరంబు సంహరింపు;
ఆర్తులను గావఁ బుట్టినయట్టినీదు
శరము నిరపరాధులమీఁదఁ జనఁగఁదగునె?

రాజు—ఇదిగో! ఉపసంహరించినాఁడ. (అని చెప్పినట్లు చేయుచున్నాఁడు.)

వైఖా—(హార్షముతో) ఇది పూరువంశప్రదీపకుండవగు నీకే చెల్లినది.

క. ధరఁ బూరువంశజుండగు
దొరకుండగు నీక యిట్టి దొడ్డగుణంబుల్;
మరి నీవుఁ బడయు మిటువలె
వరగుణములు గలుగు చక్రవర్తిం బుత్రున్!

శిష్యులు—(చేతులెత్తి) తప్పక చక్రవర్తి యగు కొడుకుం బడయుదువుగాక!

రాజు—(ప్రణమిల్లి) భూసురాశీర్వాదముం బ్రతిగ్రహించినాఁడ.

వైఖా—రాజా! మే మిప్పుడు సమిధలం దేర బయలుదేఱి నాము. మాలినీతీరమునఁ గులపతులును మాగురువులును నగు కణ్వ మహామునుల యాశ్రమ మిదె కానఁబడుచున్నది. కార్యాంతర భంగంబు వాటిలకుండు నేని, అందుఁ బ్రవేశించి యతిథిసత్కారంబుఁ గైకొనఁదగును.

గీ. ఫణ్యాదములును నిర్విఘ్నములును నైన
యల తపోధనానుష్ఠానములను జూచి,
'జ్యాకిణాంక మీభుజమె కా యరసి యింత
దవ్వు రక్షించునది!' యని తెలియఁగలవు.

రాజు—కులపతు లగు కణ్వమహర్షు లిప్పు డాశ్రమముననే యున్నారుకదా?

వైఖా—లేరు. అతిథిసత్కారార్థము తమకూఁతు శకుంతలను నియోగించి, యామెయొక్క ప్రతికూలదైవతం బ్రశాంతి నొందించు నిమిత్తము వారిప్పుడే సోమతీర్థమునకుం బోయినవారు.

రాజు—కానిండు; ఆమెనే కాంచెద. ఆమెయైన నాభక్తి నమ్మహర్షికి విన్నవింపఁగలదు.

వైఖా—ఇఁక మేము మాపనికిం జనియెదము. (అని శిష్యులతోఁగూడ నిష్క్రమించె.)

రాజు—సూతుఁడా! అశ్వంబులం దోలుము. పుణ్యాశ్రమసందర్శనంబున మనగాత్రములం బవిత్రము గావించుకొందము.

సూతు—దేవరయాజ్ఞాప్రకారము చేసెద. (అని రథమును వేగముగాఁ దోలుచున్నాఁడు.)

రాజు—(అంతటఁ గలయంజూచి) సూతుఁడా! ఇది చెప్పకున్నను, తపోవనముయొక్క పరిపూర్ణత యని తెలియ వచ్చుచున్నది!

సూతు—ఎలాగున?

రాజు—నీవు చూడవా యేమి? ఇదిగో—

సీ. చిలుకతొఱ్ఱల కుదువులౌనోళ్ళనుండి ని
వ్వరిధాన్యములు జాఱెఁ దరులక్రింద,
నింగుదీఫలముల నిందందు నూఱిన
పొలుపుఁ దెల్పెడు నూనె గలుగుశిలలు;
విశ్వాసమునఁజేసి వితర్కము సైఁచి
మెదలక నిల్చె నీమృగచయంబు,
వల్కలాంచలములవలన జాఱిన వారి
ధారాంకితము లేటిదారు లొప్పె,
పవనాప్తిఁ గదలు కాలువనీటఁ దడిసిన
మూలంబులను నొప్పె భూరుహములు,
క్రమ్ముకొన్నట్టి యాజ్యధూమమ్ముచేతఁ
జిగురుటాకులరాగంబు చెన్ను మాసె;

కుశలు కోసినకొనలను గొంకు లేక
మేసెడుఁ గురంగశాబముల్ మెల్ల మెల్ల.

సూతు—సర్వమును సరిగా నున్నది.

రాజు—(కొంచెము దూరము పోయి) సూతుఁడా! తపోవన వాసులకు బాధ కలుగరాదు. రథ మిక్కడనే నిలుపుము. నేను దిగియెదను.

సూతు—పగ్గములం బట్టినాఁడను. ఇఁక దేవర దిగవచ్చును.

రాజు—(దిగి తనవేషముఁ జూచుకొని) సూతుఁడా! తపోవనంబులకుం బోవునపుడు వినయవేషంబులతోడనె చనవలయును గదా! వీనిం బట్టుకొమ్ము. (అని ధనస్సును, ఆభరణములును, సూతునిచేత నిచ్చి) నే నాశ్రమవాసులం జూచి మరలి వచ్చునంత లోన గుఱ్ఱములం గడుగుము.

రాజు— (నడిచి యిటునటుఁ జూచి) ఇదే యాశ్రమద్వారము; లోనికిం జనియెదను. (ప్రవేశించి నిమిత్తమును సూచించి)

గీ. ఇది ప్రశాంతమా యాశ్రమపదము చూడ;
నదరెడు భుజంబు; ఫల మెట్టు లొదవు నిందు?
అట్లనఁగ నేల? భావ్యంబులకు నన్ని
కాలమందు, సర్వత్ర మార్గములు గలుగు.

(తెరమఱుఁగున) చెచ్చెలులారా! ఇక్కడ, ఇక్కడ.

రాజు—(చెవి యిచ్చి విని) ఇదిగో సమీపమునఁ జెట్లచాటునకు దక్షిణముగ మాటలవలె వినఁబడుచున్నవి. అచ్చటికిఁ బోయెదను. (వెళ్ళిచూచి) ఇదె యీతపస్వికన్యలు తమశక్తికిం దగిన నీళ్ళకుండలతో లేతచెట్లకు నీళ్ళుపోయ నీ వైపునకే వచ్చుచున్నారు.

(వారివంకఁ జాలఁజూచి) ఓహో! వీరిదర్శన మెంతో మనోహరముగా నున్నది!

గీ. ఆశ్రమంబున నున్న, నీ యతివజనము
లలితమూర్తి శుద్ధాంతదుర్లభము చూవె
యౌనుగా! యెందునేని యుద్యానలతల
వనలతలె మించవే గుణగణముచేత!

కానిమ్ము. నే నీ చెట్లనీడను నిలిచి వీరివ్యాపారముం గనిపెట్టెదను.

[పూర్వము చెప్పినపనియందే ప్రవర్తించుచు సఖులతో
శకుంతల ప్రవేశించుచున్నది.]

శకుం—నెచ్చెలులారా! ఇక్కడ, ఇక్కడ.

అనసూయ—చెలియా! శకుంతలా! గురువు లగు కాశ్యపు లకు నీకంటె నీ వృక్షములే ప్రియతరంబు లని నే ననుకొనియెదను. ఎందుచేత నందువేని, ఈ నవమల్లికాకుసుమకోమలి వగు నిన్నును వీనిపాదములకు నీళ్ళు పోయ నియమించెను.

శకుం—ఓ యనసూయా! కేవల పితృనియోగమే గాదు. నాకును వీనియెడల సోదరస్నేహమే.

(అని చెట్లఁ దడుపుట నభినయించుచున్నది.)

ప్రియంవద—సఖీ! శకుంతలా! ఇంతదనుక నీళ్ళు పోసిన యాశ్రమవృక్షము లీ గ్రీష్మకాలమునఁ బుష్పించినవి. పుష్పించు కాలము గడచిపోయిన వృక్షముల కిప్పుడు నీళ్ళు పోయుదము. అందుచే మన కధికపుణ్యము వచ్చును.

శకుం—ఓ ప్రియంవదా! చక్కఁగా నాలోచించితివి.

(అని మరలఁ జెట్లుదడుపుట నభినయించుచున్నది.)

రాజు—ఈమె నేలాగునఁ గణ్వపుత్రి యనుకొందును? (విస్మయముతో) ఓహో! ఈమె నిట్లాశ్రమధర్మమునందు నియోగించిన పూజ్యుఁడయిన యా కాశ్యపుఁ డుచితాలోచన లేనివాఁడుగా నున్నాఁడు!

గీ. ఈనిసర్గమనోహరం బైన మేని
నుగ్రతపములపాల్ సేయ నొప్పు నిమ్మ
హర్షి నీలోత్పలదళమ్ము నంచుచేతఁ
దా సమిల్లతలను గోయఁ దలఁపఁ డల్లు?

ఔఁగాక! చెట్లమాటుననుండియే వీరి కనుమానము పుట్టకుండ నీమె జాడలఁ గనిపెట్టుచుండెద.

(అని యాప్రకారము చేయుచున్నాఁడు)

శకుం—అనసూయా! ప్రియంవద దయమాని స్తనవల్కలమ్మును గట్టిగా బిగించినది. దీనిని సడలింపుమా.

అన—ఇలాగుననే. (అని వదులుచేయుచున్నది.)

ప్రియం—(నవ్వుచు) ఇప్పుడు నీ కుచంబుల నుబ్బించుచున్న నీ యౌవనము దుర్భావము నిందించుకొనుము. నాకేల నన్నేల నిందించెదవు?

రాజు—ప్రియంవద యథార్థముగా చెప్పినది.

గీ. పండుటాకులచేఁ గప్పఁబడిన పూవు
భంగి, నిజశోభ నంతిన వాంగకంబు
చూడ లేదయ్యెఁ, జిగురుఁ బోడి మూఁపు నొత్తఁ గాఁ
గవచనులయుబ్బు మాటువల్కలముచేత.

ఏమి? ఈమె శరీరమున కీవల్కలము తగనిదే యయినను, అలంకారశోభం బెంపుఁ జెందింపకున్నది కాదు.

చ. నళినము శైవలంబునఁ బెనంగొని యుండియు రమ్యమే యగున్;
మలినకళంకముం గలిగి మంజులత న్వహియించుఁ జంద్రుఁడున్;
చెలువుగ మించె నీజలజనేత్రయు వల్కలధారణంబునన్;
తలఁపఁగ సుందరాంగులకుఁ దాను విభూషణ మేఁగా దిలన్?

మఱియు నా డెందంబునందు—

గీ. కఠినమయ్యు మృగాక్షికిఁ గాంతవల్క-
లమ్ము రుచిభంగి మీఱ దయ్యె నవయు. వికచ
కంజయుగము గప్పు నళి కిఁ గఱద మి త
విడువఁబడిన నిగ్రశేవృంతశితలి వోలె.

శకుం—(ముందునకుఁ జూచి) సఖులారా! ఈ పొగడచెట్టు గాలిచేఁ గదలుచిగురుటాకులచే నన్నుఁ ద్వాపెట్టు చున్నట్లున్నది. దీనిం గారవింతము రండు. (అని యందఱు నడుచుచున్నారు.)

ప్రియం—సఖీ! శకుంతలా! ఇచ్చటనే మఱి నిమిషము నిలువుము.

శకుం—ఎందునిమిత్తము?

ప్రియం—నీవు దాపున నిలుచుటంజేసి యీపొగడ వృక్షము లతతోడం గూడి యున్నట్లు ప్రకాశించుచున్నది.

శకుం—ప్రియంవదా! ఇందువల్లనే కదా నీవు ప్రియంవద వైతివి.

రాజు—ప్రియంవదా! ప్రియ మయినను సత్యమే పలికితివి. ఈమెకు—

ఆ. వె. కిసలయంబుపగిదిఁ గెమ్మోవి తనరారు;
బాహువులు మృదువిటపములఁ బోలు;

అంగకముల నెల్ల నమరెను బరువంబు
వలపు గొలుపఁ దగుచు నలరువోలె.

అన—సఖీ! శకుంతలా! 'వనజ్యోత్స్న' యని నీవు పేరు పెట్టుకొన్న యీవనమాలిక యిప్పుడు బాలసాలమునకు స్వయంవరవధు వైనది. దీనిం జూచితివా?

శకుం—(లత దగ్గరకుఁ బోయి చూచి) చెలియా! ఆహా! ఈ రమణీయ కాలమున, ఈ లతాపాదపమిథునమునకు నొండొరులం గలియుటసంభవించినది! నవకుసుమయౌవన యీ వనజ్యోత్స్న; పల్లవరాగంబున నొప్పి భోగార్హ మయినది యీ సహకారపాదపము.

(అని చూచుచు నిలుచున్నది.)

ప్రియం—(చిఱునవ్వుతో) అనసూయా! ఎందుచేత శకుంతల 'వనజ్యోత్స్న'ను దడవుగఁ జూచుచున్నదో నీ వెఱుఁగుదువా?

అన—నేనూహింపఁజాలను, నీవే తెల్పుము.

ప్రియం—ఈవనజ్యోత్స్న యేప్రకారముగాఁ దగినపాదపముతోఁ గూడినదో యాప్రకారముగాఁ దానును తనకుఁ దగిన వరునిఁ బొందవలయు నని.

శకుం—(అనసూయతో) ఇది నిశ్చయముగా నీకు నీమనసులో నున్నకోరిక. (అని జలకలశమును వంచుచున్నది.)

అన—ఓ శకుంతలా! జనకులగు కాశ్యపులచే నీవలెనే స్వహస్తముతోఁ బెంపఁబడినమాధవీలత యిది. దీని స్మఱచితివిగదా?

శకుం—నన్ను నేను మఱతునేని, అప్పుడు దీని స్మఱతును. (లతను జూచి) ఆశ్చర్యము! ఆశ్చర్యము! ప్రియంవదా! నీకొక్క ప్రియము చెప్పెదను.

ప్రియం—సఖీ! నాకుఁ బ్రియ మేది?

శకుం—అకాల మయినను, ఈమాధవీలత యిప్పు డామూల మును మొగ్గ దొడిగినది.

ఉభ —(సత్వరముగాఁ జనుచు) చెలియరో! నిజముగానా? నిజముగానా?

శకుం—నిజముకాదా? మీరు చూడుండి.

ప్రియం—(సంతోషముతోఁ జూచి) సఖీ! దీనిచేతనే నీకు నే నొక ప్రతిప్రియము చెప్పెదను.

శకుం—నాకుఁ బ్రతిప్రియ మేది?

ప్రియం—నీకుఁ బాణిగ్రహణము సమీపించుచున్నది—

శకుం—(అసూయతోఁ గూడినట్లుగా) ఇది నీమనసులోని పిచ్చి యూహ, కాబట్టి నీమాట నేను వినను.

ప్రియం—సఖీ! నేను పరిహాసముగాఁ జెప్పుచున్నదానంగాను. ఇది నీకళ్యాణసూచకమయిన నిమిత్తమని పూజ్యులగు కణ్వమహర్షుల ముఖమువలననే విన్నదానను.

అన—ప్రియంవదా! అందుచేతనక యీ శకుంతల యీమాధవీ లత కంతిప్రేమతో నీళ్ళు పోయుచున్నది.

శకుం—అది నాకుఁ దోఁబుట్టువు కాఁబట్టి నే నెట్లు నీళ్ళు పోయకుండఁగలను? (అని కలశము వంచుచున్నది.)

రాజు—(మనసులో) నాయీమనోరథము దుర్లభ మేమో! ఈమె కులపతి యగు కణ్వునకు స్వజాతీయ యైన భార్యయందుఁ బుట్టినది కాకుండవచ్చునా? తప్పుఁ దలఁచితిని; సందేహింపఁ బనిలేదు.

గీ. నృపపరిగ్రహయోగ్య యీనెలఁత నిజము;
కాక, నామది నిర్దోష మీకె నెట్లు

దవులు? నెందు సందేహాస్పదములయందు
నాత్మగతులె ప్రమాణంబు లార్యులకును.

అయినను, ప్రత్యక్షముగానే యామె నెఱింగెద.

శకుం—(తొట్రుపాటుతో) నీళ్లుపోయుటచే గదిసి యీ తుమ్మెద నవమాలికాకుసుమమును విడిచిపెట్టి నా మొగమున వ్రాల వచ్చుచున్నది! (అని భ్రమరబాధ నభినయించుచున్నది)

రాజు—(ఆశమీఱ విలోకించి) మేలు! ఈమెవీక్షయును రమణీయముగానే యున్నది.

క. ఎందెందుఁ దిరుగుఁ దుమ్మెద,
యందందే బెళుకుఁగనుం గడరింపుచు ని
చ్ఛం ద్రిప్పెడు బొమముడుఁగున
మందగమన దృష్టిభయము నేర్పెడునో!

(అసూయ కలిగినట్టుగా)

చ. కదలెడిఁ లేఁత బెళుకుఁ గడకను లంటెదు మాటిమాటికిన్;
వదిగ రహస్య మాడుకతిఁ బల్కెదు కర్ణము నంతఁ జేరి; సల్
ముదమున కాస్పదం బయినమోవిని గ్రోలెదు కేల్విదల్ప; ష
ట్పద! కృతివీవ; మేమె చెడువారము తత్త్వవిచారమగ్నతన్.

శకుం—చెలులారా! నీతిమాలిన యీ తుమ్మెదచేఁ బాధింపఁబడుచున్న నన్ను రక్షింపుఁడు.

ఇద్దఱు—(చిఱునవ్వుతో) ఈ తపోవనంబులు రాజుచే రక్షింపఁబడుచుండ, నిన్ను రక్షించుటకు మే మెవరము? దుష్యంతునిం బిలువుము.

రాజు—(తనలో) బయల్పడుటకు నాకిదియు మంచిసమయము.

(ప్రకాశముగా) భయపడవలదు— (అని సగముచెప్పి మనసులో) ఇట్లయిన రాజభావము వెల్లడియగును. అగుంగాక! ఇట్లు పలికెదను.

శకుం—ఈ దుష్టమధుపము నన్ను వదలకున్నది. మఱియొక చోటికి బోయెద. (మఱియొక యడుగు నడచి నిలిచి చూపులు నిగిడించుచు) హా! హా! ఇదియేమి? ఇక్కడికిని వెంటబడుచున్నది!

రాజు—(సత్వరముగా వచ్చి)

గీ. ఎవఁడవురా నీవు? ముగ్ధలౌ యీతపస్వి
కన్యకల వేప వచ్చితి కావరమున;
దుర్వినీతుల దండించు దొర్తనెల్లఁ
బౌరవుం డేలుచుండంగ భయము లేక.

(అందఱును రాజుంజూచి తత్తరపడుచున్నారు)

అన—అయ్యా! ఇచ్చట విశేషోపద్రవము మఱియేమియు లేదు. మా ప్రియసఖియైన యీకోమలి తుమ్మెదబాధవలన బెగడొందినది. (అని శకుంతలం జూపుచున్నది)

రాజు—(శకుంతలం గని) చక్కఁగాఁ దపస్సు వర్ధిల్లుచున్నదా?

శకు—(సిగ్గుచేఁ దలవంచుకొని యూరకున్నది)

అన—అతిథిపూజాలాభముచేత మఱింత చక్కఁగా వర్ధిల్లుచున్నది.

ప్రియం—మీవంటివారికి స్వాగతము. (అని శకుంతలవంకఁ దిరిగి) సఖీ! శకుంతలా! నీవు పర్ణశాలకుఁ బోయి, పండ్లతోడఁ గూడఁ బూజాద్రవ్యములం గొనిరమ్ము. ఇంతలో నీయుదకము

[illegible]

రాజు—ఏమియు నక్కఱలేదు. ఇప్పుడు మీ ప్రియవాక్యములచేతనే నా కాతిథ్యము జరిగినది.

అన—అట్లయిన ముహూర్తమాత్రము దేవర యీ చల్లని నీడగల యేడాకులయరఁటి చెట్టుక్రింది వేదికమీఁదఁ గూరుచుండి యలయిక దీర్చుకోఁ దగును.

రాజు—పని చేసి మీరును నలసి యున్నారు. ముహూర్తకాలము కూర్చుండుఁడు.

అన—సఖీ! శకుంతలా! మన కతిథిసేవయే యర్హకృత్యము. కాఁబట్టి యిందుఁ గూర్చుండము. (అందఱుఁ గూరుచున్నారు.)

శకుం—(ఆలోచించి మనసులో) ఇదియేమో కాని యీయనం జూచి తపోవనంబులం గాఁ రాని యొక వికారంబునకు లోనయినదానను.

రాజు—(అందఱిని జూచి) ఓహో! మీ స్నేహము సమానమయిన వయస్సుచేతను రూపముచేతను రమణీయముగా నున్నది!

ప్రియం—(రహస్యముగా) అనసూయా! ఈయన యెవరు? చతురగంభీరాకారంబున, మధుర ప్రియవాక్యంబులం బలుకుచు రాజువలెఁ గనవచ్చుచున్నాఁడు.

అన—నాకును గౌతూహలముగుచున్నది. ఈయన నడిగెదను. (ప్రకాశముగా) దేవరవారి మధురాలాపంబులవలనఁ గలిగిన విశ్వాసము తమ్ముఁ గొన్ని సంగతుల నడుగ నన్నుఁ బ్రేరేచుచున్నది! తమచే నేరాజర్షి వంశ మలంకరింపఁబడుచున్నది? ఏదేశమందు జనులు దేవరవియోగమునకుం గుందుచున్నారు? సుకుమారమయ్యు నీశరీర మెందునిమిత్తము తపోవనగమనపరిశ్రాంతిపాలు సేయఁబడినది?

శకుం—(మనసులో) హృదయమా! ఆరాటము మానుము. నీ వడుగఁదలఁచినదాని నీ యనసూయయే యడుగుచున్నది.

రాజు—(తనలో) నన్ను నే నేమని యిప్పుడు తెలుపు కొందును? ఏలాగున నన్ను నే మఱుంగుపెట్టుకొన్నను నేర్తును? ఏమయినం గానిమ్ము; ఈప్రకారముగాఁ జెప్పెదను. (ప్రకాశముగా) పూరువంశసంభవుం డయినరాజుచేత ధర్మాధికారమునందు నియోగింపఁబడినవాఁడ నయి, యాశ్రమవాసులు సత్క్రియానుష్ఠానములు నిర్విఘ్నములుగా నెగడుచుండుటం దెలిసికొన నీధర్మారణ్యంబునకు వచ్చినాఁడను.

అన—ధర్మమార్గమునం జరించునాశ్రమవాసు లిప్పుడుగదా రక్షకుండు గలవారైరి.

శకుం—(శృంగారలజ్జ నభినయించుచున్నది.)

సఖులు—(ఉభయుల యాకారములం దెలిసికొని రహస్యముగా) సఖీ! శకుంతలా! పూజ్యుఁ డగుకణ్వమహాముని యిప్పు డిచ్చట నుండి రేని,—

శకుం—(రోషముతో) ఉండిన నేమి?

సఖు—ఈప్రాణములకు నైన ధనమొసంగి యీయతిథిం గృతార్థుం గావింపఁగలరు.

శకుం—సఖులారా! వేఱొక్క టేదియో మనసున నుంచుకొని గూఢముగా మాటలాడెదరు. మీపలుకు లాలింపను.

రాజు—మేము నించుక మీసెచ్చెలివృత్తాంతము నడుగ వచ్చునా?

సఖు—దేవర యిట్లు కోరుట మాకు ననుగ్రహముకదా!

రాజు—మహానుభావుఁ డగుకాశ్యపుఁడు శాశ్వతబ్రహ్మనిష్ఠుఁ డని ప్రసిద్ధి. అట్టివాని కిట్లు మీసెచ్చెలి కూఁతు రయ్యెను?

అన—దేవర యాకర్ణింప వలయును. కౌశికుం డని వంశ

నామముగల మహాప్రభావసంపన్నుఁ డయినరాజర్షి యొకఁడుకలఁడ కదా!

రాజు—కలఁడు; వినియున్నాము. అనంతరము?

అన—అతఁడే మాచెలియకుఁ గన్నవాఁడు. కన్నవారిచే విడువఁబడినయీమెను బెంచుట మొదలుగాఁ గల పనులు నిర్వర్తించుటఁ జేసి పూజ్యులగు కణ్వులును నీమెకు జనకు లయిరి.

రాజు—"విడువఁబడి" యను శబ్దశ్రవణముచేతనే వేడుక పొడముచున్నది. మొదటినుండియు వినఁగోరుచున్నాను.

అన—దేవర యవధరింపవలయును. పూర్వము మా రాజర్షి యుగ్రతపస్సు చేయుచుండఁగా, దేవతలు భయపడి యాతని నియమమునకు విఘ్నమాచరింప మేనక యనునచ్చరం బంపిరి.

రాజు—దేవతల కితరతపోభయశీలత యెప్పుడు నున్నదే. తర్వాత, తర్వాత?

అన—అంత నవ్యోత్తరమణీయ మగువసంతకాలమున నున్మాదమును బుట్టించు నాపెరూపమును జూచి—(అని సగము చెప్పి లజ్జచే నూరకున్నది.)

రాజు—ఆపయిని దెలియనే తెలియుచున్నవి. తప్పకయీమె యప్సరస్సంభవయే.

అన—సందేహమేమి?

రాజు—స్పష్టమగుచునే యున్నది.

క. అటువంటిరూప మారయ
నెటుపుట్టును మర్త్యవనితలకు నిలఁదన్;
చటులప్రభాతిరేకము
తటిల్లత జనింపఁగలదె ధారుణినుండున్!

శకుం—(క్రిందఁ జూచుచుఁ గూరుచున్నది.)

రాజు—(మనసులో) నా మనోరథమున కవకాశ మున్నది. అయినను, చెలికత్తియచేఁ బరిహాసముగా నుదాహరింపఁ బడిన యీమెయొక్క వరవిషయకమైన ప్రార్థనను విని నాడెందము సందేహముచే నాందోళించుచున్నది.

ప్రియం—(చిఱునవ్వుతో శకుంతలవంకఁ జూచి, నాయకాభిముఖయై) దేవరవారు మఱియు నేమో పలుకఁ దలఁపు గలిగి యున్నట్టు కనుపట్టుచున్నారు.

శకుం—(అంగుళిచే నెచ్చెలిని బెదరించుచున్నది.)

రాజు—నీవు లెస్సగాఁ గనిపెట్టితివి. సచ్చరిత్రశ్రవణము నందలి యపేక్షవలన మఱియు నొకప్రశ్న మడుగవలసియేయున్నది.

ప్రియం—సందేహింపవలదు. తపస్విజనులను సంకోచము లేక యడుగఁదగును గదా!

రాజు—మీసఖినిగూర్చియె యిట్లుఁగఁ గోరుచున్నాము.

ఉ. ఈరమణీలలామ హృదయేశున కీఁబడుదాఁకఁ గాముఁ వ్యా
పారనిరోధి యైనవ్రతభారము దీనిని బూని యుండునా?
చారువిలోచనప్రభల సామ్యముఁ వచ్చు కురంగభామినీ
వారములోడ నిచ్చలును వాసము నిత్యము చేయుచుండునా!

ప్రియం—దేవా! ధర్మాచరణమునందు సహిత మీతరుణి పరాధీనయే. అయిన నీమెం దగినవరున కీవలె ననియే మొప్పుడును దండ్రిసంకల్పము.

రాజు—(సంతోషముతో మనసులో) ఆయనసంకల్పము దుర్లభము కాదు.

గీ. హృదయ! సాభిలాషివి గమ్ము యింక నీవు;
సంశయనివృత్తి యిత్తఱి సంభవించె;
నసల మని దేని భ్రమియించి తదియె యిప్పు
డంటఁ గూడినమానిక మయ్యె జుమ్ము.

శకుం—(రోషముతోఁ గూడినట్లుగా) అనసూయా! నేను వెళ్లెదను.

అన—ఎందునిమిత్తము?

శకుం—ఈ యసంబద్ధప్రలాపములను ప్రేలు ప్రియంవదకథ పూజ్యురా లయిన గౌతమితోఁ జెప్పుటకు.

అన—సత్కారముం బడయని యతిథిప్రశస్తు నిట్లు విడిచి పెట్టి మనసు వచ్చినట్లు పోవుట యాశ్రమవాసిను లగు నాఁడువారికిం దగవుకాదు.

శకుం—(ఏమియు బదులు పలుకక బయలుదేఱినది.)

రాజు—(తనలో) ఆ! ఎట్లుపోవుచున్నది! (కూడఁజనఁగోరు తన మనసును నిగ్రహించి) కాముకజనమనోవ్యాపారము చేష్టలతో సమాన మయినది గానే యుండును! కావుననే నేనును—

క. మునిపుత్రిక వెంటం బడి
చనఁ జూచియు నిలువఁబడితి సౌశీల్యముచే
త నిపుడ, యిమ్ము గదలకయుఁ
జని క్రమ్మఱ వచ్చినట్టె సరిగాఁ దోఁచున్.

ప్రియం—(శకుంతలం బట్టుకొని) సఖీ! నీవు పోఁగూడదు.

శకుం—(బొమ్మముడితో) ఎందుచేత?

ప్రియం—నీవు నాకు రెండు చెట్లకు నీళ్ళుపోయ నప్పుపడి యున్నదానవు. కాఁబట్టి నా ఋణము తీర్చి మఱి పోదువుగాని రా.

(అని బలాత్కారముగా మరలించుచున్నది.)

రాజు—ఓదయాళుయీ! నాకుం జూడ వృక్షములకు నీళ్ళు పోయుటవలననే యీమె యలసిపోయినట్టు తోంచుచున్నది. ఔను గదా? ఈమెకు,

ఉ. కుండను బూన మూంపు లవి క్రుంగెను, హస్తతలంబు లెఱ్ఱనై యుండె, వడంకెం జొచ్చెం గుచయుగ్మము, మిక్కిలియుచ్ఛ్వాసముల్, నిండెను మోమునందుం జెమటనిడ్డ శిరీషము వాడం జెక్కుటల్, వెండ్రుకలుం గలంగె ముడివీడంగ దా నొకచేతం జెక్కెన్.

కావున నీమె ఋణమును నేను దీర్చెదను; కైకొనుండు.

(అని చేతియుంగరము నిచ్చుచున్నాడు.)

సఖులు—(పుచ్చుకొని నామముద్రాక్షరములం జదువుకొని యొకరినొకరు చూచుకొనుచున్నారు.)

రాజు—మమ్ము వేఱువిధముగా భావింపవలదు. రాజపురుషుల మగుటచే, మాకిది రాజువలన లభించినది.

ప్రియం—అందుచేతనే యీయుంగరము దేవరవ్రేలి నెడంబాయం దగదు. తమమాటచేతనే యీ మెఋణము తీఱిపోయినది.

అన—సఖీ! శకుంతలా! దయాళు వయినయీ మునిచే, లేక, యీమహారాజుచే, నీఋణవిమోచన మయినది. ఇప్పుడు నీవు పోవచ్చును.

శకుం—(మనసులో) నేనే స్వతంత్రురాల నయితినేని—

ప్రియం—ఇంకను వెళ్ళవేమి?

శకుం—ఇప్పుడు నే నేమియు నీయాజ్ఞకు లోబడియుండలేను. నాయిష్టము వచ్చినప్పుడు నేను బోయెదను.

రాజు—(శకుంతలం జూచి మనసులో) ఈమెమీఁద నా

కెట్లున్నదో యీమెకును నామీఁద నట్టే యున్నదేమో! ఏలాగున నయిన నాకోరిక కవకాశ మున్నది. ఎట్లంటేని —

గీ. కలిసి మాటాడకున్న, నాపలుకులకును
వీను లొగ్గెడు నభిముఖయై నెలఁత;
కెలఁది నా మోము సరి చూడ్కి నిలుపకున్న,
నన్యవిషయంబుకుఁ బోవ దతివదృష్టి.

[తెరలో]

ఓహో! తపస్వులారా! మీరు తపోవనమునం దలి జంతువుల రక్షింప సిద్ధముగా నుండుఁడు. మృగయావిహారి యగు దుష్యంత మహారాజు సమీపమున వచ్చుచున్నాఁడఁట.

గీ. కొమ్మలకుఁ గట్టి తడివల్కలమ్ము లున్న
యాశ్రమమహీజముల యందు, హయఖురాళి
నడరుపెనుధూళి పడెను సాయాతనంపు
టరుణరుచిఁ బొల్చు శలభచయంబువోలె.

రాజు—(తనలో) అక్కటా! సైనికులు నన్ను వెదకుచుఁ దపోవనంబులకు బాధ గలిగించుచున్నారు!

[మరల తెరలో]

ఓహో! తపస్వులారా! వృద్ధులును, స్త్రీలును, బాలురును, వ్యాకులపడ నిదిగో యేనుఁ గొక్కటి సంప్రాప్త మయినది.

చ. అరదముఁ జూచి భీతి నొకహస్తి తురంగసమూహము ముక్కలన్,
దరువుప్రకాండమున్ బొడుచ దంతిముఖంబు బోరఁడంచు వోవఁగాఁ
జరణములం దగులొనిన చారులతావళి నీడ్చుకొంచు, న
బ్బురముగఁ జొచ్చెఁ బుణ్యవనమున్, వ్రతవిఘ్నమురూపుదాల్చెనాన్.

(అందఱును విని యించుక సంభ్రాంత లయి లేచుచున్నారు)

రాజు—(మనసులో) అయ్యో! నేను తపస్వుల కపరాధము చేసినవాఁడ నయితిని! కానిమ్ము. నేఁ బోయి నివారించెదను.

సఖులు—దేవా! ఈ కాడవియేనుఁగు వృత్తాంతముచేతఁ గలఁగుండు పడినారము. పర్ణశాలకుఁ జన ననుజ్ఞ యిమ్ము.

అన—సఖీ! శకుంతలా! పూజ్యురా లగుగౌతమి విచారించుచుండును. శీఘ్రముగా రమ్ము. అందఱము నొకటిగాఁ గూడుకొందము.

శకుం—(నడవలేన ట్లభినయించుచు) హా! హా! నడవఁ గాళ్ళాడకున్నవి!

రాజు—(తొటుపాటుతో) మీరు యథేచ్ఛముగాఁ బొండి. మే మాశ్రమపీడ తొలఁగుప్రయత్నముం గావించెదము. (అందఱును లేచుచున్నారు)

సఖులు—మీ మహాత్మ్యమును గుర్తెఱిఁగి యుపచారములు చేయకుంజేసి యిప్పుడు మీయెడ నపరాధల మయితిమి. క్షమియింపుఁడు. మాచే సర్వాసత్కారముం బడయని దేవరను వెండియుఁ జూడ వేడుక గలదని విన్నవించుటకు మాకు లజ్జ యగుచున్నది.

రాజు—అట్లుకాదు. మీదర్శనముచేతనే మేము సత్కృతుల మయితిమి.

శకుం—అనసూయా! సూదివంటి క్రొత్తదర్భమొలక నా పాదముం గ్రుచ్చుకొన్నది. (మఱియొకయడుగు పోయి) చెలులారా! నా నారచీర కురవకవృక్షముయొక్క కొమ్మం జిక్కుకొన్నది. దీనిం దీసికొనువఱకు నిలిచి నన్ను వెంటఁ గొనిపొండు. (అని మిష పెట్టి రాజుం జూచుచు నాలస్యముగా సఖులతో నడచుచున్నది)

రాజు—(నిట్టూర్పు పుచ్చి) అందఱుం జనిరి! కానీ నేనునుం జనియెదను. శకుంతలం బొడఁగాంచినది మొదలు నగరగమనమును గుఱించిన యుత్సాహము తగ్గినవాఁడ నైతిని. వెంట వచ్చినవారిం గలిసికొని తపోవనమునకు సమీపమున విడియించెదను. శకుంతలా వ్యాపారమునుండి నాడెందమును మరలింపఁజాలకున్నాఁడను. —

గీ. నడచుచున్నది ముందుకు నాశరీర;
మాత్మ పరుగువాఱెడు వెన్క కవశ మగుచు,
మంచిగాలికి నెదురుగఁ గొంచుఁబోవు
ధ్వజమునకుఁ గట్టు పట్టువస్త్రంబువోలె.

(అందఱు నిష్క్రమించిరి.)

ద్వితీయాంకము.

ప్రదేశము—అశ్రమారణ్యము.

[అప్పుడు విదూషకుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

విదూ—(నిట్టూర్పు విడిచి) హా! దైవమా! మృగయాశీలుఁ డగు నీరాజుచెలిమిచేత మోసపోయితిని గదా! ఇదిగో మృగము, ఇదిగో వరాహము, అదిగో శార్దూలము, అని మిట్టమధ్యాహ్నమున మండువేసవికాల మగుటచేఁ బలుచనినీడలు గల యరణ్యమార్గముల కొకయడవినుండి యొక యడవికిఁ ద్రిప్పుట యగుచున్నది. ఆకులు పడి చెడిపోయిన వెచ్చని కొండయేళ్ళ నీళ్ళు త్రాగ నబ్బుచున్నవి. వేళ తప్పి కటుకుట్లమాంసము భోజనమునకు సంభవ మగుచున్నది. పక్షులయొక్కయు నేనుఁగులయొక్కయు ధ్వనులచేత రాత్రి

మైనను మంచినిద్ర పట్టలేదు. పెద్ద తెల్లవాఱుజామున కానిన కొడుకులు పిట్టవేఁటకాండ్రు చెవులు బద్దలుగా నటచు వనగమన కోలాహలముచే మెలఁకువ వచ్చినది. ఇప్పటికిని పీడ పోలేదు. ఆమీఁద స్ఫోటకముమీఁద వ్రణ మైనది. నిన్న మేము వెనుక పడియుండ, లేడివెంబడి నాశ్రమపదమును బ్రవేశించిన యీ మహాను భావునకు నాదురదృష్టముచేత శకుంతల యను తాపసకన్య యొక్కతె కానఁబడినది. అప్పటినుండియు నగరగమన మనుకథ యేనిఁ దలపెట్టఁడు. దీనినే యత్యంతము చింతించుచున్న నాకన్ను లనె ప్రభాత మైనది. ఏమిగతి? సమయకృత్యములం దీర్చుకొని, వేషముం దాల్చియున్న నామిత్రునిం గాంచెదను. (అని వెళ్ళిచూచి) ఇదిగో చేతులయందు విండ్లు దాల్చి, యడవిపువ్వులదండలు వేసికొని కిరాతకాంతలు తన్నుఁ జుట్టుకొని యుండఁ జెలికాఁ డీలాగుననే వచ్చుచున్నాఁడు. రానిమ్ము. అంగభంగమునఁ గదలలేని వాని వలె నుండెదను. ఈవిధమున నయినను గొంత విశ్రమము పొందెదను. (అని దండకాష్ఠము నానుకొని నిలుచున్నాఁడు.)

[అంత, మున్ను చెప్పిన పరివారముతో రాజు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

రాజు—(మనసులో)

గీ. కనఁగఁ బ్రియురాలు సులభగాఁ గానిపించ,
దామె భావముఁ గని మది యూసపడెడు;
నింక మరుపూన్కి తుదముట్ట దిప్పు డయిన,
నుభయులకు గోర్కు లానంద మొనఁగుచుండె.

(చిఱునవ్వునవ్వి) ఇట్లు కాముకుఁడు తనయభిప్రాయమున కనుగుణముగా నిష్టురాండ్రయొక్క చిత్తవృత్తులను భావించుకొని పరిహాసపాత్రుఁ డగును.

ఉ. నిద్దవుఁజూడ్కి నొండుకడ నేత్రము ద్రిప్పుటయున్, నితంబముల్
పెద్దవియౌట, మందగతిలీలను బోవుట, బోటు లాపి పో
వద్దనుచో ననూయమెయి వారలఁ బల్కుట, కాముకుండు తా
నద్దిర! సర్వ మాత్మవిషయంబుగనే కొనుచుండు నాత్మలోన్.

విదూ—(అలాగుననే యుండి) ఓ వయస్యా! నా కరచరణం బులు గదలవు. వాఙ్మాత్రముచేతనే యాశీర్వదించెద. విజయీభవ!

రాజు—(చిఱునవ్వుతో) నీ కీయంగవైకల్య మెందువలన గలిగినది?

విదూ—ఇదియేమి? స్వయముగానే కన్ను గలియఁబెట్టి కన్నీళ్ళఁ బొడమెడు నని యడిగెదవు!

రాజు—నా కేమియుం దెలియకున్నదే.

విదూ—ఓ వయస్యా! ఆ ప్రబ్బమాను కుబ్జలీలను విడంబించు చున్నది. అది స్వభావముచేతనా? నదీవేగముచేతనా?

రాజు—నదీవేగమే యందునకుఁ గారణము.

విదూ—ఆ ప్రకారముగా నాకును నీవే!

రాజు—ఏప్రకారముగా?

విదూ—ఈ విధముగా నీవు రాజకార్యములను విడిచిపెట్టి, యిటువంటి వ్యాకులప్రదేశములయం దాటవికవృత్తి నుండఁదగితివి. నేనును నిశ్చయముగాఁ బ్రతిదినమును క్రూరమృగములను దోలుటచే కీళ్ళు సడల నాయవయవములు నాయధీనములు గాకయున్నవి. కాఁబట్టి నాయం దనుగ్రహించి యొక్కదిన మయినను నన్ను విశ్ర మము పొందుటకు వదలివేయుము.

రాజు—(మనస్సులో) వయస్యుఁడును ని ట్లనుచున్నాఁడు;

నాకును గణ్వాత్మనయం దలంచి డెందంబు వేఁటయందు విముఖ మగు చున్నది.

గీ. ఎపుడుఁ బ్రియురాలితోఁ గూడ నిచట నుండి
సొగసుఁజూపులఁ గఱపినమృగచయంబు
పయిని బాణంబుఁ బూనిచి వంచఁజాల
నెక్కుపెట్టిన యీవింటి నింక నేను.

విదూ—(రాజు మొగమువంకఁ జూచి) దేవా! ఏమో మన సున నుంచుకొని యాలోచించుచున్నావు. నాపలుకు లరణ్యరోదన మాయెను.

రాజు—(చిఱునవ్వు నవ్వి) మఱి యేమున్నది? మిత్రునిమాట దాఁటరాదని చింతించుచుంటిని.

విదూ—దీర్ఘాయుష్మంతుఁడవు గమ్ము. (అని చనఁబోవు చున్నాఁడు)

రాజు—మిత్రుఁడా! నిలువుము. నేనింకను నీతో మాటాడ వల సియే యున్నది.

విదూ—దేవా! ఆనతిమ్ము.

రాజు—అలపు తీర్చుకొన్నపిమ్మట నీవు నా కొక్క యనా యాసకార్యంబునఁ దోడుపడవలయును.

విదూ—కుడుములు తినుటయందా?

రాజు—చెప్పెద నుండుము.

విదూ—ఊరకున్నాను.

రాజు—ఓరీ! ఎవఁడురా? అక్కడ.

దౌవారికుఁడు—(ప్రవేశించి) దేవా! ఆజ్ఞయిండు.

రాజు—రైవతకా! సేనాపతిం బిలువుము.

దావా—ఆలాగుననే (అని నిష్క్రమించి సేనాపతితోడం గూడఁ బ్రవేశించి) ఇదె యాజ్ఞాపించు వేడ్కతో భర్త యీవంకనే చూడ్కి నిగిడించి యున్నాఁడు. దేవర సందర్శించు కొమ్ము.

సేనాపతి—(రాజుపైఁ జూడ్కి వాలయించి) వేఁట దోష యుక్తముగాఁ గానఁబడునది యయ్యును, స్వామియెడఁ గేవలము మేలు చేయునదియే యైనది. ఎట్లంటేని,

చ. పొరిపొరి మార్వి లాగుటను బూర్వశరీరము గట్టివాఱి, భా
స్కరకిరణాళి కింతయును సైఁచుచుఁ జెమ్మట లేశమైననుం
బొరయక, చిక్కియున్ దృఢతఁ బొందుటఁ బల్చనిమేన, విక్రమ
స్థిరుఁ డయి యీతఁ డొప్పెడును జెల్వుగ శైలచరద్ద్విపం బనన్.

(దగ్గఱకు వచ్చి) స్వామీ! జయమువుఁగాక! ఈ యరణ్య మందుఁ గ్రూరసత్త్వముల సంచారముల నరికట్టినారము. ఇఁక నిచ్చట నుండనేల?

రాజు—సేనాపతీ! మాఢవ్యుఁడు వేఁటను దూషించుటచేత నాకు దానిమీఁది యుత్సాహము పోయినది.

సేనా—(రహస్యముగా) వయస్యా! విదూషకా! నీ పట్టును వదలకుండుము. నేను స్వామిచిత్తవృత్తి ననుసరించి ప్రవర్తించెదను. (ప్రకాశముగా) ఈ మూర్ఖునిం బ్రేలుకొనిండు. ఇక్కడ దేవరయే నిదర్శనముగా నున్నారు.

సీ. కడుపులోఁ గ్రొవ్వెల్లఁ గఱఁగి యత్యంతంబు
నుదరంబు పలుచనై యొప్పెనంగు,
వ్యాయామమునఁ జేసి కాయంబు చులుకగా
నెత్తుట కర్హమై యేపుమీఱు,

జంతుసంతానహృదంతర భయకోప
 ములవికారములును దెలియ నగును,
శరము చలించులక్ష్యమునందుఁ దాఁకిన
 ధన్వికిఁ గరము సంతసము గలుగు,
వ్యసనమంచును వేఁటను బలుకుచుందు
రది యసత్యంబు కేవల మరసి చూడ,
వేఁటయే కానిపనియేని వేఱు దేనఁ
బుట్టు నిట్టివినోదంబు పుడమిమీఁద?

విదూ—(కోపముతో) రాజుగారిప్పుడు తేఁకువగలిగియే యున్నారు. నీవే వనచరుఁడవయి యడవడవిఁ దిరుగుచుఁ గడకు ముక్కు కండలు కబళింపఁగోరు నొకముదిఎలుంగునోటఁ బడియెదవు.

రాజు—భద్ర! సేనాపతీ! పలుపలుకులేల? మనమాశ్రమ సమీపమున నున్నవారము కాఁబట్టి నీ మాటల కేము నమ్మతింపనేరము. ఇప్పుడు,

మ. మునుగంజెల్లు నిపానవారి మహిషంబుల్ కొమ్ములాడించుచున్,
 పెనునీడ న్వసియించి లేళ్ళు నెమరు ల్వేయం దగు స్గుంపులై,
 పనిగాఁ బందులు ముస్తలెత్తఁ జను విశ్వాసంబునన్ గుంటలన్,
 ధను విప్పట్టున విశ్రమింపఁగనగున్ జ్యాబంధము న్బాయుచున్.

సేనా—ప్రభువువారికి రుచించునట్లు కానిండు.

రాజు—అట్లయిన మున్ను పోయియున్న వలవేఁటకాండ్రఁ గ్రమ్మఱింపుము. మనసైనికులం దపోవనంబును విడిచి దూరంబుగఁ బోవునట్లు దిట్టము చేయవలయును. చూడు.

గీ. శాంతిపరులౌ తపోధనచంద్రులందు,
 దహనశీలమౌ తేజంబు దాఁగి యుండు;

తాఁకఁ దగియుండు సూర్యకాంతంబు లట్ల,
వెలికిఁ దార్తురు పరతేజ మడర ...ని.

సేనా—స్వామి యానతిచ్చినట్లు.

విదూ—నీయుత్సాహవార్తలు చాలించి, తొత్తుకొడుకా! పో.

(సేనాపతి నిష్క్రమించెను.)

రాజు—(పరివారముఁ గాంచి) మీరు వేఁటవేషంబులఁ దీయుఁడి. రైవతకా! నీవును నాయాజ్ఞ నడిపింపుము.

పరిజనము—దేవర యజ్ఞాపించినట్లు. (అని నిష్క్రమించిరి)

విదూ—నీ విప్పుడీఁగనైన లేకుండఁ జేసితివి. ఇఁక దట్టము లగుతీవజొంపములతోడఁ గూడినయీచెట్టునీడను గూరుచుండుము. నేనును సుఖాసీనుండ నయ్యెద.

రాజు—ముందు నడువుము.

విదూ—రమ్ము, నీవును రమ్ము.

(ఇద్దఱును నడిచి కూరుచున్నారు.)

రాజు—మాధవ్యా! నీవు కన్నులుగలఫలంబుఁ బొందలేదు. ఏలయన—నీవు దర్శనీయ మగు పదార్థముం జూడకపోతివి.

విదూ—అదేమి! నీవు నాయెదురనే యున్నావే!

రాజు—ఎల్లవారుం దమవారిని మనోహరమయిన వారినిగానే చూచుకొందురు. నేనన్ననో యీయాశ్రమమున కలంకారభూత యగు నా శకుంతలంగూర్చి చెప్పుచున్నాను.

విదూ—(తనలో) కానీ నే నీయనకు నం దీయకుండెదను. (బిగ్గరగా) ఓమిత్రుఁడా! ఇప్పుడు తాపసకన్యనుసహితము కామించుచున్నట్టు కనఁబడుచున్నావే!

రాజు—సఖా! పరిహాసోక్తిన నస్తువుమీఁదికిఁ బోరవులమనస్సు పోదు.

విదూ—అట్లయిన నిది యేమి?

రాజు—గీ. అప్సర స్త్రీసృష్టికి జన్మించి యామెచేత
విడువఁబడి మౌనికి లభించె వెలఁది యీమె
చెట్టునను జాజి జిల్లేడుచెట్టుమీఁదఁ
బడిన నవమాలికాప్రసనంబుపగిది.

విదూ—(నవ్వి) ఓమిత్రుఁడా! ముద్దఖర్జూరంబు రుచియింపని వానికిఁ జింతపండుమీఁద బుద్ధిపోయినట్లు, స్త్రీరత్నములఁ బాటింపని నీ కీకోరిక పుట్టినది.

రాజు—ఆమెం జూచినవాఁడవు గావుగావున నీవిట్లు పలుకు చున్నావు.

విదూ—నీకును వింతఁ బుట్టించుటంజేసి యామె సుందరియే కావచ్చును.

రాజు—వయస్యా! పెక్కులేల!

ఉ. చిత్తరువందు వ్రాసి తగ జీవము పోసి విధాత తాను లో
కోత్తరరూపబృందముల నుల్లమునం దలపోసి చేసెనో
యుత్తరుణీలలామ నన నీ డొడఁగూడక చెన్నుమీఱెడున్,
దత్తనురామణీయకము ధాతసమర్థతయుం దలంపఁగన్.

విదూ—అట్లయినచో, ఇఁకఁ జక్కనిస్త్రీలకెల్లను బరాభవమే యగును.

రాజు—నామనసున కట్లే తోఁచు చున్నది.

ఉ. వాసన చూడనట్టిప్రసవంబు, నఖంబులఁ ద్రుంపనట్టి నూ
త్నానమపల్లవంబుఁ, బరు లానని క్రొవ్విరి తేనె, సూది వి

న్యాసము లేనిరత్నము, మహాతితపుణ్యఫలంబుఁ బోలు నా
భాసురగాత్రిసోయగ మెవండు భుజింప విరించి వ్రాసెనో!

విదూ——అట్లయిన, గారనూనెచేఁ జిక్కనైన యొకయరణ్యవాసి యయిన తపస్వియొక్క చేతిలోఁ బడకమునుపే నీ వామెను శీఘ్రముగా దక్కించుకొనుము.

రాజ——పరాధీనురాలుగదా యామె? ఇప్పు డామె జనకులును దగ్గఱ లేరు.

విదూ——మఱి నీయం దామె కెట్టియనురాగము గలదు?

రాజ——తపస్వికన్యలు స్వభావముచేతఁ బ్రగల్భురాండ్రు కారు గదా! అయినను——

గీ. ఏ నభిముఖుండఁగాఁ జూపు నిట్టె త్రిప్పె,
నన్యకారణమున నవ్వినట్లు నవ్వెఁ,
గావున మరుండు శీలంబుకలిమి నడఁగి
స్పష్టమును గూఢమునుగాక పరఁగి యుండె.

విదూ——ఏమి? అట్లుగాక చూచినంతమాత్రమున నీతొడ మీఁద వచ్చి కూర్చుండునా?

రాజ——సఖులతోఁగూడి వెళ్ళునప్పుడు వినయవతి యయ్యును మిక్కిలి నాయెడ భావమును గనఁబఱిచినది. అట్లేకదా?

గీ. చరణమునఁ గ్రుచ్చుకొనెఁ గుశాంకుర మటంచుఁ
గొన్నియడుగులె నడచి యాకొమ్మ నిలిచె;
తరువుశాఖల వస్త్రంబు తగుల కున్నఁ
దీసికొనుదానివలె వెన్కఁ దిరిగిచూచె.

విదూ——ఇట్లు నీకు బత్తెంబు లభించునేని, యిఁక నీ వీతపోవనమునే యుద్యానవనముగాఁ జేసికొందు వని తలంచెదను.

రాజు—మిత్రుఁడా! ఇక్కడి తపస్వులు కొందఱు నన్నాన వాలు పట్టిరి. మన మొకసారి యేమిషచేత మరల నీ యాశ్రమమును బ్రవేశింతమో యాలోచన చెప్పుము.

విదూ—మఱియొక యాలోచన యెందుకు? నీవు రాజవు కావా?

రాజు—అయిన నేమి?

విదూ—నీవారధాన్యములో నాఱవభాగము మాకు రావలె నని వెళ్లుదము.

రాజు—ఓయి మూర్ఖుఁడా! వీరలను పరిపాలించినందునకయి, రత్నరాసుల నయినను విడిచిపెట్టి చేకొనందగిన మఱియొక భాగధేయము లభించుచున్నది. చూడుము,

గీ. ప్రజలవలన భూమిపతులకు లభియించు
ఫలము క్షయము చెందఁ గలది యగును;
తాపసేంద్రు లిచ్చుతపముల యాఱవ
భాగ మక్షయముగఁ బరఁగు మాకు.

(నేపథ్యమునందు)—అహా! మేము కృతార్థుల మయితిమి.

రాజు—(చెవియిచ్చి) ఓహో! ఇది ధీరప్రశాంతమగుస్వరము, తపస్వులు కాఁబోలును!

[దౌవారికుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

దౌవా—దేవా! జయ మగుఁగాక! ఇద్దఱు ఋషికుమారులు వెలుపల నిలచి యున్నారు.

రాజు—అట్లయిన, వారి నాలస్యము చేయక లోపలికిం

దౌవా—తీసికొని వచ్చెదను. (అని వెళ్ళి ఋషికుమారులతోఁ బ్రవేశించుచున్నాఁడు) ఇటు ఇటు. పూజ్యులారా! (ఇద్దఱును రాజువంకఁ జూచుచున్నారు)

ప్రథ—అహో! ఈయనమూర్తి తేజోవంత మయ్యును విశ్వసనీయముగా నున్నది! ఋషులకంటె నతిభిన్నుఁడుకాని రాజునం దిట్లుండుట యుక్తమే. ఎట్లన—

చ. అరయఁగ సర్వభోగ్య మగు నాశ్రమమందితఁడుండు, నిత్యమున్
వరపరిపాలనంబునఁ దపఃఫల మాఱవపాలు గాంచు, నం
బరతల మంటు ఋష్యభిధ పావనరాజపదానుపూర్వమై
సరసతమీాఱఁ బాడు పటుచారణగీతములందు మాటికిన్.

ద్వితీ—గౌతమా! ఈ పార్థివుఁడు దేవేంద్రసఖుఁ డయిన దుష్యంతుఁడా?

ప్రథ—మఱి యేమి?

ద్వితీ—అట్లగుటచేతనే కదా!

చ. పురపరిఘాతి దీర్ఘభుజముల్ గల యీతఁడు శ్యామలాబ్ధి యా
వరణముగాఁగఁ గల్గు మహిభారము నొక్కఁడె పూను టబ్రమే!
సురయువతుల్ సురాహితులక్షోభలు పుట్టినచో జయార్థ మీా
వరదునధిజ్యకార్ముకము వాసవువజ్రముఁ గోరుచుండఁగన్.

ఇద్ద—(సమీాపమునకువెళ్ళి) రాజా! నీకు జయ మగుఁగాక!

రాజు—(పీఠమునుండి లేచి) మీాకు నమస్కరించుచున్నాను.

ఇద్ద—మీాకు మే లగుఁగాక!

(అని ఫలములు కానుక యిచ్చుచున్నారు)

రాజు—(నమస్కారపూర్వకముగా స్వీకరించి) మీా యాజ్ఞకయి వేచి యున్నాను.

ఇద్ద—మీరిక్కడ నుండుట యాశ్రమవాసు లెఱిఁగి మి మ్మొక్కటి ప్రార్థించుచున్నారు.

రాజు—వా రేమని యాజ్ఞాపించుచున్నారు?

ఇద్ద—పూజ్యులైన కణ్వమహర్షులు దగ్గఱలేనందున, రాక్షసులు యజ్ఞమునకు విఘ్నము చేయుదురు. కాఁబట్టి కొన్నిరాత్రులు మీరు సారథిద్వితీయులరై యాయుధపాణులై యుండి యీయాశ్రమమును సనాథమునుగాఁ జేయవలయునని.

రాజు—నా కది యనుగ్రహమేకదా!

విదూ—(రహస్యముగా) ఇప్పు డీ ప్రార్థన యనుకూలమయినదే.

రాజు—రైవతకా! ధనుర్బాణసహితముగా రథమ్మును గొనిరమ్మని సారథితో నాపలుకులుగాఁ జెప్పుము.

దౌవా—దేవా! జయమగుఁగాక! దేవర యాజ్ఞాపించునట్లు చేసెద. (అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు)

ఇద్ద—(హర్షముతో)

గీ. వినుము పూర్వులమార్గంబు ననుసరించు
నీకు నియ్యది యుక్తంబు నిక్కువముగ;
నవని నాపన్నరక్షణయాగమందు
దీక్షితులుగారె పౌరవుల్; ధీవిశాల!

రాజు—మీరు ముందుగా నడువుఁడి. నేనును మీవెనుకనే వచ్చెదను.

ఇద్ద—రాజా! నీకు జయమగుఁగాక! (అని నిష్క్రమించిరి)

రాజు—మాఢవ్యా! నీకు శకుంతలాదర్శన కుతూహలము గలదా?

విదూ—ప్రథమమున వెల్లువగాఁ బాఱుచుండెను గాని, యిప్పుడీ రాక్షసవృత్తాంతముచేత నొక్కబిందువయినను మిగులదయ్యెను.

రాజు—నాసమీపమున నుండువుగాని భయపడకు.

విదూ—ఎవ్వఁడునువచ్చి విఘ్నము చేయనియెడల, నేను నీరథమునకుఁ జక్రరక్షకుఁడ నయ్యెదను.

[ద్వారికుఁడు ప్రవేశించు చున్నాఁడు.]

ద్వా—స్వామీ! జయ మగుఁగాక! రథము సిద్ధముగా నుండి దేవరవారు విజయముచేయుటను గోరుచున్నది. మఱియు రాజధానినుండి యమ్మగారియాజ్ఞను బట్టుకొని కరభకుఁడు వచ్చి యున్నాఁడు.

రాజు—(ఆదరముతో) ఏమి? అమ్మగారు పంపినారా?

ద్వా—అవును.

రాజు—అట్లయినఁ దీసికొని రా.

ద్వా—ఆలాగే. (అని నిష్క్రమించి కరభకునితోడఁ బ్రవేశించి)—అదిగో రాజుగారు. సన్నిధికిం బొమ్ము.

కర—(దగ్గఱకు వెళ్ళి) స్వామీ! శుభమగుఁగాక! "నేఁటికి నాలవదినమునందు పారణ మానివేసి యుపవాసము చేయఁబోవుచున్నానుగాన, ఆదినమున దీర్ఘాయుష్మంతుఁడవగు నీవు దగ్గఱ నుండవలయు" నని యమ్మగారు తమ కాజ్ఞ యిచ్చియున్నారు.

రాజు—ఇక్కడఁ దపస్వికార్యము; అక్కడ గురుజనాజ్ఞ. రెండును దాటఁగూడనివే. ఇపు డేమి చేయుదును?

విదూ—త్రిశంకునివలె నంతరాళమున నిలువుము.

రాజు—నీపరిహాసము చాలింపుము; నిజముగా నా కేమియుం దోఁచకున్నది.

బడుటచేత శకుంతల మిక్కిలి యస్వస్థయైయున్నదా? ఆమెశరీర సంతాపనివారణార్థమా? అట్లయిన శీఘ్రముగా చికిత్స చేయుము. ఆమె కులపతియగు కణ్వుని రెండవ ప్రాణముగదా? నేనును వితాన యాగముయొక్క శాంతిజలము నా మెకొఱకు గౌతమిచేతి కిచ్చెదను.

(అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

ఇది విష్కంభము.

[తరువాత మన్మథావస్థ నటించుచు రాజు ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

రాజు—(నిట్టూర్పు పుచ్చి) ఆలోచించుచు

గీ. ఎఱుఁగుదుఁ దపః ప్రభావ; మాయిందువదన
కడుఁ బరాధీనురా లని యెడఁద నాకుఁ
దెలియు; నట్లయ్యు మనసు నా లలనమీఁది
నుండి మరలించుకొనఁ జాల కున్నవాఁడ.

(మదనబాధ నిరూపించి) పూజ్యుఁడైనయోపుష్పాస్త్రుఁడా! నీవును జంద్రుఁడును విశ్వసనీయులుఁగా గనఁబడుచు, కాముకజనమును మోస పుచ్చుచున్నారు. ఎట్లన—

ఉ. భూతలమందు నీదయిన పుష్పశరత్వము, నీరజారిదౌ
శీతకరత్వమున్, మదన! చెడ్డయసత్యము లయ్యె మాయెడన్
శీతకరుండు నిప్పులను జిమ్మఁగఁజొచ్చె హిమాంశుపాళిచే;
నీతతి వజ్రసారముల నీవు నొనర్చెదు పూవుటమ్ములన్.

ఓభగవానుఁడా! కామదేవా! నీకు నాయెడఁ గనికరము లేదా? (మదనబాధ నిరూపించి) పుష్పాయుధుఁడవైననీకీ తీక్ష్ణత్వ మెట్లు కలిగినది? ఆ! తెలిసినది!

గీ. వనధిలోపల బాడబవహ్నిఁబోలె
హరునికోపాగ్ని నీలోన నడఁగి యుండు;
నట్లు గాకున్న, బూడిద యైననీవు
వెచ్చ నగు టెట్లు మముబోఁటి విరహులకును?
అట్లుకాదు.

క. మరుఁడు సదా నాహృదయముఁ
గరమును బాధించుచున్నఁ, గామినికొఱకే
శరము లడరించుఁ గావునఁ
బరమాప్తుఁ డతండు నాకుఁ బరికింపంగన్.

భగవానుఁడ వైన కందర్పుఁడా! ఈప్రకారముగా నుపాలంభింపఁ బడుచున్నను నీకు నన్నుఁగూర్చి పరితాపము కలుగకున్నది!

గీ. ఎపుడు సంకల్పశతముల నీ వనంగ!
వడిగ నాచేతఁ బోషింపఁబడితి కానఁ
బూని చాప మాకర్ణాంతముగను లాగి
బాణమోక్షంబు నాపైనె వలయుఁ జేయ.

(ఖేదముతో కొంచెము నడచి) యజ్ఞకర్మ పరిసమాప్తినొందినందున సదస్యులచే వీడుకొల్పఁబడిన నేను విరహపీడనొందిన యీడెందము నెట్లు వినోదింపఁజేయుదును? (నిట్టూర్పు విడిచి) ఇప్పుడు ప్రియురాలిదర్శనమునకంటె నాకు శరణ్య మన్య మేదియు లేదు. కాఁబట్టి యామెనే వెదకెదను. (సూర్యునివంకఁ జూచి) ఈ యుగ్రమైన యెండవేళను లతావలయసంపన్నములైన మాలినీ తీరములయందు శకుంతల ప్రాయికముగా చెలికత్తెలతోడ విహరింపఁబోవుచుండును. అక్కడికే వెళ్ళెదను. (వెళ్ళిచూచి) ఈ బాలపాదపపంక్తులనుబట్టి యాకోమలాంగి యిప్పుడే వెళ్ళినదని యూహించెద. ఎట్లన—

గీ. అవిగో! నాయింతిచేతఁ గోయంగఁబడిన
పూలబంధనగోశముల్ మొగుడ వింక;
చాలఁ గిసలయచ్ఛేదముల్ పాలు గారు
చిచటఁ గన్పట్టుచున్నవి మృదువుగాను.

(స్పర్శసుఖము నిరూపించి) ఆహా! ఈప్రదేశము మహాత్తర మయిన గాలిచే మనోహరముగా నున్నది!

గీ. తోయజాతసువాసనతోడఁ గూడి
మాలినీతరంగజలకణాళిఁ దాల్చి
యనిల మిచట గాఢాలింగనార్హ మయ్యెఁ
గామతప్తమదీయాంగకముల కిపుడు.

(నడచి చూచి) నిజముగా శకుంతల ప్రబ్బచెట్లచేఁ జుట్టఁబడిన యీ లతామంటపమునందు సన్నిహితురా లయి యున్నది అట్లే కదా—

గీ. ఇవిగో ద్వారముకడఁ దెల్లయిసుకలోన
జఘనభారంబునను వెన్కఁ జాలలోఁతు
గాను ముందు ప్రక్కను నెత్తుగాను నున్న
క్రొత్తయడుగుజాడలు కనుంగొనఁగ నయ్యె.

కాఁబట్టి చెట్లచాటుననుండి చూచెదను. (వెళ్ళి, ఆప్రకార ముగాచేసి సంతోషముతో) ఆహా! ఇప్పుడు నేత్రసాఫల్యము కలిగి నది! నామనోరథప్రియతమురా లయినయామె కుసుమాస్తరణ శిలాపట్టము నధిశయనించి సఖులచే సేవింపఁబడుచున్నది. కానిమ్ము, వీరియేకాంతపు మాటలను వినియెదను. (అని చూచుచు నిలు చున్నాఁడు.)

[అప్పుడు యథోక్తవ్యాపార యగు శకుంతల సఖులతో
ప్రవేశించుచున్నది]

సఖులు—(విసరుచు సస్నేహముగా సఖీ! శకుంతలా! నీకీ తామ రాకుల గాలి హాయిగా నున్నదా?

శకుం—చెలులారా! ఏల విసరెదరు?

సఖు—(విషాదమును నటించి యొకరినొకరు చూచుచున్నారు

రాజు—పూజ్యురాలయిన శకుంతల యెంతయు నస్వస్థచిత్త రాలుగాఁ గనఁబడుచున్నది. (ఆలోచనతో) అది యాతపదోషమో! మదనదోషమో! ఈ రెంటిచేతను నని నాకుఁ దోఁచుచున్నది. సందేహ మెందుకు?

చ. స్తనములయం దుశీరమును జాఱినయట్టిమృణాలహారమున్
గొనర లతాంగిమేను కడుఁ బొల్పరి యుండియు శోభ చెందెడున్;
దనరు నిదాఘమన్మథులతాఁకునఁ దాపము తుల్యమౌచు; నై
నను నిటు లోయగం బిడుగుణం బల గ్రీష్మమునందు లేదెటన్.

ప్రియం—(రహస్యముగా) అనసూయా! ఆ రాజేంద్రునియొక్క ప్రథమదర్శనము మొదలుకొని శకుంతల గాఢానురాగముచేత వెత నొందుచున్నది. అతనినిమిత్తముననే యీమెకీ తాపము కలుగు చున్నదా యేమి?

అన—సఖీ! నాకును మనసునం దీశంకయే కలుగుచున్నది. కానీ, ఇప్పుడీమె నడిగెదను. (ప్రకాశముగా) చెలియా! నిన్నొక్కటి యడుగవలసి యున్నది. నీకు సంతాప మధికముగా నున్నదిగదా?

రాజు—ఇప్పుడు చెప్పక తీఱదు.

గీ. చంద్రకిరణంబులను బోలె స్వచ్ఛమైన
యీమెసుమృణాలహారంబు లిపుడు కరము

సవిగో నలు పెక్కు దుస్సహమైనయట్టి
గ్రీష్మమును దెల్పుచున్నవి కేవలమును.

శకుం—(పూలపాన్పునుండి సగముగలేచి) సఖీ! ఏమి తెలియఁ గోరెదవు?

అన—సఖీ! శకుంతలా! కామవిషయమైన వృత్తాంతములకు నకు మే మరమర లేనివారము గదా? పురాణేతిహాసములయందు విర హుల విషయమయి విన్నయవస్థ యిప్పుడు నీయందు నాకుఁ గన బడుచున్నది. నీ కీ యాయాస మెందువలనఁ గలిగినదో చెప్పు. వికార కారణము యథార్థముగాఁ దెలియక ప్రతిక్రియ కారంభింపరాదు కదా?

రాజు—నాకుఁ బుట్టినయూహయే యనసూయకును గలిగినది.

శకుం—(తనలో) నాకాయాసము బలముగానున్నది. అయి నను వీరికి వేగిరము తెలుపుటకు శక్తురాలను గాకున్నాను.

ప్రియం—సఖీ! ఈమె చెప్పినది బాగుగనున్నది. నీవ్యాధి నేల యుపేక్ష చేసెదవు? నీవు నానాఁటికి చిక్కుచున్నావు. లావణ్యసహిత మయిన ఛాయ యొక్కటియే నిన్ను విడువకున్నది.

రాజు—ప్రియంవద సత్యమే పలికినది. అవును.

ఉ. మొగమునఁ జెక్కు లెండెఁ, గుచములు కఠినత్వముతూలె భ్రామ్యనన్
వగచెడి సోలె నెన్నడుము; వంగెను మూఁపులు; మేను పాండురం
బగుచుఁ దనర్చె; నియ్యువతి యాకులు శోషిలి గాలి సోఁక కే
తగియెడు మాధవీలతవిధంబున, దర్పకతాపబాధచే
నగపడె శోచనీయయు బృహత్ప్రియదర్శన యౌచు నెంతయున్.

శకుం—(లజ్జతో) సఖీ! మీకుఁ జెప్పక మఱి యెవ్వరికిఁ

జెప్పుదును? మఱి యేల చెప్పవందురేని, ఇప్పుడు చెప్పిన మి మ్మాయాసపెట్టినదాన నగుదును.

సఖు—అందుచేతనే ని న్నింత నిర్బంధపెట్టుచున్నాము. దుఃఖమును చెలులు పంచుకొన్నప్పుడుగదా వేదన సహ్యముగా నుండును?

రాజు—

చ. సమసుఖదుఃఖలై పరఁగు సారసనేత్రలు తన్ను వేఁడుటన్
నుసుఖత హృద్గతార్తికథ సుందరి తెల్పక మాన దింక; నే
త్రము లటువిప్పి యాశమెయిఁ దత్సతి పల్మఱు నన్నుఁజూచినన్,
హిమకరసన్నిభాస్య యిపు డేమనునో విన భీతి పుట్టెడున్.

శకుం—(లజ్జతో) ఈ తపోవనరక్షకుఁ డయివచ్చిన రాజేంద్రుఁ డెప్పుడు నాదృష్టిపథమునఁ బడెనో—(అని సగముచెప్పి లజ్జనటించుచున్నది)

సఖు—ప్రియసఖీ! చెప్పు చెప్పు.

శకుం—అప్పటినుండియు నాతనియందలి యభిలాషచేత నిటువంటి యవస్థపాలైనదానను.

రాజు—(హర్షముతో) చిరకాలమునకు వినఁదగినమాట వింటిని.

గీ. జంతువితతికి గ్రీష్మావసానమునను
జలధరశ్యామ మగు దివసంబుఁ బోలె,
నించువిలుకాఁడె నా తాపహేతువయ్యె
నతఁడు తాపనివారకుఁ డయ్యె నిపుడు.

శకుం—మీ కిది యనుమత మయ్యెనేని, ఆరాజేంద్రుఁడు నాయెడ దయచూచు మార్గము చూడుఁడు. లేకున్న నిఁక నాకు నీళ్ళు విడువుఁడు.

రాజు—ఇది యాలోచించి చెప్పినమాట కాదు. కాముకుల కెప్పుడును వివేక ముండదుగదా ?

ప్రియం—(రహస్యముగా) అనసూయా! దీనికి కామ మతి దూరము వెళ్ళినది. ఇంకఁ గాలహరణమున కోర్వఁజాలదు. ఈమె మనసునం దగిలినవాఁడు పూరువంశభూషణుఁడు. కాఁబట్టి యీమె యభిలాష కొనియాడఁదగినదే.

అన—(రహస్యముగా) చక్కఁగాఁ జెప్పినావు.

ప్రియం—సఖీ! మేలు! నీకుఁ దగినకోరిక కోరినావు! మహా నది రత్నాకరమును విడిచి మఱి యెక్కడ చేరును!

అన—ఎలమావితప్ప చిగిర్చిన మాధవీలతకుఁ దగినవృక్షము మఱి యేదియున్నది?

రాజు—విశాఖ చంద్రకళ ననుసరించునేని, అందు చిత్రమే మున్నది?

అన—మన చెలియొక్క మనోరథమును శీఘ్రముగాను గూఢముగాను సమకూర్చుట కిప్పు డేమి యుపాయము?

ప్రియం—శీఘ్రముగా చేయవచ్చును గాని గూఢముగా చేయుటమాత్ర మాలోచనీయము.

అన—ఏల?

ప్రియం—ఓసీ! ఆరాజేంద్రుఁ డీమెయందు ప్రేమాస్పదము లైన చూపులచే నభిలాషను గనఁబఱుచుచు నిన్నాళ్ళును నిద్రలేక పోవుటచేతఁ గృశించినట్లు కనఁబడుచున్నాఁడు.

రాజు—(తన్నుఁ జూచుకొని) నిజముగా నేనట్టి వాఁడనే యయినాఁడను. అవునుగదా!

చ. ఉరవగు లోనితాపమున నష్టములై ప్రతిరాత్రియున్ భుజో
పరిఁ గను క్రేవలం దొరఁగు బాష్పములన్ మణికాంతి మాయుబం
గరుకడియంబు జ్యాలతికకాయల నించుక నిల్చి జాఱఁగా
మరి మనికట్టునుండి పలుమాఱును జైకెగఁ ద్రోయనయ్యెడున్.

ప్రియం—(ఆలోచించి) చెలీ! శకుంతల నాతని కొక మదన లేఖ వ్రాయనిమ్ము. పూవులలోఁ బెట్టి దేవతాప్రసాద మను మిషచేత నాతనిచేతిలో నుంచెదను.

అన—అనాయాసకరమయిన యీ యుపాయము నా కెంతో యనుకూలముగా నున్నది. శకుంతల యేమనునో!

శకుం—మీ యాజ్ఞ కన్యవిధముగాఁ జేయఁ గలుగుదునా?

ప్రియం—అట్లయిన మృదుపదములతో నొక పద్యమును రచించుట కాలోచింపుము.

శకుం—చెలియా! ఆలోచించెదను గాని, అతఁ డాదరింపఁ డేమోయని నా హృదయము కంప మొందుచున్నది.

రాజు—ఓసీ పిఱికిదానా!

ఉ ఎవ్వఁడు నిన్ను నాదరణ మింక నొనర్చునో యంచు నెంచెదో
జవ్వని! యాతఁ డిష్టు సరస న్నిను గోరుచు నున్నవాఁ డిటన్;
క్రొవ్వున నెవ్వఁ డైన సిరిఁ గోరిన వచ్చును రాకపోవుఁ; దా
నెవ్వని లక్ష్మి వేఁడు నతఁడీకొనకుండునె యెన్నఁడేనియున్?

ప్రియం—ఓసీ! నీ సౌందర్యము నవమానించుకొనుచున్నావు! శరీరతాపమును జల్లపఱిచెడు శరత్కాలపు వెన్నెల నెవ్వఁడు బట్ట చాటు పెట్టుకొని వారింపఁ జూచును?

శకుం—(చిఱునవ్వుతో) ఇప్పుడు మీ యాజ్ఞకు బద్ధురాల నయ్యెదను. (అని కూరుచుండి యాలోచించుచున్నది.)

రాజు—ఇది మంచిసమయము. కన్నుల దెప్పవేయక యిప్పుడ ప్రియురాలిని జూచెదను. ఇదిగో,

గీ. పద్యము రచించుచున్న యాపద్మనయన
బొమలు పైకెత్తి చింతించు ముద్దుమొగము
పులకితము లైనయట్టి కపోలములను
దెలుపుచున్నది నామీఁదఁ గలుగువలపు.

శకుం—సఖీ! నేనొకగీతము నాలోచించితిని. వ్రాయుటకుఁ దగిన సాధనములు దాపున నేమియు లేవు.

ప్రియం—ఇదిగో చిలుకపొట్టవలె మృదువుగానున్న యీతామరాకుమీఁద గోళ్ళతో నక్షరములను వ్రాయుము.

శకుం—(చెప్పినప్రకారముగా చేసి) చెలులారా! దీనియర్థము చక్కఁగా పొసఁగియున్నదో లేదో వినుఁడి.

సఖు—అవహితల మయి యున్నాము.

శకుం—(చదువుచున్నది.)

గీ. నీమహృదయంబు లేశంబు నేనెఱుంగ,
కాముఁడు నిర్దయుం డయి రేయిఁ బగలు
నకట! నీపొందు కోరు నాయంగకముల
నొకటఁ దపియింపఁజేయుచు నున్నవాఁడు.

రాజు—(చటుక్కున నెంతఁజేరి)

గీ. ఉవిద! మరుఁడు నిన్ దపియింపుచున్నవాఁడు;
కాని, సరిగ నన్ దహియింపఁగానె చొచ్చె;
దివస మల్లశశాంకు బాధించునంత
తీక్ష్ణముగఁ గుముద్వతిని బాధించు నెట్లు?

సఖులు—(చూచి హార్షముతో లేచి) అతిశీఘ్రఘలబ్ధ మనోరథుఁడవైన నీకు స్వాగతము.

శకుం—(లేవఁబోవుచున్నది)

రాజు—ఆయాస మక్కఱలేదు.

గీ. విరులశయ్యను బొరలియు, వేగముగను
వాడు బిసఖండముల తావితోడఁ దగియు,
ప్రబలపరితాపభరమునఁ గ్రాఁగునీదు
తనుతరాంగము లుపచారమునకుఁ దగవు.

అన—దేవరవా రిక్కడ శిలాతలమున దయచేయవలెను.

రాజు—(కూరుచున్నాఁడు)

శకుం—(లజ్జకలదియై యున్నది)

ప్రియం—మీయిరువురకుంగల యన్యోన్యానురాగము ప్రత్యక్షమే. అయినను సఖిస్నేహము నన్నుఁ జెప్పినదానినే మరలఁ జెప్పునట్లు పురికొల్పుచున్నది.

రాజు—కళ్యాణీ! దాఁచవలదు. చెప్ప నిష్టము గలదానిని జెప్పకుండుట పరితాపమును బుట్టించును.

ప్రియం—రాజు తనదేశములోని యాపన్నులయిన వారి దుఃఖోపశమనము చేయవలయును. ఇది మీధర్మము కదా!

రాజు—అంతకంటె నుత్కృష్టధర్మము లేదు.

ప్రియం—అట్లయిన మాప్రియసఖి నిన్ను గుఱించి కామదేవునిచే నిటువంటియవస్థ పొందింపఁబడినది. కాఁబట్టి యనుగ్రహించి దీనిబ్రతుకు నిలుపఁదగును.

రాజు—ఓ శుభాంగీ! ఈప్రార్థన మాయిరువురకును సామాన్యము. సర్వవిధముల నాకిది యనుగ్రహము.

శకుం—(ప్రియంవదనుజూచి) చెలీ! అంతఃపురవధూవిరహము చేత సంతాపించుచున్న రాజశ్రేష్ఠుని నీ వేల నిర్బంధించెదవు?

రాజు—గీ. నాదుహృదయస్థురాలవై నాతి! నీవు
నను ననన్యపరాయణు నన్యగతిని
దలఁచి తేనియు, స్మరబాణతతులఁ గొట్టఁ
బడియు నీవాక్యహతిఁ గొట్టబడుదు మరల.

అన—మిత్రుఁడా! రాజులు బహుకాంతాప్రియులని విను చుందుము. కాఁబట్టి మాప్రియసఖిని బంధుజనులకు దుఃఖము కలుగ కుండునట్లుగా నాదరింపుము.

రాజు—కళ్యాణీ! పెక్కుమాట లేల?

క. బహుకాంత లయిన మత్కుల
మహాప్రతిష్ఠాకరములు మఱిరెండె యగున్
రహిని సముద్రరశన యగు
మహియును, మీనెచ్చెలి యగుమహిళామణియున్.

సఖు—మేము సంతుష్టి పొందినారము.

ప్రియం—(దృష్టి సారించి) అనసూయా! ఇదిగో! ఈవంక దృష్టి నిగిడించుచు వేడుకతో లేడిపిల్ల తల్లి నేలాగున వెదకుచున్నదో చూడు. దానిని తల్లితోఁ గూర్తము రమ్ము.

(అని యిద్దఱును వెళ్ళఁబోవుచున్నారు)

శకుం—సఖులారా! నే నసహాయురాల నగుదును. మీలో నొకరు నాయొద్దకు రండు.

సఖు—భూమికంతకు రక్షకుఁ డయినవాఁడే నీచెంత సహా యుఁడుగా నున్నాఁడు. (అని వెళ్ళుచున్నారు)

శకుం—హా! సఖు లెట్లు వెడలిపోయిరి!

రాజు—నీకు సంభ్రమ మెందుకు? ఈ సేవకజనుఁడు నీ సమీపముననే యున్నవాఁడు.

ఉ. చల్లనివై శ్రమం బడఁపఁజాలిన తామరపాకు వీవనల్
మెల్లనఁ గొంచు వీచుదునొ మిక్కిలి శీతలమైన వాయువున్?
సల్లలితారుణాబ్జసదృశం బగు నీ చరణద్వయంబు నో
పల్లవపాణి! నా తొడలపై నిడి హాయిగఁ బట్టువాఁడనో?

శకుం—మాననీయు లయినవారియెడ నపరాధము చేయఁజాలను. (అని లేచి వెళ్ళఁబోవుచున్నది.)

రాజు—సుందరీ! ఇప్పు డెండ చల్లారలేదు. నీ శరీరస్థితియు నీలాగున నున్నది.

క. నలినీదళకల్పితమై
వెలయు కుచావరణ మున్న విరిపానువు ని
మ్మ్రల విడిచి యెండలో నెట
కలఘుకృశాంగములతోడ నరిగెద వఃలా?

(అని బలవంతముగా నామెను మరల్చుచున్నాఁడు.)

శకుం—పౌరవా! సౌశీల్యమును గాపాడుము. మన్మథపీడితురాల నైనను నేను స్వతంత్రురాలనుగాను.

రాజు—భీరూ! గురుజనులవలనిభయము విడువు. ధర్మవేత్తయుఁ బూజ్యుఁడు నగు కులపతి యిందునకయి నీయందు దప్పు పట్టఁడు. ఇంతియె కాదు,

గీ. పడఁతి! రాజర్షి కన్యలు పలువు రిలను
వలచి గాంధర్వవిధిచేత వలయువారిఁ
బరిణయం బయి తముఁ గన్నవారిచేతఁ
గ్రడఁబడి రని వినలేదె పూర్వమందు?

శకుం—ఆర్యా! ఇప్పుడు నన్ను విడువుము. మరల సఖీజనులఁ గని యనుమతింబు వడసి వచ్చెద.

రాజు—ఆలాగుననే విడిచెదను.

శకుం—ఎప్పుడు?

రాజు—గీ. లలన! యపరిక్షతముఁ గోమలంబు నైన
క్రొత్తపూఁదేనె భృంగఁబు క్రోలినట్లు
నీయనుగ్రహమునఁజేసి నే నొకింత
తవిలి నీయధరసుధను నే ద్రావుపిదప.

(అని యామెముఖము నెత్తఁబోవుచున్నాఁడు)

శకుం—(నాట్యముచే మోము త్రిప్పుకొనుచున్నది.)

[తెరమఱుఁగున.]

ఓ చక్రవాక కాంతా! నీ సహచరుని వీడ్కొనుము. రాత్రి సమీపించుచున్నది.

శకుం—(ఆలకించి తొట్రుపాటుతో) ఓ పౌరవా! సందేహము లేదు. నా దేహస్థితిని దెలిసికొనుటకయి పూజ్యురాలయిన గౌతమి యిచ్చటికి వచ్చుచున్నది. ఆ కొమ్మలచాటున దాఁగి యుండుము.

రాజు—ఆలాగుననే. (అని దాఁగుకొనుచున్నాఁడు.)

[అంత, చేత పాత్రమును బట్టుకొని గౌతమియు సఖులును ప్రవేశించుచున్నారు.]

సఖు—అమ్మా! గౌతమీ! ఈలాగు. ఈలాగు.

గౌత—(శకుంతలవద్దకు వచ్చి) బిడ్డా! కాఁక నొందిన నీ దేహము చులుకగా నున్నదా?

శకుం—అమ్మా! కాఁక నా కిప్పుడు విశేషముగా నున్నది.

గౌత — మంత్రించిన యీ దర్భోదకముచేత నీశరీరము స్వస్థ పడును. (అని శకుంతల శిరస్సుమీఁదఁ జల్లి) ఓబిడ్డా! ప్రొద్దుప్రాలు చున్నది. పర్ణశాలకు వెళ్ళుదము రమ్ము.

(అని లేచుచున్నారు.)

శకుం — (మనసులో) ఓహృదయమా! మొదటనే యనా యాసముగా సంప్రాప్త మయిన మనోరథమునందును పిఱికితనమును విడువ వైతివి. ఇప్పుడు మించె నని పశ్చాత్తాపపడుచున్న నీకు సంతాప మెట్లు పోవును? (మఱియొకయడుగు నడచి, ప్రకాశముగా) సంతాపమును బోఁగొట్టెడి యో తీవెగుంపా! మరలి వచ్చి ని న్ననుభ వించుటకు సెలవు వేఁడెదను.

(అని దుఃఖముతోఁ జెలులతోఁగూడ నిష్క్రమించినది.)

రాజు — (పూర్వస్థానమునకు వచ్చి నిట్టూర్పు విడిచి) ఆహా! అభీప్సితకార్యసిద్ధికి విఘ్నము లెన్నియైనను దటస్థించునుగదా!

గీ. మాటి కధరంబు ప్రేళ్ళతో మాటికొనుచు
నడ్డగింపుమాటలను విహ్వలతఁ జూపి
మూఁపువంక ద్రిప్పిన కల్కిముద్దుమోము
లేవనెత్తియు ముద్దిడలేకపోతి!

నే నిప్పు డెక్కడకుఁ బోవుదును? ప్రియురా లనుభవించి విడిచిన లతావలయములుగల యిక్కడనే ముహూర్తమాత్ర ముండెదను. (అంతటను జూచి)

మ ఇది యాకన్నియ మున్ బరున్నశిలపై నింపొందు పూశయ్య; యి
య్యది గోట న్నళినీదళంబుపయి వ్రాయంగన్నసల్లేఖ; య
ల్లది హస్తంబుననుండి జాఱిన బిసాలంకార; మీక్షించియున్
గదలంజాలను శూన్యవేతసలతాగారంబునం దుండియున్.

[తెరమఱుఁగున]

ఓ రాజా!

సాయంకాలమునందుఁ జేయఁదగు భాస్వద్యజ్ఞకర్మోత్కరం

బాయూరీతుల సాగుచుండఁగను సంధ్యామేఘవిచిత్రంబులై

యాయగ్నిప్రభ నొప్పు వేదికడ నత్యంతోగ్రరాత్రించర

చ్ఛాయల్ పెక్కుబహుప్రకారముల సంచారంబుగావించెడున్.

రాజు—ఇదె యిదె వచ్చుచున్నాఁడను.

(అందఱు నిష్క్రమించిరి.)

చతుర్థాంకము.

•••○◉○•••

రంగము — ఋషివనము.

[అప్పుడు పూలుకోయుట నభినయించుచు అనసూయయు,
ప్రియంవదయుఁ బ్రవేశించుచున్నారు.]

అన—ఓసీ! ప్రియంవదా! మనశకుంతల గాంధర్వవివాహ విధి
తగినభర్తను బరిణయ మయిన దని నామనస్సునకు సంతోషము
నే యున్నదికాని యిది యొక్కటి యాలోచింపవలయును.

ప్రియం—ఏది?

అన—ఇప్పు డా రాజేంద్రుఁడు యజ్ఞముపరిసమాప్తి నొందించి
ఋషులచేత వీడుకోల్పఁబడినవాఁడయి తనపురమును బ్రవేశించి
అంతఃపురము చూచినతరువాత నిక్కడివృత్తాంతమును తలపెట్టునో
పెట్టఁడో!

ప్రియం—ఆ విషయమున దిగు లొందకుము. అటువంటి రూప

విశేషముగా గుణాభావముగా నుండును. ఇఁక నేమంటివేని, ఇప్పుడీవృత్తాంతమును విని, కణ్వమహాముని యేమి సెలవిచ్చునో తెలియదు.

అన—ఆయన యభిమత మెట్లుండునో నేనెఱుఁగుదును.

ప్రియం—ఎట్లు?

అన—మొదటినుండియు గుణవంతునకుఁ గన్య నీయవలయు ననియే యాయన సంకల్పము. అది దైవమే సమకూర్చినప్పుడు వారనాయాసముగాఁ గృతార్థు లగుదురు.

ప్రియం—(పూలబుట్టనుచూచి) చెలియా! ఈకోసినపూవులు దేవతాపూజకుఁ జాలునుగదా!

అన—మఱియు మనము ప్రియసఖి యైన శకుంతలయొక్క సౌభాగ్యదేవతకుఁగూడ పూజ చేయవలెను.

ప్రియం—అవును. (అని మరల పూలు కోయుచున్నారు)

[తెరమఱుఁగున]

ఓహో! ఇదిగో నేను వచ్చినాఁడను.

అన—(ఆలకించి) సఖీ! అతిథిమాటలాగున నున్నది!

ప్రియం—శకుంతల పర్ణశాలయొద్దనే యున్నది. (ఆలోచించి) కాని నేఁ డామెమనసుమాత్రము మఱియొకచోట నున్నది.

అన—అట్లయిన, పూవు లింతేచాలును. వెళ్ళుదమురమ్ము.
(అని యిద్దఱును నడిచిరి)

[మరల తెరమఱుఁగున]

ఓసీ! అతిథిని బరాభవించితివి!

గీ. ఎవనినో తదేకచింతతో నెంచుకొనుచు
నెదుట నున్నతపోధను నెఱుఁగవు. నను;

మగుడఁదెల్పిన నతఁడు నిన్ మఱచుగాక
మత్తుఁ డెద వెన్కవనిమాట మఱచునట్లు.

ప్రియం—అయ్యో! అప్రియమే సంభవించినది! పరధ్యానము చేత శకుంతల పూజార్హులైన యెవ్వరియెడలనో యపరాధము చేసినది. (ముందువంకఁజూచి) అదిగో ముక్కుననే కోపముండు దుర్వాస మహర్షి. ఆతఁ డీప్రకారముగా శపించి దుర్వారకోపముతో మహా వేగముగాఁ బోవుచున్నాఁడు. అగ్నిలేక దహించుటకు మఱియెవ్వఁడు శక్తుఁ డగును?

అన—ప్రియంవదా! నీవు పోయి పాదములమీఁదఁ బడి యాతని మరలింపుము. ఇంతలో నే నర్ఘ్యోదకమును గొనివచ్చెదను.

ప్రియం—ఆలాగే. (అని నిష్క్రమించుచున్నది)

అన—(ఒకయడుగు నడచి తొట్రుపాటుతో) అయ్యో! తొందరపడి నడుచుటచేత పుష్పపాత్ర జాఱి నాచేతిలోనుండి పడి పోయినది! (అని పూవులను ప్రోగుచేయుచున్నది)

ప్రియం—(మరల వచ్చి) సఖీ! స్వభావకుటిలుఁ డయిన యతఁ డెవ్వరిప్రార్థన నంగీకరించును? అయినను, అతని నెట్లో కొంత సదయునిగాఁ జేసి వచ్చితిని.

అన—(చిఱునవ్వుతో) అతనియెడ నదియుగొప్పయే. చెప్పు.

ప్రియం—ఎంతప్రార్థించినను మరలకున్నప్పుడు నే నిట్లు విన్నవించితిని—"దేవా! ఇది ప్రథమ మగుట విచారించి మీ తపః ప్రభావ మెఱుఁగని యీ బిడ్డయెడఁ గల యీ యొక్కయపరాధమును క్షమింపఁదగును."

అన—తరువాత, తరువాత

ప్రియం—తరువాత నతఁడు—"నా వచన మన్యథా కాఁ

గూడదు. అయినను, ఆనవాలుగా నిచ్చిపోయిన యాభరణమున జూపఁగానే శాపవిముక్తి యగును.'' – అని పలికి తనంత నంతర్హితుఁడయ్యెను.

అన—ఇప్పు డూఱడిలి యుండవచ్చును. ఆ రాజేంద్రుఁడు తాను వెళ్లునప్పుడు స్మరణార్హ మగునని తనపేరు చెక్కిన యుంగరమును స్వయముగానే శకుంతలచేతికిఁ బెట్టినవాఁడు. కాఁబట్టి తగిన యుపాయము శకుంతలచేతిలోనే యున్నది. మన మిఁక దేవకార్యమును నిర్వర్తింతము రమ్ము. (అని నడచుచున్నారు.)

ప్రియం—(చూచి) అనసూయా! ముఖ మెడమచేతిపై నుంచుకొని చిత్తరువుబొమ్మవలె మనప్రియసఖి యెట్లున్నదో చూడు. మగనిమీఁది చింతచేతఁ దన్నుఁదానే యెఱుఁగ కున్నది. ఇఁక నతిథివిషయమునఁ జెప్పనేల?

అన—ప్రియంవదా! ఈ వృత్తాంతము మన యిద్దఱినోటనే యుండవలయును జుమీ. స్వభావమృదులయైన ప్రియసఖిని రక్షింపవలయునుగదా?

ప్రియం—నవమాలికను వేఁడినీళ్ళ నెవ్వఁడు తడుపును?

(అని యిద్దఱును నిష్క్రమించిరి.)

ఇది విష్కంభము

రంగము—ఋష్యాశ్రమప్రాంతము.

[అప్పుడు నిద్రనుండిలేచి కణ్వశిష్యుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

శిష్యు—ప్రవాసమునుండి వచ్చిన పూజ్యుఁ డయిన కణ్వమహర్షి నన్ను వేళచూచి రమ్మని పంపెను. బయలవెలి రాతి నొంత

యవశిష్ట మున్నదో చూచెదను.' (అని కొంచెము నడచి చూచి) అయ్యో! తెల్లవాఱిపోయెను! అట్లేకదా?

చ. ఒకదెస నస్తశైలమున నోషధినాథుఁడు పోవుచున్నవాఁ;
డొకదెస భాస్కరుం డుదయమొందె ననూరపురస్సరంబుగా;
నొకసమయంబునందె వ్యసనోదయముల్ గనె రెండు తేజముల్,
ప్రకటసుఖంబు దుఃఖమును బ్రాణుల కిట్లని తెల్పు కై వడిన్.

మఱియును,

గీ. సోముఁ డంతర్హితుఁడు గాఁగ శోభ యెడలి
చూడనగు నల్లకుముదిని సొబగు తూలి;
వనితలకు వల్లభవియోగజనిత మైన
దుఃఖములె కావె యత్యంతదుస్సహములు?

అన—(ప్రవేశించి తెరమాటున) ఈవిధముగా విషయసుఖ మెఱుఁగని ఋషులకును దెలిసి యున్నప్పుడు, రాజు శకుంతలయెడఁ జేసినది గొప్ప యన్యాయమే.

శిష్యు—ఇప్పుడు హోమవేళ యయినదని గురువులకు నివేదించెదను. (అని వెళ్ళుచున్నాఁడు.)

అన—నాకిది తెలిసినను నే నేమిచేయఁగలను? నాకేమి పని చేయుటకును గాళ్లును జేతులు నాడకున్నవి. సత్యసంధుఁడు కాని యాతనియెడఁ దగులునట్లు చేసి మన చెలికత్తెను శూన్యహృదయనుగాఁ జేసెను గనుక మన్మథుఁ డిఁకఁ గృతార్థుఁ డౌనుగాక! (ఆలోచించి) ఒకవేళ దుర్వాసునిశాపమే యతని కీమఱపును గలిగించుచున్నదేమో! అట్లు గాకున్న, ఆ రాజేంద్రుఁ డటువంటిబాసలు చేసి యింత కాలము లేఖనైన నేల వ్రాయకుండును? కాఁబట్టి యీ యుంగరము గుఱుతుగా నాతని కంపవలెను. ఎప్పుడును దుఃఖముల

పాలయ్యెడి యీతాపసజనము నెవ్వఁడు మన్నించును? ప్రవాసమునుండి వచ్చినతండ్రి యైనకణ్వునకు, శకుంతల దుష్యంతునికిఁ బరిణయమై గర్భవతియైన సంగతిని నివేదించుట కుద్యుక్తురాలనయినను, నా సఖియెడఁ దప్పుపట్టునేమోయని విన్నవింపఁ జాలకున్నాను. ఈవిధముగా మించిన దానికి మన మేమిచేయఁగలము?

ప్రియం—(ప్రవేశించి హర్షముతో) సఖీ! శకుంతలయొక్క ప్రయాణోత్సవమును నడుపుట కయి త్వరగా రమ్ము.

అన—సఖీ! అది యెట్లు?

ప్రియం—విను. నే నింతకుమునుపు సుఖముగా నిద్ర పట్టినదేమో యడుగుటకు శకుంతలయొద్దకు వెళ్ళితిని.

అన—తరువాత తరువాత?

ప్రియం—అప్పుడు సిగ్గుచేతఁ దలవంచుకొని యున్నయామెను గౌఁగిలించుకొని కణ్వుఁడే స్వయముగా నిట్లు శ్లాఘించెను. "కన్నులఁ బొగ గ్రమ్ముకొని యున్నను భాగ్యవశముచేత సోమయాజిచేతి యాహుతి యగ్నిహోత్రములోనే పడినది. బిడ్డా! మంచిశిష్యున కిచ్చిన విద్యవలెనే నీవును నాకు సంతోషహేతువ వైతివి; ఇప్పుడే ఋషులను దోడిచ్చి నిన్ను నీ భర్తసన్నిధికిఁ బంపెదను."

అన—తండ్రియైన కాశ్యపున కీ వృత్తాంత మెవ్వరు చెప్పిరి!

ప్రియం—అగ్నిహోత్రగృహమునఁ బ్రవేశించినప్పు డాతనికి ఛందోబద్ధ మయినయొక యశరీరవాక్కు చెప్పినది.

అన—(విస్మయముతో) అది యేదో చెప్పు.

ప్రియం—(దేవభాషతో)

గీ. దహనమును జమ్మికొమ్మలోఁ దాల్చినట్లు,
భూతలసమృద్ధి కొఱకు నీ పుత్రికయును

దనుకడుపున దుష్యంతదత్త తేజ
మును ధరించి యున్నది సుమ్ము, భూసురేంద్ర!

అన——(ప్రియంవదను గౌగిలించుకొని) సఖీ! నాకు సంతోషముగా నున్నది. బహుసంతోషముగా నున్నది. కాని యిప్పుడే శకుంతల యత్తింటికిఁ బంపఁబడుచున్నదగుటచే నా సంతోషము కొంత చింతతోఁగూడిన దైనది.

ప్రియం——సఖీ! మనచింత కేమి? ఆమెను వినోదింపఁజేయుదము. అందువలన మన శకుంతల సుఖపడనీ.

అన——చెలీ! అట్లయిన, నేనీ మామిడికొమ్మం దగిలించిన కొబ్బరియాకులబుట్టలోఁ జిరకాలమునుండి యామెనిమిత్తమే దాఁచి యుంచిన పొగడపూలదండను నీవు పట్టుకొని రమ్ము. నేనింతలో నా మెకు గోరోజనముతోను తీర్థమృత్తికతోను చెఱుకుచిగుళ్ళతోను మంగళార్థ మయి మైపూఁతను జేసెదను.

ప్రియం——ఆలాగే చేయుము. (అనసూయ వెళ్ళఁగాఁ ప్రియంవద పూలదండను గైకొనుచున్నది.)

[తెరచాటున]

గౌతమీ! శార్ఙ్గరవశారద్వతులను శకుంతలను దీసికొనుపోవుటకై నియమింపుము.

ప్రియం——అనసూయా! వేగిరము రమ్ము. ఇదిగో హస్తినాపురమునకు వెళ్లెడుఋషులు సందడించుచున్నారు.

అన——(ప్రవేశించి చేయి పట్టుకొని) సఖీ! పోదమురమ్ము.

(అని. నడుచుచున్నారు.)

ప్రియం——(చూచి) ఇదిగో సూర్యోదయవేళకే తలయంటుకొని, నీవారాక్షతలను జేతఁబట్టుకొని యాశీర్వదించెడి ఋషిభార్య

లచే శ్లాఘింపఁబడుచు, శకుంతల యిక్కడనేయున్నది. ఈమెయొద్దకు వెళ్ళుదము. (అని సమీపమునకు వెళ్ళుచున్నారు.)

[అప్పుడు పయిన చెప్పిన పరివారముతో శకుంతల ప్రవేశించుచున్నది.]

మొదటిఋషిపత్ని—(శకుంతలతో) బిడ్డా! భర్తయొక్క బహుమానసూచకముగా "పట్టపుదేవి" నామమును పొందుమా.

రెండవది—బిడ్డా! వీరమాతవు గమ్ము.

మూడవది—చిన్నదానా! మగనిమన్ననను బొందుము.

(అని దీవించి గౌతమి తప్ప తక్కినవారు నిష్క్రమించిరి.)

సఖులు—(దగ్గఱగా వెళ్ళి) సఖీ! మంగళస్నానముచేసితివా?

శకుం—నాసఖులారా! రండి. ఇక్కడ గూర్చుండుఁడు.

సఖు—(మంగళపాత్రమును బుచ్చుకొని కూరుచుండి) సఖీ! సరిగా నుండుము. మేము నీకు మంగళప్రదమయిన యలంకారమును జేసెదము.

శకుం—ఇదినాకు మిక్కిలి యాదరణీయము. ఇఁక నాకు సఖులచేతియలంకారము దుర్లభముగదా!

(అని కన్నీరు విడుచుచున్నది.)

సఖు—సఖీ! ఇట్లు శుభసమయమునం దేడుచుట నీకుఁ దగదు. (అని కన్నీరు తుడుచుచు నలంకరించుచున్నారు.)

ప్రియం—అయ్యో! ఆభరణార్హమయిన నీరూపమున కాశ్రమమున లభించెడి యీయలంకారములు వికారములుగా నున్నవి.

ఋషికుమారులు—(కానుకలు పట్టుకొని ప్రవేశించి) ఇవిగో నగలు. ఈమె కలంకరింపవలయును. (అందఱును చూచి యాశ్చర్య పడుచున్నారు.)

గౌత—వత్సా! హారీతా! ఇవి యెక్కడివి?

ప్రథముఁడు—గురువు లయిన కణ్వుల ప్రభావమువలనఁ గలిగినవి.

గౌత—ఏమి? ఆయన మనస్సంకల్పమువలనఁ గలిగినవా?

ద్వితీయుఁడు—కాదు వినుము. శకుంతలనిమిత్తమయి వనస్పతులనుండి పుష్పములు తెండని పూజ్యుఁడైన కణ్వమహర్షి మా కాజ్ఞయిచ్చెను. అందువలన నిప్పుడు—

చ. తరు వొకటిచ్చెఁ జంద్రవిశదం బగు మేలిమి బట్టువస్త్రమున్,
జరణ మలంకరింప నిడెఁ జక్కనిలత్తుక నొక్కవృక్ష, మా
భరణము లిచ్చెఁ గొన్ని మణిబంధముదాఁకను బైకి నెత్తి త
త్తరులచిగుళ్ళ నవ్వు వనదైవతపాణిపయోరుహంబులన్.

ప్రియం—(శకుంతలనుజూచి) చెలియా! ఈవనదేవతా ప్రసాదము నీవు భర్తృగృహమునం దనుభవింపఁదగిన రాజ్యలక్ష్మికి సూచకముగా నున్నది.

శకుం—(లజ్జ నభినయించుచున్నది.)

ప్రథముఁడు—గౌతమా! రమ్ము రమ్ము. స్నానము చేసి వచ్చిన కణ్వమహర్షికి వనస్పతులసేవను నివేదింతము.

ద్వితీయుఁడు—ఆలాగుననే.

(అని యిద్దఱును నిష్క్రమించుచున్నారు)

ప్రియం—సఖీ! మేమెప్పుడును భూషణముల నుపయోగించినవారము కాము. అయినను జిత్తరువును వ్రాయు నేర్పియుండుటచేత నీ యంగముల కాభరణముల నలంకరించుచున్నాము.

శకుం—మీ నేర్పు నే నెఱుఁగుదును.

(అప్పు డిద్దఱును నగలు పెట్టుచున్నారు.)

[అప్పుడు స్నానముచేసి వచ్చి కణ్వుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

కణ్వ—

ఉ. కొందలమందె డెందము శకుంతల తా నిపు డేగు నం చయో!
క్రందుగ బాష్పరోధమున గంఠమునుం జెడె; దృష్టి మాంద్యముం
బొందె; నొకింత పెంచిన తపోధనులే యిటు కుంద, నెంతగాఁ
గుందుదురో తమంతఁగను కూఁతులఁ బాయుగృహస్థు లక్కటా!

(అని తిరుగుచున్నాఁడు.)

సఖు—సఖీ! శకుంతలా! నీ కిప్పు డలంకార మయినది. ఇఁక నీ వీ వెలిపట్టుచీరను గట్టుకొమ్ము.

శకుం—(లేచి కట్టుకొనుచున్నది.)

గౌత—బిడ్డా! ఇదిగో నీ తండ్రి యానందరసము వెల్లిగొలుపు కన్నులతోఁ గౌఁగిలించుకొనువానివలె వచ్చుచున్నాఁడు. ఇప్పుడు గౌరవం?» నడుపుము.

శకుం—(సిగ్గుతో) అయ్యా! నమస్కరించుచున్నాను.

కణ్వుఁడు—కుమారీ!

క. అల శర్మిష్ఠ యయాతికి
వలెఁ బ్రేమాస్పదము గమ్ము వరునకు నీవున్;
జెలువరొ! యాసతి పూరుని
పొలుపున, సామ్రాజ్య మేలుపుత్రునిఁ గనుమా.

గౌత—దేవా! ఆశీర్వచనములు కావు. ఈ రెండును బిడ్డకు వరములే.

కణ్వ—కుమారీ! ఇక్కడ నిప్పుడే హోమమును చేసిన యీ యగ్నిహోత్రునకుం బ్రదక్షిణంబు చేయుము.

శకుం—(అట్లు చేయుచున్నది.)

కణ్వు—(ఋక్ఛందస్సుచేత నాశీర్వదించుచున్నాఁడు.)

గీ. వేదియంతట సమిధలు వెలుఁగుచుండఁ,
బ్రక్కలను దర్భనిచయంబు పఱుపఁబడుచు,
హవ్యగంధంబునఁ గలుష మడఁచు నట్టి
సిద్ధయాగాగ్ని నిను శుద్ధఁ జేయుఁగాత!

ఇప్పుడు బయలుదేఱుము. (దృష్టినిగడించి) ఏరీ! ఆ శార్ఙ్గరవ శారద్వతులు?

శిష్యులు—(ప్రవేశించి) దేవా! ఇదిగో వచ్చినారము.

కణ్వు—శార్ఙ్గరవా! నీ చెల్లెలికి దారి చూపుము.

శార్ఙ్గ—అమ్మా! ఈలాగు ఈలాగు.

(అని అందఱు నడచుచున్నారు.)

కణ్వు—సన్నిహితము లయియున్న యో తపోవనవృక్షములారా!

చ. ఎవతె జలంబు మీకిడక యెన్నఁడుఁ ద్రాగదు తానుముందుగా;
నెవరితె ప్రేమచేఁ జిదుమ దీప్సితభూషణ యయ్యు మీ చిగు;
ళ్ళెవతెకు మీరు తొల్త ననలెత్తుట పండువుగాఁగ నుండు నా
ప్రవిమలగాత్రి యేఁగుఁ బతిపజ్జకు నంద అనుజ్ఞ యీయరే.

(కోకిలకూఁత విని)

గీ. ఈ విధమ్మునఁ బికమృదురావమునను
బ్రతివచన మిచ్చెఁ గావున, వననివాస
బంధువర్గంబు లయియున్న వసుమతీ రు
హంబులు శకుంతల ప్రయాణ మనుమతించె.

[ఆకాశమునందు]

గీ. ఎడనెడను దమ్మిగోలఁకుల నింపుమీఱి,
తరులనీడలచే నెండ తగులకుండి,
యంబుజపరాగమున మెత్తనగుచు, సతికిఁ
బథము శుభ మిచ్చు ననుకూలవాయువులను.

[అందఱును విస్మయముతో నాలకించుచున్నారు]

గౌత—బిడ్డా! బంధువులయెడ స్నేహముగల యీ వనదేవతలు వెళ్ళుటకు నీ కనుజ్ఞ యిచ్చినవి. ఈదేవతలకు మ్రొక్కుము.

శకుం—(నమస్కార పూర్వకముగా నడచి రహస్యముగా) సఖీ! ప్రియంవదా? భర్తను దర్శించుటకయి వేడ్క కలిగియున్నను ఆశ్రమమును విడువలెనను దుఃఖముచేత నాపాదములు ముందుకు సాగకున్నవి.

ప్రియం—తపోవనమును విడువలేక సంచలించుచున్నది నీ వొక్కతవే కావు. నీచేత విడువఁబడనున్న యీ తపోవనము యొక్కయు నవస్థను జూడు,

గీ. మృగతతులు దర్భకబళంబు మ్రింగకుండె;
నెమిలిగుంపులు తమ నర్తనములు మానె;
పండుటాకులు రాల్చుచు భవ్యలతలు
బాష్పకణములు విడిచెడుపగిది నుండె.

శకుం—(స్మరణకుఁ దెచ్చుకొని) తండ్రీ! నా సహోదరియగు మాధవీలత నిప్పుడు సెలవడిగి వచ్చెదను.

కణ్వు—బిడ్డా! నీకు దానియెడఁగల సోదరీస్నేహము నే నెఱుఁగుదును. అది యిదిగో దక్షిణమున నున్నది.

శకుం—(లతనుజేరి కౌఁగిలించుకొని) లతాసహోదరీ! నీవు

క్రొమ్మావితోఁ గూడియున్నను, ఇచ్చట నీ శాఖాభుజంబులచేత నన్నాలింగనము చేసికొమ్ము. ఇది మొదలుకొని నేను నీకు దూర స్థురాల నగుదును—ఓతండ్రీ! దీనిని నాకుమాఱుగాఁ జూచుకొమ్ము.

కణ్వు—శకుంతలా!

గీ. తొలుత నీనిమిత్తము నేను దలఁచినట్లు
పుణ్యమున నీకుఁదగుభర్తఁ బొందితీవు;
మావిఁజేపట్టె నెలమి నీమాధవియును,
గాన మీకయి యిఁకఁ జింతమాని యుందు.

ఇఁక దారిని నడువుము.

శకుం—ఇదిగో నా లతాపుత్రిక యైన 'వనజ్యోత్స్న' తోఁ గూడఁ జెప్పి వచ్చెదను. (లతను డాసి ముద్దు పెట్టుకొని) ఓ బిడ్డా! ఇన్నాళ్ళు పెంచి నిన్ను దిగవిడిచి పోవుచున్నా నని వాడిపోకు, మా తండ్రిగారు నిన్ను నామాఱుగాఁ జూచుకొందురు. నన్నుఁ బంపుము. (చెలికత్తెలతో) చెలులారా! దీనిని మీయిద్దఱికి నప్పగించెదను.

సఖు—మాయిద్దఱ నెవ్వరి కొప్పగించి పోయెదవు?

(అని కన్నీరు విడుచుచున్నారు)

కణ్వు—అనసూయా! ఏడువవలదు. మీరేకదా శకుంతలకు ధైర్యము చెప్పవలసినవారు?

(అందఱును నడచుచున్నారు)

శకుం—నాయనా! ఇదిగో పర్ణశాలసమీపమునఁ దిరుగుచుఁ గడుపుతో నుండుటచేత మెల్లఁగా నడచుచున్న యీలేడి యెప్పుడు సుఖప్రసవ మగునో యప్పుడే యీ శుభవార్త దెలుపుటకయి యెవ్వరి నైనం బంపుము.

కణ్వు—నే నిది మఱచిపోను.

శకుం—(గమనప్రతిబంధము నటించి) ఎవ రిది? నా చీర పట్టుకొని నిలుపుచున్నారు? (అని వెనుక తిరుగుచున్నది)

కణ్వ—బిడ్డా!

గీ. కఱకుకుశ గ్రుచ్చుకొని నోరు గాయమైనఁ
బూయుచును గారనూనెను, బుండు మాన్పి,
ప్రేమచేఁ జామలను మేపి, బిడ్డవలెను
బెంచుటను దారిఁ బాయ దీపిల్లలేడి.

శకుం—బిడ్డా! సహవాసులఁ బరిత్యజించి యేఁగెడు నన్నేల వెంబడించెదవు? పుట్టినతోడనే తల్లిచే విడువఁబడియుఁ బెరిఁగితివి. ఇప్పుడును నాచే విడువఁబడిన నిన్ను మానాయనగారే విచారింతురు. ఇఁక వెనుకకు మరలుము.

(అని యేడ్చుచు నడచుచున్నది)

కణ్వ—బిడ్డా! కన్నులు తుడుచుకొని తిన్నఁగా దారి చూచి నడువుము.

గీ. ఱెప్పలెత్తిన కన్నులఁ గప్పి, దృష్టి
జాడ్య మిడుబాష్పముల నిల్పు స్థైర్యమునను;
దారిచూడక నడువఁ బదద్వయంబు
జాఱు నీ పెచ్చుతగ్గగుసరణియందు.

శార్ఙ్గ—దేవా! బంధుజను లుదకప్రదేశమువఱకే కూడరాఁ దగినవారని శాస్త్రము. ఇదిగో సర స్తీరము. ఇక్కడ మాతోఁ జెప్పవలయు దానిని జెప్పి మీరు వెనుక మరలఁ దగును.

కణ్వ—అట్లయిన మన మీపాలచెట్టు నీడను నిలుతము.

(అందఱును నడచి నిలుచున్నారు)

కణ్వ—(తనలో) పూజ్యుఁ డయినదుష్యంతునకు మే మిప్పు డేమని సందేశము పంపిన యుక్తముగా నుండును?

(అని యాలోచించుచున్నాఁడు)

శకుం—(రహస్యముగా) సఖీ! చూడు. తామరాకుచాటున దాఁగిన ప్రియవల్లభుని గానక యాతురయై చక్రవాకాంగన కూయుచున్నది. ఇందుచే ముందు కార్యము దుష్కర మనుకొనియెదను.

అన—సఖీ! ఇట్లు తలంపకుము.

గీ. ధవునిఁ బాపియు నిది విషాదంబుచేతఁ
గరము దీర్ఘ మగు రాత్రిని గడపుచుండు;
విరహదుఃఖ మత్యంతదుర్భరమె యైన,
నోర్వఁజేయు నాశాబంధ మొనర దాని.

కణ్వ—శార్ఙ్గరవా! మీరు శకుంతలను ముందుంచుకొని రాజుతో నావచనములుగా నిట్లనవలయును.

శార్ఙ్గ—దేవర యానతీయవలయును.

కణ్వ-ఉ. మమ్మును సత్తపోధనుల, మాన్యభవత్కులమున్, స్వబంధులన్
సమ్మతివేఁడ కీమె యెటు లల్పిన నీపయికూర్మి నెంచి, మా
కొమ్మను నేలుకొమ్ము సరికొమ్మలతో సమగౌరవంబునన్;
బిమ్మటిదెల్ల భాగ్యమగుఁ; బేర్కొనరాద ది యింతిబంధువుల్.

కణ్వ—బాలా! నీకును మేమిప్పుడు బుద్ధులు చెప్పవలయును. మేము వనవాసుల మయ్యును లౌకికజ్ఞానము కలవారమే సుమీ.

శార్ఙ్గ—ధీమంతులకుఁ దెలియనివిషయ మేది యుండును?

కణ్వ—పుత్రీ! నీ విక్కడినుండి పతిగృహమును బ్రవేశించి

చ. గురులకు సేవఁజేయు మనుఁగుంగతిఁ జూడుము నీసపత్నులన్;
వరుఁ డలుక న్వహించినను భర్తృవిరుద్ధవు గాకు మీసునన్;

బరిజనులందుఁ జూపుము కృపంగడుఁ; బొందకు భాగ్యగర్వమున్;
తిరిగిన నిట్లు, కాంతురు సతీత్వముకాంతలు; నింద్యలొందుచోన్.

గౌతమి యిది యేవిధముగా నెంచునో!

గౌత—వధూజనుల కుపదేశింపవలసిన దింతే. బిడ్డా! ఇది యంతయు మనసున నాటించుకొమ్ము.

కణ్వ—బిడ్డా! నన్నును నీ సఖీజనమును కౌఁగిలించుకొమ్ము.

శకుం—అయ్యా! ఏమి! ప్రియంవదయు ననసూయయుఁగూడ నిక్కడినుండియే మరలెదరా?

కణ్వ—బిడ్డా! వీరు నొకరి కియ్యఁదగినవారే. కాఁబట్టి వీరు నీతోఁగూడ రాఁగూడదు; నీతోఁగూడ గౌతమి వచ్చును.

శకుం—(తండ్రిని కౌఁగిలించుకొని) మలయపర్వతము నుండి పెల్లగింపఁబడిన చందనలతవలెనే యిప్పుడు తండ్రి యుత్సంగమును విడిచి యన్యదేశమునందు నేనెట్లు ప్రాణములు నిలుపఁగలను? (అని యేడ్చుచున్నది.)

కణ్వ—బిడ్డా! ఏమి యిట్లు భయపడుచున్నావు?

చ. గరిమ మహాకులీనుఁ డగు కాంతునిపట్టవిదేవి వౌచు, దు
ర్భరఘనకార్యవైభవము పైఁబడి యుండి ప్రతిక్షణంబు, భా
స్కరు నల పూర్వదిక్కువలెఁగాంచి పవిత్రునిఁ బుత్రు వేగ, మ
ద్విరహాభవాతిదుఃఖమును బిడ్డ గణింపవు నీవు లేశమున్.

శకుం—(తండ్రిపాదములకు మ్రొక్కుచున్నది.)

కణ్వ—వాంఛితార్థసిద్ధి యగుఁగాక!

శకుం—(సఖులవంకఁ దిరిగి) చెలులారా! మీ రిద్దఱును నన్నొక్కసారి కౌఁగిలించుకొనుఁడు.

సఖు—(అట్లు చేసి) చెలీ! ఆరా జొకవేళ నిన్ను గుఱుతుపట్ట

లేక పోయినపక్షమున, నీవప్పు డతని కాతనిపేరు చెక్కిన యీ యుంగ రమును గనఁబఱుపుము.

శకుం—మీ యీ సందేహముచేత నా దేహము కంప మొందు చున్నది.

సఖు—చెలీ! భయపడకు. అతిస్నేహ మెప్పుడును గీడును శంకించు చుండును.

శార్ఙ—అమ్మా! ఎండ యెక్కుచున్నది. నీవు త్వరపడ వలెను.

శకుం—(ఆశ్రమమువంక తిరిగి నిలుచుండి) నాయనా! నేను తిరిగి యెప్పు డీతపోవనమును జూతునో కదా?

కణ్వు—బిడ్డా! వినుము,

గీ. సకలమహికిని జిరముగ సవతి వగుచు,
నవని సప్రతిరథుని దౌష్యంతి నిలిపి,
పట్టికిఁ గుటుంబభర మిచ్చి భర్తఁ గూడి,
శాంతవై చొత్తువి వ్వారాశ్రమము మరల.

గౌత—బిడ్డా! ప్రయాణవేళ మించిపోవుచున్నది. తండ్రినిఁక వెనుకకుఁ బంపుము. (కణ్వునిఁ జూచి) ఈమె యెంతతడవైనను మరలమరల మీతో నీలాగునఁ జెప్పుచునే యుండును. మీరు వెనుక మరలవలెను.

కణ్వు—మా తపోనుష్ఠానమునకు భంగము కలుగు చున్నది. కాఁబట్టి యిఁక మరలఁ గోరెదను.

శకుం—(మరల తండ్రి నాలింగనము చేసికొని) నాయనా! తపశ్చరణముచేతఁ జిక్కిపోయిన యీ దేహమును నా నిమిత్తమయి మిక్కిలి కృశింపనీకుము.

కణ్వ—(నిట్టూర్పు విడిచి)

గీ. పర్ణశాలకు వాకిట బలికిఁగాను
దల్లి! నీ విడ్డనివ్వరిధాన్య మడరి
కలయ మొలచిన మొలకలు గనఁగ, నాకు
వితతశోకోపశమన మేగతిని గలుగు?

నడువు. నీకు మార్గమున మే లగుఁ గాక!

(అన, శకుంతలయు సహచరులును నిష్క్రమించిరి)

సఖు—(శకుంతల పోయినవంక తడవు చూచి) కటకటా! శకుంతల వనవీధిలోఁ గనుచా టయినది.

కణ్వ—(నిట్టూర్పువిడిచి) అనసూయా! ప్రియంవదా! మీ చెలి కన్నె దాఁటిపోయినది. దుఃఖమడఁచుకొని మీరిటు నాతోఁగూడ రండు.

సఖు—తండ్రీ! శకుంతల లేని యీ తపోవనము పాడుపడినట్టున్నది. మే మెట్లు చొత్తుము?

కణ్వ—స్నేహవృత్తిచేత మీ కాలాగునఁ గనఁబడుచున్నది. (విచారముతో నడచి) ఆహా! ఓబిడ్డలారా! శకుంతలను మగనియింటికిఁ బంపివేసి యిప్పుడు స్వస్థతను బొందినాఁడను.

గీ. కన్య యెపుడుఁ బరుని సొత్తెకాన, దాని
నిప్పుడు ప్రతిగృహీతకు నప్పగించి,
దాపుడుధనంబు స్వామికిఁ దార్చినట్టు
లెంతొ నిర్మల మయ్యె నాయంతరాత్మ.

(అని అందఱును నిష్క్రమించుచున్నారు)

పంచమాంకము

రంగము — రాజమందిరము

[అప్పుడు సింహాసనాసీనుఁ డయి రాజును, విదూషకుఁడును

ప్రవేశించుచున్నారు]

విదూ—(చెవి యిచ్చి) ఓ మిత్రుఁడా! సంగీతశాలలోపల లక్ష్య ముంచుము. మృదుమధురమైన తేటపాటలో స్వరసమ్మేళనము వినవచ్చుచున్నది. దేవియైన హంసపదిక వర్ణములు నేర్చుకొనుచున్న దని తలఁచెదను.

రాజు—మాధవ్యా! ఊరకుఁడు. నేను వినియెదను.

[తెరమఱుఁగున పాడఁబడుచున్నది]

ద్విపద. క్రొత్తపూదేనియఁ గ్రోలఁగ నీవు
చిత్తంబునను గోరి స్వేచ్ఛగా నపుడు
క్రొమ్మావివిరిదేనెఁ గోర్కె తీఱంగ
నమ్మాడ్కి హాయిగా ననుభవించియును
నిపు డీవు మధుపమా! యింతలో నిచట
నపురూపమైన యీ యంబుజనవతి
మరగి సుఖించెదుమాత్రాన నెట్లు
మరవఁగల్గితి తొంటి మావిమంజరినే?

రాజు—అహాహా! ఈ పాట రాగప్రవాహిని యగుచున్నది.

విదూ—ఈ పాటలోని యక్షరార్థము తమకుఁ బూర్ణముగా తెలిసినదా యేమి?

రాజు—(చిఱునవ్వునవ్వి) ఈమె యొకప్పుడు నాచేతఁ బ్రేమింప బడినది. అందుచేత వసుమతీదేవి విషయమై యీమె నన్ను నిందించు

చున్న దనుకొనెదను. మిత్రుఁడా! మాధవ్యా! నన్ను నిపుణముగా నెత్తిపొడిచితి వని హంసపదికతో నా మాటలుగాఁ జెప్పుము.

విదూ—దేవర యాజ్ఞయిచ్చినట్లు చేసెదను. (లేచి) మిత్రుఁడా! అప్సరసచేతిలోఁ బడిన విరాగునివలెనే యీామె యితరులచే జుట్టు పట్టించి కొట్టించెదు నా కిఁక ముక్తియుండదు.

రాజు—పోయి నాగరికవృత్తితో నామెకుఁ దెలుపుము.

విదూ—ఏమి సంగతి? (అని నిష్క్రమించెను.)

రాజు—(తనలో) అది యేమోకాని గీతార్థ మట్టు విని ప్రియ జనవియోగము లేకయు నే నేమియుఁ దోఁచనివాఁడనుగా నున్నాఁడను. అట్లు కాదు—

గీ. ము న్నెఱుఁగకయు మని నంటు పూర్వజన్మ
భవ్యసఖ్యముల్ స్మరణకు వచ్చుఁ గాన,
జనుఁడు సుఖితుఁ డయ్యు సురూప చయముఁ గనియు
సుస్వరంబుల వినియు నుత్సుకతఁ గాంచు.

(అని యాకులపాటుతో నుండుచున్నాఁడు.)

[అప్పుడు కంచుకి ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

కంచు—ఆహా! నేనిటువంటి యవస్థను బొందినాఁడనుగదా!

గీ. అవహితుఁడనై కులాచార మనుచు నేను
దాల్చు నీవేత్రయష్టి, యంతఃపురములఁ
గాల మధికంబు చెల్లినకతన నిపుడు
నడువలేని నా కవలంబనమున కయ్యె.

ఓయీ! రాజునకు ధర్మకార్యము మిక్కిలి యనతిక్రమణీయము. అట్లయినను, ఇప్పుడే ధర్మాసనమునుండి లేచిన యీాయనకు మరల శ్రమ కలిగించు కణ్వశిష్యుల రాకను దెలుపుటకు మనను

గొలుపకున్నది. అట్లు కాదు. ఈలోకతంత్రాధికారమున కెన్నఁడును విశ్రాంతి లేదు. ఎట్లన—

గీ. అరుకఁ డొక్కమొగినె యశ్వంబులను గట్టు;
రేయిఁబగలుఁ దిరుగు వాయుదేవుఁ;
డవనిభరముఁ దాల్చు ననయంబు శేషుఁడు;
ధరణిపాలురకును ధర్మ మిదియ.

ఇఁకఁ గణ్వుని నియోగము నడపెదను. (అని నడిచి చూచి) ఈరాజు—

గీ. నడపి గజయూథముల, నెండఁబడుచుఁ బగలు
శీతలస్థలి గజరాజు చేరునట్లు,
ప్రజలఁ దన కన్నబిడ్డలవలెను నడపి
స్వస్థచిత్తుఁడై నిర్జనస్థలముఁ జేరె.

(సమీపించి) దేవా! జయమగుఁగాక! జయమగుఁగాక! ఇదిగో వీరె హిమవంతప్రాంత వనవాసు లయిన తపస్వులు. కణ్వసందేశమును గొని స్త్రీలతోఁడఁగూడ వచ్చియున్నారు. విని దేవర యిచ్చ వచ్చినట్లు చేయఁదగును.

రాజు—(ఆదరముతో) ఏమీ? కణ్వసందేశము తెచ్చినవారా?

కంచు—మఱియేమి!

రాజు—ఆశ్రమవాసు లయిన వీరలను శ్రౌతవిధిచేత సత్కరించి స్వయముగానే తాను వారి నెదుర్కొని తీసికొని రావలయునని పురోహితుఁ డయిన సోమరాతునితో నామాటలుగా విన్నవింపుము. నేనును దపస్విదర్శనమునకుఁ దగినచోటనుండి వారికయి ప్రతీక్షించుచుండెదను.

కంచు—దేవర యాజ్ఞాపించునట్లు చేసెద.

(అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

రాజు—(లేచి) వేత్రవతీ! అగ్నిహోత్రశాలకు దారిచూపుము.

ప్రతీహారిణి—దేవా! ఇటు. ఇటు.

రాజు—(నడచి, అధికారదుఃఖమును కనఁబఱచి) జనులందఱును గోరినవస్తువులను బొంది సుఖు లగుచున్నారు. రాజులకో కార్యసాఫల్య మయినను దుఃఖమే.

గీ. అగపడఁగనీదు చింత రాజ్యప్రతిష్ఠ;
రాజ్యపాలన మెంతయు శ్రమకరంబు;
దండమును జేతఁ దాల్చు ఛత్రంబువోలె,
రాజ్యమి శ్రమంబు నిచ్చుచు శ్రమము నడఁచు.

వైతాళికులు—(తెరలో) దేవా! విజయ మగుఁగాక!

ప్రథముఁడు—

గీ. స్వసుఖమును జూడ కలసెదు జగముకొఱకుఁ;
బ్రతిదినంబును నీకు వ్యాపార మిదియె;
చెట్టు తీక్ష్ణాతపముఁ దాల్చి శిరసుచేతఁ,
దనదునీడచే నాశ్రితతాప మడఁచు.

ద్వితీయుఁడు—

గీ. మరలిచెదు శిక్ష చేసి దుర్మార్గచరులఁ;
గలహము లడంతు; వారసి కాంతు వీవు;
బంధు లెంతటి యైశ్వర్యవంతు లున్న,
బంధుకృత్యంబు నెఱపెదు ప్రజల కీవె.

రాజు—చింతాక్రాంత మనస్కుల మయి యున్నను మేమీ వచనములచేత నభినవసత్త్వసంపన్నుల మయితిమి!

(అని నడచుచున్నాఁడు)

ప్రతీహారి—క్రొత్తగాఁ దుడుచుటచేతఁ బ్రకాశించుచు సమీపమున హోమధేనువున్న యగ్నిహోత్రగృహముయొక్క వెలుపటి గుమ్మము మీఁదె దేవర యెక్కవలయును.

రాజు—(ఎక్కి, పరిజనుని మూఁపుమీఁద చేయూఁతచేసి నిలుచుండి) వేత్రవతీ! ఏమి యుద్దేశించి పూజ్యుఁ డయిన కణ్వమహర్షి నా యొద్దకు ఋషులను బంపి యుండును?

చ. పరమ తపోనిరూఢ మునివర్య తపస్సులు విఘ్న మొందెనో!
యరయక యెవ్వరైన ఖలు లాశ్రమజంతుల కెగ్గు చేసిరో!
విరుల మదీయదోషమున వృక్ష లతావళు లియ్య మానెనో!
యరయఁగలేక సంశయము నాకులపాటు మనంబు చెందెడున్.

ప్రతీ—తమసుచరిత్రచేత సంతుష్టు లయిన ఋషులు దేవరవారిని గొనియాడుటకయి వచ్చినారని నే నూహించెదను.

[అప్పుడు గౌతమీసహిత యైన శకుంతలను ముందిడుకొని మునులును, వారిముందు కంచుకియు పురోహితుఁడును ప్రవేశించుచున్నారు]

కంచు—ఆర్యులారా! ఇటు. ఇటు.

శార్ఙ్గ—శారద్వతా!

చ. ఇలను మెలంగుభాగ్యనిధి యీనృపుఁ, డేమియు మేరమీఱి కే
కులమున నెంతహీనుఁడును గుత్సితమార్గము పట్టఁ డొక్కఁడున్;
దలఁచెద నట్లు లయ్యు, విజనస్థలి మున్ను సతంబు నుంటచే,
బలు జనులున్న యీ గృహము వహ్నిపరీతగృహంబున క్షైదన్.

శార్ఙ్గ—పురప్రవేశముచేత నీ విట్లగుట యుక్తమే? నేనును—

ఉ. స్నాతుఁడు కల్మషాంగుఁ గనుచందమునన్, బటుమృష్టవర్తనున్
బూతచరిత్రుఁ డెంచుగతి, భూరివినిద్రితు మేలుకొన్న వాఁ

డాతతబుద్ధితోఁ దలఁచునట్లుగ, స్వేచ్ఛ మెలఁగువాఁడు కా
రాతలబద్ధునట్లుగఁ, దలంచెద నీయిహసౌఖ్యచిత్తులన్.

శకుం—(నిమిత్తమును సూచించి) అయ్యో! ఏమోకాని నా కుడికన్నదరుచున్నది.

గౌత—బిడ్డా! నీకీయశుభము తొలఁగునుగాక! నీభర్తకుల దేవతలు నీకు శుభము లిత్తురుగాక! (అని నడచుచున్నది.)

పురో—(రాజును జూపి) ఓతపస్వులారా! ఇదిగో వర్ణాశ్రమ పరిపాలనము చేయుమహారాజు ఇంతకుమునుపే సింహాసనము దిగి మీ నిమిత్తము నిరీక్షించుచున్నాఁడు. ఆయనను సందర్శింపుఁడు.

శార్ఙ్గ—ఓమహాబ్రాహ్మణా! ఇది యెంతయుఁ గొనియాడఁ దగినదే, మేమీ విషయమున మధ్యస్థులము.

గీ. తరులు ఫలసమృద్ధిని నమ్రతను వహించు;
మేఘములు నవోదకముల మిగుల వంగు;
సత్పురుషు లుద్ధతులు గారు సంపదలను;
బటుపరోపకారులకు స్వభావ మిదియె.

ప్రతీ—దేవా! ఋషులు ప్రసన్నముఖవర్ణులయి కనఁబడుచున్నారు. అందుచేత వారు వచ్చినకార్యము విశ్వాసయుక్తమయిన దని నే ననుకొనియెదను.

రాజు—(శకుంతలను జూచి)

గీ. పయిని మేలిముసుంగును వైచికొనుచు,
మేనిచెలువంబు స్ఫుటముగాఁ గానఁబడక
పండుటాకులలోఁ బల్లవంబుపగిది,
ఋషుల నడుమ నుండినయీమె యెవతె యొకొ!

ప్రతీ—కుతూహలముగలదయి నాయూహ తిన్నఁగా వ్యాపింప కున్నది. అయిన నీమెరూపము చూడఁదగినదిగాఁ గానఁబడుచున్నది.

రాజు—అవుఁగాక! పరకళత్రమును దేఱి చూడరాదు.

శకుం—(చేయి ఱొమ్మునఁజేర్చుకొని తనలో) హృదయమా! ఏమి యిట్లు వడఁకు చున్నావు! భర్తగారిభావము తెలిసికొను నంచుక ధైర్యము వహింపుము.

పురో—(ముందుకువచ్చి) ఇదిగో తపస్వులు విధ్యుక్తముగా నర్చింపఁబడినవారు. ఏదో వీరియుపాధ్యాయులుపంపిన సమాచారము కలదఁట! దేవా! వినఁదగును.

రాజు—సావధానచిత్తుఁడ నయి యున్నాను.

ఋషులు—(చేతులెత్తి) రాజా! నీకు జయ మగుఁగాక!

రాజు—మీకందఱకును నమస్కరించుచున్నాను.

ఋషులు—ఇష్టార్థసిద్ధి యగుఁగాక!

రాజు—మీతపస్సులు నిర్విఘ్నముగా సాగుచున్నవా?

ఋషు—సీ. సాధుసంరక్షణము నీవు సలుపుచుండ,
సత్క్రియల కెట్లు విఘ్నముల్ సంభవించు?
ఓట్టుగ సహస్రకిరణుండు వెలుఁగుచుండఁ,
బుడమి నంధకారం బెట్లు పుట్టనేర్చు?

రాజు—నా రాజశబ్ద మిప్పుడుగదా సార్థకమయినది! పూజ్యుఁడయిన యాకణ్వమహాముని లోకానుగ్రహముకొఱకుఁ గుశలిమై యున్నాఁడా?

ఋషు—తపస్సిద్ధి గలవారికిఁ గుశలము స్వాధీనమే. ఆయన కుశలప్రశ్నపూర్వకముగా మీకిట్లు చెప్పు మనిరి.

రాజు—ఆయన యేమని యాజ్ఞాపించినారు?

శార్ఙ్గ—"అన్యోన్యసంకేతముచేత నీవు మాపుత్రికను వివాహ మాడుట మీ యెడఁ గలప్రీతిచేత నే నంగీకరించినాఁడను. ఎందుచేత నన—

గీ. యోగ్యతములలో నగ్రగణ్యుండ వీవు;
భువి శకుంతల రూపొందుపుణ్యరాశి;
తుల్యగుణయుక్తు లగుదంపతులను గూర్చి,
బ్రహ్మ చిరకాలమునకును బాసె నింద.

కాఁబట్టి గర్భిణియైన యీమెను సహధర్మాచరణమునకు స్వీకరింపవలయును" అని.

గౌత—అయ్యా! నాకును గొంతచెప్ప నిచ్ఛ గలదు. కాని నా వచనమున కవకాశము లేదు. ఎందుచేత నన—

గీ. గురుజనులయిష్ట మీయమ కోర దయ్యె;
నా ప్తబంధుల మీరును నడుగరైతి;
రిట్లు మీలోనె మీ రొనరించుకొన్న
పనికి నొండొరులకు నేమి పలుకవలయు?

శకుం—(తనలో) భర్త యేమి పలుకునో?

రాజు—ఇవి యేఁటి మాటలు?

శకుం—(తనలో) ఈ వాగ్విజృంభణము నాకగ్నిహోత్రముగా నున్నది.

శార్ఙ్గ—ఏమి మీ తాత్పర్యము? మీరు లోకవ్యవహారమున మిక్కిలి ప్రవీణులుగదా?

గీ. పుట్టినింటనె పతిగలపొలఁతి యున్న
జనులు శంకింతు రన్యథా సాధ్వియైనఁ;

గావునను దదప్రియ నైనఁ, గాంత నెపుడు
బంధుజను లుంచఁదలఁతురు భర్త కడనె.

రాజు—ఏమి? మీామానిని పూర్వము నాచేత వివాహమాడఁ బడినదా?

శకుం—(విషాదముతో మనసులో) హృదయమా! నీ కిప్పుడు వెడద సంభవించినది.

శార్ఙ—ఏమి? చేసినపని యెడ ద్వేషమును ధర్మము తప్పుటయు రాజునకుఁ దగునా?

రాజు—ఎందుచేత మీారీ యసత్యకల్పనఁ గలప్రశ్న వేయుచున్నారు?

శార్ఙ—ఈ వికారములు తెలుచుగా నైశ్వర్యమత్తులకుఁ బుట్టెడివే.

రాజు—నన్ను మిక్కిలి తిరస్కరించుచున్నారు!

గౌత—[illegible]! నీవు క్షణమాత్రము సిగ్గుపడకు. ఇప్పుడు నీ మేలిముసుఁగును దీసెదను. అందువలన నీ భర్త నిన్నానవాలుపట్టును.

(అని యట్లు చేయుచున్నది.)

రాజు—(శకుంతలను జూచి తనలో)

చ. ఎదురను గానిపించు నిచె నీ యసమాన సురూప మారా! నే
నిది మొదలం గ్రహించితినొ యే గ్రహియింపనొ నిశ్చయింప లే
నెద, హిమపూర్ణకుందమున కేగి ప్రభాతమునందుఁ గాంచు తు
మ్మెద కరణిం ద్యజింపను సమిన్ గ్రహియింపను జాల నిత్తఱిన్.

ప్రతీ—ఆహా! రాజుధర్మదృష్టి! అనాయాసముగా లభించిన యిటువంటి రూపమును జూచి మఱి యెవ్వఁ డాలోచించును?

శార్ఙ—రాజా! యేమి యూరకున్నావు?

రాజు-ఓ తపోధనా! ఎంత యాలోచించినను నే నీమెను బరిగ్రహించుట స్మరణకు రాలేదు. అట్లుండఁగా స్పష్టముగాఁ గనఁబడుచున్న గర్భచిహ్నములుగల యీామెను నే నెట్లు భార్యనుగా నంగీకరింపుదును?

శకుం—(తనలో) ఈయనకు వివాహవిషయముననే సందేహము కలిగినది. ఇఁక దూరము పోయిన నా యాశ యెందుకు?

శార్ఙ్గ—ఇది నీకుఁ దగదు.

గీ. దొంగిలిన సొత్తు దండ్యుఁడౌ దొంగకడకె
మరలఁ బంచిన కరణి, నమ్మౌని నీవు
కైకొనిన యాత్మతనయను గౌరవమున
నీ కడకుఁ బంపుట నతండె నింద్యుఁ డిపుడు.

శార—శార్ఙ్గరవా! నీవిప్పు డూరకుండుము! ఓ శకుంతలా! మేము చెప్పఁ దగినది మేము చెప్పితిమి. అందున కీత డీ విధమునఁ బలుకుచున్నాఁడు. ఈయనకు నమ్మకము పుట్టునట్లు ప్రత్యుత్తరము నీవు చెప్పుము.

శకుం—(తనలో) అటువంటి యనురాగమున కిట్టిగతి పట్టినప్పుడు నేను దలఁపించిన ప్రయోజన మేమి? ఇఁక నన్ను గుఱించి నేను దుఃఖపడవలసినదే. నిశ్చయము. (ప్రకాశముగా) ప్రాణేశ్వరా! (అని సగము చెప్పి) ఇప్పుడు వివాహమునందే సంశయము గలిగినది గనుక, ఇట్లు పిలువఁ దగదు. ఓ పౌరవా! నా డా ప్రకారముగా దపోవనమునందు స్వభావముచేత బేలహృదయముగల నన్ను నీవెన్నో బాసలు చేసి మోసపుచ్చి యిప్పు డీవిధమయిన మాటలచేత నన్ను నిరాకరించుట నీకుఁ దగునా!

రాజు—(చెవులు మూసికొని) పాపము శమించును గాక!

గీ. వసుధఁ గూలంకషనదీప్రవాహ మచ్ఛ
జలమును దటస్థతరువును గలఁచునట్లు,
మామక కులప్రశస్తిని మాప, నన్నుఁ
బాతకునిఁజేయనుం బాటుపడెద వేల?

శకుం—మంచిది! తమరు నిజముగాఁ బరభార్యయను శంక చేతనే యిట్లయితిరేని, ఈయానవాలుచేతఁ దమసందేహనివారణము చేసెదను.

రాజు—ఇది యుత్తమపక్షము.

శకుం—(ఉంగరపువ్రేలు తడవి) నా వ్రేలి యుంగ... లేదు. (అని విషాదముతో గౌతమిని జూచుచున్నది.)

గౌత—శక్రావతారములో శచీతీర్థోదకమునకు నీవు మ్రొ... నప్పుడు నీ యుంగరము జాఱిపోయినది కాఁబోలును!

రాజు—(చిఱునవ్వు నవ్వి) ఇందుచేతనే స్త్రీలు సమయోచిత బుద్ధి కలవా రని చెప్పుదురు.

శకుం—ఇందులో విధి యిప్పుడు తనసామర్థ్యమును జూపెను మీకు వ ఱి యొకటి చెప్పెదను.

రాజు—ఇప్పుడు చెప్పెడుదాని న్వినవలయును.

శకుం—ఒకనాఁడు నవమాలికా మండపమునందుఁ దామరాకు దొప్పలోని నీరు తమచేతిలోఁ బోసికొంటిరి.

రాజు—వినుచున్నాఁడను. అనంతరము?

శకుం—ఇంతలో నా పెంపుడుబిడ్డయైన దీర్ఘాపాంగ మను లేడిపిల్ల సమీపమునకు వచ్చెను. మీరు కనికరము గలవా రయి నీవే ముందుగా నీరు త్రాగు మని నీరు చూపి దానిని పిలిచితిరి. పరిచయము లేకపోవుటచేత నది మీచేతి సమీపమునకు రా

దయ్యెను. పిమ్మట నీరు నేను చేతఁ బట్టుకోఁగానే యది స్నేహము చేత దగ్గఱకు వచ్చెను. అప్పుడు నన్ను మీరీవిధముగా మేల మాడితిరి.—అందఱును బంధువులయెడ విశ్వాస ముంతురు; మీ రిరువురును నరణ్యసంభవులు—అని.

రాజు—స్వకార్యనిర్వహణ లయిన స్త్రీ లీ మొదలయిన తేనెలొలుకు కల్ల మాటలతో భోగపరాయణుల నాకర్షింతురు.

గౌత—ఓ మహాభాగా! ఇట్లు తలంపఁదగదు. తపోవనము నందుఁ బెరిఁగిన యీయామె కపటమెఱిఁగినది కాదు.

రాజు—ఓవృద్ధతపస్వినీ!

చ. అరయఁగ మానవేతరములై తగుజంతువులందు స్త్రీలలోఁ
గరము నిసర్గపాటవము గన్పడఁ, జెప్పగనేల ప్రాజ్ఞలౌ
తరుణులమాట? తాఁ బరభృత్ప్రకరం బితరద్విజాళి నం
బరమున కేఁగుదాఁకఁ బెనుపంగ నొనర్పదె కన్నబిడ్డలన్?

శకుం—(రోషముతో) కుత్సితుఁడా! నీ హృదయానుమాన ముచేత నితరుల నట్లే చూచుచున్నావు. పైకి ధర్మకవచమును దొడిగి గడ్డి కప్పియున్ననూతివలె నున్న ని న్నెవ్వరు పోలఁగలరు?

రాజు—(తనలో) నాకు మనస్సునందు సందేహము పుట్టించుచు, కపటములేనియట్లే యీయామె కోపము కనఁబడుచున్నది. అట్లేకదా?

చ. స్మరణకురాక క్రూరముగ స్వాంతములోపలఁ దావమొందుచున్
గరము రహస్యపుం బ్రణయగాధ యెఱుంగఁగలేని నాపయిన్
దరుణి యపారకోపమునఁ దద్దయు నేత్రము లెఱ్ఱఁ జేసి వం
కర లగు కన్బొమల్ విఱుచు గా స్మరచాపవిఖండనక్రియన్!

(ప్రకాశముగా) ఓ కళ్యాణీ! దుష్యంతునినడత యంతయుకుం దెలిసినదే. అయినను నే నిది తెలియఁజాలకున్నాను.

శకుం—మేలు! పూరువంశజుఁ డనునమ్మకముచేత నాలుక తేనెయు హృదయము విషము నైన వాని చేతఁబడి నే నిక్కడ స్వాచ్ఛందసంచారిణిగాఁ జేయఁబడితిని.

(అని చీరచెఱఁగుతో ముఖము కప్పుకొని యేడ్చుచున్నది.)

శార్ఙ్గ—ఈలాగున స్వతంత్రించి బుద్ధిలేనిపని చేసినందుకుఁ దాప మనుభవింపవలసినదే.

గీ. ఏకతమ బాంధవము సల్పునెడలఁ దాను
బదిగఁ బరికించి మఱి చేయవలయు నెపుడు;
హృదయ మెఱుఁగక పరులతోఁ బదరి చేయు
సౌహృదమె విరోధ మగు నీ చందముననె.

రాజు—అయ్యా! ఏమి, మీరును నీమెమాటలనే నమ్మి నాయందే దోషారోపణము చేసి నన్ను నిందించుచున్నారు?

శార్ఙ్గ—(అసూయతో) నావ్యత్యస్తవాక్యమును దమరు చిత్తగించవలయును.

గీ. అప్రమాణంబె యగు జన్మ మాదిగాఁగ
నతముఁ గాటిల్య మెఱుఁగని జనముమాట;
అన్యవంచనమే విద్యయట్లు నేర్చు
వారెపో సత్యవాదులు వసుధమీఁద.

రాజు—ఓసత్యవాదీ! మీరు చెప్పినప్రకారమే నే నొప్పుకొనియెదను. ఈమెను వంచించుటవలన మా కేమిలాభము?

శార్ఙ్గ—పాపము.

రాజు—ఓయీ! పౌరవులు పాపమును గోరుదురనుట నమ్మఁ దగినది కాదు.

శార్ఙ్గ—శారద్వతా! మనకు మాఱుత్తరముతో నేమి ప్రయోజనము? మనము గురుసందేశమును నిర్వర్తించితిమి. ఇఁక వెడలి పోవుదము. (రాజుతో)

క. ఈవెలఁదుక నీభార్యయె
యీ వేలిన నేలుకొమ్ము, యేలకయున్నన్
బో విడువు, మాంద్రయెడఁ బతు
లే విను సర్వాధికారు లిల నన్నిఁటికిన్.

గౌత—ముందు నడువుఁడు.

(అని యందఱును బయలు దేఱుచున్నారు)

శకుం—ఈ కుత్సితునిచేత మోసపోతిని. ఇఁక నాగతియెట్లు? దుఃఖములో మునిఁగియున్న నన్ను మీరును విడిచిపెట్టదరా?

(అని వెంటఁబడుచున్నది)

గౌత—(పిలిచి) వత్సా! శార్ఙ్గరవా! పాపము శకుంతల దైన్యముతో విలపించుచు మనవెంట వచ్చుచున్నది. భర్తచేఁ గ్రూరముగా వదలిపెట్టఁబడి బిడ్డ యేమి చేయఁగలదు?

శార్ఙ్గ—(రోషముతో వెనుక తిరిగి) ఓసి దుర్మార్గురాలా! ఏమి! స్వాతంత్ర్యము నవలంబించుచున్నావు!

శకుం—(భయముచేత వడకుచున్నది.)

శార్ఙ్గ—శకుంతలా!

గీ. అవనిపతి యన్నయట్ల నీవగుదు వేని,
కులము చెడినని నీ వేల నీకూర్మిపితకు?

నీచరిత శుద్ధ మంచును నీ వెఱింగి
తేని, పతియింట దాస్యంబె హితము నీకు.

నిలువు. మేము వెళ్ళెదము.

రాజు—ఓతపస్వీ! ఈమె నేల దూషించెదవు?

క. కుముదంబులకే శశియును
గమలంబులకే రవియు వికాస మొసంగున్;
స్వమన మటు జితేంద్రియులకు
విముఖం బగుఁ బరవధువుల బిగికౌఁగిలికిన్.

శార్ఙ్గ—అన్యసంగముచేతఁ బూర్వవృత్తాంతమును మఱచిపోయి యున్నప్పు డధర్మభీరుత్వ మెట్లు కలుగును?

రాజు—(పురోహితునితో) ఇందులో గురుత్వలఘుత్వములు మిమ్మే యడుగుచున్నాను.

గీ. ఏనె మూఢుఁడ నైతినో, యీమె కల్ల
లాడెనో, యని సంశయ మయినయిప్పు
డే స్వభార్య విడుచువాఁడనే యగుదునా?
యన్యసతి నంటుపాతకి నగుదు నొక్కొ?

పురోహితుఁడు—(ఆలోచించి) ఇప్పు డిట్లు చేయవచ్చును.

రాజు—తమ రాజ్ఞ యియ్యవలెను.

పురో—ఈమె ప్రసవమగువఱకును నాయింటనుండవచ్చును. అట్లేల చెప్పెద వంటిరేని, మీరు చక్రవర్తి యగుపుత్రునిఁ గందురని యీవఱకే పెద్దలు చెప్పియున్నారుగదా! మునిదౌహిత్రుఁ డాలక్షణములు గలవాఁ డయినపక్షమున, సంతోషపూర్వకముగా నీమెను దమ రంతఃపురమునకు రప్పించుకొనుఁడు. మఱియొకలా గయ్యేనేని యీమెను దండ్రికడకుఁ బంపుట యుండనే యున్నది.

రాజు—గురువుగారి యిష్టానుసారము చేయుఁడు.

పురో—బిడ్డా! నావెంటరమ్ము.

శకుం—ఓభూదేవీ! నీలోనికి నాకు దారి యిమ్ము. (అని యేడ్చుచుఁ బురోహితునితోడను దపస్వులతోడను నడుచుచున్నది)

రాజు—(శాపముచేత జ్ఞప్తిలేనివాఁడయి శకుంతలసంగతియే యాలోచించుచున్నాఁడు)

[తెరమఱుఁగున] ఆశ్చర్యము! ఆశ్చర్యము!

రాజు—(ఆలకించి) అదియేమయి యుండునో!

పురో—(ప్రవేశించి విస్మయముతో) దేవా! అద్భుతము పుట్టినదిగదా?

రాజు—అది యేమి?

పురో—దేవా! కణ్వశిష్యులు మరలఁగానే—

గీ. తనయదృష్టంబు నిందించుకొనుచు బాల
బాహు లెగనెత్తి యేడ్వ నుపక్రమించె?

రాజు—తరువాత నేమి సంభవించినది?

పురో— అప్సరస్త్రీర్థమున మింటి కామెఁ గొనుచు
నెగసె వెసఁ గాంతిరాశియా యింతి యొక తె.

(అందఱు నాశ్చర్య పడుచున్నారు.

రాజు—భూదేవా! ఆమెను మనము ముందే విడిచిపెట్టితిమి. వ్యర్థ మయిన విచారముతో మీరేల వెదకెదరు? విశ్రాంతిఁ బొందుఁడు.

పురో—(చూచి) విజయ మగుఁగాక! (అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు)

రాజు—వేత్రవతీ! నామనస్సు వ్యాకులముగా నున్నది. పడక గదికి మార్గము చూపుము.

ప్రతీ—దేవా! ఈలాగు. ఈలాగు. (అని బయలుదేఱు చున్నది)

రాజు—గీ. ఏ నిరాకరించిన తాపసేంద్రసుతను
దారనుగ నెంతమాత్రంబుఁ దలఁప నేను;
డెంద మట్లయ్యు సంతాప మొందు నిపుడు
ప్రత్యయము పుట్ట బోధించుపగిది నుండె.
(అని యంకము నిష్క్రమించుచున్నారు)

పంచమషష్ఠాంకమధ్యమునందు ప్రవేశకము

రంగము—రాజమందిర ద్వారము

[అప్పుడు పురితలవరి యగు శ్యాలకుఁడు పెడ రెక్కలుకట్టిన యొక పురుషుని తీసికొని రక్షకభటులతోఁ బ్రవేశించుచున్నాఁడు]

రక్ష—(వానిని గొట్టి) ఓరిదొంగా! రత్నముం దాఁపునప్పుడు పేరుచెక్కిన రాజుగారి యీ యుంగరము నీకెక్కడినుండి వచ్చినది? చెప్పు.

పురు—(భయమునటించుచు) అయ్యలారా! దయచేయుఁడు. నేనిటువంటిపని చేయువాఁడను గాను.

ప్రథముఁడు—ఓరీ! నీవు సద్బ్రాహ్మణుఁడ వని విచారించి పరిగ్రహింపుమని రాజుగారు నీకీదాన మిచ్చినారురా?

పురు—ఇప్పుడు నేఁ జెప్పునది వినుఁడు. నేను శక్రావతార తీర్థ సమీపవాసి నైన బెస్తను.

ద్వితీయుఁడు—ఓరిదొంగా! మేము నీజాతి యడిగినామురా?

శ్యాలకుఁడు—ఈచోరుని నంతయు వరుసగాఁ జెప్పనిండు. వీనిని మధ్య నడ్డుపెట్ట వలదు.

రక్ష—ఆయన యాజ్ఞాపించినప్రకారము చెప్పుము.

పురు—నేను వల, గాలము మొదలయిన చేఁపలను బట్టుసాధనములచేతఁ గుటుంబభరణము చేసికొనుచున్నాను.

శ్యాల—(నవ్వి) ఇప్పుడు నీజీవనము బహుపరిశుద్ధమయినది.

పురు—దేవా! తమ రిట్లు సెల వియ్యరాదు.

సీ. గర్హితమెయైనను, స్వజాతికర్మ మెుఘుడు
వదలఁ గూడదుగాదె యెవ్వారలకును;
శ్రోత్రియుఁడు పశుమారణకర్మచేత
దారుణుండైన, మృదువెయగా దయను బూని.

శ్యాల—తరువాత, తరువాత.

పురు—ఒకనాఁడు నే నొకరోహితచేపను గోసితిని. అప్పుడు దానికడుపులో రత్నప్రభాభాసుర మయిన యీ యుంగరము కనఁబడినది. తరువాత నేను దీని నమ్మఁజూచుచు మీచేతఁ బట్టుపడితిని. మీరు నన్నుఁ జంపిననుసరే, విడిచిననుసరే. ఇది వచ్చిన విధమింతే.

శ్యాల—జానుకా! పొలసుకంపును వికారరూపమునుగల వీఁడు నిస్సంశయముగాఁ జేఁపలవాఁడే. వీని కీయుంగరము వచ్చుటయే విచారింపవలయును. మనము రాజగృహమునకుఁ బోవుదము.

రక్ష—మంచిది.—ఓరిదొంగా! రారా.

(అని యందఱు నడచుచున్నారు.)

శ్యాల—సూచకా! వీనిని బురద్వారమున నప్రమత్తులరై

కాచి యుండుఁడు. ఇప్పుడీ యుంగరము వచ్చిన విధము రాజునకు నివేదించి యాతని యాజ్ఞ పొంది వచ్చెదను.

రక్ష—అయ్యా! ప్రభువువారి యనుగ్రహ సంపాదనమునకయి పొమ్ము. (శ్యాలకుఁడు నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

ప్రథముఁడు—జానుకా! శ్యాలకుఁ డాలస్యము చేయుచున్నాఁడు.

ద్వితీ—రాజులవద్ద సమయము కనిపెట్టి యనుసరింపవలయును గదా?

ప్రథ—జానుకా! వధ్యుఁ డయిన వీనికిఁ బూలు చుట్టుటకు నా చేతులు తొందరపడుచున్నవి. (అని వానిని జూపుచున్నాఁడు)

పురు—స్వామీ! నన్ను కారణముగాఁ జంపుట మీకుఁదగదు.

ద్వితీ—(చూచి) అదిగో మాస్వామి, పత్రిక చేతఁ బట్టుకొని రాజుగారియాజ్ఞను బొంది యిటుమొగంబయి కనఁబడుచున్నాఁడు. ఓరీ! నీవిఁక గ్రద్దలకు బలియగుదువు. లేదా కుక్కలనోర నయినను బడెదవు.

శ్యాల—(ప్రవేశించి) సూచకా! ఈపల్లెవానిని విడిచిపెట్టుము. వీనికీయుంగరము వచ్చిన సంగతి సరిగానున్నది.

సూచ—దేవర యాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను!

ద్వితీ—వీఁడు యమమందిరముఁ జొచ్చి మరలవచ్చినాఁడు (అని వానికట్లు విప్పుచున్నాఁడు.)

పురు—(శ్యాలకునకుమ్రొక్కి) స్వామీ! ఇఁక నాకు జీవన మెట్లు?

శ్యాల—ఇదిగో రాజుగారు నీ కుంగరమువెలను గూడ బహుమానము దయచేసిరి. (అని వానికి ధన మిచ్చుచున్నాఁడు.)

పురు—(నమస్కారపూర్వకముగాఁ బుచ్చుకొని) రాజుగారు నన్ను రక్షించినారు.

సూచ—ఒక్క రక్షించుటయే కాదు, నిన్నుఁ గొఱఁతనుండి దింపి యేనుఁగుమీఁది కెక్కించినారు.

జాను—అయ్యా! ఉంగరమునందు రాజుగారికి మిక్కిలి మక్కువ కలిగి యుండు నని యీ బహుమానమే చెప్పుచున్నది.

శ్యాల—అమూల్య మయిన యీరత్నమునందు రాజుగారికిఁ బ్రీతి గలదని యిందుచుబట్టి నేననుకోను. దానిని జూచుటచేత వారి కిష్టజను లెవ్వరో తలఁపునకు వచ్చిరి. వారు స్వభావగంభీరులయినను ముహూర్తకాలము కన్నుల నీరు పెట్టుకొనిరి.

సూచ—శ్యాలకునకు రాజుగారి సేవ దొరకినదిగదా?

జాను—ఓయీ! ఈచేఁపలదానిమగని లాభమునిమిత్త మని చెప్పు. (అని వాని వంక నసూయతోఁ జూచుచున్నాఁడు.)

పురు—అయ్యలారా! ఇందులో సగము మీకు సుహృద్భావము వెలగా నిచ్చెదను.

సూచ—ఈ మాత్రము తగును.

శ్యాల—జాలరీ! ఇప్పుడు నీవు గొప్పప్రియమిత్రుఁడ వయితివి. మద్యము సాక్షిగా మనము ప్రథమమైత్రి చేసికోవలెను. కాఁబట్టి కల్లంగడికే పోదము.

పురు—ఆలాగే.

(అని యందఱును నిష్క్రమించిరి.)

షష్ఠాంకము

రంగము—శక్రావతారము.

[అప్పు డాకాశయానముచేత సానుమతి యను నప్సరస
ప్రవేశించుచున్నది.]

సాను—సాధుజనులు స్నానము చేయునంతవఱకు నప్సర స్తీర్థసన్నిధానమునందు నేను జేయఁదగిన పనిని నిర్వర్తించితిని గనుక, ఇప్పు డారాజర్షియొక్క వృత్తాంతమును గనుఁగొనెదను మేనక చుట్టఱిక ముచేత శకుంతల యిప్పుడు నాకు దేహసదృశమైనది. పుత్రికకొఱ కామె నన్నిక్కడకుఁ బంపినదిగదా? (అంతటను జూచి) ఇదియేమో కాని వసంతోత్సవసమయమయినను, ఈరాజగృహమునం దేమియు నుత్సవ మారంభింపనట్లు కనఁబడుచున్నది.! నాకు ధ్యానముచేత నే సమస్తమును దెలిసికొను శక్తి గలదు. అయినను నాచెలియొక్కమాట మన్నింపవలయును; కాఁబట్టి యీయుద్యానపాలకురాండ్ర కిద్దఱికిని దిరస్కరణీవిద్యచేతఁ గనఁబడక వీరిప్రక్కనే యుండి చూచెదను.

(అని దిగిన ట్లభినయించి నిలిచెను.)

[అప్పుడు మామిడిచిగురు చూచుచు నొకచేటికయు, దానివెనుక మఱియొక చేటికయుఁ బ్రవేశించుచున్నారు.]

మొద—గీ. హర్ష మిచ్చుచుఁ బికముల, కలవసంత
మాసమునకును బ్రాణనమాన మగుచు,
తుమ్మొదలపాదములకు భంగమ్ము కూర్చు
చూతము ఋతుమంగళముగఁ జూతు నేను.

రెండవది—ఓ పరభృతికా! నీవొంటిగా నేమి యాలోచించు చున్నావు?

మొద—ఓమధురికా! మావిమొగ్గను జూచి పరభృతిక యున్మత్త యగుచున్నది.

రెండ—(సంతోషముతో త్వరితముగావచ్చి) ఏమీ! వసంత కాలము వచ్చినదా!

మొద—మధురికా! నీకిప్పు డిది మదవిభ్రమముగల పాటలకుఁ గాలము.

రెండ—సఖీ! నన్నుఁ బట్టుకొమ్ము. నే నిప్పుడు కొనకాళ్ళమీఁద నిలిచి మన్మథపూజకొఱకు మామిడిచిగుళ్ళు కోసెదను.

మొద—పూజాఫలములో నాకును సగ మిత్తువేని పట్టుకొనియెదను.

రెండ—చెప్పకపోయినను నీ కది సిద్ధించును. మనకు శరీరములు వేఱైనను ప్రాణ మొక్కటియేకదా! (అని సఖిని పట్టుకొని నిలిచి మామిడిచిగురు కోయుచున్నది.) ఓసీ! వికసింపకపోయినను మామిడిమొగ్గ తొడిమ త్రుంచుటచేత సువాసన కొట్టుచున్నది! (కపోతహస్తము పట్టి)

సీ. ఓ రసాలప్రవాళంబ! యొసఁగ నిన్ను
ధనువు చేతను దాల్చుకామునకు నిత్తుఁ;
గావునను బాంథయువతిలక్ష్యంబ వగుచుఁ
బంచశరునకు నాఱవబాణ మగుము.

(అని మామిడిచిగురును జిమ్ముచున్నది.)

కంచుకి—(తెరచాటునుండి ప్రవేశించి కోపముతో) మీకు దేహము తెలియకున్నారు! ప్రభువువారు వసంతోత్సవము వల దని నిషేధించి యుండఁగా మీ రేల మావిమొగ్గలను గోయ నారంభించినారు? కోయవలదు.

ఇద్దఱు—(భయపడి) అయ్యా! క్షమింపుము. మే మిది యెఱుఁగము.

కంచు—మీరు వినలేదా యేమి! ఈవసంతమునఁ బూచు వృక్షములును వాని నాశ్రయించియున్న పక్షులునుగూడ రాజుగారి యాజ్ఞకు గట్టుపడినవి. ఎట్లన—

చ. చిరముగఁ బైకి వెల్వడియుఁ జిన్మదు పుప్పొడి మావిమొగ్గయున్;
గురువకమున్ దగ న్నిలిచెఁ గోరకరీతినె సిద్ధమయ్యునున్;
బురుషపికంబు క్రింగె రుతమున్ గళమందునె శీత మేఁగియున్;
మరుఁ డుడిపెన్ శరంబు నడుమన్ వెఱఁ దూణమునుండితీయుచున్

సాను—సందేహము లేదు. రాజేంద్రుఁడు మహాప్రభావ సంపన్నుఁడు.

మొద—అయ్యా! కొన్ని దినములక్రింద రాజుగారి భావమఱఁది యగు మిత్రావసువు మమ్ము రాజుగారిచరణసన్నిధానమునుండి ప్రమద వనపరిపాలనకర్మ మిచ్చి పంపివేయుటచే నాఁటనుండి మేమిక్కడ నుండి నందున మాకీవృత్తాంతము తెలియలేదు.

కంచు—కానిండు. మీ రిఁక నీప్రకారముగా నడవఁగూడదు.

ఇద్ద—అయ్యా! మాకు వినవేడుకగా నున్నది. రాజుగారు వసంతోత్సవము నెందుచేత మాన్పినారో మేము వినఁదగినయెడలఁ జెప్పుడు.

సాను—మనుష్యు లుత్సవప్రియులు గదా? దీని కేదో గొప్ప కారణ ముండవలయును.

కంచు—ఇది వెల్లడి యైనవిషయము. మీకుఁ జెప్పకపోనేల? రాజుగారికి శకుంతలను విడనాడుటవలనఁ గలిగిన లోకాపవాదము మీచెవిని బడలేదా యేమి!

ఇద్ద—ఉంగరమును జూచినంతపర్యంతము శ్యాలకునివలన విన్నాము.

కంచు—అందుచే జెప్పఁదగినది కొంచెమేయున్నది. ఎప్పుడు తమయుంగరమును జూచుటవలన రాజుగారు "పూజ్యురా లయిన శకుంతలను మేము రహస్యమున వివాహమాడినది సత్యమే. అజ్ఞానమువలన విడిచిపెట్టితి" మని తలఁచిరో యప్పుడు మొదలుకొని రాజుగారు పశ్చాత్తాపమును బొందుచున్నారు. ఎట్లన—

ఉ. ఒల్లఁడు రమ్యవస్తుతతియున్, గొలువియ్యఁడు మంత్రికోటికిన్
దొల్లిఁటియట్ల ప్రత్యహము, దొర్లుచుఁ బాన్పున నిద్రలేక వ
ర్తిల్లును రాత్రు, లంతిపురిఁ బ్రిమ్మరు కొమ్మలపేరు మార్చి రం
జిల్లు సదర్థవాక్యములు చెప్పి కడున్ వెఱఁగొందు లజ్జచేన్.

సాను—నాకు మనఃప్రియముగా నున్నది.

కంచు—అందుచేత మనస్సు వికలమయి రాజుగారు వేడుక మానిపించినారు.

ఇద్ద—సరి! సరి!

(తెరలో) మీరు రండి. రండి.

కంచు—(ఆలకించి) కాంతలారా! రాజిక్కడనేయున్నాఁడు. మీరు మీపనియం దుండుఁడు.

ఇద్ద—ఆలాగే. (అని వెళ్లుచున్నారు)

[అంతట పశ్చాత్తాపమునకు తగినవేషముతో రాజును, విదూషకుఁడును, ప్రతీహారియు ప్రవేశించుచున్నారు]

కంచు—(రాజును జూచి) ఓహో! కొన్నిరూపములు సర్వావస్థలయందును రమణీయముగానే యుండును! ఈవిధముగాఁ జింతాకులుఁడయి యున్నను రాజు ప్రియదర్శనుఁడుగా నున్నాఁడు! అవును.

సీ. మతివిశేషంబుగ మండనసముదాయ
మేమియుఁదాల్పక, యెడమచేతఁ
జెలువంబుమీఱు ముంజేతికిఁ బంగారు
కడియంబుమాత్ర మొక్కటి ధరించి,
శ్వాసాతిశయమునఁ జాలంగ శోషిల్లి
యరుణిమదూలినయధర మొప్ప,
సరిలేనిచింతల జాగరణంబులఁ
గడు నెఱ్ఱనైనట్టి కనులు గలిగి,
చిక్కియుండియు నౌర! యీ క్షితివరుండు
తనదుమహనీయ తేజోవితానమునను
సానఁబట్టినరత్నంబు చందమునను
దనకృశత్వంబు తోఁపక తనరు నిపుడు.

సాను—(రాజును జూచి) నిరాకరించుటచేత నవమానింపఁబడియు శకుంతల యీతనినిమిత్తమయి కృశించుచుండుట యుక్తముగానే యున్నది.

రాజు—(ఆలోచించుచు మెల్లఁగా నడచి)

గీ. మిగుల హరిణాక్షిచే మున్ను మేలుకొలుపఁ
బడియు, నిద్రించుచుండె నీపాడుమనసు;
ఘనదురంతపశ్చాత్తాప మనుభవించు
కొఱకు మేల్కొనియున్నది కోరి యిపుడు.

సాను—మా శకుంతలభాగ్యములు నిటువంటివే సుమా!

విదూ—(చే యడ్డము పెట్టుకొని) ఇతఁడు మరల శకుంతలావ్యాధిచేతఁ బీడింపఁబడుచున్నాఁడు. ఇది యెట్లు కుదురుపాటునకు రాఁగలదో నాకుఁ దెలియకున్నది.

కంచు—(దగ్గఱకు వెళ్ళి) దేవా! జయము మగుఁ గాక! జయ మగుఁ గాక! ఓమహారాజా! ప్రమదవనభూములను బరిశీలించి నాఁడను. దేవరవారు యథేష్టముగా వినోదస్థలములయందు విహ రింపవచ్చును.

రాజు—వేత్రవతీ! తడవుగ మేలుకొని యుండుటచేత మే మిప్పుడు ధర్మాసనము నధిష్ఠించుటకు శక్తులము గాకున్నాము. అతఁడు విచారించిన పౌరకార్యములను బత్రికయందు వ్రాసి పంపు మని మంత్రియైనపిశునునితో నావచనములుగాఁ జెప్పుము.

ప్రతీహారి—దేవర యాజ్ఞాపించునట్లు చేసెదను.

(అని నిష్క్రమించెను.)

రాజు—వాతాయనా! నీవును నీ పనియందుఁ జక్కఁగా వర్తిల్లుము.

కంచు—దేవర యాజ్ఞాప్రకారము చేసెదను.

(అని నిష్క్రమించెను.)

విదూ—మీ రిప్పు డీఁగయు నిచట లేకుండఁ జేసితిరి. ఇఁక నెండలేక చల్లనై యుండుటచే మనోహర మయియున్న యీ యుద్యానవనభూమియందు మీరు హాయిగాఁ గ్రీడింపవచ్చును.

రాజు—మిత్రుఁడా! సందు దొరకినప్పు డాపదలు చెంతనే యుండు నన్నవాక్య మసత్యముకాదు.

గీ. ఋషికుమారికాప్రణయంబు స్మృతికిఁ దగుల
నీని తమము నాహృదయంబు నిపుడు విడిచెఁ;
గావున, మరుండు ప్రహరింపఁగాఁ దలంచి
వింటను రసాలశర మెక్కువెట్టె, సఖుఁడ!

విదూ—మీరు కొంచె మూరకుండుఁడు. నే నీదండకాష్ఠముతో మన్మథబాణమును నాశనము చేసెదను. (అని దండకాష్ఠము నెత్తి మామిడిచిగురును పడఁగొట్టఁబోవుచున్నాఁడు)

రాజు—(చిఱునవ్వుతో) మేలు! నీబ్రహ్మతేజస్సు కనఁబడినది! సఖా! ఎక్కడఁ గూరుచుండి ప్రియురాలిని గొంచెము పోలియున్న తీఁగెలయందు దృష్టి పఱపుదును?

విదూ—"మాధవీమండపమునం దీవేళఁ గడపెదను. అందుఁ జిత్రఫలకమున స్వహస్తముతో లిఖించిన పూజ్యురాలయిన శకుంతల రూపమును నాకుఁ దెమ్ము" అని యిక్కడనున్న చతురికయను పరిచారికను మీరు పంపలేదా?

రాజు—నాహృదయమునకు వేడుకగలిగెడు చోటటువంటిదే. కాఁబట్టి నీవే త్రోవ చూపుము.

విదూ—దేవా! ఇటు. ఇటు.

(అని యిద్దఱును నడుచు చున్నారు.)

సాను—(వారివెంటనే వెళ్ళుచున్నది.)

విదూ—ఇదిగో మణిశిలాఫలకముతోఁగూడిన మాధవీలతా మండపము. పూలు మొదలయినకానుకలచే మనోహర మయి స్వాగతముచేసి మనలకయి యెదురు చూచుచున్నట్లున్నది. కాఁబట్టి యందుఁ బ్రవేశించి కూరుచుందము.

(అని యిద్దఱును బ్రవేశించి కూరుచున్నారు.)

సాను—ఇప్పుడీతీవెచాటుననుండి సఖియొక్క చిత్రరూపమును జూచి, తరువాత భర్తయొక్క బహువిధములైన యనురాగవిశేషములను నే నామెకు నివేదించెదను. (అని యట్లుచేసి నిలుచున్నది.)

రాజు—మిత్రుఁడా! ఇప్పుడు శకుంతల ప్రథమవృత్తాంత

మంతయు స్మరణకు వచ్చినది. ఇది నీకు మునుపే చెప్పితిని. ఆమెను బంపివేసినప్పుడు నీవును నాయొద్ద లేకపోతివి. అంతకుముందును నీ వొకప్పుడును నాతో నామె పేరైనను ముచ్చటింపకపోతివి. నావలెనే నీవుకూడ మఱచిపోయినావా?

విదూ—నేను మఱచిపోలేదు. అయినను నీ వంతయుఁ జెప్పి కడపట నిది పరిహాసోక్తికాని నిజము కాదంటివి. మంటిముద్దవంటి బుద్ధి కలవాఁడ నగుటచే నేనట్లే గ్రహించితిని. ఇంతకును గావలసినది కాక మానదు.

సాను—ఇది నిజమే.

రాజు—(ధ్యానించి) మిత్రుఁడా! నన్ను రక్షింపుము.

విదూ—ఓయీ! ఏమిది? ఈవిధముగా నగుట నీకుఁ దగదు కదా! గొప్పవా రెప్పుడును మనసున శోకమునకుఁ జోటియ్యరు. పెనుగాలికి సహితము పర్వతములు చలింపవు.

రాజు—మిత్రుఁడా! నిరాకరణదుఃఖవివశయైన ప్రియురాలి యప్పటియవస్థ దలఁచుకొని నేను మిక్కిలి దిక్కుమాలినవాఁడ నైనాఁడను.

ఉ. ఏను నిరాకరింప నపుడే స్వజనంబులవెంటఁ బోవఁ బోఁ
 గా, నిలుమంచు గట్టిగను గణ్వసమానుఁ డదల్ప శిష్యుఁ డా
 చాన నిగిడ్చె బాష్పకలుషం బగుదృష్టిని గూళనైన నా
 పై, నది నన్నుఁ బెన్విషపుబాణము కైవడి నిర్దహించెడున్.

సాను—ఆహాహా! స్వకార్యపరత్వ మిట్టిదేకదా! ఈతని సంతాపముచేతనే నేను సంతోషము బొందుచున్నాను.

విదూ—ఓయీ! ఆమె నాకాశచరు లెవ్వరో యెత్తుకొనిపోయి యుందురని నాకొక్కయూహ కలదు.

రాజు—అన్యు లెవ్వరు పతివ్రతను బరామర్శించుట కుత్స హింతురు? మేనకకదా యామెకుఁ దల్లియని విన్నాను. అందుచేత నామెసహచారిణులు ప్రియురాలి నపహరించిరని నా హృదయము శంకించుచున్నది.

సాను—తెలియకపోవుట యాశ్చర్య పడఁదగినదిగాని తెలి యుట కాదు.

విదూ—అట్లయిన శీఘ్రకాలములోనే నీకామెతోడి సమాగ మము కలుగును గదా?

రాజు—ఏలాగున?

విదూ—తల్లిదండ్రులు భర్తృవియోగదుఃఖితయైన కొమార్తెను జూచి సహింపఁజాలరు.

రాజు—మిత్రుఁడా!

గీ. స్వప్నమో మాయయో మతిభ్రమమొ యద్ది;
యంతటిఫలంబె యిచ్చి పుణ్యము నశించెఁ;
దరుణి క్రమ్మఱ వచ్చుట దాఁటిపోయె;
పాఱెడు మనోరథఘురంబు పార మెడలి.

విదూ—అట్లు కాదు. అవశ్యముగా రాఁదగినవస్తువుయొక్క సమాగమము తప్పక కలుగుననుట కీయుంగరమే నిదర్శనముగా నున్నది.

రాజు—(ఉంగరమును జూచి) ఇది దుర్లభస్థానమునుండి జారి శో చనీయముగా నున్నది.

గరమ! నీదుసుకృతంబు నొకట నాకు
యల్పమంచూహింతు ఫలముచేత,

నరుణనఖ మనోహరములౌ యీమెత్రవేళ్ళఁ
జేరఁ గాంచియు భ్రష్టతఁ జెందుకతన.

సాను—ఇది మఱియొక్కనిచేతఁ బడినయెడల నిజముగానే శోచనీయ మగును.

విదూ—ఓయీ! ఈయుంగరము నేయుద్దేశముతో నీ వామె చేతిని బెట్టితివి?

సాను—నాకును నీతని నిది యడుగుటకుఁ గౌతూహలము కలదు.

రాజు—వినుము. అప్పుడు స్వపురమునకుఁ బ్రయాణ మయిన నాతోఁ బ్రియురాలు కన్నులనీరు పెట్టుకొని "ఎంతకాలమునకుఁ బ్రాణేశ్వరుఁడు నన్ను రప్పించుకొందురు?" అని పలికెను.

విదూ—అటుతరువాత?

రాజు—తరువాత నే నీ యుంగరము నామెత్రవేలికిఁ దొడుగుచు నిట్లు ప్రత్యుత్తర మిచ్చితిని.

చ. దినదిన మొక్కటొక్కటిగ దీనిపయిం దగునాదుపేరిటన్
దనరెడి యక్షరంబులను దప్పక యెన్నుట కెన్నినాళ్ళప
ట్టునో విను మన్నినాళ్ళకుఁ, గుటుంబినిరో! యిట నీదుచెంతకున్
జనులను బంపువాఁడను వెస న్నిను నంతిపురంబు చేర్పఁగన్.

అని, యామాటనుసహితము క్రూరస్వభావుఁడ నైన నేను మోహము చేత మఱచిపోతిని.

సాను—ఈగడువు రమణీయముగా నున్నది! ఇది విధిచేత వ్యత్యస్తముగాఁ జేయఁబడినది.

విదూ—ఇది యెట్లు జాలరివాఁడు తెఱిగినయెఱ్ఱచేఁప కడుపు లోనికి వెళ్ళినది?

రాజు—శచీతీర్థమునకు నమస్కరించుచుండినప్పు డా చెలిచేతి నుండి జాఱి గంగాప్రవాహమునఁ బడినది.

విదూ—సరిసరి.

సాను—అందుచేతనే పాపమునకు భయపడి యీ రాజేంద్రునకు దీనురా లయిన శకుంతలయెడ వివాహవిషయము సందేహము కలిగెను. మఱియు నిటువంటి యనురాగము గలవాని కానవా లెందు నిమిత్తము కావలసివచ్చెనో!

రాజు—ఇప్పు డీయుంగరమును నిందించెదను.

విదూ—(తనలో) ఈతఁడు వెఱ్ఱిత్రోవను బడుచున్నాఁడు. (ప్రకాశముగా) ఈ దండకాష్ఠమును నేనును నిందించెదను.

రాజు—ఎందుకొఱకు?

విదూ—నీ వెందుకొఱకు?

రాజు—(ఉంగరమును జూచి)

గీ. అకట! మృదుబంధురాంగుళి యగు కరంబు
విడిచి యేటికి జలములోఁ బడితివీవు?
జడమ వగుటను గుణ మెంచఁజాల, వైన
బ్రియను నేనేటికిఁ దిరస్కరించినాఁడ?

విదూ—(తనలో) అహా! నన్నాకలి మ్రింగివేయు చున్నది గదా?

రాజు—అకారణముగా విడిచిపెట్టఁబడిన యో ప్రియురాలా! పశ్చాత్తాపసంతప్త హృదయుఁ డైన యీ జనుఁడు పునర్దర్శనముచేత ననుగ్రహింపఁబడఁ దగినవాఁడు సుమా.

[చిత్రఫలకమును చేతఁబట్టుకొని చతురిక వేగముగాఁ
ప్రవేశించుచున్నది]

చతు—దేవా! ఇదిగో చిత్రఫలకము.

(అని చిత్తరువు పలకను జూపుచున్నది)

విదూ—మేలు! మిత్రుఁడా! మేలు! ఈ స్వాభావానులేఖనము రమణీయస్థితిచేత దర్శనీయముగా నున్నది. నిమ్నోన్నతప్రదేశము లందు నాదృష్టి జాఱుచు లేచుచున్న ట్టున్నది.

సాను—ఆహా! ఏమి యీ రాజు నేర్పు! సఖి నాముందరనున్నట్టే తోఁచుచున్నది.

రాజు—క. ఏయది యింపుగ నుండదొ
యాయది చిత్రమునఁ దోఁచు నతిరమ్యముగా
నే; యటు లయ్యును, సుందరి
సోయగ మింటఁ దక్కువగనె చూపట్టుఁజుమీ.

సాను—పశ్చాత్తాపమువలనఁ గలిగిన యధికప్రేమమునకును గర్వరాహిత్యమునకును నీమాట తగియున్నది.

విదూ—ఓయీ! ఇందు ముగ్గురుముద్దియలు కనఁబడు చున్నారు. అందఱును సుందరులుగానే యున్నారు. వీరిలోఁ బూజ్యురాలయిన శకుంతల యెవరో?

సాను—ఇటువంటి రూపమునుగూడఁ దెలిసికోలేని యీతని దృష్టి నిరర్థకముకదా!

రాజు—ఇందామె యెవ్వరని నీవూహించెదవు?

విదూ—ఇదిగో విడిపోయిన ముడినుండి పూలు జాఱెడు కొప్పుతోను జెమ్మటపట్టిన మొగముతోను మిక్కిలి చాఁచినచేతుల తోను నీళ్ళుపోయుటచే మృదువైన క్రొంజిగుళ్లుగల మామిడిచెట్టు

యొక్క పార్శ్వమునందుఁ గొంచె మలసియున్నట్లుగా లిఖింపఁబడిన యీమె శకుంతల యనియుఁ దక్కినవారు చెలికత్తె లనియు నూహించెదను.

రాజు—నీవు నిపుణుఁడవు. నా సాత్త్వికభావచిహ్నము లిక్కడను నున్నవి.

గీ. చెమటపట్టినవ్రేళ్ళంటి చెడి యొకింత
మలిన మయి కానఁబడెడు రేఖలకుఁబొంత;
బాష్పకణములు చెక్కులపయినిఁ బడుచు
నిదిగొ కన్పట్టెడును వర్ణ మిచట నుబికి.

చతురికా! ఈ వినోదస్థానము సగమే వ్రాసితివి. కాఁబట్టి యిప్పుడు నీవు వెళ్ళి తూలికను దీసికొని రమ్ము.

చతు—అయ్యా! మాధవ్యా! ఈ చిత్రపుఁబలకను బట్టుకొమ్ము. నే నిప్పుడు మరల వచ్చెదను.

రాజు—ఇది నేనే పట్టుకొనెదను. (అని చెప్పినట్టు చేయఁగాఁ జతురిక వెళ్లెను.)

రాజు—గీ. కనులయెదుర మున్ గనఁబడ్డ కాంతవిడిచి
వేమఱును జిత్రగత గారవించునేను,
నడిమిదారిని జలపూర్ణనదిని వదలి
వచ్చి యెండమావులఁ గోరువాఁడ నైతి.

విదూ—(తనలో) ఈతఁడు నిజముగా నేఱుదాఁటి వచ్చి యెండ మావులలోనే తగులుకొన్నాఁడు. (ప్రకాశముగా) మిత్రుఁడా! ఇక్కడ నింకను వ్రాయవలసినది మఱియేమున్నది?

సాను—సందేహము లేదు. నాచెలి కేయేప్రదేశములు మనోహరములో వాని వానిని వ్రాయఁదలఁచి యున్నాఁడు.

రాజు—మాధవ్యా! వినుము.

చ. పులినములందు హంసయుగము ల్విహరించెడు మాలినీనదిన్,
బలుహరిణంబులున్న తదుపాంత పవిత్ర హిమాద్రిపాదమున్,
వలువలుగట్టు శాఖలను వ్రత్తిలు వృక్షముక్రింద నిట్టిక్రొ
మ్ముల్లందనకన్నుగోకికొనుముగ్ధమృగిన్, లిఖియింపఁగోరెదన్.

విదూ—(తనలో) ఈచిత్రఫలకము వ్రేలుగడ్డములుగల తాపస బృందములతో నింపఁదగు నని నేను భావించెదను.

రాజు—మిత్రుఁడా! మఱియు నే నుద్దేశించిన శకుంతలాభరణము నొకదానిని నే నిందు మఱచిపోతిని.

విదూ—అది యేది?

సాను—వనవాసుల శరీరసౌకుమార్యమునకుఁ దగిన దేదో యయియుండును.

రాజు—గీ. కేసరములు చెక్కులదాఁకఁ గ్రిందవ్రేలఁ
జేర్పనైతి శిరీషంబు చెలువ చెవిని;
స్తనములకుమధ్య శారదచంద్రకిరణ
కోమలమృణాలసూత్రంబుఁ గూర్పనైతి.

విదూ—ఓయీ! ఈమె యెందుచేతనో యెఱ్ఱకలువఱేకుల కాంతిచే నొప్పు హస్తాగ్రముతో మొగముమాటుకొని బెదరిబెదరి యున్నట్లున్నది. (సావధానముగా విమర్శించి చూచి) ఆహా! బానిసె కొడుకు పూఁదేనెలదొంగయైన యీగండుతుమ్మెద యీమెమొగము మీఁదికి గంతు వేయుచున్నది.

రాజు—ఓయీ! ఈ దుష్టుని నివారింపుము.

విదూ—అవినీతులను శిక్షించు నీవే దీనిని వారించుటకు శక్తుఁడవు.

౧౫-వఁబడిన

రాజు—సరే; ఓయీ! పుష్పలతాప్రియాతిథీ! ఇక్కడవాలు. నేలశ్రమ మనుభవించెదవు?

గీ. దగ్గొనియు నీకు ననురక్తయగుచు నిదిగో
పుష్పముల నిల్చి మధుకరి పూవుఁదేనె
నీవు లేకుండఁగను దాను ద్రావలేక
యెదురుచూచెడు నీకొఱ కిప్పు డకట!

సాను—ఇప్పు డది చక్కఁగా వారింపఁబడనది.

విదూ—ఈజాతి వారింపఁబడినను వక్రస్వభావముగలది.

రాజు—ఓయీ! ఈవిధమున నీవు నాశాసనమున నిలువ కున్నావు. కాఁబట్టి యిప్పుడు వినుము—

చ. వరతరునూత్నపల్లవవిభారమణీయము నాచు, నేను బల్
గరుణమెయిన్ రతోత్సవములన్ మఱి పానమొనర్ప నొప్పు సుం
దరియధరోష్ఠబింబమును దాఁకెదవేనియు నిన్నుఁ బట్టి, బం
భర! కమలోదరంబునను బంధన మేనొనరించెదం జుమీ.

విదూ—ఇటువంటి కఠినదండనమునకు దేల భయపడకుండును! (నవ్వి తనలో) ఈతఁడిప్పుడు వెట్టివాఁడయి పోయినాఁడు. ఈతని సాంగత్యముచేత నేనును నిట్టివాఁడనైతిని. (ప్రకాశముగా) ఓయీ! ఇది చిత్తరువుగదా!

రాజు—చిత్తరు వేమి?

సాను—ఇప్పుడు నేనుసహితము నిజము తెలిసికోలేకపోతిని. వ్రాఁతలోనున్నట్టుగానే భావించుకొనెడి యీతనివిషయమయి చెప్ప వలసిన దేమున్నది?

రాజు—మిత్రుఁడా! ఇప్పు డీదోషైకదర్శిత్వ మెందుచేత?

అన్మయము చేసి హృదయంబుఁ దథ్యముగను
దర్శనసుఖంబు పొందుచుఁ దనరు నాకు
స్మరణకును దెచ్చి, యయ్యయో! మరల నిపుడు
చెలువ నొసరించితివి నీవు చిత్తరువుగ.

(అని బాష్పములు విడుచుచున్నాఁడు.)

సాను—ఆహా! ఆద్యంతములు లేక యీవిరహమార్గ మపూర్వముగా నున్నది.

రాజు—మిత్రుఁడా! విరామము లేని యీదుఃఖము నే నెట్లనుభవింపుదును?

క. వనితను గలలోఁ గలసెద
ననుకొన్నను, జాగరముల నదియున్ జెడియెన్;
ఘనబాష్పంబులు కాంతను
గనుఁగొనఁగానీవు చిత్రగతనైనఁ గటా!

సాను—శకుంతలయొక్క యవమానదుఃఖమును నీవు సర్వవిధములచేతను బోఁగొట్టినాఁడవు.

చతురిక—(ప్రవేశించి) దేవా జయ మగుఁగాక! జయమగుగాక! రంగులపెట్టెను బట్టుకొని యీవైపునకు బయలుదేఱితిని.

రాజు—తదనంతరము?

చతు—త్రోవలోఁ దరళికతో వచ్చుచున్న వసుమతీదేవి దీనిని నేనేభర్తగారికిఁ దీసికొనిపోయి యిచ్చెద నని నాచేతినుండి బలాత్కారముగా లాగుకొన్నది.

విదూ—అదృష్టవంతురాలవుగనుక నిన్ను విడిచిపెట్టినది.

చతు—కొమ్మకుఁదగులుకొన్న దేవిగారియుత్తరీయమును వదలిక వదలించునంతలో నేను తప్పించుకొని వచ్చినదానను.

రాజు—మిత్రుఁడా! మన్ననచేత గర్వితురాలయి యున్న దేవి వచ్చినది. నీవీచి త్రరువును రక్షింపవలయును.

విదూ—'ఏ' న్ననిచెప్పెదను. (చిత్రఫలకమును బట్టుకొనిలేచి) నీ వీయంతఃపుర కాలకూటమునుండి విముక్తుఁడవయినపక్షమున, మేఘ ప్రతిచ్ఛంద మనుమేడమీఁద నుండెద, నన్నుఁ గేక వేయుము.

(అని వేగముగా నిష్క్రమించెను.)

సాను—హృదయము వేఱొకరిమీఁదఁ గలిగియున్నను బూర్వ గౌరవమును నిలిపియున్నాఁడు. కావున నితనిసౌహార్దము స్థిరమయి నదిగా నున్నది.

ప్రతీ—(లేఖ చేతఁ బట్టుకొని ప్రవేశించి) దేవా! జయమగుఁ గాక! జయమగుఁగాక!

రాజు—వేత్రవతీ! నీవు త్రోవలో దేవిని జూడలేదుగదా!

ప్రతీ—నాచేత లేఖను జూచి దేవి వెనుక మరలినది.

రాజు—కార్యజ్ఞురాలుగనుక నాకార్యమునకుఁ బ్రతిబంధము కలుగనియ్యదు.

ప్రతీ—దేవా! "ధనసంచయము లెక్కపెట్టుటకుఁజాలసేపు పట్టినందున నేఁడు పౌరజనకార్య మొక్కటిమాత్రమే యిప్పుడు విచారింపఁబడినది. ఈపత్రికయందు లిఖింపఁబడినయావ్యవహారమును దేవరవారు చిత్తగింతురుగాక!" అని మంత్రి విన్నవింపుచున్నాఁడు.

రాజు—పత్రిక యీలాగునఁ గనఁబఱుపుము.

ప్రతీ—(చేతికిచ్చును).

రాజు—(చదివి) ఏమీ! సముద్రవ్యవహారియైన ధనమిత్రుఁ డనువణిజుఁడు సంతానహీనుఁడును దీనుఁడు నయి యోడమునిఁగి మృతినొందినాఁడు. గనుక వాని సొత్తంతయు రాజును జేరవలయునని

మంత్రి వ్రాసియున్నాఁడు. అక్కటా! అనపత్యత కష్టముగదా! బహు ధనసంపన్నుఁడగుటవలన నతనికి బహుభార్యలుండి యుండవచ్చును. ఆతనిభార్యలలో నెవ్వతెయైన గర్భిణియై యున్నదేమో విచారింప వలయును.

ప్రతీ—ఆతనిభార్య సాకేతసెట్టి కూఁతునకుఁ బుంసవనము జరిగిన దని యిప్పుడే వినియున్నాను.

రాజు—గర్భస్థశిశువును దండ్రిధనమునకర్హమైనదే. పోయి నీవిది మంత్రితోఁ జెప్పుము.

ప్రతీ—దేవరవారిసెలవుప్రకారము చేసెదను. (అని బయలు దేఱెను.)

రాజు—వేత్రవతీ! ఇటురమ్ము.

ప్రతీ—ఇదిగో వచ్చితిని.

రాజు—సంతతి యున్నది లేద నెడి యీవిచార మెందుకు!

గీ. ప్రజ లెవరి నెవ్వరిని బ్రాణబంధువులను
దారు పోఁగొట్టుకొందురో వారి కెల్ల
దురితమునఁ దక్క దుష్యంతధరణివిభుఁడె
సర్వమున నంచు, నెల్లెడఁ జాటవలయు.

ప్రతీ—ఈవిధమునఁ జాటింపవలసినదే. (వెడలిపోయివచ్చి మరలప్రవేశించి) కాలమునఁగురిసిన వర్షమువలె దేవరవారియాజ్ఞ నందఱును గొనియాడిరి.

రాజు—(వేఁడినిట్టూర్పువిడిచి) ప్రతీహారీ! సంతానాభావము చేత నిరాధారము లైనవంశములలో మూలపురుషుల యనంతరము సంపదలీవిధముననే పరులపాలగునుగదా! నాయనంతరము పూరువంశ సంపద లకాలమున విత్తనములు చల్లిన భూమివలెనే కాఁగలవు.

ప్రతీ—అట్టియమంగళము కలుగకుండునుగాక!

రాజు—ఇపీ! నేను సమాసన్నమయిన శ్రేయస్సునే యవమానించినాఁడను.

సాను—ఇతఁడు నిస్సంశయముగా మనస్సుచేతఁ జెలిసుద్దేశించియే యీవిధముగాఁ దన్ను నిందించుకొనుచున్నాఁడు.

రాజు—

గీ. స్థిరతఁ దనయందు వంశప్రతిష్ఠ గన్న
ధర్మపత్నిని విడిచితిఁ దగవు మాఱి,
కాలమున వి త్తనంబులఁ గలయఁ జల్లి
మంచిఫలవేళ భూమి త్యజించినట్లు.

సాను—నీసంతతి యిఁక నవిచ్ఛిన్నము కాఁగలదు.

చతు—(ప్రతీహారితో నేకాంతముగా) వేత్రవతీ! ఈవర్తకుని వృత్తాంతముచేత రాజు మిక్కిలి మతి కలఁగి భయపడుచున్నాఁడు. ఈయన నూఱడించుటకు మేఘప్రతిచ్ఛందమునుండి పూజ్యుఁడైన మాధవ్యునిఁ దీసికొనిరమ్ము.

ప్రతీ—మంచిమాట చెప్పితివి. (అని నిష్క్రమించెను.)

రాజు—అహా! దుష్యంతునిపితృదేవతలు సంశయమునొందియున్నారు.

ఉ. అక్కట! నాయనంతరమునందు యథావిధిగాఁగఁ దర్పణం
బిక్కులమందు నిచ్చునతఁ డెవ్వఁ డటంచును సంతులేమిచేఁ
జొక్కుచునింక నే విడువఁబోయెడునశ్రులలోనఁ దుద్వఁగాఁ
జిక్కినసీరు ద్రాగుదురు చేడ్పడి మాపితరుల్ నిజంబుగన్.

(అని మూర్ఛపోవుచున్నాఁడు.)

చతు—(తొట్రుపాటుతోఁ జూచి) స్వామీ! ఊఱట చెందుఁడు.

సాను—కటకటా! ఈతఁడు దీపమును గలిగియుండియుఁ దెరమఱుఁగుగానున్న దోషముచేతఁ జీఁకటి ననుభవించుచున్నాఁడు. నేనిప్పుడేయీతనిని సుఖునిగాఁ జేసెదను. అట్లుకాదు. యజ్ఞభాగముల కొఱకు కాసక్తు లయియున్న దేవతలే శీఘ్రకాలములో నీభర్త నిన్ను ధర్మపత్నినిగాఁ జేసికొనునట్లుచేయఁగలరని యింద్రుని తల్లియే శకుంతల నూరడించుచుండఁగా నేనువిన్నాను. కాఁబట్టి యంతికాలమువఱకును గనిపెట్టుకొనియుండఁదగును. ఈ యావస్థావృత్తాంతముచేత నాప్రియసఖి నూఱడించెదను. (అని ఆకాశమార్గమున నిష్క్రమించుచున్నది)

తెరమఱుఁగున—దచ్చితి రక్షింపుము, రక్షింపుము.

రాజు—(తెలివితెచ్చుకొనియాలకించి) అయ్యో! మాధవ్యుని యార్తనాదమువలెనున్నది.— ఓరీ! ఎవరెవ రక్కడ?

ప్రతీ—(ప్రవేశించి) దేవా! ప్రాణసంశయము నొందియున్న నీమిత్రునిఁ గాపాడుము.

రాజు—ఆపిన్నవాని నెవఁడు బాధించుచున్నాఁడు?

ప్రతీ—కంటికి కగపడకుండ నేదో భూత మెత్తుకొని పోయి యాతనిని మేఘప్రతిచ్ఛంద మనుమేడయొక్క కొట్టకొనను బెట్టినది.

రాజు—(లేచి) అట్లైన్నటికినిజరుగదు. భూతములు మాగృహములనుం దిరస్కరించునా? అట్లుకాదు.

గీ. దినదినము నొక్కటఁ బ్రమాదజనితదోష
ములను నావె నేఁ దిన్నఁగఁ దెలియఁజాల;
నింకఁ బ్రజలలోపల నెవ్వఁ డేవిధమున
మెలఁగునో పూర్ణముగ నెట్లు తెలియవచ్చు?
(తెరయందు)—ఓమిత్రుఁడా! అయ్యో! అయ్యో!

రాజు—(గతిభేదముచేనడచి) చెలికాఁడా! భయపడకు, భయపడకు.

(తెరలో)—అయ్యో! అయ్యో! ఎట్లు భయపడకుందును? వీఁడెవ్వఁడో నన్ను మెడ వెనుకకువంచి చెఱకువలె గట్టిగా విఱుచుచున్నాఁడు.

రాజు—(చూపు సిగిడించి) ధనస్సు ధనస్సు.

యవని—(విల్లు చేతఁబట్టుకొని ప్రవేశించి) దేవా! ఇదిగో హస్తత్రాణసహితముఁగా ధనుస్సు.

రాజు—(బాణసహితముగా విల్లు పుచ్చుకొను చున్నాఁడు.)

(తెరయందు)—

గీ. గొంతుఁ గోవిఁ గొన్నత్తురు గ్రోలఁగోరు
నేను బశువును బులియట్లు నిను వధింతు;
నార్తులభయంబు నుడుప బాణాసనంబు
పూనుదుష్యంతుఁ డిపుడు నిన్ బ్రోచుఁగాక!

రాజు—(రోషముతో) ఏమీ! నన్నే పేర్కొనుచున్నాఁడు! ఓకీనుఁగులదిండీ! నిలువు. ఇప్పుడే నీవనియుగును. (విల్లెక్కుపెట్టి) వేత్రవతీ! సోపానమార్గము చూపు.

ప్రతీ—దేవా! ఈలాగు. ఈలాగు. (అందఱును త్వరగా నడుచుచున్నారు)

రాజు—(అంతటనుజూచి) ఇక్కడ నేమియులేదే?

(తెరమఱుఁగున)—అయ్యో! రక్షింపుము. నేనిక్కడ నిన్నుఁ జూచుచున్నాను. నీవు నన్నుఁ జూడకున్నావు. పిల్లిపట్టిన యెలుక వలె బ్రతుకునందు నిరాశయుఁడనై యున్నాను.

రాజు—ఓరీ! తిరస్కరిణీవిద్యచేత గర్వితుఁడవై యున్నావు. నా యస్త్రము నిన్నుఁ జూడఁగలదు. ఇదిగో బాణమును సంధించుచున్నాఁడను.

గీ. హంస క్షీరపానము చేసి యందులోనె
చేరియున్న జలంబు వర్జించునట్లు
వధ్యుఁడ వగునిన్ వధియించి బాణ మిదియు
రక్షణము చేయు రక్ష్యుఁడౌ బ్రాహ్మణేంద్రు.

(అని బాణము సంధించుచున్నాఁడు)

[అప్పుడు విదూషకుని విడిచి మాతలి ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

మాత—

ఉ. ఇంద్రుఁడు నీశరాలి కసురేంద్రుల లక్ష్యులఁ జేసెఁ గాన, రా
జేంద్ర! భవచ్ఛరాసనము నెక్కిడు మిప్పుడు వారిమీఁద ని
స్తంద్రత; మిత్రవర్గముపైనం దగుఁగాక భవత్ప్రసన్నతా
సాంద్రకటాక్షపాతములు, శాతశరం బరివోవఁ జెల్లునే?

రాజు—(అస్త్రముపసంహరించి) ఓయీ! మాతలీ! ఇంద్రరథికి స్వాగతము.

విదూ—(ప్రవేశించి) నన్ను యజ్ఞపశువునుజంపినట్లు చంపినవానినే యితఁడు స్వాగత మడిగి గౌరవించుచున్నాఁడు!

మాత—(చిఱునవ్వుతో) ఆయుష్మంతుఁడా! నీసన్నిధికి నన్ను దేవేంద్రుఁడు పంపినపని వినుము.

రాజు—సావధానచిత్తుఁడ నయి యున్నాను.

మాత—కాలనేమిసంతతియైన దుర్జయమగు రాక్షసగణము కలదు.

రాజు—కలదు—నేనీవఱకే నారదునివలన విని యున్నాను.

మాతలి—

ఉ. నీచెలియైనయింద్రునకు నిక్క మజయ్యులు వారు; వారలన్
బీఁచ మడంతు వీవు రణమేదినినంచును వాసవుండు సం
కోచము లేక నమ్ము; రవి కూల్పఁగలేనితమంబు నుర్విలో
నేచి నిశాకరుండు నశియింపఁగఁజేయఁడె రాత్రివేళలన్.

కాఁబట్టి నీ వాయుధమును ధరించి యిప్పుడే యీయి
రథము నెక్కి శత్రుజయమున కయి బయలుదేఱుము.

రాజు—నే నీ యింద్రునిగౌరవముచేత ధన్యుఁడ నయి
డను. మఱి మీరు మాధవ్యునివిషయమున నట్లేలచేసితిరి?

మాత—అదియుఁ జెప్పెదను. నీవేకారణమువలననో మనః
పముచేత వివశుఁడ వయి యుండుట చూచి నీకుఁ గోపము తెప్పిం
టకై యట్లు చేసితిని. ఎట్లన—

గీ. చితుకులు కదల్చుటను నగ్ని చెలఁగి మండు;
చెడుగుఁ జేయుటచేఁ బాము పడగ విప్పు.
మఱియు క్షోభంబువలననె మానవుఁడును
దనదు మహిమంబు చూపును దథ్యముగను.

రాజు—(ఏకాంతముగా) మిత్రుఁడా! మాధవ్యా! ఇంద్ర
యాజ్ఞ యనతిక్రమణీయము గనుక నీవేగి యీసంగతి మంత్రివై
పిశునునకుఁ జెప్పి నావాక్యముగా ని ట్లనుము—

క. నీమతి యొకటియె యింతకు
క్షేమముతోఁ బ్రజల నేలఁ జెల్లును జుమ్మీ;
నామహితధను వధిజ్యం
బై మఱియొకపనికి నిదిగో వ్యాపృత మయ్యెన్.

విదూ——మీ రాజ్ఞాపించినట్లు చేసెద.

(అని నిష్క్రమించెను.)

మాత——ఆయుష్మంతా! రథ మెక్కుము.

రాజు——మంచిది. (రథారోహణమునభినయించుచున్నాఁడు.)

(అందఱును నిష్క్రమించుచున్నారు)

స ప మాం క ము.

[అప్పు డాకాశయానమున రథారూఢుఁ డయిన రాజును మాతలియుఁ బ్రవేశించుచున్నారు.]

రాజు——ఆజ్ఞను నిర్వహించినవాఁడ నయినను, నేనింద్రుని సత్కారవిశేషమును బట్టి న న్ననుపయుక్తుని వలె భావించుకొను చున్నాను.

మాతలి——(చిఱునవ్వుతో) ఆయుష్మంతుఁడా! మీరిరువురును సంతుష్టులు కాలేదు. ఎట్లన——

గీ. ఇంద్రుఁ డొనరించుసత్కార మెంచి నీవు
సలుపు నుపకృతి లఘువుగఁ దలఁచె దీవు;
వజ్రియును నీమగంటిమివలనఁ బొంగి
తనదుసత్కారమును నెంచు' దక్కువగను.

రాజు——మాతలీ! అట్లు కాదు. అతఁడు దేవతలసమక్షమున నర్ధాననమునఁ గూరుచుండఁబెట్టుకొని నన్నుఁ బంపునప్పుడు చేసిన సత్కారము కోరికకు మించి యున్నదిగదా!

గీ. ప్రార్థనముచేయ మది నెంచి పజ్జ నిలుచు
సందను జయంతుఁ గని చిఱునవ్వు నవ్వి,
వజ్రి హరిచందన మలంది వక్షమందుఁ,
దాన నామెడ వైచె మందారమాల.

మాతలి—నీ వమరేంద్రునివలన నేదిపొంద నర్హుఁడవుకావు?
చూడుము—

గీ. సౌఖ్యపరుఁడైన యింద్రునిస్వర్గమునకు
నసురకంటకోన్మూలన మయ్యె రెంట—
నపుడు భవదీయబాణసమృద్ధిచేతఁ,
దొల్లి నరసింహునక్రొవ్వాఁడిగోళ్ళచేత.

రాజు—ఇక్కడ శతక్రతునిమహిమయేకదా స్తవనీయము?

ఉ. భృత్యజనుల్ మహత్తరసుకృత్యముల న్నెఱవేర్చ రేని, యా
కృత్యము లట్లొనర్చుట యధీశుల మన్ననపెంపునం జుమీ!
నిత్యము నగ్రభాగమున నిల్పి యనూరుని నట్లు సూర్యుఁడే
న్నత్యము చూపకుండిన, నణంపఁ గలండె యతండు చీఁకటిన్.

మాతలి—ఇది సరే. (కొంచెముదూరము పోయి) ఆయు
ష్మంతుఁడా! అదిగో స్వర్గపురికి వెనుక నడుచుచున్న నీకీర్తిసౌభాగ్య
మును జూడుము.

గీ. వేల్పునుందరు లొక్కింత దాల్పు, మిగిలి
నట్టిరంగులఁ గల్పలతాంశుకముల
దేవతలు వ్రేసె గ్రావ్యగీతికల నీదు
చరిత వ్రాయుచున్నా రర్థసంగతముగ.

రాజు—మాతలీ! రాక్షసులతో యుద్ధము చేయవలె నను

నాత్రముచేత గతదిన మంతరిక్షమున కెక్కునప్పుడు స్వర్గమార్గమును దిన్నగాఁ జూడలేదు. మనమిప్పు డేవాయుపథమున నున్నాము?

మాత—గీ. ఏది గగనగంగను వహియించు, నే(గ)
సప్తఋషిమండలంబుల సంచరించు,
మఱి యుపేంద్రవిక్రమనిరస్తతమస్క మేది,
యట్టిపరివహానిలమార్గ మండ్రు దీని.

రాజు—మాతలీ! అందుచేత నేకదా యంతరింద్రియ బహిరింద్రియసహితముగా నాయంతరాత్మ ప్రసన్న మగుచున్నది. (రథచక్రములఁజూచి) మనము మేఘమార్గమునకు దిగుచున్నాము.

మాత—ఎట్లు తెలిసినది?

రాజు—

మానిని. చాతకముల్ రథచక్రపుటాకులసందులఁ బర్విడుచుండుటచే,
నీ తురగంబుల మేనఁదటిత్తుల మెఱుఁగుకాంతులుక్రమ్ముటచే,
నా తతనీరము లోఁగలమేఘచయంబుపయిన్ జనుచుండుట చే
రే తెలుపుంజూమితుంపురుగుంపుల నీ తడియైనతగునేములతోన్.

మాత—ఓ మహారాజా! ఇఁక కొంత క్షణమునకు మీరు మీ యధికారభూమియందే వర్తింపఁ గలరు.

రాజు—(క్రిందు చూచి) వేగముగా దిగుచుండుటవలన మనుష్యలోక మాశ్చర్యదర్శన మయి కనఁబడుచున్నది.

చ. అదె మహి ప్రస్ఫుటాద్రిశిఖరావళినుండియు డిగ్గునట్ల యౌ;
మొదళులుతోఁపఁ జెట్లుడిగె మున్నటులాకులలో నడంగుటల్;
నదులు తొలంగె డాయుట జలంబు కనంబడనట్టిరూపమున్;
బదిగ నెవండొ భూమి నిటుప్రక్కకుఁ ద్రోసెడురీతి తోఁచెడున్.

మాత—చక్కఁగాఁ జూచితివి. (సగౌరవముగా చూచి) ఆహా! భూమి యత్యంతరమణీయముగా నున్నది!

రాజు—మాతలీ? అదియేమి? పూర్వాపరసముద్రములదాఁక వ్యాపించి బంగారునీరు పూసినట్లు మెఱయుచు సంధ్యాకాలమేఘ సమూహామువలెఁ బర్వతము కనఁబడుచున్నది.

మాత—రాజా! ఇది హేమకూటమను కింపురుషపర్వతము. తాపసులసిద్ధిక్షేత్ర మయిన దీనిని జూడుము.

గీ. బ్రహ్మపుత్రుఁ డైన మరీచివలనఁ బుట్టి
దేవదానవులకుఁ దండ్రియై వెలుంగు
కశ్యపప్రజాపతి దాను గరము నిష్ఠ
భార్యతోఁగూడ నిందుఁ దపంబు చేయు.

రాజు—(సాదరముగా) అట్లయిన శ్రేయములదాఁటిపోరాదు. ఆపూజ్యునకుఁ బ్రదక్షిణము చేసిపోవఁ గోరెదను.

మాత—మంచి సంకల్పము.

(అని దిగుట నభినయించుచున్నాఁడు)

రాజు—(విస్మయముతో)

గీ. చక్రనేములు శబ్దంబు సలుప విందుఁ;
గ్రమ్ముకొనుచుఁ బరాగంబు కానఁబడదు;
క్ష్మాతలముఁ దాఁకకుంటచే స్యందనంబు
దిగియుఁ దాఁ దోఁచుచున్నది దిగనియట్ల.

మాత—ఇంద్రునకును దేవరవారికిని గలవిశేషమింతే.

రాజు—మాతలీ! మారీచాశ్రమ మిందెక్కడ?

మాత—(చేతితోఁ జూపుచు)

సీ. వల్మీకమున నర్ధభాగంబువఱకును
మునిఁగిన దేహంబు మురువు చూపఁ
బాములకుబుసముల్ పయిఁ బర్వియున్నట్టి
వక్షస్స్థలము చాల వన్నెమీఱ,
వలయంబులగు జీర్ణవల్లికాతతిచేతఁ
గడుసీడనొందెడు కంఠమమర,
మూఁపులదాఁకను వ్యాపించినపులుంగు
గూళ్ళతోడిజడలగుంపు తనర,
నీతపోధనసత్తముఁ డింపుమిగులు
స్థాణురీతిని గరము నిశ్చలత పూని
యర్కమండలమునకును నభిముఖముగ
నిలిచి యున్నాఁడు చూడు మీ నెలవునందు.

రాజు—దుష్కరతపశ్శాలి కైననీకు నమస్కరించెదను.

మాత—(పగ్గములు పట్టి రథము నిలిపి) ఓ మహారాజా! ఇదె యదితి పెంచిన మందారవృక్షములుగల కాశ్యపాశ్రమమును బ్రవేశించినారము.

రాజు—స్వర్గమును మించిన దీ సిద్ధిస్థానము. ఇప్పు డమృతసర స్సునందు మునిఁగినవానివలె నయినాఁడను.

మాత—(రథము నిలిపి) దేవర దిగవచ్చును.

రాజు—(దిగి) మాతలీ! నీ విప్పు డేమిచేసెదవు?

మాత—రథము నేను నియమించినచోటనే యుండును. నేనును దిగివెదను. (అలాగునచేసి) దేవా! ఇటు (కొంచెమునడచి) పూజ్యు లయినఋషుల తపోవనభూములను జూతము.

రాజు—ఓయీ! విస్మయముతోఁ జూచుచున్నాను.

చ. అమరతరుప్రశస్తవనమం దనుధారణవృత్తి గాలిచే,
సుమహితకాంచనాంబుజరజోవిలసజ్జలమందు స్నానమున్,
దమిని మణిప్రదేశముల ధ్యానము, నచ్చరలొద్ద సంయమం,
బమరఁ దపఃఫలం బితరులందు నెడన్ దప మొప్పు వీరికిన్.

మాతలి—మహాత్ముల కోరిక పయిపయిని బాఱుచుండునుగదా! (కొంచెము నడచి యాకాశమునఁ జూచి) ఓయీ వృద్ధశాకల్యా! పూజ్యుఁ డయిన మారీచమహర్షి యేమిచేయుచున్నాఁడు? దాక్షాయణి తన్నుఁ బతివ్రతాధర్మము లడుగ మహర్షి పత్నీసహితమైన యామెకుఁ జెప్పుచున్నాఁ డనుచున్నావా?

రాజు—(ఆలకించి) ఓయీ! అట్లయిన మనము మరల సమయము గోఱకుఁ బ్రతీక్షింపవలయును.

మాతలి—(రాజును జూచి) నేను వచ్చినదాఁక మీరీయశోకవృక్షము మొదటఁ గూరుచుండవలయును. నేనింతలో నింద్రజనకు నిలో విన్నవించుటకు సమయము కనిపెట్టెదను.

రాజు—మీకుఁ దోఁచినట్లు చేయుఁడు.

(అని నిలుచుచున్నాఁడు.)

మాతలి—ఓరాజా! నేను పోయివచ్చెదను.

(అని నిష్క్రమించెను.)

రాజు—(శుభనిమిత్తము సూచించి)

గీ. కోరను మనోరథం బేను గొంచెమేని,
వ్యర్థముగ నోభుజంబ! నీవదరె దేల
మును నిరాకరించినమేలె పూని యిపుడు
దుఃఖముగ మాఱుచున్నదిదుస్సహముగ.

(తెరలో)—మాను. దుండగముమాను. ఆహా! ఎట్లు తన స్వభావమును గనఁబఱుచుచున్నాఁడు!

రాజు—(ఆలకించి) ఇది దుష్టత్వమునకుఁ జోటుకాదు. ఇందు నిషేధింపఁబడువాఁ డెవ్వఁ డయియుండును? (శబ్దమువచ్చినదిక్కు చూచి చిఱునవ్వుతో) ఓహో! ఇద్దఱు తాపసస్త్రీలు వెంటరాఁగా నిందున్న యీ యబలాసత్త్వుఁడగు బాలుఁ డెవఁడో!

గీ. తల్లిచనులపాలు సగంబు ద్రాగి కుడుచు
చున్న సింహపుఁబిల్లను వాఁ డ్మ్రుటంచుఁ
గేసరములు గట్టిగఁ బట్టి క్రీడకొఱకు
నొకట బలవంతముగ నీడ్చుచున్నవాఁడు.

[పయిని జెప్పినరీతి పనిచేయుబాలుఁడును తాపసపత్నులును
ప్రవేశించుచున్నారు.]

బాలు—ఓసింగమా! ఆవులింపుము. నీదంతములు లెక్క పెట్టెదను.

ప్రథమ—ఓరి యవినీతుఁడా! మన బిడ్డలవంటి జంతువులను బట్టి బాధించుచున్నావేమిరా? ఔరా! నీసంరంభము వృద్ధి యగుచున్నది! ఋషిజనులు నీకు సర్వదమనుఁ డని పేరు పెట్టినందుకు నీ కిది తగియే యున్నది.

రాజు—ఇదియేమోకాని యీ బాలునియెడఁ గడుపునఁబుట్టిన బిడ్డయందువలె నామనస్సు ప్రేమార్ద్రి మగుచున్నది. సంతానము లేకపోవుటయే నాకీవాత్సల్యమును గలిగించుచున్నది. నిశ్చయము.

ద్వితీయ—నీ వీ సింహపుఁబిల్లను విడిచిపెట్టనిపక్షమున, ఇదిగో దానితల్లి యైనసింహము నీమీఁదికి దుముకును.

బాలు—(చిఱునవ్వుతో) ఓహో! నేను మిక్కిలి బెదరిపోతిని గదా! (అని యధరోష్ఠమును జూపుచున్నాఁడు.)

రాజు—క. బాలుఁ డితఁడు బహుతేజ
శ్శాలికి జనియించినట్లు సంభావింతున్;
జాలఁగఁ గట్టెలఁ గోరెడు
కీలికణంబట్ల వీఁడు కేవల మలరున్.

ప్రథమ—వత్సా! ఈబాలమృగేంద్రమును విడువుము. నీ కాడుకొనుటకు మఱి యేదైన నిచ్చెదను.

బాలు—ఏదీ? అది తెమ్ము. (అనిచేయిచాఁచుచున్నాఁడు.)

రాజు—ఎందుచేతనో యితఁ డీచేతియందుఁ జక్రవర్తిలక్షణములనుసహితము ధరించి యున్నాఁడు. అవును—

ఉ. కోరినవస్తువున్ గొనఁగఁగోరి రయీకించుక వ్రేళ్ళు వంచి యిం
పారఁగఁ జాఁచినట్టి మృదుహస్తము రక్తిమచేతనొప్పుచున్,
జారుకళాంతరాళము గనంబడకుండు ప్రభాతపుష్పితాం
భోరుహసుందరంబయి యపూర్వముదావహ మయ్యెదృష్టికిన్.

ద్వితీయ—సువ్రతా! వీఁడు మాటలచేత మరలించుటకు శక్యుఁడుకాఁడు. నీవుపోయి మాపర్ణశాలలో మార్కండేయుఁ డను ఋషికుమారునిరెక్క రంగువేసిన మట్టినెమలి యున్నది. దానిని వీనికిం దెచ్చియిమ్ము.

ప్రథమ—మంచిది. (అని నిష్క్రమించు చున్నది.)

బాలు—నేను దీనితోనె యాడుకొనియెదను.

(అని తాపసినిజూచి నవ్వుచున్నాఁడు.)

రాజు—ఈదుండగీనిమీఁద నాకపేక్ష కలుగుచున్నది.

ఉ. హేతువు లేనినవ్వుల నొకించుక చూపుచు లేఁతదంతముల్,
వా తెరచింద నందముగఁ బల్కుచు స్పష్టము కానివాక్కులన్,
భూతలధూళి దేహమునఁ బూయుచు మైలయొనర్చు పుత్రులం
బ్రీతిని ధన్యు లెత్తి తొడమీఁదను జేర్చి సుఖింతు రెంతయున్.

తాపసి—కానిమ్ము. వీఁడు నన్ను గణన చేయకున్నాఁడు. (పార్శ్వమునఁజూచి) ఋషికుమారులలో నిక్కడ నెవఁడున్నాఁడు? (రాజునుజూచి) ఓ ప్రసన్నవదనా! ఇటువచ్చి, వీఁడు చిన్నతనముచేత జేతులతో విడిపింపశక్యముకాని పట్టుపట్టి బాధించుచున్న యీసింహాపు బిల్లను విడిపింపుము.

రాజు—(దగ్గఱఁబోయి చిఱునవ్వుతో) ఓయీ! మహర్షి కుమారా!

గీ. పుట్టుకను సత్త్వగుణమును బూనఁదగియు,
నీకరణి నాశ్రమవిరుద్ధవృత్తిచేతఁ
జెలఁగుచును శాంతిగుణమును జెఱిచె దేల?
చందనకుజంబుఁ గృష్ణాహిశాబమట్లు.

తాపసి—ఓ ప్రసన్నముఖుఁడా! వీఁడు ఋషికుమారుఁడు కాఁడు సుమీ.

రాజు—వీని యాకారానుగుణ మయినచేష్టితమే యుది తెలుపు చున్నది. అయినను మేము స్థానవిశ్వాసముచేత నీవిధముగాఁ దలఁచితిమి. (అని యాకుం చెప్పినప్రకారముచేసి బాలస్పర్శనసుఖము పొంది తనలో)

గీ. ఎవ్వనికులాంకురంబొ యై యొనఁగు నితని
నంటు నాగాత్రముల సుఖ మబ్బ నిట్టు,

లెవనికడుపునఁ బుట్టెనో యీతఁ డట్టి
సుకృతి మదిలోన నెటువంటిసుఖము గనునొ?

తాపసి—(శిభయులనుజూచి) ఆశ్చర్యము! ఆశ్చర్యము!

రాజు—అమ్మా! ఎందుచేత?

తాపసి—ఈబాలకునకును నీకును రూపము చుట్టఱికమును దెలుపుచున్నదని యాశ్చర్యపడినదానను. అపరిచితుఁడవయ్యును, నీకితఁ డనుకూలుఁ డయ్యెననియు నాశ్చర్యపడితిని.

రాజు—(బాలుని బుజ్జగించుచు) ఇతఁడు మునికుమారుఁడు కాఁడేని, మఱి యీతనికుల మేది?

రాజు—(తనలో) ఈతఁడు నా కేకవంశము వాఁ డెట్లయ్యెను? అందుచేత నేగదా యీమె యీతనిని నన్నుఁ బోలినవానినిగా నెంచినది. పౌరవులకుఁ గులక్రమాగతమయిన యీవ్రత మంత్యమున నున్నదే.

గీ. వసుమతీరక్షణార్థ మెవ్వారు తొలుత
వాస మొనరింతురో దివ్యభవనములను,
వారు పిదప నియతతపోవ్రతము పూని
వృక్షమూలము లిండ్లు కావించుకొందురు.

(ప్రకాశముగా) ఈప్రదేశము స్వశక్తిచేత మనుష్యులకు రా శక్య మయినది కాదుకదా?

తాపసి—తమరు చెప్పినట్లె యగును. అప్సరస్సంబంధముచే నీనితల్లి యీ దేవగురుని తపోవనమునందుఁ బ్రసవ మయినది.

రాజు—(తనలో) ఆహా! ఈవాక్యము మరల నాకాశను బుట్టించుచున్నది! (బిగ్గరగా) ఆమె యే పేరుగల రాజర్షి భార్య?

తాపసి—ధర్మపత్నిని విడిచిపెట్టినవానిపే రెవ్వ రుచ్చరింపఁ దలఁతురు?

రాజు—(తనలో) ఈ కథయు నాకే తాఁకుచున్నదిగదా! ఇప్పుడీ పిల్లవానితల్లి పేరడుగుదునా? (ఆలోచించి) అట్లుకాదు. పర దార పేరడుగుట న్యాయముకాదు.

తాప—(మట్టినెమలిని చేతఁబట్టుకొని ప్రవేశించి) సర్వదమనా! శకుంతలనసౌందర్యంబు చూడుము.

బాలు—(దృష్టిసారించి) మాయమ్మ యెక్కడ?

ప్రథమ—నామసాదృశ్యముచేత మాతృవత్సలుఁడైన యీతఁడు భ్రమపడెను.

ద్వితీ—వత్సా! ఈ పక్షియొక్కయందమును జూడుమని పలికితిని.

రాజు—(తనలో) ఏమి? ఈతనితల్లిపేరు శకుంతలయా? అయిన నేమి? ఒక్కపేరుగలవారు పలువురుందురు. నామధేయమాత్రప్రస్తావము నా కెండమావివలె విషాదంబు గలిగించుచున్నది.

బాలు—అమ్మా! ఈమంచినెమలి నాకు రమ్యముగానున్నది. (అని దానిని పుచ్చుకొనుచున్నాఁడు.)

ప్రథమ—(చూచి తొందరతో) ఈతనిచేతియందు మణికట్టున గానఁబడదు.

రాజు—తొందరపడఁబోకు. ఓ తాపసీ! ఇదిసింహశాబముతోఁ బెనఁగులాడినప్పుడు జారిపడినది. (అని తీసియియ్యఁబోవుచున్నాఁడు.)

ఇద్ద—తీయకు తీయకు. ఈతఁడు తొందరపడి దీనినెట్లుతీసెను! (అని యద్భుతపడి ఱొమ్మునఁజేయివేసికొని యొండొరులను చూచు కొనుచున్నారు.)

రాజు—నన్ను మీరేల నివారించితిరి?

ప్రథమ—ఓ మహారాజా! వినుము. ఇది యీ చిన్నవానికి జాతక కర్మసమయమునందుఁ ద్రికాలవేదియైన మరీచమహర్షి యిచ్చిన యప రాజిత యనునోషధి. దీనిని దల్లిదండ్రులును దానునుదక్క భూమి మీఁదివారు మఱియొకరు ముట్టఁగూడదు.

రాజు—ముట్టుకొన్న నేమి?

ప్రథ—అప్పుడ పామయి కఱచును.

రాజు—మీ రెప్పుడైన దీనివిక్రియను బ్రత్యక్షముగాఁ జూచి యున్నారా?

ప్ర—అనేక పర్యాయములు.

రాజు—(హర్షముతో తనలో) ఇప్పుడు సంపూర్ణ మయిన మనోరథమునకు నే నెట్లు సంతోషింపకుందును? (అని బాలకుని కౌఁగిలించుకొనుచున్నాఁడు.)

ద్వితీ—సువ్రతా! రమ్ము. ఇప్పుడీవృత్తాంతము వ్రతనిష్ఠ యందున్న శకుంతలకుఁ దెలుపుదము. (అని నిష్క్రమించుచున్నారు)

బాలు—నన్ను విడిచిపెట్టు. నేను మాయమ్మదగ్గఱకుఁ బోవలెను.

రాజు—పుత్రకా! నాతోఁగలిసియే తల్లిని సంతోషపెట్టుదువు గాని.

బాలు—నాకు దుష్యంతుఁడుగదా తండ్రి? నీవుకావు.

రాజు—(చిఱునవ్వుతో) ఈవివాదమే నాకు విశ్వాసము కలిగించుచున్నది.

[అప్పు డొక్కజడగా నల్లుకొన్నతలతో శకుంతల ప్రవేశించుచున్నది]

శకుం—వికారకాలమునందు సహితము స్వభావరూపమున నున్న సర్వదమనుని యోషధిసంగతి వినియు నాకు నాభాగ్యమందు

స్మారకము కలుగకున్నది. ఒకవేళ సానుమతి చెప్పినప్రకారముననే యిది సంభవింపను వచ్చును.

రాజు——(శకుంతలవంకఁ జూచి) ఆహా! ఇదిగో పూజ్యురాలయిన శకుంతల!

గీ. మిగుల మాసినవస్త్రంబు మేనఁ దాల్చి,
నియమకృశముఖ యేకవేణిని ధరించి,
శుద్ధశీలయై, యతిదయాశూన్యుఁడనగు
నాదు చిరవిరహార్తి యీనాతి దాల్చె.

శకుం——(పశ్చాత్తాపముచేత వివర్ణుఁడయియున్న రాజునుజూచి) ఇతఁడు నాభర్తవలె నుండలేదు. మఱియెవ్వఁ డితఁ డిప్పుడు రక్షకట్టి యున్న నాపుత్రకుని గాత్రసంసర్గముచేత మయిల యొనర్చుచున్నాఁడు?

బాలు——(తల్లినిజేరి) అమ్మా! ఎవఁడితఁడు నన్నుఁ గొడుకని పిలిచి యాలింగనము చేసికొనుచున్నాఁడు?

రాజు——ప్రియురాలా! నీయెడల నేను జూపిన క్రూరకృత్యమును గడపట ననుకూలఫలము నిచ్చునదియే యైనది. ఎందుచేతనన నీవిప్పుడు నన్నానవాలు పట్టఁ గలిగితి వనుకొనియెదను.

శకుం——(తనలో) హృదయమా! ఊఱడుము. మాత్సరము విడిచి దైవమును నాయందుఁ గనికరించెను. ఈతఁడు నాభర్తయే.

రాజు——ప్రియురాలా!

గీ. సుముఖరో! భాగ్యమున, మోహతమము వీడ
స్మృతినిగన్న నాముందల వసించె దీవు;
సత్వరంబుగ గ్రహణావసానమునను
శశిని జేరినరోహిణీసరణి నిపుడు.

శకుం——ప్రాణేశ్వరా! జయ మగుఁగాక! జయ మగుఁగాక! (అని సగము చెప్పి కన్నీటిచే గద్గదస్వరముపడి విరమించుచున్నది)

రాజు—సుందరీ!

గీ. గళమునను జయశబ్దంబు కనులనీట
నడఁగినను, నేను ధన్యుండ నైనవాఁడ;
సంస్క్రియలు లేక పాటలోష్ఠంబుఁ గలిగి
చెలువగుముఖంబుఁజూడఁ గాంచితిని గాన.

బాలు—అమ్మా! ఇతఁ డెవరు?
శకుం—బిడ్డా! నీభాగ్యమును నడుగు.
రాజు—(శకుంతలపాదములమీఁదఁ బడి)

మ. అవమానించితి నంచుఁ జింతలకుమీ యావంతయు న్నీమదిన్;
దవిలెన్మోహము గాఢమై యపుడు మత్స్వాంతంబులో నేలొకో!
భువి నిట్లుండుఁ దమఃప్రధానులమనంబుల్ భద్రముల్ వచ్చుచోఁ;
బువుదండం దలనుండి పామనుభ్రమన్ బోఁద్రోయఁడే యంధుఁడున్!

శకుం—లెమ్ము ప్రాణేశ్వరా! లెమ్ము. ఆదినములయందు నా పుణ్యప్రతిబంధక మైనపూర్వజన్మదుష్కృతము పండిపోయెను. నిశ్చయము. అట్లు కానియెడల, సదయు లయ్యును దేవరవారు నాయెడల విరసత్వము నేల వహింతురు? (రాజు లేచుచున్నాఁడు.) మఱి దుఃఖభాగిని నైన నేను దేవరవారి కెట్లు స్మరణకు వచ్చితిని?

రాజు—శోకనివారణము చేసికొని చెప్పెదను.

గీ. అధరమును బాధచేయు నీయశ్రుకణము
మోహమున నుపేక్షించితి మున్ను నేను;
కదలు కనుఱెప్పలందలి యుదకబిందు
విపుడు తుడిచి నే ననుతాప మెడలువాఁడ.

(అని చెప్పినట్లు చేయుచున్నాఁడు.)

శకుం— (పేరు చెక్కినముద్దుటుంగరముచూచి) ప్రాణేశ్వరా! ఆయుంగరమా యిది!

రాజు— ఈయుంగరము లభించుటవలననే నాకు స్మరణ పుట్టినది.

శకుం— దేవరవారికి నమ్మకము పుట్టింపవలసిన కాలముననే యిది కనఁబడక కష్టము తెచ్చిపెట్టినది.

రాజు—అట్లయిన, లత ఋతుసమాగమమును సూచించు పుష్పమునుంబోలె నీవు దీనిని గ్రహింపుము.

శకుం—దీనియందు నాకు విశ్వాసములేదు. దీనిని భర్తయే ధరింపవలయును.

[అప్పుడు మాతలి ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

మాత—ఏమి నీభాగ్యము! నీవు ధర్మపత్నీ సమాగమము చేతను బుత్రముఖదర్శనముచేతను వర్ధిల్లుచున్నావు.

రాజు—నామనోరథము మంచిఫలమును బొందినది. మాతలీ! ఈవృత్తాంత మింద్రునకుఁ దెలియదుగదా?

మాత—(చిఱునవ్వుతో) ప్రభువులకుఁ దెలియనిదేమున్నది? దేవా! రమ్ము. మహాత్ముఁడయినకశ్యపుఁడు నీకు దర్శన మిచ్చుచున్నాఁడు.

రాజు—శకుంతలా! కొడుకుం బట్టుకొనుము. నిన్ను ముందుంచుకొనియే మహర్షిని జూడగోరెదను.

శకుం—ప్రాణనాయకునితోఁ గూడ గురునిసమీపమునకుఁబోవుటకు సిగ్గుపడుచున్నాను.

రాజు—అయినను, అభ్యుదయకాలములం దిట్లు చేయ
వలెను. రమ్ము రమ్ము. (అని యందఱును నడుచుచున్నారు.)

[అప్పు డదితితోఁగూడ సింహాసనస్థుఁ డయినకశ్యపుఁడు
ప్రవేశించు చున్నాఁడు]

కశ్య—(రాజువంకఁ జూచి) ఓదక్షపుత్రీ!

ఉ. ఎంతయు నీసుపుత్త్రునకు నీతఁడు తోడయి ముందు నిల్చి దు
ష్యంతధరాతలేశ్వరుఁడు సంగరరంగమునందు వింటిచే
నంతత మెల్లకార్యములుఁ జక్కఁగ నిర్వహణం బొనర్ప, ని
శ్చింతత భూషణంబె యగుఁ జేతికి వజ్రము గోత్రభేదికిన్.

అదితి—ఈతనియాకారము సంభావనీయ మహత్త్వముగలది.

మాత—(రాజుతో) ఆయుష్మంతా! దేవతలకు జనకులయిన
వీరు పుత్రప్రీతిసూచకము లయినకన్నులతో నిన్నుఁ జూచుచున్నారు.
కాఁబట్టి వారి సమీపమునకు వెళ్ళుము.

రాజు—మాతలీ!

శా. వీరా దక్షమరీచిసంభవతచేఁ బెంపొందుచున్, బ్రహ్మకు
న్నారే రెండవమెట్టువారయి, తగన్ బండ్రెండురూపంబు లొ
ప్పారం దాల్చెడు తేజముం గని, త్రిలోకాధీశు నాయాగభు
గ్వాసేశుం గని, పద్మజాధికు హరిం గన్నట్టి సద్దంపతుల్?

మాత—మఱియేమి?

రాజు—(సాగిలఁబడి) ఇంద్రనియోజ్యుఁడయిన దుష్యంతుఁడు
మీయిరువురకును నమస్కరించుచున్నాఁడు.

కశ్య—వత్సా! దీర్ఘాయుష్మంతుఁడ వయి భూమి నేలుము.

అదితి—పుత్రకా! ఎదురులేనివాఁడవు కమ్ము.

శకుం—పుత్రసహితురాలైన నేను మీ పాదాభివందనము చేయుచున్నాను.

కశ్య—బిడ్డా!

క. పెనిమిటి యింద్రసమానుఁడు;
తనయుఁడు జయంతసముఁడు; తగ వీకేఁ బెఱదీ
వన లేమియు నీ కతివా!
కనుమా శచితోడిసాటి ఘనముగ నీవున్.

అదితి—బిడ్డా! భర్తృసన్మానము పొందుదానవుగమ్ము. ఈచిన్నవాఁడు దీర్ఘాయుష్మంతుఁడై తప్పక యుభయకులములను సంతోష పెట్టునుగాక! కూరుచుండుఁడు.

(అందఱును కశ్యపున కిరుగడఁ గూరుచున్నారు.)

కశ్య—(ఒకరొకరిని నిర్దేశించి)

గీ. ఈశకుంతల కడు సాధ్వి; యితఁడు చూడ
మంచిపుత్రుఁడు; నీవును మానసిధివి;
మీరు మువురు భాగ్యంబునఁ జేరికొనుట
శ్రద్ధయు ధనంబు విధియుఁ జేరఁగఁ గనుట.

రాజ—దేవా! ముందే యభిమతార్థసిద్ధి యయి తరువాతఁ దమదర్శనము లభించినది. అందుచేత మీయనుగ్రహ మపూర్వము కదా! ఎట్లన—

గీ. తొలుతఁ బూవును తరువాత ఫలముఁ గల్గు;
మొదల మేఘ మవల వాన పిదపఁ గురియు;
కార్యకారణముల కిది క్రమము చూడ;
నీప్రసాదంబునకు ముందె నిగుడు సిరులు.

మాత—సృష్టికర్త లీప్రకారముగానే ప్రసన్ను లగుదురు.

రాజు—ఓభగవానుఁడా! ఈ సేవకురాలిని గాంధర్వవివాహ విధిచేతఁ బెండ్లియాడి, కొంతకాలమునకు బంధువులు తీసికొని వచ్చి నప్పుడు నేను గొప్పమఱపుచే నిరాకరించి పూజ్యుఁడును యుష్మ ద్గోత్రుఁడు నయిన కణ్వునియెడ నపరాధినై తిని. తరువాత నీ యుంగ రమును జూచుటవలన నాతనికొమార్తను బూర్వము వివాహమాడి నట్లు తెలిసినది. నా కది చిత్ర మయి తోఁచుచున్నది.

సీ. ఎదుటఁ గన్పింప గజము కా దిది యటంచు
నెంచి, యది దాఁటిచన సంశయించి, పిదప
నడుగుజాడలు గని గజం బనుచు నమ్ము
కరణి నయ్యె నాచిత్తవికార మహహా!

కశ్య—వత్సా! నపరాధము చేసితి వని శంకింపఁబోకు. నీవు సమ్మోహపడుటయు ననుపపన్నము కాదు. వినుము.

రాజు—అవహితు డనై యున్నాఁడను.

కశ్య—అప్సరస్తీర్థమునుండి మిక్కిలి ఖిన్నురాలయియున్న శకుంతలను దీసికొని మేనక దాక్షాయణియొద్దకు వచ్చినప్పుడే నేనం తయు ధ్యానముచేతఁ దెలిసికొంటిని. దుర్వాసశ్శాపమువలన సహ ధర్మచారిణియు దీనురాలు నైన యీమెను నిరాకరించితివిగాని మఱి యొకటి కాదు. ఉంగరమును జూచినతోడనే యా శాపవిముక్తి యయినది.

రాజు—(నిట్టూర్పుపుచ్చి) ఇప్పుడు లోకాపవాదమునుండి విముక్తుఁడ నైనాఁడను.

శకుం—(తనలో) మేలు! భర్త నన్ను నిరాకరించిన దుకుఁ

గారణము లేకపోలేదు. నేను శపింపఁబడినట్లు నాకు స్మరణకురాలేదు. ఒకవేళ విరహముచేత నస్వస్థచిత్తురాలనై నే నాశాపమును బొంది యే యుందును. నాకది తెలియలేదు. అందుచేతనే నానఖులు భర్త కుంగరమును జూపుమని నాకు బోధించిరి.

కశ్య—కుమారీ! కృతార్థురాల వైతివి. భర్తమీఁద నీవు గోప ముంచఁగూడదు. చూడు.

చ. పతి స్మృతిలేక శాపహతిపాలయి నిన్విడనాడెఁ గ్రూరతన్;
సతి! విను మిప్పు డా తమము జాఱుటఁ బ్రాభవమెల్ల నీదెయౌ
నతిమలినంపుదర్పణమునందుఁ దగం బ్రతిబింబ మేర్పడన్
జతపడకుండియు న్మలల స్వచ్ఛత గాంచిన నీడ యాన దే?

రాజు—ఓమహాత్మా! ఇక్కడఁగదా నావంశము నిలిచినది!

(అని కుమారుని చేతితోఁ జేరఁదీయుచున్నాఁడు.)

కశ్య—ఇతఁడు భావిచక్రవర్తియని తెలిసికొమ్ము.

ఉ. తిన్నఁగ నంతటం దిరుగు తేరిని వార్ధులు దాఁటి, యడ్డు లే
కున్నతి దీవులేడుగలయుర్విఁ జయించు నితండు సర్వమున్;
ము న్నిటఁబొల్చె సర్వదమనుం డన సత్త్వములం గలంచుటన్;
సన్నుతి కెక్కు లోకభరణంబు మెయిన్, భరతాఖ్య నీపయిన్.

రాజు—తమచే సంస్కారము పొందుటచే వీనియందు మే మిది యంతయుఁ గోరుదుము.

అదితి—స్వామీ! ఈపుత్రికామనోరథస్థితి సవిస్తరముగాఁ గణ్వునకుఁ జెప్పి పుచ్చి యిప్పు డాతనిని సంతోషపెట్టవలెను. పుత్రికావత్సల యైనమేనకయు నాకుఁ బరిచర్యచేయుచు నిచ్చటనేయున్నది.

శకుం—(తనలో) నాకుఁ గలకోరిక నీమెయే చెప్పినదిగదా!

కణ్వ—తపఃప్రభావముచేతఁ గణ్వునకంతయుఁ బ్రత్యక్షమే.

రాజు—(తనలో) అట్లయిన నా ముని నాయెడల నతికోపము గలవాఁడుగా నుండఁడు.

కణ్వ—అయినను మేమాతని కీప్రియవార్తను బంపవలయును. ఓరీ! ఎవఁడురా అక్కడ?

శిష్యుఁడు—(ప్రవేశించి) దేవా! ఇదిగో వచ్చినాఁడను.

కణ్వ—గాలవా! ఇప్పుడే యాకాశమార్గమునఁ బోయి పూజ్యుఁడైన కణ్వునితో "ఆ శాపము పోవుటచే స్మృతిసంతుఁడయిన దుష్యంతునిచేత శకుంతల పుత్రసహితముగాఁ బ్రతిగ్రహింపఁబడిన" దని నావాక్యములుగాఁ బ్రియంబు తెలుపుము.

శిష్య—దేవర యాజ్ఞాపించినట్లు.

(అని నిష్క్రమించు చున్నాఁడు.)

కణ్వ—వత్సా! నీవును భార్యాపుత్రసహితుఁడవయి సఖుఁడయిన యింద్రునిరథ మెక్కి నీరాజధానికి వెళ్ళుము.

రాజు—దేవరవారియాజ్ఞాప్రకారము చేసెదను.

కణ్వ—మఱియును—

ఉ. వాసవుఁ డిచ్చు నీప్రజకు వర్షము లెల్లపుడు న్సమృద్ధిగా;
నాసురల న్మఖావళుల నందఱఁ దన్పుము నీవు నెప్పుడున్;
భాసిల స్వర్గమర్త్యభువనంబుల కిట్లు పరస్పరంబు సం
తోసముఁగూర్చుచు న్మనుఁడు నూర్లయుగంబులు మేలుచేఁతలన్.

రాజు—దేవా! యథాశక్తిని మేలు కూర్చుటకుఁ బ్రయత్నించెదను.

కణ్వ—వత్సా! నీకు మఱి యేమిప్రియము చేయవలెను?

రాజు—నాకింతకంటె నేమిప్రియ మున్నది? అయినను దేవర వారు ప్రియముచేయ నిచ్ఛించు చున్నారు గనుక, ఈ భరత వాక్యము సిద్ధించునుగాక!

చ. ప్రజలహితార్థమే నృపుఁడు వర్తిలుఁగావుత యెల్లయప్పుడున్!
సుజనులవిద్య పూజ్యయయి శోభ వహించునుగాక యెల్లెడన్!
నిజకృప నీలలోహితుఁడు నిత్యుఁడు శక్తిధరుండు నైనయా
గజదనుజారి పోనడఁచుఁగావుత నాకును మాఱుజన్మమున్!

(అని యందఱును నిష్క్రమించుచున్నారు.)

సంపూర్ణము.

సరస్వతీ పవర్ ప్రెస్ - రాజమహేంద్రవరము — 7097/1952

రత్నావళి.

ఇది

కాశ్మీరదేశపురాజైన శ్రీహర్షదేవునిచే విరచితమయిన

సంస్కృత నాటకమునుండి

కందుకూరి వీరేశలింగము పంతులుగారిచే

తెనిఁగింపఁబడినది.

ఐదవ కూర్పు.

ప్రకాశకులు:

హితకారిణీ సమాజము

రాజమహేంద్రవరము

1950

కాపీరైటు

రాజమహేంద్రవరమున
బొలిసెట్టి వెంకటరమణయ్య అండ్ సన్సువారిచే
శాక్స ముద్రాక్షరశాలయందు
ముద్రింపబడియె.

ఈ నాటకమునందు వచ్చు పాత్రలు.

పురుషులు

ఉదయనుఁడు లేక వత్సుఁడు—కౌశాంబీపురాధీశ్వరుఁడు.

యౌగంధరాయణుఁడు—ఉదయనుని ప్రధానమంత్రి.

వసంతకుఁడు—విదూషకుఁడు; రాజునకు వేడుక చెలికాఁడు.

వసుభూతి—సింహళద్వీపపు రాజు మంత్రి.

బాభ్రవ్యుఁడు—యౌగంధరాయణునిచే సింహళమునకుఁ బంపఁబడిన కంచుకి.

విజయవర్మ—ఉదయనుని సేనయందలి యొకయధికారి; రుమణ్వంతుని మేనల్లుఁడు.

సంవరణసిద్ధి—ఐంద్రజాలికుఁడు.

స్త్రీలు

వాసవదత్త—ఉదయనుని పట్టమహిషి.

రత్నావళి లేక సాగరిక—సింహళదేశపు రాజుకూఁతురు.

కాంచనమాల—వాసవదత్త కాప్తురాలై రాలయిన ప్రధాన సేవకురాలు.

సుసంగత—సాగరిక కాప్తురాలయిన సేవకురాలు.

నిపుణిక—ఒక సేవకురాలు.

మదనిక—ఒక సేవకురాలు.

చూతలతిక—ఒక సేవకురాలు.

వసుంధర—అంతఃపుర ద్వారపాలకురాలు.

ప్రస్తావమున వచ్చువారు

విక్రమబాహువు—సింహళేశ్వరుఁడు; రత్నావళితండ్రి; వాసవదత్త పినతండ్రి.

రుమణ్వంతుఁడు—ఉదయనుని సేనాధిపతి.

జయవర్మ—రుమణ్వంతుని తమ్ముఁడు.

పీఠిక.

—:o:—

రత్నావళియను నీనాటిక కాశ్మీరదేశపు రాజైన శ్రీహర్ష దేవునిచే సంస్కృతమున రచియింపఁబడినది. ఈరాజు మరణము నొంది యిప్పటి కేడువందల యేఁబదిసంవత్సరములు దాఁటిపోయినది. శ్రీహర్షదేవుఁడే దీనిని రచించినట్లు నాటకమువలనఁ గనఁబడుచున్నను, ఆయన యాస్థాన కవీశ్వరుఁడయిన ధావకుఁడను నతఁడు దీనిని రచియించి తనప్రభువు చేసిన ట్టెందు వ్రాసెనని కావ్యప్రకాశికవలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది. కథానాయకుఁడయిన యుదయనమహారాజును మిక్కిలి సుప్రసిద్ధుఁడు; పూర్వకాలమునం దీయనకథలను ప్రతిగృహమునందును కూడఁ జెప్పుకొనుచుండినట్టు కాళిదాసుని మేఘసందేశమువలనఁ దెలియుచున్నది;ఆరాజునే నాయకునిగాఁ జేసి వాసవదత్తయను కావ్యమను సుబంధుఁడను కవి చేసియున్నాఁడు; ఈయన చరిత్రము విష్ణుపురాణమునందును, బృహత్కథయందునుగూడ వర్ణింపఁబడియున్నది. ఇతఁడు పాండవులసంతతివాఁడు; ఈతని పూర్వులలో నొకఁడగు నిచక్నువు హస్తినాపురమునువిడిచి కౌశాంబీనగరమును తనకు రాజధానినిగాఁ జేసికొన్నాఁడు. ఈనాటకము కవిత్వము కాళిదాసుని కవిత్వమంత మనోహరముగా నుండకపోయినను, కథ మిక్కిలి చమత్కారముగానే యుండును. ఇందు చెప్పఁబడిన సంగతులలో స్వభావవిరుద్ధమయిన దేదియు లేదు. దీనివలనఁ బూర్వకాలమునందు హిందూసుందరుల కెంతస్వాతంత్ర్య ముండెడిదియో, వారెంత నాగరికురాండ్రుగాను విద్యావతులుగాను నుండి భర్తలతోఁగూడ సభలకుసహితము వచ్చెడియాచారము కలిగియుండెనో, స్పష్టపడుచున్నది. ఈకవి యీగ్రంథమును రచించిన కాలములో నింద్రజాలవిద్యయం దందఱికిని మిక్కిలి నమ్మకమున్నట్లు కనఁబడుచున్నది.

రత్నావళి

ప్రథమాంకము

నాంది.

మ. చరణాగ్రంబులనిల్చి, సారెకు నురోజప్రోన్నతిన్ మ్రొగ్గుచున్,
హరునర్చింపఁగ లోచనత్రయము పదంబాసక్తితోఁ బొంది, హ్రీ
భరతన్ మేన్పులకించి కంపిలి చెమర్పంగా, శిరంబందు నీ
శ్వరిపుష్పాంజలి చిమ్మ, జాతి యది త్రస్తంబై మిముం బ్రోచుతన్!

మ. హృదయౌత్సుక్యము వేగిరింప, సహాసహ్రీ క్రమ్మింపన్, జెలుల్
మృదువాక్ప్రౌఢిఁ బ్రియాభిముఖ్యమును గల్పింపన్, మనోవల్లభుం
డెదుటం దోఁచుట భీతి యేచ, నగి యాత్మేశుండు తొయ్యాటమిన్
బొదుగంగౌఁగిట స్విన్నయాగిరిజ యెప్డున్మీకు మేల్గూర్చుతన్! ౧.

మ. సవనధ్వంసమునం ద్రివహ్నుల హుతాంచద్దృష్టిఁ జల్లార్చుటల్,
తివియంగాఁ బ్రమథాళి జుట్టూడిసి భీతిన్ ఋత్విజుల్లూలుటల్,
స్తవముల్సల్పుచు దక్షు వాలడలుటల్, ధాత్రీసురుల్పాఱుటల్,
శివతోడ న్వివరించు సాంబశివుఁడోలిన్ మీకిడున్ శ్రేయముల్!*

---

* కొన్ని ప్రతులలో దీని తరువాత నాందిలోనె యీ క్రిందియర్థమిచ్చు శ్లో
కొక్కటి కానఁబడుచున్నది గాని యది ప్రక్షిప్తమని తోఁచుచున్నది.—

గీ. శశిజయమాత! సురలకంజలిఘటింతు.
పుత్త్రమబ్రాహ్మణులకు మేలొదవుఁగాక!
క్ష్మాపతి సమృద్ధసస్యయౌఁగాక సతము!
చంద్రకముఁడు రాజుప్రజాపాలనరతి!

నాంద్యంతమందు సూత్రధారుఁడు

సూత్ర—అతివిస్తారము వలదు. ఇప్పుడు వసంతోత్సవము నిమిత్తము సబహుమానముగా నాహ్వానము చేయఁబడి నానాదిగ్దేశములనుండి వచ్చియున్న శ్రీ శ్రీహర్ష దేవ పాదపద్మోపజీవులయిన రాజులసమూహము "మనస్వామియైన శ్రీ శ్రీ హర్ష దేవునిచే నపూర్వవస్తు రచనాలంకృతము గారత్నావళియనునాటిక రచియింపఁబడినదని శ్రోత్రపరంపర చేవినుటయో కానిప్రయోగింపఁగాఁ జూచియుండలేదు కాఁబట్టి సకల జనహృదయాహ్లాదకరులైన రాజుగారియందలి గౌరవముచేతను మాయెడలఁగల యనుగ్రహబుద్ధిచేతను నీవు దానిని ప్రయోగించియాడవలెను." అని నన్నడిగెను. అట్లగుట వలన నేను నేపథ్యరచననుజేసి యిప్పుడు వారియభిలాషమును దీర్చెదను. (చుట్టునుదిరిగిచూచి) ఈ సకలసామాజికులును నిందుమనస్సులతోనున్నారని నేను నిశ్చయముగాఁ దలఁచెదను.

మ. కడుశ్రీహర్షుఁడు ప్రౌఢసత్కవి; గుణగ్రాహుల్స భాస్తారులున్;
బొడమిన్వత్సచరిత్ర సుందరము; మమ్మున్ దక్షులండ్రాటలో;
నొడఁగూర్పందగు వాంఛితార్థముల నిందొండొండె నా,నిచ్చటన్
వడిఁజేకూరెను సర్వలాభములు మద్భాగ్యంబునం కేమనన్!

కాఁబట్టి నేను గృహమునకుఁబోయి గృహిణినిబిలిచి సంగీతముపక్రమించెదను. (అని పరిక్రమించి తెరవంకఁ జూచి) ఇదె నాగృహము. ఇందుఁ బ్రవేశించెదను. (బిగ్గఱగా) ఓసీ! ఇటురమ్ము.

నటి—(ప్రవేశించి)అయ్యా! ఇదిగో వచ్చితిని. ఏనియోగము ననుష్ఠింపవలయునో యాజ్ఞాపింపుఁడు.

సూత్ర—ఓసీ! ఈ రాజలోకము రత్నావళీ దర్శనోత్సుకమైయున్నది. కాఁబట్టి నీవలంకరించుకొమ్ము.

నటి—(నిట్టూర్పు విడిచి కంపముతో) అయ్యా! మీరిప్పుడు నిశ్చింతులుగా నున్నారు. మందభాగ్యురాలనైన నాకొక్క తెయే కూఁతురు; దానిని మీరేదో దేశాంతరమునం దియ్యమంటిరి; అందుచేత దూరదేశస్థుఁ డయిన భర్తతో దానికి పాణిగ్రహణ మెట్లు కలుగునా యని నాకెప్పుడు నదేచింతగా నున్నది. దీనిని మీరేల తలఁపరు? ఇట్టి విచారముతో నేనెట్లు నాట్యము నిర్వహింపఁగలను?

సూత్రి—ఓసీ! దూరస్థుఁడని విచారపడఁబోకుు. చూడు—

గీ. దైవ మనుకూల మగు నేని, తడవు లేక
యభిమతార్థంబుఁ దెచ్చి ద్వీపాంతరంబు
నుండినైనను, దిగంతంబు నుండినైన,
జలధినడుమనుండియునైన, సంఘటించు.

(నేపథ్యమునందు)

సాధు! భరతపుత్రా! సాధు! అదనిశ్చయము. అందుకు సందేహ మేమి?

సూత్ర—(ఆలకించి నేపథ్యమువంకఁ జూచి) ఓసీ! ఇంకను కాలవిలంబ మేల చేసెదవు? అదె నాతమ్ముఁడు యౌగంధరాయణ వేషమును ధరించి వచ్చి యున్నాఁడు. కాఁబట్టి నీవురమ్ము. మనమును ననంతరకరణీయము వేషరచనను సిద్ధము చేయుదము.

(అని యిద్దఱును నిష్క్రమించు చున్నారు.)

ఇది ప్రస్తావన.

రత్నావళి

ప్రథమాంకము

ప్రదేశము—కౌశాంబీనగరము.

[అప్పుడు హృష్టుఁడగుయౌగంధరాయణుఁడు
ప్రవేశించు చున్నాఁడు.]

యౌగం—అది సత్యము. అందుకు సందేహమేమి!

గీ. దైవ మనుకూల మగునేని, తడవు లేక
యభిమతార్థంబుఁ దెచ్చి, ద్వీపాంతరంబు
నుండియైన, దిగంతంబునుండి యైన,
జలధినడుమునుండియు నైన సంఘటించు.

అట్లు కానిపక్షమున, ఆమెను వివాహమాడువాఁడు మహాభాగ్యశాలి యగునని సిద్ధుఁడు చెప్పినమాటను నమ్మి నేనడుగఁబంపిన సింహళ రాజపుత్రిక సముద్రమధ్యమున నోడ పగిలి మునిఁగిపోవునపుడు పలక దొరకి బ్రతుకుట యెక్కడ! సింహళద్వీపమునుండి తిరిగి వచ్చుచున్న కౌశాంబీపురవర్తకుఁ డట్టియవస్థలో నున్నయామెను రత్నహారముచే గుఱుతుపట్టి యిచ్చటికి సురక్షితముగాఁ దీసికొనివచ్చి నాకిచ్చుట యెక్కడ! (హర్షముతో) ఏవిధమునఁ జూచినను మనరాజుగారి కిప్పుడు మంచిదినములు వచ్చినట్లు కనఁబడుచున్నవి. (ఆలోచించి) నేనును ఆచిన్నదానిని సగౌరవముగా రాణిగారి సంరక్షణమున నొప్ప గించుట మంచిపనియే చేసియున్నాను. ఆమెను తీసికొనివచ్చుటకయి వెళ్ళిన బాభ్రవ్యుఁ డనుకంచుకియు, తోడుగా పంపఁబడిన సింహళ ద్వీపాధిపతిమంత్రి యగువసుభూతియు ఏలాగుననో సముద్రతీరమును చేరి, కోసలరాజును శిక్షించుటకయి మనచేఁ బంపఁబడిన రుమణ్వాం తునితోఁగలిసికొన్నారనియువిన్నాఁడను. వీనినన్నిఁటిసిబట్టి చూడఁగా స్వామికార్యము సఫల మయినట్టే. అయినను, నాకుమాత్రము

గీ. స్వామియభివృద్ధి కీపని సలిపినాఁడ;
సాయపడియెదు దైవంబుఁ జేయియిచ్చి;
అగు నమోఘంబె సిద్ధోక్తి; యట్టు లయ్యు
స్వామి కెఱిఁగింపకునికి నే జడియవలయు.

[తెరచాటున కలకలము]

(ఆలకించి) ఆహా! మధురముగా వాయించుచున్న మద్దెలల మృదు నాదముతో మిళితమయి శ్రావ్యమయిన సంగీతముతో పౌరులచర్చరీ ధ్వని యెంత మనోహరముగా బయలువెడలుచున్నది! ఈ మదన మహోత్సవమునందుఁ బ్రవర్తించుచున్న పురజనులయొక్క యత్యధిక సంతోషమును జూచుటకయి రాజుగా రిప్పుడు మేడమీఁది కెక్కుదురని యూహించెదను. (పయివంకఁ జూచి)అదె ప్రభువుగా రప్పుడే మేడమీఁది కెక్కియే యున్నారు.

చ. అమరఁగ విగ్రహంబు విడనాడి, కడుఁ రతిమంతుఁ డౌచు, ని
త్యమును జనాళిచిత్తములయందె వసించుచు, వేడ్కతో సుహృ
త్తమును వసంతకుం గలసి, దర్పకుఁడే తనయుత్సవంబునం
దముఁ గనవచ్చెనో యనఁగఁ దా నలవత్సనృపాలుఁ డొప్పుగన్.

ఇఁక నేనింటికివెళ్ళి ముందుచేయవలసిన కార్యమునుగుఱించి యాలోచించెదను. (నిష్క్రమించుచున్నాఁడు)

[వసంతోత్సవమునకుఁ దగిన వేషము వేసికొని, పీఠముమీఁదఁగూర్చుండి వసంతకునితోఁగూడ రాజు ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

వత్స—(సంతోషముతో) ఓయీ! వసంతకా!
వసం—స్వామీ! ఏమి సెలవు?

వత్స—సీ. రాజ్య మంతయుఁ జాల రాజిల్లు చున్నది
లేశంబు రిపుబాధ లేక యుండ
కార్యభారము నెల్ల గౌరవ మారంగ
యోగ్యుఁడౌ మంత్రియం దుంచినాఁడ
సత్పాలనముచేత సంతుష్టులై యున్న
వారలు ప్రజ లెల్ల బాధలేక
ప్రద్యోతనందన రసికురా లగుభార్య,
సంతోషకర మీావసంత వేళ
నీవు సఖుఁడవు; వీని యన్నింటిచేత
హృదయమునను నానందము వృద్ధి గనెను
నార! మన్మథోత్సవ మనుపేరె కాని.
యిదియు నామహోత్సవ మని యెంతు నేను.

వసం—మిత్రుఁడా! సత్యము. అయినను నేనిట్లు తలఁచెదను. ఇది మీాదియుఁగాదు కామదేవునిదియుఁగాదు. ఎవని రాకచే నిట్లు శోభిల్లుచున్న దని ప్రియమిత్రులయిన దేవరవారు సెలవిచ్చియున్నారో, అట్టిబ్రాహ్మణవటువునయిన నాయొక్కనిదే యీమహోత్సవము. (చూచి) ఇక్కడ నేమున్నది? అదిగో ముందు చూడుఁడు. మధుపానము చేత మత్తురాండ్రయిన కామినులు పెనఁగులాడి పుచ్చుకొని చిమ్మన గొట్టములతోఁ గొట్టుచున్న నీటిదెబ్బలకు గంతులువేయుచు నాగర జను లీప్రకారముగా సంతోషించుచున్నారో! అంతట నిండి మోఁతు కలఁగుచున్న మద్దెలనాదములచే నధికమగు చర్చరీధ్వనులతోను, పిండొడులు చల్లుకొనుటచే దశదిశలయందును వ్యాపించిన గంధ వాడితోను, రాజవీధిచివరను జరుగుచున్న మహోత్సవముయొక్క శోభను అప్రక్కను జూడుఁడు,

వత్స—(సంతోషముతో కలయఁ జూచి) ఓహో! పౌరుల ప్రమోదమునకు పరిమితి గానరాకున్నది!

సీ. అల్లదె కనుగొనుమా ప్రక్కలు క్కాను
జను లొండొరులమీఁదఁ జల్లుకొనుచు
ప్రొద్దుటికెంజాయఁ బోలెడికుంకుము
పొడి దేహములనిండఁ బోసికొనఁగ
భరముచే వంగినశిరసుల నరజాతి
యులరులదండ లుయ్యాల లూఁగ
కాయమునిండ బంగరునీరు పూసిన
పదువునను బసిండివలువ లమరఁ
గనకభూషణసందోహ కాంతు లడర
విత్తపతికోశమును దనవిభవమునను
దెగడి కౌశాంబినగరంబు తేజరిలెడు
నెచ్చటనుగన్న నొక్కటే వచ్చనగుచు.

సీ. అప్పైని దిలకింపు మదిగో ధారాయంత్ర
ములనుండి పైకి జిమ్ముననను వెడలి
అంతట నిండు నిరంతర బహునీర
ధారలచేతను దడపఁబడుచు
హాయిగానృత్యంబు చేయుచు నున్నట్టి
జనసమూహంబుల చరణహతుల
గట్టిగానలిగినదట్టంపుటడుసు సోచు
నలరారుచున్న దీప్రాంగగణంబు
పడఁతులకపోలములనుండి పడెడునట్టి
సాంద్రసిందూరరజమును జనులు త్రొక్క

యరుణ మగుపాదములతోడ నందు నడువ
నెంతయును బురకుట్టిమం బెఱ్ఱనయ్యె.

వసం—(చూచి) మిత్రోత్తమా! ప్రౌఢులయిన జనులు బలము కొలఁదిని లాగి విడుచుటచే చిమ్మనగ్రోవులనుండి బుస్సుమని వచ్చు నీటిధారలచేత మనోహర మయి వేశ్యాంగనలచే నొప్పుచున్న యీవైపునకుఁ జూడుము.

వత్స—(చూచి) నీవు చక్కఁగా కనిపెట్టితివి!

ద్విపద. బుక్కాఫౌడులచేతఁ బొడమినయట్టి
చిక్కనిచీకట్లు మిక్కిలి గ్రమ్మ
మణిమయకాంచన ఖండనకాంతు
లణుమాత్రము వెలుంగ నాసందునుండి
యెత్తినఫణములనొత్తంబు లనఁగ
నలభుజంగసమూహ మగపడి యిపుడు
తలఁపించెడును రసాతలమును మిగుల.

వసం—(చూచి) చెలికాఁడా! అదిగో మదనోత్సవమునకుఁ దగిన యభినయముతో వర్తించుచు, మదనికయు చూతలతికయు నీవంకనే వచ్చుచున్నారు. దేవరవారు చూడవలెను.

[మదలీలల నటించుచు, ద్విపదీఖండమును పాడుచు, ఇద్దఱు చేటికలు ప్రవేశించుచున్నారు]

మద—(పాడుచున్నది)

ద్విపద. మావిగున్నల క్రొత్తకావులగొంచు
పూవుఁబోఁడులమానములు హరించుచును
మరుదూతయననొప్పు మలయమారుతము
కరము చల్లగ వీఁవగాఁ జొచ్చె నిపుడు.

చూత—ద్విపద. విరిసినపొగడలు పరిమళింపంగ
కరమును బ్రియులరాకల నపేక్షించి
కాలహరణ మోర్వఁజాల కిమ్మెడను
జాలంగ జవరాండ్రు సంచరించెదరు.

మద & చూత—
ద్విపద. జనులజెందముల వసంతుండె యిపుడు
మునుమున్న మృదులంబు లొనరించి యుంచ,
ప్రసవాస్త్రుఁ డావెన్క వడిగలయట్టి
కుసుమబాణంబులు గొంచు శాసించు.

వత్స—(చూచి) ఓహో! నిర్భయమయిన వీరియాటపాట యెంత రమ్యముగా నున్నది!

సీ. మద్యపానముచేత మత్తెక్కియాడెడి
భామినులయురోజభారమునను
వంగినపదమును వగవుళో వీక్షించి
యాబాధకును మూలమయినయట్టి
వక్షస్స్థలంబును శిక్షించుగతి హార
ములు మాటికిని జొమ్మ మోఁదఁదొడఁగె
కవుఁగొనఁగాలేక కాంతిహీనము లౌచు
సరగున విరిసరుల్ జాఱఁజొచ్చె
తాఱుమాఱౌచుఁ గేశబంధంబు వీడి
వ్యాకులతఁ జెందఁగాఁజొచ్చె నతిశయముగ
పాదములమీఁద వ్రాలి కంపంబు మిగుల
ద్విగుణముగ నందియలు మొఱపెట్టఁ దొడఁగె.

వసం—(నవ్వుచు) మిత్రుఁడా! నేనుకూడ బద్ధపరికరముల

గలవారి మధ్యను జేరి యాడుచుం బాడి, మదనమహోత్సవమును గౌరవింతువా?

వత్స—(చిఱునవ్వు నవ్వి) చెలికాఁడా! ఆలాగున నే చేయుము.

వసం—దేవర యాజ్ఞాప్రకారముగా చేసెదను. (లేచి, వారి మధ్యను నృత్యము చేయుచున్నాఁడు) ఓమదనికా! ఓసి చూతలతికా! ఈచర్చరీకమును నాకుఁ గూడ నేర్పెదరా?

మద—ఓయిభ్రష్టా! ఇది చర్చరీకము కాదు.

వసం—మఱి యేమిటిది?

మద—ఇది ద్విపదీఖండము కాదా?

వసం—ఆలాగే కానిమ్ము. ఈఖండముతో మోదకములు చేసెదరా? లడ్డువులు చేసెదరా?

మద—(నవ్వి) కాదుకాదు. ఇది పాడెడిది కాదఁటయా?

వసం—(విస్మయముతో) ఇది పాడెడిదా! (విషాదముతో) ఇది పాడెడిదేయయి భుజించెడిది కానిపక్షమున దీనితో నాకుఁ బ్రయోజనము లేదు. చక్కఁగా నాప్రియమిత్రునిదగ్గఱకే నేను పోయెదను. (ఆప్రకారముగా నడిచి యావలకుఁ బోయి కూరుచున్నాఁడు)

ఉభ—(ముందుకు లాగుచున్నారు)

వసం—(వెనుకకు లాగుచున్నాఁడు)

మద—(చేయి పట్టుకొని లాగుచు) ఓయిమూర్ఖాత్మా! రా. ఎక్కడకుఁ బోయెదవు? ఇక్కడనే యాడుదము. (అనిబహువిధముల గొట్టుచున్నది)

వసం—(చేయి లాగుకొని, రాజుకడకు బడిగఁ బరుగెత్తి) మిత్రుఁడా! నేను నృత్యము చేసితిం.

వత్స—చెలికాఁడా! ఆడితివి.

వసం—కాదు. అది పలాయితుండ నయితిని.

చూత—ఓసీ! మదనికా! మనము చాలసేపు నృత్యము చేసితిమి. రాణిగారిసందేశము నిప్పుడు మహారాజుగారికి విన్నవింతము రమ్ము.

మద—చూతలతికా! చక్కఁగా జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చితివి! అలాగు ననే చేయుదము. (దగ్గఱకు వెళ్ళి) దేవా! జయమగుఁగాక! రాణిగారీప్రకారముగా నాజ్ఞాపించుచున్నారు—(అని సగము చెప్పి, లజ్జ నభినయించి) కాదుకాదు. విజ్ఞాపించుచున్నారు.

వత్స—(హర్షముతో నవ్వి, సాదరముతో) మదనికా! ఆజ్ఞాపించుచున్నారనుటయే రమణీయముగా నున్నది. విశేషించి యిది మదనమహోత్సవము. దేవిగారేమి యాజ్ఞాపించినారు.

వసం—ఓసి శానిసకూఁతురా! ఏమి? దేవిగా రాజ్ఞాపించు చున్నారా!

ఉభ—ఈప్రకారముగా రాణిగారు విన్నవించుచున్నారు—నే నిప్పుడు మకరందోద్యానమునకు వెళ్ళి రక్తాశోకవృక్షముయొక్క మొదటను పూజనీయుఁడయిన మన్మథుని స్థాపించి, పూజ చేయఁబోవుచున్నాను. అక్కడకు దేవరవారు విజయంచేసి సన్నిహితులయి యుండఁదగును.

వత్స—మిత్రుఁడా! చెప్పవలసిన దేమున్నది? మనకు ఉత్సవములమీఁదనే యుత్సవములు వచ్చుచున్నవి.

వసం—మిత్రుఁడా! అట్లయిన లెమ్ము. మన మక్కడ వెళ్ళెదము. అక్కడ బ్రాహ్మణబాలుఁడ నయిన నాకును స్వస్తివచనిక మీఁదయిన లభింపఁ గలదు.

వత్స—మదనికా! నీవు వెళ్ళి, ఇదిగో మేమును మకరందో ద్యానమునకు వచ్చితిమని రాణిగారితో విన్నవింపుము.

చేటికలు—దేవర సెలవుప్రకారము చేసెదము.

(వెళ్లుచున్నారు.)

వసం—మిత్రుఁడా! దిగుదము రా!

(ఇద్దఱును మేడ దిగుట నభినయించు చున్నారు.)

వత్స—మిత్రుఁడా! మకరందోద్యానమునకు ద్రోవచూపుము.

వసం—దేవా! రండి, రండి. (నడచుచున్నారు.)

వత్స—(ముందుపంకఁ జూచి) అదిగో మకరందోద్యానము. అందుఁ బ్రవేశింతము రండి. (ప్రవేశించుచున్నారు.)

వసం—(విస్మయముతో) ఓ మహారాజా! చూడుము, చూడుము. మలయమారుతముచేఁ గదలుచున్న గుండ్రని తియ్యమామిడి పూగుత్తులను మేలుకట్టును గట్టుకొని, మదించినతుమ్మెదమొత్తముల ఝంకారములతోఁ గలిసిన కోకిలాలాపములను సంగీతముచే సుఖము నిచ్చుచు, మకరందోద్యానము దేవరరాక కయి యాదరముతో నెదురు చూచుచున్నదానివలెఁ గనఁబడుచున్నది. కాఁబట్టి దేవర యందుఁ బ్రవేశింపఁదగును.

వత్స—(అంతటనుగలయఁజూచి) ఆహా! ఏమి యీమకరందో ద్యానము యొక్క రమ్యత!

చ. పవడపుఁగాంతి నొప్పిసఁగుపల్లవజాతముచేత నెఱ్ఱనై,
దవలను భృంగరావ మనువ్యక్తము కాని చలోక్తు లొప్పఁగాఁ
బవనవశంబునం గదలి వాలెడికొమ్మలఁ గూడి, వృతుముల్
మివుల మధుప్రసక్తి నవె మించెను మత్తతగన్న కైవడిన్.

సీ. మాలంబునను దొల్లి ముద్దియల్ కన్నాని
సుర సేమియుంగ నాపరిమళంబె
నలుగడల నిపుడు నలమెడునో యనఁ
బుష్పవృష్టుల నొప్పఁ బొగడచెట్టు
మధుపానమునను దాఁ బ్రమదా లైన మోముల
నగుటచేఁ బూచిననాఁటిపూలె
విడువక యుండెనా వికులమొత్తముతోడ
భాసిల్లెడు నిదె సంపఁగిచెట్టు
కామిను లశోకవృక్షంబుఁ గాలు సాఁచి
తన్నినప్పటినూపురధ్వనిని వింటుఁ
జెలఁగి యామ్రోత ననుకరించెడు ననంగ
భృంగపంక్తులు మ్రోసెడుఁ బ్రియుఁడ వినెదె.

వసం—(ఆలకించి) మిత్రుఁడా! అది తుమ్మెద లందియఁ మ్రోత ననుకరించుట గాదు. రాణిగారియొక్కయు పరిజనము యొక్కయు కేవల నూపురశబ్దమే.

[వాసవదత్తయు, కాంచనమాలయు, పూజోపకరణములను గ్రహించి సాగరికయు, పరివారమును ప్రవేశించుచున్నారు.]

వాస—ఓసీ! కాంచనమాలా! నాకు మకరందోద్యానము నకు మార్గమును గనఁబఱుపుము.

కాంచ—దేవీ! ఇదిగో రండి.

వాస—(ముందుకు నడిచి) ఓసీ! కాంచనమాలా! మదన మహనపూజ చేయుటకుఁ దగిన రక్తాశోకవృక్ష మిక్కడ కెంతదూరమున నున్నది!

కాంచ—దేవీ! సమీపములోనే యున్నది. అదిగో చూడు మెప్పుడును విడువకుండఁ బుష్పములతో నిండియుండు మీరు పెంచిన మాధవీలత. అకాలమునందు పూచునట్లు చేయుటకయి యనుదినము ను రాజుగారు తమము న్న నాయాసపెట్టుకొనుచున్న నవమాలిక కదా యాపయిది? దానిని దాఁటినతోడనే పూజ నిర్వర్తింపవలసిన రక్తాశోకవృక్షము కనఁబడును.

వాస—అట్లయినచో రమ్ము. అక్కడకు శీఘ్రముగాఁ బోదము.

కాంచ—దేవీ! రండి రండి. (అందఱును నడుచుచున్నారు)

వాస—ఇదిగో రక్తాశోకవృక్షముదగ్గఱకు వచ్చితిమి. ఇక్కడ నేను పూజ చేయవలెను. రమ్ము! పూజోపకరణములు తెమ్ము.

సాగ—(దగ్గఱకు వచ్చి) దేవీ! ఇవిగో, అన్నియు సిద్ధముగా నున్నవి.

వాస—(నిరూపించి మనస్సులో) అయ్యో! ప్రమాదము సంభవించినదిగదా! ఇంతకాలము నేనెవరిని రాజుగారియొక్క దృష్టిపథమునందుఁ బడకుండఁ బ్రయత్నముచేతఁ గాపాడుచు వచ్చితినో యామెయే యిప్పుడు రాజుగారికంటఁ బడుట తటస్థించినదిగదా! కానిమ్ము. ఈప్రకారముగాఁ జేసెదను. (ప్రకాశముగా) ఓసీ! సాగరికా! మదనమహోత్సవమునందు పరవశురాండ్రయి యుండు పరిజనమువద్ద శారికను విడిచిపెట్టి యిప్పుడు నీవెందుకువచ్చినావు? పూజోపకరణములను కాంచనమాలచేతికిచ్చి, నీవక్కడకు శీఘ్రముగా వెళ్ళు.

సాగ—దేవిగారియాజ్ఞాప్రకారము చేసెదను. (అలాగునఁ జేసి, కొన్నియడుగులు నడిచి, మనసులో) శారికను సుసంగతచేతి

కిచ్చి వచ్చితిని. ఈపూజ చూడవలెనని నాకు కుతూహలముగా నున్నది. మాతండ్రిగారి యంతఃపురమందు నేప్రకారముగా నర్చింపఁబడునో చూచి, అక్కడ పూజాసమయమగులోపల నిక్కడ నేనును పూజచేయుటకయి పూవులను గోసి తెచ్చుకొనెదను. (అని నడచి, పూవులు కోయుచున్నది.)

వాస—కాంచనమాలా! అశోకమునందు కామదేవునిం బ్రతిష్ఠింపుము.

కాంచ—దేవిగారి సెలవుప్రకారముచేసెదను. (అప్రకారము చేయుచున్నది.)

వసం—(ముందుకునడిచిచూచి) ఓమిత్రుఁడా! అందెలచప్పుడఁడగినది గనుక, దేవిగా రశోకమూలమునకు వచ్చిరని యూహించెదను.

వత్స—చక్కఁగాఁ గనిపెట్టినావు. చూడు మా సు దేవియే కదా?

గీ. పుష్పసుకుమారమైనట్టిమూర్తి దాల్చి
తనుతరంబగుమధ్యంబు తనరుచుండఁ
గమ్మవిల్తునిపార్శ్వభాగమున నున్న
కుసుమచాపమోయన దేవి గోముమీఱె.

దగ్గఱగా వెళ్ళుదము రా. (చేరువకు వెళ్లుచున్నారు.)

వత్స—(సమీపించి) ప్రాణేశ్వరీ! వాసవదత్తా!

వాస—(చూచి) నాథా! దేవరకు జయమగుఁగాక! పీఠమును స్వీకరించి దేవరవారిప్రదేశము నలంకరింతురుగాక! ఇదిగోపీఠము. దేవర యిందుఁగూర్చుండుఁడు.

వత్స—(కూరుచున్నాఁడు.)

కాంచ—దేవీ! స్వహస్తములతో నర్పించిన పుష్పములు కుంకుమము, చందనము, వస్త్రము, వీనిచే నలంకరింపఁబడినరక్తాశోక వృక్షముదగ్గఱకు వెళ్ళి, భగవానుఁడయిన మన్మథునర్చింపుఁడు.

వాస—పూజోపకరణములను నాయొద్దకుఁ దీసికొనిరా.

కాంచ—(తీసికొని వచ్చుచున్నది.)

వాస—(పూజ చేయుచున్నది.)

వత్స—ప్రాణనాయికా! వాసవదత్తా!

గీ. క్రొత్తగా మజ్జనంబాడి కోమలములుఁ
దోపుచీరను ధరియించి తుంటవిలుతు
భక్తిఁ బూజించునీవు పల్లవాళవిటపి
నాశ్రయించినలతవలె నలరెదిపుడు.

గీ. స్మరునిఁ బూజింప హస్తంబు సాఁచి నీవు
ముట్టుకొనుటచేత నశోకభూజ మదిగో
మృదుతరంబగు! కొంజిగు రొదవినట్లు
కాంతిమీఱెడుఁ జూడు మోకలికి మిన్న.

క. నీపాణిస్పర్శన మిటు
ప్రాపింపఁగరామి నిపుడు పద్మాస్త్రుఁడు సం
తాపించుఁజుమీ తప్పక
యీపట్టునఁ దా ననంగుఁ డిలనగుకతనన్.

కాంచ—దేవీ! మన్మథపూజయయినదిగదా? ఇఁక భర్తకును పూజాసత్కారము సలుపుము.

వాస—అవును. పుష్పములను విలేపనములను దీసికొనిరా.

కాంచ—దేవీ! సర్వమును సిద్ధముగా నున్నది.

వాస—(రాజును పూజించుచున్నది.)

సాగ—(పూలు పట్టుకొని) అయ్యో! పువ్వులు గోయుట యందలి తొందరచేత తడవు మసలితిని! ఆసిందువారవృక్షముచాటున దాగియుండిచూచెదను. (చూచి) ఏమీ! అపూర్వముగా మన్మథుఁడు ప్రత్యక్షమే యయినాఁడు! మాతండ్రిగారి యంతఃపురమునందు మన్మథుఁడు చిత్రఫలకమునందు పూజింపఁబడును. ఇక్కడ ప్రత్యక్షమగుచున్నాఁడు. ఇక్కడనేయుంట నేనును భగవంతుఁడయిన యామన్మథుని బూజించెదను. (అని పూవులు వేయుచున్నది) ఓ కామదేవా! నీకు నమస్కారము. నాకు శుభదర్శనము కాఁగలదు. చూడఁదగిన పదార్థమును నేనుజూచితిని. నీవు నాకమోఘదర్శనుఁడవు కాఁగలవు. (అని ప్రణామము చేయుచున్నది.) ఏమియీయాశ్చర్యము! ఎంతసేపు చూచినను మరలఁజూడదగినవాఁడుగా నే యున్నాఁడు! నన్నెవ్వరును జూడకమునుపే నేనిక్కడనుండి పోవలెను. (అని కొన్నియడుగులు నడుచుచున్నది.)

కాంచ—అయ్యా! వసంతకా! ఇప్పుడు నీవునువచ్చి స్వస్తివాచనికముం బుచ్చుకొమ్ము.

వస—(దగ్గఱకు వెళ్ళుచున్నాఁడు.)

వాస—(విలేపన పుష్పాభరణ దానపూర్వకముగా) అయ్యా! ఇదిగో స్వస్తివాచనికముం బరిగ్రహింపుము. (అని యిచ్చుచున్నది.)

[నేపథ్యమునందు వైతాళికుఁడు.]

ఉ. కాంతి సమస్తముం దొలఁగి కృష్ణనభార్కుఁడు దస్తమించి సా
యంతనమాట భూరమణులందఱులందఱు నిందునిఁబోలునీదు కం
జాతరుచిస్ఫురింపఁగను జాలినపాదము లాశ్రయింప న
త్యంతముఁ గాచియుండెదరు హర్షముతో సభ వత్సభూవరా,

సాగ—(విని, హర్షముతో వెనుకఁదిరిగి రాజునుజూచియు త్సుకతో) ఏమి! మాతండ్రిగారు నన్నిచ్చెదమన్నవత్సమహారాజుగారు యీయన! (నిట్టూర్పు విడిచి) పరులసేవకుఁడగుటచే దూషితుఁ డయ్యును, శరీరమీయనదర్శనముచే సత్కరింపఁబడినది.

వత్స—ఏమి! మనమనస్సులు ఉత్సవములో లగ్నమయిపోయి సంధ్యాసమయము మతిక్రమించినను తెలిసికోఁజాలకున్నాము! దేవీ! చూడుము.

గీ. ఉదయతటము మఱుంగున నొదిగి చంద్రుఁ
డుంటఁ బ్రాగ్దిశ సూచించుచున్న దదిగొ
ముందు పాండువర్ణముగలముఖముచేత
వెలఁది హృదయస్థితుండగు ప్రియునివోలె.

దేవీ! మనము లేచి, యింటికి వెళ్ళుదము. (అందఱును లేచి నడుచు చున్నారు.)

సాగ—అదిగో దేవిగారు బయలుదేఱినారు. నేనుత్వరితముగా వెళ్ళెదను. (రాజును ఆశమీఱఁజూచి నిట్టూర్పువిడిచి) ఏమి! మంద భాగ్యురాలయిన నేను యీయనను తనవుచూచుటకయినను వల్లకాక పోయెను! (అని నిష్క్రమించుచున్నది)

వత్స—(నడుచుచు) దేవీ!

సుగంధి. చంద్రుఁడుం దిరస్కరింపఁ జాలు నీముఖాభకున్
గఁది యంబుజంబు చూడు కాంతిహీన మయ్యెమున్;
వందినీసఖీజనంబుపాట నోడి తుమ్మెదల్
ముందు సిగ్గుచేతఁ దమ్మిమొగ్గలందు దాఁగెనుఁ.

(అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు.)

ద్వితీయాంకము.

(ప్రదేశము — ప్రమదావనము)

[శారికాపంజరమును చేతఁబట్టుకొని సుసంగత ప్రవేశించుచున్నది]

సుసం—ఈశారికను నాచేతికిచ్చి, నా ప్రియసఖ యైనసాగరిక యిప్పు డెక్కడకు వెళ్లియుండును? (అవంకఁజూచి) అదిగో నిపుణిక యిచ్చటికే వచ్చుచున్నది. దాని నడిగెదను.

[అంత నిపుణిక ప్రవేశించుచున్నది]

నిపు—రాజుగారు చెప్పిపంపిన యీవర్తమానమును నే నిప్పుడే వెళ్ళి రాణిగారితో చెప్పవలెను. (అని నడుచుచున్నది)

సుసం—చెలియా! నిపుణికా! ఇది యేమి? ఎక్కడనో ధ్యానమున్నదానివలె, ఇక్కడ నన్నుఁజూడకనే దాఁటిపోవుచున్నావు!

నిపు—సుసంగతవా? చెలియా! నీవు చక్కఁగాఁ గనిపెట్టితివి. నాపరాకునకు కారణము చెప్పెదను వినుము. రాజుగారు శ్రీశైలమునుండి వచ్చిన శ్రీకంఠదాసుఁ డనువానివలన అకాలమున పూఁపూచునట్లు చేయు దోహదమును నేర్చుకొని, తాము పెంచిన నవమాలికను పుష్పసమృద్ధిగలదానినిగాఁ జేయఁదలఁచి, ఆవృత్తాంతమును రాణిగారితో చెప్పుమని యిప్పుడు నన్నుఁ బంపిరి. నీవు మరల నెక్కడకు వెళ్ళుచున్నావు?

సుసం—ప్రియసఖ యైనసాగరికను వెదకుటకొఱకు.

నిపు—సఖీ! చిత్రఫలకమును లేఖినిని చేతఁబట్టుకొని తొందరగా కదళీగృహమునకు వెళ్ళుచుండఁగా సాగరిక నిప్పుడే నేను చూచినాను. నీవక్కడకు వెళ్ళుము. నేనును రాణిగారికడకుఁ బోయెదను. (అని నిష్క్రమించుచున్నది.)

ప్రదేశము—కదళీగృహము

[చిత్రపుపలకను తూలికను పట్టుకొని, మన్మథావస్థ నటించుచు సాగరిక ప్రవేశించుచున్నది]

సాగ—ఓహృదయమా! శాంతిపొందుము. శాంతిపొందుము. ఒక్కసారి చూచుటవల్లనే యిట్లు సంతాపము వృద్ధిపొందించుచున్న ఆశామాత్రప్రయోజనముగల ఆదుర్లభపురుషునిమీఁది కోరికచేత ఫలమేమి! (విస్మయముతో) ఆహా! ఏమి నీమూఢత! మరల నతని నే చూచుట కభిలషించుచున్నావు! ఓ పాపహృదయమా! జన్మ మెత్తినది మొదలుకొని కలసి యేకముగా బెరిఁగిననన్ను విడనాడి, క్షణమాత్రదర్శనమువలన పరిచితుఁ డయినయాతని వెంట వెళ్ళుటకు సిగ్గుపడకున్నావు! ఇందు నీదోష మేమున్నది? మన్మథబాణభీతిచేత నీవట్లు చేయుచున్నావు. కానిమ్ము. నేనిప్పుడు మన్మథుని వేడుకొని యెదను. (కన్నీరు పెట్టుకొని, దోసిలియొగ్గి, మోకాళ్లమీఁదఁగూరుచుండి) భగవంతుఁడ వైనయోయిమన్మథా! సకలసురాసురులను జయించిననీవు స్త్రీజనమును హింసించుట కేల సిగ్గుపడకున్నావు! అదిగాక నీవనంగుఁడవు. ఏవిధముచేతఁ జూచినను మందభాగ్యురాల నయిననాకు ఈనిమిత్తముచేత మరణము సమీపించిన ట్లున్నది. (పలకను చూచి) ఇక్కడికెవ్వరును రాకమునుపే, చక్కఁగాచూచి నేను కోరినపురుషుని వ్రాసెదను. (శ్రద్ధతో నాకరూపమును వ్రాయఁబూని పలక పుచ్చుకొని, నిట్టూర్పు విడిచి) అతిసాహసముచేత నా కుడిచేయి మిక్కిలి వడఁకుచున్నది. అయినను ఆయనరూపమును దర్శించుటకు మఱియొకయుపాయము లేదు. కాఁబట్టి యెలాగున నయిన ఆయనను వ్రాసి చూచెదను. (అని వ్రాయుచున్నది)

[శారికాపంజరముతో సుసంగత ప్రవేశించుచున్నది]

సుసం—ఇదె కదళీగృహము. నేనిందుఁ బ్రవేశించెదను. (ప్రవేశించి చూచి విస్మయముతో) నాప్రియసఖి యయిన యీ సాగరిక యధికానురాగము కలదానివలె నేమో వ్రాయుచున్నది. అది యగుపడకను ఆమెకు కనఁబడకుండ దాఁగియుండి చూచెదను. (ఆమెవెనుకకు మెల్లగావచ్చి నిలుచుండి చూచి సంతోషముతో) ఇది యేమి! రాజుగారిని వ్రాసినది! మేలు! సాగరికా! మేలు! రాజహంసి పద్మాకరమును విడిచి మఱియెక్కడను క్రీడింపఁబోవదు.

సాగ—(కన్నీటితో) దీనిని నేను వ్రాసిన ప్రయోజనమేమి! ఎడతెగకుండ కాఱుచున్నకన్నీటిచేత, నాదృష్టి చూచుటకుఁ జాలకున్నది.(ముఖము పయికెత్తి కన్నీటిని తుడుచుకొనుచు, సుసంగతను జూచి ఉత్తరీయముతో పలకనుమూసి, చిఱునవ్వుతో) ఏమి! ప్రియసఖి! సుసంగతా! (అని లేచి చేయిపట్టుకొని) సఖి! సుసంగతా! ఇక్కడ కూర్చుండు.

సుసం—(కూర్చుండి బలవంతముగా పలకను పుచ్చుకొని చూచి) సఖి! నీవిందు వ్రాసిన యీతఁడెవఁడు?

సాగ—(లజ్జతో)ఇప్పుడు జరిగినమదనమహోత్సవమునందలి పూజ్యుఁడైన మన్మథుఁడు.

సుసం—(చిఱునవ్వుతో) ఆహా! ఏమి నీ నేర్పు! ఇప్పుడీచిత్రము శూన్యమువలెఁ గనఁబడుచున్నది. నేనుకూడ రతిదేవినివ్రాసి భార్యాసహితునిఁ జేసెదను. (తూలికను పుచ్చుకొని రతిమిషచేత సాగరికను వ్రాయుచున్నది.)

సాగ—(చూచి క్రోధముతో) సఖి! నీవిక్కడ నన్నువ్రాసితివేమి!

సుసం—(నవ్వి) సఖీ! నిష్కారణముగా కోపపడెద వేమి! ఎటువంటి కామదేవుని నీవు వ్రాసితివో, అటువంటి రతీదేవి నే నేనును వ్రాసితిని. నన్నన్యురాలినిగా భావించెదవు. ఈమాటలతో నేమి! సర్వవృత్తాంతమును జెప్పుము.

సాగ—(సిగ్గుతో తనలో) అయ్యో! నాప్రియసఖి కంతయుఁ దెలిసిపోయెనే! (ప్రకాశముగా) ప్రియసఖీ! నాకు తగనిసిగ్గు. నే నీలాగునఁ జేసితి నని యీ వృత్తాంతము నెవ్వరికిని దెలియ నీయకుము.

సుసం—సఖీ! సిగ్గుపడకు. ఇటువంటి కన్యారత్నమున కిటువంటి వరునియం దభిలాష మవశ్యకము గాఁ గలుగ వలసినదే. ఈవృత్తాంతము నే నితరుల కెవ్వరికిని దెలియనియ్యను. కాని మేధావినియైన యీ శారిక మన మిప్పు డనుకొన్నమాటలను పట్టుకొని యెవ్వరివద్ద నయినను అనునేమో!

సాగ—(తొట్రుపాటుతో) అందుచేత నాకధికతర మయిన సంతాపము కలుగుచున్నది. (అని మదనావస్థ నటించుచున్నది)

సుసం—(సాగరికరొమ్ముమీఁద చేయి యుంచి) సఖీ! ఊఱడుము. ఊఱడుము. ఆ కొలనియొద్దకుం బోయి తామర రేకులను తామరతూండ్లను దీసికొని శీఘ్రముగా వచ్చెదను. (వెళ్ళి తిరిగి ప్రవేశించి పద్మములతోను మృణాలయములతోను శయ్యను రచియించి, మిగిలిన తామర రేకులను సాగరికహృదయమును జేర్చుచున్నది)

సాగ—సఖీ! ఇందువలనను నాకధికతర మయిన సంతాపము

వేయుము. ఇంతతో చాలును. నిష్కారణముగా నీవేల ఆయాస పడెదవు!

గీ. దుర్లభజనాను రాగంబు తొడరె నాకు
నాత్మ వివశ మయ్యెడు లజ్జ యధిక మగుచుఁ
బ్రియసఖీమణి! విషమంబు ప్రేమ మరయ
మరణ మొక్కటియే నాకు శరణ మింక.

(అని మూర్ఛపోవుచున్నది.)

సుసం—(ఖేదముతో) ప్రియసఖీ! సాగరికా లెమ్ము. లెమ్ము.

[తెరలో కలకలము]

చ. అరతెగి క్రిందవేలు మెడయందలి బంగరుగొల్సు నీడ్చుచున్
బరువడి ద్వారము ల్గడచి పాదములం జిఱుగంటచాల్ మనో
హరముగ మ్రోయ స్త్రీలఁజడియం జెడువానర మశ్వపాలకుల్
తురగపుసాలనుండి వడిఁ ద్రోలఁగ రాజగృహంబుఁ జొచ్చెడున్.

[తెరలోనే మరల]

చ. పురుషులనంగ రాని వదె పొల్పఱి వర్షవరు ల్భ్రాంగెదర్
దరమున వామనుండొదిగి దాఁగెడుఁ గంచుకి కంచుకంబులో
సరసనిజాభిధానమును సార్థమొనర్చెద రాకిరాతు, లా
యురుకపి తమ్ముఁ జూచునని యూడనిఁ బాడెద రల్లకుబ్జులున్.

సుసం—(ఆలకించి ముందువంకఁ జూచి తొట్రుపాటుతో లేచి సాగరిహస్తమును పట్టుకొని) సఖీ! లెమ్ము. లెమ్ము. అదిగో దుష్టవానర మీవంకనే వచ్చుచున్నది.

సాగ—మన మిప్పు డేమిచేయుదము!

సుసం—రమ్ము. ఈతమాలవిటపాంధకారమునందుఁ జిక్కి వే

శించి యెదిపోవుదాఁక నుందము. (అని వెళ్ళి యిద్దఱును బెదరి చూచుచు చాటున దాఁగుచున్నారు.)

సాగ—సుసంగతా! నీవు చిత్రఫలకమును విడిచివచ్చితివా యేమి! ఎవ్వరైనను దానిని చూతురేమో!

సుసం—ఓసి సుస్థిరులారా! ఇప్పుడును చిత్రఫలకముతో నేమిచేసెదవు? పెరుగును నన్నమును తినవలె నని యీ చెడుకోఁతి శారికాపంజరమును తెఱచి పోయినది. మేధావినియైన యీశారిక మఱియొకవంక నెగిరిపోవుచున్నది గనుక, దానివెంబడిని వేగిరము వెళ్ళుదము రమ్ము. మనసంభాషణము యొక్క యుత్తరములను గ్రహించిన యీశారిక యెవ్వరిముందయినఁ బలికి పోవును.

సాగ—సఖీ! అలాగుననే చేయుదము.

(అని యిద్దఱును వెళ్ళుచున్నారు.)

[తెరచాటున]

ఇహిహీ! ఆశ్చర్యము! ఆశ్చర్యము!

సాగ—(చూచి) సుసంగతా! మరల నాదుష్టవానర మేవచ్చుచున్నది చూచినావా!

సుసం—(చూచి నవ్వి) ఓసిపిఱికిదానా! భయపడకు. అతఁడు ప్రభుపార్శ్వవర్తి యగువసంతకుఁడు సుమా.

(అప్పుడు వసంతకుఁడు ప్రవేశించు చున్నాఁడు.)

వసం—ఇహిహీ! ఏమి యాశ్చర్యము! ఏమి యాశ్చర్యము! శ్రీకంఠదాస! ధార్మిక! సాధు సాధు!

సాగ—సఖీ! వీనిని చూచుటవలన నేమి ప్రయోజనము? శారిక దూరముగాఁ బోయినది. కనుక, దాని ననుసరించి వెళ్ళుదము రా.

వసం—సాధు! శ్రీకంఠదాస! ధార్మిక! సాధు! ఆతఁ డిచ్చినదోహదమాత్రమున నవమాలిక యిటువంటిదయినది. ఎడము లేకుండ వికసించి యున్నపుష్పగుచ్ఛములచేత శోభించు విటపములు గలదై దేవిగారు పెంచుకొన్నమాధవీలతను పరిహాసించుచున్న ట్లున్నది. ఇది యంతయు నాప్రియమిత్రునకు వెళ్ళి చెప్పెదను. (ముందుకు నడిచిచూచి) అదుగో నాప్రియమిత్రుఁడు. ఈనవమాలికను చూడనివాఁ డయ్యును, అతనిదోహదమునందలి విశ్వాసముచేత నవమాలిక పుష్పితమయి యుండఁగాఁ బ్రత్యక్షమునఁ జూచుచున్న వానివలెనే సంతోషముచేత వికాసము నొందిన కన్నులు గలవాఁ డయి యిక్కడకే వచ్చుచున్నాఁడు. ఆతనిదగ్గఱకు వెళ్లెదను.

(అని రాజున కెదురుగా వెళ్ళుచున్నాఁడు)

[అప్పుడు రాజు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

రాజు—(సంతోషముతో)

సీ. అధికతరోత్కలికాళిచే నలరారి
పాండురవర్ణంబు పరఁగఁ దాల్చి
ప్రారబ్ధజృంభ యై మలుమాఱు వెడలెడు
శ్వసనోద్గమంబులఁ జాలఁ దన్ను
నాయాసపఱుచుకొం చభిరామ యయి యున్న
యీలతకూనను జాలవలపు
గొలిపెడుదానిని గుసుమాయుధావస్థ
నత్యంతమును బూని యలరుచున్న
యన్యకాంతనువలెఁ గన్నులారఁ జూచి
యతిశయంబుగ దేవిముఖాంబుజమును

నిపుడు కోపంబుచేతను నెట్టుపడెడు
నట్లుగాఁ జేయఁగలవాఁడ నరయు నేను.

వసు—(వేగముగా సమీపించి) ప్రియమిత్రా! జయ మ
గాక ! జయ మగుఁగాక ! ఓమిత్రుఁడా ! అదృష్టముచేత వర్ధి
చున్నావు !

రాజు—మిత్రుఁడా! సందేహమేమి ? మణిమంత్రౌషధము
ప్రభావ మచింత నీయముగదా?

చ. కలన నుపేంద్రుకంఠమణిఁ గాంచి విరోధులు నష్టులైరి, పా
ములును రసాతలంబునకుఁ బోయి వసించెను మంత్రభీతిచే,
వెలయఁగ లక్ష్మణుండుఁ గపివీరులుఁ బూర్వము మేఘనాధుచే
బలమఱి చచ్చి యౌషధపుబల్మిని జీవితులైరి క్రమ్మఱన్.

మార్గమును గనఁబడుచున్నది. ఇప్పుడు మనము దానిని జూ
కన్నులగలఫల మనుభవింతము.

వసం—(ఆటోపముతో) దేవర విజయం చేయుఁడు.

రాజు—నీవు ముందు నడువు.

ఉభయులు—(గర్వముతో నడుచు చున్నారు.)

వసం—(అలకించి భయపడి వెనుకమరలి రాజు చేయిప
ట్టుకొని తొట్రుపాటుతో) మిత్రుఁడా! రమ్ము పాఱిపోదము.

రాజు—ఎందుచేత ?

వసం—ఈవకుళవృక్షముమీఁద నేదో భూత మున్నది.

రాజు—ఛీ! మూర్ఖుఁడా! నిర్భయముగా నడువు. అటువంటి
వాని కిక్కడ ప్రభావ మెట్లు కలుగును?

వసం—స్ఫుటాక్షరముతోనే పలుకుచున్నది. నామాటనమ్మ
వేని, ముందుకు వెళ్ళి స్వయముగానే వినుము.

రాజు—(అలాగుచేసి ఆలకించి)

గీ. స్ఫుటముగా వినఁబడుచు నీసుస్వరంబు
స్త్రీస్వభావమునను గడుఁ దివ్యమగుచుఁ
జూడ నల్పాంగతను జేసి సూక్ష్మ మగుచు
నున్న దది శారిక యటంచు నెన్నువాఁడ.

(పయివంకఁ జూచి) అదిగో శారిక!

వసం—(ఆలోచించి) ఏమీ? సత్యముగా గోరువంకేనా?

రాజు—(చిఱునవ్వుతో) మిత్రుఁడా! అదిగో!

వసం—ఓ చెలికాఁడా! నీవు పిఱికివాఁడవు. ఈశారికను భూతమని తలఁచుచున్నావు.

రాజు—ఓరి మూర్ఖుఁడా! నీవు చేసినదానిని నామీఁద పెట్టుచున్నావు!

వసం—అలాగయిన, మిత్రుఁడా! నన్ను వారింపకుము. (రోషముతో దండకాష్ఠమును పయికెత్తి) ఓసి బానిసశారికా! వసంతకుఁడు నిజముగానే భయపడునని నీవెఱుఁగవా? ఒక ముహూర్తకాల మిచ్చట నిలువుము. కొండెములు చెప్పువారి మనస్సువలెనే కుటిలమయిన యీకఱ్ఱతో పరిపక్వమయిన వెలగపంటివలె నిన్నీవకుళ వృక్షమునుండి క్రిందపడఁగొట్టెదను.

(అని కొట్టఁబోవుచున్నాఁడు)

రాజు—(వారించి) ఓమూర్ఖుఁడా! అదియేమో మనోహరముగా పలుకుచున్నది. దాని నెందుకు బెదరఁగొట్టెదవు? పలికెడిదానిని విందము.

ఉభ—(వినుచున్నారు)

వసం—ఈబ్రాహ్మణునకు భోజనము పెట్టు మని పలుకు చున్నది.

రాజు—కుక్షింభరుఁడు సర్వమును భోజనవిషయమే పర్యవసితము చేయును. శారిక యేమిపలుకుచున్నదో నిజముగాఁ జెప్పుము.

వసం—(ఆలకించి) మిత్రుఁడా! అది యేమి పలుకుచున్నదో విన్నావా? "సఖీ! నీవింతవ్రాసిన యీతఁ డెవరు?" అని పలికినది. "ఇప్పుడు జరిగిన మదనమహోత్సవమునందలి పూజ్యుఁ డయిన మన్మథుఁడు" అని పలుకుచున్నది. "సఖీ! నీవిక్కడ నన్ను వ్రాసితి వేమి?—సఖీ! నిష్కారణముగా కోపపడెదవేమి? ఎటువంటి కామదేవుని నీవు వ్రాసితివో, అటువంటి రతీదేవినే నేనును వ్రాసితిని. నన్నన్యురాలినిగా భావించెదవు. ఈమాటలతో నేమి? సర్వవృత్తాంతమును జెప్పుము"—ఓమిత్రుఁడా! ఇది యేమయి యుండును?

రాజు—'ఎవ్వతెయో యొకసుందరి యనురాగముచేత కామదేవుఁడను మిషపెట్టి తనహృదయవల్లభుని వ్రాసి చెలికత్తియకడ మఱుఁగు పెట్టినది. ఆచెలికత్తెయు గుఱుతుపట్టి, నేర్పుతో నామె నే వ్రాసి రతియను మిషచేత చూపినది' అని నే నూహించెదను.

వసం—(చిటికెవేసి) మిత్రుఁడా! సరిసరి! అంతే.

రాజు—చెలికాఁడా! ఊరకుండుము. మరల నేమో పలుకుచున్నది వినదము.

ఉభ—(వినుచున్నారు)

వసం—అది మరల నీలాగునఁ బలుకుచున్నది—"సఖీ! సిగ్గుపడకుము. ఇటువంటి కన్యారత్నమున కిటువంటివరునియం దభిలాష

మవశ్యముగాఁ గలుగవలసినదే" — అట్లయిన, ఈవ్రాయఁబడిన కన్నియు చూడఁదగినదే.

రాజు—ఇప్పుడవహితుల మయి విందము. ఇక్కడమన వేడుకకు కావలసినంత యవకాశ మున్నది.

వసం—ఓమిత్రుఁడా! నీవే పండితుఁడ వని గర్వపడకుము. దాని ముఖమునుండి సర్వమును విని నేను వ్యాఖ్యానము చేసెదను.

ఉభ—(వినుచున్నారు)

వసం—మిత్రుఁడా! అది యేమన్నదో విన్నావా?—"సఖీ! ఇందువలనను నా కధికతరమయిన సంతాపము కలుగుచున్నది. ఈ నళినీపత్రములను మృణాళవలయములను దీసివేయుము. ఇంతతో చాలును. నిష్కారణము నీవేల ఆయాసపడెదవు?"

రాజు—వినుటమాత్రమే కాక యభిప్రాయమును సహితము తెలిసికొన్నాఁడను.

వసం—మిత్రుఁడా! నీచమయిన యీకాకిక యింకను కురుకురుమనుచునే యున్నది. అంతయు విని వ్యాఖ్యానము చేసెదను.

రాజు—యుక్తమయినమాట చెప్పితివి. మరల విందము.

వసం—ఓమిత్రుఁడా! కానిగకూఁతురయిన యీకాకిక చతుర్వేదములను జదివిన బ్రాహ్మణునివలెనే ఋక్కులు చెప్పుట కారంభించినది!

రాజు—నా మనస్సు మఱియొకదానిమీఁదికిపోయి వినలేదు. ఇప్పుడేమి పలికినదో చెప్పు.

వసం—ఓయీ! ఇట్లు పలుకుచున్నది—

గీ. దుర్లభజనానురాగంబు తొడరె నాకు
నాత్మ వివశ మయ్యెడు లజ్జ యధిక మగుచుఁ,

ప్రియసఖీమణి! విషమంబు ప్రేమ మరయ
మరణ మొక్కటియే నాకు శరణ మింక.

రాజు—(చిఱునవ్వుతో) మిత్రుఁడా! ఇటువంటి దొడ్డబ్రాహ్మణుఁడవు నీవుతప్ప నిట్టిబుక్కులను తెలిసినవాఁడు మఱి యెవఁడున్నాఁడు!

వసం—శాకపోయిన నిదియేమిః?

రాజు—అదిగాథిక.

వసం—గాథికా! అది యెవరిచేఁ జెప్పఁబడినది?

రాజు—మిత్రుఁడా! ప్రియతముని బొందలేనట్టియు శ్లాఘ్యయౌవనవతి యైనట్టియు నొకానొకతెచేత జీవితాశ లేకపోవుటచే పలుకఁబడినది.

వసం—(బిగ్గరగా నవ్వి) ఓయీ! ఈ వక్రభాషణములేల? 'ఎన్నో పొందలేనట్టి' యని ఋజువుగానే యేల పలుకరాదు? నీ వేగా నియెడల మన్మథుఁ డను మిషచేత మఱుఁగుపఱుపఁదగినవాఁ డన్యుఁ డెవ్వఁ డున్నాఁడు!

(అని చప్పటలుగొట్టి బిగ్గరగా నవ్వుచున్నాఁడు)

రాజు—(పయికిఁ జూచి) ఓరి మూర్ఖుఁడా! నీవు బిగ్గరగా నవ్వుటచేత బెదరి శారిక యెక్కడికో యెగిరి పోయినది.

(అని చూచుచున్నాఁడు)

వసం—(చూచి) మిత్రుఁడా! మఱియొకలాగున తలఁపకుము. అది కదళీగృహమునకే వెళ్ళినది. వెంబడింతము రమ్ము.

(అని వెళ్ళుచున్నారు)

రాజు—గీ. కన్నియలు పుష్పశరబాధఁ గలఁగుచుండి
సఖులముందఱఁ బలికినసంగతులను
చిలుకలును శారికలు నేర్చి పలుకుచుండ
వినెడుధన్యులచెవులకు విందు గొలుపు.

స్థలము—కదళీగృహము.

[వసంతకుఁడును రాజును ప్రవేశించుచున్నారు.]

వసం—ఓమిత్రుఁడా! ఇదిగో కదళీగృహము. ఇందుఁ బ్రవేశింతము. (ఇద్దఱును ప్రవేశించినమీఁదట) ఓయీ! బానిసకూతురైన శారికయొక్క యన్వేషణప్రయత్న మిఁక చాలును. మలయమారుతముచేఁ గదలుచున్న బాలకదళీదళశీతల మయినయీశిలాతలము నందు ముహూర్తమాత్రము కూర్చుండి విశ్రమింతము.

రాజు—నీయిష్టప్రకారము చేయుదము. (అని కూరుచుండి నిశ్వసించి మరల)—

గీ. కన్నియలు పుష్పశరబాధఁ గలగుచుండి
సఖులముందఱఁ బలికినసంగతులను
చిలుకలును శారికలు నేర్చి పలుకుచుండ
వినెడుధన్యుల చెవులకు విందు గొలుపు.

వసం—(ప్రక్కనుజూచి) ఓమిత్రుఁడా! అది దుష్టవానరము తలుపు తెఱచిపోయిన యీశారికయొక్క పంజర మయియుండును.

రాజు—మిత్రుఁడా! చూడుము.

వసం—మీరాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను. (సమీపించి చూచి) అదిగో చిత్రఫలకము. దానిని పుచ్చుకొనెదను. (పుచ్చుకొని చూచి హర్షమును కనఁబఱుచుచున్నాఁడు.)

రాజు—(కౌతుకముతో) మిత్రుఁడా! అది యేమి?

వసం—నీవదృష్టవంతుఁడవు. నీవే యిందు వ్రాయఁబడినావు. "నీవే కానియెడల మన్మథుఁ డనుమిషచేత మఱుఁగుపఱుపఁ దగినవాఁ డన్యుఁ డెవ్వఁడున్నాఁడు?" అని నేనన్నది నిజమే.

రాజు—(హర్షముతో చేయి సాఁచి) సఖుఁడా! చూపుము చూపుము.

వసం—నీకు చూపను. ఆకన్యకయు నిక్కడ వ్రాయఁబడి యున్నది. ఏమియు పారితోషికము లేకుండ నిటువంటికన్యారత్నము నూరక చూపుదునా?

రాజు—ఇదిగో పుచ్చుకొమ్ము. (అని హస్తకటకము నిచ్చి బలాత్కారముగ పుచ్చుకొని చూచి విస్మయముతో) మిత్రుఁడా! చూడు.

గీ. చిత్రగతమైన యీసరసీరుహాక్షి
పక్షపాతంబు చూపుచు వారిజంబు
నందముగఁ గదల్చుచు రాజహంసివోలె
మానసం బలరించెడు మఱియు మఱియు.

గీ. వారిజభవుండు సుందరివదనమనెడు
నక్షతాఖండచంద్రుని నమరఁ జేసి
తనదుపీఠపద్మము ముకుళనము నొంద
దుస్స్థితుండయి యుండును ధ్రువము గాను.

(అంత సాగరికయు సుసంగతయు ప్రవేశించుచున్నారు.)

సాగ—సఖీ!సుసంగతా!ఇఁక శారిక మనకుదొరకదు. ఆకదళీగృహమునుండి చిత్రఫలకమునైన తెచ్చుకొని వేగిరము వత్తము.

ద్వితీయాంకము

సుసం—సఖీ! అలాగునఁ జేయుదము. (అని సమీపమున వెళ్ళుచున్నారు.)

వసం—ఓమిత్రుఁడా! ఎందుచేత నామె యవతనముఖ వ్రాయఁబడినది ?

సుసం—(ఆలకించి) సఖీ! వసంతకుఁడు మాటాడు దానినిబట్టి రాజునునిక్కడనే యుండియుండునని యూహించెదను. కదళీగృహావ పొదలోపల దాఁగియుండి చూతము. (అని వినుచున్నారు.)

రాజు—మిత్రుఁడా! చూడుచూడు.

గీ. వారిభవబృందు సుందరివదనమనెడు
సద్భుతాఖండచంద్రుని నమరఁ జేసి
తనదుపీఠపద్మము ముకుళనము నొంద
దుస్థితుండయి యుండును ధ్రువముగాను.

(అని మరల పఠించుచున్నాఁడు.

సుసం—సఖీ! నీవదృష్టవంతురాలవు. నీహృదయవల్లభుఁ నిన్నే వర్ణించుచున్నాఁడు.

సాగ—(లజ్జతో) సఖీ!పరిహాసశీలురాలవయి నన్నేలచులు చేసెదవు?

వసం—(రాజును కదిపి) ఓయీ! ఆమె యెందుచేత నవన ముఖగా వ్రాయబఁడినదని యడుగుచున్నాను.

రాజు—మిత్రుఁడా! శారికయే సకలమును జెప్పినది.

సుసం—(నవ్వి) సఖీ! శారిక మేధావిత్వమును గనఁబఱిచి

వసం—నీ నేత్రములను దనువు నున్నదా లేదా?

సాగ—(సాధ్వసముతో తనలో) అయ్యో! అతఁడేమి చెప్పుని

కొఱఁగను. నేను సత్యముగా మరణజీవితముల మధ్యను వర్తించు చున్నదానను.

రాజు—నేత్రములను దనుపుచున్నదా యని యడుగవలెనా!

సీ. అధికకష్టముమీఁద నక్కట నాదృష్టి
యూరుయుగంబును నొకట దాఁటి
తడవుగాఁగ నితంబతలమున భ్రమియించి
త్రివళీతరంగయుక్తిని గరంబు
విషమమైయుండెడు వెలఁదిమధ్యమునందుఁ
జలియింపక వసించి క్షణములోన
తుంగస్తనములకుఁ దొడరి మెల్లఁగఁ బ్రాఁకి
దగఁగొన్నగతి నందుఁ దడవు నిలిచి
జలకణమ్ములు చిమ్ముచుఁ జెలఁగుచున్న
కన్నుదోయిని నాదట క్షణమునుండి
కాంతిమీఱఁగఁ జూచుచుఁ గరము నిపుడు
సుఖ మనుభవించుచున్నది సుమ్ము సఖుఁడ.

సాగ—(విని తనలో) హృదయమా! ప్రసన్నత పొందుము. ప్రసన్నత పొందుము. ఊఱడు మూఱడుము. నీ మనోరథ మిప్పు డెట్టెక్కినది.

సుసం—సఖీ! విన్నావా!

సాగ—(నవ్వి) నీవే వినుము. నీ వ్రాఁతయొక్క నేర్పేకదా శ్లాఘింపఁబడుచున్నది.

వసం—(పలకనుజూచి) ఓయి మిత్రుఁడా! ఈదృశకన్యయు లాగున నీప్రియసమాగమమును మన్నించుచున్నదే. అటువంటి

నీరూపమునుమీఁద నీ కనాదర మేల? ఇక్కడనే యామెచేత వ్రాయఁ బడియున్న నీరూపము నేలచూడవు?

రాజు—(చూచి) మిత్రుఁడా! ఆమెచేత వ్రాయఁబడినందున సత్యముగా నాయందు నేను గౌరవ ముంచుకోవలసినదే. కాఁబట్టి దన్ను నేనేల చూచుకొందును? చూడు—

గీ. భామినీమణి కరతలస్పర్శమునను
నాదు నెమ్మేను చెమరించె నాఁగ దీని
వ్రాయునప్పుడు పడనట్టి పద్మగంధి
బాష్పజలశీకరకణాళి పరిఢవిల్లు.

వసం—(పరిక్కించి జూచి) ఇదె యామెయొక్క సరసకమలినీ దళమృణాల విరచితశయ్య మదనావస్థను సూచించుచుఁ గనఁబడు చున్నది.

రాజు—మిత్రుఁడా! చక్కఁగాఁ గని పెట్టితివి!

చ. ఘనఘనబంధురంబు నగునంగంబును సోఁకుట నీవలావలన్
ఘనముగ వాడి, మధ్యఁ జిటుకౌ నవి యంటును వాడిపోక, చెం
తను భుజముగ్గ మిట్టుల గదల్చుట నల్లడఁ జూలిపోయి, తి
న్నని యరవిందపత్రిశయనం బిదె తెల్పెడుఁ గాంతతాపమున్.

ఉ. బాలికయొక్క యంగమునఁ బట్టవిశాలపుఁ బద్మినీదళం
బాలలితాంగి సోఁపురిమసంగదశన్ వెలినీడునుండెదున్
జాలఁగఁ దాపమందినపుడన్ దాని యోగము చేతఁ గంది తీ
రై లలి నేఁడు పడ్డవలయంబులు తెల్పుచునున్న కైవడిన్.

వసం—(గాఢ్యము చేత మృణాళములను పుచ్చుకొని) ఓయి మిత్రుఁడా! ఇది యామె పీనస్తనములందు డిమ్మె జాతివ మత్తియొక్క కోమలమృణాళవలయము. దీనిని చూడుము.

రాజు—(పుచ్చుకొని రొమ్మున(జేర్చుకొని యసూయతో) ఓజడస్వభావమా!

గీ. పడ(తికుచకుంభమధ్యంబువలన జాతి
యోమృణాళహారమ ! యెండి యుడికె దేల?
యెడము నీలోనితంతువుకేని లేని
స్తనయుగముమధ్య నీ కెట్లు సంఘటిల్లు.

సుసం—(తనలో) కటకటా! అధికానురాగముచేత మనసు చెదరినవా(డయి రాజు అసంబద్ధము లయిన మాటలను పలుక(జొచ్చినాడు! ఇ(కమీ(ద నుపేక్ష సేయుటయుక్తము కాదు. కానిమ్ము. ఇట్లు చేసెదను. (ప్రకాశముగా) సఖీ! ఎందునిమిత్తము నీవిక్కడకు వచ్చితివో యావస్తువు నీముందఱనే యున్నది.

సాగ—(అసూయతో) నే నెందుకొఱకు వచ్చితిని? ఏవస్తువు నాముందున్నది?

సుసం—(నవ్వి) ఓసీ! అనుమానపడకుము. చిత్రఫలకముకొఱకు. అదిగో దానిని వెళ్ళి పుచ్చుకొమ్ము.

సాగ—(రోషముతో) ఇటువంటి నీమాటలు గ్రహించుటకు నేను నిపుణురాలను గాను. కనుక మఱియొకచోటికి(బోయెదను.

(అని వెళ్ళ(బోవుచున్నది.)

సుసం—ఓసి యసహనురాలా! ఇక్కడ నొకముహూర్త కాలము నిలువుము. ఇంతలో కదళీగృహమునుండి చిత్రఫలకమును పట్టుకొని మరల వచ్చెదను.

సాగ—సఖీ! ఆలాగున(జేయుము.

సుసం—(కదళీగృహమున కేసి నడుచుచున్నది.)

వసం—(సుసంగతను జూచి తొట్రుపాటుతో) మిత్రుఁడా చిత్రఫలకమును కప్పివేయుము. అదిగో దేవిగారిపరిచారిక మై సుసంగత వచ్చుచున్నది.

రాజు—(బట్టలో ఫలకమును దాఁచు చున్నాఁడు.)

సుసం—(దగ్గఱకు వెళ్ళి) దేవా! జయ మగుఁగాక!

రాజు—సుసంగతా! నీకు మేలగుఁగాక! ఇక్కడ కూర్చుండు

సుసం—(కూర్చున్నది.)

రాజు—మేమిక్కడ నున్నసంగతి నీకెట్లు తెలిసినది?

సుసం—(నవ్వి) ఇంతే కాదు. చిత్రఫలకముతోఁ గూడనిప్పు దేవరవారి సర్వవృత్తాంతమును నాకుఁ దెలిసినది. దేవిగారితో వెళ్ళి చెప్పెదను. (అని వెళ్ళఁబోవు చున్నది.

వసం—(భయపడి రహస్యముగా) ఓమిత్రుఁడా! ఇది చెప్పి నంతయుఁ జేయును. ఈగర్భదాసి వసరుఁబోతుగదా! దీనినిసంతోష పెట్టుము.

రాజు—నీవు యుక్త మయినదానిని చెప్పితివి. (సుసంగ చేయి పట్టుకొని) సుసంగతా! ఇది యంతయు నవ్వులాట సుమీ అకారణముగా నీవు దేవిగారికి వ్యధ పుట్టింపఁదగదు. ఇదిగో బహు మానము. (అని లేచి యాభరణ మియ్యఁబోవుచున్నాఁడు.

సుసం—రాజా! కర్ణాభరణ మక్కఱ లేదు. చాలును. దే గారియనుగ్రహమువలన నాకు కావలసినవన్ని యున్నవి. ఇది నేను నవ్వులాటలకే యున్నదానను. నాప్రియసఖి యైనసాగరిక తన్నీచిత్ర పటమునం దేల వ్రాసితి నని కుపితురాలయి యున్నది. అక్కడకు దయచేసి యామెచేయి పట్టుకొని యామెను ప్రసన్నురాలిని జేయుమ నా కదియే గొప్పయనుగ్రహము.

రాజు—(తొందరపాటున లేచి) ఆమె యెక్కడ? చూపుము, చూపుము,

సుసం—ఆమె కదళీగృహములోపల నున్నది.

రాజు—(సంతోషముతో) మార్గము చూపుము,

సుసం—రాజా! ఇదె యిదె. (అందఱును కదళీగృహము వంక నడుచు చున్నారు.)

సాగ—(రాజును జూచి సంతోషముతోను సాహసముతోను వడఁకుతోను తనలో) ఈయనను జూచి యతిభయముచేత నడుగు దీసి యడుగు పెట్టుట కయినను అశక్తురాలనుగా నున్నాను. ఇప్పు డేమి చేయుదును?

వసం—మిత్రుఁడా! చిత్రఫలకమును నేను పట్టుకొనెదను. దానితో మరల నేదియైనను పనివచ్చును. (సాగరికను జూచి) ఇహిహీ! ఆశ్చర్యము! ఆశ్చర్యము! ఇటువంటికన్యారత్నము మానుష లోకమునందుఁ జూడఁబడదు. కనుక బ్రహ్మసహితము మీ మెనునిర్మించి విస్మయము పొందియుండునని యూహించెదను.

రాజు—మిత్రుఁడా! నామనసునందు నాలాగుననే తోఁచినది.

చ. ఇల లలనాలలామ యగునీమెను బ్రహ్మసృజించి యద్భుతం
బలర నిజేక్షణాళికి నిజాసనపద్మముకన్న విస్మృతిన్
గలుగఁగఁ జేసియుండును దగందలలూఁచియు నుండు నాల్గు మో
ములఁ దగ మేలుమేలనుచు మున్నొకసారిగఁ బల్కియుండెడున్.

సాగ—(అసూయతో సుసంగతను జూచి) సఖీ! ఇటువంటి చిత్రఫలకనా తెచ్చితివి? (అని వెళ్ళఁబోవుచున్నది.)

రాజు—గీ. కోపమున దృష్టి వఱవెదు కొమ్మ! నీవు.
కనదు రూక్షభావము ప్రేమకతన నదియు;

చనుము త్వరమని, జాఱెడుచరణములను
నీడుగుడునితంబము చాల ఖేదమందు.

సుసం—రాజా! ఈమె యతికోపశీలురాలు గనుక చేయి పట్టుకొని యీమెను బ్రసన్నురాలిని జేయుము.

రాజు—(సంతోషముతో) నీవు చెప్పినట్లు చేసెదను. (అని సాగరికను చేతితోఁ బట్టుకొని స్పర్శసుఖమునునటించుచున్నాఁడు.)

వసం—ఓయీ! నీవపూర్వశ్రీని పొందినాఁడవు.

రాజు—మిత్రుఁడా! సత్యము.

గీ. లక్ష్మియే యీలతాంగి తలంచి చూడ;
పారిజాతపల్లవము లీపాణియుగము,
కాకయుండిన స్వేదమన్ కైతవముగ
నిట్టు లమృతంబు గురియింప నెట్లు గలుగు?

సుసం—సఖీ! నీవు తిన్ననిదానవు కావు. ఇప్పుడీప్రకారముగా రాజహస్తము పట్టుకొన్నను కోపము విడువకున్నావు.

సాగ—(భ్రూభంగముతో) సుసంగతా! ఇంకను నూరకుండకున్నావు.

రాజు—ప్రియురాలా! సాగరికా! సఖీజనముమీఁద నీప్రకారముగా కోపపడుట యుక్తము కాదు.

వసం—అమ్మా! ఆఁకలిగొన్న బ్రాహ్మణునివలె నేల కోపపడెదవు?

సుసం—సఖీ! నీతో నేను మాటాడను లే.

రాజు—ఓసికోపనురాలా! సమానప్రపత్తి గలసఖులయందిట్లుండుట యుక్తము కాదు.

వసం—మిత్రుఁడా! ఈమె దేవి యైన కేవల వాసవదత్త. కదా!

రాజు—(చకితుఁడగుచు సాగరికహస్తమును విడుచుచున్నాఁడు)

సాగ—(తొట్రుపాటుతో) సుసంగతా! ఇప్పుడేమి చేయుదును?

సుసం—సఖీ! ఈ కదళీకావీధికి వెళ్ళిపోవుదము.

(అని వెళ్ళుచున్నారు.)

రాజు—(పార్శ్వములఁజూచి విస్మయముతో) వాసవదత్తాదేవి యెక్కడ?

వసం—ఆమె యెక్కడనో నేనెఱుఁగను. అతిదీర్ఘరోషము చేత నీమె రెండవ వాసవదత్తయోయని నేను పలికితిని.

రాజు—ఓరిమూర్ఖుఁడా!

క. ప్రకటానురాగ సమధిక
సుకృతప్రాప్తయునయి తగుచుం గంఠముఁ బొం
దకలదురత్నావళివలె
నకటా పోఁగొట్టితీవు హస్తగతసతిన్.

[అప్పుడు వాసవదత్తయు కాంచనమాలయు ప్రవేశించుచున్నారు.]

వాస—ఓసీ కాంచనమాలా! భర్తగారిచే పెంచఁబడుచున్న నవమాలిక యిక్కడికెంతదూరమున నున్నది?

కాంచ—ఈ కదళీగృహమును దాఁటినతరువాతకనఁబడును.

వాస—అట్లయిన త్రోవ చూపుము.

కాంచ—అమ్మా! రమ్ము రమ్ము. (సమీపించుచున్నారు.)

రాజు—మిత్రుఁడా! ఇప్పుడు నా ప్రియురాలెక్కడ కనఁబడును?

కాంచ—అమ్మా! సమీపమున భర్తగారు మాటాడుచున్నట్టున్నారు. ఆయన దేవిగారికొరకే నిరీక్షించుచున్నారుగనుక దగ్గఱకు వెళ్ళుము.

వాస—(దగ్గఱకు వెళ్ళి) ప్రాణనాయకా! జయము మగుఁగాక!

రాజు—(రహస్యముగా) మిత్రుఁడా! చిత్రఫలకమును దాఁచుము.

వసం—(పుచ్చుకొని చంకను పెట్టుకొనుచున్నాఁడు.)

వాస—దేవా! నవమాలిక పుష్పించినదా!

రాజు—దేవీ! మేము ముందుగా వచ్చినవారమయ్యును నీవు రాలేదని చూడలేదు. రమ్ము కలిసి వెళ్ళి చూతము.

వాస—(చూచి) ప్రాణనాథా! నవమాలిక పుష్పించినదని దేవర ముఖవిలాసమువలననే తెలియుచున్నదిగనుక నేనురాను.

వసం—దేవీ! అట్లయిన నీవే మాకోడిపోతివి. (అని చేతులు సాచి ఆడఁగా చంకనుండిపడినఫలకను జూచి విషాదమును నటించుచున్నాఁడు.)

రాజు—రహస్యముగా (వేలితోఁజూపి వసంతకునిముఖమును చూచుచున్నాఁడు.)

వసం—(రహస్యముగా) మిత్రుఁడా! కోపపడకు ఏమియుత్తరము చెప్పవలెనో నే నెఱుఁదును.

కాంచ—(ఫలకపుచ్చుకొని) దేవీ! ఈచిత్రఫలకమున నేమి వ్రాయఁబడినదో చూడుము.

వాస—(చూచి తనలో) ఇతఁడు నాప్రాణనాయకుఁడు; తడువారిది సాగరిక. (రాజునుగూర్చి సరోషహాసముతో ప్రకాశముగా రాజా! ఇది యెవరిచేత వ్రాయఁబడినది!

రాజు—(వెఱఁగుపాటుతోడి చిఱునవ్వుతో రహస్యముగా) చెలికాఁడా! ఏమని చెప్పను?

వసం—(రహస్యముగా) ఓయీ! విచారింపకము. నేనుత్తరము చెప్పెదను. (ప్రకాశముగా వాసవదత్తతో) అమ్మా! మఱి యొకలాగున తలంపకుము. తన్ను తాను వ్రాయుట కష్టమని నేను పలుకఁగావిని నాప్రియమిత్రుఁడు దీనిని వ్రాసితన నేర్పును కనబఱిచెను.

రాజు—వసంతకుఁడు చెప్పినది నిజమే.

వాస—(ఫలకమును జూపి) ప్రాణనాథా! తమసమీపమున నెవ్వతెయో యొకతె వ్రాయఁబడి యున్నదే; అది యార్యుఁడయిన యీవసంతకుని నేర్పా యేమి?

రాజు—(వెఱఁగుపాటుతోడి నవ్వుతో) దేవీ! మఱియొక విధముగా శంకింపకుము. ఏదో యొక కన్యను నామనస్సుచిత నేకల్పించి యీవిధముగా వ్రాసినాఁడను. ఇది మున్నెప్పుడును చూచినది కాదు.

వసం—సత్యము. ఇటువంటి సుందరిని మేము పూర్వమెప్పుడును చూచి యుండలేదని యీయజ్ఞోపవీతముతోడ ప్రమాణము చేసెదను.

కాంచ—(రహస్యముగా) దేవీ! ఒకవేళ నిటువంటిది ఘుణాక్షరముగా పడియుండవచ్చును. కోపముతో పనిలేదు.

వాస—(రహస్యముగా) ఓసి ఋజుమార్గురాలా! ఈతని వంకరమాటలు నీ వెఱుఁగవు. ఇతఁడు వసంతకుడునుమా! (ప్రకాశముగా రాజునుగూర్చి) ప్రాణేశ్వరా! నాకీచిత్రపటమును జూచినతరువాత శిరోవేదనము కలుగుచున్నది. దేవర యుందు సుఖముగా నుండురుగాక! నేను వెళ్ళెదను.

(అని లేచివెళ్ళఁబోవుచున్నది)

రాజు—(చీర చెఱఁగు పట్టుకొని) దేవీ!

చ. అతివ! ప్రసన్నురాల వగు మంచన నీ వలుగంగ లేదు ప్ర
స్తుత; మిఁక నట్టుచేయు నన దోషము నొప్పినయట్ల యౌను; దు
ష్కృతమును జేయ లేదనిన నెంతు నసత్యముగాఁగ నీమదిన్;
ద్రుతగతి నేమి చెప్పుటకుఁ దోఁచక యున్నది నాకు నిచ్చ్యేడన్.

వాస—(వినయముతో చీరచెఱఁగు విడిపించుకొని) ప్రాణ నాయకా! మఱియొకలాగున భావింపకుము. నిజముగానే నేను శిరోవేదనముచేత బాధపడుచున్నానుగనుక వెళ్లెదను. (అని వెళ్ళుచున్నది)

వసం—నీయదృష్టముచేత క్షేమమును పొందితివి. అకాల వర్షానుబంధమువలె వాసవదత్త వెళ్ళిపోయినది.

రాజు—ఓరిమూర్ఖా! సంతోషము చాలింపుము. వెళ్లునపుడు గూఢముగా నున్న దేవిగారికోపానుబంధమును నీవు కనిపెట్ట లేదు.

శా. వంచెన్నైపుణిచే శిరంబు వడి భ్రూభంగంబు గాన్పించినన్;
గాంచన్ భేదపుఁదృష్టిఁజూపను పెట్టన్ లేదు పారుష్యముల్;
మించ న్బాష్పములూరఁ జొచ్చినఁ గను ల్విప్పంగ లే దొప్పగన్;
గొంచెంబు న్నతి కూర్మి వీడదనుమీ కోపంబు వెల్వర్చినన్.

వసం—వాసవదత్తాదేవి వెళ్ళిపోయినదిగనుక నీవిప్పుడు వట్టి యరణ్యరోదనము చేయుచున్నావు.

రాజు—మూఢుఁడా! దేవిగారికోపమును నీవు కనిపెట్ట లేవు. సర్వవిధములచేతను దేవిగారిని శాంతిపఱుచుటతప్ప మఱియొక యుపాయమును వెదకను. దేవిని ప్రసన్నురాలిని జేయుటకయి యంతఃపురమునకు వెళ్లుదము రమ్ము.

(అని నిష్క్రమించు చున్నారు.)

తృతీయాంకము.

ప్రదేశము— రాచనగరు.

[మదనిక ప్రవేశించుచున్నది.]

మద—(ఆకాశమునందు) కౌశాంబికా! రాజుగారిసమ్ముఖమున నీవు కాంచనమాలను చూచినావా లేదా? (చెవి యిచ్చి యాలకించి) ఏమి చెప్పుచున్నావు? కొంతసేపటిక్రింద వచ్చి మరల వెళ్ళిపోయినదా? ఇప్పుడామె యెక్కడ కనఁబడును? (ముందువంకఁ జూచి) ఏమీ! కాంచనమాల యీవంకనే వచ్చుచున్నది. కావున నామెసమీపమునకు వెళ్లెదను.

[అంతట కాంచనమాల ప్రవేశించుచున్నది]

కాంచ—(నిట్టూర్పుతో) సాధు! వసంతకా! సాధు! ఇప్పుడు సంధివిగ్రహాలోచనచేత నీవు మంత్రియైనయౌగంధరాయణుని మించినవాఁడ వయితివి!

మద—(చిఱునవ్వుతో దగ్గఱకువచ్చి) సఖీ! కాంచనమాలా! నీవింతగా శ్లాఘించుటకయి వసంతకుఁ డిప్పు డేమి చేసియున్నాఁడు?

కాంచ—సఖీ! మదనికా! నీయీప్రశ్నవలన నేమి ప్రయోజనము? నీవు రహస్యమును దాఁచజాలవు.

మద—ఇది యెవరిముందును వెల్లడిచేయనని దేవిగారి పాదములతోడ ప్రమాణము చేసెదను.

కాంచ—అట్లయినఁ జెప్పెదవినుము. నేనిప్పుడు రాజ మందిరమునుండి తిరిగి వచ్చుచుచిత్రశాలయొక్క ద్వారమున వసంతకుఁడు సుసంగతతో మాటాడుచుండఁగా విన్నదానను.

మద—(కౌతకముతో) సఖీ! ఆప్రసంగ మెటువంటిదో చెప్పుము.

కాంచ—వసంతకుఁ డీలాగునఁ జెప్పినాఁడు—"సుసంగతా! నాప్రియమిత్రునియొక్క యస్వస్థతకుఁ గారణము సాగరిక తప్ప మఱి యేదియు లేదు. కాఁబట్టి యిక్కడ ప్రతీకారము నాలోచింపుము.

మద—అప్పుడు సుసంగత యేమన్నది?

కాంచ—అప్పు డామె యిట్లు చెప్పినది.— "చిత్రఫలక వృత్తాంతముచేత శంకితురాలయి సాగరికను పరిరక్షింపవలయు నని నా కొప్పగించి దేవిగారు తమవస్త్రములను భూషణములను నాకు దయచేసినారు. అందుచేత సాగరికకు దేవిగారి వేషము వేసి వెంటఁ బెట్టుకొని నేనును కాంచనమాలవేషమును ధరించి ప్రదోషసమయ మునకు రాజుగారిసమీపమునకు వచ్చెదను. నీవును నిక్కడ నేయుండి చిత్రశాలాద్వారమువద్ద కాచుకొని యుండుము; అప్పుడు మాధవీ లతామండపమునందు రాజున కామెతోడిసంగమము కాఁగలదు."

మద—సఖీ! సుసంగతా! పరిజనవత్సలురా లయినదేవిగారి నీవిధముగా వంచించు చున్నావు గనుక నీవు చెడిపోతివి.

కాంచ—సఖీ! మదనికా! నీ విప్పు డెక్కడకు వెళ్ళు చున్నావు?

మద—అస్వస్థశరీరుఁ డయినరాజుగారిశకలవార్తను దెలిసి కొనుట కయి వెళ్ళి నీ వాలస్యము చేసితివని తొందరపడుచు దేవి గారు నీయొద్దకు నన్నుఁ బంపినారు.

కాంచ—అహొ యతిఋజువర్తనము కలది. దేవి యిప్పు డిది యంతయు నమ్ముచున్నది. (కొంచెము నడచి చూచి) సఖీ! చూడు చూడు. అదిగో రాజుగా రస్వస్థతామిషచేత మన్మధావస్థను [illegible]

గుపఱుచుచు దంతతోరణవలభిమీఁదఁ గూరుచుండి యున్నారు.
కాఁబట్టి యీ వృత్తాంతమును రాణిగారితో వెళ్ళి చెప్పుదము రా.
(అని నిష్క్రమించుచున్నారు.)

[అప్పుడు మదనావస్థను గనఁబఱుచుచుఁ గూరుచున్న రాజు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

రాజు—(సోత్కంఠముగా నిట్టూర్పు విడిచి)

చ. హృదయ[కు]సుమ! సైచుకొమ్మి యిపుడీవు స్మరాగ్నికృతాతితాపమున్
మది నరయ[ం]గ లేదుపశమంబికఁ జింతిలఁబోకు మొట్టులో
యొదవిన సాం[ద్ర]చందనరసోపమమౌ నతిహస్త మప్పుడే
ముదమున నీవయిం దడవు పూన్పక మూఢుఁడ నైతి నక్కటా!

ఆహా! మిక్కిలి [యా]శ్చర్యము. అట్లేకదా!

గీ. ప్రకృతిచే[త]నె చంచలం బకట మనసు
మఱియు [దు]ర్లక్ష్య మట్లయ్యుఁ దఱచి చూడ
మన్మనం బొక్కటను సర్వమార్గణములఁ
గుసుమశ[ర]రుచేత నేరీతిఁ గొట్టఁబడెదు!

(పయివంకఁ జూచి) ఓ కుసుమధన్వుఁడా!

చ. అరయఁగ నీకుఁ దూవు[ల]యిదంచును వానికి లక్ష్యభూతు లి
ద్ధగ మ[ము]ఖోం ట్లసంఖ్యులని దర్పక! వింటిమి ముందు, నీయెడఁ
గర[మ]ము విరుద్ధమయ్యె నది, కామిజనుండగు నేనె పంచతం
బొరయుచునుంటి, నీవయినమ్ముల్కలసంఖ్యములౌచు నాఁడెడుఁ

(ఆలోచించి) లోపల నిగూఢమయిన కోపముగల దేవిగారికి లోచన
గోచర యయి దీనురాలయియున్న యీసాగరికను గూర్చి నేను
చింతిల్లుచున్నట్లుగా నిటువంటి యవస్థను బూనియున్న నన్నుఁగూర్చి
నేను జింతిలను. అటేకదా!

ఉ. విక్కటా! యందఱుం దెలిసి రంచు శిరంబును వంచు సిగ్గుచే,
నెక్కడ నిద్దతేనునిన నెంచుకొనుం దనమాటగాఁగ, నా
చక్కని నెచ్చెలుల్ స్మితము సల్పిన నివ్వొఱఁగొందుఁ బేలయై
యక్కమలాయతాక్షి హృదయంబునఁగల్గు భయంబు పెంపునన్

ఆమెసంగతిని కనుఁగొనివచ్చుటకయి నాచేతఁబంపఁబడిన వసంతకుఁ డెందుచేతనో యాలస్యము చేయుచున్నాఁడు.

[అప్పుడు హృష్టుఁ డగు వసంతకుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

వసం—(సంతోషముతో) ఆశ్చర్య మాశ్చర్యము! నేనిప్పుడు వెళ్ళి చెప్పెడి ప్రియవచనము వినుటచేతఁ గలిగెడునంత సంతోషము కౌశాంబీరాజ్యలాభముచేత సహితము నా ప్రియసఖునియొక్క హృదయమునకుఁ గలిగియుండదని నేనూహించెదను. కాఁబట్టి దగ్గఱకుఁబోయి ప్రియమిత్రున కంతయుని వేదించెదను. (వెళ్లిచూచి) ఏమీ! నాప్రియమిత్రుఁ డీ దిక్కునసే చూచుచు కూరుచున్నాఁడు. కాఁబట్టి నా రాకకే ప్రతీక్షించుచున్నాఁ డని తలఁచెదను. సమీపమునకు వెళ్ళి కనఁబడెదను. (అని చెంతఁజేరి ప్రియమిత్రుఁడా! జయమగుఁ గాక! జయమగుఁ గాక! మిత్రుఁడా! నీ వదృష్టవంతుఁడ వభీష్టసిద్ధి యయినది.

రాజు—(హర్షముతో) మిత్రుఁడా! ప్రియురా లయిన సాగరికకు కుశలమా?

వసం—(గర్వముతో) మిత్రుఁడా! శీఘ్రముగా నీవే చూచి తెలిసికోఁ గలవు.

రాజు—(సంతోషముతో) మిత్రుఁడా! ప్రియురాలిదర్శనము కూడ లభించునా?

వసం—(గర్వముతో) బుద్ధివిభవమున బృహస్పతి నపహాసించెదు నేను నీకు మంత్రినయి యుండఁగా నేల లభింపకుండును!

రాజు—(నవ్వి)ఇందు చిత్ర మేమియులేదు. నీకు సాధ్యము కాని దేమున్నది? అయినను నాకు వినవలెనని నని యున్నది గనుక సవిస్తరముగాఁ జెప్పుము.

వసం—(చెవిలో నేమో చెప్పుచున్నాఁడు.)

రాజు—(సంతోషముతో) మిత్రుఁడా! ఇదిగో నీకు పారితోషికము. (అని చేతినుండి తీసి కడియము నిచ్చుచున్నాఁడు.)

వసం—(కడియముధరించి తన్నుఁజూచుకొని సంతోషముతో ఇది బాగున్నది. ఈశుద్ధసువర్ణకటకము చేత ప్రకాశించుచున్న హస్తమును నాభార్యకు పోయి చూపి వచ్చెదను.

రాజు—(చేయి పట్టుకొని వారించుచు) సఖుఁడా! తరువాత చూపవచ్చును. ఇప్పుడు ప్రొద్దెంతయున్నదో చూడుము.

వసం—(కొంచెము నడచి చూచి సంతోషముతో) ఓహో! చూడుచూడు. అదిగో భగవానుఁ డయిన సూర్యుఁ డధికానురాగత్తృప్తహృదయుఁ డయి సంధ్యావధువుచే నిర్ణయింపఁబడిన సంకేతస్థలమునకు వెళ్ళునట్టుగా అస్తాద్రి శిఖరారణ్యమునుగూర్చి పోవుచున్నాఁడు.

రాజు—(చూచి హర్షముతో) మిత్రుఁడా! చక్కఁగాఁ జూచితివి. సంధ్యాకాల మైనది. అట్లేకదా!

ఉ. చక్రి యొకండు గల్గు రథసంగతి నెట్లు జగంబునెల్ల ని
ర్వక్రతఁ జుట్టి రేపకడఁ గ్రమ్మఱ రాఁగలనంచు నప్డు ది
క్చక్రమునందుఁ గూర్చెదనొ సంధ్యను నిల్చినయంశుజాల మన్
వక్రిత లేనియూఁతలన భానుఁడు పాతెడుఁ బశ్చిమాద్రిపైన్.

మఱియును,

గీ. ఓ జలరుహాస్య! నేఁ జనుచున్నవాఁడఁ
దిరిగి నే రేపు వచ్చి నిద్రించు నిన్ను
మేలుకొల్పెద నంచుఁ బద్మినిని నమ్మఁ
బలుకువిధమున నస్త్రాద్రి భానుఁ డలరు.

కాఁబట్టి లెమ్ము; ఆమాధవీలతామండపమునకు వెళ్ళి ప్రియురాలి సంకేతసమయమును నిరీక్షింపుచుందము.

వసం—మంచిమాట సెలవిచ్చినారు. (అని లేచి చూచి) ఓమిత్రుఁడా! చూడు చూడు అదిగో పలచగానున్న చెట్లసమూహమును దట్టముగాఁ జేయుచు, బురదలో పొరలిన వరాహముల యొక్కయు మహిషములయొక్కయు నల్లనిరంగుగలిగి తూర్పుదిక్కునంతను గ్రమ్మి చీఁకటిగుంపు వ్యాపించుచున్నది.

రాజు—(సంతోషముతో నంతటను గలయఁ జూచి)

చ. శివునిగళచ్ఛవిం దెగడుచీఁకటి తొల్తను దూర్పుదిక్కునం
గవిసెను; మీఁద నంతటను గ్రమ్మి నగంబు కుజంబు గ్రామముల్
భువిఁగలభేదముల్ చెఱిచెఁ బూర్ణముగాఁ; దరువాతఁ జాలఁ దా
నవిరళమై జనంబులకు నక్షులు గల్గుఫలంబు వాపెడున్.

కాఁబట్టి మార్గమును జూపుము.

వసం—ప్రియమిత్రుఁడా! రమ్మురమ్ము. (అని నడుచుచు చూచి) ఇదిగో విస్తారముగా వృక్షము లుండుటచేత గాంధాంధకార పుంజమువలె నున్నమకరందోద్యానమును సమీపించినాము; ఇఁక నిక్కడ మార్గ మెట్లు కనఁబడును?

రాజు—(వాసనచూచి) మిత్రుఁడా! ముందునడువు; ఇక్కడ మార్గము తెలియుచునే యున్నది. ఎట్లందు వేని.

మ. ఇది సంపంగులపంక్తి; యీావలివనంబే సిందువారాళి; యి
య్యది చూడన్ వకుళావనీజములగుంపౌ; బాటలశ్రేణి యి
య్యదియే యంచును దావిచేఁ దెలిసె నాహా దారి స్పష్టంబుగా
నిదె వృక్షంబులచేతఁ జీకటికడున్ హెచ్చయ్యెఁబూర్వ స్థ్రితిన్.

(అని వెళ్ళుచున్నారు)

వసం—ఓ మిత్రుఁడా! మత్తిల్లినతుమ్మెదలు వాలుచుండఁగా పొగడపువ్వులపరిమళము దిక్కుల నంతటను కొట్టుచున్నది; నున్నని మరకతమణులతో కట్టఁబడిననేల 'పాదసంచారమునకు మెత్తగాఁ దగిలి సుఖము నిచ్చుచున్నది; ఇదే మాధవిలతామండపము మనము వచ్చిచేరినారము. నేను వెళ్ళి దేవివేషధారిణి యైనసాగరికను వెంటఁబెట్టుకొని వేగిరము వచ్చెదను. అంతవఱకును దేవరవారిక్కడనే యుండవలెను.

రాజు—మిత్రుఁడా! వెళ్ళి సత్వరముగా నిక్కడకు రమ్ము.

వసం—మిత్రుఁడా! తొందర పడఁబోకుము.

(అని వెళ్ళుచున్నాఁడు)

రాజు—నేనంతవఱకును ఈమరకతశిలా వేదికయందుఁ గూరుచుండి, ప్రియురాలి సంకేతసమయమును ప్రతీక్షించు చుండెదను. (కూరుచుండి చింతతో) ఓహో! స్వభార్యాసమాగమము సేవగించు కాముకునకు నూతనప్రియురాలివిషయ మయినపక్షపాతము నేమనను!

శా. సంకేతస్థలిఁ జేరు కాంత ప్రియు రాస్యంబు న్విలోకింపఁగా
శంకించున్, మెడ కౌఁగిలించుతఱి వక్షంబంటఁ జన్దోయి యుక్తి
బింకంబారఁగఁ గ్రుమ్మనోడు; పతి దానిల్పంగఁ బల్మాఱునర్
జంకుంబాటునఁ బోవఁజూచు; నయునవొసంతోష మిచ్చునెయ్యెడిన్.

అయ్యో! వసంతకుం డేల యాలస్యము చేయుచున్నాఁడు? ఈవృత్తాంతము దేవి యయినవాసవదత్తకు తెలిసిన దేమో!

[అప్పుడు వాసవదత్తయు, కాంచనమాలయు
ప్రవేశించుచున్నారు]

వాస—ఓ కాంచనమాలా! సాగరిక నావేషమును ధరించి నిజముగానే రాజుగారిదగ్గరకు వెళ్ళనా?

కాంచ—నిజము గాకపోయిన నేను దేవిగారితో విన్నవింతునా? చిత్రశాలాద్వారమున నుండువసంతకుఁ డయినను నీకు నమ్మకము పుట్టించును.

వాస—అట్లయిన నక్కడకే వెళ్ళుదము.

కాంచ— దేవీ! రండి రండి. (అని వెళ్ళుచున్నారు)

[అప్పుడు ముసుఁగువేసికొని వసంతకుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

వసం—(చెవి యిచ్చి) చిత్రశాలద్వారమున పాదముల చప్పుడు వినఁబడుచున్నది; సాగరిక వచ్చిన దనుకొనియెదను.

కాంచ—దేవీ! చిత్రశాల యిదే కనుక, ఇక్కడనే యుందము. నేను వసంతకునకు సంజ్ఞ చేసెదను.

(అని చిటికె వేయుచున్నది)

వసం—(కాంచనమాలను చూచి సంతోషముతో దగ్గఱకు వచ్చి చిఱునవ్వు నవ్వి) సుసంగతా! నీవు వేసినకాంచనమాలవేషము సరిగా నున్నది. ఇప్పుడు సాగరిక యెక్కడ నున్నది?

కాంచ—ఇదిగో. (అని వ్రేలితో చూపుచున్నది)

వసం—(చూచి యద్భుతపడి) ఈమె నిశ్చయముగా దేవి యయిన వాసవదత్తయే.

వాస—(సంశయపడి తనలో) నన్నితఁ డెట్లు ఆనవాలుపట్టి నాఁడు! నేను వెళ్ళెదను. (అని వెళ్ళఁబోవుచున్నది)

వసం—అమ్మా! సాగరికా! రా.

వాస—(నవ్వి కాంచనమాలవంక చూచుచున్నది)

కాంచ—(రహస్యముగా విదూషకుని బెదరించుచున్నది) ఓరిచెడుగా! ఈమాట మఱచిపోకుము.

వసం—సాగరికా! త్వరతో రమ్ము. త్వరతో రమ్ము. అదుగో చంద్రుఁడు తూర్పుదిక్కున నుదయింపఁబోవుచున్నాఁడు.

వాస—(తొట్రుపాటుతో రహస్యముగా) ఓచంద్రుఁడా! నీకు నమస్కారము. ముహూర్తముసేపు నీరూపము కనఁబడకుండ నుండుము. ఆయన భావానుబంధమును కనిపెట్టెదను.

(అందఱును నడుచుచున్నారు)

రాజు—(చింతతో తనలో)ప్రియురాలిసమాగమమునుదిలాపించుచున్నప్పటికిని, నామన సెందుచేతనో మిక్కిలి మందుచున్నది.

గీ. తనకుఁ బ్రియురాలొడవనున్న తఱినిబోలె
స్మరుని తాపంబు మొదట దుస్సముగాదు
కాఁక తొంటికంటెను హెచ్చు గాంచుగాఁదె
వర్షపాత మాసన్నమౌ వాసరమున!

వసం—(ఆలకించి) ఓసాగరికా! అదుగో నాప్రియమిత్రుఁడు న్నుద్దేశించియే వేడుకతో మాటాడుచున్నాఁడు. ఇక్కడనుండుము. రాకను నేను నివేదించెదను.

వాస—(తల యూఁచుచున్నది)

వసం—(రాజుదగ్గఱకు వెళ్ళి) ఓమిత్రుఁడా! నీవదృష్టవంతుఁవు. నేను సాగరికను తీసికొని వచ్చినాఁడను.

తృతీయాంకము

రాజు—(సంతోషముతో తొందరపడిలేచి) ఆమె యెక్కడ ఆమె యెక్కడ?

వసం—(భ్రూభంగముతో) అదిగో!

రాజు—(సమీపించి) ప్రియురాలా! సాగరికా!

చ. వదనము చందురుండు; కలువల్నయనంబులు; పాణు లబ్జములే
కదళిక లూరువుల్; భుజయుగంబును దామరతూండ్లు నీకు నో
సుదతిరో! కౌఁగిటం జొనిపి నూనశరాగ్నిని గాలియున్న నా
ప్రిదిలినయంగకంబులను ప్రేమను జల్లపడంగఁ జేయుమా.

వాస—(కన్నీటితో రహస్యముగా) కాంచనమాలా! ఇట వంటి యీయన యింకముందు మరల నాతో నెట్లు మాటాడ గలడాయని నే ననుకొనియెదను. ఆహా! ఏమి యాశ్చర్యము!

కాంచ—(రహస్యముగా) దేవీ! అవునది నిజమే. సాహసి లయిన పురుషులకు మరల నేమిచేయుటకు దుష్కరము కాదు.

వసం—అమ్మా! సాగరికా! ధైర్యము తెచ్చుకొని ప్రియ మిత్రునితో నేల మాటాడవు! ఇప్పడయినను దేవివైన వాసవద సదా కోపముతో పలుకుచుండు దుర్వచనములచేత కటువులయి చెవులకు నీమధురవచనోపన్యాసముచేత సుఖము కలుగఁ జేయుము

వాస—(రోషముతోడి చిఱునవ్వు నవ్వి రహస్యముగా ఓసీ! కాంచనమాలా! నేనెప్పుడునుకటుభాషిణినఁట! పూజ్యుఁడయి యీవసంతకుఁడు తా నేమో మహాప్రియంవదుఁ డఁట!

కాంచ—(రహస్యముగా వేలితో బెదరించుచు) ఓరి చెడుగా ఈమాట తరువాత నీవు తలఁచుకొనియెదవు.

వసం—(చూచి) ఓమిత్రుఁడా! చూడుము చూడుము, ఈ

తురా లయిన కామినీశిరయొక్క చెక్కిలివలెనే తూర్పుదిక్కును ప్రకాశింపఁ జేయుచు చంద్రుఁ డుదయించుచున్నాఁడు.

రాజు—(చూచి యాశతో) ప్రియురాలా! చూడుచూడు.

గీ. నీముఖవదనావహ్నాతకాంతినిచయుఁ డగుచుఁ
దా బ్రతిక్రియ చేయంగఁ దలఁచినట్టు
లెదుటఁ గాన్పించుచున్నవాఁ డుదయగిరిని
గరములను జాఁచి యల్లదె కమలవైరి.

ప్రియురాలా! ఈయన పయినుదయించుట జడత్వమేసుమా. ఎట్లనఁ—
ము. హరియింపంగను లేదె తమ్ములసిరి? నేత్రానందముం గూర్చదే?
స్మరతాపంబును బెంపదే మిగుల పీయూషమాత్ర? నీ మోము చం
దురుఁ డుండ న్మతిచంద్రుఁ డేటికి దివిం దోఁచుగా? విధుండాసుధా
కరతన్ గర్వము నొంద నద్ది కలుగుంగా నీకు కెమ్మోవిలోన్.

వాస—(రోషముతో మేలిముసుఁగుతీసివేసి) ఓరాజా! నేను సత్యముగానే సాగరికను. నీవు సాగరికచే నాకర్షింపఁబడిన మనస్సు గలవాఁడవయి సర్వమును సాగరికామయముగాఁ జూచుచున్నావు.

రాజు—(చూచి యద్భుతపడి రహస్యముగా) హా! ఇది యేమి? ఓరిదుష్టా! దేవి యైనవాసవదత్తనే తీసికొని వచ్చినావు!

వసం—(విషాదముతో) మిత్రుఁడా! మఱి యేమున్నది? నా కిప్పుడు జీవితసంశయము సంభవించినది.

రాజు—(చేతులు జోడించి) ప్రియురాలా! వాసవదత్తా! రక్షించు.

వాస—(ఆయనవంకఁ దిరిగి కన్నీరు విడుచుచు) దేవా! ఇతరులసొమ్మయిపోయిన యీ మాటనిప్పుడు నావిషయమున నుపయోగించకుము.

వసం—(తనలో) నేనిప్పు డేమి చేయుదును! కానిమ్ము. ఈప్రకారముగఁ జేసెదను. (ప్రకాశముగా) అమ్మా! నీవు మహానుభావురాలవు. నా ప్రియమిత్రునియొక్క యీ యొక్కయపరాధమును క్షమింపుము.

వాస—అయ్యా! వసంతకా! ఈయపరాధము ప్రథమసంగమమునందే విఘ్నము కలుగఁజేసిన నాదే కాని రాజుగారిది కాదు.

రాజు—ఈవిధమున నేరము ప్రత్యక్షముగా కనఁబడుచుండఁగా నేనేమి చెప్పఁగలను? అయిన నొక్క విజ్ఞాపనము చేసికొనెదను.

చ. లలనరో! నీదుపాదముల లత్తుకచే నయినట్టి రక్తిమన్
దాలుచఁగనోపుదున్ శిరసుతోడను నే నిట; నీముఖేందుమం
డలమున రోషరాహుగ్రహణంబునఁ గల్గినయట్టి తామ్రతన్
జెలువరో! నీదయామహిమచేతను గాక యడంపనేర్తునే?

(అని పాదములమీఁద పడుచున్నాఁడు.)

వాస—(చేతితో లేవఁదీయుచు) ప్రాణేశ్వరా! లెమ్ము లెమ్ము నేను సిగ్గుమాలినదానను. దేవరవారిహృదయమిటువంటిదని యెఱిఁగియుండియు మరల కోపము వహించుచున్నాను. దేవరవారు సుఖముగా నుండుదురుగాక! నేను వెళ్లెదను. (అని వెళ్లఁబోవుచున్నది.)

కాంచ—దేవీ! అనుగ్రహింపుము. ఈప్రకారముగా కాళ్ళమీఁద పడినమహారాజును విడిచి వెళ్ళినతరువాత నీవే పశ్చాత్తాపపడెదవు.

వాస—పో మూర్ఖురాలా! ఇక్కడ పశ్చాత్తాపమునకు కారణమేమున్నది? వెళ్ళుదము. రా. (అని వెళ్లుచున్నది.)

రాజు—దేవీ! క్షమించు క్షమించు. ("లలనరో నీదుపాదముల" అనుపద్యము మరలఁ జదువుచున్నాఁడు.)

వసం—మిత్రుఁడా! లెమ్ము. వాసవదత్తాదేవి వెళ్ళిపోయినది. ఇఁక నిక్కడ నరణ్యరోదన మేల చేసెదవు?

రాజు—(ముఖమెత్తి) నాయం దనుగ్రహము చూపకయే దేవి వెళ్ళిపోయినదా?

వసం—అనుగ్రహము చూపకపోవుట యెట్లు? మనమిప్పుడు శరీరమున గాయములు లేకుండ నున్నాము.

రాజు—ఛీ! మూర్ఖుడా! నీవే నన్నేల పరిహసించుచున్నావు? నీమూలముననే నిష్కారణముగా నా కీయనర్థము సంభవించినది.

ఉ. అంతకు నంతకుం బెరుగు నర్మిలి జేతను బ్రేమ హెచ్చి; ని
ట్లింతకుమున్ను నేను దన కెన్నఁడుఁ జేయనియప్రియంబుచే
నింతయుఁ దాళలేక త్యజియించును వాసవదత్తప్రాణముల్
వింతగఁ బ్రేమ హెచ్చిన భువిం జెలుతప్పను దుస్సహంబగున్.

వసం—చెలికాఁడా! దేవి మిక్కిలి కుపితురాలయి యున్నది. అందుచేత నామె యేమిచేయునో తెలియదు. ఇఁక సాగరిక జీవించుట దుష్కర మని నేననుకొనియెదను.

రాజు—మిత్రుఁడా! నేనును ఆలాగున నేయనుకొనుచున్నాను. అయ్యో! సాగరికా! నాప్రియురాలా!

[అప్పుడు వాసవదత్తావేషధారిణి యైనసాగరిక
ప్రవేశించుచున్నది.]

సాగ—(భయముతో) ఈదేవీ వేషముతో నదృష్టవశముచేత నెవ్వరికిని గనఁబడకుండ సంగీతశాలను దాఁటి వచ్చితిని. ఇఁక నిప్పుడిక్కడ నేమి చేయుదును? (అని కన్నీటితో చింతిల్లుచున్నది.)

వసం—మిత్రుఁడా! మూర్ఖునివలె నూరకున్నావేమి? ఇక్కడ ప్రతీకారము నాలోచింపుము.

రాజు—చెలికాఁడా! నేనదియే యాలోచించు చున్నాను. దేవిగారియనుగ్రహసంపాదనము తప్ప నాకు మఱియొకయుపాయ మేమియుఁ గనఁబడకున్నది. కాఁబట్టి యక్కడకే వెళ్ళుదము రమ్ము.
(అని నడచు చున్నారు.)

సాగ—ఇప్పుడు స్వయముగానే యురిపెట్టుకొని ప్రాణత్యాగముచేయుట యుత్తమము. మాసంకేతవృత్తాంతము తెలిసి దేవిగారిచేత సుసంగత పరిభవపఱచఁబడినట్లే నేనును పరిభవింపఁబడుదును. కాఁబట్టి యీలోపలనే నేనశోకవృక్షమువద్దకు వెళ్ళి నాకోరికను నెఱవేర్చుకొనెదను. (అని వెళ్ళుచున్నది.)

వసం—(ఆలకించి) నిలువు; కొంచెమునిలువు. కాలిచప్పుడు వినఁబడుచున్నది. ఒకవేళ పశ్చాత్తాపము తెచ్చుకొని దేవిగారే మరల నిటవచ్చియుందురని నేను భావించెదను.

రాజు—మిత్రుఁడా! అయి యుండవచ్చును. దేవిమహానుభావురాలుకదా! వేగిరము వెళ్ళి చూచి రా.

వసం—దేవరయాజ్ఞాప్రకారము చేసెదను.
(అని వెళ్ళుచున్నాఁడు.)

సాగ—(సమీపించి) కాఁబట్టి నేనీమాధవీలతతో పాశము చేసికొని, అశోకవృక్షమున నురిపెట్టుకొని చచ్చెదను. (అని లతాపాశమును చేయుచు) హాపితా! హామాతా! మందభాగ్యురాలనైన నేనిప్పుడనాథనై దిక్కుమాలి చచ్చుచున్నాను.
(అని కంఠమునందు లతాపాశమును చుట్టుకొను చున్నది.)

వసం—(చూచి) ఏమీ! మరల దేవియైన వాసవదత్తయే వచ్చినది! (తొట్రుపాటుతోబిగ్గరగా) ఓమిత్రుఁడా! వాసవదత్తాదేవి యురిపోసికొని చావఁబోవుచున్నది. రక్షింపుము. రక్షింపుము.

రాజు—(తొట్రుపాటుతో సమీపించి) చెలికాఁడా! ఆమె యెక్కడ? ఆమెయెక్కడ?

వసం—అదిగో.

రాజు—(కంఠమునుండి పాశమునుతీయుచు) ఓసాహసికురాలా! ఏమి ఈయకార్యమును జేయుచున్నావు?

క. నీమెడను బాశముండఁగ,
భామా! కంఠగతమయ్యెఁ బ్రాణంబులు నా
కేమందు నిపుడు? మానుము
నీమృతికే కాదుగనుక నీయుత్నంబుల్.

సాగ—(రాజునుజూచి తనలో) ఆశ్చర్యముగా నున్నది! ఇది యేమి రాజేయిక్కడకు వచ్చినాఁడు! (సంతోషముతో) ఈయనను జూడఁగానే నాకు మరల జీవితాశ కలుగుచున్నది! అయినను, ఈయన దర్శనముచేత కృతార్థురాలనయి, నేనురిపోసికొని సుఖముగా బ్రాణములు విడిచెదను. (బిగ్గరగా) రాజా! నేను పరాధీనురాలనుగనుక నన్ను విడువుము విడువుము; మరణము నొందుటకు నాకిటువంటి యవసరము మరల దొరకదు. నీవుదు దేవిగారివిషయమున సాపరాధివి గాకుము.

(అని మరల కంఠమునందు పాశము బెట్టుకొనఁబోవుచున్నది.)

రాజు—(నిరూపించి సంతోషముతో) ఏమీ! నాప్రియురాలయిన సాగరిగా? (అని కంఠమునుండి త్రాడు లాగి)

గీ. ఇంతిరో! యింతసాహసంబేల నీకు?
వేగ మీలతాపాశంబు విడిచి నీవు
విడలనుంకించు నాప్రాణవితతిఁ గావ
నిలువు నీబాహుపాశ మీగళమునందు.

(అని యామె బాహుపాశమును లాగి కంఠమునందుఁ జేర్చుకొని స్పర్శసుఖము నభినయించుచు వసంతకునితో) సఖుఁడా! ఇది మబ్బు లేనివర్షముగా నున్నది!

వసం—మిత్రుఁడా! అకాలవాయువై వాసవదత్తాదేవి రాక పోయినపక్షమున, ఇది యటువంటిదే.

[అప్పుడు వాసవదత్తయు, కాంచనమాలయు ప్రవేశించుచున్నారు.]

వాస—ఓసీ! కాంచనమాలా! ఆప్రకారముగా పాదముల మీఁదఁబడిన ప్రాణవల్లభుని దిరస్కరించివచ్చి నేనతినిష్ఠురమును జేసినదానను. కాఁబట్టి యిప్పుడు నేను నాయంతనేవెళ్ళి భర్తగారి నూఱడించెదను.

కాంచ—దేవిగారుతప్ప మఱియొకరెవ్వరీవిధముగాఁ బలుకనేర్తురు? మంచిది. అతఁడే దుర్జనుఁడు కానిమ్ము; దేవిగారు కావలదు. కాఁబట్టి దేవీ! రమ్ము రమ్ము. (అని నడుచుచున్నారు.)

రాజు—ఓసి ముగ్ధురాలా! ఏమి? నీయుపేక్షవలన మేమిప్పుడును విఫలమనోరథుల మగుచున్నాము!

కాంచ—(చెవి యొగ్గి విని) దేవీ! సమీపమున రాజుగారు మాటాడుచున్నారు. అందుచేత నిన్నోదార్చుటకే యాయన వచ్చుచున్నారని నేనూహించెదను. దేవీ! ఎదురుగా వెళ్ళుము.

వాస—(సంతోషముతో) ఆయన చూడకుండ వెనుకనుండి వెళ్ళి కంఠమును కౌఁగిలించుకొని యాయనను మన్నించెదను.

వసం—ఓసాగరికా! ధైర్యమవలంబించి నాప్రియమిత్రునితో మాటాడుము.

వాస—(విని విషాదముతో) కాంచనమాలా! ఏమీ! సాగరికకూడ నిక్కడనే యున్నది! కాఁబట్టి యామాటలు విను

వటుకును వెనుకకు వెళ్ళుదము. (అని తొందరపడుచుండ జేయు చున్నది.)

సాగ—రాజా! ఈ లేనిదాక్షిణ్యము నేలకనఁబఱచెదవు! నీజీవితము వశకంఠమును నతిప్రియురా లయిన దేవిగారికి మరల నీవప రాధి వేల యయ్యెదవు!

రాజు—నీ వన్నమాట సత్యము కాదు.

సీ. శ్వాసముచే దేవి స్తనయుగంబు చలింప
నించుక నేనుఁ జలించినాఁడ
ఆమె నాతోడ మాటాడకూరకయున్నఁ
బ్రియవాక్కు లాడితి వినయమునను
భ్రూభంగ మాయమముఖమునఁ గాన్పింపఁ
బదములమీఁద నేఁబడినవాఁడ
సర్వాంశమున రాణి జననమొందినదాట
చేతను నేసేవఁ జేసినాఁడ
నంతెకాని యామెయందుఁ గల్గినయట్టి
ప్రేమ నిక్కమైనప్రేమ గాదు
నీరజాక్షి నాకు నీమీఁది ప్రేమంబె
స్నేహగరిమచేత నెగడుఁ జుమ్ము.

వాస—(చేరఁబోయి రోషముతో) ప్రాణేశ్వరా! మంచిపని. ప్రాణేశ్వరా! ఇది మంచిపని.

రాజు—(చూచి వెఱఁగుపాటుతో) దేవీ! నిష్కారణముగా నన్ను నీవు నిందింపఁగూడదు. వేషసాదృశ్యమువలన నీవే యని భావించి మే మిక్కడకు వచ్చినాము. కాఁబట్టి క్షమింపుము.

(అని పాదములమీఁదఁ బడుచున్నాఁడు.)

వాస—(రోషముతో) ప్రాణేశ్వరా! లెమ్ము లెమ్ము. ఇప్పుడును నేను సద్వంశమునందుఁ బుట్టితి నను హేతువుచేతనే నీవా దుఃఖము ననుభవించుచున్నావా యేమి?

రాగా—(తనలో) ఏమి? దేవి యీమాటయు విన్నది! అందుచే నే నన్నివిధముల చేతను దేవిని శాంతపఱుచు నుపాయమును నిరాశ చేసుకొన్నాఁడను. (అని క్రిందు చూచుచున్నాఁడు.)

వసం—అమ్మా! ఉరిపెట్టుకొని నీవు ప్రాణత్యాగము చేసికొనుచున్నా వని వేషసాదృశ్యమువలన భ్రమపడి నేను నా ప్రియమిత్రుని నిక్కడకుఁ దీసికొనివచ్చినాను. నామాటయందు నీకు నమ్మకము లేనిపక్షమున, ఇదిగో లతాపాశమును చూడు.

(అని లతాపాశమును చూపుచున్నాఁడు.)

వాస—(కోపముతో) ఓసీ! కాంచనమాలా! ఈ లతాపాశముతోనే యీ చెడుబ్రాహ్మణుని కట్టి తీసికొనివచ్చి, యీ దుర్వినీతురాలైన కన్యకను ముందు నడువుమను.

కాంచ—దేవియాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను. (అని లతాపాశమును వసంతకుని మెడకుఁ జుట్టి కొట్టుచు) ఓరి చెడుగా! వెనుకటినీ మిడిసిపాటుఫల మనుభవించు. అప్పుడు దేవిగారి దుర్వచనములచేత చెవులు కటువు లయిన వన్నమాట జ్ఞప్తికి దెచ్చుకో — సాగరికా! నీవును ముందుండుము.

సాగ—(తనలో) పుణ్యవిహీనురాల నైన నేను స్వేచ్ఛగా మరణము నొందుట కయినను చాలకపోయితిని!

వసం—(విషాదముతో) ఓమిత్రుఁడా! దేవిగారిచేత కట్టఁబడి విపత్తులోనున్న దిక్కుమాలిన నన్ను మఱవకుము.

(అని రాజును చూచుచున్నాఁడు.)

వాస—(రాజువంకఁ జూచుచున్న సాగరికను వసంతకుని తీసి
కొని కాంచనమాలతోడఁగూడ వెళ్ళుచున్నది.)

రాజు—(ఖేదముతో) అయ్యో! కష్టము!
చ. అలుకమెయి స్వవర్ణయయినట్టి కులాంగనకై తపించనా?
జలుకునరాణికింబెగడు సాగరికం గని దుఃఖ మొందనా?
చలమున రాణి కట్టికొనిచన్నవసంతకుఁ గూర్చి కుందనా?
యలజడినొంది యొక్క-క్షణమైనను స్వస్థత జెంద నన్నిటన్.
ఇప్పు డిక్కడ నుండుటవలన నేమిప్రయోజనము? దేవిని శాంత
పఱుచుట కయి యంతఃపురమునకు వెళ్లెదను.

(అందఱును వెళ్ళుచున్నారు.)

చ తు ర్థాం క ము.

స్థలము— రాజభవనము.

[రత్నహారమును పట్టుకొని, కన్నీరువిడుచుచు సుసంగత
ప్రవేశించుచున్నది.]

సుసం—(శోకముతో నిశ్వసించి) హా! ప్రియసఖీ! హా
సాగరికా! హా లజ్జాళుకా! హా! సఖీజనవత్సలా! హా! ఉదారశీలా!
హా! సౌమ్యదర్శనా! నీవెక్కడకు వెళ్ళినావో నాకు ప్రతివచన
మిమ్ము. (పయివంకఁజూచి నిట్టూర్పు విడిచి) కరుణలేని యో
దైవమా! నీ వటువంటి యసామాన్యరూపశోభావిరాజిత యగుకాం
తను సృజించి మరల నిటువంటి యవస్థాంతర మామె కేల కల్పించి
నావు? ఆమె తనజీవితమందలి నిరాశచేత నెవ్వని కయిన నొకబ్రా

హ్మణుని కిమ్మని యీరత్నహారమును నాచేతి కిచ్చినది. నేను దీని నేబ్రాహ్మణున కియ్యను? (తెరవంకఁజూచి) అదుగో బ్రాహ్మణుఁడయిన వసంతకుఁ డీవంకనే వచ్చుచున్నాఁడు. కాఁబట్టి నేనతనిచేతి కిచ్చెదను.

[అప్పుడు హృష్టుఁడగు వసంతకుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

వసం—అహాహా! ఇప్పుడు నాప్రియమిత్రుని యనుగ్రహము చేత పూజ్యురాలైన వాసవదత్తాదేవి నాకట్లువిడిపించి తనచేతిలోనే నాకు లడ్డుకములను మోదకములను పెట్టఁగా వానితో నేను కడుపు నిండించుకొన్నాను. ఆమె నాకు రెండుపట్టువస్త్రములను కర్ణాభరణమునుగూడ నిచ్చినది. ఇప్పుడువెళ్ళి నాప్రియమిత్రుని దర్శించెదను.

(అని కొంచెము నడచుచున్నాఁడు)

సుసం—(కన్నీరు విడుచుచు వేగముగావచ్చి) అయ్యా! వసంతకా! ముహూర్తమాత్రము నిలువుము.

వసం—(చూచి) ఏమి! సుసంగతా! ఇక్కడ నీ వెందు కేడ్చుచున్నావు? సాగరిక కేమియు నపాయము సంభవించలేదుగదా?

సుసం—అయ్యా! వసంతకా! నేనది నివేదించుటకే వచ్చినాను. భీతురాలయినయామెను దేవిగారు ఉజ్జయినికిఁ బంపినట్లు ప్రవాదము గలుగఁజేసి యర్ధరాత్రమునందుఁ దీసికొనిపోయినారు. ఆమె యెక్కడకు పంపబడినదో తెలియదు.

వసం—(తొందరపాటుతో) హా! సాగరికా! హా! అసామాన్యరూపశోభావిభవా! హా! మృదుభాషిణీ! నీవిప్పు డెక్కడ నున్నావో నాకు మాటుపలుకుము. దేవిగారు చేసినపని మిక్కిలి దయారహితముగా నున్నది.

సుసం—అయ్యా! వసంతకా! ఇదిగో రత్నమాల. ఆమెజీవితమునందు నిరాశురాలయి పూజ్యుఁడగు నవసంతకున కిమ్మని యీ రత్నహారమును నాచేతి కిచ్చినది. ఇదిగోదీనిని పుచ్చుకొమ్ము.

వసం—(శోకముతో కన్నీరు విడుచుచు కన్నుల నద్దుకొని) ఓసీ! ఇట్టివేళలో దీనిని పుచ్చుకొనుటకు చేతు లెట్లాడును! (అని యిద్దఱు నేడ్చుచున్నారు)

సుసం—(చేతులు జోడించుకొని) అయ్యా! ఆమెయం దైన ననుగ్రహించి, అంగీకరింపుము.

వసం—(కొంచెము చింతించి) కానిమ్ము. దీనిని తీసికొనివెళ్ళి సాగరికావిరహదుఃఖితుఁడయి యున్నప్రియమిత్రుని నైన నూఱడించి యతనికి వినోదము గలిగించెదను.

సుసం—(వసంతకునిచేతిలో రత్నహారమును పెట్టుచున్నది)

వసం—(పుచ్చుకొని చూచి విస్మయముతో) సుసంగతా! ఇటువంటియమూల్యాలంకార మామె కెక్కడనుండి వచ్చినది!

సుసం—అయ్యా! నాకును కుతూహలము గలిగి యామె కీప్రశ్నయే వేసితిని.

వసం—ఆమె యేమని చెప్పినది!

సుసం—అప్పు డామె మీఁదు చూచి నిట్టూర్పు విడిచి, సుసంగతా నన్నిప్పు డాకథ యేల యడిగెదవని యేడ్వ మొదలు పెట్టినది.

వసం—ఆమె చెప్పకపోయినను, సామాన్యజనులకు దుర్లభమైనయీహార మామెకుఁ గలిగి యుండుటచేతనే నిస్సందేహముగా నామె మహావంశసంభూతురాలయి యుండవలెను. సుసంగతా! నాప్రియమిత్రుఁ డిప్పు డెక్కడ నున్నాఁడు!

సుసం—అయ్యా! రాజుగారు దేవిగారి గృహమునుండి వచ్చి యుదె స్ఫటిక శిలామండపము నధిరోహించి యున్నారు; నీవక్కడకు వెళ్ళుము. నేనును వాసవదత్తాదేవి పరిచర్యనిమిత్తముగ వెళ్లెదను.

(అని నిష్క్రమించుచున్నది)

[అప్పుడు పీఠముమీఁదఁ గూరుచుండి రాజు ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

రాజు—(ఆలోచించి)

చ. కపటపుబాసలం బ్రియముగప్పడుమాటలఁ జిత్తవృత్తిన్
గృపయొదవించువర్తనల నిం డగుసిగ్గునఁ గాళ్ళ గ్రాలుటన్
నిపుణసఖీసుబోధముల నెమ్మదికోపము పోదు రాణికిన్
జపలతరస్వకీయనయనంబుల నీటనుబోలె నేమిటన్.

(విచారముతో నిట్టూర్పువిడిచి) ఇప్పు డింతవఱకు దేవినే నేను శాంతపఱుచు చుండినను, కేవలమును సాగరికావిషయమయిన చింతయే నన్ను బాధించుచున్నది. ఎట్లన—

గీ. మించునమరాగమునఁ గౌఁగిలించినపుడు
మరుఁడు తొలుత వేసినబాణమార్గమునను
నంబురుహగర్భసుకుమార యైనకాంత
చని మదీయహృద్గత యయ్యెనని తలంతు.

(ఆలోచించి) నాయూఱట కునికిపట్టు వసంతకుఁడు; అతఁడు దేవిచే కట్టఁబడి యున్నాఁడు. ఇఁక నే నెవరిముందఱఁ గన్నీరు విడుతును!

(అని నిట్టూర్పు విడుచుచున్నాఁడు)

[అప్పుడు వసంతకుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

వసం—(వెళ్ళి చూచి విస్మయముతో) నిరంతరమనో వేదన చేత చిక్కినవాఁ డయ్యును శ్లాఘనీయ మయునలావణ్యముతో నుండ

యించిన రెండవచంద్రునివలెనే నాప్రియసఖుఁడదె యధికతరముగా ప్రకాశించుచున్నాఁడు. కాఁబట్టి నేనాయనవద్దకు వెళ్లెదను. (అని చేరఁబోయి) ఓమిత్రుఁడా! నీకు శుభ మగుఁగాక! నీవదృష్టవంతుఁడవు. దేవిగారిచేతఁ జిక్కినవాఁడ వయ్యును మరల నేను నిన్నికన్నులతోఁ జూడఁగాంచితి.

రాజు—(చూచి హర్షముతో) ఓహో! నా వసంతకుఁడు నాకు లభించినాఁడు. మిత్రుఁడా! నాకు నీ కౌఁగిలి యిమ్ము.

వసం—(కౌఁగిలించుకొని) ఓ మిత్రుఁడా! దేవిగారిచే నే ననుగ్రహింపఁ బడినాఁడను.

రాజు—నీవు దేవిగారి యనుగ్రహమునుపొందినసంగతి నీ వేష చెప్పుచున్నది. కాఁబట్టి యిప్పుడు సాగరికావృత్తాంతమును జెప్పుము.

వసం—(వెఱఁగుపాటుతో క్రిందుచూచుచు కూరుచున్నాఁడు)

రాజు—మిత్రుఁడా! ఏమి! చెప్పకున్నావు?

వసం—అప్రియమును నీకు చెప్పఁజాలను.

రాజు—(తొందరతోను తొట్రుపాటుతోను) మిత్రుఁడా! అప్రియమేలాగు? ఏమి? నిజముగానే యామె ప్రాణము విడిచినదా? హాప్రియురాలా! సాగరికా! (అని మూర్ఛపోవుచున్నాఁడు)

వసం—(తొట్రుపాటుతో) ప్రియమిత్రుఁడా! ఊరడుమాఱడుము.

రాజు—(మూర్ఛ తేఱి కన్నీటితో)

గీ. వేగ ప్రాణములార! న న్విడచి మీరు
పొందు దక్షిణముఖకు నాబుద్ధివించు
వేగఁ బోలేని, మిమ్మావె వెడలలాగు;
దప్పుగా నేను నిప్పుడా ధ్వంతిగత్తున.

వసం—మఱియొకవిధముగాఁ దలఁపఁ బోకుము. భీతురా లయిన యామెను దేవిగా రుజ్జయినీనగరమునకుఁ బంపిరని విన్నాను. అందుచేత నే నప్రియ మని చెప్పినాను.

రాజు—ఏమి! ఉజ్జయినికి పంపినదా? రాణి యేమియు నాతోఁ జెప్పక యే చేసినది. మిత్రుఁడా! ఈసంగతి నీతో నెవరు చెప్పినారు?

వసం—సుసంగత. అంతే కాక యెందు నిమిత్తమో కాని యామె యీ రత్నమాలను నాచేతి కిమ్మని పంపినది.

రాజు—మఱి యెందునిమిత్తము? నా కూఱట కలుగునిమిత్తమే. కాఁబట్టి, మిత్రుఁడా! అది యిటు తెమ్ము.

వసం—(ఇచ్చుచున్నాఁడు.)

రాజు—(పుచ్చుకొని చూచి రత్నమాలను హృదయమునం దుంచుకొని) ఆహాహా!

గీ. పూర్వ మామెకంఠాశ్లేషమునఁ జెలంగి
యిపుడు ప్రభ్రష్ట మయి యుంట నెంచిచూడ
రత్నమాల తుల్యావస్థ రహి వహించి
సఖ యగుచు నాకు నూఱట సలుపుచుండు.

మిత్రుఁడా! ఇది నీకంఠమున ధరింపుము, దీనిఁ జూచుచున్నను నేను ధైర్యముతో నుండెదను.

వసం—దేవరవా రాజ్ఞాపించినట్లే చేసెదను.

(అని కంఠమున ధరించుకొనుచున్నాఁడు.)

రాజు—(కన్నీటితో నిట్టూర్పువిడిచి) మిత్రుఁడా! ప్రియురాలిపునర్దర్శనము దుర్లభము.

వసం—(భయముతో దిక్కులుచూచి) ఈమాట బిగ్గరగా

వనకుము. ఇక్కడ దేవిగారి పరిచారిక లెవ్వరైనను తిరుగు చుందురు.

[అప్పుడు వసుంధరయను వేత్రహస్త ప్రవేశించుచున్నది]

వసుం——(దగ్గఱగా వచ్చి) మహాప్రభూ! జయమగుఁగాక! జయమగుఁగాక! రుమణ్వంతుని మేనల్లుఁ డయిన విజయవర్మ దేవర వారి కేదో నివేదించుటకయి వచ్చి వాకిట నిలిచి యున్నవాఁడు.

రాజు——వసుంధరా! వేగిర మతనిని పిలుచుకొనిరా.

వసుం —— దేవరవారి యాజ్ఞాప్రకారముగాఁ జేసెదను. (అని వెళ్ళి విజయవర్మతో మరలఁ బ్రవేశించి) విజయవర్మా! అదుగో రాజుగారు, ఆయనదర్శనము చేసికొమ్ము.

విజయ——(సమీపమునకు వచ్చి) దేవా! మీకు విజయమగుఁగాక! విజయమగుఁగాక! రుమణ్వంతుని విజయముచేత దేవరవా రదృష్టవంతులు.

రాజు——(సంతోషముతో) విజయవర్మా! కోసలరాజు జయింపఁబడినాఁడా?

విజయ—— దేవరవారియనుగ్రహమువలన.

రాజు——మేలు! రుమణ్వంతా! మేలు! అచిరకాలములోనే మహాకార్యమును సాధించితివి! —— విజయవర్మా! మాకు వినవేడుకగానున్నది గనుక, ఆకథ సవిస్తరముగా వినిపింపుము.

విజ——దేవరవారు చిత్తగించవలెను. దేవరవారి యాజ్ఞచొప్పున మేమిక్కడనుండి కొన్నిదినములలోనే యనేక గజతురగపదాతులచేత ననివార్య మయిన గొప్ప సేనా సమూహమును గూర్చుకొని వెళ్ళితిమి. రుమణ్వంతుఁడు వింధ్యదుర్గమం దున్న కోసలపతి యొక్క ద్వారమున నిలిచి, సేనలతో ముట్టడి వేయుట కారంభించెను.

రాజు—తరువాత తరువాత.

విజ—అప్పుడు కోసలేశ్వరుఁడును అతిదర్పముచేత దుమణ్వంతునివలని పరాభవమును సహింపలేక, గజసమూహబాహుళ్యమయిన తనసైన్యము నంతను యుద్ధమునకు సిద్ధము చేసెను.

వసం—నాహృదయము కంప మొందుచున్నది. వేగిరము చెప్పు.

రాజు—అనంతరము.

విజ—అతఁడు కృతనిశ్చయుఁడయి,

మహాస్రగ్ధర.

సమరంబున్ జేయ వింధ్యాచలము వెడలి, చంచన్మదేభాళియున్ విం
ధ్యము వేఱొక్కండనంగా దశదిశ లలమన్, తత్క్షణంబే పవాలి
స్ఫురితంగాఁ ద్రొక్కించి యేనుంగులవితతులచే, గూల్పఁగా బాణవృష్టి
న్సుమహోగ్రుండై దుమణ్వంతుఁడురిపుకడమిస్సూచి రెట్టింపుధాటిన్
కవిసె నప్పుడు మఱియును—

చ. శిరసులు బాణఘాతములచేత శిరస్త్రచయంబులోఁ బడన్
శరములు తాఁకి గాయములజాడను రక్తము జాలువాఱఁగా
సరభసలీల శస్త్రకవచంబులతాఁకున నగ్ని పుట్టఁగా
దుర మొనరించెఁ గోసలుఁడు తూలి ప్రధానబలంబు రూపఱన్.

రాజు—ఇది యేమి! మనబలంబులుసహితము భగ్నము లగుచున్నవి!

విజ—గీ. మన దుమణ్వంతుఁ డొక్కఁడు మొనసి తాఁకి
కుంజరస్థుఁడై పోరాడుకోసలేంద్రు
నుత్తమాంగంబు ఖండించె నొక్కపెట్ట
నిశితవిశిఖశతంబులు నిగుడఁ జేసి.

వసం—జయము కలిగినది! జయము కలిగినది! మనకేజయము కలిగినది! (అని గంతులు వేయుచున్నాఁడు.)

రాజు—మేలు! కోసలరాజా! మేలు! శత్రువులుసహిత మీ పరిశారముగా నీపౌరుషమును వర్ణించుచుండుటచేత నీవు మృతుఁడ వయ్యును శ్లాఘ్యుఁడ వే. తరువాత; తరువాత.

విజయ—దేవా! అనంతరము రుమణ్వంతుఁడును కోసలదేశ పరిపాలనమునకయి నాజ్యేష్ఠభ్రాత యగుయనసంజయవర్మను నిలిపి, గాయపడినగజబాహుళ్యము గలసేన నంతను వెంట నడిపించుకొని మెల్లమెల్లఁగా వచ్చుచున్నాఁడు.

రాజు—వసుంధరా! యౌగంధరాయణునికడకుఁ బోయి ప్రియవార్తను దెచ్చినందున కితనికి మేము బహుమతి నిమ్మన్నా మని చెప్పు.

వసుం—దేవరవా రాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను. (అని విజయ వర్మతోఁగూడ నిష్క్రమించు చున్నది.)

[అప్పుడు కాంచనమాల ప్రవేశించు చున్నది]

కాంచ—'ఓసీ! కాంచనమాలా! నీవువెళ్ళి యీయైంద్రజాలి కుని రాజుగారిదర్శనము చేయించు మని దేవిగారు నాకాజ్ఞయిచ్చిరి. (అని కొంచెము నడిచిచూచి) అదుగో రాజుగారు, ఆయనదగ్గఱకు వెళ్ళెదను. (దగ్గఱకు వెళ్ళి) దేవరకు జయ మగుఁగాక! జయ మగుఁ గాక! దేవా! ఉజ్జయినీనగరము నుండి సంవరణసిద్ధి యనునైంద్రజాలి కుఁడు వచ్చి యున్నాఁడని దేవిగారు తమతో విన్నవించు మన్నారు. దేవరవా రాతనికి దర్శన మిత్తురుగాక!

రాజు—మాకు వేడుకగా నున్నది. ఇప్పు డైంద్రజాలికుని శీఘ్రముగా తీసికొనిరమ్ము.

కాంచ—దేవరవారి యాజ్ఞ చొప్పునఁ జేసెదను. (అని వెళ్ళి నెమలిపింఛము చేతఁ బట్టుకొని యున్నయైంద్రజాలికునితోఁగూడ మరల ప్రవేశించుచు)—అయ్యా! రండిరండి.

సంవరణ—(వచ్చుచున్నాఁడు.)

కాంచ—అదిగో ప్రభువువారు. వారిసన్నిధికి వెళ్ళుము.

సంవ—(దగ్గఱకు వెళ్ళి దేవా! జయ మగుఁగాక! జయ మగుఁగాక! (నెమలిపింఛము నాడించుచు వచ్చుచు)

గీ. ఇంద్రజాలనామము గల్గె నెవనివలన
పట్టియింద్రునిచరణంబు లాశ్రయింతు;
విదితయశుఁడయి మఱి జాలవిద్యలకును
గురువయినయట్టి శంబరుఁ గొలుతు నేను.

దేవా! ఏమి కావలెను?

గీ. అవనిమీఁదను జంద్రుఁడో, దివిని నగమొ,
జలములో నగ్నియో, ప్రదోషంబొ పగలు,
ప్రభువువారికి దేనిపై వాంఛ గలదొ
యదియు సిద్ధించు నానతీయంగవలయు.

గీ. హరిహరబ్రహ్మ లాదిగా నఖిలసురల
మింటఁ జూపింతు నిప్పుడ మీకు నేను;
సిద్ధవిద్యాధరామరస్త్రీసమూహ
నృత్యమును మీరు చూడుఁడీ నింగిమీఁద.

వసం—మిత్రుఁడా! జాగ్రత్తగానుండుము. ఇటువంటిగర్వము గలవానికి సర్వము సంభావ్యమేయగును.

సంవ—దేవా! పలుమాటలేల? దేవరవారు మనసులో దేనిని

చూడఁగోరుదురో దానినెల్లను నాగురువుయొక్క మంత్రప్రభావము చేతఁ జూపఁగలను.

రాజు—ఓయీ! దేవివచ్చినదాఁక నుండుము—కాంచనమాలా! దేవిగారికడకుఁ బోయి యీయైంద్రజాలికుఁడు నీవాఁడు; ఈప్రదేశము విజనముగా చేయఁబడినదిగనుకర'మ్మని చెప్పి,ఆమెతో గలిసియే మేమీవినోదమును జూచెదము.

కాంచ—ఏలినవారాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను.(అని వెళ్లి వాసవదత్తా సహితముగా మరల ప్రవేశించుచున్నది.)

వాస—కాంచనమాలా! ఉజ్జయినీనగరమునుండి వచ్చినాఁడన్నమాత్రముచేతనే నా కాయైంద్రజాలికునియందు పక్షపాతము కలుగుచున్నది.

కాంచ—పుట్టినింటివంకవాఁడు గనుక దేవిగారిచే నితఁడాదరింపఁబడఁ దగినవాఁడు. దేవీ! రమ్మురమ్ము. (అనినడచుచు) అదుగో రాజుగారు, సమీపమునకు వెళ్ళుము.

వాస—(దగ్గఱకువెళ్ళి) భర్తా! జయముగుఁగాక! జయముగుఁగాక!

రాజు—దేవీ! ఇతఁడు బహువాక్యములు పలికినాఁడు. కాఁబట్టి యిక్కడనే కూరుచుండి యిది చూతము.

వాస—(కూరుచున్నది.)

రాజు—ఓయీ! వివిధములయిన నీయింద్రజాలమును గనఁబఱుపుము.

వసం—దేవరవారిసెలవుప్రకారము చేసెదను. (అని బహువిధముల చిందులుత్రొక్కుచు నెమలిపింఛము నాడించుచు 'హరిహర

బ్రహ్మ''లను పద్యమును మరలఁ జదువుచున్నాఁడు. అప్పుడందఱును విస్మయపడి చూచుచున్నారు.)

రాజు—(పయివంకఁజూచి పీఠమునుండి లేచి) ఆశ్చర్యము !

వసం—ఆశ్చర్యము! ఆశ్చర్యము!

రాజు—దేవీ! చూడుము—

సీ. పద్మాసనస్థుఁడై బ్రహ్మదేవుండదె యొక
    చోట వెలుఁగొందుచున్నవాఁడు
శంకరుఁడల్లదె చంద్రకళావతం
    సుండయి యొకవంక సొగబు మీఱు
దైత్యారి యతఁడె గదాచక్రఖడ్గశా
    ర్ఙ్గకములతో నాల్గుభుజములందు
నైరావతంబెక్కి యతఁడె దేవేంద్రుండు
    తిన్నగాఁ గన్పడుచున్నవాఁడు
చరణములనూపురములు సుస్వరము లీన
దేవతాసుందరులతోడ దివమునందుఁ
దక్కఁగలయట్టి యమరబృందంబు లివిగొ
నృత్యమొనరించెదును గడు నేర్పుమీఱ.

వాస—ఆశ్చర్యము! ఆశ్చర్యము!

వసం—ఐంద్రజాలికా! మేలుమేలు! నీవు నీ నేర్పునంతను గనఁబఱిచితివి! (రహస్యముగా) ఓరితొత్తుకొడకా! ఐంద్రజాలికా! ఈచూపఁబడిన దేవతలతోడను, అప్సరసలతోడను మాకుపని యేమి! ఈయనమనసంతోషపెట్టఁ గలుగుదు వేని, సాగరికను జూపుము.

[అప్పుడు వసుంధర ప్రవేశించుచున్నది.]

వసుం—(రాజు సమీపమునకువచ్చి) భర్తా! జయమగుఁగాక! జయమగుఁగాక! మంత్రియైన యౌగంధరాయణుఁడు దేవరవారి చరణసన్నిధానమున "సింహళేశ్వరుఁడయిన విక్రమ బాహువుచేతఁ బంపఁబడిన యాతని ప్రధానమంత్రియగు వసుభూతి మనకించుకిరైన బాభ్రవ్యునితోఁగూడ వచ్చియున్నాఁడు; ఆతని కీమంచిముహూర్త మునసే యేలినవారు దర్శన మియ్యఁదగును. నేనును కార్య శేషమును ముగించి దర్శనమునకు వచ్చెదను." అని విన్నపము చేయుచున్నాడు.

వాస—దేవా! కొంచెమునే పింద్రజాలమును చాలింప నియమించి, మాపినతండ్రిగారి యొద్దనుండి ప్రధానమంత్రియైన వసుభూతి వచ్చియున్నాఁడు గనుక ముందుగా దేవరవారాతనికి దర్శన మియ్యవలెను.

రాజు—దేవి చెప్పినట్లు చేసెదను. (ఐంద్రజాలికుని గూర్చి) ఓయీ! నీవిప్పుడు కొంచెము తాళుము.

వసుం—(మరల పింఛముద్రిప్పుచు) దేవరవారి యాజ్ఞాప్రకారము చేసెదను. (అని వెళ్ళుచు) దేవరవారవశ్యముగాఁ జూడఁదగినది నావద్ద నింక వేదుటమాత్రి మున్నది.

రాజు—మేమది తరువాతఁ జూచెదము.

వాస—కాంచనమాలా! ఈతనిని తీసికొనివెళ్ళి పారితోషిక మిప్పింపుము.

కాంచ—దేవిగారాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను. (అని యైంద్ర జాలికునితోఁగూడ వెళ్ళుచున్నది.)

రాజు—(వసంతకునివంక తిరిగి) నీ యెదురుగా వెళ్ళి వసుభూతిని తీసికొని రమ్ము.

వసం—దేవర యానతిచ్చినట్లు చేసెదను.

(అని వెళ్ళుచున్నాఁడు.)

[వసంతకుఁ డెదురుగా వెళ్ళి తీసికొనిరాఁగా వసుభూతియు బాభ్రివ్యుఁడును ప్రవేశించుచున్నారు.]

వసం—మంత్రివరా! రమ్ము రమ్ము.

వసు—(అంతటనుగలయఁజూచి) ఆహా! ఉదయనమహారాజు ప్రభావము!

సీ. విజయగజంబుల వీక్షించి ముందుగా
ముఖశాలవాకిట మోదమంది
తరువాత నుత్తమతురగచయంబులఁ
గన్నులపండువు గాఁగఁజూచి
యావలఁ గడుశ్రావ్యమౌ గానరవమున
కాన్త్రౌన్నతియు స్వర్గమందు
యటుపిమ్మటను దర్శనార్థము వేచెడి
క్ష్మాతలపతులతో క్షణము నిలిచి
వాకిటను సింహళేశ్వరు వైభవంబు
నెల్ల మఱచితి క్షణములో నిప్పు డేను
ద్వారగతుఁడనై కౌతుకగౌరవమున
గ్రామ్యగతినైతి నగరెఙ్ఞ కననియట్లు.

బాభ్రి—వసుభూతీ! చిరకాలమున కిప్పుడు ప్రభువును చూడఁగలనను సంతోషాతిశయము చేత నేనొక్రొత్తయవస్థ ననుభవించుచున్నాను. ఎట్లన—

చ. ముదిమిని బుట్టుకంపము ప్రపూర్ణభయంబున వృద్ధిగాంచెడున్
గదరెడుఁ జీకటుల్ మసక గ్రమ్మినదృష్టికి బాష్పవారిచే

స్థవలికం బెంచె గద్గదిక నాదగుస్పష్టము కానివాణికిన్
మ్ముదిమికి సాయ మయ్యెడును భూధవుండూ చెడు వేడ్క నాకిటన్.

వసం—(ముందుకు వచ్చి) మంత్రివరా! రమ్ము రమ్ము.

వసు—(వసంతకుని మెడలో రత్నహారము చూచి రహస్యముగా) బాభ్రవ్యా! ఇది మనము బయలుదేఱినప్పుడు మహారాజుగారు తమ కొమార్తె కిచ్చిన రత్నమాలలాగుననే యున్నది.

బాభ్ర—అమాత్యా! పోలిక యాలాగుననే యున్నది. ఆమె హారము వసంతకుని కెట్లు వచ్చినదో యడిగి తెలిసికొనదను.

వసు—బాభ్రవ్యా! అడుగవలదు. గొప్ప రాజులవద్ద బహు రత్నము లుండును గనుక, దానినిపోలినది మాఱియొక భూషణముండుట దుర్లభము కాదు. (అని నడచుచున్నాఁడు.)

వసం—(రాజునుద్దేశించి) వత్సరాజా! అదుగో మంత్రి. ఎదురుగా వెళ్ళుము.

వసు—(దగ్గఱకు వెళ్ళి) దేవా! జయ మగుఁగాక!

రాజు—(లేచి) అభివాదముఁ జేయుచున్నాను.

వసు—దేవరకు గొప్ప శ్రేయస్సు కలుగునుగాక!

రాజు—మంత్రికి పీఠము పీఠము.

వసం—(పీఠము తెచ్చి) అమాత్యా! ఇదిగో పీఠము కూరుచుండుము.

వసు—(కూరుచున్నాఁడు.)

బాభ్ర—దేవా ! బాభ్రవ్యుఁడు ప్రణామము చేయుచున్నాఁడు.

రాజు—(వీపుమీఁద చేయివైచి) బాభ్రవ్యా ! ఇక్కడ కూరుచుండుము.

బాభ్ర—కూరుచుండి) దేవీ! బాభ్రవ్యుఁడు ప్రణమిల్లు చున్నాఁడు.

వసం—అమాత్యా! అదిగో వాసవదత్తా దేవి ప్రణమిల్లు చున్నది.

వాస—అయ్యా! నమస్కారము చేయుచున్నాను.

వసు—దేవీ! వత్సరాజుతో తుల్యుఁ డయిన సుపుత్రుని గనుము. (అందఱును కూరుచున్నారు.)

రాజు—అయ్యా! వసుభూతీ! మహానుభావుఁ డయిన సింహళేశ్వరునకు కుశలమా?

వసు—(ప్రయివంకఁజూచి నిట్టూర్పు విడిచి) దేవా! మంద భాగ్యుఁడ నయిన నే నిప్పు డేమని చెప్పుటకును తెలియకున్నది. (అని కిందు చూచుచున్నాఁడు)

వసం—(తనలో) ఇతఁ డేమిచెప్పునో తెలిసికోలేకున్నాను.

వాస—(విషాదముతో తనలో) అయ్యో! వసుభూతి యిప్పు డేమి చెప్పునో గదా?

రాజు—వసుభూతీ! ఈవిధముగా నీవేల వ్యాకులపడుచు న్నావో నాకుఁ జెప్పుము.

బాభ్ర—(రహస్యముగా) ఆలస్య మేల? చెప్పదగిన దేమో యిప్పుడే చెప్పివేయుము.

వసు—(కన్నీటితో) దేవా! చెప్పుట యశక్యమే యయినను మందభాగ్యుఁడ నయిన నేను దేవరవారికి విన్నవించెదను. సింహళేశ్వరుని కొమార్తె సౌభాగ్యవతి యగు రత్నావళి నేరాజు తనభాగ్య ముచేత వివాహమాడఁ గాంచునో యాతఁడు సార్వభౌముఁ డగునని యొకసిద్ధుఁ డానతిచ్చెను.

రాజు—తరువాత; తరువాత.

వసు—సిద్ధదేశమునందలి విశ్వాసముచేత యౌగంధరాయణుఁడు దేవరవారి నిమిత్తము పలుమారులు ప్రార్థించినను వాసవదత్తకు మనఃఖేదము కలదు నని సింహళేశ్వరుఁ డామె నిచ్చుట కొప్పుకొనకపోయెను.

రాజు—(రహస్యముగా) దేవీ! నీ పినతండ్రి మంత్రి యిప్పుడేమి యీలాగున నబద్ధము చెప్పుచున్నాఁడు?

వాస—(ఆలోచించి) ప్రాణేశ్వరా! ఇక్కడ నెవ రబద్ధమాడుచున్నారో నేను తెలియఁజాలను.

వసుం—ఆమె కేమి సంభవించినది?

వసు—అనంతరము లావణకమునందు వాసవదత్తాదేవి కాలి చచ్చిపోయినదని జనప్రతీతిని కలిగించి, సింహళేశ్వరునికడకు బాభ్రవ్యుని బంపి యాకన్య నిమ్మని మరల నడిగించెను. తరువాత మారాజు కొంతచింతించి, దేవరవారితోడి తమసంబంధము లోపించరా దని యారత్నావళిని దేవరవారి కిచ్చుటకుఁ బంపఁగా, మేమామెను వెంటఁబెట్టుకొని వచ్చునప్పుడు సముద్రములో నోడ పగిలి యామె మునిఁగిపోయినది. (అని యేడ్చుచు తల వంచుకొను చున్నాఁడు.)

వాస—(కన్నీటితో) అయ్యో! నేను చెడితిని! హా! మందభాగ్యురాలా! హా! సోదరీ! రత్నావళీ! నీ విప్పు డెక్కడ నున్నావు? నాకు ప్రతివచన మిమ్ము.

రాజు—ఊరడుము. ఊరడుము. దైవగతి మనకు దురవగాహము. ఓడ పగిలి మునిఁగిపోయినవారును మరల లేచివత్తు రనుటకు నీకు వీరే నిదర్శనముగా నున్నారు. (అని వసుభూతిని బాభ్రవ్యుని జూపుచున్నాఁడు.)

వాస—ప్రాణేశ్వరా! అట్లే యగునుగాక! నా కంతటిభాగ్య మేలాగునఁ గలుగును?

రాజు—(రహస్యముగా) బాభ్రవా! దీనివాస్తవ మేమి? నా కేమియుఁ దెలియకున్నది.

బాభ్ర—దేవా! వినుండి.

[తెరలోపల గొప్పకలకలము]

ఉ. జ్వాలలగుంపు హర్మ్యముల బంగరుశృంగవుటింపు నింపంగాఁ,
గీలలనిండు వేఁడిమి నొగిం టువుఁదోఁటలచెట్లు వాడఁగా,
నీలపయోదశోభ నిడ నిక్కిన ధూమము కృత్రిమాద్రికిన్,
స్త్రీలు తలంక నంతిపురిఁ జేరె హుతాత్మగ నగ్ని యియ్యెడన్.
గీ. లావణకము చెంత దేవి కాలి గతించె
నన్నయా ప్రవాద మరయ నిపుడు
సత్యమో యనంగ జ్వాలాసమూహంబు
పొదివి యొకట నంతిపురిని గ్రమ్మె.

(అందఱును తొందరపడి చూచుచున్నారు)

రాజు—అంతఃపురమున నగ్ని పుట్టినదాయేమి? (తొట్రుపాటుతో లేచి) అయ్యో! వాసవదత్త కాలిపోయినదేమో! హా వాసవదత్తా! హా ప్రియురాలా!

వాస—ఇది యేమి విభ్రాంతి? నేను మీపార్శ్వమునందే యున్నాను. ఓరాజా! కాపాడుము. కాపాడుము.

రాజు—దేవీ! తత్తరపాటువలన పార్శ్వస్థురాలవయి యున్నను నిన్ను చూడలేకపోయితిని! (అని యామెచేయి పట్టుకొని) దేవీ! ఊఱడుము.

వాస—ప్రాణేశ్వరా! ఈమాట నన్నుఁగూర్చి నేను చెప్ప లేను. దయమాలినదాననయి నేనక్కడ సాగరికను గొలుసులు వేసి కట్టిపెట్టి యుంచినదానను. అది విపత్తు నొందుచున్నదిగనుక దానిని కాపాడుము.

రాజు—ఏమీ! సాగరిక విపత్తులో నున్నదా? అక్కడకు వెళ్లెదను.

వసు—దేవా! ఏమి? నిష్కారణముగా మిడుతవలె నగ్ని హోత్రముమీఁది కుఱుక సాహసించుచున్నావు!

బాభ్ర—దేవా! వసుభూతి యుక్తమయినమాట చెప్పినాఁడు.

వసం—(రాజు నుత్తరీయముతో పట్టుకొని) మిత్రుఁడా! సాహసము చేయకుము.

రాజు—(ఉత్తరీయమును లాగుకొని) ఓరిమూర్ఖుఁడా! సాగరిక విపత్తు నొందుచున్నది. ఇప్పుడును నేను ప్రాణములను దాఁచుకొందునా? (అని యగ్నిప్రవేశమును నటించి, పొగలో బాధపడుచున్న ట్లభినయించుచున్నాఁడు)

బాభ్ర—ఏమి? ఈస్వల్పవిషయమున భరతకుల మింతటితో నశింపవలసినదా? వట్టిమాటలతో నేమి ప్రయోజనము? నేనును స్వామిభక్తికిఁ దగినట్లు నడచెదను.

రాజు— [మాఱ్పడి;

చ. జ్వలన! ప్రశాంతిఁ బొందుము; ప్రశాంతిని బొందుము; ధూమ
  నిలువక మంటగుంపులను నీవిటు లేటికిఁ జేర్చెదవు మై?
  దలఁకఁ బ్రియావియోగశిఖదగ్ధుఁడఁగాక చెలంగు నన్ను నీ
  విల నిఁక నేమిచేయఁగల వీప్రళయాగ్నిశిఖాసమృద్ధిచేన్?

సాగ—ఏమీ! దుఃఖభాజన మయిననావచనముచేత నే ప్రాణేశ్వరున కీవిధావస్థ సంభవించినది! ఇక్కడనుండి నేనేమి చేయుదును! నేనును ప్రాణేశ్వరునితోడనే చనియెదను.

వసం—అమ్మా! నేను నీకు ముందుగా దారి తీసెదను.

వసు—ఏమీ! వత్సరాజు వహ్నిలోనే ప్రవేశించినాఁడు! రాజపుత్రికయొక్క విపత్తును జూచి యిక్కడనే దేహము విడుచుట నాకును యుక్తము.

బాభ్ర—హా! మహారాజా! ఏమి? నిష్కారణముగా భరత కులమునకు సంశయస్థితిని దెచ్చినావు! నేను ప్రభుభక్తికి దగినట్లు ప్రవర్తించెదను. (అని యందఱును అగ్నిప్రవేశమును నటించుచున్నారు)

రాజు—(కుడిభుజ మదరుటచూచి) ఈయవస్థలోనున్న నాకు దీనివలన నేమిఫలముకలుగును? (ముందుకుచూచి హర్షముతోడి తత్తఱపాటుతో) అదిగో వహ్నిజ్వాలలు సమీపింపఁగా సాగరిక కనఁబడుచున్నది. నేను వేగిరము వెళ్ళి యామెను కాపాడెదను.

[అప్పుడు సంకిళ్ళతో సాగరిక ప్రవేశించుచున్నది]

సాగ—(అంతటను గలయఁజూచి) నాభాగ్యముచేత నగ్ని హోత్రుఁడంతటను ప్రజ్వరిల్లుచున్నాఁడు. ఇప్పుడు నాకు దుఃఖావసానము కలుగును.

రాజు—(వేగముగాచేరఁబోయి) ఓప్రియురాలా! ఏమి? ఇప్పుడు సహితము ప్రాణము నుపేక్ష సేయుచున్నావు!

సాగ—(రాజునుజూచి తనలో) ఏమీ! నాప్రి[illegible]

మరల నాకు జీవితాశ కలుగుచున్నది! (ప్రకాశముగా) భర్తా! రక్షిం
పుము; రక్షింపుము.

రాజు—ఓసి పిఱికిదానా! భయపడకుము.

గీతపద్యము—క్షణము సహియింపు మీధూమసంచయంబు;
(ముందువంకఁజూచి) అకట! మండెడు స్తనగళితాంశుకంబు;
(నిపుణముగాఁజూచి) తలఁకెదేటికి? సంకిళ్ళు దాల్ప నేల?
వడిగ నినుఁగాతు; నన్నీవు పట్టుకొమ్ము.

(అని కంఠమును కౌఁగిలించుకొని కన్నులుమూసికొని స్పర్శ
సుఖము నభినయించుచు) ఆహా! నాసంతాపమంతయు క్షణములో
పోయినది. ఓప్రియురాలా! ఊఱడుము; ఊరడుము.

గీ. సుదతిరో! నిన్ను స్ఫుటముగాఁ జుట్టుకొనియు
నగ్నిహోత్రుఁడు నిను గాల్పఁడయ్యె నిపుడు;
తలఁచిచూడంగ నాతనితాపమునను
నీదు స్పర్శమె హరియించు నిక్కముగను.

(కన్నులు తెఱచిచూచి) ఓహో! మహాశ్చర్యము! ఈయగ్నిహోత్ర
మేమయిపోయినది? అంతఃపురముయొక్క యిప్పటియవస్థ యేమయి
నది? (వాసవదత్తను జూచి) ఏమి? ఈమె యవంతిరాజతనయా?

వాస—(సంతోషముతో రాజశరీరమును తడివి చూచుచు)
ప్రాణేశ్వరా! భాగ్యవశమున మీరు రక్షితశరీరులుగా నున్నారు.

రాజు—ఇతఁడు బాభ్రవ్యుఁడా!

బాభ్ర—మహారాజా! మీకు జయమగుఁగాక! పుణ్యవశ
మున దేవర తిన్నగా నుండుటచేత మేము మరల ప్రాణములు గల
వార మయితిమి.

రాజు—ఇతఁడు వసుభూతియా?

వసు—దేవా! అదృష్టముచేత వర్ధిల్లుచున్నావు.

రాజు—మిత్రుఁడా!

వసం—దేవరకు జయమగుఁగాక!

రాజు—(ఆలోచించి వితర్కముతో) ఇది స్వప్నమా? మతిభ్రమా? లేక యింద్రజాలమా?

వసం—మిత్రుఁడా! సందేహింపఁబనిలేదు. ఇదియింద్రజాలమే తొత్తుకొడు కాయైంద్రజాలికుఁడు వెళ్లునప్పుడు దేవరవారింకొక వినోదము నవశ్యముగాఁ జూడవలెనన్నాఁడు. అదేయిది.

రాజు—దేవీ! నీమాటలనుబట్టి సాగరికనిప్పుడీవలకుఁదీసికొని వచ్చినాఁడను.

వాస—(నవ్వి) ప్రాణేశ్వరా! నాకంతయుఁ దెలియును.

వసు—(సాగరికను జూచి రహస్యముగా) బాభ్రవ్యా! ఈమె మనరాజపుత్రికవలె నున్నది.

బాభ్ర—అమాత్యా! నాకును నాలాగుననే కనఁబడుచున్నది.

వసు—(ప్రకాశముగా రాజుతో) దేవా! ఈకన్యక యెక్కడిది?

రాజు—దేవి యెఱుఁగును.

వసు—దేవీ! ఈకన్యక యెక్కడిది?

వాస—అమాత్యా! ఈచిన్నది సముద్రమున దొరకినదని చెప్పి మంత్రియైన యౌగంధరాయణుఁడు నాకొప్పగించినాఁడు. అందుచేతనే యిది సాగరిక యనఁబడుచున్నది.

రాజు—(తనలో) ఏమి? యౌగంధరాయణుఁడు నాతోఁ గొంచెమయినను జెప్పక పోయెను! అతఁడీమెను రాణి కేలయర్పించి యుండును?

వసు—(రహస్యముగా) బాభ్రవ్యా! ఈపోలికయువంశతకుని కంఠమునందలి రత్నమాలయు నీమె సాగరమునుండి దొరకుటయు విచారింపఁగా నీమె సింహళేశ్వరపుత్రిక యయినరత్నావళియయినట్లు స్పష్టమగుచున్నది. (అని సమీపమునకు వెళ్ళి బిగ్గరగా) అమ్మా! రత్నావళీ! రాజపుత్రీ! నీవిటువంటియవస్థను పొందియున్నావా?

సాగ—(వసుభూతిని జూచి కన్నీటితో) అయ్యో! మంత్రీ! వసుభూతీ!

వసు—ఆహా! చెడితిని! నేను మందభాగ్యుఁడను. (అని భూమి మీఁద పడుచున్నాఁడు.)

సాగ—హా! మందభాగ్యురాల నయిననేను చెడితిని. హా తండ్రీ! హా తల్లీ! మీరెక్కడనున్నారు? నామాటకు మాఱుపలుకుఁడు. (అని సంతాపించుచు మూర్ఛపోవుచున్నది.)

వాస—(తొట్రుపాటుతో) బాభ్రవ్యా! ఈమె నాతోఁబుట్టిన పడుచైన రత్నావళియా?

బాభ్ర—అవును. ఈమె నీచెల్లెలే.

వాస—(రత్నావళిని కౌఁగిలించుకొని) సోదరీ! ఊఱడుము; ఊఱడుము.

రాజు—ఏమీ! గొప్పవంశమునందుఁ బుట్టినసింహళేశ్వరుఁడయినవిక్రమబాహునికూఁతురా యీమె!

వసం—(తనలో) రత్నమాలను చూచినప్పు డిటువంటిరత్నమాల సామాన్యజనుల కుండదని నేను మొట్టమొదటనే తెలిసికొన్నాఁడను.

వసు—రాజపుత్రీ! ఊఱటపొందుము. ఊఱటపొందుము

పెద్దదయినసీయప్ప నీకొఱకు దుఃఖించుచున్నది; ఆమె సాలిగనమ చేసికొమ్ము.

రత్నా—(ఊఅడిల్లి క్రిందిచూపున రాజును జూచి తనలో) నేనపరాధము చేసియున్నదానను గనుక దేవికి ముఖమును చూపఁ జాలకున్నాను. (అని యధోముఖ యగుచున్నది.)

వాస—(బాహువులుసాఁచి కన్నీటితో) రమ్ము. అతినిష్ఠుర రాలనైన నాప్రియసోదరీ! ఈలాగునవచ్చి నీస్నేహమును గనఁబఱు పుము. (అని కంఠమును కౌఁగిలించుట నటించి, రాజుతో రహస్య ముగా) ప్రాణేశ్వరా! నేను చేసినక్రూరకృత్యముచేత నాకు సిగ్గగు చున్నది. కాఁబట్టి యీమెయీబంధమును శీఘ్రముగావిడిపింపుము.

రాజు—(సంతోషముతో) దేవిచెప్పినట్లు చేసెదను. (అని సాగరికకట్లు విప్పుచున్నాఁడు.)

వాస—ప్రాణేశ్వరా! మంత్రియైన యౌగంధరాయణుఁడే నన్నింతకాలము క్రూరురాలినిగాఁ జేసినాఁడు. అతఁడు నిజము తెలి సినవాఁడయ్యును చెప్పినవాఁడు కాఁడు.

[అప్పుడు యౌగంధరాయణుఁడు ప్రవేశించు చున్నాఁడు.]

యౌగం—

ఉ. నావచనంబునం గలిగె నాథువియోగము రాణి కెంతయున్;
దేవికి సంభవించు సవతింగనుదుఃఖము; వందుచేతనే
క్ష్మావరుఁ డొందు సర్వమహి; మన్ననసేయనెవప్పు దేవి న
న్నావిధమయ్యు నాదుమెయిగ మాపెకుఁజూపఁగ లజ్జయయ్యెడున్.

అట్లు కాకపోయిన మఱి యేమి చేయుదు! నిశ్శంకముగా కార్యనిర్వ హణము చేయువాఁడు మానసీయులమొదలసహింత ఱటువంటిస్వామి

భక్తిపరితమును నెఱపనేవలయును. (చూచి) అదె మహారాజుగారు సన్నిధికి వెళ్ళెదను. (సమీపించి) దేవా! జయ మగుఁగాక! జయ మగుఁగాక! దేవరవారికి నివేదింపకుండఁ జేసిన కార్యమున కయి నన్ను క్షమింపుఁడు. (అని పాదములమీఁదఁ బడుచున్నాఁడు.)

రాజు—మాకు నివేదింపకుండ నీవే కార్యమును జేసితివి?

యౌగం—దేవరవారు పీఠమును పరిగ్రహింపుఁడు. సమస్తమును విజ్ఞాపనము చేసెదను.

[రాజుతోఁగూడ నందఱును స్వస్థానములఁ గూరుచున్నారు.]

యౌగం—దేవా! వినుఁడు. ఈమె సింహళదేశాధీశ్వరుని కొమార్తె. ఈమెను పాణిగ్రహణము చేసికొన్నవాఁడు సార్వభౌముఁడగు నని యొకసిద్ధునివలన నెఱిఁగి యాతనివచనమునందులినమ్మకము చేత నేను పలుమాఱు దేవరవారి కీమె నిమ్మని సింహళేశ్వరునిఁ బ్రార్థించినను వాసవదత్తాదేవికి మనోవ్యధ కలుగునని యాతఁడిచ్చిన వాఁడు కాఁడు.

రాజు—తరువాత నేమి జరిగినది?

యౌగం—(లజ్జతో) అప్పుడు లావణకమున దేవి కాలిపోయిన దని ప్రవాదము కలిగించి యాతనిసమ్ముఖమునకు బాభ్రవ్యునిఁ బంపినాఁడను.

రాజు—యౌగంధరాయణా! తరువాతిసంగతి మేము విన్నారము. ఏమి యాలోచించి యీమెను దేవిగారి కొప్పగించినావు?

వసం—మిత్రుఁడా! ఈతఁడు చెప్పకయే యీతనియభిప్రాయము నాకు తెలిసినది. ఈమె యంతఃపురమున నుండినచో మీ రంతఃపురమునకు వెళ్ళినప్పుడు మీకు సులభముగా కనఁబడునని,

రాజు—యౌగంధరాయణా! వసంతకుఁడు నీయభిప్రాయ మును తిన్నగా గ్రహించినాఁడా?

యౌగం—దేవరవా రన్నట్టే.

రాజు—ఐంద్రజాలికుని కృత్యముసహితము నీపనియే యని తలఁచెదను.

యౌగం—అట్లుగాకపోయినయెడల, అంతఃపురమున బంధింప బడియున్న యీయామెకు దేవరవారి సందర్శన మెట్లు కలుగును? ఈమె కనఁబడకున్న వసుభూతి యీయామె నెట్లానవాలు పట్టగలుగును? (నవ్వుచు) ఇప్పుడు సంగతి తెలిసినది గనుక, ఇఁకమీఁద చెల్లెలి విష యమయి యేమి జరగవలయునో యిప్పుడు దేవి నిర్ణయింపవలసి యున్నది.

వాస—(చిఱునవ్వుతో) అయ్యా! అమాత్యా! రత్నావళిని రాజుగారి కిమ్మని స్పష్టముగానే చెప్పరాదా?

వసం—అమ్మా! మంత్రియభిప్రాయమును సరిగానే కని పెట్టినావు.

వాస—(చేతులు సాఁచి) రమ్ము, రత్నావళీ! రమ్ము. ఇప్పుడు నాతోఁడఁబుట్టినదాన వయినందుకు తగినట్లుకమ్ము. (అని రత్నావళిని తననగలతో నలంకరించి చేయి పట్టుకొని రాజుదగ్గరకు వెళ్ళి) దేవా! ఈరత్నావళిని ప్రతిగ్రహింపుము.

రాజు—(సంతోషముతో చేతులు చాఁచి) దేవిగారి ప్రసా దము నెవరు మన్నింపకుందురు? (అని సాగరికను పరిగ్రహించు చున్నాఁడు.)

వాస—ప్రాణేశ్వరా! ఈమె బంధువులు దూరమున నున్నవారు; కాబట్టి యీమె తన బంధుబృందము నిప్పుడును దలంచ కుండునట్లుగా నీమెవిషయమున నడుచుకొమ్ము.

రాజు—దేవి యాజ్ఞాపించినట్లే నడుచుకొనెదను.

వసం—(సంతోషముతో నృత్యము చేయుచు) ఆహాహా! ఓహో! దేవరకు జయమగుంగాక! భూమండల మంతయు నిప్పుడు నాప్రియమిత్రునియొక్క హస్తగత మైనది.

వసం—రాజపుత్రీ! వాసవదత్తాదేవికి నమస్కారము చేసి గౌరవింపుము.

రత్నా—(ఆప్రకారముగా చేయుచున్నది.)

బాభ్ర—(వాసవదత్తనుజూచి) దేవీశబ్దధారణమునకు నీవే తగినదానవు.

వాస—(రత్నావళిని కౌగిలించుకొని దేవీశబ్దముచేత ప్రసాదము చూపుచున్నది.)

బాభ్ర—నేను పడ్డ శ్రమయంతయు నిప్పుడు సఫల మైనది.

యౌగం—దేవా! నేను దేవర కింకరను నేమి ప్రియముచేయ వలయునో సెలవిండు.

రాజు—ఇదిగాక యింకను బ్రియ మేమి గలదు!

ఉ. విక్రమబాహుతో నొదవె వియ్యము; రాజ్యమునుం లభించె; భూ
చక్రము చేపడం దొరకె సాగరికానతి సారభూతయై;
యాక్రియఁ జెల్లెలిం బడసి యెంతయు మోదముఁ జెందె రాణి; నీ
ర్వక్రతఁ గోసలుల్ గడుఁబరాజితులైరి; మరేమికోరుదున్!

అయినను,

పంచపాది.

గీ. వసుధ సస్యాఢ్య యగుఁగాక ! వాసవుండు
వాన లిచ్చుఁగాక! సదనుష్ఠానములకు
ద్విజులు తనియింపుదురుగాక త్రిభువనముల!
సుఖ మగునుగాక సతతంబు సుజనతతికి !
దుర్జనకఠోరభావలు దొలఁగుఁగాక !

(అందఱును నిష్క్రమించుచున్నారు.)

సంపూర్ణము.

శారదా ముద్రాక్షరశాల, రాజమండ్రి—1950.

మాళవికాగ్నిమిత్రము

ఇది

కాళిదాస ప్రణీతమైన సంస్కృతగ్రంథమునుండి

రావుబహదూర్

కందుకూరి వీరేశలింగము పంతులు గారిచే

ఆంధ్రీకరింపబడినది.

ప్రకాశకులు:

హితకారిణీసమాజము

రాజమహేంద్రవరము

1950

కాపీరైట్

మొదటి కూర్పు పీఠిక

మాళవికాగ్నిమిత్రము కథ మిక్కిలి యింపయినది. ఈనాటకము గీర్వాణకవిమండలాగ్రగణ్యుఁ డైన కాళిదాసునిచే రచియింపఁబడినది. ఇదియభిజ్ఞానశాకుంతలమును రచియించిన కాళిదాసునిచేతఁగాక మఱియొకకాళిదాసునిచేత రచియింపఁబడినదని కొందఱు చెప్పుదురుగాని యందుకు తగిననిదర్శన మేదియు లేదు. ఇందలి కథానాయకుఁ డగ్నిమిత్రుఁడు. ఇతఁడు శుంగవంశపురా జయినపుష్పమిత్రుని కుమారుఁడు. ఈపుష్పమిత్రుఁడు మొదట మగధదేశపురాజయినబృహద్రథుని సేనాధిపతిగా నుండి యతనిని చంపి, మౌర్యమంత్రిని చెఱయందుఁ బెట్టించి, ఆతనిరాజ్యము నాక్రమించుకొని విదిశానగరము తనకు రాజధానిగాచేసికొనెను. అందుచేతనే యాతనికి సేనాధిపతి యని పేరుండెను. ఇతఁడు విక్రమార్కశకమునకు పూర్వము నూటయిరువదిరెండుసంవత్సరములక్రిందట సింహాసనమునకు వచ్చెను. ఇతఁడు సింధునది సమీపమున గ్రీకుదేశస్థులతో యుద్ధము చేసి వారిని జయించెను. ఇతఁడు తనవార్ధకదశయందు తన కుమారుఁ డయినయగ్నిమిత్రునకు రాజ్య మిచ్చి తానాధ్యాత్మికవిషయమున కాలము గడుపుచుండెను. ఈకాలములో తండ్రికిని కొమారునికిని కొన్నివిషయములయందుపడకపోయెను. అగ్నిమిత్రుడు ముప్పదియాఱుసంవత్సరములు రాజ్యము చేసి మృతినొందఁగా, అనంతర మతనికొమారుఁడు వసుమిత్రుఁడు రాజ్యమునకువచ్చి యెనిమిది సంవత్సరములు పాలనము చేసెను.

ఈమాళవికాగ్నిమిత్రము నాకు మూఁడుప్రతులు లభించినవి. ఈదేశపుప్రతికిని వంగదేశపుప్రతికిని బహుస్థలములయందు భేదము కనఁబడుచున్నది. నేను దీనిని తెనిఁగించుటలో విశేషభాగము వంగదేశపుపండితుఁడయిన తారానాథ తర్కవాచస్పతి ప్రతి ననుసరించియును, అక్కడక్కడ కొన్నిస్థలములయం దీదేశపుపాఠము ననుసరించి కొన్నిమార్పులనుసహితము చేసినాను. గుణగ్రహణపారీణులు దీనియందలిదోషములను మన్నించి గుణమును గ్రహింతురుగాక!

రాజమహేంద్రవరము
ది ౧౬ ఏప్రియల్ ౧౮౮౭ సం॥ } కందుకూరి వీరేశలింగము

ఈ నాటకమునందు వచ్చు పాత్రములు.

పురుషులు.

అగ్నిమిత్రుఁడు—కథానాయకుఁడైన విదిశానగరపురాజు.

వాహతకుఁడు—మంత్రి.

గౌతముఁడు—విదూషకుఁడు.

హరదత్తుఁడు—నాట్యాచార్యుఁడు; ఇరావతి గురువు.

గణదాసుఁడు—నాట్యాచార్యుఁడు; మాళవిక గురువు

మౌద్గల్యుఁడు—కంచుకి.

వీరసేనుఁడు—ఒకసేనానాయకుఁడు; రాణితమ్ముఁడు.

ధ్రువసిద్ధి—విషవైద్యుఁడు.

యజ్ఞసేనుఁడు—విదర్భదేశపురాజు.

మాధవసేనుఁడు—మాళవిక యన్న; విదర్భదేశపురాజు.

వసుమిత్రుఁడు—అగ్నిమిత్రుని కొమారుఁడు.

పుష్పమిత్రుఁడు—అగ్నిమిత్రుని తండ్రి.

సుమతి— మాధవసేనుని మంత్రి.

సారసకుఁడు—కుబ్జుఁడు.

స్త్రీలు.

ధారణి—అగ్నిమిత్రుని పట్టపుదేవి.

ఇరావతి—అగ్నిమిత్రుని భోగభార్య.

కౌశికి(పరివ్రాజిక)—సుమతిచెల్లెలు, రాణికి ధర్మకథలు చెప్పునది.

మాళవిక—కథానాయకురాలు; మాధవసేనుని చెల్లెలు.

బకుళావళిక—మాళవిక చెలికత్తె.

నిపుణిక—ఇరావతి పనికత్తె.

చంద్రిక—ఇరావతి పనికత్తె.

జయసేన—అంతఃపుర ద్వారపాలకురాలు.

మధురిక—వనపాలకురాలు.

వసులక్ష్మి—రాజకూఁతురు.

కౌముదిక—రాణిగారి పనికత్తె.

సమాహితిక—పండితకౌశికి పనికత్తె.

రజనిక—విదర్భదేశమునుండి వచ్చిన పాటకత్తె.

జ్యోత్స్నిక—విదర్భదేశమునుండి వచ్చిన పాటకత్తె.

మాళవికాగ్నిమిత్రము

ప్రథమాంకము.

నాంది.

చ. ఎవఁడు మహేశుఁడై ఫలము లిచ్చి నతాళికిఁ దోలుదాల్చుఁడా,
నెవఁడు జితేంద్రియుండయి యతీశుఁడగున్సతి మేనఁదాల్చియుఁ,
ఎవఁ డలయిష్టమూర్తులను నేలుచు లోకము గర్వికాఁడు తా,
నవఁడు వివేక మిచ్చి హృదయంబులఁ దామసవృత్తిఁ బాచుతఁ

సూత్రధారుఁడు—అతివిస్తారము పనిలేదు. (తెరవంకఁజూచి)
అయ్యా! కొంచె మిటురమ్ము.

పారిపార్శ్వకుఁడు—(ప్రవేశించి) బావా! ఇదిగో వచ్చినాను.

సూత్ర—శ్రీకాళిదాసకృతమైన మాళవికాగ్నిమిత్ర మను
పేరుగల నాటకము నీవసంతోత్సవమునం దాడవలసిన దని యీ
సభవారిచే నేనాజ్ఞాపింపఁబడినాను. కాఁబట్టి సంగీత మారం
భింతము.

పారి—అదికూడదు. సుప్రసిద్ధు లయిన భావక సౌమిల్ల కవి
పుత్రాదులు కల్పించిన నాటకములను మాని వీరు వర్తమానకవి
కాళిదాసునికృతి నేల బహుమానించుచున్నారు?

సూత్ర—ఓవివేకీ! నీవు చెప్పినది సరికాదు. చూడు.—

గీ. సర్వమును బ్రాఁత దని యొందు సాధుగాదు
క్రొ త్తదని యు కావ్యమునకుఁ గొఱఁత రాదు

యోగ్యులు గ్రహింతు రారసి యుత్తమంబు
మూఢుఁ డన్యులనే నమ్ము బుద్ధిలేక.

పారి—అందున కీసభవారే ప్రమాణము.

సూత్ర—అట్లయిన నీవు త్వరపడుము.

గీ. అతులసేవాసమర్థురా లైనయట్టి
యల్ల ధారణిసేవకురాలి వలెనె
యేను దొలుతను శిరసావహించినట్టి
యీసభికనియోగ మొనర్ప నిచ్చగింతు.

(అని యిద్దఱును బోవుచున్నారు.)

ఇది ప్రస్తావన.

[అప్పుడు వకుళావళిక ప్రవేశించుచున్నది.]

వకు—క్రొత్తగా నేర్చుకొనుచున్న చలిక మను నాటకము నందు మాళవిక యెట్లున్నదో నాట్యాచార్యుఁడయిన గణదాసు నడిగి రమ్మని ధారణీదేవి నా కాజ్ఞ యిచ్చినది. కాఁబట్టి నేను సంగీత శాలకు వెళ్ళెదను. (అని నడచుచున్నది.)

[అంతట ఆభరణమును చేతఁబట్టుకొని రెండవచేటిక ప్రవేశించుచున్నది.]

ప్రథమ—(రెండవదానిని జూచి) ఒసీ! కౌముదికా! నీ కీ ధైర్యమేమే! నాదగ్గఱనుండియే దాఁటిపోయెదవు, నన్ను కంటఁ జూడకున్నావు.

ద్వితీయ—ఓహో! వకుళావళికా! ఇప్పుడే నేను శిల్పివద్ద నుండి తీసికొనివచ్చుచున్న దేవిగారి యీ సర్పముద్రికల ముద్దు

టుంగరమును గుఱించి యాలోచించుచు నీచేత దూషణ పడవలసిన దాన నైతిని.

వకు—(చూచి) నీదృష్టి తగినదానిమీఁదఁ బడినది! మెఱుఁగులు గ్రక్కుచున్న యీ యుంగరముచేత నీ హస్తశాఖ పుష్పించి నట్లున్నది.

కౌము—ఓసీ! నీ వెక్కడకు వెళ్ళుచున్నావు?

వకు—చెప్పినదానిని మాళవిక యెట్లు గ్రహించుచున్నదో యడుగుట కయి దేవిగారి యాజ్ఞాప్రకారముగా నాట్యాచార్యుఁడైన గణదాసునియొద్దకు వెళ్ళుచున్నాను.

కౌము—సఖీ! ఆమె యిటువంటివ్యాపారముచేత దూరస్థురాలుగా నున్నను రాజుచేత నెట్లు చూడఁబడినది?

వకు—అతఁడామెను దేవిగారిపార్శ్వమునందుఁ జిత్తరువులోఁ జూచినవాఁడు.

కౌము—ఏలాగున?

వకు—విను. దేవి చిత్రశాలకుఁబోయి, అప్పుడే శిల్పాచార్యుఁడు రంగువేసి తెచ్చిన చిత్రలేఖను జూచుచు నిలుచుండెను. ఇంతలో రాజును వచ్చెను.

కౌము—అటుతరువాత?

వకు—ఉపచారము లైనతరువాత నేకాసనమునందుఁ గూరుచుండి, రాజుగారు చిత్రఫలకమునందు పరిజనమధ్యమున రాణిగారికి సమీపముగానున్న పరిచారికను జూచి దేవిగారి నడిగిరి.

కౌము—ఏమని?

వకు—దేవికి దగ్గఱగా వ్రాయఁబడిన యపూర్వరాలయిన యీమె పేరేమని.

కౌము—సుందరరూపములమీఁద నాదరము కలుగుట యుక్తమే. తరువాత?

వకు—సదుత్తరము రాక యనాదరము కలుగఁగా రాజుగారనుమానపడి దేవిగారిని గ్రుచ్చిగ్రుచ్చి యడిగిరి. అప్పుడు కౌమార్తె యగు వసులక్ష్మి—“అయ్యా! ఈమె మాళవిక”—అని చప్పునఁ జెప్పివేసెను.

కౌము—(చిఱునవ్వు నవ్వి) ఇది బాల్యావస్థకుఁ దగియే యున్నది. తరువాత నేమిజరిగినదో చెప్పు.

వకు—మరియేమున్నది? ఇప్పుడు మాళవిక రాజుగారి దృష్టిపథమునఁ బడకుండ భద్రముగాఁ గాపాడఁబడుచున్నది.

కౌము—ఓసీ! ఇఁక నీకు నియమించినపనిమీఁద నీవు పొమ్ము నేనును దేవిగారి కీయుంగరమును దీసికొనిపోయెదను.

(అని నిష్క్రమించుచున్నది.)

వకు—(కొంచెమునడచి చూపునిగిడించి) ఇదిగో నాట్యాచార్యుఁడు సంగీతశాలనుండి బయలుదేఱి వచ్చుచున్నాఁడు. నేనిప్పుడీయన దర్శనము చేసికొనెదను. (అని నడుచుచున్నది.)

గణదాసుఁడు—(ప్రవేశించి) ఎల్లవారికిని కులవిద్య నిశ్చయముగా నాదరణీయముగానే యుండును. అయినను నాకు నాట్యవిద్యయందున్న గౌరవ మనర్థమయినదికాదు. ఎట్లగును?

చ. ఇది యమరాళికిన్ గనులకింపగు యజ్ఞమ యంద్రు మౌను, లి
య్యది ద్వివిధం బొనర్చె శివుఁ డర్ధసతీ సహితాత్మ దేహమం;
దొదవు రసంబులెల్లఁ ద్రిగుణోద్భవలోకచరిత్రలం దిటన్,
వ్వాదిఁ దనియించు నాట్య మిల నెల్లరనున్ రుచిభేదచిత్తులన్.

వకు—అయ్యా! నమస్కారము.

గణ—సుమంగళీ! దీర్ఘాయుష్యమస్తు!

వకు—చెప్పినదానిని గ్రహించుటలో శిష్యురా లయినమాళ విక మాకు విశేషా నందము కలుగఁజేయుచున్న దేమో దేవిగారు విన్నడిగిరమ్మన్నారు.

గణ—కళ్యాణీ! మాళవిక పరమనిపుణురాలనియు మేధావిని యనియు దేవిగారికి విన్నవింపుము. వేయిమాట లేటికి?

క. ఏయది భావము తెల్పెడి
యీయభినయవిషయ మామె కే నేర్పెదనో,
యాయది విశేష మగపడఁ
జేయుచు నాకెదురు నేర్పు చెలువున నుండున్.

వకు—(తనలో) ప్రజ్ఞయం దిరావతిని మించునట్లున్న దే! (ప్రకాశముగా) గురుజను లీవిధముగా సంతోషించు చున్నారుగనుక మీశిష్యురాలిప్పుడు కృతార్థురాలు.

గణ—ఇటువంటివారు లభించుట దుష్కరముగనుక, అడుగు చున్నాను. దేవిగారీమె నెక్కడనుండి రప్పించినారు?

వకు—దేవిగారికి తక్కువవర్ణమువాఁ డయిన వీరసేనుఁడను పేరుగలతోడఁ బుట్టినవాఁ డొకఁడున్నాఁడు. రాజుగారతనిని నర్మదా తీరమునందు సరిహద్దునయున్నకోట కధికారినిగా నిలిపి యున్నారు. అతఁడీచిన్నది ధారణీదేవికి వినోదము కలిగించుట కర్హురాలుగా నుండుననియెంచి తనయప్పగారికిఁ గానుకగాఁ బంపినవాఁడు.

గణ—(తనలో) రూపవిశేషమునుబట్టి చూడఁగా నాకీమె సత్కులమునందుఁ బుట్టినదిగాఁ దోఁచుచున్నది. (ప్రకాశముగా) కళ్యాణీ! నేను నిశ్చయముగాఁ బ్రసిద్ధుఁడ నగుదును.

గీ. నీరదజలంబు పయినుండి వారిరాశి
యందు శుక్తిలోఁబడి ముత్యమైనయట్లు
యవని నుత్తమపాత్రమునందుఁ బడిన
శిష్యునివిద్యయు గుణవిశేష మొందు.

వకు—అయ్యా! ఇప్పుడు మీశిష్యురా లెక్కడ నున్నది?

గణ—ఇప్పుడే పంచాంగాభినయమును నేర్పి యింక విశ్రాంతి పొందవలసినదని నేను జెప్పఁగా దిగుడుబావి కెదురుగానున్న గవాక్షములో మంచిగాలి ననుభవించుచుఁ గూరుచున్నది.

వకు—ఇఁక దేవరవారు నాకనుజ్ఞ యియ్యవలెను. ఇప్పుడ మీసంతోషమంతయు నివేదించి దేవిగారికుత్సాహము వృద్ధిపొందించెదను.

గణ—నీవు మీదేవి దర్శనమునకుఁబొమ్ము. కొంచెమవకాశముచేసికొని యిప్పుడు నేనును మాయింటికిఁ బోవుచున్నాను.

(అని యిద్దఱును నిష్క్రమించుచున్నారు)

ఇది మిశ్రవిష్కంభము.

[అప్పుడు పరిజను లందందునిలువ, వెనుకఁజేరి లేఖ చేతఁబట్టుకొని మంత్రి సేవింప, రాజు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

రాజు—(లేఖ చదువుచున్నమంత్రిని జూచి) వాహతకా! విదర్భరాజు యజ్ఞసేనుఁ డేమి తలఁచుకొన్నాఁడు?

మంత్రి—దేవా! ఆత్మవినాశము.

రాజు—ఇప్పుడు నేనాతనియుత్తర మంతయుఁ దెలియఁ గోరెదను.

మంత్రి—ఇప్పు డతఁ డీప్రత్యుత్తరము నిచ్చినవాఁడు—"మాతో సంబంధము చేయ నుద్దేశించిన మీపినతండ్రికొమారుఁ డయిన మాధవసేనుఁడు మావద్దకు రావలెనని బయలుదేఱి వచ్చుచుండఁగా దారిలో మీ యెల్లపాలించు నధికారి యతసిని ముట్టడివేసి పట్టుకొనెను. నన్ను విచారించి యాతనిని భార్యాసోదరీసహితముగా విడిచిపెట్టఁదగును" అని తమరు నాకాజ్ఞ యిచ్చుచున్నారు. ఇటువంటివిషయములో సమానవంశమునందుఁ బుట్టినరాజులలో నాచరింపఁబడు వ్యవహారము తమ రెఱుఁగనిదికాదు. కాఁబట్టియిందులోఁ దమరే మధ్యస్థులుగా నుండ నర్హులు. ఆతని తోడఁబుట్టినపడుచు ముట్టడించినప్పుడు పుట్టినసంక్షోభములోఁ దప్పిపోయినది. మనుష్యులను బంపి యామెను వెదకించెదను. మీరవశ్యముగా మాధవసేనుని నాచేత విడిపింపఁ గోరినయెడల, విడుపుధనమును వినుఁడు.

"గీ. శార్యమంత్రి యైనట్టి మామఱఁదిఁ దారు
బంధమునమండి విడిపించి పంతు రేని,
వేగ మాధవసేనుని విడుచువాఁడ
నిచటఁ జెఱసాలయందుండి యేను నవల."

రాజు—(రోషముతో) ఎట్టూ! ఆతఁడు తనతర మెఱుఁగక నాతోఁ గార్యపరివర్తనమునకు బేరమాడుచున్నాఁడుగా! వాహాతకా! స్వభావముచేతనే శత్రువైన యీవైదర్భుఁడు మనకుఁ బ్రతికూలుఁడుగాఁగూడ నగపడుచున్నాఁడు. శత్రుపక్షమువాఁడుగా నున్నయీతనిని పూర్వము సంకల్పించుకొన్న ప్రకారముగా నున్మూలనము చేయుటకొఱకు వీరసేనుని వశమున నున్న సేనాచక్రమున కాజ్ఞాపింపుము.

మంత్రి—దేవరవా రాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను.

రాజు—మరి యీవిషయమున నీయభిప్రాయమేమి!

మంత్రి—దేవరవారు సెలవిచ్చినది శాస్త్రదృష్టముగానున్నది. ఎట్లన—

"గీ. క్రొత్తగా రాజ్యభరముఁ గైకొన్నరిపుఁడు
ప్రజలలో వేరుదిగి దృఢపడఁడు గానఁ
బాఁతుకొనని క్రొత్తగ నాటుపాదపంబు
వలెనె యున్మూలనము చేయ సులభుఁ డగును."

రాజు—అట్లయిన రాజ్యతంత్రకారుల వచనము వ్యర్థము కాదు. ఈవచనము ప్రమాణము చేసికొని సేనాపతిని త్వరపెట్టుము.

మంత్రి—చిత్తము. (అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు)

[పరిజనులు తమతమ వ్యాపారములనుబట్టి రాజుచుట్టును తగిన చోట్ల నుండఁగా విదూషకుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

విదూ—"గౌతమా! ఆకస్మికముగాఁ బటమునందుఁ జూడఁ దటస్థించిన మాళవికను బ్రత్యక్షముగాఁ జూడఁగాంచు నుపాయము నివ్వు డాలోచింపుము" అని మహానుభావు లయిన రాజుగారు నా కాజ్ఞాపించి యున్నారు. నే నాప్రకారముగాఁ జేసివచ్చిన సంగతి యిప్పుడే యాతనికి నివేదించెదను. (అని నడుచుచున్నాఁడు)

రాజు—(విదూషకుని జూచి) ఇదిగో! కార్యాంతరమందలి సాయవరమంత్రి వచ్చుచున్నాఁడు!

విదూ—(దగ్గఱకుఁబోయి) మీరు వర్ధిల్లుదురుగాక!

రాజు—(తలయూఁచి) ఇక్కడఁ గూరుచుండుము.

విదూ—(కూరుచున్నాఁడు)

రాజు—నీప్రజ్ఞానేత్రమున కేదయిననుపాయము పొడకట్టినదా?

విదూ—ఇప్పుడు ప్రయోగించిన యుపాయసిద్ధి నడుగుఁడు.

రాజు—(సంతోషముతో) ఏలాగునః?

విదూ—ఈలాగున (అని చెవిలో నేకాంతముగాఁ జెప్పు చున్నాఁడు.)

రాజు—మిత్రుఁడా! మేలుమేలు. నీవు బహునిపుణముగా నారంభించినావు, కార్యసిద్ధి దుర్లభమేయయినను, ఈనీకార్యారంభ మునుబట్టి యిప్పుడయినట్టే సంభావించెదను. ఎట్లన—

గీ. సత్సహాయసంపన్నుఁడె సంఘటింపఁ
గలుగుఁ బ్రతిబంధములు గల్గు కార్యములను
కన్నుగలవాఁడు సహితము గానలేఁడు
వస్తువులఁ జీఁకటిని దీపబలము లేక.

తెరలోపల—చాలు. ఈపెద్దడంబపుమాటలు చాలు. రాజు గారిసమక్షముననే మనయిద్దఱిలో నెవ రధికులో యెవ రధములో స్పష్టము కాఁబోవు చున్నది.

రాజు—(ఆలకించి) మిత్రుఁడా! ఇదిగో నీనీతివృక్ష మప్పుడే పూఁతపట్టినట్టున్నదే!

విదూ—త్వరలోనే నీవు దానిఫలమునుం జూడఁగలవు.

[అప్పుడు కంచుకి ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

కంచు—దేవా! ప్రభువుగారి యాజ్ఞ జరిగించినాఁడ నని మంత్రి విజ్ఞాపనము చేయుచున్నాఁడు. అంతేకాక యభినయాచార్యు లైన హరదత్తగణదాసు లిరువురును బరస్పర జయకాంక్షతోఁ దమ దర్శనము నపేక్షించి రూపమును ధరించిన సాక్షాత్కోపదేవతలవలె నున్నారు.

రాజు—వారిని లోపలికి రమ్మను.

కంచు—దేవర సెలవిచ్చినట్లు చేసెదను. (అని నిష్క్రమించి వారితో మరలఁ బ్రవేశించుచున్నాఁడు.)

కంచు—ఆచార్యులారా! ఇటు. ఇటు.

గణ—(రాజును జూచి) ఓహో! రాజమహిమ దురాసదము గదా!

గీ. అపరిచితుఁడుగాఁ డితఁ డుగ్రుఁ డయినఁ గాఁడు;
భయపడెద నట్టులయ్యుఁ బార్శ్వంబుచేర
జలధివలె నీనృపుఁడు ప్రతిక్షణము నాదు
కన్నులకుఁ గ్రొత్తక్రొత్తగఁ గానిపించు.

హర—పురుషాకారమున నున్న యీ జ్యోతి మహత్తరమయినదిగదా!

ఉ. ద్వారమున న్నియుక్తపరివారము సమ్మతిమీఁదఁ జొచ్చి, ధా
త్రీరమణాంతికానుచరు క్రేవ నె చెంతకుఁ బోవుచుండియున్
మేరకుమీఱి దృష్టి మిఱుమిట్లిటు గొల్పెడి రాజతేజముఁ
జేరి మరల్పఁగాఁబడిన చెల్వు వహించితి మాట లేటికిన్.

కంచు—ఇదె ప్రభువువారు, మీరు సన్నిధానమునకుఁ బొండు.

ఉభయులు—(దగ్గఱకుఁ బోయి) దేవా! విజయోస్తు!

రాజు—మీకు స్వాగతము. (పరిజనులను జూచి) వీరికిఁ బీఠములను బెట్టుఁడు.

[ఇద్దఱును పరిజనులు తెచ్చిన పీఠములమీఁద గూరుచున్నారు.]

రాజు—ఇదియేమి! శిష్యురాండ్రకు విద్యోపదేశము చేయవలసిన కాలమునం దాచార్యులిరువురు నొక్కసారిగా నిక్కడకు విజయముచేసినారు?

గణ—దేవా! చిత్తగింపుము. నేను సద్గురుముఖమున నభినయవిద్యను జక్కఁగా నభ్యసించినాఁడను. దేవరవారు నాకు నాట్యా

భినయాధికారమును దయచేసినారు. దేవిగారును నన్నాదరించు చున్నారు.

రాజు——ఇది మాకుఁ దెలియును. అపయు నేమి?

గణ——అట్టి నన్నీహరదత్తుఁడు పెద్దమనుష్యులయెదుట "నీవు నా కాలిధూళికైనను సమానుఁడవుగావు" అనియాక్షేపించినాఁడు.

హర——దేవా! "నాకును నీకును సముద్రమునకును బిల్లకాలువకునుగల తారతమ్యమున్నది" అని యితఁడే నన్ను మొట్టమొదట దూషించినవాఁడు. కాఁబట్టి యిక్కడఁ దమరే యీయనను నన్నును శాస్త్రమునందును బ్రయోగమునందును బరీక్ష చేయుఁడు. దేవరవారే మాయుభయుల విశేషజ్ఞ వివాదమును నిర్ణయింపఁ దగినవారు.

విదూ——ఈప్రతిజ్ఞ చక్కఁగా నున్నది.

గణ——ఈసంకల్ప ముత్తమ మైనది. దేవరవారు సావధానముగా వినవలయును.

రాజు——కొంచెము తాళుము. ఇక్కడఁ బక్షపాతము జరిగినట్లు దేవి యెంచుకొనును. కాఁబట్టి పండితకౌశికీసహితురా లయిన యామెసమక్షమునందే యీ వ్యవహారము తీర్పవలెను.

విదూ——దేవరవారు సెలవిచ్చినది దివ్యముగానున్నది.

ఆచార్యులు——దేవరవారిచ్చవచ్చినట్లు చేయవచ్చును.

రాజు——(కంచుకిని జూచి) మౌద్గల్యా! ఈప్రస్తావనను విన్నవించి పండితకౌశికీ సహితముగా దేవిగారిని బిలుచుకొని రమ్ము.

కంచు——దేవరవారియాజ్ఞ చొప్పునఁ జేసెదను.

[అని నిష్క్రమించి సపరివ్రాజికయైన దేవితో మరల ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

కంచు——అమ్మా! ఇటు, ఇటు.

ధార—(పరివ్రాజికనుజూచి) అమ్మా! ఈహరదత్తగణదా
సుల కలహవిషయమున మీ కేమి తోఁచుచున్నది?

పరివ్రా—నీపక్షమున కపజయము కలుగునని శంకింపకుము.
గణదాసుఁడు ప్రతివాదికిఁ దీసిపోవువాఁడు కాఁడు.

ధార—అది యట్టిదే యయినను, రాజు చేకొనినవాఁడగుట
చేత హరదత్తున కాధిక్యము హెచ్చును.

పరివ్రా—అమ్మా! నీవును రాజ్ఞీశబ్దమున కర్హురాలవై
యున్నమాట చిత్తమందుంచుకొమ్ము.

గీ. భాస్కరపరిగ్రహతఁ జేసి పావకుండు
తాను మహనీయభాసురత్వంబు గన్న,
వలనిశాపరిగ్రహణమువలన శశియు
మహిమఁ గాంచఁడె యెల్లెడ మహిని దాను?

విదూ—చూడు! చూడు! సహచారిణియైన పండితకౌశికిని
ముందుంచుకొని ధారణీదేవి వచ్చుచున్నది.

రాజు—ఆమెను జూచుచున్నాఁడను.

క. యతివేషయైనకౌశికి
యతులగతిం జేయు మంగళాలంకృతఁగా,
నతి యాధ్యాత్మికవిద్యా
యుతయైన త్రయీస్వరూపయో యన నలరున్.

పరి—(దగ్గఱకువచ్చి) దేవా! విజయోస్తు!
రాజు—అమ్మా! నమస్కారము.

పరి—గీ. వరమహాసారసుప్రసవత్వ మొంది
లలి సమానత్వమును యలరునట్టి
ధారణీభూతసంతానధారిణులకు
వత్సరశతంబు భర్తవై వఱలు మీవు.

ధార—ప్రాణేశ్వరా! మీకు శుభమగుంగాక!

రాజు—దేవికి స్వాగతము. (పరివ్రాజికనుజూచి) అమ్మా! పీఠమును స్వీకరింపుము.

(అందఱును గూరుచున్నారు)

రాజు—అమ్మా! పరస్పరవిజ్ఞానవిషయమున ఘర్షణపడు చున్న యీహరదత్తగణదాసులను మీరిప్పుడు పరీక్షచేయవలెను.

పరి—(చిఱునవ్వు నవ్వి) ఈపరిహాసము చాలును. పట్టణ మొద్దనుండఁగా, పల్లెయందా రత్నపరీక్ష!

రాజు—అట్లుకాదు. నీవు పండితకౌశికివిగదా? నేనును దేవియుఁగూడ నిందుఁ బక్షపాతులము.

ఆచార్యులు—దేవరవారు సెలవిచ్చినది బాగుగ నున్నది. మధ్యస్థురాలయిన యీమెయే మాగుణదోష నిర్ణయమును చేయుట కర్హురాలు.

రాజు—అందుచేతనే యీవివాద మీమెయే విమర్శింప నారంభింపవలెను.

పరి—దేవా! నాట్యశాస్త్రమునం దాటప్రధానము. కేవల వాగ్వ్యవహారముచేత నేమిప్రయోజనము? ఇందు దేవిగారియభిప్రాయ మేమో!

ధార—నాయభిప్రాయ మడిగితిరా, మొదలవీరిద్దఱివివాదమే నాకు రుచింపకున్నది.

గణ—దేవీ! విద్యయందు సమానుఁడని నాకవమానము వచ్చునట్లు చేయుట నీకు ధర్మముకాదు. నన్ననుగ్రహింపవలెను.

విదూ—అమ్మా! ఈకుక్షింభరుల సంవాదమును వింటిమి. వీరికి జీతము లిచ్చి వృథాగాఁ గూరుచుండఁబెట్టనేల?

ధార—నీవు కలహప్రియుఁడవుగా నున్నావే.

విదూ—అమ్మా! అట్లుకాదు, రెండు మదపుటేనుఁగు లన్యోన్య కలహప్రియము లయినప్పుడు వానిలో నేదో యొకటి పరాజయము పొందక శాంతి యెట్లుకలుగును?

రాజు—అమ్మా! మీ రుభయులయొక్క నాట్యకౌశలము నీవఱకే చూచియున్నవారుకదా?

పరి—అవును. చూచినదానను.

రాజు—అట్లయిన వీరిప్పుడంతకంటె నధికముగాఁ దెలుపఁ గలదేమున్నది?

పరి—నేను నదే చెప్పఁదలంచి యున్నాను.

ఉ. కొందఱు విద్య నన్యులకుఁ గోవిదులయ్యును నేర్పలే రిలన్;
గొందఱు బోధసేయుదురు గొప్పగఁగొంచెము తామునేర్చియున్
బొందుగ రెండిటం దెలివిఁ బొంది వెలింగెడుబుద్ధిశాలులే
యెందును నగ్రగణ్యుఁ లని యెన్నికఁగాంతురు శిక్షకాళిలోన్.

విదూ—పూజ్యురాలయిన యీమెవాక్యము విన్నారుకదా? దాని పండితార్థమిది—వీరు నేర్పినది చూచుటవలననిర్ణయింపవలెనని,

హర—నా కిది పరమసమ్మతము.

గణ—దేవా! అలాగున జరిగింపవలెను.

దేవి—మందమతియైన శిష్యురా లుపదేశించినది తిన్నగా గ్రహింపనియెడల, అదియు గురువుదోషమేనా?

రాజు—దేవీ! అవునది యట్టిదే. చెప్పినది తెలిసికోలేనిదానిని స్వీకరించుటలోఁగూడ బుద్ధివైభవము వెల్లడియగును.

దేవి—(తనలో) ఇప్పుడేమిచేయుదును! (గణదాసునిజూచి ప్రకాశముగా) నాప్రాణేశ్వరుని కుత్సాహకరమైన యీమనోరథ పరిపూర్తి యింతటితోఁ జాలును. ఇఁక నిరర్థక ప్రయత్నమును మానుఁడు.

విదూ—దేవిగారు సెలవిచ్చినది బాగున్నది. ఓగణదాసా! సంగీతాచార్యత్వము పొంది సరస్వతికి నైవేద్యముపెట్టు మోదకములను భక్షించుచుఁ గూరుచుండెదు నీకీపరాభవకరమయిన శుష్కకలహముతో నేమి ప్రయోజనమయ్యా!

గణ—సత్యముగా దేవిగారివాక్యమున కదేయర్థము. సమయోచితమయిన యీవాక్యమును వినుఁడు—

గీ. పడసితిని గొల్వు నేనని వాదమునకు
జడిసి యొరుదూషణము నోర్చి చదువు నొక్క
జీవనోపాయముగనె తాఁ జేసికొనెడు
వాఁడు జ్ఞానవిక్రయుఁ డగువణిజుఁ డగును.

దేవి—శిష్యురాలు మీవద్ద విద్యనారంభించియెంతో కాలము కాలేదు. తిన్నఁగా మనసునఁ బట్టనివిద్య పరీక్షయిచ్చుట యనర్థదాయకము.

గణ—ఎంతో కాలము కాలేదు గనుకనే నేను నింత నిర్బంధపడుచున్నాను.

దేవి—అట్లయిన నిఱువురును మీయుపదేశమును బూజ్యురాలైన యీమెకే కనఁబఱుపుఁడు.

పరి—దేవీ! అది న్యాయముకాదు. సర్వజ్ఞునకైనను నొంట
రిగా నుండి న్యాయము తీర్చుట యుక్తముకాదు.

దేవి—(జనాంతికముగా) ఓ తెలియనిదానా! పరివ్రాజికా! మేలుకొని యున్నను నన్నునిద్రపోవుచున్నదానివలెఁ జేయుచున్నావు!

(అని యసూయతో రాజునుండి ముఖము త్రిప్పుకొనుచున్నది)

రాజు—(దేవిని బరివ్రాజికకుఁ జూపుచున్నాఁడు)

పరి—గీ. చంద్రవదనరో! నీవు నిష్కారణముగ
విముఖ వయ్యెద వేటికి విభునినుండి?
పతుల కయి నెంతప్రభుతను బడసి యున్న
హేతువున్న నె కోపింతు రిలను సతులు.

విదూ—అమ్మా! హేతు వున్నది. స్వపక్షమువారిని రక్షింప వలయును. (గణదాసునివంకఁ జూచి) ఓయీ! అదృష్టశాలివి గనుక దేవిగారికోపవ్యాజముచేత నీవిప్పుడు బ్రతికిపోయినావు. తామెంత మంచిశిక్ష పొందినవా రయినను దమవిద్యఁ జూపవలసివచ్చినప్పు డందఱును జంకుపడుదురు.

గణ—దేవీ! వినుము. ఈ విధముగా నితఁ డెంచుకొను చున్నాఁడు. అందుచేత నిప్పుడు—

గీ. నేను జెప్పినవిద్యను గానిపింపఁ
దలఁచి యున్నాఁడ నీవివాదంబునందు,
నందు కీవనుమతి యియ్యకుందు వేని.
విడువఁబడినాఁడ నీచేత వెలఁది నేఁడు.

(అని పీఠమునుండి లేవఁబోవుచున్నాఁడు)

దేవి—(తనలో) ఇఁక నేమిగతి? (ప్రకాశముగా) గురువులే శిష్యజనులమీఁద సర్వాధికారులు.

గణ—దీర్ఘాయుష్మంతురాలవుకమ్మా. ఇది వ్యాజ మన్నశంక యింతటితోఁ జాలును. (రాజును జూచి) దేవిగారనుజ్ఞ యిచ్చినారు. కాఁబట్టి యేయభినయరూపమునందు విద్య కనఁబఱుపవలయునో దేవర యాజ్ఞాపించవలెను.

రాజు—ఈమె సెలవిచ్చినదానియందు.

పరి—దేవిగారిమనసులో నేమో యున్నది. అందుచేత నేను శంకించుచున్నాను.

దేవి—శంకవదలి పలుకవచ్చును. నా పరిజనముమీఁదను ప్రభువుగారి కధికార మున్నది.

రాజు—నాకని చెప్పు.

దేవి—అమ్మా! ఇప్పుడు చెప్పు.

పరి—దేవా! శర్మిష్ఠచేత రచియింపఁబడి పాదచతుష్టయ సహిత మయినచలిక మను నాటక మభినయించుట కష్టమని చెప్పుచున్నారు. ఆయొక్కదానినె యుద్దతిచేతను ప్రయోగించి మాత్రము. దాని వలననే వీరి యుపదేశతారతమ్యమును దెలిసికోవచ్చును.

ఆచార్యులు—అమ్మగా రాజ్ఞాపించునట్లు చేయుదుము.

విదూ—అట్లయిన మీరిరువురును నాటకశాలయందు సంగీత రచనచేసిరాజుగారియొద్దకు దూత నంపుఁడు. అట్లుకానియెడల మద్దెల చప్పుడే మమ్ము లేవఁదీసికొని వచ్చును.

హర—ఆలాగే. (అని లేచుచున్నాఁడు.)

గణ—(ధారిణివంకఁ జూచుచున్నాఁడు.)

దేవి—(గణదాసునిజూచి) అయ్యా! మీకు విజయము కలుగునుగాక! నేనెప్పుడును మీకు మేలు కోరుదాననే సుమా!

(ఆచార్యులు లేచుచున్నారు.)

పరి—కొంచెము ఇటు రండు.

ఆచా—(దగ్గఱకుంబోయి) ఇదిగో వచ్చినారము.

పరి—తారతమ్యనిర్ణయాధికారము పొందితిని గనుకం జెప్పు చున్నాను. అన్ని యవయవముల సౌష్ఠవమును చక్కంగాం గనంబడుట కై యలంకారము విశేషముగాం జేయుక పాత్రలను దీసికొని రండు.

ఇద్దఱు—ఈసంగతి తమరు మాకు బోధింప నక్కఱలేదు.

(అని నిష్క్రమించు చున్నారు.)

దేవి—(రాజునుజూచి) ఇటువంటి నేర్పు తమరు రాజకార్య ములయందుం బ్రయోగించినయెడల, ఎంతో మేలు గలుగును.

రాజు—న న్నన్యథా భావింపకుము. ఓ మనోనాయికా! ఇది నేను పన్నినది కాదుగదా ? సమానవిద్యగలవారు కీర్తికొఱ కొకరినొకరు తప్పులు పట్టుకొనుట సాధారణమే.

[నేపథ్యమునందు మృదంగధ్వని వినంబడంగా నందఱు నాలకించుచున్నారు.]

పరి—ఆహా! సంగీతమారంభ మయినది.

గీ. మేఘగర్జనశంకచే మెడలనెత్తి
మద్దెలరవంబుతోడ నెమళ్లుకూయ
మధురముగ బర్హిణాంగనల్ మలసిచేయు
మధ్యమస్వర మలరించె మనుల నిపుడు.

రాజు—దేవీ! మనమక్కడ సభికులమగుదము రమ్ము.

దేవి—(తనలో) ఆహా! ఏమిప్రాణనాయకుని యవినయము!

(అందఱును లేచుచున్నారు.)

విదూ—(రహస్యముగా) ఓయీ! ధీరత్వముతో నడువుము. ధారిణీదేవి మతిసొకవిధముగా భావించుకొనును.

రాజు—గీ. ధైర్యము వహించియున్నను దగఁగ నన్నుఁ
గర్వముఁ ద్వరపెట్టుచున్న దీమురజరవము
సిద్ధిపథమున నడచుచుఁ జెలఁగునట్టి
స్వమనోరథశబ్దంబు చందమునను.

(అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు)

ద్వితీయాంకము

రంగము — సంగీతశాల

[అప్పుడు పీఠముమీఁదఁ గూరుచుండి మిత్రునితోఁ గూడ రాజును, ధారిణియుఁ, పరివ్రాజికయు, అర్హాపరివారమును ప్రవేశించుచున్నారు]

రాజు—అమాత్యా! పూజ్యులయిన యాచార్యులిరువురిలో నెవ్వరి యుపదేశనైపుణ్యమును ముందుగాఁ జూతము?

పరి—పాండిత్యప్రభావముచేత నిద్దఱును సమానులే యయినను, వయోవృద్ధగుటవలన గణదాసుని నేముందుగా గౌరవింపఁదగును.

రాజు—అట్లయిన, మౌద్గల్యా! ఆపూజ్యుల కీసంగతి తెలిపి, నీవు నీ పనిమీఁదఁ బొమ్ము.

కంచు—దేవరవా రాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను.

(అని పోవుచున్నాఁడు)

గణ—(ప్రవేశించి) దేవా! మధ్యలయముగలిగి శర్మిష్ఠచేత జేయఁబడిన చలికనాటకములో నాలుగుపాదములు గల కృతియొకటి కలదు. దేవరవారు దాని ప్రయోగ మేకాగ్రచిత్తతతోఁ జిత్తగింపఁదగును.

రాజు—ఆచార్యా! మేము మిక్కిలి యనుగ్రహీతుల మయి యున్నాము. పాత్రములను దీసికొని రమ్ము.

(గణదాసుఁడు నిష్క్రమించుచున్నాఁడు)

రాజు—(జనాంతికముగా) మిత్రుఁడా!

గీ. అల యలంకారమందిరమందు నున్న
కన్నెదర్శింపఁగోరి నాకన్నుదోయి
క్షణముఁ గాలవిలంబము సైఁపలేక
తెరనుదీయంగ నుంకించుకరణి నుండె.

విదూ—(రహస్యముగా) నీయభీప్సితమూర్తి విశేషము దృష్టి పథమునఁ బడఁబోవుచున్నది. కనుక నీవిప్పు డప్రమత్తుఁడ వయి యుండవలయును.

[తెర తొలఁగించి
అప్పుడు తన యంగసౌష్ఠవమును జూచుచున్న యాచార్యునితో మాళవిక ప్రవేశించుచున్నది]

విదూ—దేవా! చూడుము. పరాధీనురా లయి యున్నను, ఆమె సౌందర్యమునకుఁ గొఱఁత యేమియు లేక యున్నదిగదా!

రాజు—(రహస్యముగా) మిత్రుఁడా!

గీ. చిత్రపటమున నాఁడు వీక్షించినప్పు
డట్టి సొగసుండదని సంశయంబు వొడమె
నేఁడు ప్రత్యక్షముగ నీమెఁ జూడ నింక
శిల్పి యప్రౌఢుఁడంచుఁ దోఁచెడిని మదికి.

గణ—బిడ్డా! భయము విడిచి స్వస్థచిత్తురాలవు కమ్ము.

రాజు—(తనలో) ఓహో! ఈరూపము సర్వావస్థలయందును నిర్దోషముగా నున్నది!

సీ. నిడువాలుఁగన్నులఁ గడునొప్పి వదనంబు
శరదిందు కాంతిని జానుమీఱు
అంసభాగంబుల నందంబుగా వంగి
బాహువు లెంతయు బాగుమీఱు
ఘనమైననిక్కఁ జన్గవచేత వక్షంబు
పార్శ్వమం దడఁగినభాతి మీఱు
మధ్యప్రదేశంబు మానుగఁ బిడికిటఁ
బట్టంగఁదగియుండి వన్నెమీఱు
జఘన మెంతయు నమితమై పాటిమీఱు
వంపులై యొప్పు నంగుళు ల్పాదములను
హృదయమున నర్తనాచార్యుఁ డిట్టులుండ
నభిలషించునో యట్లుండె నంగగరిమ.

మాళ—(ఉపగానముచేసి, చతుష్పాదగీతమును బాడుచున్నది)

* చ. హృదయమ! దుర్లభుండు ప్రియుఁడీయన పైనిఁక నాశమానుమీ;
యదరెదు వామనేత్ర మహహా యిపుడేమొకో నాకువింతగా;
నొదవెదు నెట్లు భ్రమ్మఁబనయో చిరదర్శితు నీయనం గనన్?
నదయుతఁ బ్రేమచేఁ బరవశాత్మగ నన్ను నెఱుంగు నాయకా!
(అని రసోచితముగా నభినయించుచున్నది)

(మాళవిక జంకి నిలుచున్నది)

---

* ఘంటారాగము—ఆదితాళము.

పల్లవి—ఏలవలచితి వయ్యారో! యేలాగుదరియింతు నయ్యయ్యో!
అనుపల్లవి—ఈలాగౌట తెలియనైతి* నిలవయి వెతలపాలయితి.
౧. మనస! నీవు కోరుకొన్నట్టి* మానుజుఁ డెంతో దుర్లభుఁడు సుమ్మీ.
శశక, నీవు నామీఁది* కటాప మానుము నేఁడు...ఏలవలచితి

విదూ.—(రహస్యముగా) ఓహో! మిత్రుఁడా! ఈమె యీ నాలవపాదార్థము నభినయించుమిష పెట్టి తన్ను నీకర్పించుకొనుచున్నట్టుగా నున్నది!

రాజు—సఖుఁడా! మాయిరువుర హృదయములు నట్లేయున్నవి.

చ. అయమ 'ప్రేమచే వివశురాలనుగా నిదె నన్నుఁ బ్రోవుము మో
నాయక' యన్నవాక్యమును నాకడ సాభినయంబుగాఁగఁ దా
నీయెడఁ బాడుచో సరస నీవల ధారణియుంట నొక్కఁడే
ప్రాయము నేఁడుమిషఁ బ్రార్థనచేసెను నన్ను కూరిమిన్.

[మాళవిక గీతము పాడినతరువాత వెనుకకుఁ బోఁబోవుచున్నది]

విదూ.—అమ్మా! పోకనిలువుము. నీవాటయందొక క్రమము మఱచిపోతివి. నేను దానినిప్పుడే నీకుఁ దెలిపెదను.

గణ.—బిడ్డా! నే నుపదేశించిన విద్యయందు లోపముండదని కనఁబఱుతువుగాని క్షణమాత్రము నిలువుము.

రాజు—(తనలో) ఆహా! ఈమెరూపము సర్వావస్థలయందును వింతసోయగమును నింపుచున్నది. ఎట్లన,

మ. వలయంబుల్ మణిబంధమంటఁ గటినొప్పించేర్చి డాకేలు, ని
శ్చలతన్ రెండవకేలు వాల్చి దిగువన్ శ్యామాలతంబోలఁగా,

౨. ఎడమకన్న దేమోకాని* యిప్పుడేఁ తో తనయంత,
వడిగ నదరఁజొచ్చె నిదిగ* బాగయ్యె మే ౦మేలహహా...ఏలవలచితి.

౩. ఇన్నినాళ్లకిందు నాకు* నిటులు లభించిన నరనాథుఁ
గన్నులారఁజూడనైతి* క్రమ్మఱంగఁ గలుగునె?...ఏలవలచితి,

౪. అవుర నీవెతెలిసికొమ్మ* యను నీవయి ప్రేమచే
వివశురాలనంచు నన్ను* వేవేగ సదయఁ బూని...ఏలవలచితి,

నలరుస్మీటుచు నేలచూపులను బాదాంగుష్ఠమాత్రంబునన్
నిలుచున్నప్పుడె నృత్యకాలమునకంటెం జెల్వ చెల్వొందెడున్.

దేవి—ఈయాచార్యులు గౌతముని మాటను సహితము పాటిగాఁ బట్టుచున్నారుగదా!

గణ—దేవీ! అట్లనఁగూడదు. రాజవిశ్వాసమువలన గౌతమునికి సూక్ష్మదర్శిత్వము కలుగుచున్నది. చూడుము—

గీ. చిల్లగింజలపొడితోడఁ జేరుకతనఁ
గల్మషజలంబు స్వచ్ఛతఁ గాంచునట్లు
పండితులతోడి సహవాసబలముచేత
మందుఁడైనను గడు బుద్ధిమంతుఁ డగును.

(విదూషకునిజూచి) మీ యభిప్రాయమును వినఁగోరుచున్నాము.

విదూ—(గణదాసునిజూచి) ముందుగాఁ బండితకౌశికి నడుగుఁడు. నేను గనిపెట్టిన క్రమభంగమును దరువాతఁ జెప్పెదను.

గణ—అమ్మా! గుణమునుగాని దోషమునుగాని నీవుకనిపెట్టినది సెలవిమ్ము.

పరి—నేను జూచినంతవఱకు సర్వమును నిర్దుష్టముగానున్నది. ఎందుచేతనన—

చ. పలుకులయర్థ మంగముల బాగుగఁ గన్పఱుపంబడెన్; రసం
బుల లయతోడ నైక్యమునుబొందెఁ బదంబులుపెట్టురీతి; యిం
పలరను గొంచెమై మృదుకరాభినయంబు వరానువృత్తులన్;
వెలసె మనోహరంబగుచు వింతగ భాగము రాగబద్ధమై.

గణ—దేవరవా రెట్లుభావించుచున్నారు!

రాజు—మాకు స్వపక్షమువారియెడఁ గలయభిమానము తగ్గిపోయినది.

గణ — నే నిప్పుడు నర్తనాచార్యుఁడ నయినాను.

గీ. జగతి నిప్పటి పాత్రులౌ సాధుజనులె
శిక్షకునివిద్యశుద్ధత చెప్పఁగలరు;
వహ్నియందును బంగారువలెన మీదు
సన్నిధిని వన్నెకెక్కె మా చదువుకూడ.

దేవి — అయ్యా! మీరదృష్టవంతులు. ఈపరీక్షకులచేత మెప్పు పొందినారు.

గణ — దేవీ! మీయనుగ్రహమే నావృద్ధికి హేతువు. (విదూషకునిఁ జూచి) గౌతమా! నీమనస్సులో నున్నదేమో యిప్పుడు చెప్పుము.

విదూ — ప్రథమోపదేశ దర్శనసమయము నందు ముందుగా బ్రాహ్మణపూజ చేయవలెను. మీ రాపూజను మఱచిపోయినారు.

పరి — ఓహో! ఇది ప్రయోగములోపలిప్రశ్నగదా! (అందఱును నవ్వుచున్నారు. మాళవికయుఁ చిఱునవ్వు నవ్వుచున్నది.)

రాజు — (తనలో) కన్నులు గలిగినందునకుఁ జూడవలసినసారము జూడఁగాంచితిని! ఎట్లన —

గీ. పల్వరుస యింత కానంగఁబడఁగ మంద
హాస మొనరించు నీవిశాలాక్షి మోము
కేసరంబు లొక్కింత లక్షింప నయిన
కమలమునుబోలి యందమై కానిపించు.

గణ — ఓదొడ్డబ్రాహ్మణుఁడా! ఇదివరీక్ష కాని యాట కాదు గదా! అటయే యయినపక్షమున, బూజార్హుఁడ వయినని న్నుఁ బూజింపకుందుమా!

విదూ — నేను నిశ్చయముగా నీరు త్రాగవలె నన్నయాశతో

వట్టియుఱుములు గలయాకాశమును గనిపెట్టుకొని యున్న చాతకపక్షి వయినాను.

పరి—ఆలాగుననే యయినావు.

విదూ—అట్లయినఁ బండితుల సంతోషమువలన లాభము పొందవలెనని నమ్మియున్న నావంటివారు కేవల మూఢులు. పూజ్యురాలయిన యీపరివ్రాజిక మెచ్చినది గనుక నేనీమునకు బహుమాన మిచ్చెదను. (అని రాజుచేతినుండి బంగారుమురుగును దీయుచున్నాఁడు.)

దేవి—నిలువుము. రెండవవారి గుణ తారతమ్యముకూడఁ దెలియకమునుపే నీ వీయాభరణ మేల యిచ్చెదవు?

విదూ—ఇది మఱియొకరిసొత్తు గనుక.

దేవి—(ఆచార్యునివంకఁ జూచి) అయ్యా! గుణదాసా! మీ శిష్యురాలు విద్య కనఁబఱుచుట యయినదిగదా?

గణ—బిడ్డా! మన మింక వెళ్ళుదమురా. (ఆచార్యునితోఁ గూడ మాళవిక పోవుచున్నది.)

విదూ—(రహస్యముగా) దేవర సేవచేయుటలో నాబుద్ధి వైభవ మింతే.

రాజు—'ఇంతే' యన్నమాట చాలింపు.

గీ. ఆమె తెరచాటునను మఱుం గగుట నాదు
కనులకును భాగ్య మస్తమించినవిధంబు
హృదయమున కుత్సవసమాప్తి యొదవినట్లు
హర్షమునకు ద్వారము మూసినట్లుఁ దోఁచు.

విదూ—(రహస్యముగా) మేలు! దరిద్రాతురునివలె వైద్యునినే యౌషధము చేసి పెట్టు మనుచున్నావు!

[హరదత్తుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

హర—దేవా! ఇప్పుడు నాయొక్క విద్యోపదేశమును జిత్తగించుట కనుగ్రహింపుఁడు.

రాజు—(తనలో) నేను జూడఁగోరినది సమాప్తమయినది. (దాక్షిణ్యము కనఁబఱచుచుఁ బ్రకాశముగా) మేము చూడ వేడుక గలవార మయియే యున్నాము.

హర—నేను ధన్యుఁడ నయినాను.

[తెరలో వైతాళికుఁడు.]

దేవా! జయ మగుఁగాక! జయ మగుఁగాక! మధ్యాహ్న మగుచున్నది. అందుచేత నే—

ఉ. అంచలు కన్నుమూసికొను నంబుజపత్రమునీడ డిగ్గియున్,
మించిన వేఁడిఁ, జేర నవె మేడల చూరులు పావురంబులున్,
కాంచి నెమళ్లుపోయెడు దగన్ జలయంత్రము చేర నీటికై,
మించెఁ బ్రతాపపూర్ణుఁడయి మీవలె నే రవియు న్నృపాలకా.

విదూ—అయ్యో! అయ్యో! మాకు భోజనవేళ యయినది. వేళ తప్పినయెడలఁ బ్రభువువారికి జబ్బుచేయునని వైద్యులు చెప్పుచున్నారు. హరదత్తా! నీ వేమి చెప్పెదవు?

హర—ఇప్పుడు నాకేమి చెప్పుటకును నవకాశము లేదు.

రాజు—(హరదత్తునివంకఁ జూచి) అట్లయిన మీయుపదేశమును రేపు చూపవచ్చును. ఇప్పటికిఁ జాలింపుఁడు.

హర—దేవరవా రాజ్ఞ యిచ్చినట్లు చేసెదను.

(అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

దేవి—దేవరవారు మాధ్యాహ్నికకృత్యములనుదీర్పవలెను.

విదూ—దేవీ! అన్నపానములు నేఁడు త్వరపెట్టి విశేషముగా జేయింపుము.

పరి—(లేచి) మీకు శుభ మగుఁగాక! (అని దేవితోఁగూడ పోవుచున్నది.)

విదూ—ఓహో! కేవల రూపమునందే కాక నాట్యమునందుఁ గూడ మాళవిక యసమానురాలుగా నున్నదే!

రాజు—మిత్రుఁడా!

గీ. విద్యచేతన సౌందర్యవిభవమునను
ధాత యిట్టియవ్యాజసుందరిని జేసి
విషముపూసినబాణంబు వేఱొకండు
పంచబాణున కిపుడు కల్పించెఁ దాను.

పలుపలుకు లేల? నేను నీవారయవలసినవాఁడ నయినాను.

విదూ—నేనును నీ కారయవలసినవాఁడ నయినాను. అంగడి లోని మంగలము వలె నిశ్చయముగా నాకడుపు మండుకొని పోవుచున్నది.

రాజు—అందుకు సందేహములేదు. నీవు మిత్రకార్యము నందుఁ ద్వరపడవలెను.

విదూ—నేను కృతనిశ్చయుఁడ నయినాను. కాని, మేఘములచాటున నున్న వెన్నెలవలెనే పరాధీనురాలయిన మాళవిక దర్శనమే శీఘ్రసాధ్యము కాదు. నీవో కటికివానిసమీపమున నున్న మాంసమునందత్యాశ గలిగి చేర భయపడుచున్న గృధ్రము వలె నున్నావు. అత్యాతురునివలెఁ గార్యసిద్ధిఁ వేఁడుచున్న నిన్నుఁ జూడఁగా నాకు వేడు కగుచున్నది.

రాజు—నే నాతురుఁడను గాక యెట్లుండ గలను!

క. అంతఃపురమునఁ గలిగిన
యింతుల వ్యాపారములకు నెద విముఖంబై
యెంతయు నీనుండరిపయి
సంతతసుస్నేహమునకు స్థానంబయ్యెన్.

(అని యందఱును నిష్క్రమించుచున్నారు.)

తృతీయాంకము

[అప్పుడు పరివ్రాజికయొక్క పరిచారికయైన సమాహితిక ప్రవేశించు చున్నది.]

సమా — "సమాహితికా! నీవు పోయి రాజుగారి తోఁటలో నిమ్మపం డొకటి తీసికొనిరమ్ము." అని పూజ్యురా లయిన పరివ్రాజిక నా కాజ్ఞాపించినది. అందుచేత నే యుద్యానవనపాలకురా లయిన మధురికను వెదకఁబోయెదను. (కొంచెము నడిచి చూచి) అదిగో కాంచనాశోకమును జూచుచు మధురిక నిలుచున్నది. దానివద్దకుఁ బోయి కుశలవార్త యడిగెదను.

[అప్పు డుద్యానవన పాలకురాలయిన మధురిక ప్రవేశించుచున్నది.]

సమా — (సమీపించి) సఖీ! ఉద్యానవనవ్యాపారమునందు నీవు సుఖముగా నున్నావా?

మధు — ఓహోహో! సమాహితికవా! సఖీ! నీకు స్వాగతము.

సమా — ఓసీ! "నావంటివారు రాజుగారిని రిక్తహస్తములతోఁ బోయి చూడఁ గూడదు గనుక, దర్శనము చేయఁగోరు నా

కొక నిమ్మపండు కావలసి యున్నది." అని పూజ్యురా లయిన పరి వ్రాజిక నీ కానతిచ్చుచున్నది.

మధు—ఇదిగో నిమ్మపండు సమీపముననే యున్నది. కాని, పరస్పర వివాదము లాడుచున్న నాట్యాచారుల యుపదేశమును జూచి, ఆ పూజ్యురా లెవరిని మెచ్చినదో చెప్పు.

సమా—ఇద్దఱును పాండిత్యమును బ్రయోగనైపుణ్యమును గలవారే. అయినను శిష్యురాలి గుణవిశేషముచేత గణదాసుఁడే యధికుఁ డని చెప్పఁబడినాఁడు.

మధు—అటుతరువాత మాళవికవిషయ మయిన రహస్య వ్యాపారమును నీ వే మయిన వింటివా?

సమా—రా జామెయందు గాఢానురాగము కలవాఁడై యున్నాఁడు. కాని కేవలము ధారణీదేవియొక్క మనస్సు నొప్పించుట కిష్టములేక తన ప్రభుత్వమును గనఁ బఱుపకున్నాఁడు. ఈదినముల యందు వాడిపోయిన మాలతీమాలవలెనే మాళవికయు శోషిల్లి కనఁ బడుచున్నది. అంతకంటె నాకుఁ దెలియదు. నన్ను విడిచిపెట్టుము.

మధు—ఈకొమ్మయందు వ్రేలాడుచున్న నిమ్మపండు తీసికొని పొమ్ము.

సమా—(కోసికొన్నట్టభినయించుచు) సఖీ! ఈసాధుజన శుశ్రూషచేత నీ వింతకంటెను మంచిఫలమును బొందుము.

(అని బయలుదేఱుచున్నది.)

మధు—సఖీ! మనము కలిసిపోవుదము. నేనుగూడవచ్చి చిరకాలమునుండి పూఁతపట్టకున్న యీకాంచనాశోకవృక్షమునకు

దోహదము చేయించునిమిత్తమయి దేవిగారితో మనవి చేసెదను.

సమా—అవును. అది నీపనియే కదా?

(అని యిద్దఱును బోవుచున్నారు.)

ఇది ప్రవేశకము

[అప్పుడు కామావస్థలో నున్నరాజును విదూషకుఁడును ప్రవేశించుచున్నారు.]

రాజు—(తన్నుఁ జూచుకొని)

ఉ. కాయము చిక్కఁ జెల్లు నలకామినికౌఁగిలిసౌఖ్య మబ్బమిన్;
బాయక కన్నునీరు విడువంగనగున్ క్షణమేని చూడమిన్;
దోయజనేత్ర నించుకయుఁ ద్రోచితొలంగనియట్టి నీవు న
న్నాయతతాప మొందెదవహో యిదియేమిటి కిందు! డెందమా!

విదూ—మీరు ధైర్యమువిడిచి దుఃఖించుట యింతటితో జాలును. నేను మాళవికకు బ్రియసఖి యైనవకుళావళికను జూచి దేవరవారిసందేశమును జెప్పినాను.

రాజు—అప్పు డది యేమున్నది?

విదూ—"ఈయాజ్ఞచేత నేను కృతార్థురాల నయినాను. అయినను భాగ్యహీనురా లయినయామె నిప్పుడు నిధిని రక్షించు నట్లుగా దేవిగారు మఱింత పదిలముగాఁ గావలియుంచి కాపాడు చున్నారు గనుక, ఆమెవద్దకుఁ బోవుటయే సుఖసాధ్యము కాకున్నది. అట్లయ్యును నేను బ్రయత్నము చేసెద నని రాజుగారితో విన్న వింపుము" అన్నది.

రాజు—ఓ దేవా! ఓ సంకల్పసంభవా! ప్రతిబంధములతో

నిండిన విషయముల యందుఁ బ్రవేశ పెట్టి, నన్ను క్షణకాలమైన సహింప శక్యముకానట్లుగాఁ గొట్టుచున్నావు. (విస్మయముతో)

గీ. పరమకోమలమగు నీచు బాణమేడ?
హృదయభేదకమగు పీడయేడ? మదన!
మృదువుఁ దీక్ష్ణంబు నగునన్న మేటివింత
వసుధ నీయందుఁ గానంగఁబడెను నేడు.

విదూ—ఈ కార్యసాధన విషయమయి నేనొక యుపాయ ప్రయోగము చేసినా నని దేవరకు విన్నవించుచున్నాను. కనుక నీమనస్సు దృఢముగా నుంచుకొమ్ము.

రాజు—ఓయీ! ఉచితవ్యాపారములయందు విముఖమయి యున్న యీ హృదయముతో నేనీ దినశేష మెక్కడఁ గడపుదును?

విదూ—క్రొత్తగాఁ బూచిన మనోహరములయిన రక్తకురువకపుష్పములను గానుకగాఁ బంపి, ఈయభినవ వసంతసమయము నందు దేవరవారితోఁగూడ డోలాధిరోహణసుఖ మనుభవింప మనసుపడుచున్నానని యిరావతి యిప్పుడేనిపుణికచేతఁ దమకు సమాచారము పంపినదిగదా? దేవరవారును అందు కొప్పుకొన్నారుగనుక మన మా ప్రమదవనమునకే పోదము.

రాజు—అది సరిపడదు.

విదూ—ఎందు చేత?

రాజు—మిత్రుడా! స్త్రీలు సహజముగా బుద్ధికౌశలము కలవారు. నేను బయి కెంతలాలనము చేయుచున్నను నామనస్సు మఱి యొకతెయందుఁ దగిలియున్నసంగతి నీసఖి యెట్లు కనిపెట్టకుండును?

ఉ. నెయ్యము త్రెంప హేతువు లనేకము కూర్పఁగవచ్చుఁగాన, నే
నియ్యెడ మానుటర్హమగు నివ్వ డిరావతిమీఁది కూరిమిన్,

నెయ్యము లేనిచో వ్యాదిని, సేర్పునఁ బూర్వముకంటె హెచ్చుగాఁ
బత్న్యవఁ జేయు సేవ యుపచారము కాదు వివేకురాండ్రకున్.

విదూ—దేవర యంతఃపురకాంతలమీఁది దాక్షిణ్యము నొక్కసారిగా వెనుక పట్టించుట తగదు.

రాజు—(ఆలోచించి) అట్లయినచోఁ బ్రమదవనమార్గము కనఁబఱుపుము.

రాజు—దేవా! ఇదె యిదె.

(ఇద్దఱును నడచుచున్నారు.)

విదూ—ఈప్రమదవనము వాయుబలముచేతఁ గదలుచున్న చిగురుటాకులను వేళ్ళతో దేవరవారిని ప్రవేశింపఁ ద్వరపెట్టుచున్నట్టున్నది.

రాజు—(స్పర్శసుఖముకనఁబఱచి) వసంతము వచ్చినదికదా! మిత్రుడా! చూడు.

చ. కదసిన గండుఁగోయిలల కర్ణసుఖావహ కూజితంబుచే
సదయతఁ గామబాధ కెటులైన నుపం చనునట్లు లొప్పెడున్;
పదిగవసంతుఁ డామ్రమనుమువాసనలం దగు చల్లగాలిచే
మృదువగు కేలితో నిమురురీతిని దోఁచెడు మచ్ఛరీరమున్.

విదూ—తాపోపశమనము కలుగుటకయి యిందుఁ బ్రవేశింపుము. (ఇద్దఱును బ్రవేశించుచున్నారు.)

విదూ—అవధానముతోఁ జూడుము. ఇదిగో ప్రమదవనలక్ష్మి నిన్నాక్షించుటకో యనునట్లు యువతీవేషమును లజ్జపఱుచు పుష్పాలంకారము ధరించి యున్నది.

రాజు—నేనును విస్మయముతోనే చూచుచున్నాను.

సీ. బింబాధరాలక్తకంబును మించెడు
నసమరక్తాశోకకుసుమవితతి
మకరికాపత్త్రాది మండనంబును మించు
నరుణశుభ్రవిసీలకురవకాళి
చంచరీకసమాశ్రయాంచిత తిలపుష్పగరిమ
మించును దిలకంబుఁగూడ
బహువిధశృంగార భావంబులనుమించి
వింతగానున్న వసంతలక్ష్మి
ప్రౌఢయువతీజనంబుల రమ్యమైన
మోములను జేయు సింగారములను మించి
వానికి నవజ్ఞ చేసెడువరుస నిదిగో
వఱలుచున్నది నేత్రోత్సవంబుగాఁగ.
(అని యుద్యానశోభను నిరూపించుచున్నారు.)

[అప్పుడు సంభ్రమముతో మాళవిక ప్రవేశించుచున్నది.]

మాళ—రాజుమనసు తెలియక నేనాయనను గామించుచున్నందుకు లజ్జపడుచున్నాను. నేనీవృత్తాంతమును నాప్రియసఖకెట్లు చెప్పఁగలను! మన్మథుఁడు నాకీ యప్రతీకారమైనతీవ్రవేదన నెంతకాలము పెట్టునో తెలిసుకొఁజాలకున్నాను. (కొన్నియడుగులు నడిచి) నేనెక్కడకు బయలుదేఱినాను! (ఆలోచించి) "గౌతముని చపలత్వముచేత నుయ్యాలనుండి పడి నాకాలు నొప్పిపట్టియున్నది. అందుచేత నేను బోవుట కశక్తురాలనుగా నున్నాను. కాఁబట్టి నీవు పోయి కాంచనాశోకమునకు దోహదము నిర్వర్తింపుము. అది యైదురాత్రులలోపలఁ బూఁతపట్టినపక్షమున, నీమనోరథపూర్వకమయినయనుగ్రహమును నీకుఁ జేసెదను." అని దేవిగారు నన్నుఁ

బంపి యున్నారు. నేనిప్పుడు నియమించినస్థలమునకు వచ్చియున్నాను. నాపాదాలంకారమును బట్టుకొని నావెంటనే బయలుదేఱిన వకుళావళిక యింకను రాకున్నది. నే నీలోపల ముహూర్తకాల మొంటిగా దుఃఖపడియెదను. (అని యిటునటు తిరుగుచున్నది.)

విదూ——(చూచి) అహాహా! ఇదిగో మద్యపానవిహ్వలుఁడై యున్నవానియొద్దకుఁ బాసకపుఁగుండ తీసికొని రాఁబడినది!

రాజు——ఓయీ! అది యేమి?

విదూ——అదిగో మాళవిక విశేషాభరణములు లేకముఖము నందు విచారము కన్పడ నొంటిగా సమీపముననే నిలిచి యున్నది.

రాజు——(సంతోషముతో) ఏమీ! మాళవికా?

విదూ——నిస్సందేహముగా.

రాజు——ఇప్పుడు నాకుఁ బ్రాణములు నిలుపుకొనుటకు శక్య మగును.

చ. దగఁగొనియున్న పాంథుఁ డటుతన్ విని సారసపక్షికూఁత, దా
నొగిఁ దరువాటికేవ నది యున్నదటం చలరాయమాడ్కి, మే
లగుప్రియురాలు చెంతఁ గలదంచును నీవు వచింపఁ జింతచేఁ
బొగిలెదు నామడెందమును బొందెదు నిందు సమందమోదముల్.

ఆమె యెక్కడ ?

విదూ——అదిగో చెట్లచాలునడుమనుండి వెలువడియీవంకకే మరలి కనఁబడు చున్నది.

రాజు——ఆమెను జూచినాను.

గీ. ఘనవితంబము నిటుపేద కౌనుఁ గలిగి
బటువు లైనట్టి గబ్బిగుబ్బలను దనరి

గిడుదలా వాలుఁగన్నులు నెఱయు నిటకె
చేరవచ్చెడు నదిగో నాజీవితంబు.

మిత్రుఁడా! ఆమె పూర్వముకంటెఁ గ్రొత్తయవస్థ పొంది యున్నది· ఎట్లన—

గీ. రెల్లుపువ్వుఁబోలెఁ జెక్కులు తెల్లవాఱి
పరిమితము లైనభూషణావళులఁ దాల్చి
వఱలెడు వసంతమునఁ బాండుపత్రవితతి
మాఱఁగఁ బూఁతపట్టెడు మల్లెతీఁగెఁ బోలి,

విదూ—ఈమెయు నీవలెనే మన్మథవ్యాధిచేత నే బాధనొందు చుండి యుండును.

రాజు—నామీఁదిప్రేమచేత నీక ట్లగపడుచున్నది.

మాళ—ఈవృక్షమును లలితసుకుమారదోహదము నపేక్షించి పుష్పాలంకారము లేక యుత్కంఠిత యయి యున్నదై నావలెనే శోక మనుభవించుచున్న ట్లున్నది. కాఁబట్టి దీనినీడచేతఁ జల్లఁగా నున్న యీరాతిమీఁదఁ గూరుచుండి వేడుకతోఁ బ్రొద్దు పుచ్చెదను.

విదూ—ఆమె యుత్కంఠిత నయి యున్నానని చెప్పుచున్నది విన్నావా?

రాజు—ఇంతమాత్రముచేత నీయూహ సరియైన దని నే నెంచను. ఎందుచేత నన—

క. కురువకకుసుమరజముం గొని,
వరశీకరముల ధరించి, వంచి చిగుళ్ళన్,
దరుణుల నిష్కారణముగ
మరి యాతురపెట్టవచ్చు మలయానిలుఁడుౕ!

మాళ—(కూరుచున్నది)

రాజు—మిత్రుఁడ! మన మీతీఁగెలచాటున దాఁగియుందము రమ్ము.

విదూ—దూరమున యిరావతివలెఁ గనఁబడుచున్నది!

రాజు—పద్మలతను జూచినఁదేఁటి మొసలిని లక్ష్యము చేయదు. (అని చూచుచున్నాఁడు)

మాళ—ఓహృదయమా! నేను నిరాధారను గనుక దుర్లభమైన యీకోరికను విడువుము. నన్నేల నీవాయాస పెట్టెదవు?

విదూ—(రాజువంకఁ జూచుచున్నాఁడు)

రాజు—ప్రేమయొక్క మహిమ చూడుము.

గీ. పలుకవునిమిత్త మామనోవ్యధకు నీవు,
తత్త్వమరయంగ నూహకుఁ దరముకాదు;
లలనరో! యట్లయిన నీవిలాపమునకుఁ
గారణము నేనయంచు నిక్కముగఁ దలఁతు.

విదూ—దేవా! ఇప్పుడే మీసంశయము నివర్తియగును. నేను మీమదనసందేశమును జెప్పినవకుళావళిక యొంటిగా నీలాగున వచ్చుచున్నది.

రాజు—అది నాప్రార్థన మఱచిపోయినదేమో!

విదూ—ఇప్పుడా బానిసకూఁతురు మహత్తరమయిన దేవరవారి సందేశము నేలమఱచును?

[పాదాలంకారములతో వకుళావళిక ప్రవేశించుచున్నది]

వకు—నాసఖికి క్షేమమా?

మాళ—ఓహో! వకుళావళికా! వచ్చితివా? నీకుస్వాగతము. కూరుచుండుము.

వకు—(కూరుచుండి) ఓసీ! నీవిప్పుడు యోగ్యమయిన పనికి నియమింపఁబడినావు. నీకాలొకటి నావంకఁజూపుము. లత్తుకపెట్టి నూపురము తొడిగెదను.

మాళ—(తనలో) ఓహృదయమా! యీవైభవములభించిన దని సంతోషింపఁబోకు. నాకీదుర్దశ యెట్లుతొలగును? కానిమ్ము నాకిదే మరణాలంకారము కాఁగలదు.

వకు—నీలో నీవేమియాలోచించుచున్నావు? దేవిగారీకాంచ నాశోకమెప్పుడు పుష్పించునాయని యాతురపడుచుందురుగదా?

రాజు—ఏమీ! ఈప్రయత్నమంతయు నశోకవృక్షదోహదము నిమిత్తమా?

విదూ—ఏమి? దేవిగారు కారణములేక యీయంతఃపురాభరణములతో నీమె నలంకరింప నియమించియుండ దని మీకుఁ దెలియదా?

మాళ—(కాలుచాఁచి) సఖీ! ఇప్పుడు కాలికి నొప్పికలుగ నీకుము.

వకు—సఖీ! నీవు నాశరీరమవేకదా?

(అని పాదాలంకారము చేయునట్లు నటించుచున్నది)

రాజు—గీ. సఖుఁడ! చూడుము ప్రియురాలిచరణమునకు
లేఁతగానిడ్డ లత్తుకలేఖ యదిగొ
హరునిచే దగ్ధమైన యనంగవృక్ష
మునకుఁ దొల్లిపల్లవం బన మురువుచూపు.

విదూ—దేవిగారీమెకు నియమించినపని యీపాదమునకుఁ దగియున్నది.

రాజు—నీవు చక్కఁగాఁ జెప్పినావు.

చ. వరసఖ కాంతి నొప్పి నవపల్లవరాగముచేత నార్ద్రిమా
తరుణి ప్రశస్తపాదమునఁ దన్నఁగవచ్చును రెంటి నింకఁ; గ్రొ
వ్విరు లవి లేక దోహదము వేఁడు నశోకము నైన; లేనిచో,
శిరమును వంచి నేరమును జేసిన కాంతుని నైన, మిత్రుఁడా!

విదూ—నీవే యీమెయెడ నేరము చేసినవాఁడవగుదువేమో.

రాజు—అమోఘకార్యసిద్ధుఁడవయిన నీబ్రాహ్మణ వాక్యమును శిరసా వహించెదను.

[అప్పుడు మత్తుగొనియున్న యిరావతి చేటికతోఁగూడ ప్రవేశించుచున్నది]

ఇరా—సఖీ! నిపుణికా! స్త్రీలకిటువంటిమత్తత విశేషాలంకార మని నేను బలుమాఱు వినుచువచ్చినాను. ఈలోకోక్తి సత్యమేనా?

నిపు—ఇది మొదట లోకప్రవాదమే కాని యిప్పుడు సత్యమే యయినది.

ఇరా—ఓసీ! నాయందలి ప్రేమ నటుండనిమ్ముఁ. ఉయ్యెల యున్న గృహమునకు భర్త నాకంటెముందుగాఁ బోయియుండునని నీవిప్పుడెట్లు తెలిసికొంటివో నాకుఁ జెప్పు.

నిపు—అమ్మా! నీయందలి యఖండప్రేమచేతఁ బోయియుండు నని తెలిసికొంటిని.

ఇరా—ఈయుపచారవృత్తి చాలించి మధ్యస్థతను వహించి చెప్పుము.

నిపు—వసంతోత్సవమునందలి నైవేద్యములకు మరగిన గౌతముఁడు నాతోఁ జెప్పినాఁడు. అమ్మగారు త్వరపడవలెను.

ఇరా—(అవస్థకు తగినట్టుగాఁ గొంచెము నడచి) సఖీ! మత్తుచేత

బాధపడుచున్న నన్ను రాజుగారి దర్శనమునిమిత్తము చిత్తము త్వర పెట్టుచున్నదికాని కళ్ళుమాత్రము సాగకున్నవి.

నిపు—మనమిప్పు డుయ్యేలయున్నవసంతగృహమునకు వచ్చియున్నారము.

ఇరా—నిపుణికా! భర్తగారిక్కడఁ గనఁబడరే.

నిపు—అమ్మగారు తిన్నఁగాఁజూడవలెను. పరిహాసార్థముగా రాజుగారిం దేతీఁగెలఁలోనో గూఢముగా దాఁగియుందురు. మనమును ప్రేంకణపులతాపరివృత మయిన యీయశోకవృక్షముక్రిందిశిలాపట్టమునకుఁ బోవుదము.

ఇరా—ఆలాగే.

నిపు—(చూచి) అమ్మా! చూడుము. క్రొమ్మావిగున్నను వెదకుచున్న మన కిప్పు డెఱ్ఱచీమ కానఁబడుచున్నది.

ఇరా—అది యేమి?

నిపు—ఇదిగో యశోకవృక్షముయొక్క నీడను వకుళావళిక మాళవికకుఁ జరణాలంకారము చేయుచున్నది.

ఇరా—(శంకను గనఁబఱచి) ఇది మాళవిక యుండవలసిన చోటు కాదు. నీవేమని యూహించెదవు?

నిపు—ఉయ్యేలనుండి పడుటచేతఁ గాలునొప్పి పెట్టిన దయి దేవిగా రశోకదోహదకార్యమునకు మాళవికను నియోగించి రని యూహించెదను. అట్లు కానియెడల దేవి తాను ధరించుకొనెడి యీ యందెలజతను బరిజనము పెట్టుకొనుట కెట్లు నియమించును?

ఇరా—ఇది దీనికి గొప్పగౌరవము.

నిపు—నీవు రాజుగారి నేల వెదకవు?

ఇరా—సఖీ! నాపాదములు ముందుకు నడువ కున్నవి. నా

మనస్సు కళవళపడుచున్నది. ఈలోపల నాజంకు దీర్చుకొనియెదను. (అని మాళవికను జూచి తనలో) నామనస్సులో భీతి కలుగుటకు హేతువు లేకపోలేదు గదా!

వకు—(పాదమును జూచి) ఏమి? ఈలత్తుక రేఖలనుదీర్చుట నీ కింపుగా నున్నదా?

మాళ—నా కాలిమీఁద నుండుటచే దీనిని నేనుబ్రశంసించుటకు లజ్జపడుచున్నాను. ఈ శిల్పకళాకౌశలమును నీవెవరివద్ద నేర్చుకొన్నావు?

వకు—నే నిప్పుడు రాజుగారి శిష్యురాలను.

విదూ—నీ విప్పుడు గురుదక్షిణ పొందుటకు వేగిరమురమ్ము.

మాళ—అదృష్టవంతురాల నని గర్వపడఁబోకు.

వకు—ఉపదేశమునకుఁ దగినపాదము లభించినది గనుక నే నిప్పుడు గర్వమునే పొందెదను. (లత్తుకరచనను చూచి తనలో) నాపని నేను జక్కఁగా నిర్వహించితిని. (ప్రకాశముగా) సఖీ! నీ పాదమున కొకదానికి లత్తుక పెట్టుట యయినది. ఇఁక నోటితో మీఁది తడి యార్చవలెను. అక్కఱలేదు. ఆపని యిక్కడిగాలియే చేయుచున్నది.

రాజు—మిత్రుఁడా! చూడుచూడు.

గీ. పచ్చిలత్తుకచేఁ దడిపాయకున్న
పాద మా అంగ నాముఖవాయువునను
జక్కఁగామీఁది తగుసేవ సలుప నాకు
నుత్తమంబైన యవకాశ మొదవె నివుడు.

విదూ—మీ కేచింత యెందుకు? ఈసేవ మీకు చిరకాల మనుభవింప లభించును లెండి.

వకు—సఖీ! నీపాదము కెందామరవలె శోభిల్లుచున్నది. నీ విప్పుడు సర్వదా రాజుగారియొడిలోఁ జేఱుదానివలె నున్నావు.

ఇరా—(వకుళావళికముఖముకేసి చూచుచున్నది.)

రాజు—ఇది నాకాశీర్వాదము.

మాళ—ఓసీ! అవినయవాక్యములు పలుకకు.

వకు—నేను బలుకఁదగినదానినే పలికితిని.

మాళ—అట్లయిన, నేను నీకుఁ బ్రియురాలనుగానా?

వకు—నాకు మాత్రమే కాదు.

మాళ—మఱియెవరికిఁగూడ?

వకు—గుణగ్రాహులయిన రాజుగారికిఁగూడ?

మాళ—నీవు మాయమాటలు చెప్పుచున్నావు నాయందట్టి గుణమేదియు లేదు.

వకు—సత్యము. నీయందుఁగాదు. నాకది కృశించి తెల్లపాఱిన రాజుగారి సుందరాంగములయందుఁ గనఁబడుచున్నది.

నిపు—మొదట గుణించుకొనివచ్చినట్లే యీ చెడుపడఁతుక యుత్తరము చెప్పుచున్నది!

వకు—అనురాగ మనురాగముచేతనే పరీక్షింపఁదగిన దన్న సుజనవాక్యమును బ్రమాణము చేసికొమ్ము.

మాళ—నీ వేల యిచ్చవచ్చిన ట్లెల్లను వదరెదవు?

వకు—కాదు కాదు. ప్రేమచేత మృదువులయిన యివి మఱియొకరి నోటినుండి వచ్చిన రాజుగారి వాక్యములే సుమా?

మాళ—సఖీ! దేవిని దలఁచుకొని నా హృదయ మీమాటలను విశ్వసింపకున్నది.

వకు—ఓసిముద్దరాలా! తుమ్మెదబాధ యున్న దని వసంత

కాలమునఁ గలిగిన క్రొమ్మావిపూ వలంకరించుకోఁ గూడదా యేమి!

మాళ—దుర్లభపదార్థాపేక్ష పొందియున్న నాకు నీవు సహాయురాల వగుదువా?

వకు—నేను మర్దించినకొలఁది బరిమళించు వకుళావళికను జుమా.

రాజు—మేలు! వకుళావళికా! మేలు!

ఉ. భావ మెఱుంగనైనపిదపం దగఁ బ్రస్తుతవాక్యచయంబులన్,
కేవలముం దిరస్కృతి జనించినచో నుచితోత్తరంబులన్,
జేవ మెయి నివేదనము చేసె మదీయనిదేశ మిచ్చుటన్;
జీవములిట్లు దూతికలచేతనె యుండును గాముశాలికిన్.

ఇరా—సఖీ! వకుళావళిక మాళవికచేత నీకార్యమునం దడుగుపెట్టించినది చూచితివా?

నిపు—అమ్మా! నిర్వికారుల కయినను సమయోచితమైన యుపదేశము వాంఛను బుట్టించును.

ఇరా—నాహృదయముయొక్క శంక తప్పక పొందవలసిన దే. ఇప్పుడు సంగతి తెలిసినందునఁ గర్తవ్య మాలోచించెదను.

వకు—ఇదిగో నీ రెండవపాదముకూడ నలంకరింపఁబడినది. ఇప్పుడందెలను నీ రెండుకాళ్ళకును దొడిగెదను. (అందెలు పెట్టుటనభినయించుచున్నది.) సఖీ! లెమ్ము. అశోకమును పుష్పింపఁజేయుటకయి యుఁక దేవిగారియాజ్ఞ నడుపుము. (ఇద్దఱును లేచుచున్నారు.)

ఇరా—దేవిగారి నియోగమని విన్నాను. ఇప్పుడది జరగనిమ్ము.

వకు—ఇదిగో రాగాధిక్యము గల నీవనుభవింపఁదగిన వాని రూపము నీయెదుటనే యున్నదే.

మాళ—(సంతోషముతో) భర్తా యేమి ?

వకు—(చిఱునవ్వుతో) భర్త కాఁడు. ఈయశోకమున వ్రేలు చున్నయీప్రోఁజిగురుజొంపములను కర్ణాభరణముగాఁ జేసికొమ్ము.

మాళ—(విషాదమును నటించు చున్నది.)

విదూ—ఏమి? దేవరవారు విన్నారా ?

రాజు—మిత్రుఁడా ! ఇంతతోనే కాముకుల యభీష్టము సంపూర్ణ మగును.

చ. ఒకరికిఁ బ్రేమ యుండి మఱియొక్కరికిం దగుప్రేమ లేనివా
రికి వడిఁ బొందు కల్గినను శ్రేష్ఠము కాదది; యంతకంటెనుఁ
బ్రకటసమానురా లగువారల కామరణంబు నొందుటన్
వికలతఁగూడ నబ్బుమియుఁ బెద్దయు మేలుగ నెంతు నామదిన్.

మాళ—(చిగురాకును కర్ణాభరణముగా ధరించికొని విలాపముతో నశోకమును దన్నుటకుఁ బాద మెత్తుచున్నది.)

రాజు—మిత్రుఁడా !

గీ. పాదపమునుండి గ్రహియించి పల్లవంబు
మరలఁ బాదపల్లవ మిడె ప్రాఁకునకును;
కోరి యుభయులు నిటు మార్చుకొనుటచేత
వంచితుఁడ నైతి నిప్డు దేనంచుఁ దలఁతు.

మాళ—ఈయశోకము పూచుటకయి చేయవలసిన దోహదము నేను జేసితినిగదా! ఇట్లు చేసినతరువాతఁగూడ నిది పుష్పించకుండు నేమో!

వకు—సఖీ! ఇఁక నీలోప మేదియు లేదు. నీచరణసత్కారమును బొందియు శీఘ్రముగాఁ బూఁత పట్టకపోయినపక్షమున నీయశోకవృక్షమే నిర్గుణ మగును.

రాజు—

ఉ. ఊతనుమధ్యయందియల నింపగునాదము పుట్టఁగా నవా
బ్జాతసమానకోమలపాదమున న్నిను సత్కరించినం
బూఁతనుబట్టకున్న, నిటఁబొల్చి యశోకమ! చారురూపశో
భాతులనాయకార్హ మగునాదరమున్ వృథగాదె నీయెడన్.

మిత్రుఁడా! నేనుబోయి యవకాశము చేసికొని మాటాడ గోరుచున్నాను.

విదూ—రమ్ము. నేనిప్పుడు వారిని భయపెట్టెదను

(ఇద్దఱును నిష్క్రమించు చున్నారు.

నిపు—అమ్మా! అమ్మా! రాజుగారు ప్రవేశించు చున్నారు

ఇరా—నేనిది మనస్సులో మొదటనే యాలోచించినాను.

విదూ—(చేరఁబోయి) అమ్మా! రాజుగారెదుట నుండఁగ దేవిగారికిఁ బ్రియమయిన యీయశోకవృక్షమును ఎడమకాలితో దన్నుట నీకుఁ దగునా?

ఇద్దఱు—(తొట్రుపాటుతో) అయ్యో! రాజుగా రిక్కడ ని యున్నారే!

విదూ—వకుళావళికా! ఈమె తెలియక యవినయకార్యము చేయుచుండఁ దెలిసినదానవు నీవు దాపుననుండి యెందుకు వారింప నావు కావు?

మాళ—(భయము కనఁబఱుచు చున్నది.)

నిపు—అమ్మా! మహానుభావుఁడైన యీగౌతముఁ డేవి చేయుచున్నాఁడో చూడు.

ఇరా—ఇట్లు కాకపోయిన నితఁడెట్లు బ్రాహ్మణాధముఁడై జీవనము చేయఁగలుగును?

వకు—అయ్యా! ఈమె దేవిగారియాజ్ఞాప్రకారమే చేయుచున్నది. ఈయతిక్రమమునం దీమె పరాధీనురాలు. రాజుగారు క్షమింతురుగాక! (అని తాను మ్రొక్కి మాళవికచేత మ్రొక్కించుచున్నది)

రాజు—అట్లయిన పక్షమున నీయందుఁ దప్పిదము లేదు. కళ్యాణీ! లెమ్ము. (అని చేతితోఁ బట్టుకొని మాళవికను లేవఁదీయుచున్నాఁడు)

విదూ—ఇది తగును. దేవిగారు మాననీయురాలుగదా!

రాజు—క. జవ్వనిరో! కఠినంబగు
నివ్వసుధారుహము మొదల నిటు మోపుటచే
నొవ్వదె కిసలయకోమల
మివ్వామపదాంబుజాత మిప్పుడు నీకుని?

మాళ—(లజ్జ నభినయించుచున్నది)

ఇరా—(అసూయతో) ఓహో! భర్తగారు నవనీతకోమల హృదయులుగదా!

మాళ—వకుళావళికా! తమ నియోగమును నడిపితి మని దేవిగారికి నివేదింతము రమ్ము.

వకు—సెలవు పుచ్చుకొనియెద నని రాజుగారికి విన్నపము చేయుము.

రాజు—కళ్యాణీ! నీవు పోవచ్చును. సమయము దొరికినది గనుక ముందుగా నీవిప్పుడు నా ప్రార్థనను వినుము.

వకు—అవహితురాల వయి వినుము— దేవర వారానతిత్తురుగాక!

రాజు—గీ. ఈవిధమునను యింతిరో! యీశరీర
మల రొడవకుండెఁ జిరకాల మంచునుండి;
నీదు స్పర్శామృతంబున నెఱపు మిందు
నన్యమెుల్లనినాకు దోహదము నిపుడు.

ఇరా—(వేగముగా సమీపించి) ఈయన కవశ్యముగా దోహదము చేయుము. అశోకము పూలనుమాత్రమే యిచ్చునుగాని యీయన పూవులను ఫలములనుగూడ నిచ్చును.

[అందఱును ఇరావతినిఁజూచి తత్తఱపడుచున్నారు]

రాజు—(రహస్యముగా) మిత్రుఁడా! ఇప్పు డేమిగతి?
విదూ—మఱి యేమున్నది? పిక్కబలమే.

ఇరా—మేలు! వకుళావళికా! మేలు! ఇప్పుడు నీవు మంచి పనికిఁ బూనుకొన్నావు. మాళవికా! భర్తగారికోరికను సఫలము చేయుము.

ఇద్దఱు—అమ్మా! క్షమింపుము, రాజుగారి ప్రణయపరిగ్రహణమునకు మే మెవరము? (అని వెడలిపోవుచున్నారు)

ఇరా—పురుషులను నమ్మఁగూడదు. నీ మాయామాటలు నమ్ముటచేతఁ బ్రియభార్య నయియుండి తిరస్కృతురాల నయిన నాకిప్పు డిది హృదయశల్యమయినది. వేఁటకాని గీతముచేత ననుమానపడక యాకర్షింపఁబడిన లేడివలెనే నా వినాశము నేను దెలిసికొనలేకపోతిని.

విదూ—(రహస్యముగా) మిత్రుఁడా! ఏదో యుత్తరము నాలోచింపుము. నీకుఁ జెప్పవలసిన దేమున్నది? సీటిసమీపమున దొంగతో పట్టుపడిన దొంగవలెనే యిప్పుడు సంధి చేసికొనుటయే కర్తవ్యమని తోఁచుచున్నది.

రాజు—సుందరీ! నాకు మాళవికతోఁ గొంచెమైనను బని లేదు. నీ వాలస్యము చేసినందున, వీరితో నేను గొంచెము వినోదముగాఁ బొద్దుపుచ్చు చున్నాను.

ఇరా—మిమ్ము నమ్మఁగూడదు. భర్తగారి కిటువంటి వినోదము దొరకినసంగతి నాకుఁ దెలిసినది కాదు. అట్లు తెలిసియుండిన యెడల నే నీవిధముగా మీకు వినోదభంగమును జేసి యుండను.

విదూ—ఇప్పుడు రాజుగారి దాక్షిణ్యము చెడఁగొట్టుకొనుము. సమీపమునఁ గనఁబడినప్పుడు రాణిగారి పరిచారికలతోడ సంభాషించుట కూడఁ దప్పగునా? నీవే చెప్పు.

ఇరా—వారితోడి సంభాషణమే జరగనిమ్ము. నేను నా మనస్సు నేల యాయాస పెట్టుకోవలెను?

(అని రోషముతో బయలు దేఱుచున్నది.)

రాజు—(వెంబడించి) ప్రాణేశ్వరీ! శాంతింపుము.

ఇరా—(ఒడ్డాణమూడి కాలికిఁ దగులుకొనఁగా నడుచు చున్నది.)

రాజు—సుందరీ! ప్రేమగలవారిని నిరాదరించుట యుక్తము కాదు.

ఇరా—ధూర్తా! నీవు నమ్మఁదగినవాఁడవు కావు.

రాజు—గీ. 'ధూర్తా' యనుమాటతోన రోతో యజాక్షి!
యనుఁగుస్థ న నాపయి కోప మాఱఁజెల్లు;
కాళ్ళపయివ్రాలి నిన్ను మేఖలయు వేఁడఁ
జండి! కోపంబు విడువంగఁ జాలవేమి?

ఇరా—ఈ చెడు మేఖలయు నిన్నే యనుసరించు చున్నది.
(అని మొలనూలువుచ్చుకొని దానితో రాజును గొట్టఁబోవుచున్నది.)

రాజు—మిత్రుఁడా! ఈ యిరావతి

గీ. కొనను౦డి యుపేక్షతోఁ గరముజాఱు
పసిఁడిమొలనూలితోడ బాష్పములు గాఱ
నుగ్రురాలయి ననుఁ గొట్ట నుద్యమించె
మొయిలు మెఱుముతో వింధ్యాద్రి మోఁదునట్లు.

ఇరా—ఏమి? ఈవిధముగా నన్ను మరలఁ దిరస్కారము చేయుచున్నావు. (అని మొలనూలితోడి చేయి తీసుకొనుచున్నది.)

రాజు—క. అపరాధినైన నాపయి
నిపుడె త్రినదండ మడిపెదేల? లతాంగీ!
యిపుడు విలాసము పెంచియుఁ
గుపితత్వము నాసుమంచుఁ గూర్చెద వకటా.

ఇప్పుడు నీకోపము తగ్గింపుము.

(అని పాదములమీఁదఁ బడుచున్నాడు.)

ఇరా—నీకు సంతోషకర మయిన దోహదము చేయుటకివి మాళవిక పాదములు కావు.

(అని చేటికతోఁగూడఁ బోవుచున్నది.)

విదూ—లెమ్ము. నీ వనుగ్రహింపఁ బడినావు.

రాజు—(లేచి యిరావతిని గానక) ఓహో! నాప్రియురాలు వెడలిపోయినదా?

విదూ—మిత్రుఁడా! దైవవశముచేత నవినయుఁడవైన నిన్నిప్పుడు విడిచిపోయినను దానికోపమింకనుదీఱలేదు. అంగారరాశివలె నీవు మరల రాకమునుపే మనము శీఘ్రముగాఁ బాఱిపోవుదము రమ్ము.

రాజు—అహా! కాముని వైషమ్యము!

గీ. మనసు ప్రియురాలిపైఁ జిక్కికొనిన నేను
సేవకని యెంతొ మ్రొక్కినఁ జేకొనమియు;
కార్మిగలదయ్యె నామీఁదఁ గుపితయగుట
చేత నేను నిప్పు డుపేక్ష చేయవచ్చు.

(అందఱును నిష్క్రమించుచున్నారు)

చతుర్థాంకము

[అప్పుడు విచారగ్రస్తుఁడయి రాజును, ప్రతీహారియుఁ ప్రవేశించుచున్నారు]

రాజు—(తనలో)

చ. చెవులనుబడ్డ కాంతపయిఁ జేసిన వేదన నాటి యాశచే,
నవలను రాగపల్లవము నందును దృష్టికిఁ గానిపించుటం,
దవిలి కరంబు పూచి విధ బంధుర ముల కాంతరాళిచే,
జవముగఁ గామవృక్షము రసజ్ఞుని కిఁక ఫలమొందఁ జేయుతన్

(ప్రకాశముగా) మిత్రుఁడా! గౌతమా!

ప్రతీ—దేవా! జయముగుఁగాక! జయముగుఁగాక! గౌతము డిక్కడ లేఁడు.

రాజు—(తనలో) అయ్యో! అతఁడు మాళవిక వృత్తాంతమును దెలిసికొనివచ్చుటకయి నాచేతఁ బంపఁబడినాఁడుగదా!

[విదూషకుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

విదూ—మిత్రుఁడు జయముగుఁగాక! జయముగుఁగాక!

రాజు—జయసేనా! ధారణీదేవియొక్కడనున్నదో కాలినొప్పి పోవుట కెట్లువినోద పెట్టఁబడుచున్నదో తెలిసికొనిరమ్ము.

ప్రతీ—దేవరయాజ్ఞాప్రకారము చేసెదను.

(అని పోవుచున్నది)

రాజు—గౌతమా! నీసఖురాలయిన యామెవృత్తాంతమేమి?

విదూ—పిల్లచేతఁ బట్టుపడినకోకిల వృత్తాంతమువలెనున్నది.

రాజు—(విషాదముతో) ఎందుచేత?

విదూ—ఖిన్నురాలయియున్నయామె కన్నుల నిప్పులొలుకు దేవిచేతఁ బాతాళగృహమునఁ ద్రోయింపఁబడినది.

రాజు—నన్నుఁ దారసించినందుకుఁ గాఁబోలును.

విదూ—అవును.

రాజు—ఈవిధముగా శత్రువులెవరు దేవిగారికిఁ గోపము తెప్పించినారు?

విదూ—దేవా! వినుము. కాలినొప్పిచేత బాధపడుచున్న దేవిగారిక్షేమవార్త యడుగుటకయి యిరావతి యక్కడికిఁబోయి యుండినదని పరివ్రాజిక నాతోఁ జెప్పినది.

రాజు—అటుతరువాత?

విదూ—మనప్రియవల్లభుఁ డేల దర్శనమియ్యలేదని దేవి యడిగినది. "మన ప్రియవల్లభుఁ డేమి? ప్రియవల్లభత్వము మన పరిజనముపాలయినట్టు మీకింకను దెలియునేలేదా!" అనిదానికామె యుత్తరమిచ్చినది.

రాజు—అయ్యో! ఈయుపన్యాసమువలన మాళవికమీఁదనే యనుమానము పోయినదని తోంతిల్లుచున్నాను.

విదూ—అటుతరువాత దేవి నిర్బంధపెట్టి యామెవలన నీ యవినయ మంతయుఁ దెలిసికొన్నది.

రాజు—ఏమి దాని దీర్ఘరోషము! అటుపిమ్మట జరిగినది చెప్పు.

విదూ—ఇంకేమి యే మున్నది? మాళవికయు వకుళావలికయుఁ గాళ్ళసంకిళ్ళతో నాగకన్యలవలెఁ సూర్యకిరణములుచొరనిపాతాళ గృహనివాసము ననుభవించు చున్నారు.

రాజు—అయ్యో! పాపము!

గీ. మధురముగఁ గూయుపికమును మధుపసఖియుఁ
బెద్దగాలితోడి యకాలవృష్టి చేతఁ
గుసుమితంబగు క్రొమ్మావి గున్న విడిచి
తొఱ్ఱచేరంగ వలసెఁగా తోడులేక.

మిత్రుఁడా! ఇక్కడ మన మేమైనఁ జేయుట కవకాశ మున్నదా?

విదూ—ఏమి యవకాశ మున్నది? నాముద్రయుంగరమును నీకుఁ జూపినంగాని మాళవికను వకుళావళికను విడువ వల దని దేవిగా రాచెఱసాలకుఁ గావలిపెట్టిన మాధవికకు గట్టియుత్తరువు చేసినారు.

రాజు—(నిట్టూర్పు విడిచి విచారముతో) మిత్రుఁడా! ఇక్కడఁ జేయవలసిన పని యేమి?

విదూ—ఇప్పు డొక్కయుపాయ మున్న.

రాజు—అది యేది?

విదూ—(అన్నివైపులనుజూచి) మనకుఁ గనఁబడక యెవ్వరైనను వింటురు. నీచెవిలోఁ జెప్పెదను. (సమీపించి చెవిలోఁ జెప్పి) ఇలాగునసే చేయవలెను.

రాజు—(హర్షముతో) ఈయుపాయము చక్కఁగా నున్నది. కార్యసిద్ధికొఱకు దీనిని బ్రయోగింపవలెను.

[ప్రతీహారి ప్రవేశించు చున్నది.]

ప్రతి—దేవా! రక్తచందనజలముతోఁ గలిపినమంచిగంధమును గాలికిఁ జేతులతోఁ బరిజనులు పట్టించు చుండఁగా మంచిగాలి వచ్చెడిచోటఁ బఱుండి దేవిగారు పరివ్రాజిక చెప్పుకథలు వినుచుఁ బ్రొద్దుపుచ్చు చున్నారు.

రాజు—అట్లయినయెడల మనముపోయి చూచుటకిది మంచి సమయము.

విదూ—మీరు వేంచేయుఁడు. నేనును దేవిగారికిరిక్తహస్తములతోఁ జూడఁగూడదు గనుక నేదయినసమకూర్చుకొనివచ్చెదను.

రాజు—ఇది యంతయు జయసేనకుఁ జెప్పి మఱి పొమ్ము.

విదూ—ఆలాగే. (చెవిలోఁ జెప్పి) ఈలాగునఁ జేయవలెను.

(అని నిష్క్రమించు చున్నాఁడు.)

రాజు—జయసేనా! గాలిలో వేయఁబడిన దేవియొక్క శయనమునకు దారి చూపుము.

ప్రతి—దేవా! ఇటు. ఇటు.

[అప్పుడు పాన్పుమీఁద ధారణీదేవియు, పరివ్రాజికయు యుక్తపరివారమును బ్రవేశించు చున్నారు.]

దేవి—అమ్మా! కథ బహురమణీయముగానున్నది.ఆపయిని—

పరి—(చూపు నిగిడించి) ఆపయిని దరువాతఁ జెప్పెదను. ప్రభువు లైనవిదిశాపురాధీశ్వరులు వచ్చుచున్నారు.

దేవి—ఆహా! భర్తగారా! (అని లేవఁబోవు చున్నది)

రాజు—లేవఁబోకుము, ఉపచారగౌరవ మింతతోఁ జాలును.

గీ. అందియలు బాయుటకు నోర్వ కంద మొదలి
వసిఁడిపీఠముపై మోపఁబడినయట్టి
నీదు కాల్నొవ్వఁగాఁ జేసి నాదుమదికి
బాధ కలిగింపఁబోల దో భవ్యవాణి.

దేవి—ప్రాణేశ్వరా! జయము జయము.

పరి—దేవరవారికి విజయ మగునుగాక !

రాజు—(పరివ్రాజికకు నమస్కరించి కూరుచుండి) దేవీ! నొప్పి సహింపఁదగి యున్నదా?

ధార—కొంత గుణముగా నున్నది.

[అప్పుడు బొట్టనవ్రేలు జన్నిదముతోఁ గట్టుకొని తొట్రుపాటుతో విదూషకుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

విదూ—రక్షింపుఁడు. రక్షింపుఁడు. నన్నుఁ బాముకఱచినది.

(అందఱును విషాదము నొందుచున్నారు.)

రాజు—అయ్యో! నీవెక్కడఁ దిరిగినావు?

విదూ—దేవిగారి దర్శనము చేయవలెనని యాచారము చొప్పునఁ బుష్పములనిమిత్తము నేనుద్యానవనమునకుఁ బోయినాను.

ధార—అయ్యో! పాపము! నేనే యీబ్రాహ్మణుని ప్రాణసంశయమునకు హేతుభూతురాల నయినాను.

విదూ—అట్లు పోయి పుష్పమునిమిత్తమయి కుడిచేయి యశోకవృక్షముమీఁదికిఁ జాఁచునప్పటికి, మృత్యుదేవత సర్పరూపమునఁ దొఱ్ఱలోనుండి వెడలివచ్చి కాటు వేసినది. ఇదిగో నావ్రేలిమీఁద రెండుకాట్లును జూడుఁడు. (అని చూపుచున్నాఁడు)

పరి—గీ. పాముకఱచినవారలబ్రతుకుటకును

[illegible]

గాల్పుటొండెను రక్తంబు గంటునుండి
తీయుటొండెను శీఘ్రంబ చేయవలయు.

ఇప్పుడు విషవైద్యులు తమపని చేయవలెను.

రాజు—జయసేనా! ధ్రువసిద్ధిని వెంటనే పిలుచుకొనిరమ్ము.

ప్రతి—దేవరవారియాజ్ఞాప్రకారము చేసెదను.

(అని పోవుచున్నది.)

విదూ—అయ్యో! నేను బాపపుచావు చచ్చుచున్నాను.

రాజు—భయపడఁబోకు. ఒకానొకప్పుడు పాముకాటుకు విషముండదు.

విదూ—నే నెట్లు భయపడకుండఁగలను? నాసర్వావయవములును దిమ్మిరెక్కుచున్నవి. (అని విషోద్రేకమును జూపుచున్నాఁడు.)

ధార—అయ్యో! అయ్యో! ఇతఁడువిషవికారముచేతవడఁకుచున్నాఁడు. పట్టుకొనుడు.

పరి—(తొట్రుపాటుతో పట్టుకొనుచున్నది.)

విదూ—(రాజును జూచి) నీకు నేను బాల్యమునుండియుఁ బ్రియమిత్రుఁడనుగా నున్నాను. ఇప్పటిప్రేమను మార్పక పుత్రహీనురాలయ్యెడుమాతల్లి యోగక్షేమములకు భారమువహింపుము.

రాజు—బెదరఁబోకు. ఇప్పుడే వైద్యుడు చికిత్సచేసి నిన్ను బాగుచేయును. స్థిరచిత్తుఁడవు కమ్ము.

జయ—(ప్రవేశించి) ఓ మహారాజా! ధ్రువసిద్ధి దేవరవారియాజ్ఞను విని గౌతమునినక్కడకే పంపవలయునని విన్నపము చేయుచున్నాఁడు.

రాజు—అట్లయినఁ గంచుకి సహాయముతో నీతనిని ధ్రువసిద్ధి యొద్దకుఁ జేర్పుము.

జయ—అలాగే.

విదూ—(దేవివంకఁ జూచి) అమ్మా! నేను జీవించినను జీవింపకపోయినను రాజుగారిసేవకుఁడ నగుటచేత మీవిషయమునఁ జేసిన యపరాధములను క్షమింపవలెను.

ధార—నీవు దీర్ఘాయుష్మంతుఁడవు కమ్ము.

(విదూషకుఁడును ప్రతీహారియు నిష్క్రమించుచున్నారు)

రాజు—ఖిన్నుఁడై యున్నయితఁడు స్వభావముచేతనే పిఱికి వాఁడు. ధ్రువసిద్ధి సార్థకనామము కలవాఁడయినను గుదురు నని యెంచకున్నాఁడు.

జయ—(ప్రవేశించి) దేవా! జయమగుఁగాక! జయ మగుఁ గాక! నీటికుండలో వేసి చికిత్సచేయుట కయి సర్పముద్ర గలయుంగర మెక్కడ నైనను వెదకి సంపాదింపవలెనని ధ్రువసిద్ధి యేలినవారితో మనవి చేయుచున్నాఁడు.

ధార—సర్పముద్రగలయుంగర మిక్కడనే యున్నది. ఇదిగో దీనిని పని తీఱినతరువాత మరలఁ దెచ్చి నాచేతి కిమ్ము.

(అని జయసేన కిచ్చుచున్నది)

రాజు—జయసేనా! పనికాఁగానే శీఘ్రముగాఁ దీసికొనిరమ్ము

జయ—దేవర యాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను.

(అని వెడలిపోవుచున్నది)

పరి—గౌతమునికి విషము దిగినదని నామనస్సునకుఁ బోఁ కట్టుచున్నది.

రాజు—అట్లే జరగునుగాక!

జయ—(ప్రవేశించి) దేవా! జయమగుఁగాక! జయ మగు

గారు! గౌతమునికి విషవేగము తగ్గినది. అతఁడు ముహూర్తకాల
ములో మరల నెప్పటివాఁ డయినాఁడు.

ధార—భాగ్యవశముచేత నేను నిందనుండి విముక్తురాల
నయినాను.

జయ—ఆలోచింపవలసిన రాజకార్యము లనేకము లున్నవి
గనుక దర్శన మనుగ్రహింపఁ గోరుచున్నానని మంత్రియైన వాహత
కుఁడు దేవరవారితో విన్నపము చేయుమన్నాఁడు.

ధార—దేవరవారు కార్యపర్యాలోచనమునకు విజయం
చేయవలెను.

రాజు—దేవీ! ఈప్రదేశమున నెండసోఁకుచున్నది. ఈబాధకు
శీతలోపచారము ప్రశస్తము. కాఁబట్టి నీపాన్పును మఱియొకచోట
వేయించుకొమ్ము.

ధార—ఓపరిచారికలారా! మీరు భర్తగారు సెలవిచ్చిన
ప్రకారము చేయుఁడు.

పరిచారికలు—మంచిది. (అని అప్రకారముగానే చేయు
చున్నారు)

[ధారణీదేవియు, పరివ్రాజికయు, పరివారమును, పోవుచున్నారు]

రాజు—జయసేనా! గూఢమార్గమునఁ బ్రమదవనమునకుఁ
దీసికొనిపొమ్ము.

జయ—దేవా! ఇటురండు.

రాజు—జయసేనా! గౌతముఁడు తనయభీష్టమును నెఱవేర్చి
నాఁడుగదా!

జయ—నిస్సందేహముగా,

రాజు—క. ఇష్టావాప్తికిఁ గడు ను
త్కృష్టం బీక్రియ యటంచు నెఱిఁగియుఁ గష్టం
బిష్టార్థసిద్ధి యంచును
స్పష్టముగా మనసు జంకు వడియెడు నాకున్.

[విదూషకుఁడు ప్రవేశించుచున్నాడు.]

విదూ—మీకు జయమగుఁగాక! జయమగుఁగాక! దేవర వారిమంగళకార్యములు సిద్ధిపొందినవి.

రాజు—జయసేనా! నీవుకూడ నీపనికిఁబొమ్ము.

జయ—దేవరవారాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను.

(అని పోవుచున్నది.)

రాజు—గౌతమా! ఇప్పుడు క్షుద్రురాలయిన మాధవిక కొంచెమయిన ననుమానపడ లేదా?

విదూ—దేవిగారి ముద్రయుంగరమును జూచియెట్లనుమానపడును?

రాజు—నేనుంగరమునుగూర్చి మాటాడ లేదు. దేవి యేహేతువుచేత వీరిద్దఱిని విడిపించినది, తనపరిజనమును మాని నిన్నేలపంపినది, అని యది యడిగి యుండవలెను.

విదూ—నన్నది యీప్రశ్న లడిగినది. నేను మందుఁడనయినను వెంటనే సమయోచిత మయిన ప్రత్యుత్తరములిచ్చినాను.

రాజు—ఏమని?

విదూ—జ్యోతిష్కులు రాజుగారినక్షత్రమునకుఁగ్రూరగ్రహబాధ గలిగినదనియు, అందుచేత నవశ్యముగాఁ జెఱలో నున్నవారి నందఱిని విడిచిపెట్టింప వలయు ననియు, రాజుగారితో విన్నపము చేసిరని నేను జెప్పితిని.

రాజు—(హర్షముతో) అటులరువాత.

విదూ—ఆసంగతి విని దేవి యిరావతి మనస్సునకు నొప్పి కలుగకుండుట కయి "రాజుగారే విడిపింపుమన్నా" రని నన్నంపిన దని చెప్పినాను. అయి యుండవచ్చు నని యందుమీద మాధవిక కార్యసాఫల్యము చేసినది.

రాజు—(విదూషకుని గౌఁగిలించుకొని) మిత్రుఁడా! నామొడల నీకుఁ బ్రేమ యున్నది కదా?

గీ. బుద్ధి గుణముననే మిత్రములకు నిలను
కార్యదర్శన మెప్పుడుఁ గాదు సుమ్ము
స్నేహమునఁగూడ లభియించి నెగడుఁజూవె
కార్యసిద్ధికి సూక్ష్మమార్గంబు సఖుఁడ!

విదూ—మీరు త్వరపడవలెను. సఖీసహితురాలయిన మాళవికను సముద్రగృహమునం దుంచి మీనిమిత్తమయి యెదురుగా వచ్చినాను.

రాజు—నే నామెను గౌరవించెదను. నీవు ముందునడువు.

విదూ—దేవా! రండి రండి. (అని కొంచెము నడిచి) ఇదిగో సముద్రగృహము.

రాజు—(భయముతో) మిత్రుఁడా! అదిగో చేతులతోఁ బూవును కోయుచు నీ యిష్టురాలయిన యిరావతి పరిచారిక చంద్రిక మన వైపునకే వచ్చుచున్నది. ఇప్పు డది పోయినదాఁక మన మీ గోడచాటున దాఁగు కొందము.

విదూ—ఓహో! చోరులకును జారులకును చంద్రిక సరిపడదు గదా!

(ఇద్దఱును చెప్పినట్లు చేయుచున్నారు)

రాజు—మిత్రుఁడా! నీ చెలి నానిమిత్తమయి యెదురుచూచు చుండును. ఈగవాక్షమును జేరి యామెను జూతము రమ్ము.

విదూ—అలాగే.

(ఉభయులను నిలుచుండి చూచుచున్నారు.)

[అప్పుడు మాళవికయు వకుళావళికయుఁ బ్రవేశించుచున్నారు.]

వకు—సఖీ! భర్తగారికి మ్రొక్కుము.

మాళ—ఓభర్తా! నీకు నమస్కారము.

రాజు—వకుళావళిక నాప్రతిరూపమును నిర్దేశించి పలుకు చున్నదని శంకించెదను.

మాళ—(హర్షముతో ద్వారమువంకఁ జూచి) సఖీ! నన్ను మోసపుచ్చుచున్నావా? (అని విషాదము చూపుచున్నది.)

రాజు—ఆమె హర్షవిషాదములకు నేను ప్రీతుఁడ నయినాను.

గీ. సూర్యుఁ డుదయించుచోఁ గ్రుంకుచోఁ గరంబు
జలజము వికాససంకోచములను దాను
బూనునట్లుగ నీపద్మముఖముఖంబు
క్షణములోపల రెండవస్థలను దాల్చె.

వకు—అదుగో భర్త చిత్రపటమునం దున్నాఁడు.

ఇద్దఱు—(మ్రొక్కి) దేవా! మేలుకలుగుఁగాక! మేలు కలుగుఁగాక!

మాళ—సఖీ! అప్పుడు తొందరలో నిలుచుండి చూచుటచేత రాజుగారిరూపమునందు నా కాశ యెట్లు తీఱలేదో, అట్లే యిప్పుడు రాజుగారిరూపము తృప్తికరముగా నుండలేదనియే నేనుభావించెదను.

విదూ—వినుచున్నావా? నీవు కనఁబడునట్టుగాఁ జిత్రపట ములం దుండలేదని యామె తలఁచు చున్నది. పెట్టెయందుంచిన గను

రాళివలెనే యిప్పుడు నీవు యౌవనగర్వము వహించుట వ్యర్థమగు చున్నది.

రాజు—మిత్రుఁడా! కుతూహలము గలవారయినను స్త్రీలు సహజముగా సిగ్గుగలవారుగా నుందురు. చూడు—

చ. తరుణులు వేడ్కతోఁ బ్రథమదర్శనకాలమునందుఁ దద్దయున్
పురుషులరూపముల్ నయనము ల్తనియంగను జూడఁగోరియున్
ధరఁ దరళాయతాక్షులు మనఃప్రియులం దిలకించుపట్టులన్
గరమును విప్పి గన్గొరుగా కనుదమ్ములనిండ నెప్పుడున్?

మాళ—సఖీ! మొగము ప్రక్కకుఁ ద్రిప్పుకొని భర్తగారిచే ప్రేమగలచూపులతోఁ జూడఁబడుచున్నయామె యెవరు?

వకు—పార్శ్వమునందున్న యిరావతికదా యామె?

మాళ—సఖీ! పట్టపుదేవుల నింతటిని విడిచిపెట్టి యొక్క యీయమెవంకనే తెప్పవాల్చక చూచుచుండుట చూడఁగా నాకు రాజుగారు దాక్షిణ్యము లేనివారుగాఁ గనఁబడు చున్నారు.

వకు—(తనలో) చిత్రపటములో నున్నరాజును నిజమయినవానినిగా భావించుకొని యీయామె యసూయను గనఁబఱుచుచున్నది. కానిమ్ము. నేను దీనిచేఁ గొంచెము సేపు వినోదించెదను. (ప్రకాశముగా) సఖీ! భర్తగారి కీమె యత్యంతప్రియురాలు.

మాళ—అట్లయిన నేనిప్పుడు నాహృదయము నేల యాయాస పెట్టుకోవలెను! (అని యసూయతోఁ దిరుగుచున్నది.)

రాజు—మిత్రుఁడా! చూడు చూడు.

చ. బొమముడిచేత బొట్టుచెడ, మోవియు నించుక సంచలింపఁగా,
రమణి యసూయతో మరలి ప్రక్కకు వంగెడు పెంపు వొల్చెడు

ప్రియుఁడు తప్పుచేయ నిటు నాయికి కోపము చూపఁజెల్లు నం
చమర గురుండు నేర్పు లలితాభినయంబును బట్టినట్టుగన్.

విదూ——ఇప్పుడు నీవామె ననునయించుటకు సిద్ధముగా నుండుము.

మాళ——ఇక్కడఁ బూజ్యుఁడయిన గౌతముఁడుకూడ నీమెను సేవించుచున్నాఁడే.

(అని మరల మరియొకవంకకు మరలఁ బోవుచున్నది.)

వకు——(మాళవికను నివారించి) మరలవలదు. నీవిప్పుడు కుపితురాలవయి యున్నావు.

మాళ——నీవు నన్ను దీర్ఘక్రోధము కలదానినిగాఁ దలఁచెదు పక్షమున, నాకోపము నిప్పుడే విడిచెదను.

రాజు——(సమీపమునకుఁ బోయి)

గీ. అతివ! ప్రత్యక్షదాసుఁడ నగుచు నీకు
నే ననన్యసాధారణవృత్తి నుండఁ
జిత్రగతుఁడనై యున్న నాచేష్టఁ జూచి
యిపుడు కోపంబు వహించె దేల నీవు?

వకు——దేవా! జయమగుఁగాక! జయ మగుఁ గాక!

మాళ——(తనలో) చిత్రపటములోనున్న భర్తగారియెడల నే నేల యసూయపడితిని?

(సిగ్గుతోఁ దలవంచుకొని చేతులు జోడించుచున్నది.)

రాజు——(కామచాంచల్యమును గనఁబఱుచున్నాఁడు.)

విదూ——నీ వుపేక్షాపరునివలెఁ గనఁబడుచున్నా వేమి?

రాజు——నీ సఖురాలియొక్క యవిశ్వసనీయతవలన.

విదూ——నీ కీమెయెడ నవిశ్వాస మేల కలిగినది?

రాజు—

చ. నయనపథంబుఁ జేరియు క్షణంబున నిప్డు దదృశ్యయాను, నీ
ప్రియసఖి చేతికిం దగలభించియుఁ జిక్కక వేగఁబాఱు, నే
రయమునఁ గామపీడ నిటులఁగ్రాఁగ సమాగమమాయచేత, నో
ప్రియుఁడ! మదీయచిత్తమెటు వేగమ యీమెను విశ్వసించెదున్?

వకు—సఖీ! రాజుగారు పలుమాఱు మోసపోయినారు. కాఁబట్టి నీవిప్పుడు విశ్వసనీయురాలవు కమ్ము.

మాళ—మందభాగ్యురా లయిన నాకు రాజుగారిపొందు స్వప్నములో సహితము దుర్లభమాయెను.

వకు—రాజా! ఈమె కుత్తర మిమ్ము.

గీ. ఉత్తరంబియ్య నేల? కామోజ్జ్వలాగ్ని
సాక్షిగా నన్నయిపుడు నీసఖికి నేను
నర్పణము చేసికొనద రహస్యముగను
సేవ్యుఁడనుగాను నేనింక సేవకుండ.

వకు—నే ననుగ్రహింపఁబడిన దాన నయినాను.

విదూ—(కొంచెము నడిచి తొట్రుపాటుతో) వకుళావళికా! లేడి యశోకపల్లవములను దాటఁబోవు చున్నది. దానినిదోలివత్తము రమ్ము.

వకు—మంచిది. (అని బయలుదేఱు చున్నది.)

రాజు—ఆవిధముగానే మీరు మమ్ము సహితము రక్షింప వలయును.

విదూ—గౌతముఁడు మిమ్ముసహితము కాచుచుండును.

వకు—(రహస్యముగా) అయ్యా! గౌతమా! నేను గనఁబడక దాఁగియుండెదను. నీవు ద్వారరక్షకుఁడవు కమ్ము.

విదూ—మంచిది.

వక—(నిష్క్రమించుచున్నది.)

విదూ—ఇంతలోపల నే నీస్ఫటికశిలావేదికమీఁదఁ బరుండె
దను. ఓహో! ఈశిలావిశేష మెంతసుఖస్పర్శనిచ్చుచున్నది!

(అని కూరుచుండినిద్రపోవుచున్నాఁడు.)

మాళ—(భయముచేత వడఁకుచున్నది)

రాజు—గీ. భయము విడువుము ననుఁగూడ, భానురాంగి!
తడవు నీపయిఁ బ్రణయంబు తగిలియుండి
నేను సహకారతను నిందుఁ బూనినాఁడ;
నల్లుకొను మాధవీలత వగుచు నీవు.

మాళ—దేవిగారివలనిభీతిచేత నాకుఁ బ్రియమైనపని నేనుఁ
జేసికొనఁజాలకున్నాను.

రాజు—నీవు భయపడవలసిన పనిలేదు. భయపడవలసిన
పనిలేదు.

మాళ—నన్నుభయపడవలదని యుపదేశించెడు భర్తగారి
ధైర్యమును వెనుక నే నిరావతియెదుటఁ జూచియున్నాను.

రాజు—గీ. కీరవాణిరో! వినుము దాక్షిణ్య మెపుడు
క్షితిపనాయకులకుఁ గులవ్రతము సుమ్ము;
యట్టులయ్యు, నాప్రాణంబు లాయతాక్షి!
నిన్న యాశించుకొని నిల్చియున్న విపుడు.

కాఁబట్టి చిరానురక్తుఁడనయియున్న నన్నుగ్రహింపవలెను.

(అని కౌఁగిలించుకొనఁబోవుచున్నాఁడు.)

మాళ—(తప్పించుకొనుచున్నది.)

రాజు—(తనలో) క్రొత్తకామినుల మదనవిషయమయిన యవస్థ మిక్కిలి రమణీయముగా నుండునుగదా!

మ. రశనాబంధము విప్పవ్రేళ్ళిడఁదు కార్పం చేయి కంపించు, ర
మ్యాశయంబుల్ చనుకప్పులౌ బలిమిమై నాశ్లేషముం జేయఁబో,
భృశమున్ముద్దిడఁబోవఁ గన్నులఖికం ద్రిప్పున్ముఖంబోరగా,
వశమయ్యెన్సుఖమిచ్చు కెక్కుడుర క్షీవ్యాజంబుచేనైననున్.

(అప్పుడిరావతియు నిపుణికయుఁ బ్రవేశించుచున్నారు.)

ఇరా—ఓసీ! నిపుణికా! సముద్రగృహముయొక్కతలవాకిట గౌతముఁడు కనఁబడినాఁడని చంద్రిక నీతో నిజముగాఁ జెప్పినదా?

నిపు— చెప్పకపోయినయెడల అమ్మగారితో నేనేలవిన్నపము చేయుదును?

ఇరా—అట్లయినచోఁ, బ్రాణసంశయమునుండి విముక్తుడయిన భర్తగారి ప్రియమిత్రుని క్షేమవార్త యడుగుటకును మన మక్కడకుఁ బోదము.

నిపు—మీమాటవలన మఱియేదో పసికూడ కలదనితోఁచుచున్నది.

ఇరా—అవును. చిత్రపటమునందున్న భర్తగారిని బ్రసన్నునిగాఁ జేసికొనుటకును.

నిపు—నీవు కేవల భర్తగారినే యేల ప్రసన్నుని జేసికొనరాదు?

ఇరా—ముద్దరాలా! మనసు మఱియొకరియందుఁ బాఱియున్నభర్తగారు చిత్రపటమునం దెట్లున్నారో యట్లే యున్నారు. ఇప్పటి నాప్రయత్నమంతయు నుపచార మతిక్రమించి వచ్చిననాలోపమును బాపుకొనుటకొఱకే.

నిపు—అమ్మా! ఇటు, ఇటు. (ఇద్దఱును నడుచుచున్నారు)

[ఒకచేటిక ప్రవేశించుచున్నది]

చేటి—అమ్మా! నీకు శుభమగుఁగాక! "ఇది మనకు మత్సరమునకుఁ గాలముకాదు. నీయెడఁ గలగౌరవమును గనఁబఱుచుటకొఱకే నేనిప్పుడు సఖీహితముగా మాళవికకు సంకెళ్ళు వేయించియున్నాను. వారిని విడిపించి భర్తగారికిఁ బ్రియము చేయుటకు నీవనుమతించినయెడల, ఆప్రకారముగాఁ జేసెదను. నీయిష్టమేమో నాకుఁ జెప్పి పంపుము" అని దేవిగారు మీతోఁ జెప్పుచున్నారు.

ఇరా—నాగరికా! 'దేవిగారి నీప్రకారముచేయుమని నియోగించుటకు నేనెంతటిదానను? పరిజనులను శిక్షించుటచేత దేవిగారు నాయందు గొప్ప యనుగ్రహము చూపినారు. నేనుమాత్రి మెవరి యనుగ్రహమువలన వర్ధిల్లినదానను?' అని దేవిగారికి విన్నపము చేయుము.

చేటి—అలాగే. (అని నిష్క్రమించుచున్నది

నిపు—(కొంచెము నడిచిచూచి) అదుగో గౌతముఁడుసముద్ర గృహద్వారమునం దంగడిలోని మూఁటోతువలెనే కూరుచుండి నిద్ర పోవుచున్నాఁడు.

ఇరా—ఇతనికిఁ దిన్నఁగాఁ గుదుర లేదాయేమి? ఇంకను విషవికారమున్నవానివలెనే కనఁబడుచున్నాఁడు.

నిపు—ముఖవర్ణము ప్రసన్నమయియే కనఁబడుచున్నది. అట్లు గాక ధ్రువసిద్ధి చికిత్సచేసినాఁడు. అందుచేత మనమితని కొఱకేమి కాఁగునని శంకింపవలసిన పనిలేదు.

విదూ—(పలవరించుచున్నాఁడు) అమ్మా! మాళవికా!

నిపు—అమ్మా! విన్నావా? ఈతఁడెవరి కాప్తుఁడు? ఈశ్వ

ఘ్నుఁడు కేవల కుక్షింభరణపరాయణుఁడు. ఎల్లప్పుడును మనవద్ద స్వస్తివచనమోదకములచేతఁ గడుపు నింపుకొనుచు, ఇప్పుడు మాళవికయని పలవరించుచున్నాఁడు.

విదూ—మాళవికా! ఇరావతిని మించినదానవు కమ్ము.

నిపు—ఏమియీ ప్రలాపము! పామున్న భయపడెడి యీబ్రాహ్మణాధముని బాము వలె వంకరగానున్న యీకఱ్ఱతో స్తంభము చాటున దాఁగియుండి భయపెట్టెదను.

ఇరా—ఈకృతఘ్నుఁడు పాము కఱవవలసినవాఁడే.

నిపు—(విదూషకునిమీఁద దండకాష్ఠమున్ను బడవేయుచున్నది)

విదూ—(ఉలికిపడిలేచి) అయ్యో! మిత్రుఁడా నామీఁద బాముపడ్డది.

రాజు—(తొందరపడివచ్చి) భయపడకు! భయపడకు.

మాళ—(వెనుకనుండి) భర్తా! పామనుచున్నాఁడు. సాహసముచేసి పోవలదు.

ఇరా—అవురా! భర్తకూడ నీలాగుననే వచ్చుచున్నాఁడు.

విదూ—(పెద్దపెట్టున నవ్వి) ఇదియు దండకాష్ఠమేనా? నేనప్పుడు మొగలిముండ్లతో గీచుకొని పాము కఱచినదని బొంకినదానికి ఫలమే యిప్పుడు కలిగినదనుకొన్నాను.

[అప్పుడు తెరవెనుకనుండి వకుళావళిక ప్రవేశించుచున్నది]

వకు—భర్తగారు రావలదు. ఇక్కడ సర్పమువలెనే కుటిలవర్తనముకలిగి యేదో కనఁబడుచున్నది.

ఇరా—(వేగముగా రాజుగారివద్దకువచ్చి) దంపతులయొక్క వివాహసంకేతము నిర్విఘ్నముగా నెఱవేఱినదా?

[ఇరావతినిజూచి యందఱును భ్రాంతు లగుచున్నారు.]

రాజు—ప్రియురాలా! ఈయుపచార మపూర్వమయినదికదా!

ఇరా—వకుళావళికా ! భర్తగారిదూతిక వయిన నీప్రతిజ్ఞ యిప్పుడు సంపూర్ణ మయినదా?

వకు—అమ్మా ! శాంతింపు. నేనేమిచేసితినో రాజుగారి నడుగవచ్చును. కప్పలు కూయుచునని దేవుఁడు భూమిమీఁద వర్షము కురిపింప కుండునా ?

విదూ—నీ వీలాగునఁ జేయఁబోకు. పాదములమీఁదఁబడినను నీవతిక్రమించి పోయినసంగతి దర్శనమాత్రముచేతనే యీయన మఱచిపోయినాఁడు. నీవిప్పుడయినను ప్రసాదమును జూపకున్నావు.

రాజు—ఈపరిహారము నిష్కారణముగాఁ గోపపడుట నీకుఁ దగదు.

గీ. నిర్నిమిత్తంబ కుణమేని నీముఖంబు
పడఁతి! యెప్పుడు నను కోపపాత్ర మయ్యె?
పర్వమునఁగాక చంద్రబింబంబు రాహు
కలుష మెల్లానొకో రాత్రి తెలుపు మీవు.

ఇరా—నిష్కారణముగా నని భర్తగారు చక్కఁగా సెలవిచ్చినారు! నాభాగ్యము మఱ్ఱలపాలయినప్పుడు నేను మరలఁ గోపపడిన పక్షమున, నేనే హాస్యాస్పదురాల నగుదునుగదా!

రాజు—నీవన్యవిధముగాఁ గల్పించుకొనుచున్నావు. నాకు నిజముగా నే కోపమునకు హేతువు కనఁబడకున్నది. ఎట్లన—

గీ. పండుగుదినంబులందునఁ బరిజనంబు
తప్పుగల్గియుఁ జెఱనుండఁ దగ దటంచు

వీరి నే విడిపింప, నగ జేరి మ్రొక్క
వీరు వచ్చి రింతియుకాని వేఱు లేదు.

ఇరా—నిపుణికా! నీవుపోయి మాపక్షపాతము కనిపెట్టితినని దేవిగారితో విన్నవింపుము.

నిపు—అలాగే. (అని పోవుచున్నది.)

విదూ—(తనలో) అనర్థము సంభవించినది. బంధమునుండి తప్పించుకొన్న యింటిపావురము పిల్లికంట బడినదిగదా!

నిపు—(మరలఁ బ్రవేశించి) అమ్మా! దైవికముగా నాకిప్పుడు మాధవిక కనఁబడి దీనికి హేతువిది యని చెప్పినది.

(అని చెవిలోఁ జెప్పుచున్నది.)

ఇరా—(తనలో) నాకంతయు బోధపడినది. ఇదియంతయు నీతుచ్ఛబ్రాహ్మణుఁడు పన్నినపన్నుగడ. (విదూషకునిజూచిబిగ్గరగా) ఇప్పుడిది యీ కామతంత్ర మంత్రిగారు ప్రయోగించిన నీతి.

విదూ—అమ్మా! నేను నీతియం దొకయక్షరమయినను జదివి యుండినయెడల, ఇట్లు రాజుగారి నాశ్రయించుకొనితిరుగుదునా?

రాజు—(రహస్యముగా) అక్కటా! నేనిప్పు డీచిక్కునుండి యెట్లు విముక్తి నొందుదును?

[వేగముగా జయసేన ప్రవేశించుచున్నది.]

జయ—దేవా! మాకొమార్తె వసులక్ష్మి బంతినిమిత్తమయి పరుగెత్తుచు, పంకుకోఁతి వచ్చి బెదరింపఁగా మిక్కిలి జడిసికొన్నది. ఆమెను దేవిగారు తమయొడిలోఁ బెట్టుకొని కూరుచున్నను గొంచె మయినను జ్ఞప్తిరాక పెద్దగాలిలోఁ గదలుచున్న చిగురాకువలెవడఁకు చున్నది.

రాజు—అయ్యో! అయ్యో! పసిపిల్ల లెంతపిఱికివారు!

ఇరా—(తొట్రుపాటుతో) ఆచిన్నదాని నోదార్చుటకయి భర్తగారు వేగిరము విజయముచేయవలెను. ఆమెకు సంతాపజనిత మయిన వికారము వృద్ధిపొందకుండ వారింపవలెను.

రాజు—నేను బోయి జ్ఞప్తివచ్చునట్లు చేసెదను. (అని వేగముగాఁ బోవుచున్నాఁడు)

విదూ—మేలు! ఓరిపింగళవానరా! మేలు! నీవు స్వపక్షము వారిని రక్షించినావు.

[రాజును, విదూషకుఁడును, ఇరావతియు, నిపుణికయు నిష్క్రమించుచున్నారు]

మాళ—దేవిని దలఁచుకొని నాహృదయము కంపమొందు చున్నది. నాకిప్పుడేమి సంప్రాప్తము కానున్నదో తెలియకున్నాను.

తెరలో—ఆశ్చర్యము! ఆశ్చర్యము! దోహదముచేసి యయిదు రాత్రులయినను గడవకమునుపే కాంచనాశోకము మొగ్గలతో నిండిపోయినది. ఈసంగతి దేవిగారికి నివేదించెదను.

ఇద్దఱు—(విని సంతోషించుచున్నారు)

వకు—సఖీ! ఊఱటపొందుము. దేవి తాను జేసిన ప్రతిజ్ఞ తప్పదు.

మాళ—అట్లయిన మన ముద్యానవనపాలికల వెనుకనే పోవుదము.

వకు—ఆలాగే చేయుదము.

(అందఱును నిష్క్రమించుచున్నారు)

పంచమాంకము

[అప్పు డుద్యానవనపాలకురాలు ప్రవేశించుచున్నది]

ఉద్యా—నేను గౌరవపూర్వకముగాఁ గాంచనాశోకము చుట్టును గోడయరఁగును వేసినాను. నాకు నియోగించిన యీపనిని జేసితినని దేవిగారికి నివేదించెదను. ఇఁకవిధి మాళవికయందు దయ చూపవచ్చును. అప్రకారముగాఁ గుపితురాలయియున్న దేవి యిప్పు డీసంతోషమయిన యశోక దోహదవృత్తాంతముచేతఁ బ్రసన్నురాలగును. దేవి యిప్పు డెక్కడనుండియుండును? ఆహా! ఇదిగో దేవిగారి పరిచారకుఁడయిన కుబ్జుఁడొకఁడు చతుశ్శాలనుండి వచ్చుచున్నాఁడు. అతని నడిగెదను.

[అప్పుడు చేతియందుఁ బెట్టెపట్టుకొని కుబ్జుఁడుప్రవేశించుచున్నాఁడు]

(ముందుకునడిచి) సారసా! ఎక్కడకుఁ బోవుచున్నావు?

సార—మధురికా! విద్వాంసులయిన బ్రాహ్మణులకియ్యవలసిన నెలదినముల నిత్యదక్షిణను పూజ్యుఁడయిన పురోహితునిచేతి కిచ్చి వచ్చుటకయి పోవుచున్నాను.

మధు—అది యెందునిమిత్తము?

సార—రాజుగారి కుమారుఁడు యజ్ఞాశ్వమును రక్షించుటకయి సేనాపతిచేత నియోగింపఁబడినాఁడని వినినప్పటినుండియు; అతని యాయుర్వృద్ధికొఱ కష్టశతసువర్ణపరిమాణధనము దక్షిణగా నిచ్చుటకు దేవిగారు ప్రతిజ్ఞ చేసినారు.

మధు—ఇప్పుడు దేవి యెక్కడనున్నది?

సార—మంగళ గృహమునందుఁ బీఠముమీఁదఁ గూరుచుండి

విదర్భదేశమునుండి తనతమ్ముఁడయిన వీరసేనుఁడు పంపినకమ్మను లిపికారులచేతఁ జదివించి వినుచున్నది.

మధు—మరల విదర్భరాజవృత్తాంతమేమయినఁ దెలిసినదా?

సార—విదర్భరాజు వీరసేనునకింద నున్న సేనాచక్రము చేత లోఁబఱుచుకొనఁబడినాఁడు; అతని దాయాదుఁడయిన మాధవ సేనుఁడును జెఱనుండి విడిపింపఁబడినాఁడు. అతఁడు దూతవెంట ముందుగా శ్రేష్ఠము లయినరత్నవాహనములను శిల్పవిద్యాప్రవీణత గల పరిజనమును, రాజుగారికిఁ గానుకగాఁ బంపి, తాను వెనుకవచ్చి ప్రభువువారి దర్శనము చేసికొనఁ బోవుచున్నాఁడు.

మధు—నీవుపోయి నీపనిని జేయుము. నేనును దేవిగారిని సందర్శింపఁబోయెదను. (అనియిద్దఱునుబోవుచున్నారు)

ఇది ప్రవేశము

[అప్పుడు ప్రతీహారి ప్రవేశించుచున్నది.]

ప్రతీ—అశోకసత్కారోత్సుకురాలయి యున్నదేవి "భర్త గారితోఁగలిసి నేనశోకవృక్షముయొక్క పుష్పసంపదను జూడఁగోరు చున్నాను" అని రాజుగారికి విన్నవింపుమని నాకాజ్ఞయిచ్చినది. కాఁబట్టి ధర్మాసనమునకు విజయంచేసెడు రాజుగారి రాకకయి నేను బ్రతీక్షించి యుండెదను. (అని తిరుగుచున్నది.)

తెరలోవైతాళికులు—ఓహో! రాజుదండముచేత శత్రుశిర స్సుమీఁద వర్తించుచున్నాఁడు!

ప్రథముఁడు—

చ. పరభృతసుస్వరంబు తనుపఁగ విదిశానదిపొంతఁదోఁటలో
వరరతితోడ రూపమదుపంచశరుండునుబోలె హాయిగా

విదిశవసంత మీా తనుభవింపఁగ నిద్ధబలుండవైన నీ
యరి వరదానదీ పరిసరాటవులన్ భవదీయభద్రకుం
జరములఁ గట్టినట్టిమహిజంబులతో వహియించు నమ్రతన్.

ద్వితీయుఁడు—

చ. ధరణి విదర్భునిన్ తడయుతాఁకున గెల్చిననీచరిత్రమున్,
పరిఘులవంటి బాహులబల్మిని రుక్మిణిఁగొన్నకృష్ణు స
చ్చరితముఁ, బద్యరూపమున సల్పి సురోపములైన వందితుల్
కరము! పఠింతు రల్ల క్రథకైశికధిక్కృతి వీరతుష్టికిన్.

ప్రతీ—అదె జయశబ్దము ప్రస్థానమును దెలుపఁగా రాజుగా
రిచ్చటికే విజయంచేయుచున్నారు. నేను గొంచెమాయనయెదుట
నుండి తొలఁగి, ముఖద్వారతోరణము నాశ్రయించి నిలిచెదను.

(అని చాటువనిలుచున్నది.)

(అప్పుడు మిత్రసహితముగా రాజు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.)

రాజు—గీ. అకట! ప్రియురాలు దుర్లభ యౌటఁదలఁచి,
బలముచే విదర్భుఁడు గెల్వఁబడుట వినియు,
వానచే నెండచేఁ గొట్టఁబడినతమ్మిఁ
బోలి, దుఃఖమును సుఖంబుఁ బొందు మనము.

విదూ—నీవత్యంతసుఖవంతుడ వగుదువని నామనస్సునకుఁ
బొడకట్టుచున్నది.

రాజు—ఏలాగున?

విదూ—ఇంతకుముందే ధారణీదేవి "అమ్మా! నీవలంక
రించుటయందు సాటిలేనిదానవని గర్వపడు చుండువుగనుక విషా

లంకార రచనయందలి నీనేర్పు నిప్పుడు మాళవిక శరీరమునందేఁ గనఁబఱుపుము" అని పండితకౌశికితోఁ జెప్పినది. అందుచేత నామె విశేష కౌతూహలముతో మాళవిక నలంకరించినది. దేని నీమనోరథము నెఱవేఱునేమో!

రాజు—మిత్రుఁడా! ఎప్పుడును నాయిష్టము ననుసరించెడు ధారణీదేవియొక్క పూర్వచరితమును విచారింపఁగా నీవు చెప్పినట్లు జరగనే వచ్చును.

ప్రతీ—(ప్రవేశించి) దేవా! జయమగుఁగాక! జయమగుఁ గాక! కాంచనాశోకముయొక్క పుష్పోద్గమసంపదను భర్తగారితోఁ గూడ సందర్శింపఁ గోరుచున్నానని దేవిగారు విన్నపము చేయు మన్నారు.

రాజు—దేవి యక్కడనే యున్నదా?

ప్రతీ—అవును. వారివారి కర్హమైనసమ్మానముచేసి యంతఃపురజనమును బంపివేసి పరిజనముతో మాళవిక ముందు నడువఁగా దేవి తాను దేవరవారిరాకకయి, నిరీక్షించుచున్నది.

రాజు—(సంతోషముతో విదూషకునివంకఁ జూచి) జయసేనా! నీవు ముందు నడువు.

ప్రతీ—దేవా! రండి రండి. (అని నడుచుచున్నది)

విదూ—(చూచి) ఓమిత్రుఁడా! వసంతుఁ డీయుద్యానవనమునందుఁ గొంచెము యౌవనదశను బొందినవానివలెఁ గనఁబడుచున్నాఁడు.

రాజు—నీవన్నమాట సత్యము.

గీ. వంగి కురువక ఫలజాలభారమునను
బాలభూరుహ మల్లడె చూడు మొనట

రహిని నీబుతుయావనారంభ మనఁగ
మదికి నుత్కంఠ గొలిపెడు మఱియు మఱియు.

విదూ—మిత్రుఁడా! అదిగో కాంచనాశోక మలంకారము చేసికొన్నదానివలెనే పూవుగుత్తులచేత నొప్పుచున్నది. దేవరవారు చిత్తగించవలెను.

రాజు—ఇప్పు డిది యనన్యసాధారణ మయిన శోభనువహించుచున్నది. కనుక, ఆలస్యముగాఁ బూతఁపట్టుటయే యుక్తముగా నున్నది. చూడు—

గీ. మొదలను వసంతవిభవంబు పూనినట్టి
సకలసుందరాశోకవృక్షములసొంపు
దోహదము నొందియున్న యీద్రుమమునందె
సంక్రమించె ననఁగ మొగ్గచాలు పొలుచు.

విదూ—నిశ్చయముగా నీవు సంతుష్టుఁడవుకమ్ము. మన మీప్రకారముగా సమీపమునకు వచ్చియున్నను, ధారణీదేవి తన పార్శ్వమునందున్న మాళవిక నిలుచుట కనుమతించుచున్నది.

రాజు—(సంతోషముతో) సఖుఁడా! చూడు చూడు.

క. వినయమునం బ్రియురా లటు
వెనుకఁ గరాబ్జములు వేడ్కను నిలువన్
నను దేవి యెదుర్కొనియెదుఁ
బొనరఁగ నృపలక్ష్మితోడి భూదేవి యనన్.

[అప్పుడు ధారణీదేవియు, మాళవికయు, పరివ్రాజికయు,
అర్హాపరిచారమును, ప్రవేశించుచున్నారు]

మాళ—(తనలో) నాకీతు కాలంకారమునకు హేతు వెఱుఁ

గుదును. అయినను నాహృదయము తామరాకుమీఁదనీటివలెఁ దల్లడిల్లుచున్నది. నాయెడమకన్ను బలుమాఱు అదరుచున్నది.

విదూ—ఓహో! మిత్రుఁడా! వివాహాలంకారముచేతఁ బూజ్యారా లయినయీమాళవిక మిక్కిలి శోభిల్లు చున్నదిగదా!

రాజు—ఆమెను జూచుచున్నాను.

గీ. చాలఁ బ్రేలని పట్టువస్త్రంబు గట్టి
మితవిభూషణములతోడ మెఱయు నీమె
హిమముఁ గ్రమ్మని నక్షత్రసమితితోడఁ
బ్రబలచంద్రికగల చైత్రరాత్రిఁ బోలి.

ధార—(సమీపించి) ప్రాణేశ్వరా! జయ మగుఁగాక! జయ మగుఁగాక!

విదూ—అమ్మా! వర్ధిల్లుము.

పరి—దేవా! విజయ మగుఁగాక!

రాజు—అమ్మా! నమస్కరించుచున్నాను.

పరి—అభీష్టసిద్ధి యగుఁగాక!

ధార—(చిఱునవ్వునవ్వి) ప్రాణేశ్వరా! తరుణీజనసహాయుఁడవయిన నీకీయశోకవృక్షము మాచేత సంకేతగృహముగాఁ జేయఁబడినది.

విదూ—మిత్రుఁడా! నీవు సత్కరింపఁబడినావు.

రాజు—(సిగ్గుతో అశోకమువంకఁ దిరిగి)

గీ. అలవసంతనియోగ మనాదరించి
యాదరించె నీకుప్రసూనమ్ము లలరుఁబూని
కావునను నిట్టిదేవిసత్కారమునకు
నియ్యశోక మర్హత నేల యొనయకుండు!

విదూ—ఓయీ! పరువము గలదానిని జూడుము.

ధార—ఎవతెను?

విదూ—నేను గాంచనాశోకముయొక్క పుష్పశోభనుగూర్చి చెప్పుచున్నాను. (అందఱును గూడుచున్నారు.)

రాజు—మాళవికనుజూచితనలో) సన్నిధినుండియు విరహాగమనుభవించుట కష్టముగదా!

క. ఏను రథాంగముమాడ్కిని
గానంగాఁ జక్రవాకిగతిఁ బ్రియురాలున్
మా నెఱపెం బోదవింపని
తా నీధారిణి నిశవలెఁ దనరెద మిచటన్.

కంచు—దేవా! జయ మగుఁగాక! "అప్పుడు మార్గాయాసముచేత దేహములు బడలియున్నారని విదర్భరాజు కానుకగాఁ బంపిన శిల్పవిద్యాప్రవీణ లయినయిద్దఱు కాంతలను దమదర్శనమునకుఁ బంపలేదు. వారిప్పుడు దేవరవారిని సందర్శింప శక్తి గలవారుగా నున్నారు. కాఁబట్టి దేవరయాజ్ఞ దయచేయువలెను" అని మంత్రి విన్నపము చేయుచున్నాఁడు.

రాజు—వారిని దీసికొని రమ్ము.

కంచు—దేవరవా రాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను. (అని నిష్క్రమించి వారితోఁగూడఁ బ్రవేశించి) అమ్మలారా! ఇటు, ఇటు.

ప్రథమ—(రహస్యముగా) ఓసీ! రజనికా! ఈయపూర్వమయినరాజకులమును జేరఁగా నామన స్సూరట పొందుచున్నది.

ద్వితీయ—జ్యోత్స్నికా! నాకును నాలాగుననే యున్నది. "హృదయముయొక్కయవస్థయే రాఁబోవుసుఖమునుగాని దుఃఖమునుగాని తెలుపు" నని యొకలోకోక్తి సుమా.

ప్రథమ—అది యిప్పుడు సత్య మగునుగాక!

కంచు—అదె రాజుగారు దేవితోఁగూడ నుండియున్నారు. మీరాయనయొద్దకుఁ బొండు. (ఇద్దఱు సమీపమునకుఁ బోఁగా మాళవికయుఁ బరివ్రాజికయు వారిని జూచి యొకరినొకరు చూచుకొనుచున్నారు)

ఇద్దఱు—(ప్రమాణముచేసి) దేవా! జయమగుఁగాక! జయమగుఁగాక! దేవీ! జయమగుఁగాక! జయమగుఁగాక!

రాజు—కూరుచుండుఁడు.

ఇద్ద—(కూరుచున్నారు)

రాజు—మీ కేవిద్యయం దభిని వేశము గలదు?

ఇద్ద—దేవా! సంగీతవిద్యయందు.

రాజు—దేవీ! వీరిలో నొకరిని నీవు తీసికొమ్ము.

ధార—మాళవికా! వీరిలో సమర్థురాలయిన యెవరిని సంగీతమునందు సహాయురాలినిగాఁ దీసికొనుటకు నీకిష్టముగానున్నది?

ఇద్ద—(మాళవికనుజూచి) ఓహో! రాజపుత్రికా! రాజపుత్రీ! జయమగుఁగాక! జయమగుఁగాక! (అని నమస్కరించి యామెతోఁగూడఁ గన్నీరు విడుచుచున్నారు)

అందఱు—(అద్భుతపడి చూచుచున్నారు)

రాజు—కాంతలారా! ఈమె యెవరు?

ఇద్ద—ఈమె మారాజుగారి కొమార్తె.

రాజు—ఏలాగున?

ప్రథమ—దేవా! దేవరవారు దండనాథులచేత విదర్భరాజును లోఁబఱుచుకొని చెఱసాలనుండి విడిపించినమాధవసేనుఁ డనురాకుమారునకుఁ జెల్లెలయినమాళవిక యీమె.

రాజు—ఏమీ! ఈమె రాజపుత్రి కా? మంచిగంధపుకట్టనాచేఁ బాదుకగా నుపయోగింపఁబడి దూషిత మయినది.

రాజు—ఈమె కీదశ యెట్లు సంభవించినది?

మాళ—(నిట్టూర్పు విడిచి తనలో) విధినియోగముచేత.

ద్వితీయ—దేవరవారు వినవలెను. మా రాజకుమారుఁడయిన మాధవసేనుఁడు దాయాదునివశమునఁ జిక్కఁగా నాతని మంత్రియైన సుమతి మాతోఁటిపరిజనమును విడిచిపెట్టి యీమెను రహస్యముగాఁ దీసికొనిపోయినాఁడు.

రాజు—ఇంతవఱకు మేమీవఱకే విన్నాము. అటుతరువాత?

ద్వితీ—దేవా! అటుతరువాత జరగినది మాకుఁ దెలియదు.

పరి—అటుతరువాత జరగినది మందభాగ్యురాల నయిన నేను వినిపించెదను.

ఇద్ద—రాజపుత్రీ! ఈకంఠస్వరము పూజ్యురా లయినకౌశికిది వలె నున్నది. ఆమె కాదుగదా?

మాళ—అవును. ఆమెయే.

ఇద్ద—యతివేషధారిణియై యున్నయీమె నిప్పు డానవాలు పట్టుటయే కష్టముగా నున్నది.—అమ్మా! నీకు నమస్కారము.

పరి—మీయిద్దఱకు శుభమగుఁగాక!

రాజు—అమ్మా! మీకు పీ రాష్ట్రవర్గములోనివారా?

పరి—అవును.

విదూ—అట్లయిన మీరిప్పుడు పూజ్యురాలయిన యీమె వృత్తాంతము నంతను బూర్ణముగాఁ జెప్పివేయుఁడు.

పరి—(విచారముతో) అంతయు వినుఁడు. మాధవసేనుని మంత్రియైన సుమతి నా కన్నగారు. తెలిసినదా?

రాజు—తెలిసినది. అటుతరువాత?

పరి—ఈమెతోఁడఁబుట్టి వాఁడావిధమయి పోఁగా గూఢముగా నీమెను వెంటఁబెట్టుకొని తమతో సంబంధముచేయవలెనను కోరికతో నతఁడు విదిశానగరమునకు వచ్చుచున్న సార్థవాహులతో బయలు దేఱినాఁడు.

రాజు—అటుపిమ్మట?

పరి—అతఁడును దారినడిచిన వణిగ్జనమువలెనే యడవిలోఁ బ్రవేశించి విశ్రాంతి పొందుట కారంభించెను.

రాజు—ఆపయిని?

పం—ఆపయిని మఱి యేమున్నది!

ఉ. బాహులమధ్యఁ దూణములపట్టము లిట్టటు కట్టియుండ, ను
త్సాహముపుట్టఁ బాదములదాఁకను వ్రేలఁగ బర్హిబర్హముల్,
సాహసలీల నార్చుచును జాపములన్ ధరియించి, చోరసం
దోహము చేరుమాత్రమున దుస్సహమై కనుపట్టె నవ్వడిన్.

మాళ—(భయము కనఁబఱుచు చున్నది.)

విదూ—అమ్మా! భయపడఁబోకు. ఈమె యీవఱకు జర గినకథనే చెప్పుచున్నది.

రాజు—తరువాత. తరువాత.

పరి—అప్పుడు బద్ధాయుధు లయిన సార్థవాహయోధులు ముహూర్తకాలములో దొంగలచేత తఱుముఁగొట్టఁబడినారు.

రాజు—అమ్మా! పాపము! ఇఁకఁ జెప్పఁబోవునది కష్టకథ కాఁబోలును!

పరి—అటుతరువాత నాసోదరుఁడు—

గీ. అదు గాత్ముల చేతఁ గీడడరు నంచు
భయపడుచు నున్న యీమెఁ గాపాడుకొఱకుఁ
దాను ప్రభుభక్తి మెఱయ దుస్త్యజము లైన
ప్రాణముల నిచ్చి తీరెఁ బో స్వామిఋణము.

ప్రథమ—కటకటా ! సుమతి హతుఁ డయ్యెనా!

ద్వితీయ—అందుచేతనే యీ రాజపుత్రిక కిటువంటియవస్థ పట్టినది.

పరి—(కన్నుల నీరు విడుచుచున్నది.)

రాజు—అమ్మా! శరీరముల కాశ పడనివారి లోకయాత్ర యిటువంటిదే. తాను దిన్న ప్రభువున్నము సఫలము కావించుకొన్న యా పుణ్యాత్మునికొఱకు శోకింపవలసినపని లేదు.

పరి—నేనప్పుడు మూర్ఛపోయి మరలఁ దెలివి తెచ్చుకొను లోపల నీమె కంటి కగపడకపోయినది.

రాజు—అప్పు డమ్మగారు పొందినకష్టము మహత్తరమయిన దయి యుండును.

పరి—అప్పుడు నేనన్నగారిశరీరమున కగ్నిసంస్కారము చేసి, మరలఁ గ్రొత్తగాఁ దోఁచినవైధవ్యదుఃఖముతోఁ గాషాయవస్త్రము లను ధరించి యీదేశమున ప్రవేశించినాను.

రాజు—సజ్జనుల కీమార్గము యుక్తమయినదే. అవయిని !

పరి—అవయి నీమె యాకిరాతులనుండి వీరసేనునివద్దకును, వీరసేనునినుండి దేవిగారియొద్దకును వచ్చినది. దేవిగారిగృహము నకుదు ప్రవేశము దొరకినతరువాత నాకీమె కానఁబడినది. నాకథ యింతటితో సరి.

మాళ—(తనలో) భర్త యిప్పు డేమి చెప్పునో!

రాజు—ఓహో! ఆపద లెప్పుడును బరాభవమును దెచ్చును గదా! ఎట్లనిన—

గీ. అకట! దేవి కా నర్హురా లయినయీమె
దాసిగాఁ జేయఁబడె నింతదనుక నిందు
జిలుగుఁదెలిపట్టుపుట్టంబు తెలివిమాలి
వడిఁ దలంటుగుడ్డగఁ జేయఁబడినట్లు.

ధార—అమ్మా! మాళవిక గొప్పవంశమునఁ బుట్టిన దని యింతవఱకును జెప్పక నీవు తప్పు చేసితివి.

పరి—పాపము శమించునుగాక! నేను గారణ ముండియే యీసంగతి రహస్యముగా నుంచినాను.

ధార—ఆకారణ మేది?

పరి—ఈమె తండ్రి జీవించి యుండఁగాఁ దీర్థయాత్రాపరుఁడయి సిద్ధాదేశముచేత వచ్చిన యొకసాధు వీమె సంవత్సరమాత్రము దాస్యము ననుభవించి తరువాతఁ దగినభర్తను బొందునని చెప్పెను. అది యవశ్యముగా ననుభవింపవలసినదని యెఱిఁగి మీపాదసేవతో నంతమయ్యెడి యీమెయొక్క యీకాలవధిని బ్రతీక్షించుచుంటిని. అట్లు చేయుట మంచిదనియే నేను భావించెదను.

రాజు—అట్లు ప్రతీక్షించుట మంచిపనియే.

కంచు—దేవా! విదర్భదేశవ్యవహారవిషయమునఁ జేయవలసిన దేమో ప్రభువువారియభిప్రాయము వినఁగోరుచున్నానని మంత్రి మనవిచేయుచున్నాఁడు. మీరు ప్రసంగాంతరమునం దుండుటచేత నాకు విన్నవించుట కవకాశము చిక్కినది కాదు.

రాజు—మౌద్గల్యా! అన్నదమ్ము లయిన యీయజ్ఞసేన

మాధవసేనులకు రాజ్యము రెండుభాగములుగాఁబంచియిచ్చియిప్పుడు వారినిద్దఱిని రాజ్యమునందు నిలుపఁగోరుచున్నాను.

గీ. వరద కుత్తర దక్షిణభాగములను
వారు పాలించుకొననిమ్ము వేఱువేర
వరుసగా నలచంద్ర భాస్కరులు తాము
రేయి పగలును బాలించు రీతిగాను.

కంచు—దేవా! నేనిది మంత్రిసభకు విన్నపము చేసెదను.

రాజు—(వ్రేలితో ననుమతిని గనఁబఱుచు చున్నాఁడు.)

కంచు—(నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

పరిథమ—(రహస్యముగా) ఓ రాజపుత్రీ! భాగ్యవశముచేత నీయన్నగారర్థరాజ్యమునఁ బ్రతిష్ఠింపఁ బడుచున్నాఁడు.

మాళ—జీవితసంశయదశనుండి విడిపింపఁబడి నందునకే మనము సంతోషింప వలయును.

[కంచుకి మరలఁ బ్రవేశించు చున్నాఁడు.]

కంచు—దేవా! విజయ మగునుగాక! దేవరవారియాజ్ఞ మంగళప్రదమయిన దని మంత్రి మనవి చేయుమన్నాఁడు. మంత్రి సభవారును తా మీప్రకారముగా నిశ్చయించినారు.

చ. సరిఁ గయికొన్నయాతఁ డలశ్రీని దయ న్మరలంగ నిచ్చినన్,
బరువు రథాశ్వముల్ మొదలపైని వహించెడునట్లు, దాల్చి వీ
రిరువురు నింకమీఁద నితరేతరవైరము మాని, యోనరే
శ్వర ! భవదీయశాసనముఁబట్టి మెలంగుచు నుందు రెప్పుడున్.

రాజు—అట్లయినపక్షమున సేనానియైనవీరసేనున కీవిధము గా చేయుమని లేఖ వ్రాసి పంపవలసినదని మంత్రిసభకుఁ జెప్పు.

కంచు—దేవరవా రాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను. (అని వెడలి

పోయి, ఒకలేఖయుఁ గానుకయుఁ బట్టుకొని మరలఁ బ్రవేశించు చున్నాఁడు) ప్రభువుగారియాజ్ఞ జరపఁబడినది. ఇదిగో సేనాపతి యైనపుష్పమిత్రునియొద్దనుండి బహుమానముగాఁ బంపఁబడినయుత్తరీయముతోఁగూడ నీలేఖ వచ్చినది. ప్రభువారు దీనిని జిత్తగింతురుగాక!

రాజు—(లేచి, బహుమానము నుపచార పూర్వకముగా గ్రహించి, పరిజనముచేతి కిచ్చి, లేఖను విప్పుచున్నాఁడు)

ధార—అహా! నామన స్సాలేఖమీఁదనే యున్నది. గురుజనక్షేమము తెలిసికొన్నపిమ్మట వసుమిత్రుని వృత్తాంతము వినెదను. సేనాపతి నాపుత్రునిమీఁద నతిభారమును మోపినాఁడు.

రాజు—(కూరుచుండి చదువు చున్నాఁడు) శ్రీరస్తు! విదిశానగరమునందున్న చిరంజీవి యైనమాపుత్రుఁ డగునగ్నిమిత్రుని సేనాపతి యైనపుష్పమిత్రుఁడు ప్రేమపూర్వకముగా నాలింగనము చేసికొని యజ్ఞశాలనుండి పుత్తెంచిన పత్రిక. నేను రాజసూయ దీక్షితుఁడనయి యుండి నూఱుగురు రాజపుత్రులను దోడిచ్చి మనవసుమిత్రునిఁ దురంగరక్షణార్థము సంవత్సరము క్రిందట నియోగించి తనమనసువచ్చినట్లుగా సంచరించుట కయి గుఱ్ఱమును విడిచిపెట్టితిని. అది సింధునది దక్షిణతీరమునఁ దిరుగుచుండఁగా దాని నశ్వసేనాధిపతి యైనయొకయవనుఁడు పట్టుకొనెను. అప్పు డుభయసేనలకును ఘోరయుద్ధము సంభవించెనని తెలియునది.

ధార—(విషాదమును గనఁబఱుచుచున్నది)

రాజు—ఏమీ! ఈవిధముగా జరగినదా?

"గీ. అతులధన్వి యా వసుమిత్రుఁ డదరి యుష్ట
చెదరఁగాఁ దోలి శత్రుల సిగ్గుపఱిచి

వడిగ నాయుత్తమాశ్వంబు బలిమితోడఁ
దాను మరలించి తెచ్చె నిత్తావునకును.''

ధార—ఈవాక్యముచేత నాహృదయము చల్లపడినది.

రాజు—(మిగిలినలేఖను జదువు చున్నాఁడు) అంశుమంతుఁడు సగరున కశ్వమును దెచ్చి యిచ్చినట్లుగా నాపౌత్రుఁడు నాకు యజ్ఞాశ్వమును దీసికొనిరాఁగా నేనిప్పుడు చేయఁ బూనినయీయజ్ఞమునకు రోషము విడిచి నీవు వధూజనసహితముగా యుక్తసమయమున రావలెను.

రాజు—నా కిది యనుగ్రహము.

పరి—భాగ్యవశమునఁ బుత్రవిజయముచేత దంపతులు వర్ధిల్లుచున్నారు. (ధారణివంకఁ జూచి)

గీ. భర్తచేతను జగ వీరపత్నులందుఁ
బ్రథమగణ్యవై శ్లాఘ్యతఁ బడసితీవు;
మఱియు నిప్పుడు నీదుకుమారువలన
వీరమాతవునైతి వోవెలఁదిమిన్న.

ధార—అమ్మా! కొడుకు తండ్రినిబోలినవాఁ డయినందుల కానందభరితురాలనయినాను.

రాజు—మౌద్గల్యా! ఏనుఁగుపిల్ల యూథపతి ననుకరించినది సుమా.

కంచు—గీ. అంబువులఁ బీల్చునగ్నికి నౌర్వునట్ల
జననకారణ మీవై నఘునతచేత
నితని వీరవిచేష్టిత మేము చూచి
డెందమున విస్మయంబును బొంద మిందు.

రాజు—మౌద్గల్యా! చెఱసాలలోనున్న యజ్ఞసేనునిమఱంది మొదలయినవారినందఱిని విడుదల చేయింపుము.

కంచు—దేవరవారానతిచ్చినట్లు చేయించెదను.

(అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

ధార—జయసేనా! నీవు పోయి యిరావతి మొదలయిన యంతఃపురకాంతల కందఱికిని నాపుత్రునివిజయవార్తను దెలుపుము.

ప్రతీ—అలాగునఁ జేసెదను. (అని బయలుదేఱుచున్నది.)

ధార—కొంచె మిటురమ్మా.

ప్రతీ—(వెనుకమరలి) ఇదిగో వచ్చినాను.

ధార—(రహస్యముగా) నేనశోకదోహదమునకు నియోగించినప్పుడు మాళవికకుఁ జేసిన నాప్రతిజ్ఞను, ఆమెసద్వంశసంభవతయుఁ జెప్పి, నాసత్యము నీమూలముననిలువవలెనని యిరావతిని నామాటలుగా నూఱడింపుము.

ప్రతీ—దేవియాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను. (అని వెడలిపోయి మరలఁ బ్రవేశించి) అమ్మా! నీపుత్రవిజయనిమిత్తమున సంతోషించి యంతఃపురకాంత లిచ్చినయాభరణములకు నేను బెట్టెనయినాను.

ధార—చాలును. ఇందాశ్చర్యమేమున్నది? ఈయభ్యుదయము నాకును వారికిని సామాన్యమయినదే.

ప్రతీ—(రహస్యముగా) అమ్మా! "పెద్దవారయిన మీనోటినుండి వచ్చినమాట యోగ్యమయినది. మీసంకల్పమును మార్చుకొనుట యుక్తముకాదు" అని యిరావతి మనవిచేయుచున్నది.

ధార—అమ్మా! ప్రథమమునఁ బూజ్యుఁడయిన సుమతిచేత నియ్యసంకల్పింపఁబడిన యీమాళవికలు భర్తగారి కిచ్చుటకొఱకు మీయనుమతమును గోరుచున్నాను.

పరి—ఇప్పుడు సహితము నీవే యీమెకు యజమానురాలవు.

ధార-(మాళవికను జేతితోఁబట్టుకొని) నాకుఁబ్రియవార్తను దెలిపినందుకయి భర్తగారీమెను పారితోషికముగా నంగీకరింతురు గాక!

రాజు—(సిగ్గుపడుచున్నాఁడు.)

ధార—(చిఱునవ్వుతో) చేసినప్రియుని వేదనముకు పారితోషికము తగదని భర్తగారు తిరస్కరించుచున్నారా యేమి?

విదూ—అమ్మా! క్రొత్తపెండ్లికొడుకు లందఱును లజ్జపడుదు రన్న లోకప్రవాదము విన్నదేకదా?

రాజు—(విదూషకునివంకఁ జూచుచున్నాఁడు.)

విదూ—దేవిగారే యీమెకుఁ దమతో సమానముగా దేవీసంజ్ఞ నిచ్చినతరువాతనే యీయన మాళవికను బ్రతిగ్రహింపఁ గోరుచున్నాఁడు.

ధార—దేవీనామము రాజపుత్రికయైన యీమెకు సత్కులోద్భవత్వముచేతనే యియ్యఁబడినది. పునరుక్తిచే నేమిప్రయోజనము?

పరి—అట్లుకాదు.

క. గనిలోఁ బుట్టిన దయ్యును,
నొనరంగా సానఁబట్టుకున్నను మణియున్
గనకముతో సంయోగం
బొనఁగూర్పఁగ సర్వమాననీ! యోకళ్యాణీ!

ధార—అమ్మా! ఈ యభ్యుదయకథచేత మొదట నీమె మేలిమినుఁగు సంగతిచూడలేదు క్షమింపుము. నీవు పోయి మేలిమినూఁగునకయి పట్టువస్త్రమును దీసికొనిరమ్ము.

ప్రతీ— దేవిగా రాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను. (అనిపోయి ముసుంగుచీరను దీసికొని మరలఁ బ్రవేశించి) దేవీ! ఇదిగో.

(అని యిచ్చుచున్నది.)

ధార—(మాళవికకు ముసుఁగు వేసి) ప్రాణేశ్వరా! ఈమెను బ్రతిగ్రహింపవలెను.

రాజు— నేను నీశాసనమును మీఱరాదుగనుక నీదానమును స్వీకరించినాఁడను.

విదూ—ఆహా! ఏమి యీధారిణీదేవి యనుకూలత!

ధార—(పరిజనమువంకఁ జూచుచున్నది.)

పరిజనము—(మాళవికను సమీపించి) అమ్మా! జయమగుఁగాక! జయమగుఁగాక!

ధార—(పరివ్రాజికవంక జూచుచున్నది.)

పరి— దేవీ! ఇది నీకు వింతకాదు.

గీ. పతులసేవింత్రు ప్రతిపక్షసతుల నిచ్చి
యైనఁ బతిభక్తితత్పరలైనసతులు,
నదు లనేకములగు నేటియుదకములను
గొంచుఁ బోయి సముద్రునిఁ గూర్చునట్లు.

[నిపుణిక ప్రవేశించుచున్నది.]

నిపు— దేవా! జయమగుఁగాక! జయమగుఁగాక! "అప్పుడుపచారాతిక్రమణముచేత నేను భర్తగారియెడ నపరాధము చేసినాను. అయినను నేనటుతరువాత భర్తగారికి స్వయముగానే యానుకూల్యమును జేసినాను. ఇప్పుడు భర్తగారు సంపూర్ణమనోరథులయినారుగనుక, నన్నుఁగూడఁ బ్రసాదమాత్రముచేత సంభావింపఁదగును," అని యిరావతి విన్నపముచేయుమన్నది.

ధార—నిపుణికా! "భర్తగారు నీవుచేసినసేవకుఁ దగిన ఫలమును బ్రసాదింతురు" అని యిరావతితోఁ జెప్పుము.

నిపు—నాకిది పరమానుగ్రహము.

(అని నిష్క్రమించుచున్నది.)

పరి—దేవా! మీతోడివిడువని సంబంధముచేతఁ గృతార్థుఁడయిన మాధవసేనునిఁ దమసెలవుమీఁదఁబోయి సందర్శించి నేత్ర సాఫల్యమును బొందఁగోరుచున్నాను.

ధార—అమ్మా! మీరు మమ్ము విడిచిపెట్టుట తగదు.

రాజు—అమ్మా! నీక్షేమవార్తను మాలేఖలలో లిఖించి యాతనితావునకు మా సభాజనులను బంపెదను.

పరి—మీయిరువుర యాదరముచేతను నేను ధన్యురాలనయి నాను.

ధార—ప్రాణేశ్వరా! నేనింకను దమకేమి చేయవలెనో యాజ్ఞాపింపుఁడు.

రాజు—నాకిదియే ప్రియము.

ఉ. దేవి! ప్రసన్నురాలవయితి తియ్యముచూపు సతంబు నాపయిన్;
నే వచియింతు నియ్యదియు నీప్రతిపక్షజనంబుఁబట్టి యో
పావని! యగ్నిమిత్రుఁ డిల పాలనచేసెను నంతకాలమున్
భూవలయంబునం బ్రజకుఁ బుట్టకయుండుత మీతిబాధలున్.

(అందఱును నిష్క్రమించుచున్నారు.)

సంపూర్ణము

శ్రీ

ప్రబోధచంద్రోదయము.

ఇది

కృష్ణమిశ్ర విరచితమైన సంస్కృత నాటకమునుండి

గద్య పద్యాత్మకముగా

కందుకూరి వీరేశలింగము పంతులుచే

తెనిఁగింపఁబడినది.

నాల్గవ కూర్పు

ప్రకాశకులు:

హితకారిణీ సమాజము

రాజమహేంద్రవరము

1950

రాజమహేంద్రవరమున
బాక్సు ముద్రాక్షరశాలయందు
ముద్రింపఁబడియె.

ఈ నాటకమునందు వచ్చు పాత్రములు.

వివేకుఁడు—కథానాయకుఁడగు రాజు. మనస్సునకు నివృత్తిదేవి వలనఁ బుట్టినవాఁడు.

వస్తువిచారుఁడు, సంతోషుఁడు—వివేకుని సేనానాయకులు.

మనస్సు—వివేకునికిని; మహామోహునికిని తండ్రి.

క్షమ—వివేకుని, సేనానాయకురాలు.

మతి—వివేకుని భార్య.

ఉపనిషద్దేవి—వివేకుని భార్య.

శ్రద్ధ—శాంతియొక్క తల్లి.

శాంతి, కరుణ, మైత్రి—వివేకునిపక్షమునఁ బనిచేయుపరిచారికలు.

సంకల్పుఁడు—మనస్సు కొడుకు.

వైరాగ్యుఁడు—మనస్సు కొడుకు.

ప్రబోధచంద్రుఁడు—వివేకుని కుపనిషద్దేవివలనఁ బుట్టినపుత్రుఁడు.

విద్య—వివేకున కుపనిషద్దేవివలనఁ బుట్టినకూఁతురు.

సరస్వతి—విష్ణుభక్తిదేవి యాజ్ఞవలన మనస్సునోదార్పవచ్చిన దేవత.

విష్ణుభక్తి—వివేకుని యిష్టదేవత.

పురుషుఁడు—జీవుఁడు.

మహామోహుఁడు—ప్రతినాయకుఁడు. మనస్సునకు ప్రవృత్తిదేవి వలనఁ బుట్టినవాఁడు.

కాముఁడు, క్రోధుఁడు, లోభుఁడు—మహామోహుని సేనానాయకులు.

రతి—కాముని భార్య.

హింస—క్రోధుని భార్య.

తృష్ణ—లోభుని భార్య.

దంభుఁడు—లోభుని కొడుకు.

అహంకారుఁడు—లోభుని తండ్రి.

నాస్తికత—మహామోహుని భోగభార్య.

అసత్సంగుఁడు—మహామోహుని భృత్యుఁడు.

వటుఁడు—దంభుని శిష్యుఁడు.

చార్వాకుఁడు, దిగంబరసిద్ధాంతుఁడు, బుద్ధాగముఁడు, సోమసిద్ధాంతుఁడు—మహామోహుని పరివారములోనివారు.

నిదిధ్యాసనుడు—విష్ణుభక్తిదేవి యుపనిషద్దేవికడకుఁ బంపినదూత.

వీరుగాక ప్రస్తావనమునం దనేకపురుషులును స్త్రీలును వత్తురు.

ఉపోద్ఘాతము

ఈనాటక మేకాలమునందు రచియింపఁబడినదో నిశ్చయముగాఁ దెలిసికొనుట కాధారము లేవియుఁ గానరావు. గ్రంథకర్తయైన కృష్ణమిశ్రుఁడు షష్ఠాంకమునందుఁ గుమారిల భట్టుయొక్క పేరు నుదాహరించుటచే నిది యాతని కాలమునకుఁ దరువాతదగుట నిశ్చయము. కుమారిలభట్టు క్రీస్తుశక మేడవ శతాబ్ద మధ్యమునందుండి, పూర్వమీమాంసావార్తికము మొదలయిన గ్రంథములను రచియించి, బౌద్ధమతమును భంజించుటకయి మహాప్రయత్నముచేసి ప్రసిద్ధి కెక్కినవాఁడు. ఈనాటకముయొక్క యుద్దేశ మద్వైతమును స్థాపించుటయే యయినను, ఇందెందును దన్మత స్థాపకుఁడయిన శంకరాచార్యులవారిపే రుదాహరింపఁబడి యుండలేదు. శంకరాచార్యులవారు హూణశకము ౭౮౮ వ సంవత్సరమునందుఁబుట్టి తొమ్మిదవశతాబ్దారంభమునఁ బ్రబలియున్నారని యిప్పు డించుమించుగా నిశ్చయింపఁబడినది. కాఁబట్టి యీనాటకము క్రీస్తుశక మేడవ శతాబ్దమునకును తొమ్మిదవ శతాబ్దమునకును మధ్యను జేయఁబడినదని చెప్పవచ్చును. మఱియును శంకరాచార్యుని కాలమునందు మండనమిశ్రుఁడు మొదలైన మిశ్రజాతి బ్రాహ్మణు లనేకులు మహావిద్వాంసులగుటయు, గ్రంథకర్త మిశ్రజాతివాఁ డగుటయుఁగూడ కాలనిర్ణయమునకుఁ గొంత తోడుపడుచున్నది. అంతేగాక యీనాటకమును కీర్తివర్మ యను రాజుసమ్ముఖమునఁ బ్రయోగించినట్టు ప్రస్తావనవలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది. కీర్తివర్మ యను చాళుక్యరాజొకఁడు హూణశకము ౭౪౭ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౭౫౭ వ సంవత్సరమువఱకును కళ్యాణి నగరమునందు రాజ్యముచేసి యున్నాఁడు. నాటకప్రస్తావన

యుం దుదాహరింపఁబడిన కీర్తివర్మయితఁడే యయినపక్షమున, ఈ ప్రబోధచంద్రోదయనాటకము సంస్కృతమున హూణశకము ౭౪౭, ౭౫౭ సంవత్సరములమధ్యను రచియింపఁబడి యుండును. కాశికాపురమును రాధాపురమును వర్ణించుటచేతఁ గవి వంగదేశపువాఁడయినట్టు కానఁబడుచున్నను, ఈనాటకము దక్షిణహిందూదేశము నందే విస్తారముగా వ్యాపించియుండుటచేతను నాటకమునం దక్కడక్కడ దక్షిణ హిందూస్థానమును గూర్చిన ప్రస్తావన కానఁబడుచుండుటచేతను గ్రంథకర్త కళ్యాణ నగరమునందే యుండి యచ్చటనే గ్రంథరచన చేసినట్టూహించవలసి యున్నది. ఈనాటకము హూణశకము ౧౪౮౭ వ సంవత్సరమునకుఁ దరువాతను ౧౫౦౮ వ సంవత్సరమునకుఁ బూర్వమునందును నంది సింగయ్య గంట మల్లయ్య యను కవులచేఁ దెనుఁగున ప్రబంధరూపమున నయిదాశ్వాసముల పద్యకావ్యముగా రచియింపఁబడినది. కాఁబట్టి నాటకము పదునేనవ శతాబ్దాంతమునకే మిక్కిలి ప్రసిద్ధమయి యప్పటికే మిక్కిలి పురాతనమైనదిగాఁ గానఁబడుచున్నది.

నేనీనాటకమును ౧౮౮౫ వ సంవత్సరమునందుఁ గొంత తెనిఁగించి యిందలి ప్రథమాంకము నాసంవత్సరమునందు వివేకవర్ధనిలోఁ బ్రకటించితినిగాని యప్పుడు కొన్నికారణములచేత గ్రంథమును ముగింపక యిటీవల నామిత్రులు కొందఱీనాటకమును శీఘ్రముగా ముగించి ప్రచురించవలసినదని నాకు వ్రాయుచువచ్చుటచేత గతసంవత్సరమునందు మరల నారంభించి చింతామణిపత్రిక కప్పుడప్పుడు వ్రాసి గ్రంథమును నేటికి ముగించినాను. ఈభాషాంతరము యొక్క యోగ్యతాయోగ్యతలను దీనిం జదువువారే నిర్ణయింపవలసినవారుగాన నేనావిషయమునుగూర్చి యిచ్చట వ్రాయవలసిన పని

లేదు. భాషాంతరమునందేను సాధ్యమైనంతవఱకు మూలగ్రంథాను సారముగానే చేసి యున్నాను. * * *

ఈనాటకమునందలి కథ వేదాంతవిషయమే యయినను కృష్ణ మిశ్రుఁడు దీనిని హృదయరంజకముగాను, సుబోధకముగాను; చేసి యున్నాఁడు. ఇందు వివేకము (జ్ఞానము) నకును మహామోహము (అజ్ఞానము) నకును పోరాటము జరుగఁగా మొదల నజ్ఞానమే ప్రబల ముగానున్నను గడపట జ్ఞానముచేతఁ బరాజితమయి యడఁగిపోయి నట్లు చెప్పఁబడినది. ఇందు సుగుణ దుర్గుణములు పురుషులుగాను స్త్రీలుగాను జెప్పఁబడి యారూపకములయందు వానివాని ప్రభా వముతో మిక్కిలి మనోహరముగా వర్ణింపఁబడినవి. ఈవిషయ మిందలికథను జదివినను పాత్రములను బరిశీలించినను బోధపడును గాన నేనీవిషయమును బెంచి వ్రాయక, ఈనాటకము నాంధ్రీకరిం చుటలోఁ గలిగిన నాప్రమాదములను దీనింజదువువారు మన్నింతు రని వేఁడుచు నీయుపోద్ఘాతమును ముగించుచున్నాను.

రాజమహేంద్రవరము.
ది ౨౨ జూన్ ౧౮౯౨ వ సం॥ } కందుకూరి వీరేశలింగము.

రెండవకూర్పు.

మొదటికూర్పునఁ బ్రస్తావనలో గోపాలునిగూర్చి మార్చిన విషయ మీకూర్పున మూలగ్రంథానుసారముగా సంస్కరింప బడినది.

చెన్నపురి.
10—10—98. } ☞ కం-వీ

శ్రీ

ప్రబోధచంద్రోదయము

ప్రథమాంకము.

మ. రవిరశ్మిన్ దినమధ్యమందు జలపూరంబుల్ బలెన్ దృష్టికిన్
భువి నజ్ఞానముచేత భౌతికజగంబుల్ దేనఁ దోఁచుం దగన్,
బువుదండన్ ఫణియన్నభ్రాంతివలెఁ బోవున్ దేనఁ బ్రాజ్ఞాళి క
య్యవి, యానిర్మలబోధముందలఁతుసాంద్రానందమున్ మన్మదిన్.

ఉ. నిండుమనంబు శాంతిఁ గన నేర్చినయప్పుడు బ్రహ్మరంధ్రమం
దుండి సుషుమ్నరుద్ధపవనోద్గతమై సుఖసాంద్ర మౌచు ను
ద్దండలలాటనేత్రమిషఁ దాఁ బ్రకటీకృత మైనయట్లు బ్ర
హ్మాండమునిండు నీశ్వరుచిదాత్మకతేజము మిమ్ముఁ బ్రోచుతన్.

(నాంద్యంతమున.)

సూత్రధారుఁడు—అతివిస్తార మేలఁ? చాలును. సకలసామంతచక్రచూడామణిమరీచిమంజరీనీరాజితచరణరాజీవుండును, బలవదహితనివహావతుస్తటకవాటపాటనప్రకటితనరసింహరూపుండును, ప్రబలతరనరపతికులప్రళయమహార్ణవమగ్నమేదినీసముద్ధరణమహావరాహుండును, నిఖిలదిగ్విలాసినికర్ణపూరీకృతకీర్తిలతాపల్లవుండును, సమస్తాశాస్తంబబేరమకర్ణతాలాస్ఫాలనబహుళతరపవనసంపాతన ర్తితప్రతాపానలుండును, నగుగోపాలుండు—"మాకు సహజసుహృత్తు లైన

శ్రీకీర్తివర్మమహారాజులవారిదిగ్విజయవ్యాపారము చేత బ్రహ్మానంద
రసానుభవమును కెడము లేక మేము వివిధవిషయములందగిలి వ్యర్థ
ముగా దినములు గడపినారము. అయినను మేమిప్పుడు కృతకృత్యుల
మైనారము.

గీ. జయము నొందిరి క్ష్మావిభు శత్రునృపులు;
మహి సురక్షిత యయ్యె సన్మంత్రిగరిమ;
రాజమకుటార్చితాచ్ఛసామ్రాజ్యలక్ష్మి
యబ్ధిమేఖలయగు క్షితి వతనిఁ జేరె.

అందుచేత మేము శాంతరసప్రధాన మయిన ప్రయోగాభి
నయముచేత మనస్సును వినోదపెట్టఁ గోరుచున్నాము. కాఁబట్టి
యింతకుఁబూర్వమే పూజ్యు లయినకృష్ణమిశ్రులవారు రచియించి
మాకు సమర్పించిన ప్రబోధచంద్రోదయ మనునాటకము మారిప్పుడు
శ్రీ కీర్తివర్మమహారాజులవారి సన్నిధానమందుఁ బ్రయోగింపవలెను.
'రాజుగారికిని సభవారితోఁగలిసి దానినిజూడవలెనని వేడుకగలదు.''–
అని నాతో సెలవిచ్చెను. అట్లుఁగాక! నేనింటికిఁబోయి నాగృహిణిని
బిలుచుకొనివచ్చి సంగీతకర్మమున కుపక్రమించెదను. (అని కొంచె
మువిరిగి తెరవంకఁ జూచి) ఓసీ! ఇటు రమ్ము.

నటి—(ప్రవేశించి) ఇదిగో వచ్చినదానను. నే నేనియోగము
ననుష్ఠింపవలెనో దేవరవారు సెలవియ్యవలెను.

సూత్ర—ఓసీ! నీకును దెలిసినదే యున్నది.

మ. కలఁడుద్యద్రిపుభూరిపృతనాకాంతారమార్చ్ఛిత్ప్రతా
పలసత్పావకకీలికాక్రమితవిశ్వప్రాంతుఁ డాశాంతని
శ్చలవిశ్రాంతయశుండు ఖడ్గలతికాసంఛిన్నకంఠారి రా
ట్కులభూస్థాపితకీర్తివర్ముఁడు తగన్ గోపాలుఁ డుర్వీస్థలిన్.

మఱియును,

మ. రణరంగస్థలు లిప్పుడున్ మనుజభుగ్గ్రామాకరాస్ఫాలనో
ల్బణవల్గన్నకృపాలతాళిరవము ల్వ్యాపింప, ఝంఝాసమీ
రణసంక్షోభితకుంభికుంభకుహర ప్రవ్యక్తనాదంబులన్
బ్రణుతింపుం డదపూర్వకీర్తుల, నటింపంగాఁ బిశాచాంగనల్.

అతఁ డిప్పుడు శాంతపదస్థితుఁడయి యాత్మవినోదార్థముగాఁ బ్రబోధచంద్రోదయనాటక మాడవలెనని యాజ్ఞాపించియున్నాఁడు. నటుల నిప్పుడు వేషములు ధరించి వచ్చునట్లు నియమింపవలెను.

నటి—(విస్మయముతో) ఆర్యపుత్రా! ఆశ్చర్యము! ఆశ్చర్యము! ఇట్లు నిజభుజబలవిక్రమైకనిర్భర్త్సితసకలరాజమండలుండైన యతం డాకర్ణాకృష్టకఠినకోదండదండ బహుళవర్షచ్ఛరనికరజర్ఝరీకృతతురంగతరంగకరసందోహంబును నిరంతరనిపతత్తీక్ష్ణనిస్త్రింశ సహస్రపర్యస్తోత్తుంగమాతంగమహామహీధరసహస్రంబును భ్రమద్భుజదండచండమందరాభిఘాతఘూర్ణత్సకలపదాతి సలిలసంఘాతంబును నగుకర్ణసైన్యసాగరంబును మధుమథనుండు క్షీరపారావారంబును బోలె నిర్మథించి సమరవిజయలక్ష్మిం జేకొని వీరచరితుండై యిప్పుడిటువంటి సకలమునిజనశ్లాఘనీయమైన యుపశమ మెట్లుపొందెను!

సూత్ర—ఓసీ! బ్రహ్మజ్యోతి యెప్పుడును స్వభావముచేత సౌమ్య మయినదే. అయినను, అది యేదో కారణముచేత వికారమును బొందినను మరల స్వభావమునందే నిలుచును. ఆప్రకారముగానే సకలభూపాలకులప్రళయకాలాగ్నిరుద్రుఁడైన చేదిపతిచేత నున్మూలింపఁబడిన చంద్రాన్వయపార్థివపృథ్వీరాజ్యమును స్థిరీకరింపుటకయి యీయన కీసంరంభము కలిగినది. చూడుము—

గీ. ప్రళయకాలసముద్భూత వాయువశతఁ
బర్వతంబుల లంఘించువారిరాశి
నిశ్చలంబయి స్వచ్ఛమై నిలువలేదె
యిపుడు మేరమీఱక స్వభావేద్ధగరిమ!

అంతేకాక శ్రీమన్నారాయణాంశసంభూతులయిన యిటువంటి పౌరుషభూషణు లగు పురుషులు భూతహితముకొఱకు భూమియందు దవతరించి విహితకృత్యములను నిర్వహించి మరల శాంతిని బొందుదురు. ఇప్పుడు పరశురాముని కథ వినుము—

మహాస్రగ్ధర

ఎవఁ డీధాత్రీస్థలిన్ ముక్ నృపులఁ గెడపి ముయ్యేడునూఱుల్ ద్వాపన్నాం
సవసామ స్త్రిప్త పంకాచ్ఛరుధిరనదులన్ స్నానముం జేసెఁ; జేదో
యువధించెన్నిర్దయుండై యెవఁడువనితలక్ వృద్ధులక్ బాలురక్ మా
నవపాలాంచద్భుజాఖండనచణగుణనందత్కుఠారోగ్రధారన్.

గీ. అట్టి జామదగ్న్యుఁడు స్వవీర్యమున భూమి
భారమునుడించి, నృపకులాన్వయముఁ ద్రుంచి,
కోపపావకు నాపయి రూపడంచి,
తపముబలిమిని బరమశాంతత వహించె.

అలాగుననే యితండును కర్తవ్యమును నెఱపి యిప్పుడు పరమోపశమనిష్ఠుఁ డయి యున్నవాఁడు.

గీ. పుడమిపైని వివేకుండు మోహజయముఁ
బడయునట్లుగఁ గన్గొన వడిబయుంచి
యల ప్రబోధునకుంబలె నభ్యుదయము
నితఁడు శ్రీకీర్తివర్మభూపతికి నొసఁగె.

[తెరలో]

ఓరీ! పాపీ! నటాధమా! ఏమీ? నాదేహములోఁ బ్రాణములుండఁగానే మాస్వామియైన మహామోహునకు వివేకునివలనఁ బరాజయము నుదాహరించుచున్నావు!

సూత్ర—(తొట్రుపాటుతోఁజూచి) ఓసీ! చూడు.

చ. మదనుఁడు వచ్చె నిచ్చటికి మంజులపీనకుచద్వయంబు పై
రెద ఘటించుచున్ రతి రహిన్ బులకాంచితబాహువల్లులన్
గదిసి కవుంగిటంబొదువగా, మదఘూర్ణితనేత్రపద్ముఁడై
యదె నయనాభిరామసుభగాకృతి లోకము మోహపెట్టుచున్.

అతఁడు నామాటలవలనఁ బుట్టిన క్రోధము మూర్తీభవించినట్లు కనఁబడుచున్నాఁడు. ఇక్కడనుండి మన మతనిని విడిచి పాఱిపోవుటయే శ్రేయము.

(ఇద్దఱును నిష్క్రమించుచున్నారు)

ఇది ప్రస్తావన

[వెనకఁజెప్పినరీతిని కాముఁడును, రతీదేవియుఁ, ప్రవేశించు చున్నారు]

కాము—(కోపముతో) ఓరీ! పాపీ! నటాధమా! ఏమీ! నాబొందిలోఁ బ్రాణము లుండఁగానే మాస్వామియైన మహామోహునకు వివేకునివలనఁ బరాజయము నుదాహరించుచున్నావు! ఔరా! భరతాధమా!

గీ. పృథివి నిందీవరాక్షులదృష్టివిశిఖ
సంతతులు పర్వకుండెడు నంతవఱకె
మహితవిద్వాంసులకునైన మనసులందు
శాస్త్రజన్యవివేకంబు సంభవిల్లు.

ఉ. సుందరమందిరంబులును, సోకుగవుంజవరాంద్రు, పట్పదా
మందరవోల్లసల్లతలు, మల్లెలతావుల నొప్పుగాడ్పులున్,
జందురుఁడున్న రేలు, నెటఁ గాకు నమోఘబలంబులౌట గె
ల్పొందఁగ, నవ్వివేకుఁడెటులుండుఁ? ప్రబోధుఁడు నెట్లుపుట్టెడున్?

రతి—ఓప్రాణేశ్వరా? మహామోహ మహారాజుగారి శత్రు వయిన వివేకుఁడు సామాన్యుఁడు కాఁడని తలఁచుచున్నాను.

కాము—ఓప్రియురాలా! స్త్రీ స్వభావముచేత వచ్చిన పిఱికి తనము బయలఁ బడునట్లుగా, నీ వావివేకున కేలభయపడెదవు? చూడు.

క. శరములు విల్లును నా కో
సరసిజముఖి! పూలెయైన, క్షణమేన్ సనురా
సురమగు సర్వజగంబును
దెరలక నాయాజ్ఞమీఱి ధృతి నిల్చెదునే?

చ. సురపతి జారతం గలసెనుమ్మి యహల్యను, బ్రహ్మదేవుఁడున్
వరతనయ న్వరించె, గురుపత్నినిగూడి రమించెఁ జంద్రుఁడున్
బరుఁడికఁ గానిమార్గమును బట్టనివాఁ డెవఁ డస్మదాజ్ఞచే?
నరయ మతేవి మచ్చరములట్లు భ్రమింపఁగఁజేయు లోకమున్?

రతి—ఓప్రాణేశ్వరా! అదియంతయు సత్యమే కాని, శత్రుఁడు మహాయసంపన్నుఁడు గనుక శంకింపవలసి యున్నది. యమ నియమ ప్రముఖు లయిన యాతని మంత్రులు మహాబలవంతు లని విను చున్నాను.

కాము—ఓప్రియురాలా! నీవొక్కబలవంతుఁ డయిన యా వివేకమహారాజుయొక్క యమాదిమంత్రులనే తలఁపున నిలుపు చున్నావు కాని మమ్ము విచారింపకున్నావు. మేము పూనికతోఁ దార

సించినంతమాత్రముచేతనే వారందఱును నిమిషములోఁ జెల్లాచెద రగుదురు సుమా!

గీ. ఇచటిక్రోధునియెదుర నహింస యెంత!
బ్రహ్మచర్యాదు లెంత నాపజ్జఁ జూడ!
వినుము సత్యంబు సస్తేయుఁడు నపరిగ్ర
హుండు నెంతవా రాలోభునొద్దఁ జెపుమ.

యమ, నియమ, ఆసన, ప్రాణాయామ, ప్రత్యాహార, ధ్యాన, ధారణ, సమాధులు నిర్వికారచిత్తులకడనేకాని యుండరుగాన వారిని సులభముగానే నశింపఁజేయవచ్చును. అంతేకాక వారిపాలిటిమృత్యుదేవతలైన స్త్రీలను నాకధీనురాండ్రయి మెలఁగుచున్నారు.

ఉ. వారివిలోకనంబులను వారిసుభాషణముల్ విలాసమున్,
వారల కౌఁగిలింతలును వారలహాసముఁ గ్రీడ లేల! య
వ్వారలనామసంస్మరణభాగ్యమె చాలు హృదంతరంబులం
దారయ నిర్వికారులకు నైన వికారము పుట్టఁజేయఁగన్.

విశేషించి వీరు మనప్రభువువారి యాప్తులయిన మద, మాత్సర్య, దంభాదులకు లోఁబడినవారయి మనరాజుగారి మంత్రియైన యధర్మునినే యాశ్రయింతురు.

రతి—ఓహృదయేశ్వరా! మీకును శమ, దమ, వివేకప్రభృతులకును జన్మస్థల మొక్కటియే యని విన్నదానను.

కాము—ఓహో! ప్రియురాలా! ఒక్కజన్మస్థలమే యేల? మని చెప్పనేల? మాకు జనకుఁడును నొక్కఁడే సుమా! ఎట్లన—

ఉ. ఈశ్వరసంగమంబునను నెంతయుఁ బొల్తను మాయయందు నీ
విశ్వములో మనస్సనెడువిశ్రుతుఁడౌ సుతుఁ డుద్భవిల్లె; నా

యీశ్వరసూతియే మొదట నెల్లజగమ్ములుఁ జేసి మీఁదటన్
శాశ్వతకర్త యవ్వెను బోసంగఁ గులంబులు మావిరెంటికిన్.

అతనికిఁ బ్రవృత్తియుఁ, నివృత్తియు, నని యిద్దఱు ధర్మపత్నులు గలరు. వారిలోఁ బ్రవృత్తివలన మహామోహుఁడు మూల పురుషుఁడుగాఁగల మావంశము పుట్టినది. నివృత్తివలన వివేకుఁడు మూలపురుషుఁడుగాఁగల యారెండవవంశము పుట్టినది.

రతి—ఓప్రాణనాయకా ! అట్లయిన సహోదరులయ్యును మీలోమీకిటువంటి పరస్పర విరోధమెందుకు ?

కాము—

మ. ఇలనేకామిషసంభవత్వమున నే యెందు న్మహావైరముల్
పెలచ న్గద్దిలఁ గన్నదమ్ములకుఁ; బృథ్వి న్వింతయే యీగతుల్!
కలుగన్ లేదె జనక్షయంబయినసంగ్రామంబు మున్నీమహీ
స్థలిలోఁ బాండవకౌరవోత్తములకున్ ధాత్రీనిమిత్తంబునన్!

ఈజగత్తుసర్వమును మాపిత్రార్జితము. ఇనకునకు మాయందుఁ బలిమాగటచేత జగత్తంతయు మేమాక్రమించుకొనఁగా, నిలువలేక యుదాయదలై నతనవారితో వివేకుఁ డందందుఁ దిరుగుచు నెక్కడనో యడఁగియున్నాఁడు. ఇప్పుడాపాపాత్ము లందుచేతఁ దండ్రిని మమ్మును గూడ నిర్మూలము చేయుట కుద్యోగించుకొని యున్నారు.

రతి—పాపము శాంతించునుగాక ! పాపము శాంతించును గాక! ఓ ప్రాణేశ్వరా! విద్వేషమాత్రముచేతనే వారిప్పుడీ పాపవ్యవసాయమునకుఁ బూనినారా? లేక యిప్పుడు వారాలోచించిన యుపాయ మేదియైనఁగలదా?

కాము—దీనికిఁ గొంచెము గూఢకారణమున్నది.

రతి—ఓ ప్రాణేశ్వరా ! అది నాకేల చెప్పవు ?

కాము—నీవు స్త్రీస్వభావముచేతఁ బిఱికిదానవని నీకాపాపాత్ముల దారుణ ప్రయత్నమును జెప్పఁజాలకున్నాను.

రతి—ప్రాణనాథా! అది యెటువంటిది?

కాము—ఓ ప్రియురాలా! భయపడఁబోకు. వారివి కేవల మాతాకు లయినవారి కోరికలేసుమా! ఇప్పుడు కాళికాశక్తితో సమానురా లయినవిద్య యనురాక్షసియొక్కతె మనవంశమునందుఁ బుట్టునని లోకప్రవాద మొకటి పుట్టినది.

రతి—(భయముతో) ఏమిగతి! మనకులమునందు రాక్షసి యెట్లు పుట్టునా యని నాహృదయము కంప మెత్తుచున్నది.

కాము—ప్రియురాలా! జడియకు జడియకు. ఇది వట్టికింవదంతియే సుమా.

రతి—తరువాత నారాక్షసి చేయఁగలపని యేమి?

కాము—ప్రియురాలా! బ్రహ్మదేవుని భార్య సరస్వతి యనియొకతె యున్నదికదా! ఆమె యీప్రకారము చెప్పినదఁట.

స్రగ్ధర

సంగంబుల్ లేని మాయాశ్వరునివలన సంసర్గముల్ లేకయే లీ
లం గాంచెన్ భార్యమాయాలలనమనసనన్ శ్లాఘ్యపుత్రుల్ జగంబుల్
పొంగారన్; వీరివంశంబునను పొడమెమన్ బుత్రియు న్విద్యనాఁగన్;
ద్రుంగుందద్విద్య తండ్రిన్ బ్రియుజననిని భ్రాతృవ్రజంబుల్ కులంబున్.

రతి—(భయోత్కంపముతో) ఓ ప్రాణవల్లభా! రక్షింపుము. రక్షింపుము. (అని భర్తను గౌఁగిలించుకొనుచున్నది)

కాము—(స్పర్శసుఖ మభినయించి తనలో)

చ. పులకలు గూడఁ జూపులను బొల్పుగఁ దారకలాడఁ బైపయిన్
బలుదకుచద్వయంబు భయభావమునన్ వడఁకాడఁ గంకణా

కలి చిఱుపాటపాట, భుజవల్లుల నీతరళాక్షి కౌఁగిటన్
చెలువుగఁ జేర్చు సొంపలరఁ జేసి. నను న్వివశాత్ముఁ జేసెడున్.

(గాఢాలింగనము చేసికొని ప్రకాశముగా) ప్రియురాలా! బెదరకు బెదరకు. మేము జీవించియున్నంతవఱకును విద్య యెక్కడఁబుట్టును?

రతి—ఆరాక్షసి పుట్టుట మీ ప్రతిపక్షులకు సమ్మతమా యేమి!

కాము—అవును సమ్మతమే. ఆవిద్య వివేకున కుపనిషద్దేవి యందుఁ బ్రబోధచంద్రుఁ డను సోదరునితోడఁ గూడఁ బుట్టబోవు చున్నది. శమదమాదులందఱు నందులకు మహాప్రయత్నము చేయు చున్నారు.

రతి—ఓ హృదయేశ్వరా! ఆత్మవినాశహేతు వయిన విద్య యొక్క యుత్పత్తి కాదుర్నీతు లెట్లు సంతోషించుచున్నారు?

కాము—ఓ ప్రియురాలా! కులక్షయప్రవృత్తు లయి యున్న పాపకర్ములు ప్రత్యపాయము నెట్లు గణింతురు? చూడు.

చ. అరయ స్వభావదుష్టకుటిలాత్ములసంభవ మెల్లయుప్పకున్
గరము వినాశహేతువగుఁగా తమకుం దముఁగన్నవారికిన్!
ధరణిని ధూమసంచయము తా నలమేఘపదంబు నొంది స
త్వరముగ నగ్ని నార్చి తరువాతను దానును నాశ మొందదే!

[తెరలో]

ఓ! పాపీ! దురాత్మా! ఏమిరా పాపకర్ముల మని మమ్మే యాక్షేపించుచున్నావు! ఔరా!

గీ. "గర్వితుం డైన, దుర్మార్గగామి యైనఁ,

కానివాఁడైన, గురునేని కార్య మెంచి
వసుధలోపలఁ ద్యజియింపవలయుఁ జుమ్మి."

అను పౌరాణికగాథను బురాణవేత్త లుదాహరించి యున్నారు. అది గాక యీ మాజనకుఁడే యహంకారునితోఁ జేరి తనతండ్రి యైన జగత్పితను బంధించి యున్నాఁడు. అతనిని మోహాదులుకూడ దృఢపాశబద్ధుని జేసి యున్నారు.

కాము—ఓప్రియురాలా! అదె మాకులవృద్ధుఁడైన వివేకుఁడు భార్య యగు మతిదేవితోఁగూడ నిక్కడకే వచ్చుచున్నాఁడు.

మ. వనితా! చూడుము చిక్కి మానసదనుఁ డావంక న్వివేకుండు తె
ల్విని గన్పట్టెడుఁ గాంతి కోల్పడి, కడుఁ స్వేచ్ఛానుసంచారులౌ
ఘనరాగాదులచేఁ గలంగిన మతిస్వాత్మభృత్యోత్కరం గూడి, కా
ర్కాను పెన్మంచునఁ గాంతివాసినశశాంకుంబోలి భీతాత్ముఁడై,

ఇఁక మన మిక్కడ నిలువఁగూడదు. (అని నిష్క్రమించుచున్నారు)

ఇది విష్కంభము

[అప్పుడు వివేకమహారాజును మతిదేవియుఁ బ్రవేశించుచున్నారు]

వివే—(ఆలోచించి) ఓప్రియురాలా! దుర్వినీతుఁ డయిన యీబ్రహ్మచారియొక్క గర్వయుక్త మయినమాటను నీవు విన్నావు గదా? వీఁడు పాపాత్ముల మని మనలనే యాక్షేపించుచున్నాఁడు!

మతి—ప్రాణేశ్వరా! లోకులు తమదోషముల నేల యెఱుఁగ జాలరు!

వివే—ప్రియురాలా! చూడు.

శా. ఆహా! పాశముల న్నిరంజనుని జ్ఞానానందు నయ్యీశ్వరుఁ
మోహాంబోనిధిలోఁ

ధాహంకారపరుల్ దురాత్మకులు నాయా దుర్మదాదుల్ మహో
త్సాహం బొప్పఁగ నీశు దీనదశ నొందం జేసి రత్యంతముగా.

అట్టివారు పుణ్యాత్ములఁట! ఆదురాత్ములచేతఁ బరాభవింపఁబడిన యీశ్వరుని విముక్తుని జేయుటకయి ప్రవర్తింపుచున్నమన మేమో పాపకారుల మఁట!

మతి—ఓ ప్రాణేశ్వరా! పరమేశ్వరుఁడు సహజానందసుందర స్వభావుఁ డనియు నిత్యప్రకాశుఁ డనియుఁ సకలభువనప్రచారుఁడనియు వినుచుందుము. అట్టివాఁడేల యీదుర్వాసితులచే బంధింపఁబడి మహామోహసాగరమునందు మునిఁగి పోయినాఁడు?

వివే—ఓ ప్రియురాలా!

సీ. సతతమహోన్నత ధృతిమంతుఁ డయ్యును
సదమలసంపూర్ణ శాంతుఁడయ్యుఁ
ప్రబలతరైశ్వర్యభాసమానుఁడయ్యు
మహితసంతతనీతిమంతుఁడయ్యు
నసమానఘననిశ్చలాంతఃకరణుఁడయ్యు
సమగ్రానుగుణధీవిశాలుఁడయ్యుఁ
దరుణులమాయలఁ దగులొందిపురుషుండు
త్యజియింపఁడే తనధైర్యగరిమ?
నట్లె యీమహాపురుషుండు నరయ నిపుడు
వలయుమాయామహాదేవివలలఁ దగిలి
చిరతరానూనసంబంధగరిమ కితనఁ
దన్నుఁ దా నెఱుఁగంగఁ జాలకున్నవాఁడు.

మతి—ఓప్రాణేశ్వరా! అట్లు సంభవింపదు. సహస్రకిరణుఁడైన సూర్యుఁ డంధకారరేఖచేతఁ గప్పఁబడుట సంభవించునేని,

అప్పుడు కేదీప్యమానప్రకాశసాగరుఁ డైన యాదేవుఁడును మాయ చేత నడఁగియుండుట తటస్థింపవచ్చును.

వివే—ఓప్రియురాలా! ఆమెజాడ యిట్టిదని యూహించుట మనకు శక్యముకాదు. కారకాంతవలెనే యామాయాదేవి యుస త్యము లయినభావములను గనఁబఱుచుచుఁ దానా పరమపురుషుని వంచించుచున్నది. చూడు చూడు.

చ. స్ఫటికము భంగి స్వచ్ఛరుచి భాసిలుదేవు స్వయంప్రకాశునిన్
గటకట! యల్పురాలయి వికారవిధేయునిఁ జేసె మాయ; ప్రా
కటమగు దానిసంగతిని కాంతి నొకింతయుఁ గోలుపోఁ డతం
డటు లయియుఁ, ఘటించెడును నాతని కామె యధీరతంగడున్.

మతి—దుర్విదగ్ధురా లయిన యామె యేకారణముచేత ను దారచరితుఁ డయిన యామహాపురుషుని వంచించుచున్నది!

వివే—ప్రయోజనమునుగాని కారణమునుగాని విచారించి మాయ వర్తించుచుండ లేదు. స్త్రీపిశాచముల కది స్వభావము. చూడు.

చ. నరులదయార్ద్రకోమలమనంబులు లోఁగొని వామలోచనల్
నరగున నేమిచేయుటకుఁ జాలరు తారు ధరాతలంబునన్?
పురుషుల మోహపెట్టుదురు, బుద్ధిగలంతుర్, విషాదపెట్టుదుర్
మరి వెఱపింతుఁ రాసలఁ గరంతురు, చేయుదు రాత్మదాసులన్.

మఱియొక కారణముగూడఁ గలదు.

మతి—ప్రాణేశ్వరా! అదియేది?

వివే—ముదాచారు లయిన యామె "నేనిప్పుడు యౌవన ముపోయి యేండ్లు చెల్లినదాన నయి యున్నాను. ఇతఁడును బురాణ పురుషుఁడు; స్వభావముచేతనే విషయసుఖ విముఖుఁడు, కాబట్టి నా

తనయునినే పరమేశ్వరపదమునందు నిలిపెదను" అని యాలోచించి నది. తల్లియభిప్రాయము నెఱిఁగి భేద మేమియు లేక యామెనే పోలిన మనస్సును నవద్వారములు గలపురములను నిర్మించెను.

గీ. ఒక్కఁడయ్యును వహియించి పెక్కురూపు
లలశరీరపురంబుల నతఁడు చొచ్చి,
స్ఫటికమణిఁబోలి యాత్మచేష్టలను దాను
వానివానికిఁ దగ నలవఱ్చుకొనియె.

మతి—(ఆలోచించి) ఓ ప్రాణేశ్వరా! తల్లి యెటువంటిదో పుత్రుఁడు నటువంటివాఁడే పుట్టునుగదా!

వివే—అప్పుడు మనస్సుయొక్క జ్యేష్ఠపుత్రుఁడును దనమున్న నుమఁడునునయిన యహంకారుఁడు వచ్చి తన్నుఁ గౌఁగిలించుకొనఁగాఁ బరమాత్ముఁడు—

చ. బ్రమసి, యవిద్య చేయు నిదురంబడి, యీశ్వరుఁ డామనస్సుచే
యుమహితకల్పనం దగిలి, 'యుద్భవమందితి; వీరు నాపితల్;
విమతులుఁ బుత్రమిత్రులును వీరె; కులంబు బలంబు విశ్వద్ర
వ్యము నివె; భార్య యీమె' యని స్వప్నములీయవి పెక్కు
లొందెదున్.

మత్రి—ఓ ప్రాణేశ్వరా! ఈ ప్రకారముగా నతిదీర్ఘతర మయిన నిద్రచేతఁ బ్రబోధము చెడియున్న పరమేశ్వరునియందుఁ బ్రబోధ సంభవ మెట్లు కలుగును?

వివే—(లజ్జతో నధోముఖుఁడయి యున్నాఁడు.)

మతి—ప్రాణేశ్వరా! గురుతరలజ్జాభరముచేత శిరస్సు వంచు కొని యూరకున్నారేమి?

వివే—ప్రియురాలా! స్త్రీలహృదయములు శఙుచగా నీర్ష్య

నుబొందును. అందుచేత నేను సాపరాధుఁడ నగుదునుగదా యని శంకించుచున్నాను.

మతి—ప్రాణేశ్వరా! అన్యాశ గలిగిన స్త్రీలు మాత్రమే తన కనురక్తుఁడయి ధర్మార్థవ్యాపారమునందుఁ దగిలి యున్నభర్త యొక్క మనోభీప్సితములకు విఘ్నములు చేయుదురు.

వివే—ఓప్రియురాలా!

శా. ఉగ్రోద్యద్వరహార్తయా నుపనిషద్వ్యోమిష్ఠణీయోగ మ
య్యగ్రశ్లాఘ్యుల శాంతిముఖ్యలనుసాహాయ్యాప్తి నాకబ్బినన్
జాగ్రత్తత్క్షణకాలమీవు విషయేచ్ఛల్ మానివర్తించినన్,
జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తిధామవిరతిన్ గల్గుం బ్రబోధుండిలన్.

మతి—ఓప్రాణవల్లభా! అహంకారాభిమానిమైనను గులప్రభునకు బంధమోక్షము గలిగెడు పక్షమున, అప్పుడు దేవరవారికామెతోడి నిత్యానుబంధము కలుగునుగాక యనియే నాకోరిక.

వివే—అలాగున నయినపక్షమున, నామనోరథము లచిరముగాఁ బ్రసన్నములును సిద్ధములు నయినట్టే. అట్టేకదా—

సీ. జగముల కాదియు శాశ్వతుండుఁ బ్రభువు
నై వెలుఁగొందుమహానుభావు
బహువిధంబులఁ దాము భాగించి, దేహాని
వేశంబులందుఁ బ్రవేశపెట్టి
బద్ధునిగాఁ జేసి, పరమమృత్యుపదంబు
ప్రాపించునట్లుగఁ బదిలపఱిచి,
యడరుబ్రహ్మద్రోహులైనయవ్వారికి
మరణాంతికంబయి మఱియు శాస్త్ర

విహితమైన ప్రాయశ్చిత్తవిధిని నేను
మహితవిజ్ఞానమహిమచే మహి నొనర్చి,
మరల స్థాపించువాఁడఁబో స్థిరముగాను
బూని బ్రహ్మలోకభావము బుడమిమీఁద.

అట్లగునగాక! ప్రస్తుత కార్యసిద్ధికై ఆశఁ ప్రబోధోత్పత్తినిమిత్తము శమాదులను సమకూర్తము.

(ఇద్దఱును నిష్క్రమించుచున్నారు.)

ద్వితీయాంకము

[అంతట దంభుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

దంభు— "వత్సా! దంభా! అనాత్మసహితుఁడయి వివేకుఁడు ప్రబోధోదయార్థముగా శమదమాదుల నాయాతీర్థములకుఁ బంపియున్నాఁడని విన్నాఁడను. అవశ్యమగుచున్న మన వంశనాశమును మాన్పుటకయి మీరు శ్రద్ధ వహించి ప్రతిక్రియ చేయవలెను. భూమండలములోఁ బరమముక్తిక్షేత్రము వారణాసీనగర మున్నది. నీ వందుఁబోయి నాలుగాశ్రమములవారియొక్కయు మోక్షకార్య విఘ్నమునిమిత్త మతిప్రయత్నము చేయవలెను." అనిమహామోహ మహారాజుగారు నాకాజ్ఞాపించియున్నారు. కాఁబట్టి నేను వశ్యులయిన వారితో నిండియున్న యీ వారణాసీపురమునందు నేనిప్పుడు మా ప్రభువువారు సెలవిచ్చినట్లుగా వారియాజ్ఞలను నిర్వహించితిని. ఇప్పుడిక్కడ నా యాశ్రితులు (దాంభికులు)

చ. గణికలయిండ్లఁ గంపొదవుకాంతలయాసవసీధు వానుచున్,
బణుతరతోత్సవంబులను రాత్రులు వెన్నెలలోనఁ బుచ్చి, ప్రా

హ్మణుల మటంచు దీక్షితులమంచుఁ దపస్వులమంచుఁ బండితా
గ్రణులమటంచు ధూర్తులు జగంబును మోసమొనర్తు రెంతయున్.
(చూచి) భాగీరథిని దాటియిప్పుడీవంక నేవచ్చుచున్నాఁడు. ఈపాంథుఁ
డెవఁడయియుండును?

గీ. ఒకట నభిమానమున మండుచున్నయట్లు;
మించి లోకత్రయంబును మ్రింగుచున్నట్లు,
పృథులవాగ్జాలమున బెదరించుచున్నట్లు,
ప్రజ్ఞచే నవ్వుచున్నట్లుఁ, గన్పడెడు నితఁడు.

ఇతఁడు దక్షిణరాఢాదేశమునుండి వచ్చియుండు నని నేనూహించె
దను. కాఁబట్టి నేనితనివలనఁ బూజ్యుఁడయిన యహంకారునివృత్తాం
తమును దెలిసికొనెదను.

[అప్పుడు పయిని జెప్పినట్లహంకారుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

అహం.—ఓహో! ఈజగత్తంతయు మూర్ఖమయ మయి
యున్నది. ఎట్లన—

చ. గురుమతము న్వివంగరు; గోష్ఠికుమారిలశాస్త్రరీతిఁ గా
నరు; ఘన రాప్రభాకరుఁ డొనర్చినబోధ; యిఁకేల దేవతా
గురుకథ? శేషభాష్యమును గోరరు; సూక్ష్మపదార్థతత్త్వముల్
నరపశువుల్ గ్రహింపరు; తలంపరు పాశుపతంబు స్వస్థులై.

(చూచి) వీరు తర్కజ్ఞానశూన్యులు; కేవల స్వాధ్యాయపరులు; వేదము
లను నీటఁ గలుపుచున్నారు. (మరలి మఠమొకచోటికి నడచి) వీరు
భిక్షులకొఱకే మతిచేపములను గ్రహించినారు; శిరోముండనములు
చేసికొన్న యీపండితంమన్యులు వేదాంతశాస్త్రమును బాధచేయు
చున్నారు. (నవ్వి)—

గీ. మహిని బ్రత్యక్షముఖ్య ప్రమాణసిద్ధ
ఘనవిరుద్ధార్థములు వీరు జనములకును
బోధ చేయుచునుండఁగఁ, బుడమిమీఁద
బౌద్ధవాదులకడఁ గలపాప మేమి?

ఇట్టి వీరిసంభాషణము విన్నను మహాపాతకము సంభవించును. (మరల మఱియొకచోటికి నడచి) వీరు కష్టపడి తర్కమతము నభ్యసించిన శైవపాశుపతాదులు ఈపాషండులు కేవలపశువులే. వీరితో సంభాషించినవారు సహితము నరకమునపా లగుదురు. అందుచేత వీరిని దృష్టిపథమునుండి దూరముగాఁ బరిహరి పవలయును. (మరల మఱియొక చోటికి నడచి)—

ఉ. అల్లదె గంగయొడ్డు శిలలందుఁ గుశాస్తరణోపవిష్టులై,
యల్లన దర్భముష్టియుతహస్తము లొప్పఁగఁ, బూజపెట్టె ల
ల్లల్లన నిల్పి, పూస లెగయుం గొనవ్రేళుల నక్షమాలికల్
పెల్లుగఁ ద్రిప్పుచున్, ధనికవిత్తములన్ హరియింత్రు దాంభికుల్.

(మరల మఱియొకచోటికినడచి) వీరు త్రిదండివేషములచేత జీవనము చేసెడు ద్వైతాద్వైతమార్గపరిభ్రష్టులు. (మరల వేఱొకచోటికి నడచి చూచి) ఓహో! ద్వారసమీపమునందు నాటిన నిడుదలగు వెదురుగడలకుఁ గట్టియున్న తెల్లనిసూక్ష్మవస్త్రసహస్రములు పయిని తాండవ మాడుచుండఁగా, క్రిందనందందుఁ గృష్ణాజినములును సన్నికండ్లును యజ్ఞపాత్రములును జపాలములును ఱోళ్లును రోకళ్ళును బ్రకాశింపఁగా, నిరంతరహుతాద్యవాసనతో నిండినధూమములచేత గగనమండల మంతయు నల్లపడఁగా గంగాసమీపమునందు బ్రకాశించుచున్న యీయాశ్రమపద మెవ్వరిదయి యుండును? ఇది నిశ్చయముగా నెవ్వరిదో యొకదీక్షగృహస్థుని గృహమై యుండును.

కానిమ్ము. అతిపవిత్రమైనయిది నేను రెండుమూడుదినములు వాసము చేయుటకు యోగ్యమయినదిగాఁ గన్పడు చున్నది. (అని ప్రవేశించి చూచి) ఆహా!

చ. ఉదరమునఁ భుజంబులను నూరువులన్ గళమందు ఱొమ్మునన్
బెదవులఁ జెక్కులన్ నుదుట వీపున గడ్డమునందు జానులన్
బదనుగ బొట్లుపెట్టి, కటిఁ బాణులఁ గర్ణములందు జుట్టునం
దుదుటున దర్భలుంచి, యితఁడొప్పెడు దంభము రూపమొందె
నాన్.

మంచిది. నేనతనిసమీపమునకుఁ బోయెదను. (సమీపమునకుఁ బోయి) నీకు శుభ మగును గాక!

దంభు—(హుంకారముచేత నాతని నదలించు చున్నాఁడు.)

వటుఁడు—(ప్రవేశించి తొట్రుపాటుతో) ఓబ్రాహ్మణుఁడా! దూరముగా నిలుచుండు. పాదప్రక్షాళనము చేయక యీయాశ్రమ పదములు ద్రొక్కఁ గూడదు.

అహం—అయ్యో! నేనెక్కడనో పాపతురుష్క దేశమునకు వచ్చినాఁడను. ఇక్కడ శ్రోత్రియు లయినయతిథులను గృహస్థు లాసనపాద్యాదులచేత నయిన నెదుర్కొన రున్నారు.

దంభు—(చేసైఁగచేత నూఱడించుచున్నాఁడు.)

వటు—దూరదేశమునుండి వచ్చిన మీకులశీలాదికమును జక్కఁగా విచారింపు మని మాగురువులవా రాజ్ఞాపించు చున్నారు.

అహం—ఏమీ! ఇప్పుడు మాకులశీలాదికమును గూడఁ బరీక్షింపవలయునుగా? వినుము—

ఉ. ఉత్తమమున్వి గౌడమహి; యుత్తమమందును రాఢికాపురం;
బుత్తమమందు శ్రేష్ఠికుల; ముత్తముఁ డందును నాదుతండ్రిః స

రోత్తములెన్నఁ దత్తనుజు; లుత్తముఁడంగదు నేను వారిలో
నుత్తమబుద్ధిధైర్యవినయోరువివేకసుశీలతాదులన్.

దంభు—(వటునివంకఁ జూచుచున్నాఁడు.)

వటు—(తామ్రకలశమునుపట్టుకొని వచ్చి) దేవా! పాదశౌచ
మును జేసికొండు.

అహం—(తనలో) కానిమ్ము. ఇట్లు చేసికొనుటవలన దోష
మేమున్నది? (అలాగుననే జేసి దాపునకు వచ్చుచున్నాఁడు.)

దంభు—(పండ్లుకొఱికి) నీవు దూరముగా నిలుచుండు. గాలి
తోఁ గలిసి చెమటబిందువులు మామీఁదికి వచ్చును.

అహం—ఓహో! ఈబ్రాహ్మణ్య మపూర్వ మయినదిగా
నున్నదే.

వటు—ఓబ్రాహ్మణా? అందును సందేహమేమి? వీరి
సన్నిధిని—

గీ. పూజ్యపాదాబ్జయుగళంబు ముట్టుకొనక,
భక్తిఁ బీఠాంతభూతల భాగమునకె
స్వీయచూడామణి మరీచివితతిచేత
నృపతివరులు నీరాజనం బిడుదు రెపుడు.

అహం—(తనలో) ఈ దేశము కేవలదాంభికుల కనుకూల
మయినది. కానిమ్ము. ఈపీఠముమీఁద గూరుచుండెదను.

(అని కూరుచుండఁ బోవుచున్నాఁడు.)

వటు—ఆరాధ్యపాదులవారి యీపీఠము నన్యులాక్రమింపఁ
గూడదు.

అహం—ఓరి పాపాత్ముఁడా! దక్షిణరాధాదేశమునఁబ్రసిద్ధుల

యున మా వంటి పరిశుద్ధులుసహిత మీపీఠము నెక్కఁదగరా? ఓరి మూర్ఖా! మా కులశీలములు వినుమా—

ఉ. మాత మహాకులీన ; మఱి మత్సతి శ్రోత్రియపుత్రి; యాటనేఁ
బూతుఁడఁ దండ్రికంటె; వినఁ బూర్వము మత్సతియన్న మిత్రుఁడు
న్మాతులపుత్రిమీఁద నణుమాత్ర మబద్ధపునిందరా, నప
ఖ్యాతపుబాంధవం బసి ప్రియాంగనఁ బోనిడి నైతి శుద్ధుఁడన్.

దంభు—ఓబ్రాహ్మణా! అదియంతయు నట్లేయయియుండును, అయినను నీకు మావృత్తాంతము తెలియదు.

చ. మను పొకసారి బ్రహ్మపురముం గనివచ్చుట కేను బోవఁగా,
మునివరులాత్మ పీఠచయముం డిగి రెల్లరు నన్నుఁ జూచి; యా
వనజభవుండు నన్నుఁ బ్రియభాషలఁ దేల్చి, శుద్ధిగాఁగ ది
గ్గున నుపవిష్టుఁ జేసె నవగోమయలిప్తనిజోరుపీఠికన్.

అహం—(తనలో) ఆహా! ఏమి యీ దాంభికబ్రాహ్మణుని యత్యుక్తి, (ఆలోచించి) ఇతఁ డొకవేళ దంభుఁడే యేమో? అయినంగానిమ్ము. (కోపముతో బిగ్గరగా) ఓరీ! నీ వేల గర్వపడెదవు?

చ. శతముఖుఁ డెంతవాఁడు? మఱి సారసగర్భుఁ డనంగ నెంత? యీ
క్షితిపు లేమి లెక్క? మునిసింహులు? లెఱుంగవు నీవు మత్తప
స్తతమహిమంబు వాసవశతంబును బ్రహ్మశతంబు పోనిరా
ట్సతమును గూలలేదె వరుసన్ గతిగానక నేను జూడఁగన్.

దంభు—(చూచి సంతోషముతో) ఓహో! అయ్యా! మీరు నాపితామహులైన యహంకారులు. దేవా! లోభుని యాత్మజుఁడ నయిన దంభుఁడను నేను మీకు నమస్కారము చేయుచున్నాను.

అహం—వత్సా! దీర్ఘాయుష్మంతుడవుకమ్ము. నేను ద్వాపరాంతమునందుఁ జూచినప్పుడు నీవు బాలుఁడవు. చిరకాలమునకుఁ [illegible]

యుండుటచేతను వార్ధక్యగ్రస్తుఁడ నగుటచేతను నిన్నిప్పుడు తిన్నగా గుఱుతుపట్టలేక పోయినాఁడను. మఱి నీకుమారుఁడయిన యసత్యు నకుఁ గుశలమా?

దంభు—అతఁడు క్షేమముతోనున్నాఁడు. అతఁడును మహా మోహమహారాజుగారి యాజ్ఞననువర్తించుచు నిక్కడనే యున్నాడు. అతనిని విడిచి నేనొక్క ముహూర్తకాల మయినను బ్రాణములు నిలుపఁ గలుగుదునా?

అహం—నీతల్లిదండ్రులయిన తృష్ణయు లోభుఁడును గుశలు లయియున్నారా?

దంభు—వారును నిక్కడనే యున్నారు. వారు లేక నేనుక్షణ మయినను నిలువలేను. పూజ్యులయిన తమరిక్కడ కేమిపనిమీఁద దయచేసినారు?

అహం—వత్సా! వివేకునివలన మహామోహున కేమోయుపద్రవము కలుగనున్నదని విని యాతని వృత్తాంతమును దెలిసికొన వలెనని వచ్చినాను.

దంభు—తమరాక మేలయినది. మహామోహమహారాజుగా రింద్రలోకమునుండి నేట రేపటనిచ్చటకే వచ్చుచున్నారని విన్నాను. ఆయన యీవారణాసీనగరమునే రాజధానిగాఁ జేసికొందు రనియు నొకలోకప్రవాదము పుట్టినది.

అహం—సమస్తాత్మలయందును వాసముచేసెడు మహామో హుఁడీవారణాసియం దుండఁగోరుటకుఁ గారణమేమి?

దంభు—మఱియేమున్నది? వివేకుని నడ్డగింపవలయుననియే.

గీ. శాశ్వతబ్రహ్మపురి కాశి, జన్మభూమి
యవని విద్యాప్రబోధోదయముల కరయఁ;

కులవినాశనవిధి కెత్తుకొన్నయావి
వేకుఁడింటుండఁ గోరెదు విడువ కెవుము.

అహం—(భయముతో) అట్లయినపక్షమున దీనికిఁ బ్రతీకార మవశ్య మైనదే. ఎట్లనిన—

క. పురహరుఁడు హరుఁడు కరుణం
బరమపదజ్ఞానశూన్యమానవతతి కి
వ్వరి భవభయహరతారక
మురవుగ నవసానవేళ నుపదేశించున్.

డంభు—అది సత్యమే. అయినను గామ్రోధాద్యభిభూతుల కది లభింపదు. దానినిబట్టియే త్రైర్థికు లిట్లు చెప్పుచున్నారు—

క. విద్యా తపో యశస్సుల
హృద్యముగఁ గరంబు లంఘ్రు లెదయు నెవని క
య్యాద్యుని శివుఁ జేరునో యన
వద్యత నాతండె తీర్థఫలమును బొందున్.

[తెరలో]

ఓహో! జనులారా! ఇదె మహామోహమహారాజుగారు వచ్చుచున్నారు.

చ. స్ఫటికమణీవితర్దికలఁ జల్లుఁడు చందనగంధతోయముల్;
పటుగతి యంత్రమార్గములు పన్నుఁడు వారిగృహాంతరంబులన్;
స్ఫుటముగఁ గట్టుఁ డెల్లెడల భూరిలసన్మణితోరణావళుల్;
చిటుకున నింద్రచాపసమచిత్రపతాకల నెత్తుఁ డంతటన్.

డంభు—అయ్యా! మహారాజుగారు సమీపమునకువచ్చినారు. కాఁబట్టి మీరాయన కెదురుగాఁబోయి గౌరవింపవలయును.

అహం—అలాగుననే చేయుదుము.

(ఇద్దఱును నిష్క్రమించు చున్నారు.)

ఇది ప్రవేశకము.

[అప్పుడు మహామోహమహారాజుగారు మహావైభవముతోఁ బరివారసహితముగాఁ బ్రవేశించు చున్నారు.]

మహామోహుఁడు—(నవ్వి) ఓహో! మూఢులు నిరంకుశులు గదా!

చ. కలదఁట! యాత్మయొక్కటి జగంబున దేహముకంటె వేఱుగా!
ఫలమది మీఁదఁగాంచునఁట! భద్రముగాఁ బరలోకమందహో!
వలవని యీదురాశయు నభస్తరురాజము పూచి స్వాదుస
త్ఫలముల నిచ్చునన్న భ్రమవంటిది కాదె తలంచి చూడఁగన్!

ఇటువంటి స్వకపోలకల్పనముచేత లేనిపదార్థము నొకదానిని నిర్మించి దుష్పాండిత్యము గలప్రబుద్ధు లీప్రపంచమును వంచించు చున్నారు.

శా. ఆహా! లేనిపదార్థ మున్నదని మిథ్యల్ పల్కునయ్యాస్తిక
ద్రోహుల్ నాస్తికులంచు దూష్యులనుచున్ దూషింత్రు సత్యా
మాహాత్మ్యస్థితిఁ బంచభూతపరిణామంబౌచుజైతన్యసం [ధ్యులన్
దోహం; బెవ్వరు దేహభిన్నునిఁగ నెందుం జూచిరే జీవునిన్!

వీరు తమ్ముమాత్రమే కాక లోకమునంతను వంచించు చున్నారు.

మ. తనువుల్ వక్త్రముఖాంగసంచయము చేతన్ దుల్యముల్ కాఁగ, వే
ఱన నేలా కులముల్! పరాంగన యిదన్యార్థం బిదన్ భేదముల్
గనరా వింతయు నాకు! హింసఁ బరకాంతాస్వాపతే యాక్రమం
బును దోషంబని కల్పనల్ సలిపిరింపుల్ పుట్ట నిష్ఫారుషుల్,

(ఆలోచించి శ్లాఘనతో) ప్రత్యక్షమే ప్రమాణమగుటనుబట్టిసర్వవిధ
ములచేతను లోకాయతశాస్త్రమే శాస్త్రము. "పృథివ్యాపస్తేజో
వాయువులు తత్త్వములు; అర్థకామములు పురుషార్థములు; భూత
ములే జ్ఞానజనకములు; పరలోకము లేదు; మృత్యువే మోక్షము"
అని యీ శాస్త్రము నస్మదీయాభిప్రాయానుసారముగా వాచస్పతి
రచియించి చార్వాకునికి సమర్పించెను. అతఁడు శిష్యోపశిష్యమార్గ
మున దానిని లోకమున వ్యాపింపఁజేసెను.

[అంతటఁ జార్వాకుఁడును శిష్యుఁడును బ్రవేశించుచున్నారు.]

చార్వా—వత్సా! నీవెఱుఁగుదువు దండనీతియే విద్య; దానిలో
నంతర్భూతమయిన దే వార్త. త్రివేదములును ధూర్తప్రలాపములు
చూడుము—

గీ. యజ్వలకు ద్రవ్యనాశక్రియాదికంబు
వలన స్వర్గఫలంబది వచ్చునేని,
ధరణిలో దావవహ్నిదగ్ధంబులైన
పాదపంబులవలనను ఫలము లొదవు.

మఱియును,

గీ. పుడమిలో యజ్ఞమునఁ జంపఁబడెడునట్టి
పశువునకు స్వర్గసౌఖ్యంబు వచ్చునేని,
యజ్ఞపశువునుగాఁ జేసి యజ్ఞకర్త
స్వర్గసుఖమందఁ దనతండ్రిఁ బనుపరాదె!

క. మరణము నొందిననరులకుఁ
గరమును శ్రాద్ధంబు తృప్తిఁగలిగించెడుచో,
ధర నాఱిన దీపంబున
కరకాంతిని దైలదానము త్పాదించున్.

శిష్య—ఆచార్యా! ఈప్రకారముగాఁ బురుషులకుఁ దిను
టయుఁ ద్రాగుటయు నే పరమార్థము లయినపక్షమున, ఈ తైర్థికులు
సంసారసుఖమును విడిచి యేల తాము ఘోరతరములయిన పారాక
సాంతపనమష్ఠకాలాదు లగుదుఃఖములచేత శ్రమ పడుచున్నారు?

చార్వా—వంచకప్రణీతములయిన యాగములచే మోస
పోయిన యీమూర్ఖుల కాశామోదకములచేతనే యిట్టితృప్తికలుగు
చున్నది. చూడు—

గీ. భుజపీడితఘనబాహుమూలభుగ్న
కుచయుగాభోగకాంతోపగూహ మేడ?
భ్రష్టబుద్ధులభిక్షోపవాసనియమ
సూర్యకరతాపమున దేహశోష మేడ?

శిష్య—ఆచార్యా! దుఃఖమిశ్రితమయిన సంసారసుఖము
పరిహరింపఁ దగనిదని యీవిధముగాఁ దైర్థికులు చెప్పుదురుగదా?

చార్వా—(నవ్వి) ఇది యీనరపశువులయొక్క దుర్బుద్ధివిల
సనము.

చ. అవనిని దుఃఖమిశ్రితములౌటను నింద్రియజన్యసౌఖ్యముల్
తివిరి త్యజింపఁబోలు ననుధీరులు మూర్ఖులె కాతలంపఁగన్
జవిగల తెల్లబియ్యమున సారతరంబగుశాలిధాన్యమున్
దవులఁ ద్యజించునే యుముకఁ దాల్చునటంచు వివేకియెవ్వఁడున్

మహామోహుఁడు—ఓహో! చిరకాలమునకుఁ బ్రామాణికము
లయిన వచనములు కర్ణసుఖమును గలిగించుచున్నవిగదా! (చూచి
యానందముతో) ఇతఁడు నాప్రియసఖుఁడయిన చార్వాకుఁడా?

చార్వా—(చూచి) ఇతఁడు మహామోహమహారాజు, (సమీపమ

మునకుఁబోయి) జయమగుఁగాక! జయమగుఁగాక! ఓమహారాజా! ఇదిగో చార్వాకుఁడు ప్రణామము చేయుచున్నాఁడు.

మహా—చార్వాకా! నీకు స్వాగతము. ఇక్కడఁ గూరుచుండుము.

చార్వా—(కూరుచుండి) ఇది కలియొక్క సాష్టాంగ ప్రణామము.

మహా—అచ్చటఁ గలి కవ్యాహతకుశలమా?

చార్వా—దేవరవారి ప్రసాదమువలన సర్వత్ర కుశలమే. అతఁడు కార్యశేషమును గూడఁ దీర్చి మఱి దేవరపాదములను సందర్శింపఁగోరుచున్నాఁడు.

చ. ఎవఁడు, మహత్తరంబయిన యేలికయాజ్ఞను బూని దాని శా
స్త్రవహనసంబు సన్నఁ అపి, తన్మహాలబ్ధసుఖ ప్రసాదుఁడై,
యవిరళహర్షపూర్ణహృదయంబున దర్శనమిచ్చుస్వామిపా
దవనజవందనం బిడు, నతం డతిధన్యుఁడు భృత్యకోటిలోన్.

మహా—ఇప్పుడా కలి యేమేమి చేసియున్నాఁడు?

చార్వా—దేవా! చిత్తగింపుము—

చ. శ్రుతివిహితార్థమార్గములచొప్పు తొలంగి మహాజనుల్ యథే
ష్టతఁ జరియించువారయిరి జంకును గొంకు నొకింత లేక; యా
గతికిని హేతు వాకలియుఁగాఁదు, మదీయబలంబుఁ గాదు, వి
శ్రుతముగఁ బౌరుషంబుఁ బెనుచుం బ్రభుమన్ననయే భటాళికిన్.

అక్కడ నుత్తరపథికులును బాశ్చాత్యులును వేదములను త్యజించినప్పుడిఁక శమదమాదులకథ యేల? ఇతరస్థలములయందు సహితము వేదములు తఱుచుగా జీవికామాత్రఫలములే యైనవి.

గీ. అగ్నిహోత్రంబు, వేదత్రయంబు, మఱి త్రి
దండమును, దేహమున భస్మధారణంబుఁ,
బ్రజ్ఞయును బౌరుషము లేనిపందలకును
జీవిక లని బృహస్పతి చెప్పె మున్ను.

కాఁబట్టి కురుక్షేత్రాదులయందు విద్యా ప్రబోధచంద్రో దయ మగునని దేవరవారు స్వప్నావస్థయందును శంకింపవలయు.

మహా—చక్కఁగా సాధించినారు. అతీర్థమును వ్యర్థమయిన వానినిగాఁ జేయుట గొప్పపనికదా?

చార్వా—దేవా! దేవరవారికి విన్నవింపవలసినది మఱి యొకటియున్నది.

మహా—అది యేది?

చార్వా—విష్ణుభక్తియను పేరుగల మహానుభావురాలయిన యోగిని యొకతెయున్నది. ఆమె సర్వత్ర సంచారము చేయకుండఁ గలిచేత నిలుపఁబడిన దయ్యును, తదనుగ్రహీతులయినవారిని దేఱి చూచుటకును మేము శక్తులము కాకున్నాము. కాఁబట్టి దానికిఁ బ్రతీకారమును దేవరవారే సావధానముగా నాలోచింపవలయును.

మహా—(భయముతోఁ దనలో) అక్కటా ప్రసిద్ధమహాప్ర భావ మైన యాయోగిని మాకు స్వభావవిద్వేషిణి; మసాధ్యురాలు. గానిమ్ము. (ప్రకాశముగా) ఓహో! మనకీశంకతోఁ బనిలేదు. కామ క్రోధాదులగు శత్రువులముందఱ దానిపని యెక్కడసాగును?

చార్వా—అట్లయ్యును శత్రుఁడల్పుఁడని జిగీషుఁడైనవాఁ డుపేక్షసేయుండఁగూడదు.

క. అరి యల్పుఁడ య్యు, మర్మము
లరసి మహాబాధఁ దెచ్చు నవనీశునకున్;

గర మల్ల మయ్యె, ముల్లది
చరణమున కపారమైన శ్రమ మొనరించున్.

మహా—(తెరవంకఁ జూచి) ఓరీ ఎవఁ డక్కడ?

[దౌవారికుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

దౌవా—స్వామీ? ఏమియాజ్ఞ?

మహా—ఓరీ! అసత్సంగా! "ఏమతియుండక యోగినియైన విష్ణుభక్తిని మీరే హతముచేయవలెను" అని కామక్రోధమదమానమాత్సర్యాదులతో నేనాజ్ఞాపించినట్లు చెప్పుము.

దౌవా—దేవర సెలవిచ్చినట్లు చేసెదను.

(అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

[అప్పుడు పత్రిహస్తుఁడై యొకపురుషుఁడు ప్రవేశించు చున్నాఁడు.]

పురు—(తనలో) సముద్రతీరమునందలి పురుషోత్తమసంజ్ఞ గల దేవాలయమునందున్న మద మాన నామధేయులగు ప్రభువులు మహారాజసన్నిధానమునకుఁ బంపఁగా నేనిప్పు డుత్కలదేశమునుండి వచ్చినాఁడను. (చూచి) ఇదివారణాసి; ఇదిరాజమందిరము. ఇందుఁ బ్రవేశించెదను. (ప్రవేశించి) ఈప్రభువువారు చార్వాకునితో నేదో మంత్రాలోచన చేయుచుఁ గూరుచున్నారు. వీరిసమీపమునకుఁ బోయెదను. (సమీపమునకుఁబోయి ప్రకాశముగా) దేవా! జయమగుఁగాక! జయమగుఁగాక! తమకుఁ బంపఁబడిన యీపత్రికను దేవరవారు చిత్తగింపవలయును.

మహా—(పత్రికపుచ్చుకొని) నీవెక్కడనుండి వచ్చినావు?

పురు—పురుషోత్తమాలయమునుండి వచ్చినాఁడను.

మహా—(తనలో) ఇది యేదో ప్రాణాంతక మయినకార్య మయి యుండును. (ప్రకాశముగా) చార్వాకా! ఇప్పుడు నీవు పోయి

కర్తవ్యమునందు నీవవహితుఁడవయి యుండవలెను.

చార్వా—దేవరవా రాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను.

(అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

మహా—(పత్రికను జదువుచున్నాఁడు)—"స్వస్తి! శ్రీవారణాసీపురవరాధీశ్వరులైన మహారాజాధిరాజ రాజపరమేశ్వర మహామోహ మహారాజులవారి పాదపద్మములకు శ్రీపురుషోత్తమాలయమునుండి మదమానులు సాష్టాంగప్రణామములు చేసి చేయఁగల విన్నపము. ఇక్కడ మేము నిరంతరక్షేమముతో నున్నాము. తరువాత శాంతిదేవి తనతల్లియైన శ్రద్ధతోఁగూడ వివేకనిదౌత్యమును బూని యుపనిషద్దేవిని వివేకునితోడి సంగమమునకై అహర్నిశము ప్రబోధించుచున్నది. మఱియు ధర్ముఁడు కామసహచరుఁడయ్యును వైరాగ్యాదులచేత వేఱుపఱుపఁబడినవానివలెఁ గానఁబడుచున్నాఁడు. అందుచేత నతఁడు కామునినుండి విడిపోయిరయొ కానొకప్పుడు నిగూఢముగాఁ దిరుగుచున్నాఁడు. కాఁబట్టి యీసంగతిని దేవర దివ్యచిత్తమునకుఁ దేవలెను"—(క్రోధముతో) ఆహా! ఏమిది? ఈయతిముగ్ధులు శాంతికిసహితము భయపడుచున్నారు! ఈశాంతి యెక్కడనుండి పుట్టినది?

చ. అజుఁ డగు సృష్టిమాత్రనిరతాత్ముఁడు; దక్షమఖాంతకుండు శై
లజకబిడోపగూహనములన్ సుఖియించు విఘూర్ణితాక్షుఁడై;
ఋజువుగ శ్రీకపోలమకరీదళలాంఛితవక్షుఁడై యధో
క్షజుఁడు వసించు సంబుధి; నిఁకన్ బెఱవారికి శాంతి యబ్బునే?

(పురుషునిగూర్చి) ఓజాల్మా! నీవు సత్వరముగాఁ గాముని యొద్దఁకుఁబోయి, "ధర్ముఁడు దురాత్ముఁడని మేమిప్పుడు దెలిసికొన్నారము, అతఁడు ముహూర్తకాల మయినను నమ్మఁదగినవాఁడు కాఁడు,

కాఁబట్టి నీ వాతనిని దృఢముగా బంధించి కట్టివేయుము" అని మా
యాజ్ఞను జెప్పుము.

పురు—దేవర సెలవిచ్చినట్లు జేసెదను.

(అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

మహా—(ఆలోచించి తనలో) శాంతిని సాధించుట కేమియు
పాయ మున్నది? ఉపాయాంతరములోఁ గనిలేము. ఈపని కిక్కడ
క్రోధలోభులే సమర్థులు. (ప్రకాశముగా) ఎవ రక్కడ?

దౌవా—(ప్రవేశించి) దేవా! ఏమియాజ్ఞ?

మహా—ఇప్పుడే క్రోధునిని లోభునిని బిలుచుకొని రా.

దౌవా—దేవర సెలవిచ్చినట్లు చేసెదను.

[అంతట క్రోధుఁడును లోభుఁడును బ్రవేశించు చున్నారు.]

క్రోధు—శాంతి శ్రద్ధా విష్ణుభక్తులు మహారాజుగారితో
వైరమును వహించినారని విన్నాఁడను. నేను జీవించి యుండఁగానే
తమప్రాణములమీఁదికి వచ్చెడి యీపని యేల?

ఉ. చేయుదు లోక మంధముగఁ; జేయుదు ధీరుల శ్రోత్రహీనులన్;
జేయుదుఁ జేతనంబుల నచేతనరీతిని; నాదుశక్తిచే
నేయెడఁ గృత్యముల్ గన రొకింత, హితంబు వినంగఁజాల, రా
మ్నాయము లభ్యసించి మతిమంతులు తాము స్మరింపరర్థమున్.

లోభు—ఓయీ! సన్నాశ్రయించువారు మనోరథనదీపరంప
రలనే తరింపఁ జాలరు. అట్టివారు శాంత్యాదుల నెట్లు చింతింపఁ
గలుగుదురు? మిత్రుఁడా! చూడు—

చ. మదజలసిక్తగండగజమండలియున్, ఘనవాయువేగమున్
గాదవయొనర్చి పర్వఁగలగుఱ్ఱములున్, గల సైన్యమూకు, సు

పద యిది చాలదంచు, మతివచ్చిన నింకను నింకఁ గోరుచుఁ
బొదలుచు రాశ వృద్ధి యమరుఁ బొందెడు వారికి శాంతి గల్గునే!

క్రోధు—ఓ మిత్రుఁడా! నా ప్రభావము నీకుఁ దెలియును గదా!

చ. చదివెను వృత్రుఁ ద్వష్టసుతుఁ శక్రుఁడు; త్రుంచె విరించి మూర్ధమున్
మదనవిరోధి; కౌశికుఁడు నామ మడంచె వసిష్ఠపుత్రులన్;
మ దసమశక్తి పండితుల మాన్యయశస్కుల సచ్చరిత్రులన్
సదమలపౌరుషాఢ్యుల వెసం గులనాశ మొనర్చి ప్రేల్మిడిన్.

లోభు—ప్రియులారా! తృష్ణా! ఇటు రమ్ము.

[తృష్ణాదేవి ప్రవేశించు చున్నది.]

తృష్ణ—ప్రాణేశ్వరా! ఏమి యాజ్ఞ!

లోభు—ఓ ప్రియురాలా! వినుము.

చ. పొలమును గ్రామముల్ వనము భూద్రుమముల్ బట్టణముం బురంబు దీ
వులు మహిమండలం బనెడు ప్రోత్థితవాంఛితసూత్రబద్ధబు
ద్ధుల కతికాంతు సంగములు, తోరము గాఁగ భవత్ప్రసన్నతన్
బలిసినఁ, బుట్టునే శమము ప్రాణులయాశ కజాండలక్షలన్.

తృష్ణ—ఓ ప్రాణనాయకా! స్వయముగానే నిత్యమును నే
నీపనియం దభియుక్తురాలనయి యున్నదానను. అందుమీఁద నిప్పుడు
తమయాజ్ఞచేత బ్రహ్మాండకోటులచేతనైనను నాయుదరము నిండదు.

క్రోధు—ఓ హింసా! ప్రియురాలా ఇటు రమ్ము.

[హింసాదేవి ప్రవేశించు చున్నది.]

హింస—ఇదిగో వచ్చినదానను. భర్తగారి సెల వేమి!

క్రోధు—ప్రియురాలా! నీవు సహధర్మచారిణి వగుటచేత
నాకుఁ బితృవధసహితము సుకర మయినది. నాకు—

ఉ. ఎంత పిశాచి మాత! పిత యెంత! సహోదరు లెంత కీటముల్!
యంతయు సర్వబంధువులు వధ్యులు వక్రవిటాభసౌహృదుల్;
(చేతులు పిసికికొనుచు)
శాంతిని బొంద వీరియెడల సంతతకోపశిఖిస్ఫులింగముల్,
సంతతితోడఁ బూర్ణముగ జ్ఞాతికులంబు నడంచు నంతకున్.
(చూచి) వీరె మనప్రభువువారు. వారిదర్శనము చేసికొందము.

అందఱు—(సమీపమునకుఁబోయి) దేవా! జయమగుఁగాక!

మహా—మాకు శత్రురా లయిన శ్రద్ధకూఁతును శాంతిని మీరు నిగ్రహింపవలెను.

అంద—దేవరయాజ్ఞాప్రకారము చేసెదము.

(అని నిష్క్రమించుచున్నారు)

మహా—శ్రద్ధకూఁతురని పలుకుటచేత నామనస్సున కొక్క యుపాయాంతరముసహితము పొడకట్టుచున్నది. శాంతి తనతల్లియైన శ్రద్ధకుఁ బరతంత్రురాలు. కాఁబట్టి యిప్పుడు మన మేయుపాయము చేతనైనను శ్రద్ధ నుపనిషద్దేవిసమీపమునుండి యాకర్షించి బంధించి వేయవలెను. అప్పు డందువలన మాతృవియోగదుఃఖముచేత నత్యంత మృదుస్వభావ యయిన శాంతి బలముడిగినదయి కృశించి నశించును. శ్రద్ధ నాకర్షించి యెడఁబాటు చేయుటకు నాస్తికతావిలాపిని యే పరమసమర్థురాలు, కాఁబట్టి యామెనే యీపనికి నియోగింపవలెను. (ప్రక్కనుజూచి) విభ్రమావతీ! నీవుసత్వరముగా నాస్తికతాదేవిని బిలుచుకొనిరా.

విభ్ర—ఏలినవారి సెలవుప్రకారము చేసెదను. (అని నిష్క్రమించి నాస్తికతాసహితయై మరలఁ బ్రవేశించుచున్నది)

నాస్తి—సఖీ! చిరకాలమునుండి చూడకున్న మహారాజు

ముఖమును నేనిప్పు డెట్లుచూతును? అతఁడు న న్నెగ్గులాడునేమో!

విభ్ర—సఖీ! నీముఖదర్శనముచేత మహారాజు తనదేహమే తా నెఱుఁగకుండును. అట్టిస్థితిలో నిన్నెగ్గులాడఁ గలుగును?

నాస్తి—సఖీ! నామిథ్యాసౌభాగ్యము నెంచి పరిహసించుచున్నావా?

విభ్ర—సఖీ! నీ సౌభాగ్యముయొక్క మిథ్యాత్వమును నీ విప్పుడే తెలిసికోఁగలవు. సఖీ! నీకన్నులు నిద్రచాలక కలతనొందినట్లు కానఁబడుచున్నవి. ఇట్లు నాప్రియసఖినేత్రములకు నిద్రతక్కువగుటకుఁ గారణమేమో?

నాస్తి—సఖీ! ఏకవల్లభయైన స్త్రీకిసహితము నిద్ర దుర్లభమగుచుండఁగా, బహువల్లభనైన నాకెట్లుండును?

విభ్ర—నాప్రియసఖికి వల్లభు లెవ రెవరో?

నాస్తి—ఈ మహారాజొకఁడు. ఆపయిని గామక్రోధలోభాహంకారులు. అతివిస్తారము చెప్పఁబనిలేదు. ఈవంశమునందుఁబుట్టిన పురుషుఁడు పసివాఁడైనను ముసలివాఁడయినను బడుగువాఁడయినను రాత్రిందివము లొక్కఁడును హృదయవాసినినైన నన్నువిడిచి యుండఁడు.

విభ్ర—సఖీ! కామునకు రతియు, క్రోధునకు హింసయు, లోభునకుఁ దృష్ణయు, పరమప్రియురాండ్రని వినుము. తమ ప్రియతములతో నిత్యమును రమించుచుండెడు నీపయిని వారి కీర్ష్య యెట్లు కలుగకున్నది?

నాస్తి—సఖీ! ఈర్ష్య యని యేలపలికెదవు? వారుసహితము నన్ను విడిచి ముహూర్తకాల మయినను నిలువలేరు.

విభ్ర—సఖీ! నీసౌభాగ్యమువలన మనోవ్యాకులత నొంద

వలసిన సవతులు సహితము నీయనుగ్రహమును గోరుచుండుటచేత నీ భూమిమీఁద నీవంటిసౌభాగ్యవతి లేదని చెప్పుచున్నారు. సఖీ! ఇం కొకమాట చెప్పెదను. ఈవిధముగా నీవు నిద్రాకులహృదయవయి తొట్రిలుకాళ్ళనుండి యందియలుజాఱి గళ్ళుగల్లుమని మ్రోఁగా నడచుచు మహారాజును గౌరవించినప్పు డతఁడు మనస్సులో శంక పడునేమోయని నే నూహించెదను.

నాస్త్రి—ఇక్కడ శంకింపవలసినదని యేమున్నది? మహారాజు గారి నియోగానుసారముగానే నేనీవేషమును ధరించితిని. సఖీ! అంతే కాక దర్శనమాత్రముననే ప్రసన్నులగు పురుషులకు భయపడనేల?

మహా—(చూచి) ఇదిగో నాప్రియురాలు నాస్త్రికత నభినయించినది!

చ. నడలు నితంబగౌరవమునన్ జడనొందఁగఁ గొప్పవూసరం
　బెసఁగఁగఁ జెయ్వికేడ్కఁ గరమెత్తి మనోజనఖాంకముల్ బయ
　ల్పడఁ, గడునల్లగల్లసరుల న్నగుచూపు లెదం గలంపఁగా,
　నడవఁగ నూఁగుకంకణరుచుల్ తత్కృతితో నిదె కాంత వచ్చెడున్.

విభ్ర—అదిగో మహారాజు ప్రియసఖీ! ఆయన సన్నిధానమునకుఁ బొమ్ము.

నాస్త్రి—(దగ్గఱకుఁబోయి) మహారాజా! జయమగుఁగాక! జయమగుఁగాక!

మహా—ఓప్రియురాలా!

క. అంకమునఁ జేరి, ప్రకటన
　ఖాంకస్తనముల నొసంగు మాలింగనమున్
　శంకరునొడిలో నుండిన
　శాంకరిశోభావిలాససంపదఁ గనుమన్.

నాస్తి—(చిఱునవ్వుతోఁ గౌఁగిలించుకొనుచున్నది)

మహా—(ఆలింగనసుఖము నభినయించి) ఓహో! ఈ నీ కౌఁగిట నాదరించుటవలన నాకిప్పుడు మరల నవయౌవనము కలుగుచున్నది. ఓవిలాసినీ!

ఉ. నాదువయోనువిభ్రమమునన్ మును పెప్పుడొ కల్గి, మానసో
స్మాద మొనర్చి, యింద్రియకదంబసుఖైకరసాత్ముఁ జేసి, ప్రే
మాదరముల్ బెనంచినయనంగవికారము నేఁడు నీవు నన్
గాఢిలిఁ గౌఁగిలించుటను గ్రమ్మఱఁ బుట్టి, మదాత్మ నీడ్చెడున్.

నాస్తి—ఓమహారాజా! నేనిప్పుడు నవయౌవనదశలోనున్నను, నామనస్సులో నాటియున్న నీమీఁది ప్రేమము కాలము గడుచుటచేత సహితము పోలేదు సుమా? ఏనిమిత్తముచేత దేవరవారు నన్నుఁ దలంచితిరో సెలవిండు.

మహా—ప్రియురాలా!

క. పడతీ! తలఁపఁగఁ జను మది
కెడముగ నున్నట్టివారి నెందైనను నీ
వెడఁబాయకుందు వెప్పుడు
చెడ కస్మచ్చిత్తభిత్తిచిత్రము పోలెన్.

నాస్తి—నాకిది మహాప్రసాదము. ఓమహారాజా! నాపని యేమో యాజ్ఞాపింపుఁడు.

మహా—ఈప్రకారముగాఁ బ్రకాశితములైన యంగములతో నీవు సర్వత్ర సంచరింపవలయును. ఇదిగాక తొత్తుకూఁతురు శ్రద్ధాకాంత వివేకునితో నుపనిషద్దేవిని గూర్చుటకయి దూతికాభావమును వహించినది.

గీ. మఱియుఁ బ్రతికూల; పావుల మైత్రిఁ దిరుగు;
నకులజ; కరంబుఁ బాపాత్ము రాలు శ్రద్ధ;
యిపుడె తలపట్టి యీ రండ నీడ్చి తెచ్చి
కిమ్ముకఁ బాషండులకు నొప్పగింపు మీవు.

నాస్తి—ఇంతమాత్రపుఁబనికిఁ బ్రభువువారికి శ్రమ యక్కఱ లేదు. వచనమాత్రముచేతనే దేవరి వారిసేవకురా లగు శ్రద్ధ తమ యాజ్ఞను జెల్లించును. "ధర్మము మిథ్య; మోక్షము మిథ్య; వేదమార్గము మిథ్య; సుఖభంగకరము లయిన శాస్త్రప్రలాపములు మిథ్యలు; స్వర్గఫలవిద్య మిథ్య" అని నాచేత బోధింపఁబడి యామె శీఘ్రకాలములో వేదమార్గమును పరిహరింపఁగలదు. ఇఁక నుపనిషత్తుమాట చెప్పనేటికి! అంతే కాక విషయానందవిముక్తమని మోక్షవిషయమున దోషములు చూపి యచిరకాలములోనే శ్రద్ధను నే నుపనిషత్తు నుండి విరక్తమగునట్లు చేసెదను.

మహా—ఇదియంతయు నిట్లు చక్కఁబడినపక్షమునఁ బ్రియురాలు నాకు గొప్పప్రియము చేసినదగును (అని మరల నాలింగనము చేసి ముద్దు పెట్టుకొనుచున్నాఁడు.

నాస్తి—అయ్యో! భర్తగారిట్లు బహిరంగముగాఁ బ్రవర్తించుటచేత నేను సిగ్గుపడుచున్నాను.

మహా—కానిమ్ము. మనము నివాసగృహమునకే పోవుదము రమ్ము.

(అందఱును నిష్క్రమించుచున్నారు.)

తృతీయాంకము

[అప్పుడు శాంతిదేవి కరుణతోఁడఁగూడఁ బ్రవేశించుచున్నది.]

శాంతి—(కన్నీరు విడుచుచు) హా! మాతా! శ్రద్ధా! నీవెక్కడ నున్నావు? నాకొక్కసారి నీప్రియదర్శనమిమ్ము.

మ. మృగముల్ భీతిఁదొలంగియుండు వనులన్, హృద్యస్రవంతీలస
న్నగరాజంబుల, దేవతాగృహములన్, సన్మౌనిసద్మంబులన్,
జగతి న్వాసముచేయునీ వెటు లిఁకన్, జండాలవేశ్యాస్థలై
వగలంబొందెదుగోవుమాడ్కి, మనెదే పాషండగేహంబులన్?

నాకామె జీవముతో నున్నదని యాశ లేదు.

క. ననుఁజూడక తా స్నానం
బొనరింపదు కూడుకుడువ దుదకము త్రాగన్
జన దట్టి శ్రద్ధ కటకట!
మనియుండదు నన్నుఁబాసి మహి నిమిషంబున్.

అందుచేత శ్రద్ధలేక శాంతియొక్క జీవనము ముహూర్తకాలమయినను నిరర్థకమయినదే యగును. కాఁబట్టి, ఓసఖీ! కరుణా! నీవు నానిమిత్తమయి సొదపేర్పుము. అగ్నిహోత్ర ప్రవేశముచేత నేనచిరకాలములోనే యామె సహచరినయ్యెదను.

కరుణ—(కన్నీటితో) ఓసఖీ! భయంకరాగ్నిజ్వాలలవంటికర్ణకఠోరములయిన దుస్సహవాక్యములు పలుకుచు సర్వవిధములచేతను నాప్రాణములు పోవునట్లు చేయుచున్నావు. ఓప్రియసఖీ! కొంత శాంతతవహించి ముహూర్తకాలము జీవము నిలుపుకొమ్ము. ఇంతలో నేనక్కడ మునిజనసమాకులములయిన పుణ్యాశ్రమములయం

మహామోహులనివలని భీతిచేతఁ బ్రచ్ఛన్నయయి యామె యెక్కడ నైన దాఁగియుండును.

శాంతి—సఖీ! నీవేల వెదకెదవు?

శా. నీవారాంకితసైకతంబులు, సరిద్వంతీపాత్రితకూలంబులున్,
శ్రీవైఖానసవాసముల్, చమసబర్హిర్వ్యాప్త యజ్ఞస్థలుల్,
నే వీక్షించితి; నాలుగాశ్రమములన్ వేర్వేర శోధించితిన్;
దేవిన్ శ్రద్ధనుగాన నెందును; వినన్ లేదెందుఁ దన్నామమున్.

కరు—సఖీ! నేను జెప్పెడిదానినివినుము. ఆ శ్రద్ధాదేవిసాత్త్వికురాలే యయినపక్షమున, ఆమె కటువంటిదుర్గతి పట్టునని నేను భావింపను. ఆమెవంటిపుణ్యాత్మురాండ్రిటువంటిసంభావింపఁదగని విపత్తు ననుభవింపువారు కారుగదా?

శాంతి—ఓ చెలీ! విధి ప్రతికూలుఁడయినప్పుడేది సంభావింపదగని దగును?

మ. జనకేంద్రాత్మజ యాదశాస్యుకడ సాధ్వీల్లక్ష్మి మున్నుండదే?
దనుజుల్ తొల్లి యుడంగలేదె బలిసద్మంబందు వేదత్రయిన్?
ఘనగాంధర్వి మదాలసం గొనఁడె మున్ పాతాళకేతుండు నాఁ
జను దైత్యేంద్రుఁడునుమోసపుచ్చి? విధిచేష్టల్ తద్దయున్ విక్రముల్

కానిమ్ము. మనమిప్పుడు పాషండగృహములనే యనుసరించిపోదము.

కరు—సఖీ! అలాగుననే చేయుదము.

ఇద్దఱు—(నడుచుచున్నారు.)

కరు—(భయముతో) సఖీ! రాక్షసుఁడు.

శాంతి—ఏఁడీ రాక్షసుఁడు?

కరు—సఖీ! చూడుము. కాఱుచున్నమలపంకముచేత దట్టమ

ఝుమ్మురైన కేశములతోను, దిసమొల యగుటచేఁ జూడఁగూడని రూపముతోను, చేత నొక నెమలిపింఛము పట్టుకొని వాఁ డీవంకనే వచ్చుచున్నాఁడు.

శాంతి—సఖీ! వీఁడు రాక్షసుఁడుగాఁడు. మిక్కిలిబలహీనుఁ డుగా నున్నాఁడు.

కరు—వీఁడెవఁడయి యుండును?

శాంతి—సఖీ! పిశాచమని శంకించెదను.

కరు—దేదీప్యమానమైన కిరణసముదాయముతో మార్తాండ మండల మాకాశమధ్యమునఁ బ్రచండముగా వెలుఁగుచుండఁగా పిశాచముల కవకాశ మెట్లు కలుగును?

శాంతి—అట్లయిన మొదలనీతఁ డిప్పుడే నరకబిలమునుండి వెడలి వచ్చిన యెవ్వఁడో నరకలోకవాసి యయియుండును, (చూచియాలో చించి) ఆహా! ఇప్పుడు తెలిసినది. వీఁడు మహామోహునిచేతఁ బంపఁ బడిన దిగంబరసిద్ధాంతుఁడు. కాఁబట్టి వీనిరూపమును సర్వవిధముల చేతను దూరమునందే సంహరింపవలయును. (అని మోము త్రిప్పుకొని నిలుచున్నది.)

కరు—సఖీ! ముహూర్తమాత్రము నిలువుము. ఇక్కడిక్కడ నేను శ్రద్ధను వెదకెదను.

[అట్లిద్దఱును నిలువఁబడి యుండఁగా వెనుకఁజెప్పినరీతిని దిగంబర సిద్ధాంతుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

దిగంబర—నమోర్హద్భ్యో నమోర్హద్భ్యః.

గీ. మహి నవద్వారయుతగృహమధ్యమందుఁ
[illegible] దీపంబువగిది నాత్మ

యీ జినవరసుభాషితమె పరమార్థ
మధికతరమోక్షసౌఖ్యదాయకము సుమ్ము.
(అని కొంచెము నడచుచున్నాడు.)

(ఆకాశమునందు) ఓశ్రావకులారా! వినుండు.

క. మలమయశరీరపిండము
కలజములనెల్లఁ గడుగఁ గాంచున శుద్ధిన్?
దెలియఁగఁదగు ఋషిసేవా
ఫలమున నాత్మ విమలస్వభావం బనుచున్.

ఏమనుచున్నారు? ఋషిపరిచర్య యెట్టిదనుచున్నారా? చెప్పె
దను వినుండి.

క. కని కాళ్ళకెరఁగి దవ్వులఁ,
దనుపఁగఁదగు నిష్టభోజనంబుల వారిఁ;
చన దీర్ఘ్యామల మొందఁగ
ఘను లాఋషివరులు తమను కాంతలఁ బొందఁ.

(తెరవంకఁజూచి) ఓశ్రద్ధా! ఇటురమ్ము.
శాంతియు, కరుణయు—భయముతోఁ జూచుచున్నారు)

[అప్పుడు తదనురూపవేషముతో శ్రద్ధ ప్రవేశించుచున్నది]

శ్ర—ఓరాజబాంధవా! ఏమి సెలవు?

శాంతి—(మూర్ఛపోవుచున్నది)

దిగంబ—శ్రావకసముదాయమును నీ వొక్కముహూర్త
మయినను విడిచి యుండఁగూడదు.

శ్రద్ధ—దేవరవారాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను.
(అని నిష్క్రమించుచున్నది)

కరుణ—ఓప్రియసఖీ! ఊరడిల్లుము. నాసుమాత్రముచేతనే

నీవిట్లు భయపడఁగూడదు. పాషండులయొద్ద సహితము తమస్సు యొక్క కూఁతురై నశ్రద్ధ యొక్కతె యున్న దని యహింసవలన నేను మున్ను విన్నదానను. కాఁబట్టి యిది యా తామసీ శ్రద్ధయయి యుండును.

శాంతి—(ఊఁటడిల్లి! సఖి! అవును. ఇది యదే. ఎట్లన—

క. భూరిదురాచార సదా
చారను గాఁగను, సురూప సద్రూపనుగా,
నూరక భ్రమపడి దీనిఁ
గూరిమిజననిఁగ దురాశఁ గొంటిని జుమ్మీ.

కానిమ్ము మనమిప్పుడు బౌద్ధులకడనే శ్రద్ధను వెదకుదము.

(అని శాంతికరుణలు ముందునకు నడుచు చున్నారు.)

[అప్పుడు పుస్తకహస్తుఁడయి బుద్ధాగముఁడు, భిక్షురూపమునఁ బ్రవేశించుచున్నాఁడు]

బుద్ధా—(ఆలోచించి) ఓ యుపాసకులారా!

ఉ. ఇప్పుడు వాసనాసమితి యేమియు నంటమి, దీపరంపరల్
తప్పక వెల్గెడుఁ విషయతత్యనురాగవివర్జితంబులై;
యప్పటిబుద్ధికల్పితము లయ్యును బాహ్యములట్ల తోఁచుఁగ
న్గప్పి నిరాత్మకంబులు క్షణక్షయశీలము లౌపదార్థముల్.

(కొంచెము నడచి మరలశ్లాఘనపూర్వకముగా) ఓహో! భోగమును మోక్షమును జేరియున్న యీ బౌద్ధధర్మ మెంత మేలయినది!

చ. చెలువగుమందిరంబుల వసింపఁగవచ్చు· విలాసినీతతిన్
గలయఁగవచ్చు; భోజన మొనర్పఁగవచ్చు నభీష్టవేళలన్;
దెలిమ్రుదుశయ్యలందు శయనింపగవచ్చుఁ: గృతాంగరాగలై
వలచుప్రియాళితోఁ గడపవచ్చును రాత్రులు పండువెన్నెలన్.

కరుణ—సఖీ! కాషాయవస్త్రముమీఁదినుండి దిగవ్రేలఁగాఁ అంటగొఱిగిన తలకాయమీఁది జుట్టుపిలక యల్లలలాడఁగా పొడుగుగాఁ దాటిచెట్టువలె నెవ్వఁడో తరుణవయస్కుఁ డీవంకకు వచ్చుచున్నాఁడు. అతఁ డెవఁడు?

శాంతి—సఖీ! వాఁడు బుద్ధాగముఁడు.

బుద్ధా—(ఆకాశమునందు) ఓయుపాసకులారా! ఓభిక్షులారా! భగవంతుఁడైన బుద్ధునియొక్క వాక్యామృతమును వినుఁడు. (పుస్తకమునుజూచి చదువుచున్నాఁడు) "నేనిప్పుడు లోకములోని సుగతియు దుర్గతియు దివ్యచక్షుస్సుచేత జూచుచున్నాను. సమస్తసంస్కారములును క్షణికములు; ఆత్మ సత్యము కాదు. కాఁబట్టి మీభార్యల నాక్రమించెడు భిక్షులయెడ మీరీర్ష్యను బొందఁగూడదు. ఈర్ష్యయే చిత్తమలము" (తెరవంకఁజూచి) ఓశ్రద్ధా! ఇటురమ్ము.

శ్రద్ధ—(ప్రవేశించి) రాజబుధులవారి యాజ్ఞ యేమి?

బుద్ధా—ఉపాసకులను భిక్షులను నీవు తడవుగ నాలింగనము చేసికొనుచుండుము.

శ్రద్ధ—దేవర యాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను.

(అని నిష్క్రమించుచున్నది)

శాంతి—సఖీ! ఈమెయు దాసీశ్రద్ధయే.

కరు—అవును. అట్టిదే.

దిగంబ—(బౌద్ధునిజూచి పెద్దగొంతుతో) ఓరీ! భిక్షుకా! ఇటురమ్ము. నన్ను నీవొకప్రశ్న యడుగవలెను.

బుద్ధా—(కోపముతో) ఓరీ! పాపపిశాచా! అట్లు అనెద వేమిరా!

దిగం—ఓరీ! కోపము మానుము. నేనొక్క శాస్త్రవిషయము నడిగెదను.

బుద్ధా—ఓక్షపణకా! నీవు శాస్త్రకథసహితమెఱుఁగుదువా? కానిమ్ము. (సమీపమునకుఁబోయి) ఏమి యడిగెదవు?

దిగం—క్షణవినాశియైన నీ వెవరినిమిత్త మీవ్రతమును బూనితివో నాకుఁ జెప్పు.

బుద్ధా—ఓరీ! వినుము. మాసిద్ధాంతము ననుసరించినవాఁ డొకానొకఁడు క్షణికవిజ్ఞానమొంది వాసనాబంధములను దెగఁగోసి ముక్తుఁ డగును.

దిగం—ఓరిమూర్ఖా! ఏదో మన్వంతరమునం దెవ్వఁడో ముక్తుఁ డయ్యెడు పక్షమున, ఇప్పుడే నశించెడు నీకందువలన నేమి యుపకారము కాఁగలదు? ఇంకొకప్రశ్న యడిగెదను నీ కిటువంటి ధర్మము నుపదేశించినవాఁ డెవఁడు?

బుద్ధా—నా కీధర్మము సర్వజ్ఞుఁడయిన బుద్ధదేవునిచే నుపదేశింపఁబడినది.

దిగం—ఓరీ! బుద్ధుఁడు సర్వజ్ఞుఁడని నీ కెట్లు తెలిసినది?

బుద్ధా—ఓయీ! బుద్ధుఁడు సర్వజ్ఞుఁడని మాబుద్ధాగమముల వలననే ప్రసిద్ధము.

దిగం—ఓరిబుద్ధిహీనుఁడా! ఆతని కాతని మాటలవలననే సర్వజ్ఞత్వము సిద్ధించెడుపక్షమున, అప్పుడు నేనును సర్వజ్ఞుఁడనే. నీ పితృపితామహప్రభృతిప్రసత్పురుషులతోఁడఁగూడ నీవు నాకు దాసుఁడవని నాకును దెలిసినది.

బుద్ధా—ఓరి పాపపిశాచమా! మలపంకధరా! నేనెట్లు నీకు దాసుఁడనురా!

దిగం—ఓరి వేశ్యాభుజంగా! ఓదుష్టభిక్షుకా! ఇది నీకొకదృష్టాంతరముగాఁజూపినానురా. ఇఁక నీకు విశ్వసింపఁ దగినప్రియవాక్యమొకటి చెప్పెదను. నీవు నీబుద్ధమతము విడిచి మాయార్హతశాసనము నవలంబించి దిగంబరవ్రతమును ధరింపుము.

బుద్ధా—ఓరిపాపుఁడా! నీవు పాడగుటయేకాక యితరులను గూడఁ బాడుచేయఁ జూచుచున్నావా?

క. పావనసత్స్వాతంత్ర్యము
భావింప ననింద్య మద్ది వర్జించి వెసన్
నీవలెను బిశాచత్వము
నీవసుధను లోకనింద్య మెవ్వఁడు కోరున్?

యీయార్హతమతధర్మ మెవ్వఁ డవలంబించును?

దిగం—గ్రహనక్షత్రవారచంద్రసూర్యోపరాగ శుక్రాహు పరమార్థజ్ఞానసంవాదశాస్త్రముచేత నేభగవంతుఁడైన మాయర్హతుని సర్వజ్ఞత్వము నిరూపితమైనది.

బుద్ధా—(నవ్వి) అనాదిసిద్ధమయిన జ్యోతిశ్శాస్త్రమువలని యింద్రియాగోచరజ్ఞానముచేత మోసపోయి నీ వీయతికష్టవ్రతము నాశ్రయించుచున్నావు.

చ. పరిమితమైన దేహమునఁ బాయక లోపలనుండుజీవుఁ డే
సరణి నెఱుంగనేరుచు నసంగతి మై భువనత్రయంబు బాగిన్?
కరము జ్వలించుచున్న, ఘటగర్భమునం దిడినట్టిదీప మే
కరణిని జూపనోవు గృహగర్భమునం గలవస్తుసంతతిన్?

కాఁబట్టి లోకద్వయవిరుద్ధమయిన యార్హతమతముకంటె బుద్ధమతమే శ్రేష్ఠమయినదిగాను, కేవల సుఖావహ మయినదిగాను, మిక్కిలి రమణీయ మయినదిగాను, నాదృష్టికి గోచరమగుచున్నది.

శాంతి—సఖీ! మనము మఱియొకచోటికిఁ బోవుదము.

కరుణ—అలాగుననే చేయుదము.

(అని ముందుకు నడుచు చున్నారు.)

శాంతి—(ముందువంకఁజూచి) మనముం దున్నయీపురుషుఁడు సోమసిద్ధాంతుఁడు. కానిమ్ము మన మక్కడకుఁగూడఁ బోవుదము.

[అప్పుడు కాపాలికరూపధారి యైన సోమసిద్ధాంతుఁడు
ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

సోమ—(ముందుకు నడచి)

మ. సముదారోగ్రనరాస్థిమాలికలు భూషల్ గా, శ్మశానంబె వి
శ్రమవాసస్థలిగాఁగ, భోజనపుఁబాత్రల్ పుఱ్ఱలై యొప్ప, ను
త్తమయోగాంజనశుద్ధదృష్టి మెయి నేదగ్గుంతు నన్యోన్యభి
న్నము లీలోకము, లీశుకంబె నవిభిన్నంబుల్ గదా యం చెదన్.

దిగం—ఓహో! ఈపురుషుఁడు కాపాలికవ్రతమును ధరించుచున్నాఁడు. ఈతనినిగూడ నొకప్రశ్న యడిగెదను. (సమీపించి) ఓరీ! కాపాలికా! నరాస్థికపాలధారీ! నీధర్మ మెటువంటిది? నీమోక్ష మెటువంటిది?

సోమ—ఓరీ! క్షపణకా! ఇప్పుడు మాధర్మమును శ్రద్ధతో వినుము.

శా. మస్తిష్కాక్తవసాభిఘారిమహామాంసంబు వ్రేల్తున్ శిఖిన్;
శస్త్రబ్రహ్మకపాలపూరితసురన్ సద్భక్తి సేవింపుదున్;
బ్రిస్తుత్యగ్రనికృత్తకంఠవిగళద్రక్తోగ్రధారాతతిన్
హాస్తద్వంద్వకృతోపహార మిడి నే నర్చింతు నాభైరవున్.

బుద్ధా—(చెవులు మూసికొని)కటకటా! ఈధర్మచర్య మహాఘాతుకముకదా!

దిగం—అర్హాత! అర్హాత! ఘోరపాపకారి యెవ్వఁడో యీ బుద్ధిహీనుని వంచించెను.

సోమ—(కోపముతో) ఓరీ! పాపాత్మా! పాషండాధమా! బోడీ! చండాలా! కేశోల్లుంఛకా! చతుర్దశభువనోత్పత్తి స్థితిప్రళయ ప్రవర్తకుఁడును వేదాంతసిద్ధాంతప్రసిద్ధప్రభావుండును భగవంతుండును నగభవానీవల్లభుండు వంచకుఁడు రా! ఆయన ధర్మమహిమను నే నిప్పుడు కనఁబఱిచెదను.

మ. హరిరుద్రాబ్జభవాదినిర్జరసమూహంబెల్ల రావించెదన్;
సరిగా మింటఁజరించు తారకలసంచారంబు నే నిల్పెదన్;
బురశైలాదులతోడ నిమ్నమహి పయఃపూర్ణంబు గావించి యీ
వరతోయంబును ద్రావెదన్ క్షణములో భాండంబుల న్సర్వమున్.

దిగం—ఓరీ! కాపాలికా! నే నిందుచేతనే నిన్నెవ్వఁడో యైంద్రజాలికుఁడు మాయలుచూపి మోసముచేసెనని చెప్పియున్నాను.

సోమ—ఓరి పాపీ! పరమేశ్వరుఁడైంద్రజాలికుఁడని యింకను నాక్షేపించుచున్నావా? వీని దుష్టత్వము కోపోద్రేకము కలిగించుచున్నది. (కత్తి యొరనుండి తీసి)

ఉ. ఈసితోగ్రఖడ్గవినికృత్తభవద్గళనాళికోచ్ఛలత్
ఫేనిలబుద్బుదాఘయుతభీకరశోణితభూరిధారలన్
నే నిదె తృప్తిచేసెద వినిశ్చలభక్తిని భర్గకిష్ట క్రీ
డానినదోల్లసడ్డమరుధాంకరణాగతభూతవర్గమున్.

(అని కత్తి పయి కెత్తుచున్నాఁడు.)

దిగం—(భయముతో) ఓమహానుభావా! అహింస పరమధర్మము సుమా. (అని బుద్ధాగముని మఱుఁగు చొచ్చుచున్నాఁడు.)

బుద్ధా—(సోమసిద్ధాంతుని వారించుచు) ఓ మహానుభావా!

వినోదార్థముగా జరపఁబడినయీ వాక్కలహమునుబట్టి యీతాపసుని గొట్టుట యుక్తము కాదు.

సోమ—(ఖడ్గము నొరలో వేయుచున్నాఁడు.)

దిగం—(ఊఱటనొంది) ఓ మహానుభావా! ఇప్పుడుమీకుద్భవిల్లినఘోరరోషము శాంతిపొందినపక్షమున, నేను మిమ్ముఁ గొన్ని ప్రశ్న లడుగఁదలఁచి యున్నాను.

సోమ—అడుగు, అడుగు.

దిగం—మీయుత్తమధర్మమును నేను విన్నాఁడను. ఇఁక మీమోక్ష మెట్టిదో చెప్పుఁడు.

సోమ—వినుము—

మ. తమి నేరేన్ విషయానుభోగములచేఁ దక్కన్ సుఖంబందిరే?
అమలానందవిమూఢజీవదశయే యామోక్షమా నేని, ధీ
భ్రమ లేకెవ్వఁడు కోరి వేఁడుకొనుఁ దత్పాషాణముక్తింగనన్?
ప్రమదాళిన్ సతిఁగాఁగఁ దన్నుశివుఁగా భావించి యాలింగనం
బమరం జేసి సుఖింప ముక్తియగునం చాశర్వుఁ డాడెం జుమీ.

శాంతి—పాపము శాంతిల్లునుగాక! పాపము శాంతిల్లునుగాక! భగవంతుఁ డయినభవానీపతి యిటువంటిశాస్త్రమునకుఁ దానెప్పు డయినను గర్త యగునా? ఇదియెవ్వరోదురాత్ములుకల్పించిరి.

బుద్ధా—ఓ మహానుభావా! రాగరహితులుకానివారికిముక్తి కలుగు నన్నయీమాట యాదరణీయము కాదు.

దిగ—ఓయీ! కాపాలికా! నీకుఁ గోపము రానిపక్షమున నే నొక్కమాట చెప్పెదను. రాగయుక్తుఁ డయినదేహధారి ముక్తుఁ డగుననుట వేదవిరుద్ధము.

సోమ—(తనలో) అయ్యో! వీరిమనస్సులు శ్రద్ధారాహిత్య

మువేతఁ జెడియున్నవి. కానిమ్ము. (తెరవంకఁ జూచి ప్రకాశముగా) ఓ శ్రద్ధా! ఇటురమ్ము.

[అప్పుడు కాపాలినీరూపధారిణియైన శ్రద్ధ ప్రవేశించుచున్నది]

కరుణ—సఖీ! చూడు. రజస్సుయొక్కకూఁతురైన యీ శ్రద్ధను జూడు. ఈమె—

చ. విరిసిననల్లగల్వలను వీఁక యడంచువిలోలనేత్రముల్,
నరవిమలాస్థినిర్మితకనత్కమనీయవిభూషణావళుల్,
గురుజఘనస్తనాతిభరకుంఠితకోమలమందయానముల్,
సురుచిరపూర్ణచంద్రనిభసుందరవక్త్రము నొప్ప నొప్పెడున్.

శ్రద్ధ—(ముందుకు వచ్చి) ఇదిగో వచ్చినదానను. స్వామీ! ఏమి యాజ్ఞ?

సోమ—ప్రియురాలా! దురభిమానియైన యీభిక్షుని ముందుగాఁ గౌఁగిలించుకొమ్ము.

శ్రద్ధ—(బుద్ధాగముని నాలింగనము చేసికొనుచున్నది)

బుద్ధా—(సంతోషముతో నాలింగనము చేసికొని యొడలు గగుర్పొడువఁగా జనాంతికముగా) ఓహో! ఏమి యీకాపాలినీసుఖస్పర్శ!

చ. చండతరానురాగమునఁ జన్నులు పాణులనొత్తి పల్వురన్
రండలఁ గౌఁగిలించితి ఘనస్తనభారలఁ దొల్లి; యెందు నీ
చండికచోపగూహభవసౌఖ్యముతో సరిగాన నంచు నే
దండిగ నూఱుసార్లు శపథంబులు చేసెద బుద్ధుతోడుగన్.

ఓహో! కాపాలికచరిత మెంతపుణ్యప్రదమయినది! ఓహో! సోమసిద్ధాంత మెంతశ్లాఘ్యమయినది! ఈధర్మ మాశ్చర్యకరమయినది. ఓమహానుభావా! సర్వవిధములచేతను నేను బుద్ధానుశాసనమును

విడిచి నీ పరమేశ్వర సిద్ధాంతమునందు ప్రవేశించెదను. ఇప్పుడు నీవాచార్యుడవు: నేను శిష్యుడను. కాబట్టి నన్నిప్పుడే పారమేశ్వరదీక్షయందు ప్రవేశపెట్టుము.

దిగం—ఓరీ! భిక్షుకా! నీవు కాపాలినీస్పర్శనముచేత మయిలపడినాడవు. కాబట్టిదూరముగా నుండుము.

బుద్ధా—ఓరి పాపాత్మా! కాపాలినియొక్క పరిరంభణమహోత్సవముం గానక నేనింతవఱకును వంచితుండ నయితిని.

సోమ—ఓప్రియురాలా! నీవిప్పు డీక్షపణకునింగూడ నాలింగనము చేసికొమ్ము.

శ్రద్ధ—(దిగంబరసిద్ధాంతుని గౌగిలించుకొనుచున్నది)

దిగం—(గగుర్పాటుతో) ఓహో! అర్హంత! అర్హంత! ఓహో! ఏమి యీకాపాలినీ సుఖస్పర్శనము! ఓసుందరీ! నీవింకొకసారి నన్ను మరలం గౌగిటంజేర్చుము. (తనలో) ఔరా! నే నిప్పుడు మహాత్తరమయిన యొకయింద్రియవికారమునకు లోబడినాడను. ఇంక నేమి యుపాయము! ఇప్పుడేదియు క్తము! కానిమ్ము. ఇప్పుడీ నెమిలిపింఛము కప్పుకొనెదను. (అని అట్లు చేయుచున్నాడు)

క. ఓ పీనఘనస్తని! ఓ
కాపాలిని! భీతహరిణకమనీయాక్షీ!
మాపటి కీవు రమించిన,
నాపయిం జేయుంగలదేది యాశ్రావకిచేత!

ఓహో! కాపాలికశాస్త్ర మొక్కటియే భోగమోక్షసాధనము! ఓయాచార్యా! నేనిప్పుడు నీదాసుండ నయినాడను. నన్నుంగూడ శ్రీమహాభైరవానుశాసనమునందు దీక్షితుని జేయుము.

సోమ—కూరుచుండుండు.

ఇద్దఱు—(కూరుచున్నారు.)

సోమ—(పాత్రము చేతఁబట్టుకొని ధ్యానము నభినయించుచున్నాఁడు.)

శ్రద్ధ—ఓ దేవా! ఈ పాత్రము సురాపూరిత మయినది.

సోమ—(చూచి తాను గొంత త్రాగి మిగిలినదానిని బుద్ధాగమ దిగంబర సిద్ధాంతుల కిచ్చుచున్నాఁడు.)

క. ఇది పావన మిది యమృతం
బిది యఘరోగౌషధ మిది యీశ్వర ఘటితం
బిది భవపాశచ్ఛేదక
మిది యాస్వాదింపుఁ డిపుడు తృప్తిగ మీరల్.

ఇద్దఱు—(ఆలోచించుకొనుచున్నారు.)

దిగం—మా కార్హతాశాసనమునుబట్టి మద్యపానముకూడదు

బుద్ధా—కాపాలికుఁ డెంగిలిచేసినకల్లు నేనెట్లుత్రాగగలను!

సోమ—(ఆలోచించి జనాంతికముగా) ఓశ్రద్ధా! నీవాలోచించుచున్నా వేమి? పశుత్వ మిప్పుడును వీరిని విడువలేదు. నావదన సంసర్గదోషమువలన సుర యపవిత్ర మయినదని వీరెంచుకొనుచున్నారు. కాఁబట్టి ఓపూజ్యురాలా! నీవక్త్రాసవముచేత దీనిని శుద్ధిచేసి వీరికిమ్ము. స్త్రీలనోరు సదా శుచి యని తైర్థికులు సహితము చెప్పారు.

శ్రద్ధ—దేవరవారాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను. (అని పానపాత్రము పుచ్చుకొని తాను గొంత త్రాగి మిగిలినదానిని వారిదాపునఁ బెట్టుచున్నది.)

బుద్ధా—ఇది మహాప్రసాదము. (అని పానపాత్ర మందుకొని త్రాగుచున్నాఁడు) ఆహా! ఏమి యీమద్యముయొక్క సువాసన!

చ. సకియలపొత్తునన్ వెనుకఁ జక్కఁగ నెన్నియొసార్లఁగ్రోలనే
వకుళసువాసనామధుర వార సతీవదనాసవంబు? ని
య్యకలుషసుందరీముఖసుహాసవ మానరుగాక దేవతల్,
పకటసుధారసంబుపయి వాంఛయొనర్తురె దీనిఁ గ్రోలినన్?

దిగం—ఓరీ! భిక్షుకా! అంతయు నీవే త్రాగకుు. కాపాలినీ వదనోచ్ఛిష్టమయిన యీమద్యమును నాకుఁగూడఁ గొంత యిమ్ము.

బుద్ధా—(పానపాత్రము దిగంబరసిద్ధాంతుని ముం దుంచు చున్నాఁడు.

దిగం—(త్రాగి) ఓహో! ఏమి యీమద్యముయొక్క మాధుర్యము! ఏమి రుచి! ఏమి గంధము! ఏమి పరిమళము! అర్హదను శాసనములోఁబడి చిరకాల మిటువంటి సురారసము లేక మోసపోతిని. ఓభిక్షుకా! నాయంగములు తిరుగుచున్నవి. నేను శయనించెదను.

బుద్ధా—అటు చేయుము. (ఇద్దఱును బరున్నారు.)

సోమ—ఓప్రియురాలా! మనకిప్పుడు వెలలేకయిద్దఱు దాసులు లభించినారు. కాఁబట్టి మనము నృత్యము చేయుదము.

(ఇద్దఱు నృత్యము చేయుచున్నారు.)

దిగం—ఓ భిక్షుకా! ఈకాలపాలికుఁడు—కాదుకాదు. ఈ యాచార్యుఁడుకాపాలినితోఁగూడమంగళనృత్యముచేయుచున్నాఁడు. కాఁబట్టి వీరితో మనముకూడ నృత్యము చేయుదము.

బుద్ధా—ఆలాగుననే చేయుదము. (అనిమదముచేతసోలుచు నృత్యము చేయుచున్నారు.)

దిగం—క. "ఓ పీనఘనస్తని! ఓ
కాపాలిని! భీతహారిణక మనీయాక్షీ!

మా పటికీవు రమించిన,
నాపయిఁ జేయఁగలదేది యాత్రావకిచేఁ!"

(అని పాడుచున్నాఁడు.)

బుద్ధా—ఆచార్యా! ఈశాస్త్రమత్యద్భుతమయినది! ఇక్కడ గష్టపడ నక్కఱలేకయే యభిమతార్థసిద్ధులుసంపాద్యములగుచున్నవి.

సోమ—ఇది యెంత యాశ్చర్యము! చూడు—

మ. తనియం బొందురు దీప్సితార్థవిషయత్యాగంబు లేకీమతం
బున మోక్షప్రియు లష్టసిద్ధులఁ గరంబున్, యోగవిఘ్నంబులై
యునికిం బ్రాకృతమంత్రసిద్ధులను వశ్యోచ్చాటనాకర్షమో
హనవిక్షోభణమారణాదులఁ దృణంబల్లెంతు రత్యంతమున్.

దిగం—ఓయి కాపాలికా! (ఆలోచించి) ఓరి యాచార్యా! ఓ రాజబాంధవా! (అని తూలుచుఁ దిరుగుచున్నాఁడు.)

బుద్ధా—ముష్ణలవాటు పడనివాఁడగుటచేత నీతపస్వి మధుపానాధిక్యమువలన మిక్కిలి మత్తెక్కియున్నాఁడు. కాఁబట్టి యిప్పుడితనిమత్తు పోవుపని చేయవలెను.

సోమ—అలాగున నే చేయుదము. (అని తననోటిలోనితమ్మి దిగంబర సిద్ధాంతుని నోటిలోఁ బెట్టుచున్నాఁడు.)

దిగం—(స్వస్థుఁడయి) ఓయాచార్యా! నిన్నొక్కటి యడిగెదను. నీకిప్పుడు సురనాకర్షించుటయందున్నశక్తిస్త్రీపురుషులనాకర్షించుటలోఁగూడఁ గలదా?

సోమ—ఇది యేమిగొప్పయని యడుగుచున్నావు? చూడు—

మ. వరవిద్యాధరకాంతలఁ, సురసతీవారంబు, నాగేంద్రసుం
దరులన్, యక్షవిలాసినీమణుల, మద్వాంఛానుసారంబుగా

మరియెవ్వారలనైన, ముజ్జగములన్ సద్గోప్యసంశ్లాఘ్యదు
ష్కరవిద్యాబలగౌరవంబున సమాకర్షింపఁగాఁ జాలుదున్.

దిగం—ఓయీ! మనమందఱమును మహామోహునికింకరుల మని యిప్పుడు నేను గణితముచేతఁ దెలిసికొన్నాఁడను.

ఇద్దఱు—నీవు తెలిసికొన్నదంతయు సత్యమే.

దిగం—అట్లయినయెడల మనమిప్పుడు రాజకార్యమొకటి యాలోచింపవలెను.

సోమ—అది యేది?

దిగం—సత్త్వపుత్రియైనశ్రద్ధను రాజుగారి యాజ్ఞాప్రకారముగా మనము పట్టితేవలెను.

సోమ—ఆతొత్తుకూఁతు రెక్కడ నున్నదో నాకు జెప్పుము. నేను వెంటనే దానిని నావిద్యాబలముచేత నాకర్షించి తెప్పించెదను.

దిగం—నేనిప్పుడు లెక్కవేసి నీకుఁజూపెదను. (అనిబలపము పుచ్చుకొని భూమిమీఁద స్థానములు వేసి గణించుచున్నాఁడు.)

శాంతి—సఖీ! ఇప్పుడుహతాశులయినవీరిమాటలు మాతల్లిని గూర్చినవైనట్లు వినబడుచున్నవి. మనము సావధానముగా విందము.

కరుణ—సఖీ! అలాగుననే చేయుదము. (అని యిద్దఱు నాలకించుచున్నారు.)

దిగం—గీ. జలమునను లేదు; లే దెందు స్థలమునందు;
శైలముల లేదు; లేదు పాతాళమందు;
శ్రద్ధ యయ్యది హరిభక్తి సహిత యగుచు
నున్న దిపుడు మహాత్ములయుల్లములను.

కరుణ—(ఆనందముతో) సఖీ! నీవుభాగ్యశాలినివి. శ్రద్ధ విష్ణుభక్తిదేవియొక్క పార్శ్వవర్తినియై యున్నది.

శాంతి—(హర్షము నటించుచున్నది.)

బుద్ధా—వ: అకాముని విడిచిపోయిన ధర్ముఁ డెక్కడ నున్నాఁడు!

దిగం—(మరల సంకెలు గణించి)

గీ. జలమునను లేఁడు; లేఁ డెందు స్థలమునందు;
   శైలములను లేఁడు; లేఁడు పాతాళమందు;
   విష్ణుభక్తితో ధర్ముండు వేడ్కఁ గూడి,
   యున్నవాఁడు మహాత్ముల యుల్లములను.

సోమ—(విషాదముతో) అక్కటా! మనమహారాజునకు గొప్పకష్టము వచ్చినది.

చ. తలఁపఁగ విష్ణుభక్తియె నిదానము శాశ్వతహర్షసిద్ధికిన్;
   గలసెను దానితో నిపుడు శ్రన్నన సత్త్వకుమారి శ్రద్ధయున్;
   జెలియగు కాముని న్విడిచి చేరెను ధర్ముఁడు గూడ నచ్చటన్;
   దలఁతు వివేకు కార్య మిఁకఁ దద్దయు సిద్ధిని బొందినట్లుగన్.

అయినను మనము ప్రాణాంతోపద్రవము వచ్చినను వెనుక తీయక స్వామికార్యమును జేయవలెను. ఇప్పుడు ధర్మశ్రద్ధలను బట్టి తెచ్చుటకయి మహాభైరవీవిద్యను బంపు జేసెదను.

(అని ముగ్గురును నిష్క్రమించు చున్నారు.)

శాంతి—సఖీ! ఇప్పుడు మనమును హతాశు లయిన వీరి దుర్వ్యవసాయమును దేవియైనవిష్ణుభక్తికి నివేదింతము రమ్ము.

(అని నిష్క్రమించుచున్నారు.)

చ తు ర్థాం క ము.

[అప్పుడు మైత్రి ప్రవేశించుచున్నది.]

మైత్రి—మహాభైరవియొక్క వాతఁ బడకుండ ధర్మునితోఁ గూడ నా ప్రియసఖయైన శ్రద్ధను విష్ణుభక్తి కాపాడెనని ముదితవలన నేను విన్నదానను. కాఁబట్టి యీతహతహ పడుచున్నమనస్సుతో నా ప్రియసఖ నెక్కడఁ జూడఁ గలుగుదును?

(అని ముందుకు నడుచుచున్నది.)

[అంతట శ్రద్ధ ప్రవేశించుచున్నది.]

శ్రద్ధ—(నలుగుదిక్కులనుజూచి భయోత్కంపముతో)

మ. ఘనకన్, మర్త్యకపాలఖండలవతిన్, విద్యుచ్ఛటావిస్ఫుర
ద్ఘనదృష్టిన్ శిఖికీలికారుణకచాత్యంతోగ్ర, బాలేందుర
శ్మినిరోద్యత్ఖరదంష్ట్రికాంతరచలజ్జిహ్వాన్, మహాభైరవిన్
గనుచున్నట్లు వడంకెఁ జిత్తమిపుడున్ రంభాదళప్రక్రియన్.

మైత్రి—(తనలో) అయ్యో! నా ప్రియసఖయైన శ్రద్ధాదేవి భయసంభ్రమోద్భ్రాంతహృదయయయి గాలిచేఁగదలుచున్న కదళీతరుప్రకాండమువలెఁ గంపమొందుచున్నయంగములతోఁ దనలోఁదానే యాలోచించుకొనుచు, దాపునకువచ్చినను నన్నుఁ జూడకున్నది. కాఁబట్టి నేనే యీమెను బలుకరించెదను. (ప్రకాశముగా) ఓప్రియసఖీ! శ్రద్ధా! ఇదేమి? నీవు మనస్తాపముచేత నన్ను సహితము చూడకున్నావు!

శ్రద్ధ—(చూచి నిట్టూర్పుతో) ఓప్రియసఖీ! మైత్రి

క. చెలి! కాళరాత్రినోటను
బలుకోఱలనడుమఁ జిక్కి ప్రాణముతో డన్

వెలువడుచు నేను గనుఁగొనఁ
గలిగితి నీజన్మమందె క్రమ్మఱ నిన్నున్.

కాఁబట్టి నీవు దగ్గఱగా వచ్చి నన్నుఁ గౌఁగిలించుకొమ్ము.

మైత్రి—(ఆలింగనము చేసికొని) సఖీ! అట్లు విష్ణుభక్తి మహాభైరవియొక్క ప్రభావము నడఁచివేసినను, నీయంగములింకను గంపమొందుచున్న వేమి!

శ్రద్ధ—

మ. వెనుకన్, మర్త్యకపాలకుండలవతిన్, విద్యుచ్ఛటావిక్షిప
ద్ఘనదృష్టిన్, శిఖికీలికారుణకచాత్యంతోగ్ర, బాలేందుర
శ్మిభోద్యత్ఖరదంష్ట్రికాంతరచలజ్జిహ్వాన్, మహాభైరవిన్
గనుచున్నట్లు వడంకుఁ జిత్త మిపుడున్ రంభాదళప్రక్రియన్.
(అని మరలఁ బఠించుచున్నది.)

మైత్రి—(భయముతో) హా! హతాశురాలయినయామె ఘోరరూపము కలదిగదా! ఆప్రకారముగా వచ్చి యామె యేమి చేసినది!

శ్రద్ధ—సఖీ! వినుము—

చ. ధరణికి డేగడిగ్గెడువిధంబున భైరవి డిగ్గి, నన్ను దు
ర్భరచరణద్వయిం బొదివి, వామకరంబున ధర్ముఁ బట్టి, యం
బరమున కేగె వేగఁ, బెనుతూఁగపుముద్దలు రెంటు గృధ్ర భీ
కరనఖరాగ్రకోటి నిడి గ్రక్కున నింగికిఁ బాఱు కైవడిన్.

మైత్రి—అయ్యో! అయ్యో! (అని మూర్ఛిల్లుచున్నది.)
శ్రద్ధ—సఖీ! ఊఱడిల్లుము.
మైత్రి—(తెలివి తెచ్చుకొని) తరువాత. తరువాత.

శ్రద్ధ—తరువాత నాయార్తనాదమువలన దయార్ద్రహృదయ యయి—

మ. పారి గద్దింపుచు విష్ణుభక్తి యచటన్ భ్రూభంగకౌటిల్యభీ
కరముగ నిర్భరకోపపాటలము నా కంటన్విలోకింపఁగా,
ధరణిం గూలెను, వజ్రపాతహతిచేతన్ భూమిపైఁద్రెళ్లు ను
స్థిరభూభృచ్ఛిలయట్లు, భైరవి శిరోస్థిప్రాతముల్ నుగ్గుగాన్.

మైత్రి—ప్రియసఖీ! దైవవశముచేతఁ బులినోటఁ బడి వెలువడినకురంగాంగనవలెనే నీవును నీభాగ్యముచేతఁ బ్రతుకఁగంటివి. తరువాత. తరువాత.

శ్రద్ధ—తరువాత విష్ణుభక్తిదేవి "సన్మునహితమవమానింప బ్రవర్తించుచున్న దురాత్ముఁ డయినయీమహామోహాపేతమును నేను సమూలముగా నిర్మూలము చేసెదను" అని కోపావేశముతోఁ బలికి, నావంకఁజూచి"ఓశ్రద్ధా! నీవుపోయివివేకునితోనిట్లుచెప్పుము. నీవు కామక్రోధాదులను నిర్జించుటకయి ప్రయత్నింపుము. అప్పుడు వైరాగ్యోదయము తప్పక గలుగును. నేనును సమయమువేచిప్రాణాయామాదుల కుత్సాహము పుట్టించి నీసైన్యము ననుగ్రహించెదను. ఋతంభరాది దేవులు శాంత్యాదులకౌశలముచేత నుపనిషద్దేవీసంగమమువలనఁ బూజ్యుఁడ వయిన నీకుఁ బ్రబోధచంద్రుఁ డుదయించు సాధనమును జేయుదురు" అని సెలవిచ్చినది· కాఁబట్టి నేనిప్పుడు వివేకుని సన్నిధికిఁ బోవుచున్నాను. .ఇప్పుడు నీ వేపనిమీఁదదినములు పుచ్చుచున్నావు?

మైత్రి—అక్కచెల్లెండ్రము మేము నలువురమును విష్ణుభక్తి యొక్క యాజ్ఞచేత వివేకుని కార్యసిద్ధికొఱకు మహాత్ముల మాత్మలయందు నివసించెదము.

చ. నను సుఖజీవులందుఁ, గరుణన్ ఘనదుఃఖితులందుఁ, బుణ్యకా
ర్యనిరతులందు నమ్ముదిత, భ్రష్టశుబుద్ధులయందు దుపేక్ష, వా
రనుపదలంతు; మేమటనుండుట నాత్మలు రాగలోభము
ఖ్యాఖిలదోషదూషితము లయ్యును గాంచును నిర్మలత్వమున్.

కాఁబట్టి యీవిధముగాఁ దోఁబుట్టువులమైన మేము నలువురమును వివేకాభ్యుదయము కొఱకైన వ్యాపారముచేత వాసరములు గడపుచున్నాము. ఓప్రియసఖీ! నీవిప్పుడెక్కడ వివేకమహారాజును గనుఁగొనగలవు?

శ్రద్ధ—"రాధాదేశ మని యొకటి యున్నది అక్కడభాగీరథీ సముద్రదేశమున కలంకారభూతమయిన చక్రతీర్థము వంకను మీమాంసానుగతయైన మతిదేవితోడఁ గూడ నట్లు ప్రాణములు నిలుపుకొని వ్యాకులహృదయముతో నుపనిషద్దేవీసంగమార్థముగా వివేకుఁ డహర్నిశమును దపస్సు చేయుచున్నాఁడు" అని దేవియైన విష్ణుభక్తియే నాతో సెలవిచ్చినది.

మైత్రి—ఓప్రియసఖీ! నీవచ్చటికిఁ బొమ్ము. నేనును నాపనికిఁ బోయెదను.

శ్రద్ధ—అట్లుచేయుము.

(ఇద్దఱును నిష్క్రమించుచున్నారు)

ఇది విష్కంభము

[అప్పుడు వివేకమహారాజును బ్రతీహారియుఁ బ్రవేశించుచున్నారు.]

వివే—ఓరీ మహామోహా! ఓరిదోసకారిపీనుఁగా! ఈమహాజనులెల్ల నీవల్ల సర్వవిధములచేతను జెడిపోయిరి.

శా. జ్ఞానానందము నిస్తరంగము మహాశాంతంబు ప్రోద్యన్మహ
త్త్వానూనంబు మహామృతాబ్ధిజల మాహాత్మ్యాకరం దుండియున్;
వే నిస్సారమరీచికాజలమునం దే మున్గుచుం దేలుచుం
గానస్నానము లాచరించెదరు విభ్రాంతి స్వమూఢాత్మకుల్.

సంసార చక్రవాహకుండై యున్న మహామోహునకజ్ఞానమే మూలము. ఆయజ్ఞానము తత్త్వబోధమువలననే నివృత్తి కాఁగలదు. ఎట్లన—

గీ. అవని నజ్ఞానమూలక మైనయట్టి
పృథులసంసారవృక్షంబు పెల్లగించి
పరముఁ గూర్ప విశ్వేశ్వరోపాసనాఖ్య
బీజజన్యావబోధంబె వెరవుసుమ్ము.

తలచుచుగా మంచివారు పూనినకార్యములకు దేవతలు తోడుపడుదు రని తత్త్వవేత్తలు చెప్పుదురు. అందుచేతనే విష్ణుభక్తిదేవి యిప్పుడు "నీవు కామాదులను గెలుచుట కుద్యోగింపుము; నేనును నీపక్షమవ లంబించెదను" అని సందేశము పంపినది. అక్కడఁ బ్రధానవీరుఁడై యున్న కాముని వస్తువిచారుఁ డొక్కఁడే జయింపఁదగినవాఁడు. కానిమ్ము. వానిని నిర్జించుటకయి యిప్పు డతనినే నియమించెదను. ఓ వేదవతీ! నీవు వస్తువిచారుని బిలుచుకొనిరమ్ము.

ప్రతి—దేవర వా రాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను.

(అని నిష్క్రమించి వస్తువిచారునితోఁగూడఁ బ్రవేశించుచున్నది)

వస్తు—అయ్యో! నిర్విచారసౌందర్యాభిమానవర్ధిష్ణుఁడైన కామపిశాచునిచేతను ముఖ్యముగా దురాత్ముఁడైన మహామోహుని చేతను లోకము చెడిపోవుచున్నది.

ఉ. కలికి యటంచుమున్, గలువకంటి యటంచును, సుభ్రువంచు మం
జులనుముఖాబ్జ యంచు, దమస్తని యంచు, బృహన్నితంబ [illegible]

చెలిమిఁ గలించుఁ గాంచు భ్రమియించు రమించు బుధుండు నారి! చ
ల్వ లశుచిభస్త్రికలంచును దలంపడు మోహవిచేష్టితంబునన్.

చక్కఁగా వస్తువిచారము చేయఁగలనూత్మబుద్ధులకు సహితము మాంసాస్థిపంజరములైన స్త్రీలు స్వభావదుర్గంధనిలయము లనియు భీభత్సవేష లనియు వైరాగ్యము కలుగకున్నది. అట్లయినప్పుడు వారి యం దితరగుణారోపణము చేయుట స్పష్టమే.

మ. వరముక్తామణిహారముల్ మణికిరణత్స్వర్ణాంగదంబుల్, సితాం
బరచిత్రోరుదుకూలముల్, ఘుసృణపున్నైమ్రప్రాంతలున్, దావివ్రా
సరముల్, పైకయిఁ జూచి యల్పమతు లిచ్చం గాంత్రు సమ్మో
[హమున్
ధర నారుల్ నరకార్థనామ లనుచుం దర్కింతు రుద్యన్మతుల్.

(ఆకాశమువంకఁ జూచి) ఓపాపీ! చండాలా! ఓరి కామా! అనావలంబనముగా వచ్చి నీవీలాగున జనులను వ్యాకులపెట్టుచున్నా వేమిరా? ఓహో! కామావిష్టుఁడు—

మ. ననుఁ గామించెను బాల యీమె, యెలమిన్ సన్నిమ్నగాంకాస్య
[మా
చెను, నీయుత్పలనేత్ర కౌఁగిటను జేర్చెన్ న, న్ననున్ గామి: యో
ఘనమూర్ఖా! నినుఁ గాంచె నెవ్వతె? నినుం గామించె నెవ్వర్తె? యం
గన మాంసాస్థులబుంగ; లోపలి నిరాకారుండ వీక్షించెదున్,

ప్రతీహారి—ఓమహానుభావా! ఇటురమ్ము.

ఇద్దఱు—(ముందుకు నడుచుచున్నారు.)

ప్రతీ—అదె మహారాజాసీనుఁడయి యున్నాఁడు. నీవా యతత్సన్నిధికిఁ బొమ్ము.

వస్తు—(ద్వారమునకుఁ బోయి) దేవా! జయమగుఁగాక! జయమగుఁగాక! వీఁడె వస్తువిచారుఁడు దేవరకుఁ బ్రణమిల్లుచున్నాఁడు.

వివే—వస్తువిచారా! ఇక్కడఁ గూర్చుండుము.

వస్తు—(కూరుచుండి) దేవా! మీ సేవకుఁడు వీఁడిదె వచ్చియున్నాఁడు. ఆజ్ఞ యేమో యనుగ్రహింపవలెను.

వివే—మహామోహునితో మనకు యుద్ధము సంప్రాప్తమయినది. అక్కడఁ బ్రధానవీరుఁడు కాముఁడు. వానికిఁ బ్రతివీరునిఁగా మేము నిన్ను నిరూపించినాము.

వస్తు—దేవరవారు నన్నిట్లు సంభావించుటచేత నేను ధన్యుఁడనయినాఁడను.

వివే—ఇఁక నీ వేయాయుధము చేకొని కాముని జయించెదవు!

వస్తు—ఓహో! పంచశరుఁడా? వానికున్నవి యైదమ్ములు. పూవిల్తుని కాముని జయించు టెంతపని? ఇక్కడఁగూడ శస్త్రగ్రహణ మపేక్షింపవలెనా? దేవరవారు చిత్తగింపుఁడు.—

ఉ. ఇంద్రియమార్గమందు మనసేగక యుండఁగ దారిమూసెదన్
 చంద్రనిభాస్యలం దలఁచినన్, ముఖదర్శన మాచరించినన్
 సాంద్రవికారముల్ గలుగు; నాతులు గోఁతలకిమ్ములంచు, రా
 జేంద్ర! ప్రతిక్షణంబు మదినెంచుచుఁ గాముని రూపుమాపెదన్.

వివే—మేలు! మేలు!

వస్తు—అంతే కాక,

చ. తతపులినస్రవంతుల, నితాంతపతజ్ఝరచిక్కణోపలాం
 చితగిరులన్, సుసాంద్రతరుశీతలపుణ్యవనవ్రజంబులన్,
 యతిబుధసంగతిం దనరి, వ్యాసవినిర్మితశాంతివాక్యముల్
 ధృతిఁ బఠియింప నబ్బిన, నిఁకెక్కడి కాముఁ డిఁకేటి నాతులుల్!

నారీమణియే కామునికిఁ బ్రధానాస్త్రము. అట్టినారియొక్కటె జయిం
పఁబడినపక్షమున, తత్సహాయు లందఱును విఫలప్రయత్నులయి
భంగమును బొందుదురు. ఎట్లన—

ఉ. గందముఁ, గౌముదీశశిఁ గల్వలరాయఁడు, బూవుఁదోఁటలం
దందపుఁబాటపాడు మధుపాళుల నొప్పు వసంతకాలమున్,
మందకదంబవాయువులు, మంద్రరవాబ్దలసద్దినంబులున్,
డిందనికామమిత్రములు; నిర్జితు లందఱు స్త్రీల గెల్చినన్.

ఇఁకఁ గాలవిలంబము చాలును. ఇప్పుడు దేవరయాజ్ఞ యేమి?

క. ఉరుతరవిచారశరముల
నరిబలములఁ గూల్చి సేన యడఁచెదఁ గామున్;
గురుసేనఁ ద్రుంచి పార్థుఁడు
శరధారల సింధురాజుఁ జంపినకరణిన్.

వివే—(ప్రసాదపూర్వకముగా) మంచిది. నీవు శత్రువిజయ
ముకొఱకు సన్నద్ధుఁడవు కమ్ము.

వస్తు—దేవరవా రాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను. (అనిప్రణమిల్లి
నిష్క్రమించుచున్నాఁడు)

వివే—వేదవతీ! నీవు పోయి క్రోధుని జయించునిమిత్తము
క్షమను బిలుచుకొని రమ్ము.

ప్రతీ—దేవరయాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను. (అని నిష్క్ర
మించి క్షమతోఁ గూడఁ బ్రవేశించుచున్నది)

క్షమ—

ఉ. క్రోధమహాంధకారఘనదుర్వికటభ్రుకుటీతరంగరా
ద్రాధిక లుగ్రసాంధ్యకిరణారుణదృష్టులు నా మహావిభ

క్రోధమదావనోక్తులకు నల్గక సైతురు, వీరలో యనన్,
సాధులు నిశ్చలాత్యములసాగరతుల్యగభీరు లెంతయున్.

(శ్లాఘనపూర్వకముగాఁ దన్నుఁ జూచుకొని)

ఉ. లేదు వచోధికశ్రమము; లేదు శిరఃపరిపీడనంబునున్;
లేదు మనోపతాపమును; లేదు శరీరవిమర్దనంబునున్;
లే దలహింస యాదిగ గణింపఁగఁ గల్గునవర్థయోగమున్;
క్రోధిగ నేన తద్దయును గ్రోధజయంబున శ్లాఘ్య నయ్యెదన్.

(ఇద్దఱును ముందుకు నడుచుచున్నారు)

ప్రీతి—అదె మహారాజుగారు. ప్రియసఖి! ఆయనను సందర్శించుకొమ్ము.

క్షమ—(సందర్శించి) దేవా! జయ మగుఁగాక! జయ మగుఁగాక! ఇదిగో దేవరవారి దాసురా లయినక్షమ సాష్టాంగప్రణామము చేయుచున్నది.

వివే—ఓ క్షమా! ఇక్కడఁ గూరుచుండుము.

క్షమ—(కూరుచుండి) దేవా! ఈసేవకురా లెందునిమిత్తము పిలిపింపఁబడినదో యాజ్ఞ యిండు.

వివే—ఓ క్షమా! మా కిప్పుడు సంప్రాప్తమయినయుద్ధము నందు దురాత్ముఁ డయినక్రోధుని నీవు జయింపవలెను.

క్షమ—దేవరవారి యనుగ్రహమువలన నేను మహామోహుని నైనను జయించుటకు సమర్థురాల నగుదును. ఇఁక నాతని యనుచరమాత్రుఁ డైన క్రోధుఁ డెంత! నేనాపనిని శీఘ్రముగానే నిర్వహించెదను.

ఉ. అన్నిట దేవతాయజ్ఞపితృయజ్ఞతపోధ్యయనక్రియాదు లే
[illegible] గణంబు సమయించువానిని [illegible]

గన్నుల నిప్పుకల్ కరముఁ గ్రక్కెడువాని వధింతుఁ గ్రోధునిన్
మున్నలభద్రకాళి యదమ్మున మహిషాసురుఁ జంపినట్లుగన్.

వివే—ఓక్షమా! ఇప్పుడు క్రోధవిజయోపాయము నాకు వినిపింపుము.

క్షమ—దేవా! విన్నవించెదను వినుఁడు.

చ. పురుషుఁడు క్రుద్ధుఁడౌటనగు మోహము, దురాగ్రహము చేఁ బ్రసాదమున్
బరుషవచస్కుచేఁ గుశలవార్త, ప్రమోదము తాడనోగ్రుచేఁ,
నరకముఁగఁ జెల్లుఁ! బొందుదు రనిర్జితచిత్తులు దైవికాపదు
త్కరమున క్రోధభావ మెటుకల్గు దయాగసమానసంబులన్!

వివే—సాధు! సాధు!

క్షమ—దేవా! క్రోధుని జయించుటవలననే హింసాపారుష్య మానమాత్సర్యాదులు సహితము జయింపఁబడినవా రగుదురు.

వివే—మంచిది నీవు శత్రువిజయమునకొఱకు సంసిద్ధురాలవు కమ్ము.

క్షమ—దేవరవా రాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను.

(అని నిష్క్రమించుచున్నది.)

వివే—వేదవతీ! లోభునిజయించుటకయి సంతోషునిబిలుచుకొనిరమ్ము.

ప్రతీ—దేవర సెలవిచ్చినట్లు చేసెదను. (అని నిష్క్రమించి సంతోషునితోడఁ గూడఁ బ్రవేశించుచున్నది.)

సంతో—(ఆలోచించి జాలితో)

చ. ప్రతివనమందు స్వేచ్ఛముగఁ బండ్లు లభించును భూరుహంబులన్
హితవుగ నెల్లచో వఱలు నేఱుల జల్లని స్వాదుతోయముల్:

ప్రతిలతయందుఁ జిక్కి మృదుపల్లవముల్ సుఖశయ్య కింపుగా;
నతికృపణుల్ శ్రమంపడుదు రట్లయి యున్ ధని శాంగణంబులన్.

(ఆకాశమువంకఁ జూచి) ఓరి మూర్ఖా! లుబ్ధా! నీయీ వ్యామోహము దురుచ్ఛేదము గదా!

చ. ధనము గతృష్ణి శాబ్ధి జలధార వృథా దగగొన్న నీవు దా
వునఁ గన, నెన్నిసార్లు చెడిపోవఁగ లేదు భవత్ప్రయత్నముల్?
మనుజ సృగంబ! యాశవిటుమాన వటయ్యెను; నేఁడు మాయుగా
దనుఁగదు నీమనం బశనితో శిలతో నదిచేయుఁగాఁబడెన్.

లోభాంధకారహతుఁడవైన నీయీచేష్టితము మనస్సున కాశ్చర్యము కలిగించుచున్నది.

ఎట్లనిన—

మ. ధనమార్జించెద నందుఁ, బ్రాప్తమగు విత్తంబిం కహెచ్చింతు నం
చును లాభంబును వృద్ధిఁ గూరిచెద నంచున్ సామ్యధ్యానింతు నీ
వనిశంబున్; గన నన్నిటిందినెడి యామాయాశాపిశాచంబు గ్ర
క్కున లోభాంధత మోహవృత్తిన్ నినున్ బల్మినం చక్కటా!

మఱియును,

చ. ధనము గడించు వేళ మొదటం దద్దయుఁ గష్టము; కల్గు గాపయున్
ధనమునకున్ [illegible] వినాశము రెండు వియోగమార్గముల్;
ధనము నశింపఁ గల్గు వ్యథల్; సిరిఁ గూర్పమిఁ గల్గవా వ్యథల్;
ధనమును గూర్పకుండుటయె దారి గూర్చుటకన్న మేలు చెప్పుమా.

అంతేకాక,

మ. అనయంబున్ నటియించు మృత్యువు శిరంబందున్; జరాపన్నగం
బును మ్రింగుచున్నను; విశ్వము వినువధూపుత్రాదులోగ్రభ్రమముల్

ఘనబోధాంబులఁ బాచి లోభరుదమున్ గాఢాజ్ఞతాజన్యమున్,
ఘన మానందసుధాంబుధిన్ మునుఁగుమా శశ్వత్సుఖంబబ్బెడున్

ప్రతీ—వీరె ప్రభువువారు. ఓమహానుభావా! ఈయనసన్నిధానమునకుఁ బొమ్ము.

సంతో—(సమీపమునకుఁబోయి) స్వామీ! జయమగుఁగాక! జయమగుఁగాక! వీఁడె సంతోషుఁడు. (అని ప్రణమిల్లుచున్నాఁడు.)

వివే—ఇక్కడఁగూర్చుండుము. (అని సన్నిధానమునందుఁ గూరుచుండఁబెట్టుకొనుచున్నాఁడు.)

సంతో—(వినయముతోఁ గూరుచుండి) ఈభృత్యజనునిచని యేమో దేవర యాజ్ఞాపింపవలెను.

వివే—నీప్రభావము లోకవిదితమైనది. కాఁబట్టి యిప్పుడు బహుభాషలకుఁ బనిలేదు. నీవు లోభునిజయించుటకయి వారణాసికిఁ బోవలెను.

సంతో—దేవర యాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను.

చ. కలయమెలంగుచున్ బహుసుఖంబుల ముజ్జగము ల్జయించి లో
నలరుచు, దేవభూసురమహావధబంధనలబ్ధవృద్ధియై
వెలసినలోభునిన్ బరిభవించి జయించి యొనర్తు భస్మమున్,
బలమున మున్ను దాశరథి పంక్తిముఖున్ నుఱుమాడినట్లుగన్.

(అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

[అప్పుడు పిసీతవేషుఁడైన యొకపురుషుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

పురు—దేవా! పరమపవిత్రమగు గంగాతీరము జరపఁబడినది. మహాహారాత్రులు పెట్టి విజయయాత్రాసమయము సమీపించినది.

వివే—అట్లయినయెడల సేనాపతులు సైన్యములను బయలు

పుర—దేవరవా రాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను.

(అని నిష్క్రమించు చున్నాఁడు.)

[తెరలో]

చ. పటుకటదానమత్తమధుపంబులఁ గూర్చుఁడు సద్విపంబులన్;
బటిమ నిడుండు తేరులకు వాయుజవంబుల వాహవంబులన్;
భటు లొనరింపుఁ డీటెల నభ మ్మసితాబ్జమహావన మ్మనన్;
జటులకృపాణపాణుల వెసం జనుఁ డాశ్వికులార! శ్రేణులై.

వివే—మంచిది! మంగళస్నానము లాచరించి, నేనును ప్రయాణమయ్యెదను. (పారిపార్శ్వకునితో) సంగ్రామోచితమయిన రథము నాయత్తపఱిచి తీసికొనిర మ్మని సారథి కాజ్ఞాపింపుము.

పారి—దేవరవా రాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను.

(అని నిష్క్రమించు చున్నాఁడు.)

[అప్పుడు యుద్ధరథమును సిద్ధముచేసికొని సారథి ప్రవేశించు చున్నాఁడు.]

సార—దేవా! ఇదిగో రథము సిద్ధముగా నున్నది. దేవర వారు రథారోహణము చేయవచ్చును.

వివే—(మంగళవిధులను నిర్వర్తించి రథారోహణము నభినయించుచున్నాఁడు.)

సార—(రథవేగము నిరూపించి) దేవా! చిత్తగింపుఁడు. చిత్తగింపుఁడు.

మ. ప్రచురోద్ధూతరజశ్ఛటానుమితశుంభద్వ్యానధావత్ఖురా
గ్రచయేమత్పరిచుంబితోర్వ్యుపరిభాగంబుల్ మహావాహముల్
ప్రచలన్మంథరమథ్యమానజలధిధ్వానోగ్రఘోషంబుగా
నుచితప్రోథినివ్యోమమార్గమున, నోహో! తెఱుఁగొంపో మెదుర్.

ఇదిగో సమీపమునఁ ద్రిభువనపావనమైన వారణాసీనగరము దృష్టిపథమునఁ బడినది.

శా. ధారాయంత్రపతజ్జలోదితసితాంతధ్వానసంయుక్తముల్,
నీరేజారికరప్రభాధవళముల్, ఉల్లోచంపు సౌధాగ్రముల్,
భూరిప్రేత్యములై శరద్ధవళజీమూతాంతరాజత్తటి
చ్ఛీరమ్యంబు లవే పతాక లెసఁగెన్ జిత్రద్యుతి స్ఫూర్తిలన్.

ప్రతిముకుళలగ్నమధుకరనికర ఝుంకారముఖరంబులును వికసితకుసుమ విసరవిగళన్మకరంద వర్షాతిశయ ధురంధరంబులును నానాప్రసూన సుగంధబంధురంబులును శ్యామాయమాననిబిడచ్ఛదచ్ఛాయా వనీరుహ మనోహరంబులును నగరపురోద్యానప్రదేశంబు లవిగో సమీపంబునఁ గానవచ్చుచున్నవి. ఈవాయువులుసహిత మిక్కడఁ బాశుపతవ్రతమును గ్రహించిన దాపసులవలెనే కానఁబడుచున్నవి. ఎట్లన—

చ. సురనదినీటఁ దేలి, సురజోభసితంబు కరంబుఁ దాల్చి, యీ
శ్వరునకు నర్చనల్ సలుపుచాద్పున మీఁదను బూలు రాల్చి, ని
ర్భరమధుపస్వరంబులను బాటలు చాలఁ జెలంగ, వాయువుల్
కరమును నృత్యము ల్సలుపుఁ గంపమునొందులతాభుజంబులన్.

వివే—(ఆనందముతోఁ జూచి)

మ. హృదయాకర్షకమయ్యెఁ జంద్రమకుటుండిందుంట నీకాశి, తాఁ
బదమై ముక్తికి విద్యయట్లు, తమ మార్పన్ స్వప్రభానందమై;
యిదె భూదేవికి వ్రేలుముత్యసరమై యింపొందెడున్ వంగి స్వ
ర్ణది, వక్రేందుకళన్ కడున్ నగుచు ఫేనవ్యాజహాసంబునన్.

సారధి—ఓ దేవా! చూడుఁడు, చూడుఁడు, ఇది గంగాతీరమున కలంకారభూతమును ద్రిభువనపావనమును నైన శ్రీమత్త్రిలోకగురు విశ్వేశ్వరాఖ్యమహాదేవుని యాలయము.

వివే—(హర్షముతో) ఓహో!

క. మును జెప్పిరి యీ దేవుం
డనఘుఁడు క్షేత్రాధినాథుఁ డని క్షేత్రజ్ఞుల్;
తనువు లిట విడిచి వింతగ
ఘనపుణ్యులు భక్తజనులు కలియుదు రితనిన్.

సార—దేవా! చూడుఁడు, చూడుఁడు. అదిగో మనలను జూచినమాత్రముననే కామక్రోధలోభాదు లిక్కడనుండి దూరముగాఁ దొలఁగుచున్నారు.

వివే—వారలే యగుదురు. కానిమ్ము. నేనీయాలయము నందుఁ బ్రవేశించి యభీష్టసిద్ధికై భగవంతునికి నమస్కరించెదను. (అని రథమునుండి దిగి గుడిచొచ్చి చూడ్కి నిగిడించి) ఓ మహాదేవా! నమస్కారము నమస్కారము. నన్ను దయచూడుము.

క. కావింతు నమస్కృతు లివె
యోవిమలజ్ఞానదేహ! యో చంద్రధరా!
యో వేదత్రయలోచన!
సేవకున కొసంగు నాకు శ్రేయఃప్రాప్తుల్.

(అని నమస్కరించుచున్నాఁడు)

సార—దేవా! ఇది త్రిభువనగురుఁ డైన యాదికేశవస్వామి యాలయము.

వివే—అక్కడకు రమ్ము. (అని వెళ్ళి యాదికేశవస్వామికిఁ బ్రదక్షిణముచేసి) ఓ భగవంతుఁడా! జయము గలుగుఁగాక! జయమగుఁగాక!

దండకము. అమరచయచమూచక్ర చూడామణిశ్రేణినీరాజితోపాంత పాదద్వయాంభోజ! రాజన్నఖద్యోతకిమ్మీరితస్వర్ణపీఠా!

స్ఫురద్ద్వైత విభ్రాంతిసంతాన సంతప్తవందారుసంసార నిద్రాపహారైకదక్షా! క్షమామండలోద్ధార సంభారసంఘట్టదంష్ట్రాగ్రకోటి స్ఫురచ్చైలచక్రా! క్రమాక్రాంతలోకత్రయా! బాహాబలప్రోద్ధతాభీలగోవర్ధనచ్ఛత్ర నిర్వారితాఖండ లోద్యోజితాకాండచండాంబువాహాతి వర్షత్రసద్గోకులత్రాణవిస్మాపితాశేషవిశ్వా! ప్రభూత్తంస! దైతేయసీమంతినీవర్గసీమంతసిందూరసంధ్యామయూఖచ్ఛటోన్మార్జనోద్దామధామాధిపా! త్రస్తదైత్యేంద్రవక్షస్తటీపాటనాకుంఠభాస్వన్నఖశ్రేణిపాణిద్వయస్రస్త విస్తారిరక్తార్ణవామగ్నలోకా! త్రిలోకద్విషత్కైటభోద్దండకంఠాస్థికూటస్ఫుటోన్మజ్జితోద్దామ చక్రస్ఫురజ్జ్యోతిరుల్లాసిశార్ఙ్గాము రోద్దండదోర్దండ! ఖండేందుచూడప్రియా! ప్రౌఢదోర్దండవిభ్రాంతమంథాచలక్షుబ్ధదుగ్ధాంబుధిప్రోత్థితశ్రీభుజావల్లిసంశ్లేష సంక్రాంతపీనస్తనాభోగపత్రావళీలాంఛితోరస్స్థలా! స్థూలముక్తాఫలోదారహారప్రభామండల ప్రిస్ఫురత్కంఠ! వైకుంఠ! సద్భక్తసందోహసంసారమోహచ్ఛిదంబైన బోధోదయం బిమ్ము నాకో మహాదేవ! దేవా! నమస్తే నమస్తేనమః॥

(అని సాష్టాంగప్రణామము చేసి బయలుదేఱి చూచి) మంచిది! ఇదియే మనకు నివాసార్హమయిన ప్రదేశము. ఇక్కడనే మనసేనలను విడియించెదను.

(అని యుద్ధమును నిర్వహించుచున్నారు)

పంచమాంకము

[అప్పుడు శ్రద్ధ ప్రవేశించుచున్నది]

శ్రద్ధ—(ఆలోచించి) ఈవిధము సుప్రసిద్ధమయినదే కదా!

గీ. జ్ఞాతివైరంబువలనను సంభవిల్లు
క్రోధశిఖ నిర్దహించును గులము నెల్లఁ;
ఘనసమీరాహతమహీజఘట్టనమునఁ
గలుగుదహనంబు వనమెల్లఁ గాల్చునట్లు.

(కన్నీరు విడుచుచు) అక్కటా! దారుణమయిన సోదరమరణము వలనఁ గలిగిన శోకానలము దుర్వారమయినదిగా నున్నది. అది వివేకమేఘశతములచేత నయినను జల్లారదు. ఎట్లన—

చ. స్థిరగురువస్తువుల్ గిరులు సింధువులు న్నదులున్ నశింపఁగా,
నరు లన నెంత, యల్పులు కనత్తృణకల్పులు మృత్యుదృష్టికిన్?
పొరిఁబొరి బంధుదుఃఖభవమోహ ముదేవా వివేకమార్పఁగా,
నెరియుచు శోకవహ్ని దహియించెడుఁ జిత్తము నట్టులయ్యనున్.

క్రూరస్వభావు లయినను గామక్రోధాదులగు సోదరులు కథాశేషు లగుటవలన నాగతి యిట్లయినది.

క. భీకరశోకాగ్నిశిఖా
నీకము శిథిలములొనర్చు నెఱుఁకుల నెల్లన్;
బైకొలుపు దేహశోషముఁ;
బ్రాకటముగ నంతరాత్మ వడిగ దహించున్.

(ఆలోచించి) "బిడ్డా! శ్రద్ధా! నేనిక్కడనుండి హింసాప్రధాన మయిన యుద్ధమును జూడలేను. కాఁబట్టి నేనీ కాశికాపురమునువిడిచి సాలగ్రామ మనుపేరుగల విష్ణుక్షేత్రమునందుఁ గొంతకాలము గడ పెదను. నీవక్కడకువచ్చి వృత్తాంతమును జరిగిన క్రమమున నాకు నివేదింపుము" అని విష్ణుభక్తిదేవి నా కాజ్ఞాపించినది. కాఁబట్టి యా దేవిసన్నిధానమునకుఁబోయి యీసమరవృత్తాంతము సర్వమును నేనామెకు విన్నవించెదను. (ముందుకునడిచిచూచి) ఇది యాచక్రతీ

ర్థము, ఇందుసంసారసాగరోత్తారకమయిన నావకుఁగర్ణధారుఁడైన భగవంతుఁడగు శ్రీహరి ప్రత్యక్షముగా వాసముచేయుచున్నాఁడు. (ప్రణమిల్లి) ఇదిగో మునులచే నుపాస్యమానురాలైనవిష్ణుభక్తిదేవి శాంతితో నేదో యాలోచించుచున్నది. నేనామె సమీపమునకుఁ బోయెదను. (అని ముందుకు నడుచుచున్నది.)

[అంతట విష్ణుభక్తియు శాంతియుఁ బ్రవేశించుచున్నారు.]

శాంతి—అమ్మా! మీరు ప్రబలచింతాకులహృదయ లయి యున్నట్టు కానఁబడుచున్నారు.

విష్ణు—బిడ్డా! మహావీరవరక్షయకర మయిన యీ ఘోర యుద్ధమునందు బలవంతుఁడైన మహామోహునితోఁ బ్రతిఘటించిన పుత్రప్రాయుఁడైన వివేకుని వృత్తాంత మేమయినదో తెలియకపో యెనని నామన స్సిప్పుడు డస్వస్థముగా నున్నది.

శాంతి—దేవీ! ఇక్కడ విచారింపవలసినపని యేమున్నది! దేవిగారి యనుగ్రహ మున్నందున, వివేకమహారాజునకు విజయము నిశ్చయ మని నే నెఱుఁగుదును.

విష్ణు—బిడ్డా!

క. ఘనధర్మపక్షబలమున
నవివార్యంబుగ లభించు నభ్యుదయంబుల్;
విను మట్లయ్యును, సుహృ్రకుల
మన సెపుడు నపాయశంక మఱిమఱిపూనున్.

అంతేకాక శ్రద్ధ యింతతడవు రాకుండుట మనస్సునకు సందేహము పుట్టించుచున్నది.

శ్రద్ధ—(సమీపమునకుఁ బోయి) భగవతీ! ప్రణమిల్లు చున్నాను.

విష్ణు—శ్రద్ధా! నీవు క్షేమముతో వచ్చితివా?

శ్రద్ధ—దేవిగారి యనుగ్రహమువలన.

శాంతి—అమ్మా! ప్రణామము చేయుచున్నాను.

శ్రద్ధ—పుత్రీ! నన్నాలింగనము చేసికొమ్ము.

శాంతి—(తల్లిని కౌఁగలించుకొనుచున్నది)

శ్రద్ధ—బిడ్డా! విష్ణుభక్తి దేవిప్రసాదము చేత మునిజనమనో నివాసమును బొందుము.

విష్ణు—అక్కడ నేమిజరిగినది?

శ్రద్ధ—దేవిగారికిఁ బ్రతికూలముగాఁ బ్రవర్తించువారికిఁ దగినట్లు జరిగినది.

విష్ణు—అవి సవిస్తరముగాఁ జెప్పుము.

శ్రద్ధ—దేవీ! అవధరింపుము. దేవి యట్లాదికేశవాలయము నుండి వెడలఁగానే తనపాటలవర్ణముసుఁగొంచెము విడిచి సూర్యుఁడు ప్రకాశించుచుండఁగా విజయఘోషాహూయమానానేకవరవీరబహుళసింహనాదబధిరితదిగంతంబును సతతరథతురగఖురతరఖురఖండితభూమండలోచ్చలద్విపులరజఃపటలాంతరితభాస్కరబింబంబు సుప్రబలతరకర్ణతాళాస్ఫాలనోచ్చలత్సునదికరికుంభసిందూరసంధ్యాయమానదశదిశంబును బ్రళయజలధరధ్వానభీషణంబునునగు వారియొక్కయు నరులయొక్కయు సైన్యసాగరము సన్నద్ధమయియున్నప్పుడు వివేకమహారాజు మహామోహమహారాజుకడకు నైయాయికదర్శనుని దూతనుగాఁ బంపెను. అతఁడుపోయి మహామోహునితో నిట్లనియెను—

ఉ. చను, విష్ణ్వాలయపుణ్యకాననదీసాన్నిధ్యభక్త్యాంతరం
గలివాసంబు త్యజించి, మ్లేచ్ఛమహికిం కన్ భృత్యవర్గంబుతో;

చనకున్నన్, గరవాలదారితభవత్సర్వాంగధారాసరత్
ఘనరక్తంబులు త్రాగఁ గూఁతలిడునక్కల్ మ్రింగుమీమాంసముల్.

విష్ణు—తరువాత. తరువాత.

శ్రద్ధ—దేవీ! తరువాతఁ గోపముచేత వికటలాటతటతాండవితభ్రుకుటియై మహామోహుఁడు—"ఈదుర్ణయపరిపాక ఫలమువి శేక ప్రేత మనుభవించునుగాక!"—అని పలికి, తానే మొట్టమొదటఁ బాషండాగమబృందములను బాషండశాస్త్రసహితముగా యుద్ధమునకు బురికొల్పెను. ఈలోపల మనసైన్యముఖమునందు,

గీ. వేదవేదాంగతతు లుపవేదసమితి
స్మృతిపురాణేతిహాసాదు లెలమిఁ గొలువఁ,
జంద్రసమకాంతితో సరస్వతి సరోజ
కర ముసుకు నిల్చె నాకస్త్రీకముగ వచ్చె.

విష్ణు—తదనంతరము.

శ్రద్ధ—దేవీ! అప్పుడు వైష్ణవ శైవ సౌరాదు లయిన సర్వాగమబృందములును సరస్వతీదేవి సకాశమునకు వచ్చెను.

విష్ణు—అటుతరువాత.

శ్రద్ధ—తదనంతరమున—

శా. మీమాంస, సరస్వతీసతిపురోవీథిఁ రణోత్సాహయై,
ప్రాముఖ్యస్థితి న్యాయకాపిలమహాభాష్యాదిసద్దర్శన
స్తోమంబు లొల్కవంగ, ధర్మముఖియై, శుద్ధాయుత న్యాయవి
ర్భ్యమా నారణి నిల్చె, దుర్గకరణిఁ, వేదత్రయీ నేత్రయై.

శాంతి—స్వభావప్రతిపక్షము లయినయాగమన్యాయశాస్త్రబృందము లొక్కటిగాఁ గలియుట యెట్లు సంభవించినది?

శ్రద్ధ—పుత్త్రీ!

కం. ఇతరేతర వైరమునన్
సతము మెలఁగు నేకవంశ జాతులు తమకున్
క్షితిలోపల నవమానం
బితరులచేఁ గల్గునోట నేకము కారే!

వేదప్రసూతము లయినతమకు లోలోపల విరోధమున్నను, వేదసంర
క్షణముకొఱకును నాస్తికపక్షాధిక్షేపముకొఱకు శాస్త్రసంఘముల
కైకమత్యము కలుగును. ఆగమసముదాయములో సహితము విరో
ధము తత్త్వవిచారులకుఁ గనరాదు. ఎల్లన—

శా. శాంతం బద్వయ మవ్యయం బజము శశ్వద్బ్రహ్మ, మాదత్త్వమ
శ్రాంతం బాగమపంక్తిచే సగుణతన బ్రహ్మన్యుతేశాఖ్యలన్
వంతోప్పన్ బహుధా స్తుతింపఁగఁబడున్, నానాగమశ్రేణి సం
క్రాంతంబౌ నొకబ్రహ్మమందు నె,సముద్రంబందు నేఱ్లున్ బలెన్.

విష్ణు—తరువాత? తరువాత?

శ్రద్ధ—దేవీ! తరువాతనిరువాఁగునందును నిరంతరశరనికర
ధారాసంపాతోపదర్శిత దుర్దినా లగు కరితురగరథపదాతులకును
నుభయ పక్షయోధజనులకును సంకులసమరంబుసంప్రాప్తంబయ్యెను.
అప్పుడు,

మ. ప్రవహించె న్నదు లస్రతోయములుఁ,గ్రవ్యస్ఫారపంకంబులున్
వివిధోద్యద్ఘనకంకరంకనివహాభీలావకీర్ణంబులున్,
నవనారాచవిభిన్నహస్తిగిరిశీర్ణభ్రష్టవేగోల్లస
ద్ధవళచ్ఛత్రసమూహహంసములునై తద్యుద్ధరంగంబునన్.

ఆమహాదారుణసంగ్రామంబునందుఁ బరాపరపక్ష విరోధిత్వముచేతఁ
బాషండాగమబృందమును ముందుంచుకొని వచ్చిన లోకాయతికతం
త్రసముదాయ మన్యోన్యసైన్య విమర్దనముచేత వినష్టమయ్యెను;

అనంతరము పాషండాగమజాలము పర్యాకుల మగుటచేత సదాగమ సాగరప్రవాహముచేత, గొట్టుకొనిపోయెను; తదనంతరము సౌగతా గమసముదాయములు సింధు గాంధార మగధాంగ పారశీకవంగకళిం గాదిమ్లేచ్ఛప్రాయదేశములం బ్రవేశించెను; పాషండ దిగంబర కాపాలికాద్యాగమసంచయంబులుపామరబహుళంబు లైనపాంచాల మాళవాభీరావర్తసాగరానూపదేశములయందు నిగూఢముగా సంచరించుచున్నవి; న్యాయాద్యనుగతమైన మీమాంసచేత గాఢప్రహారజర్జరీకృతములైన నాస్తికతర్కసమూహంబులు తమ యాగమ సందోహంబులు పోయినదారినే పోయినవి.

విష్ణు—అటుతరువాత?

శ్రద్ధ—అటుతరువాత వస్తువిచారునిచేతఁ గాముఁడు హతుఁడైనాఁడు; క్షమచేతఁ గ్రోధపారుష్యహింసాదులు హింసింపఁబడినారు; సంతోషునిచేత లోభ తృష్ణాదైన్యానృతవాద పైశున్య స్తేయ పరిగ్రహులు నిగ్రహింపఁబడినారు; అనసూయచేత మత్సరుఁడు జయింపఁబడినాఁడు; పరోత్కర్ష సంభావనునిచేత మదుఁడుసంహరింపఁబడినాఁడు; పరగుణాధిక్యునిచేత మానుఁడు ఖండింపఁబడినాఁడు.

విష్ణు—(హర్షముతో) చక్కగా జరిగినది. ఇఁక మహామోహునికథ యేమయినది?

శ్రద్ధ—దేవీ! మహామోహుఁడు యోగవిఘ్నసహితుఁడయి యెక్కడనో యడఁగి యుండుటచేత నాతనిజాడ తెలియరాకున్నది.

విష్ణు—అట్లయిన నో మహానర్థశేష మింకను నిలిచియే యున్నది. అతఁడు పరిహరణీయుఁడు. ఎట్లన—

క. పరమాదరపరుఁ డగుచుఁ,
చిరసంపదఁ గోరు శేముషీమంతుం డెం

పరిశేష మగ్ని శేషము
గురుతరఋణశేష ముంచఁ గూడదు సుమీ.
ఇఁక మనస్సుయొక్క వృత్తాంత మేమి?

శ్రద్ధ—దేవీ! పుత్రపౌత్రాదిమరణ జాతశోకావేశముచేత నాతఁడును బ్రాణత్యాగము చేయ నిశ్చయించుకొన్నాఁడు.

విష్ణు—(చిఱునవ్వునవ్వి) ఇది యంతయు నిట్లయ్యేనేని మనము కృతార్థతను బొందినారము; పురుషుఁడును బరమానందమును బొందును. అయినను మహాత్ముఁ డయిన యతఁడు ప్రాణత్యాగ మేల జేసికొనును?

శ్రద్ధ—ఉపనిషద్దేవి ప్రబోధోదయమునకై గృహీతసంకల్పురా లయియున్నందున నతఁ డీవిధముగా శరీరముతోఁ జిరకాల ముండఁడు.

విష్ణు—అగుఁగాక! వైరాగ్యోత్పత్తికొఱకు వైయాసికియైన సరస్వతిని నే నాతనికడకుఁ బంపెదను.

(అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు)

ఇది ప్రవేశకము

[అప్పుడు మనస్సును, సంకల్పుఁడును ప్రవేశించుచున్నారు]

మన—(కన్నీటితో) హా! పుత్రకులారా! ఎక్కడకుఁ బోయినారు! ఒక్కసారి మీప్రియదర్శనమిండు. ఓరోరి కుమారులారా! రాగ ద్వేష మద మాన మాత్సర్యులారా! నన్ను గౌఁగిలించుకొండు. నాయంగములు నొచ్చుచున్నవి. అయ్యో! అనాథుఁడను వృద్ధుఁడను నయియున్న నన్నొక్కఁడయిన నాదరింపఁడేమి! ఓయనూ

యాదులైన కన్యకలారా! మీరెందుఁబోయినారు? ఆశా హింసా
తృష్ణాదులైన కోడండ్రా! మందభాగ్యుఁడనైన నా కొక్కఁడును
దక్కకుండ దైవహతకుఁడు మిమ్మందఱ నేక కాలమునం దెత్తుకొని
పోయినాఁడు! (తడఁబాటుతో)

మ. తనువెల్లన్విషవహ్నియట్లలముచున్, దాఁగాల్చెడు న్మర్మముల్
పెనుపొందించెడుఁ దీవ్రవేదనల; మైపెంపెల్ల మర్దించెడున్;
ఘనమోహంబెదఁగూర్చెడున్; నరవివేకంబెల్లఁ బోకార్చెడున్;
మనుమాన్ జీవితమున్ గ్రసించెడు, వెసన్ శోకజ్వరంబక్కటా!

(అని మూర్ఛిల్లుచున్నాఁడు.)

సంక—ఓరాజా! తెప్పిఱిలుము.

మన—(తెప్పిఱిల్లి) ఇట్టియవస్థను బొందియున్న నన్ను దేవి
యైన పరివృత్తిసహిత మోదార్పకున్న దేమి?

సంక—(కన్నీరువిడుచుచు) దేవా! ఇంకను నీకుఁ బరివృత్తి
దేవి యెక్కడిది. కుటుంబమరణసంజాతశోకానలదగ్ధహృదయయయి
యామె గుండెలుపగిలి మృతినొందినదని విన్నాఁడను.

మన—హా! ప్రియురాలా! నాకొక్కప్రియమయిన ప్రతివచ
నమీలయియ్యవు? కటకటా!

ఉ. దేవిరో! నన్నుఁబాసి మునుత్రిమ్మరవెన్నఁడు స్వప్నమందునున్;
నీ వెడఁబాసియుంటను నేమృతకల్పుఁడనైని నిత్తఱిన్;
దైవవిచేష్టితంబునను దవ్వయియుండియు నీవు, నేఁ డహా!
జీవములోఁ డనుండెద; నిసీ! యసురుల్ కరమున్ దురంతముల్.

(అని మరల మూర్ఛపోవుచున్నాఁడు.)

సంక—ఓరాజా! ఊఱడిల్లుము, ఊఱడిల్లుము.

మన—(తెలివితెచ్చుకొని) ఇఁక నాకు జీవితాశ చాలును.

ఓసంకల్పా! చితిఁ బేర్పుము. ఇప్పుడు నే నగ్ని ప్రవేశము చేత శోకానలము నార్పుకొనియెదను. (అని సన్నాహపడుచున్నాఁడు.)

[అప్పుడు వ్యాససరస్వతి ప్రవేశించుచున్నది.]

సర—"సఖీ! సరస్వతీ! అపత్యమరణఖిన్నుఁడయి యున్న మనస్సుయొక్క ప్రబోధము కొఱకుఁ బొమ్ము. అతనికి వైరాగ్యోత్పత్తి యెట్లు కలుగునో యట్లు చేయుము" అని భగవతియైన విష్ణుభక్తి దేవి నన్నుఁ బంపినది. కానిమ్ము. నేనిప్పు డాతని సన్నిధికే పోయెదను. (సమీపమునకుఁ బోయి) వత్సా! ఈవిధముగా నీ వతిపరితాపము నేల పొందెదవు? పదార్థము లనిత్యములని నీకీవఱకుఁ దెలిసినదే కదా! ఇతిహాసములను, ఉపాఖ్యానములను, నీ వీవఱకుఁ జదివినవే.

చ. అరయ విరించి యింద్రుఁడు సురాసురులుం బ్రముఖ్యులున్మనుల్
ధరణియు వార్ధు లిట్టివగు లక్షలు కల్పశతాయువు ల్దెగన్,
బొరసెద రార శోకకరమోహము! స్త్రీయులబుద్బుదోపమా
స్థిరతనుసంహతుల్ తెగి నశించినయప్పుడు మూఢులేమనన్!

కాఁబట్టి పుట్టినపదార్థములయనిత్యత్వమును భావించుకొమ్ము. నిత్యానిత్యవస్తుదర్శి యగువానిని శోక మంటదు.

గీ. బ్రహ్మ మొక్కటియే సత్యవస్తు వగుచు
నిరతమొల్ల వికల్పిత మెప్పు డగునో,
యప్పు డేకత్వమును జూచు; నట్టివాని
కెక్కడివి మోహశోకంబు లెంచిచూడ!

మన—భగవతీ! శోకావేగదూషితమయి యున్న నామనస్సునం దిప్పుడు వివేకమునకే యవకాశము లేదు.

సర—వత్సా! ఇది స్నేహదోషము. స్నేహము సర్వానర్థమూలక మన్నయీయర్థము సుప్రసిద్ధమే కదా!

మ. ప్రియనామంబునఁ గ్లేశదుర్విషలతాబీజంబుల న్నాటఁగాఁ,
బయికిన్ స్నేహమయాంకురంబు లడరున్ వజ్రాగ్నిగర్భంబులై;
బయలం బ్రాఁకుచు శోకవృక్షములిట్టుల్ బహ్వార్తిశాఖాశిఖల్
దయివారన్ శతముల్ తుషాగ్నిగతి మెల్లంగాల్చు దేహంబులన్.

మన—దేవీ! ఇది యెంతయు సత్యమే అయినను శోకానల దగ్ధుఁడ నయిన నేను ప్రాణములు నిలుపుకొనుటకు శక్తుఁడను గా కున్నాను. అంత్యకాలమునందు మీదర్శన మగుట మేలయినది.

నర—ఓయీ! ఈయాత్మహత్యాప్రయత్నముమిక్కిలి యకృత్యము. అంతేకాక యీయుపకారులనిమిత్తము నీకీ వేగిరపా టేల! ఆలోచించి చూడుము—

చ. ధరపయి వెన్క ముం దిపుడు దారసుతాదిపరిగ్రహంబుచేఁ
బురుషసుఖార్థమై కలుగఁబోవదు మేలది నీకు నేరికిన్;
మరణమునొంది వారెవుడు మర్మవిభేద మొనర్తు రార్తిచేఁ
నరు లటులయ్యుఁ గాంతురు ఘనశ్రమ వర్థముగాఁ దదర్థమై.
చ. కటకట! వారికై శ్రమలు గాంచనకష్టము లేని యీభువినిన్!
పటుగతి నెన్నికొండ లెగఁబ్రాఁకరు? వాఁకలదాఁట రెన్నిటన్!
దటుకున నెన్ని ఘోరవిపినంబులు త్రొక్కరు? విత్తమత్తులన్
గుటిలవివర్ణవక్త్రులను క్షుద్రనరేశులఁ జూడ రెందఱన్!

మన—దేవీ. ఇది నిశ్చయమే అయినను,
క. తనవలనఁ బుట్టి లాలన
మనకుంబును గనుచు మనసునందే యెపుడున్
మనియెడువారలఁ బాయుట
తనప్రాణముపోకయట్ల తలకొల్పు వ్యథన్.

నర — వత్సా! ఈవ్యామోహము మమకార వాసనామూల
మయినది.

గీ. ఇంటికోడిని మార్జాల మీడ్చి తెచ్చి
మ్రింగునప్పుడు కలిగెడు మేటిశోక
మెలుకనో పిచ్చుకనో భుజియించునప్పు
డొదవమి తలంప మమత లేకున్కిఁ గాదె?

కాఁబట్టి సర్వవిధములచేతను సర్వానర్థబీజ మయినమమత్వ
మును రూపుమాపుప్రయత్నము చేయవలయును. చూడు—

చ. జననమునొందు దేహమున జంతువు లెన్నియొ మత్త్యకోటికిన్;
తనువుననుండి యత్నమునఁ దాను వెలార్చును నందుఁ జెక్కటీ!
విను మిఁక నందు బిడ్డలని పేడి కొన్నిటికిన్, దదర్థమై
దినమును గష్టపెట్టు నిజదేహము లోకము మోహ మేమనన్?

మన — దేవీ! అది యట్లేయగుగాక! అయినను మమత్వ
గ్రంధి దురుచ్ఛేదమయినది. కాఁబట్టి యీసంగతిని దేవిగారు దృఢ
ముగా మనసునం దుంచుకొనవలెను.

క. నిరతాభ్యాసదృఢీకృత
పరమస్నేహోరుసూత్రపరిగుంభితని
ష్ఠురమమతాపాశం బే
వెరపున నేరుతురు నరులు విడిపించుకొనన్?

నర — వత్సా! పదార్థములయొక్క యనిత్యతాభావమే మమత్వ
చ్ఛేదమునకుఁ బ్రధమోపాయము.

మ. చనలేదే బహుకోట్లు నీకును మహాసంసారమం దెందఱో
జననుల్ తండ్రులు తాతలాత్మభవులున్ జాయల్ పితృవ్యాగ్రజుల్;

వినుమ హ్లాట, సుహృత్తులెల్లఁ బుడమిఁ విద్యుత్ప్రకాశాభజీ
వనులంచుం దలపోసిపోసి మదిలో భాస్వత్సుఖం బందుమా.

మన — భగవతీ! నీప్రసాదమువలన నావ్యామోహము పోయి
నది. కాని,

గీ. త్వన్ముఖశశాంకదీధితిప్రభవమైన
నిర్మలోపదేశామృతనిర్ఝరమున
క్షాళితం బయ్యె, మరల నాస్వాంత మకట!
మలిన మయ్యెడు శోకోర్మ్ములలయికతన.

కాఁబట్టి భగవతీ! ఈతడియాఅనిశోకవ్రణములు మానుట
కేదైన మందుగలదేమో యానతిమ్ము.

సర — వత్సా! దానినీపఱకుమునులుపదేశించియే యున్నారు.

గీ. శాణపాతంబు లేకయెప్రభవ మొంది
భీకరాద్రులై మగ్నభేద్యులైన
గాఢశోకప్రహారసంఘాంతములకు
నరయఁగ నచింతయే పరమౌషధంబు.

మన — భగవతి! అదిసత్యమే. అయినను చిత్తము దుర్వార
మయినది. ఎట్లన —

గీ. ఒక్కచింతను మరలింప, నోలి మదిని
గదిసి చింతాపరంపరల్ కప్పివేయుఁ;
బల్మయును వాతధూతాభ్రపటల మడరి
యిందుబింబంబు గప్పి మాయించునట్లు.

సర — చిత్తమున కీవికాశమున్నదే! అట్టిచోఁ జిత్తము నొక
శాంతవిషయమునందుఁ బ్రవేశ పెట్టవలయును.

మన — భగవతీ! ఆశాంతవిషయమేదో ప్రసాదింపుము.

సర—వత్సా! అది రహస్యమైనది. అయినను శ్రోతలకు
నుపదేశించుటలో దోషము లేదు.

చ. స్థిరమతి నీలనీరధర దేహుని శ్రీహరినొండె, గామసం
హరు వనజారిఖండధరు సాహరునొండె, దలంపు; లేనిచో,
విరతిని గ్రీష్మవేళ వలినీటికొలంకును బోలె నాత్మ న
త్పురము నిరస్తశోకమును బ్రహ్మముఁ జొన్పిభజించునిర్వృతిన్.

మన—(ఆలోచించి నిట్టూర్పుతో) సర్వవిధముల చేతను నేను
దేవిగారిచేత రక్షింపఁబడినాఁడను.

(అని పాదములమీఁదఁ బడుచున్నాఁడు.)

సర—వత్సా! నీహృదయమిప్పటి కుపదేశమమయినది.
కాఁబట్టి నీకు మఱియొకటికూడ నుపదేశించెదను.

మ. జనకుండో సుతుండో తనువుం జాలింప, ధీశూన్యులి
మ్మనశోకాగ్నిఁ దపింతురెంతయు నురమ్ముల్మోఁదుకొంచోర్కటుల్
కన సంసార మసారమంచు శమసౌఖ్యంబుం గదుం బెంచుచుల్
ఘనధీమంతుల కావియోగచయమే కల్గించు వైరాగ్యమున్.

[అప్పుడు వైరాగ్యుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

వైరా—(ఆలోచించి)

మ. నవనీలోత్పలకోమలచ్ఛదముకన్నన్ సూక్ష్మమాత్వక్కు మా
నవదేహంబులపై విధాతృఁడిటు నిండ న్మాయకున్నల్, సదా
ద్రవదస్రాంబువిమిశ్రమాంసవిసరగ్రాసాగతధ్వాంక్షగృ
ధ్రవృకశ్వానములల్ మరల్పఁగను సాధ్యంబౌనె యెవ్వారికిన్!

మఱియును.

మ. తటిదాలోలము కల్మిజాలము: ఉజోత్యగ్రదేహము ల్దేహముల్;
స్ఫుటసంభోగరసంబు లంతవిరసంబుల్; లోకముల్ శోకముల్;

ఘటితాంచద్ధనము ల్మహానిధనముల్; వాను ల్విపత్సము, ల
క్కట! యట్లయ్యుఁ, జరింతు రాత్మనిరతు ల్గాక కుపంథఁ జనుల్.

సర—వత్సా! ఇదె వైరాగ్యుఁడు నీదగ్గఱకువచ్చుచున్నాఁడు. ఈతనిని గారవింపుము.

మన—నాపుత్త్రుఁడు వైరాగ్యుఁడా?

వైరా—(సమీపమునకుఁ బోయి) అయ్యా! నేను నమస్కారము చేయుచున్నాను.

మన—వత్సా! పుట్టఁగానే నీవు నన్ను విడిచిపోతివి. నన్నుఁ గౌఁగిలించుకొమ్ము.

వైరా—(ఆలింగనము చేయుచున్నాఁడు.)

మన—పుత్త్రా! నిన్నుఁ జూచుటవలననే నాశోకావేశము ప్రశాంత మయినది.

వైరా—ఓతండ్రీ! ఇక్కడ శోకావేశమున కవకాశ మెక్కడ నున్నది?

ఉ. వారిని బాంధు, లేటివఱదన్ దరుకాండము, లాకసంబునన్
వారిదముల్, సముద్రమున నావికులున్, పడిఁగూడిపాయు న
ట్లారయఁ దల్లిదండ్రులును నాత్మజులున్ సఖులున్ సహోదరుల్
చేరుచుఁ బాయుచుండు టిది సిద్ధము; ప్రాజ్ఞుల కేడ శోకముల్!

మన—(ఆనందముతో) దేవీ! నాకుమారుండు చెప్పిన దిది యథార్థమే.

చ. అలసవయోవసల్ లలన, లాయుళినాడలసత్కుజవ్రజం,
బలనవమల్లికాసురభిశానిలకందళముల్, తలంప ని
ర్మలను వేకమూర్జితతమంబగు మన్మతి కిప్పు డొండమా
వుల జలమట్లు మిథ్యలయిపోల్పుటిలోఁ జెడుఁ బొంటివన్నియున్.

పుర—వత్సా! ఇది యంతయు సత్యమేయయినను గృహస్థుఁ డాశ్రమధర్మమును విడిచి ముహూర్తకాల మయిన నుండఁగూడదు. కాఁబట్టి నేఁడుమొదలుకొని నివృత్తిదేవియే నీకు సహధర్మచారిణి కాఁగలదు.

మన—(లజ్జతో) దేవియాజ్ఞకు బద్ధుఁడను.

పుర—శమదమసంతోషాదు లయినపుత్రులు నీ కుపచారములు చేయుదురు; యమనియమాదులు మంత్రు లగుదురు; వివేకుఁడును నీయనుగ్రహమువలననే యుపనిషద్దేవితోఁడఁగూడి యావ రాజ్యసుఖ మనుభవించునుగాక! మైత్రి మొదలయిననీతోఁబుట్టువులు నలువురును నీయనుగ్రహముకొఱకు భగవతియైన విష్ణుభక్తి దేవిచేతఁ బంపఁబడినారు. వారిని బ్రసాదపూర్వకముగా నంగీకరింపుము.

మన—దేవి యాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను. మీయాజ్ఞల సన్నిటిని శిరసావహించినాఁడను. (అని హర్షముతోఁ బాదప్రణామము చేయుచున్నాఁడు.)

పుర—ఈయమనియమాసనప్రాణాయామాదులను జిరంజీవివైన నీచే నాదరపూర్వకముగాఁ జూడఁదగినవారు. వీరితోఁగూడి నీవుసామ్రాజ్య మధిష్ఠింపుము. నీవు స్వాస్థ్యమును బొందినప్పుడు జీవాత్ముఁడును దనప్రకృతిని బొందును.

మ. రవిబింబంబు పయోధివీచులబలెన్, బ్రహ్మం బొకం డయ్యుసం
భవనాశాదులుపొందితోఁచు బహుతన్ ద్వైతసంగతిన్ వృత్తులన్;
దివుటన్ వృత్తు లడంచి నీవిఁక నివృత్తిం గూడితే, నాత్మయున్,
రవిబింబం బురుదర్పణంబునబలెన్, హార్దైకతాచ్ఛం బగున్.

కానిమ్ము. జ్ఞాతుల కుదకప్రదానము చేయుటకొఱకు మనము నదికి బోవుదము.

మన—దేవి సెలవిచ్చినట్లు చేయుదము.

(అందఱును నిష్క్రమించు చున్నారు.)

షష్ఠాంకము.

[అప్పుడు శాంతి ప్రవేశించు చున్నది.]

శాంతి—"పుత్రీ! నీకంతయుఁ దెలిసిన దేకదా!

చ. కొడుకులు పంచతం గనఁగ, గూఢముగాఁ జని మోహుఁ డేడనో
యడఁగుటచే విరక్తుఁడయి యుల్లమనస్సు ప్రశాంతి నొందఁగా,
వడిగను క్లేశపంచకము పాయుటచేఁ బురుషుండు నొక్కటన్
గడుకొని తత్త్వబోధమునఁ గాంతుఁ డొనర్చెడు నెల్లయప్పుడున్.

కాఁబట్టి నీవతిత్వరితముగా నుపనిషద్దేవి ననునయించినాసమ్ముఖమునకుఁ దీసికొనిరమ్ము" అని వివేకమహారాజుగారు నాతో సెలవిచ్చినారు. (చూచి) ఇదిగో తనలోఁ దా నేదో సంతోషముతో నాలోచించుకొనుచు నాతల్లి యీవంకనే వచ్చుచున్నది.

[అంతట శ్రద్ధ ప్రవేశించు చున్నది.]

శ్రద్ధ—ఓహో! రాజకుల మారోగ్యమును బొందఁగాఁజూచి యిప్పుడుగదా చిరకాలమునకు నాకన్నులమృతరసపూర్ణములయినవి.

గీ. కలిగె ఖలవిగ్రహము రాజకులమునందుఁ;
బూజ్యులైరి శమాదిసత్పురుషులెల్ల;
జీవులెల్లను వశ్యులై సేవచేయ,
నెసఁగుచున్నాఁడు సర్వలోకేశ్వరుండు.

శాంతి—(చేరఁబోయి) అమ్మా! నీవు నిలుచుండి యేమి యాలోచించుచున్నావు?

శ్రద్ధ—బిడ్డా! రాజకుల మారోగ్యమును బొందఁగా జూచి చిరకాలమున కిప్పుడుగదా నాకన్ను లమృతరసపూర్ణము లయినవి!

గీ. కలిగె ఖలనిగ్రహము రాజకులమునందుఁ ;
బూజ్యులైరి శమాదిసత్పురుషు లెల్ల;
జీవులెల్లను వశ్యులై సేవచేయ,
నెసఁగుచున్నాఁడు సర్వలోకేశ్వరుండు.

(అని మరలఁ బఠించుచున్నది.)

శాంతి—ఇప్పుడు మనస్సువిషయమున స్వామియైన పురుషుని ప్రవర్తన మెట్లున్నది?

శ్రద్ధ—వధ్యునివిషయమునను నిగ్రాహ్యుని విషయమునను నెట్లుండవలయునో యట్లున్నది.

శాంతి—అట్లయిన, స్వామియే సామ్రాజ్యము నలంకరించునా యేమి?

శ్రద్ధ—దానికి సందేహమేమి? ఆత్మానుసంధానము చేసిన యెడల, స్వామియే స్వారాట్టును సమ్రాట్టును నగును.

శాంతి—ఇఁక జీవేశ్వరునకు మాయయం దెట్టియనుగ్రహము గలదు?

శ్రద్ధ—నిగ్రహమని చెప్పవలెను. అనుగ్రహ మెట్లుశక్యమగును? పురుషుఁ డిప్పుడు సర్వానర్థబీజభూత యయిన యీమాయ సర్వథా నిగ్రాహ్యురాలని తలఁచుచున్నాఁడు.

శాంతి—అట్లయినపక్షమున, రాజకులముయొక్క స్థితి యిప్పు డెట్లున్నది?

శ్రద్ధ—వినుము. పురుషునకు—

శా. నిత్యానిత్యవిమర్శ యిష్టసతి; సన్మిత్రుఁడు వైరాగ్యుఁ; డా
త్మాత్యంతాగ్రహితుల్ యమాదులు; సహాయాప్తు ల్శమాదుత్త [ముల్
మైత్ర్యాదు ల్పరిచారికల్; సహచరీమత్తల్లి మోక్షేచ్ఛ; దు
ష్కృత్యోన్మోహమమత్వముఖ్యరిపువులుచ్ఛేద్యుల్బ లాత్కారతన్.

శాంతి—మఱి ధర్మునియెడల స్వామి కెట్టి ప్రీతికలదు?

శ్రద్ధ—పుత్రీ! వైరాగ్యసన్నికర్ష మయినది మొదలుకొని స్వామి యిహపరఫలభోగములయందు నితాంతమును విరసుఁడయి యే యున్నాఁడు. అందుచేతనే యతఁడు

గీ. నరకహేతువౌ పాపంబునకును బోలె,
నశ్వర మని పుణ్యఫలంబునకును వెఱచు;
శుద్ధనిష్కామతను జేయుసుకృతకర్మ
మునకు నెట్టులో తా నియ్యకొనుచు నుండు.

ఇట్లు స్వామియాత్మైకనిష్ఠుఁడయి యుండుట కనిపెట్టి ధర్ముఁడు తాను గృహకృత్యుఁడయిన ట్లెంచుకొని తనకుఁ దానే దనవ్యాపారమును వదలుకొన్నవాఁ డయ్యెను.

శాంతి—అప్పుడు యోగవిఘ్నులను వెంటఁగొని మహామోహుఁ డదృశ్యుఁ డయ్యెనే, వారి వృత్తాంత మేమి?

శ్రద్ధ—పుత్రీ! అట్టి దురవస్థను బొందినవాఁ డయ్యెను; మహామోహహతకుఁడు స్వామిని మోసపుచ్చుటకయి మధుమతి యనువిద్యతోడఁగూడ యోగవిఘ్నులను బంపెను. స్వామి వారి యందుఁ దగులుకొన్నయెడల, వివేకుఁ డుపనిషచ్చింతనైనను జేయకుండునని వానియభిప్రాయము.

శాంతి—ఔరా! తరువాత? తరువాత?

శ్రద్ధ—తరువాత వారుపోయి స్వామికొక యైంద్రజాలికవిద్య ను జూపిరి. వారొక యత్యాశ్చర్యకరరూపమును జూపి సంభ్రమము తో నిట్లనిరి. ఓస్వామీ!

చ. అచిరముగా నితండు వినున చ్చిపడన్ శతయోజనధ్వనుల్;
    ప్రచురము చేయు మున్వినని భారత వేదపురాణగాధలన్;
    రచనయొనర్చు శుద్ధపదరమ్యత స్వేచ్ఛను గావ్యశాస్త్రముల్;
    ఖచరగతిం జరించును జగంబుల; మేరుమణిస్థలుల్ గనున్.

అతఁడు మధుమతీవిద్యచేతఁ గల్పింపఁబడిన ప్రదేశమును జేరఁగా స్థానాభిమాన దేవత లాశువ్పట్టినట్లుగా నిట్లనిరి.—అయ్యా! ఇందుఁ గూరుచుండుము; ఇక్కడ జననమరణములు లేవు; ఈప్రదేశము సహజసుందర మయినది: వివిధవిలాసవేషలావణ్యవతులును ఋణ్యా మయులును మంగళార్ఘ్య వ్యగ్రపాణులును బ్రణామకృత్యచతురులును నగువిద్యాధరకాంతలు నీరెనియొద్దనున్నారు. కాఁబట్టి యిటురమ్ము.

గీ. కనకసికతిలస్థలములు గలుగునదుల,
    ఘనజఘనలు పరోరులా కమలముఖుల,
    మరకతదళమ్ము నువనాళిఁ బొరయు మీవు
    పుణ్యసముపార్జితాఖిలభోగములను.

శాంతి—అటుపిమ్మట?

శ్రద్ధ—పుత్రీ! ఆమాటలువిని మాయ యిది శ్లాఘ్య మయి నదని చెప్పెను; మనస్సునుమోదించెను; సంకల్పుఁడును బ్రోత్సాహ పఱిచెను; స్వామి యంగీకారమార్గమును బొందినవానివలెనుండెను.

శాంతి—(ఖేదముతో) అయ్యో! స్వామి మరల సంసారవా గురలోఁ దగులుకొనుచున్నాఁడు!

శ్రద్ధ—లేదు. లేదు.

శాంతి—ఆవల నేమిజరగినది?

శ్రద్ధ—అప్పుడు పార్శ్వవర్తియైన తర్కుఁడు వారినందఱిని క్రోధావేశకషాయితలోచనుఁడయి చూచి, స్వామినిగూర్చి యిట్లని యెను:—"ఓస్వామీ! విషయామిషగ్రాసాభిలాషులును సభాప్రతారణధూర్తబకాలును నైన వీరిల్లు నిన్నుమరల దుస్సహవిషయాగ్నిజ్వాలలయందుఁ బడఁద్రోయుచుండఁగాఁ దెలిసికోలేకున్నా వేమి?

క. భవసాగరముం దాఁటఁగ
నవలీలం బ్రాప్తమైనయులయోగతరిన్
దవుల విడనాడి వెస నీవు
డవగాహన మేల చేసె దంగారనదిన్?"

శాంతి—అటుతరువాత?

శ్రద్ధ—అప్పు డాతనిమాటవిని, 'విషయసుఖములకు నమస్కార' మని పలికి, పురుషుఁ డనఘుమతిని దిరస్కారము చేసెను.

శాంతి—మేలు! మేలు! నీవిప్పు డెక్కడకు బయలుదేఱితివి?

శ్రద్ధ—"నేను వివేకుని జూడఁగోరుచున్నాను. కాఁబట్టి నీ వాతనిని శీఘ్రముగాఁ గొనిరమ్ము" అని స్వామి నాకాజ్ఞయిచ్చెను. కాఁబట్టి నేనిప్పుడు మహారాజసన్నిధికి బయలుదేఱితిని.

శాంతి—నాకును మహారాజుగా రుపనిషద్దేవిని దీసికొనిరమ్మని యాజ్ఞయిచ్చినారు. కాఁగాక! మనము స్వామినియోగమును నెఱవేర్తము.

(అని యిద్దఱును నిష్క్రమించుచున్నారు)

ఇది ప్రవేశకము

[అప్పుడు పురుషుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

పురు—(ఆలోచించి హర్షముతో) ఓహో! ఏమి యీవిష్ణు భక్తిదేవిమాహాత్మ్యము! ఆమెయనుగ్రహముచేత నేను—

మ. పడిఁ గ్లేశోర్ము లతిక్రమించి, మమతావర్తంబులన్ దాఁటితిన్;
గడుకన్ మిత్రకళత్రబంధుమకరగ్రాహంబులన్ దోలితిన్;
జెడఁగా నార్చితిఁ గ్రోధబాడబశిఖన్; దృష్ణాలతల్ ద్రెంచితిన్;
గడు సంసారసముద్రతీర మిపు డేఁ గంటిఁ౯ సమీపింపఁగన్.

[అంతట నుపనిషద్దేవియు శాంతియుఁ బ్రవేశించుచున్నారు]

ఉప—సఖీ! అట్లు నిర్దయుఁడయి యుండినభర్తయొక్క ముఖమును నే నెటు చూడఁగలను? అతనిచేత నేను జిరకాలము పరదారవలె విడిచిపెట్టఁబడి శోకినినయి యుంటిని.

శాంతి—దేవీ! ఆవిధముగా నాపదలపాలయినభర్తగారి నేల నిందించెదవు?

ఉప—సఖీ! ఇట్లు చెప్పెదు నీ వప్పటి నాకష్టదశను జూడ లేదు. వినుము—

చ. అకట! వివేకుఁ డట్లు విధియత్నమునన్ నను దవ్వొనర్చుటన్;
సకలఖలుల్ కుబుద్ధిమెయి నన్ దమదాసిగఁ జేయ నిద్దఁగా
శకలములై మణుల్పడల జంకి చెడెం గరకంకణావళుల్;
ప్రకట శిరోమణుల్గొనఁగ లాగుటచేఁ దెగెఁ గేశపాశముల్.

శాంతి—సఖీ! ఇది యంతయు నామహామోహుని దుర్విలసితము. ఇందు భర్తగారి యపరాధ మేమియు లేదు. వానిచేత నే మనస్సు కామాదులద్వారమున మోహపెట్టఁబడుటచే వివేకుఁడు నిన్నుండి దూరము చేయఁబడినాఁడు. ఇట్లువిపన్నుఁడయిన నిజవల్లభుని సమయముప్రతీక్షించియుండుట కులస్త్రీలకు నైసర్గికశీలము. కాఁబట్టి

నీవువచ్చి దర్శనముచేతను బ్రియాలాపముచేతను భర్తను సంభావింపుము. ఇప్పుడు శత్రులు హతముచేయఁబడినారు; నీమనోరథములు సంపూర్ణములయినవి.

ఉప—సఖీ! నే నిప్పుడిట వచ్చునప్పుడు నాకూఁతురైన గీతాదేవి రహస్యముగా 'స్వామియైన పురుషుఁడును భర్తయు నన్నడిగిన ప్రశ్నల కుత్తరములు చెప్పి నీవువారిని సంభావింపవలయును; తన్మూలమున బ్రబోధోత్పత్తి కాఁగలదు'' అని చెప్పినది. నేనెట్లు గురుజనులముందు ప్రాగల్భ్యమును జూపఁ గలను?

శాంతి—దేవీ! భగవతియైన గీతాదేవియొక్క యీవాక్యమునకు విచారింపఁ బనిలేదు. ఈయర్థమునే భగవతియైన విష్ణుభక్తిదేవి వివేకస్వామితోడఁ జెప్పినది. కాఁబట్టి వచ్చి భర్తను, ఆదిపురుషుని, నీదర్శనముచేత సమ్మానింపుము.

ఉప—ప్రియసఖి చెప్పినట్లు చేసెదను.

(అని ముందుకు నడుచుచున్నది)

[అప్పుడు వివేక మహారాజును, శ్రద్ధయుఁ బ్రవేశించుచున్నారు]

వివే—ఓవత్సా! శ్రద్ధా! శాంతి నాప్రియురాలైన యుపనిషత్కాంతను జూచునా?

శ్రద్ధ—దేవా! మీయాజ్ఞను దలఁదాల్చిపోయిన శాంతి యామె నెట్లుచూడకుండును?

వివే—ఎక్కడఁజూచును?

శ్రద్ధ—దేవా! మందరపర్వతమునందు మధుసూదనాలయములో నామె తర్కవిద్యాభయముచేత గీతాదేవిమఠముఁగు చొచ్చియున్నదని యీవఱకే విష్ణుభక్తిదేవి చెప్పినది.

వివే—తర్కవిద్యల కేల భయపడవలెను?

శ్రద్ధ—దేవా! ఈసంగతి మీకామెయే వివరముగాఁ జెప్పఁగలదు. కాఁబట్టి దేవరవారు విచ్చేయుఁడు. ఇదె పురుషుఁడు మీయాగమనమునే తలఁచుకొనుచు నొంటిగా నున్నవాఁడు.

వివే—(చేరువకుఁ బోయి) స్వామీ! అభివాదము చేయుచున్నాను.

పురు—వత్సా! ఈశిష్టాచారము ప్రక్రమవిరుద్ధ మయినది. జ్ఞానవృద్ధుఁడ వైన నీవే నా కుపదేశదానముచేతఁ బితృభావమును బొందితివి. ఎట్లన—

గీ. మున్ను ధర్మమార్గము తప్పి భూమిసురులు
తనయులను వేఁడుకొని రల్లదారి చూప:
శిష్యులఁగ వారి జ్ఞానంబుచే గ్రహించి,
సుతులు 'సుతులార! వినుఁ' డని పితలాననిరి.

కాఁబట్టి నీవును మాయెడలఁ బితృత్వముచేత వర్తింపవలయును. అదియే ధర్మము.

శాంతి—దేవీ! ఇదె వివేకునితోడఁ బురుషుఁ డొంటిగా నున్నాఁడు. సన్నిధికిఁ బొమ్ము.

ఉప—(సమీపమునకుఁ బోవుచున్నది)

శాంతి—స్వామీ! ఉపనిషద్దేవి యిదిగో మీపాదవందనము చేయ వచ్చి యున్నది.

పురు—అట్లుకాదు. అట్లుకాదు. తత్త్వావబోధోదయముచేత నీవామెయే నాకు మాత. కాఁబట్టి నేనేయీమెకు నమస్కరింపవలెను. అంతేకాక,

క. జననికి దేవికిఁ గల దిల
ననుగ్రహముఁ జూపుటందు నంతర మెంతో;

జనని భవబంధములఁ గడుఁ
బెనఁచును; బంధముల దేవి విడిపించుఁ గదా.

ఉప—(వివేకనిజూచి నమస్కరించి దూరముగాఁ గూరుచున్నది.)

పుర—అమ్మా! నీవింతవఱకును దినము లెట్లు గడపితివో చెప్పుము.

ఉప—స్వామీ!

ఉ. పుచ్చితిఁ బెక్కునాళ్ళు ఘనమూర్ఖులతోడను నే మఠంబులన్,
రచ్చల, శూన్యదేవభవనంబుల, వ్యర్థవచఃప్రసంగతిన్.

పుర—మఱి వారు నీచేతఁ దత్త్వము నేమైనఁ దెలిసికొన్నారా?

ఉప—లేదు. లేదు. వారు—

మచ్చిక ద్రావిడాంగనలమాటలకట్లు గ్రహింప కర్థమున్,
జెచ్చెర నస్మదుక్తులకు స్వేచ్ఛ నొనర్చి రపార్థకల్పనల్.

వారికి నావాక్యార్థవిచారమువలని ప్రయోజన మంతయుఁ గేవల పరధనగ్రహణార్థమే.

పుర—తరువాత? తరువాత?

ఉప—తరువాత నేనొకచోట

మ. పరిపూర్ణాజ్యజుహూహ్వాగాజినమిద్వహ్నిస్రువోపేతమై,
వరసోమేష్టిపశుప్రభృత్యుదుమఖవ్రాతోల్లసత్పార్శ్వమై,
సిరతప్రావృతకర్మకాండబహుధానిర్దిష్టమార్గాళియై,
సరసం గ్రుమ్మరుయజ్ఞవిద్యఁ బొడగాంచం గంటి మార్గంబునన్.

పుర—అటుతరువాత?

ఉప—తరువాతఁ బుస్తకభారవాహిని యైనయామెకు నా

తత్త్వ మేమయినఁదెలిసి యుండు నని యెంచి నేనామెసన్నిధిని గొన్నిదినములు గడపవలె నని తలఁచితిని.

పురు—తదనంతరము?

ఉప—తదనంతరము నే నామె సమీపమునకుఁ బోఁగా, "ఓసుమంగళీ! నీకోరిక యేమి?" అని యామె నన్నడిగెను.అమ్మా! నేనిప్పుడనాధనయి యున్నదానను. కాఁబట్టి నీయొద్ద నుండఁగోరుచున్నాను." అని నేను జెప్పితిని.

పురు—అటుపిమ్మట?

ఉప—అటుపిమ్మట "ఓసుమంగళీ! నీవు చేయుపని యేమి?" అని యామె నన్నడిగెను.

పురు—అటువెనుక?

ఉప—అప్పుడు నే నిట్లంటిని—

చ. ఎవ్వనిలో జగంబు జనియించి రమించి లయించు, నీజగం
బెవ్వనికాంతిచే వెలుఁగు, నెవ్వని తేజము సత్సుఖోజ్జ్వలం,
బెవ్వనిఁగొల్చి ద్వైతతమమేగఁ బునర్భవ ముంద రెప్పుడున్
నెవ్వడిఁ బుణ్యు, లాపురుషు నిత్యుని శాంతు స్తుతింతునక్రియన్

అంతట యజ్ఞవిద్య యాలోచించి యిట్లనియెను—

"గీ. అక్రియుఁ డగువా డీశ్వరుం డగుట యెట్లు?
సత్క్రియలు గాని వస్తువిచారబుద్ధి
యరయ భవబంధనాశనకరము గాదు;
జనుఁడు భవనాశకరకర్మ లొనరఁ జేసి
వత్సరశతంబు శాంతుఁడై బ్రతుకఁగోరు.

కాఁబట్టి నేనిన్నుఁ జేకొటవలనఁ బ్రయోజనములేదని తలఁచెదను, అయినను నీవు కర్తయు భోక్తయు నగుపురుషునిఁ బ్రస్తుతిం

చుచుఁ గొంతకాల మిచ్చట వసింపఁగోరెదుపక్షమున నాకాక్షేప మేమియు లేదు."

వివే—అహా! ఏమి ధూమాంధకారశ్యామలితనయనయయిన యజ్ఞవిద్యయొక్క దుష్ప్రజ్ఞత్వము! ఆమె యాప్రకారముగాఁ గుతర్కముచేతఁ జెడిపోయినది.

ఉత్సాహ. సహజముగ నచేతనంబు జడము నైన లోహ మి
మ్మహిని జుంబకోపలంబుముందటం జలించు న
ట్లహహ! మాయయున్ సృజించునఖిలలోకములను ని
స్పృహాత విశ్వసాక్షి యైన యీశుదృష్టి ప్రేరణన్.

కాఁబట్టి తమోంధు లయినవారిదృష్టి యీవిధముగానే యుండును. అజ్ఞానసంభవ మయిన సంసారమును గర్మలచేత నశింపఁ జేయఁ గోరెడు యజ్ఞవిద్య నిశ్చయముగా గాఢాంధకారమును సహిత మంధకారముచేతఁ బోఁగొట్టఁబూనును. ఎట్లన—

గీ. నశ్వరములు నజ్ఞానజన్యములు నైన
యేదులోకంబులఁ బ్రకాశ మెవఁ డొనర్చు
నతనిఁ బొందును విబుధాళి మృతిని గెలిచి;
యితర మెంట లేదు భవముక్తి హేతుసరణి.

పురు—తరువాత! తరువాత!

ఉప—తరువాత యజ్ఞవిద్య మరల నాలోచించి "ఓసఖి! నీవిచ్చట నుండుటవలన దుర్బుద్ధిగ్రస్తు లయిన నాశిష్యులు కర్మలయం దాదరము తగ్గినవా రగుదురు. కాఁబట్టి, ఓతల్లీ! నీవు నాయందనుగ్రహించి నీయిచ్చవచ్చిన దేశమునకు విజయం చేయుము." అనెను.

పురు—పిమ్మట!

ఉప—పిమ్మట నేనామెను విడిచి బయలుదేఱితిని.

పురు—అటుతరువాత?

ఉప—తరువాత కర్మకాండసహచరి యైన మీమాంస నాకుఁ గనబడినది. ఆమీమాంస—

చ. కరమధికారయోగ్యముగఁ గర్మముల న్విభజించి మించి, సు
స్థిరఘనగౌరవంబున శ్రుతిప్రముఖప్రబలిప్రమాణముల్
వరుసను వెంటనంటి కొలువన్, సువిచిత్రితరాంగయుక్తయై,
పరగెఁ, గృతోపదేశమయి భాసిలునయ్యతి దేశ రాజితోన్.

పురు—అనంతరము.

ఉప—అనంతరము నేనామెను సహితము పూర్వమువలెనే యాశ్రయమును వేడితిని. అప్పు డామెయు "ఓసుమంగళీ! నీవు చేయుపని యేమి?" అని యన్నడిగెను. అంతట నేను దొంటివలెనే "ఎవ్వనిలో జగంబు జనియించి రమించి లయించు" మొదలుగాఁ గల వాక్యమును జెప్పితిని.

పురు—అవల?

ఉప—అవల మీమాంస పార్శ్వవర్తులముఖమును జూచి "లోకాంతరఫలోపభోగయోగ్యుఁడైన పురుషుని బ్రతిపాదించుట చేత మన కీమెవలనఁ బ్రయోజనము గలదు. కాబట్టి కర్మోపయుక్తమైన యీమెను స్వీకరింపుఁడు" అని పలికెను. అక్కడ వారిలో నొకశిష్యుఁడు దాని కనుమోదించెను ప్రసిద్ధప్రతిష్ఠుఁడైన కుమారిలస్వామియును మఱియొకఁడు మీమాంసాహృదయాధిదేవత యో యనునట్లుగా "దేవీ! ఈమె కర్మోపయుక్తుఁ డయిన పురుషునిఁ బ్రతిపాదింపదు; కర్తయు, భోక్తయుఁగాని యీశ్వరునిఁ బ్రతిపాదించును. ఈమె కర్మలక్షించుకయు నుపయోగపడునది కాదు." అనెను.

అప్పుడింకొకఁడు "లౌకికపురుషునకంటె నన్యుఁడయి యాత్మయనువాఁ డొకఁ డున్నాఁడా!" యని యడిగెను. అంత నతఁడు నవ్వి "ఉన్నాఁడు" అని మరల నిట్లనియెను.—

చ. ఒకఁడు కనున్ జగత్క్రియల, నొక్కఁడు మోహయుతాంధబుద్ధియై
నొకఁడిడుఁ గర్మజాలఫల, మొక్కఁడు తత్ఫలవాంఛఁ జేయుఁ; దా
నొకఁడు శరీరుల న్నడుపు, నొక్కఁడు కర్మములన్నియుత్తడౌ;
నిఁకను విసంగుఁ డౌపరము నట్లగు, జెప్పఁగఁ గర్మభోక్తఁగన్!

వివే—(హర్షముతో) మేలు! కుమారిలస్వామీ! మేలు! నీవు మంచిప్రజ్ఞ గలవాఁడవు. నీవుదీర్ఘాయుష్మంతుఁడవు కమ్ము.

క. సహవాసులుఁ జెలులును నౌ
విహగంబులు రెండు నేకవృక్షము చేరున్;
విహగమొకటి తిను ఫలముల;
నహహా! రెండవది తినక యాలోకించున్.

పురు—తరువాత?

ఉప—తరువాత నేనుమీమాంసవద్దసెలవుగైకొని వెడలితిని.

పురు—అటుతరువాత?

ఉప—అటుతరువాత నేను శిష్యులుపలువుండ్రిచేత నుపాస్యమానలైన తర్కవిద్యలను బొడగాంచితిని. అందు,

మ. తెలుపు న్వైశేషిక మో; న్యాయతె వాదించున్ వితండాదృతిన్
లలి జాతిచ్ఛలనిగ్రహాదికమహాన్యాయాలితో జల్పముల్;
పిలుచన్ వానొనుఁ బూరుషప్రకృతిసంభేదంబు లొక్కర్తు, సం
ఖ్యలచే నెన్నుచుఁ దత్త్వముల్ మహదహంకారాదిసర్గంబులున్,

పురు—తరువాత? తరువాత?

ఉప—పూర్వరీతినే నేనును వారిసమీపమునకుఁ [illegible], [illegible]

తడిగినవారాఁడట "ఎవ్వనిలో జగంబు జనియించి రమించి లయించు" ఇత్యాది వాక్యముచేత మునుపటియట్లే నా కార్యమును జెప్పితిని. అప్పుడు వారు నన్నుఁ బ్రత్యక్షముగాఁ బరిహాసించి "ఓ వాచాలురాలా! విశ్వము పరమాణువులవలనఁ గలుగుచున్నది. ఈశ్వరుఁడు నిమిత్తకారణము" అని పలికిరి. అం దింకొకతె కోపముతో "ఓసి పాపాత్మురాలా! ఈశ్వరుని సవికారునిఁ జేసి వినాశధర్మము నాపాదించుచున్నా వేమి?" అనెను. మఱియొకతె "ఓసీ! విశ్వోత్పత్తి ప్రకృతివలనఁ గలిగె"నని పలికెను.

వివే—ఓహో! తర్కవిద్య లెంతదుర్మతులు! ఘటాదికము వలెనే ప్రమేయజాతము సర్వమును గార్యమనిగహిత మింతమాత్రము తెలిసికొనఁజాలకున్నారు. పరమాణువులును బ్రకృతియు నుపాదానకారణము లనుటయు నుపేక్షణీయమే.

మ. జలచంద్రుంబలె నంతరిక్షనగరస్వప్నేంద్రజాలంబు ల
ట్లలవిశ్వంబును మిథ్య, మేయమును గార్యంబౌటసాద్యంతతన్;
కలుగున్ శుక్తిని వెండియట్లు శివుగాఁగం దెల్విఁ నజ్ఞానమిన్;
పొలియుం బ్రస్కనఁబన్నగభ్రమవలెన్ బోధోదయప్రాప్తిచేన్.

ఇఁక వికారశంకయు ముగ్ధవధూమానసవిలసితమే. ఎట్లన—

ఉ. శాంతము నిర్మలంబును నజంబు ననంతము నిష్కలంబు నా
సంతతతేజ మీభువనసంభవమందు వికార మొందునే!
కాంతిని నల్లగల్వల నగంగలమబ్బులచాలు పుట్టునో,
నింతయు నాకసంబు వహియించున తాను వికారలేశముల్!

పురు—సాధు! సాధు! ప్రజ్ఞావంతుఁడవయిన యీసీవిమర్శము నాడెందము నానందపెట్టుచున్నది. (ఉపనిషద్దేవినిగూర్చి తదంతరము?)

ఉప—తదనంతరము వారందఱును మండిపడి, "ఓహో! విశ్వవిలయముచేత ముక్తి కలుగునని ప్రేలుచు, నాస్తికమార్గము నవలంబించుచున్న దీనినిబట్టి బంధింపవలెను" అని యందఱును ససంరంభముగా నన్ను నిగ్రహించుట కుద్యుక్తులైరి.

పురు—(భయముతో) ఆపయిని?

ఉప—అపైని నేను మిక్కిలి త్వరితముగాఁ బఱచి దండకారణ్యములోఁ బ్రవేశించితిని. అంతట మందరగిరికి సమీపముసఁగట్టఁబడిన మధుసూదనాలయము చేరువను—

ఉ. బాహులకంకణావళులు భగ్నముచేసిరి రాల రత్నముల్;
ద్రోహమతిన్ శిరోమణుల దొంగిలఁ ద్రెంచిరి కేశపాశముల్;
దేహాళిఁ దారహారములు త్రెంచి, హరించిరి కట్టుబట్టయున్;

పురు—తరువాత? తరువాత?

ఉప—అప్పుడు దేవాలయములోనుండి వెడలివచ్చి గదాపాణులైన పురుషులు వారి నతినిర్దయముగా మోదఁగా భీతులై యందఱును దిగంతములకుఁ బాఱిపోయిరి.

వివే—(హర్షముతో) పూజ్యురాల వయిన నిన్నతిక్రమించువారిని విశ్వసాక్షియైనభగవంతుఁడు క్షమింపఁడుగదా?

పురు—తరువాత? తరువాత?

ఉప—

దేహముఃతూల, వందియులు త్రెళ్ళఁగ, గీతగృహంబుచొచ్చితిన్, అక్కడ నాకూఁతురైన గీతాదేవి చేరవచ్చిననన్నుఁ జూచి, సంభ్రమముతో "అమ్మా! అమ్మా!" అని కౌఁగిలించుకొని కూరుచుండఁ బెట్టెను. అప్పుడామె నావృత్తాంతమును విని, "అమ్మా! నీవు మనస్సులో ఖేదమును బొందఁబోకుము. సఖులును నిన్నప్రామాణికురాల్ని

గాఁ జేసి యభీష్టముగా నాసురబుద్ధులయి చరింతురో వారి నీశ్వ
ుఁడే శిక్షించును. అట్టివారినిగూర్చి భగవంతుఁడు గీతలయందు—

"గీ. అట్టిక్రూరులఁ బాపుల వధమనరుల
ద్వేషయుక్తులఁ ద్రోయుదుఁ దీవ్రగతిని
సంతతము నేను సంసారసాగరముల
లోన నొక్కట నాసురయోనులందె."

నెను.

పురు—(సకౌతుకముగా) దేవీ! ఆయీశ్వరుఁ డెవఁడో నీ
నుగ్రహమువలనఁ దెలిసికొనఁ గోరుచున్నాను.

ఉప—(కోపించినదానివలె) ఎవ్వఁడు తన్నుఁదాఁ దెలిసికో
క యంధునివలెఁ బ్రత్యుత్తర మిచ్చుచున్నాఁడో యతఁడే.

పురు—(హర్షముతో) ఏమి! నేనే యాపరమేశ్వరుఁడనా!

ఉప—అవును.

గీ. పరుఁడు నీకంటెఁ గాఁ డల్లపరమపురుషుఁ;
డన్యుఁడవు గావు నీ వామహాత్మ్యుకంటె;
నన్యుఁగా మాయచేఁ దోఁచె దతనికంటె,
నంబువులయందు సూర్యబింబంబు పగిది.

పురు—(వివేకునితో) దేవా! ఈదేవి చెప్పినది, నేనీయర్థ
మును జక్కఁగా గ్రహింపలేకున్నాను.

క. భిన్నుఁడ నుశరీరావ
చ్ఛిన్ను జరామరణాభిన్నుఁ, జెన్నగ నన్నున్
సన్నుతిచేసెదు నీయుమ,
యున్నన్నా! నిత్యసచ్చిదానందునిగా,

వివే—పదార్థపరిజ్ఞానము లేకపోవుటవలన నీకీవాక్యార్థము బోధపడలేదు.

పురు—అది నాకు బోధపడుటకు మీరుపాయము సెలవియ్యవలెను.

వివే—ఇదిగో చెప్పుచున్నాను—

మ. కడు నీయందుఁ జిదాత్మముంగని, యహంకారుండఁ గానంచు నె
ప్పుడుఁ జిత్తంబు నడంచి, తత్త్వసమితిం బోకార్చి భావింతువే
న్గడకం దత్త్వమసీతి సంస్మరణ, కన్పట్టున్ భవోద్వృత్తమం
బడఁగఁ శాంతము స్వప్రకాశ మగునిత్యజ్యోతి సాక్షాత్మకా.

పురు—(ఆనందముతో విన్నయర్థము నాలోచించుకొనుచున్నాఁడు)

[అప్పుడు నిదిధ్యాసనుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

నిది—"నాయభిప్రాయమును నీవు వివేకునితో నున్న యుపనిషద్దేవికి నిగూఢముగా బోధపఱుపవలయును, నీవు పురుషునిలోఁ బ్రవేశింపవలెను" అని భగవతియైన విష్ణుభక్తిదేవి నాకానతిచ్చినది. (చూచి) ఇదిగో దేవి వివేకపురుషులతోడఁ గూడి సమీపముననే యున్నది. ఆమె సన్నిధికిఁ బోయెదను. (చేరువకుఁబోయి యుపనిషద్దేవితో జనాంతికముగా) అమ్మా! "దేవతలు సంకల్పమాత్రసంభవులు, నీవు గర్భమును ధరించియున్న దానవని నేను యోగధ్యానముచేతఁ దెలిసికొన్నాను. క్రూరసత్వమైన విద్యయను కన్యకయుఁ బ్రబోధ చంద్రుఁడును నీగర్భమునందున్నారు. అందువిద్యను సంకర్షణవిద్యచేత మనసునందు సంక్రమింపఁజేసి, ప్రబోధచంద్రుని బురుషునికి సమర్పించి, నీవు వివేకునితోఁ గూడ నాయొద్దకు రావలసినది" అని విష్ణుభక్తిదేవి యాజ్ఞ యిచ్చినది.

ఉప— దేవి యాదేశించినట్లు చేసెదను. (అని వివేకునితోడ విశ్రమించుచున్నది)

నిది—(పురుషునిలోఁ బ్రవేశించుచున్నది)

పురు— (ధ్యానము నటించుచున్నాఁడు)

(నేపథ్యమునందు) ఆశ్చర్యము! ఆశ్చర్యము!

మ. ఉరుకాంతిచ్ఛటలన్ దిశావళుల విద్యుల్లీల వెల్గింపుచున్,
ఖరదీప్తాస్థివిశాలమౌ మనసువక్షంబుచ్చిపోఁ బుట్టి, త
త్పరివారంబును మోహుని న్మసవి, విద్యాకన్య తోడ్తోనగో
చరయై పోయెఁ; బ్రబోధచంద్రుఁడును దా జన్మించె జీవు న్ననన్.

[అప్పుడు ప్రబోధచంద్రుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

ప్రబో—

ఉ. న్స్యాతమొ, వ్యాప్తమో, మఱియుపోహితమో, యుపసారితంబో, సం
భూతవిలాపితంబొ, వ్యాృతమో, యనుతర్కములేక, యేని సం
జాతముచేఁ బ్రపంచము వెసం జెడునో సహజప్రకాశలీ
నాతతరూపమై యలమహాత్ముఁడ నేను బ్రబోధచంద్రుఁడన్.

(ముందుకు నడిచి) ఇతఁడె పురుషుఁడు. ఈతనిదాపునకుఁబోయెదను. (సమీపించి) దేవా! ప్రబోధచంద్రుఁడను నేనునమస్కారము చేయుచున్నాను.

పురు—(ఆహ్లాదముతో) వత్సా! రమ్ము. నన్ను గాఁగిలించుకొమ్ము.

ప్రబో—(ఆలింగనము చేయుచున్నాఁడు)

పురు—(ఆనందముతో) ఓహో! ఇప్పుడు విధూతతిమిరజాతము ప్రభాతము సంజాతమ్మయినది!

చ. ఒకటఁ ప్రబోధచంద్రమహితోదయ మాటను జేసి యిట్టేడన్
ప్రకటవికల్పనిగ్రహము ప్రస్ఫుటమోహతమంబుఁ బాయఁగాఁ,
జకచక నేన శ్రద్ధ మతి శాంతి వివేక శమంబుఁ లాదిగా
సకలజగన్మయుండయి యెసంగెడువిష్ణువుగా స్ఫురించెదన్.

సర్వవిధములచేతను నేను విష్ణుభక్తి దేవి ప్రసాదమువలనఁ గృతి కృత్యుఁడ నయినాఁడను. అట్టి నేనిప్పుడు—

చ. విడిచి సమస్తసంగములు, వేఁడక విశ్వము గోని దేదియున్;
గడలనో మూలలందో ఫల కాంతయొనర్పక సంచరించుచున్,
నుడివడుకోపమున్ భయము శోకము మోహము నుజ్జగించి, యి
ప్పుడె మునినైతి శాంతి భృంశముంగని, రాత్రియెనిల్పు తావుగన్

[అంతట విష్ణుభక్తి దేవి ప్రవేశించుచున్నది]

విష్ణు—(హర్షముతో సమీపించి) శమితారాతివైయున్న నిన్నిప్పుడు చూచుచున్నానుగాన. చిరకాలమునకుఁగదా నామనోరథము లన్నియు సంపూర్ణములయినవి.

పురు—దేవిగారిప్రసాదమున్నప్పుడు దుష్కర మేదియుండును!

(అని పాదములమీఁదఁ బడుచున్నాఁడు)

విష్ణు—(పురుషుని లేవనెత్తుచు) వత్సా! లెమ్ము. ఇంకను నేను నీ కేమి ప్రియము చేయుదును!

పురు—ఇంతకంటె నాకుఁ బ్రియ మేమున్నది!

క. కృతకృత్యుఁ డయ్యెను దా
హతవిమతస్తోముఁ డగుచు నల్లవివేకుం;
డతిదళితరజస్కుఁడ నై
యతులసదానందపదమునందితి నేనున్.

[illegible]దా నీభరతవాక్యము సిద్ధించునుగాక!

చ. ఇలపయి నిష్టవృష్టిఁ గురియించుచునావృత మేఘుఁ డెంతయున్!
గలుముల రాజు లేలుదురుగాక మహి న్నిరుపద్రవంబుగన్!
వెలితెలివిం దమంబడఁచి, భీమ మతా విషయోగ్రపంక మై
కలఁచుభవాబ్ధి దాఁటుదురుగాక మహాత్ములు నీదుసత్కృపన్!

స ం పూ ర్ణ ము.

వాణీ ప్రెస్, రాజమహేంద్రవరం—1950.

వినీసు వర్తక చరిత్రము.

గ్రంథకర్త:

కందుకూరి వీరేశలింగము పంతులు

ఐదవ కూర్పు

ప్రకాశకులు:

హితకారిణీసమాజము

రాజమహేంద్రవరము

1950

రాజమహేంద్రవరమున
బాక్సు ముద్రాక్షరశాలయందు
ముద్రింపఁబడియె.

వినీసువర్తకచరిత్రము.

ప్రథమాంకము

౧. రంగము.—వినీసుపురములో నొకవీధి.

[అంటోనియో, శాలారినో, సోలానియో, ప్రవేశించుచున్నారు.]

అంటో—ఏనేల నిజముగా నిటువ్యసనంబు
గా నున్నవాఁడనో కానియెఱుంగ;
ఏమియుఁ దోఁచదు నామదికిపుడు
నీమది యదిచూచి నగులొందెననెదు;
మదిచింతకుఁ గతంబు మఱియేదిగలదొ
యదివచ్చి నన్నెల యాశ్రయించినదొ,
చింత యనఁగ నేమొ, చింత యెద్దాన
నింతగఁబుట్టెనో, యెఱుఁగంగవలయు.
నను నేనెఱుంగుట కనువుగానంత
చెనఁటివానిని జేసెఁ జింత నన్నిపుడు.

శాల—నీచిత్తమంతయు నీరధిమీఁది
కే చని చాంచల్య మొనసెడుఁ జూడ
అచ్చట నీయోడ లతిశయం బగుచు
ముచ్చట యాచాప మొత్తంబుతోడఁ
బ్రభురత్నము లలిమేలివణిజులఁ బో
(ప్రభగల జలధిదేవతలను బోలి),
తమతమ తెరచాపగములను దాల్చి

యమితనమ్రత దోఁప నాత్రోవఁబట్టి
చిన్నయోడలచాలు చేరువనుండి
క్రన్ననఁ జనునెడఁ గాంచి యువ్వాని
గారవించుచు క్షేమకరయాత్ర చేయు
వారిధిలో నెల్లవానిని మించి.

శోలా——విలువవస్తువు లట్టివింతవి నావి
జలనిధిమీఁద దవ్వుల నుండెనేని,
మనసెల్ల వానిమీఁదనె యుండు నాకు
ఘనతర ప్రేమంబుకతమున నెపుడు;
గాలి యేవంకకుఁ గదలునో చూడ
గాలిలోఁ బట్టుదు గడ్డిపోఁ చెవుదు;
దేశపటంబులఁ దెరువులు రేవు
లాశమై వంతెన లరయుచు నుందు;
చొరవచేఁ బంపిన సరకులకింత
దురదృష్టకర మని తోఁచెడునట్టి
ప్రతినిమిత్తముఁజూచి వ్యసనాతిశయత
మతిచెడి యుండుదు మఱి తప్పకుండ.

సాలా——వాడుకగాఁ గాఁచు పలచని పులుసు
వేఁడి చల్లారంగ విసరెదు నపుడు,
అతిమాత్ర మగుగాలి యంబుధిమీఁద
మితిలేనికష్టంబు జతగూర్పఁ దగుట
తలపునఁ దోఁచుచుఁ గలుగును నాకు
చలిజ్వర మొదవిన చాడ్పునఁ గుదుపు
ఇమలి బలగడియార ఢీకొంచువస్తు

ఇసుకతిన్నెలు మిట్ట లెదకుఁ గాన్పించును;
దానఁ 'నాండ్రూ' యనఁ దనరు నాయోడ
జానగు వెలహెచ్చు సరకులతోడ
మిట్టఁ బట్టుచు నేల మీఁదికి నొఱగి
మొట్టలో యద్దాని యెత్తయిన శిరసు
పుడమిని ముద్దాడువడువున నోడ
కడుపునకన్నను గడుక్రింద వ్రాలి
పసచెడి యిసుకలోఁ బాఁతుకొన్నట్లు
పొసఁగ నామదికిని బొడకట్టు సుమ్ము;
దేవాలయముఁ జేరి దివ్యమండపము
పావనతరశిలాభాగంబుఁ గన్న,
స్మరణకు భీకరాచలములు వచ్చి
గిరి తాఁకి నాయోడ సరగునఁ బగిలి
దానిలోఁగల సుగంధద్రవ్యసమితి
యానీరనిధినిండ నలమినయట్లు,
వాసికెక్కిన పట్టువస్త్రముల్ జలధిఁ
గైసేసి నట్టుమ గాన్పించు మదికి
వేయేల! పోరాదె వెలగట్ట రాని
యాయోడ క్షణములో వ్యర్థంబుగాను!
ఇట్టితలంపులు హృదయంబునందుఁ
బుట్టకుండునె నాకు! పుట్టినయపుడు
తలఁపునఁ జాఱదె దైవవంచనము
కలిగినతఱిఁ జింత గదురు నటంచు!
'ఆంటోనియో' యొక్క వ్యసనకారణము

కంటిని జెప్పనక్కఱలేదు నాకు—
అతనికి వాణిజ్యమందున మిగుల
మతిపోయి చింతచే మఱుఁగుచున్నాఁడు.

ఆంటో—కాదు కారణ మది గట్టిగా నమ్ము;
నాదువ్యాపారంబు నమ్మియంతయును
నొక్కయోడనకాని యొకచోనకాని
చిక్కుపడంగ నుంచినవాఁడఁగాను.
నాభాగ్యమును నెల్ల నమ్మి యీయేటి
లాభంబుమీఁదనె లలి నుంచలేదు.
కావున వాణిజ్యకర్మంబుఁబట్టి
నే విచారం పడ నావంత యైన.

కాలా—అటులైన నీవు కామాగ్నిచేనొక్క
కుటిల కుంతలికయి కుందు చున్నావు.

ఆంటో—నే నేమియు నెఱుంగ; నిందగట్టకుము.

కాలా—మానినిమీఁదిప్రేమయు లేదెనీకు!
అటు లయ్యేనేని మేమనవచ్చు నిన్నుఁ
దటుకున మోదంబు తగ్గినందునను
వ్యసనంబు పడుచున్న వాఁడవంచి వుడు;
వసుధ నవ్వుచుఁ ద్రుళ్ళి వ్యసనంబులేమి
నానంద మొందితి వనికూడ సులభ
మైనట్టిహేతు వీ వమరింప వచ్చు.
ఇలమీఁద సృజియించె నిపుడుదైవంబు,
చెలఁగి రెండుతలల జీవను తోడు,
చాలవింతల్గొ గొల్పు జనశిఖామణులఁ

గాలమాహాత్మ్యంబు కారణముగను,
కలరు కొందఱు విప్పకను లర మోడ్చి,
చిలుకలవలె నెప్డు తెలివేమి లేక,
తిత్తియూఁదెడువానిఁ దిలకించి కూడ
నొత్తి బిగ్గర నవ్వుచుండెడివారు;
కుంభినిపై మఱి కొందఱు గలరు
గాంభీర్య శాలి యన్ గణన గన్నట్టి
యల నెస్టరంతటి యనఘుఁడు వచ్చి,
పలుకఁబడిన హాస్యవచనంబునకును
దగును నవ్వఁగ నని తా నొప్పుకొన్నఁ,
దెగువమైఁ బెదవులు తెరచి యొకింత
నవ్వక, వికృతంపునటనల మోము,
క్రొవ్వెసంగ, ముడుచుకొని యుండువారు.

[బస్సానియో, లోరెంజో, గ్రేషియానో, ప్రవేశించుచున్నారు.]

సోలా——వచ్చుచున్నాఁడు నీబంధువౌ ఘనుఁడు
మెచ్చి 'బస్సానియో' మిత్రులైనట్టి
'గ్రేషియానో'ను, 'లోరెంజో'ను గలిసి
భాషింప వరసఖుల్ వచ్చిరి కాన,
సెలవు గైనిమెద మేలమి మేమిపుడు.

సాలా——విలువ హెచ్చుగఁ గల చెలులురాకున్న,
నీకు సంతోషంబు నెలకొన్నదాఁక
నీకడనే నిల్చి నే నుందు సుమ్ము.

ఆంటో——చెలికాఁడ! మఱి నీదువిలువయుఁగూడ

వేతేదియో నీకు వెళ్ళనుండంగఁ
దీఱనిపని యుండి, దీనిని సందు
కావించుకొని యేగఁ గాంక్షింతు వనుచు,
భావించెదను నేను వాస్తవంబుగను.

శాలా——అరుగ, నో ప్రభులార ! ఆజ్ఞ యిచ్చెదరె ?

బస్సా——మరల నేకంబుగా మనమెల్ల నెపుడు
కూడి, చెప్పుదు మీరు, కూరిమి మీఱ
వేడుకతోఁ బ్రొద్దు వెళ్ళింపఁ గలము.
ఇట్లు మీరంతంత కెరవగు చుంటి,
రట్లాట న్యాయమే యరయంగ మీకు?

శాలా——చిత్తము. తీఱిక చేసికొంచొకట
వత్తుము మిముఁగూడి పలుకు లాడంగ.

[శాలారినో, సోలానియో, వెళ్ళుచున్నారు.]

లోరెం——'అంటోనియో' తోడ నమరంగ నిన్ను
జంటగఁ గూర్చుట సముకూఁడె గాన,
'బస్సానియో' ప్రభూ ! వదలి నన్నిచట
తెన్న మే మొందేని లీలఁ బోయెదము.
కాని, భోజనవేళఁ గలయంగవలయు
స్థానంబు, దయచేసి తలఁపున నిలుపు.

బస్సా——కలిసికొందును మిమ్ముఁగని తప్పకుండ.

గ్రేషి——కలదె, 'యాంటోనియో !' కారణ మొకటి !
కనఁబడెదవు, నీవు కళదప్పినట్టు.
వినుము నీ వీ లోకవిషయంబులందు
[illegible]

మఱి యెప్పుడుఁ బ్రపంచరతు లగునట్టి
వారు సుఖంబును బడయంగ లేరు.
నీరూప మదియేమొ నిజముగా మాఱె.

ఆంటో——ఎట్లు చూడఁ దగునో యీప్రపంచంబు
నట్లె చూచుచునుందు ననయంబు నేను.
సమబుద్ధిఁ జూడ నీభూమండలంబు
రమణీయనాటకరంగంబు సుమ్ము;
ఎల్లవారును దమ కేర్పడ్డకథను
జెల్లును వినిపింపఁ జెడని వేషమున;
కలయ దుఃఖకరంపుఁగథ వినిపింప
వలయువంతిప్పుడు పడియె నాపాల.

గ్రేషి——పరిహాసకుని వేషభావము నేను
ధరియించి యానందభరితుండ నగుచు
ముదిమి వచ్చెడుదాఁకఁ బుత్తుఁగాలంబు
మదిచింత మాఱ్చుచు మఱుఁగుటకంటె
హాయిగాఁ దినితాగి యలరుచునుందు.
కాయమునను శక్తి గలయట్టినరుఁడు,
ఱాతిపై మలఁచినతాతను బోలి,
నోఁత పుట్టఁగను గూర్చుండంగ నేల?
ఏల నిద్దురముబ్బు మేలుకొన్నపుడు?
మాలిమిఁ బనిలేక మటమట మనుచుఁ
గామలరోగంబు గాంచంగ నేల?
నీమీఁద నాకెంతొ ప్రేమంబు గలదు;
ఆ। ప్రేమయే నన్ను వదవఁ। బేరేఁచె

నీప్రకారము నీకు హితమును జెప్ప
తెలియఁజెప్పెద, నీవు తిన్నఁగావినుము ;
నిలుకడగా నీరు నిలుచుటఁజేసి
పాకుదుపట్టు తటాకంబుఁ బోలి,
పైకి ముఖంబున వైవర్ణ్య మడరఁ,
బుడమి లోకులు తమ్ము బుద్ధిమంతులఁగఁ
గడు వివేకంబును గలవారిఁ గాఁగ
గాంభీర్యశాలులఁ గాఁ జెప్పుకొనఁగ,
దంభవుమౌనంబుఁ దమయంతఁ దాల్చి
'నావాక్యమే యెందు దేవవాక్యంబు
గావున, నామాట కేవారు నెదురు
చెప్పఁగూడ దనెడి చిఱువాక్యమువనె
యెప్పుడు గౌరవ మిలఁ బొందవలయు
తరగతిలోఁ జేరు నరులును గలరు.
నిరతము మౌనంబు ధరియించినట్టి
హేతువుచేతనే యిట ధీరు లనుచు
ఖ్యాతిఁ జెందుచునున్నఘనుల నెందఱినొ
యెఱుఁగుదు నేనును; మఱి యట్టివారు
వెలువక తమనోరు తెఱచి మాటాడ
నెన్నఁడేనిఁ దెగింప నించుకలోన;
మున్ను త మ్మింతయు మన్ననఁ జూచు
పటుమతు లగుమిత్రవరులవీనులకె
కటువులుగా నుండి కలిగింప వ్యథను,
విడివారని వారు పిలువకపోరు.

వచ్చి యింకొకసారి యిచ్చట నీకు
నీవిషయమె చాలనతిఁగింతు నేను.
నీవిటు చింతనా నెగడు గాలమున
బడు లిచ్ఛఖ్యాతి యన్ చెడుచేఁపకొఱకు
నెడఁదయఁగాఁ గొలఁకును గడుఁ గలంపకుము—
రారమ్ము పోదము, లోరెంజా; మనము—
కోరెద సెలవిమ్ము కొంచెము నీవు;
నడిచి యిప్పుడె భోజనము చేసివచ్చి
కడముట్ట హితబోధ కావింపఁ గలను.

లోరెం—చనెదము భోజనసమయంబుదాఁక
నినునిప్పు డిచట మీ నెలవున విడిచి
'గ్రేషియానో' యెందుఁ గించిత్తు నన్ను
భాషింప నీయఁడు, పదిగ నల్లాట
సతఁడిడ్డ వర్ణించినట్టియామూగ
మతిమంతులం దొక్కమాన్యుండ నాదు.

గ్రేషి—సహవాస మొక రెండు సంవత్సరములు
మహిమీఁదఁ జేయుము మఱియు నాతోడ,
నీవు వినక యుందు నీనోటిమాటె.

ఆంటో—నేవక్త నయ్యెద నీనిమిత్తంబు;
మంచిది యిప్పుడు మఱిపోయిరండి.

గ్రేషి—మంచిమాటంటివి, కాంచు వందనము
మానంబు తగు, నోరులేని పశులకుఁ
బైనింక నాథుఁ డబ్బనికన్యలకు నె.

[గ్రేషియానో. లోరెంజో వెళ్ళుచున్నారు.]

ఆంటో——ఇత్తనిమాటల యుక్తియేమైనఁ గలదె !

బస్సా——ఇతఁడు 'వినీసు'లో నెల్లరకంటె
నధికంబుగ నిరర్థకాలాపములను
వృథవచింపుచునుండు ; వివరించిచూడ
గంపెడుపొల్లులోఁ గలసి లోపలను
నింపుగా వరిగింజ లెండేని రెండు
గలమాడ్కి నితని వాక్యంబులలోనఁ
గలుగును యుక్తియుక్తములైనవియును
గనుఁగొన వానిని దినమెల్ల బట్టు;
కనుగల్గి శోధించి కనుఁగొంటిమేని,
పడినశ్రమమునకుఁ బ్రతిఫల మింత
వడయుంగఁ జాలము వాస్తవముగను.

ఆంటో——ఏసతిగృహమున కిఁకరహస్యముగ
నాసమై యాత్రచేయంగను నీవు
మొక్కికొనితివో యాముద్దియపేరు
నిక్కంబుగాఁ జెప్పు ; నీవీదినంబు
తప్పక చెప్ప వాగ్దానంబు నాకు
నప్పుడె చేసి యున్నాఁడవు కాదె!

బస్సా——ఆయుంబు గనిపెట్టి యర్హామా వ్యయము
చేయుటకునుమాఱు, చేతికొలంది
ధనమువెచ్చించుచు డంభము పూని
ఘనుఁడని జనులచే ననిపించుకొనఁగ
స్థిరమైన యట్టినాస్థితిని నేనెట్లు
[illegible]

సకలంబు తెలిసినసంగతి గాదె!
వికలత్వ మొందదు వినుము నామనను,
మునుపటివలె వ్యయ మొనరింప నిపుడు
పనికిరానియవస్థ ప్రాప్తమాటకును,
ఇప్పుడు నాకున్న యెడచింతయెల్ల
నప్పు డతివ్యయ మరయక చేసి
తెలివిలేమిని బైకిఁ దెచ్చుకొన్నట్టి
పలుఋణములనుండి బయలఁ బడంగఁ
న్యాయమార్గముచేత నాకెట్టు లౌదవు
నోయని కాని, వేఱొక్కటి కాదు.
ధనముచేతఁ బ్రేమచేతను మున్న నీకు
ఋణపడియున్నాఁడ నెంతయు నేను
నామీఁద నీకున్న ప్రేమను బట్టి
యేమాడ్కి నాయప్పు లెల్లను దీర్పఁ
దలఁచినాఁడనో నేను; దానికి నాకుఁ
గలయూహ లాధారములుఁ బూర్తిగాను
మదివిప్పి నీతోడ మఱిచెప్పి నాదు
హృదయంబుబరువెల్ల నే దించుకొందు.

ఆంటో—చెలికాఁడ! సర్వంబుఁ దెలుపుమి నాకు
చెలఁగి నీవెప్పుఁడు జేసెడుకరణి
నది గౌరవావహమైన దే యైన,
ముదమున నాయర్థమును శరీరంబు
తక్కిన సర్వసాధనములు నావి
[illegible] అయిన నీకు ననుకూలపడఁగ

నీయధీనంబులు నేఁ జేయువాఁడ;
వేయేల! నాయెడ విశ్వాస ముంచు

బస్సా—బాలుఁడ నయి పాఠశాలనుజదువు
కాలంబునను నేను గడు వేడ్క మీఱ
విలువిద్య గఱచుచు విడిచినబాణ
మిలఁబడి కనబడ కెందేని నడఁగ,
మఱియొక బాణంబు గుఱివెట్టి తొంటి
తెఱఁగున నాదిక్కె తిన్నఁగా వదలి
శరపాత మగుచోటు శ్రద్ధతోఁ జూడ,
దొరకును దఱుచుగాఁ దూపులు రెండు
చిన్నప్పటి దగునాచేష్టను బోలి
నిన్ను వేఁడఁగఁ బోవుచున్న సాయమును
దుష్టంబు కానిదై తోఁచును గాన
దృష్టాంతముగ దానిఁ దెచ్చుచున్నాఁడ
కడు నీకు నే ఋణపడి యున్నవాఁడ
నెడఁద నప్పునుదీర్ప నిచ్ఛించు పేద
బాలునిగతి సంభవం బయి యిపుడు
పోలఁగా నష్టమైపోయె నాయప్పు
సదయుత నింకొక్కసారి యొకమ్ము
మొదల వేసినయట్ల వదలెదవేని,
ఘనతరజాగ్రత్తఁ గనిపెట్టియుండి
కొనితెత్తు రెంటిని గూడ నే వెదకి;
ఒకవేళఁ దేలేక యుండితి నేని

కడదాని నర్పించి, కడమదానికయి
యెడఁ గృతజ్ఞుఁడ నయి ఋణపడియుందు.

ఆంటో—నను జక్కఁగా నెఱింగినవాఁడ వయ్యు
బనికిమాలిన దీర్ఘవర్ణనలంటు
దిగి కాలమును వ్యర్థముగను బుచ్చెదవు.
తనమిత్రుని వాంఛితము దీర్చుకొఱకు
నిర్విచారముగ నేనిత్తునో లేదో
సర్వస్వమునునంచు సందేహపడుచు,
నాసొత్తునెల్ల దుర్ణయమునఁ బాడు
చేసినంతటికంటెఁ జింతాతిశయముఁ
గలిగించుచున్నావు కరమును నాకు
చెలికారమును నెంచి చెప్పరఁ జెప్పు
నాచేత నగునని నమ్మకముగను
నీచిత్తమందును నీవెంచినట్టి
పని దేని నైనను బరుగునఁ జేయఁ
గనిపెట్టి సిద్ధముగా నున్నవాఁడ.

బస్సా—కలదు 'బెల్మొంట'ను గ్రామంబునందు
జలజాక్షియొక్కతె సౌందర్యరాశి,
'సౌందర్య' మనుమాట చాల దాయింతి
యందమ్ముఁ దెలుపంగ నావంత యేని;
ధనవంతురా లామె గుణవంతురాలు
మును గొన్నివేళల ముదమొప్పఁ దనదు
కనుదామరలనుండి కరుణమై నాకుఁ
బనిచెను దెలిలేని వర మానసముల.

ఆమె నామము 'పోర్షియ' అరసిచూడంగ
నేమిటఁ గొఱవడ దించుకయేని,
కోటోకుఁ గూతుఁరై మేటి యైనట్టి
'బ్రూటసు' భార్యయా 'పోర్షియ' యన్ సతికి
మృగనేత్రమహిమంబు మితిలేనయట్టి
జగమెఱుంగనిది లేశంబును గాదు;
ఆమెను జేపట్ట నాత్మలఁ గోరి
కాముకజనులు నల్గడలయందుండి
బలుసుప్రసిద్ధులుఁ వచ్చుచు నుంద్రు
తళతళలాడెడి తరుణిముంగురులు
కనక కేశంబుల కాంతిని బూని
కణతలపై వ్రాలి, ఘనతఁదా నున్న
'బెల్మంటు' గ్రామంబుఁ బెను 'కాల్చిసు' నుగ
మేల్మిఁ జెందింపంగ, మెచ్చికరంబు
చేరుదు రచ్చోటు 'జేసను' వంటి
వార లనేకులు వామాక్షి కొఱకు
ఉరవుగా వారిలో నొకరితో నైన
సరి దూఁగఁ జాలెదుసాధన మున్నఁ
గాంతను దప్పక కైకొనఁ గల్గు
నంత మహాదృష్టవంతుఁడ నౌదు
నని నిశ్చయంబుగ ననఘుఁడ! యిపుడు
ఘనమైన నమ్మిక కలదు నామదిని.

ఆంటో—ఈయెడ నాధనమెల్లను జలధి
నే యున్నదని నీవెఱుఁగుదు గాదె!

రొక్కమొండెను, నట్టిరొక్కంబుఁ గూర్ప
నిక్కడ సరకొండె నిప్పుడు లేము;
కావునఁ, బురిలోనఁ గలయుంగఁ దిరిగి
యీవు విచారింపు మెంత ఋణంబు
పుట్టఁగలదో నన్నుఁబట్టి యీఋణము;
గట్టిగా నానమ్మకంబెల్ల నిందు
వినియోగ పఱిచెద, 'బెల్మంటు' నకును
జని నీవు ఘనతతో సాధ్వి వరింపఁ
దగి యుంటకయి పట్టు ధనము నిప్పింప
తగుధన మెవ్వరిదగ్గఱఁ గలదో
నరగునఁ గనుఁగొని చనుదెంచి చెప్పు;
అరిగెద నిపుడేను నాపనికొఱకె
నా పేరటను గాని నాకున్నయట్టి
యాపలువస్తుసంహతిమీఁదఁ గాని,
వలసినధనమును బడయుట కేను
గలలోను వెనుదీయఁ గలవాఁడఁగాను.

(అందఱు నిష్క్రమించిరి)

౨. రంగము—బెల్మంటుగ్రామము
పోర్షియగృహమునందలి గది
[పోర్షియ, నెరిస్సా ప్రవేశించుచున్నారు]

పోర్షియ—నాయల్ప దేహంబు, నాతిరో! వినుమి,
నాయాన యిపు డీఘనప్రపంచంబు
తోడను విసు గొంది తొట్రిలఁ జొచ్చె

నెరి—చేడియరో! నిన్నుఁ జేరియున్నట్టి
మితిమీఱుపటుసౌఖ్యవితతులయట్ల
యతికష్టములు వచ్చి యలయించు నేని,
విసుగుపుట్టఁగ వచ్చు విశ్వంబుమీఁద.
వసుమతిపై నొక్కవింతను జూతు
నది యేమొకో కాని యాహారమునకు
మొదలె యేమియు లేక పదిగఁబస్తుండు
కడుపేద లెట్లో యాకై వడిగానె
కడుపెక్కుసంఖుగఁ గుడుచువారలును
బాధితు లగుచుంద్రు వ్యాధులచేత.
ఈధాత్రి నటుగాన నెంతయు సుఖులు
సతతంబు మధ్యమ స్థితి నుండువారె.
అతిధనవంతు లెం దల్పాయువు లయి
తెగు చుందు, రటు గాక దీర్ఘాయువులుగఁ
దగుపాటిస్థితిమంతు లగుదు రెల్లెడల.
పోర్షి—పడఁతుకరో! నీతివాక్యంబు లహహ!
కడు నింపుగాఁ జెప్పఁబడియె నియ్యెడను.
నెరి—ఇంత కంటెను నవి యింపుగానుండుఁ
గాంత! యనుసరింపఁగాఁ బడు నేని
పోర్షి—ఇదిమంచిపనియని యెఱుఁగుట వోలె
నది చేయుటయుఁగూడ నవనిలో నంత
సులభమే యానేని, యిలమీఁదఁ గల్గు
పలుచిన్నగుడులెల్ల బహువిశాలంబు
లగునటి దేవాలయంబులు గాఁగఁ.

గుయి వెట్టుబీదలగుడిసె లన్నియును
స్థిరములౌ రాజమందిరములు గాఁగ,
నరయఁగా నెల్లెడ నయియుండుఁజుమ్మి
తనచేయు నుపదేశమునుబట్టి నడుచు
కొనువాఁడు దేవుఁడేయని చెప్పవచ్చు;
నే నుపదేశించు నీతులఁ గ్రమము
గా నాచరింపంగఁ గలవారిలోన
నొక్క తెనయి యైన నుండుటకంటెఁ
జక్కనిసద్ధర్మసమితిని నేను
గరమును సులభంబుగా నన్యజనుల
కిరువదిమందికి నెఱిఁగింపఁ గలను
ఇద్ధర మనయింద్రియోద్ధతి నణఁప
బుద్ధిచే శాసనములఁ జేయ వచ్చు
కాని, యువ్వాని కాగ్రహగుణమింత
యేనియు లోఁబడ కెగసి లంఘించు
బలహీన మానట్ట్రివలఁ ద్రెంచుకొంచు
వెలి దూఁకు శశకంబువిధమును బూని,
మతిహీనుఁ జడనఁ నువమాణవకుండు
హితబోధన గణింప కెడగాను దాఁటు
కాని, యీవిధవాద మేను జేయంగఁ
బూనుట, నాయంతఁ బురుషుని నేను
వరియింప వలె ననువాంఛతోఁ గాదు
వరియించుటా! యెంత భాగ్యంబెనాకు!
నే నిష్టపడునట్టివాని వరింపఁ

గా నొండె, నిష్టంబు లేనట్టివాని
వరియింప నొక్కట వలదంట కొండె,
నరయ నేను స్వతంత్రురాలను గాను;
మరణమొందినతండ్రి మఱివ్రాసిచనిన
మరణశాసనమున మగిడింపఁబడుదు,
బ్రతికియున్న కొమార్తెపటుమానసంబు
వదలనిపెనుకట్టుబాటున నుండె;
కాంచియొక్కని వరియించుట కొండె
మించి యేరి నిరాకరించుట కొండెఁ
జాలవిదళ నాకు సంభవం బగుట
చాలఁగష్టము గాదె? చానరో! చెవుము.

నెరి—పుడమి నీజనకుండు పుణ్యాత్ముఁ డెంతో;
కడు పుణ్యు లవసాన కాలంబునందు
నలరు చుందురు దేవతావేశనమునను;
కలికిరో! యటు గానఁ, గ్రమముగాఁ బసిఁడి,
వెండిని; సీసంబుఁ బెట్టి చేయించి
యుండినపెట్టెల నొకదానిఁ దనదు
సంకేతమునుబట్టి సరియైనదానిఁ
గొంకు చెందక కోరుకొన్నట్టివాఁడె
యిల నీకు భర్త కాఁగలవాఁ డటంచు
నిలిపిననీప్రియజనకుప్రతిజ్ఞ
కారణంబున మూఁట గ్రమమైన పెట్టెఁ
గోరుకొనెడువాఁడు కూర్మి నీమీఁదఁ
దప్కకలవాఁడు తప్ప వేఱొకఁడు

దెప్పుడుఁగానేరఁ డిది నిశ్చయంబు.
ఐన నిప్పుడు నిన్ను నాశ్రయింపంగఁ
బూని వచ్చినరాజపుత్రు లైనట్టి
కాముకవరులపైఁ గలయట్టి నీదు
ప్రేమ తెలియంగను జేర్వరఁ జెవుదె!

పోర్షి—వారి నామంబులు వరుసతోఁ జెప్పు;
వారివారిగుణానువర్ణనం బేను
జేసెదఁ బేర్మివు చెప్పుచు రాఁగ.
చేసెడువర్ణనవాసిని బట్టి
యెవ్వరెవ్వరిమీఁద నెంతెంతప్రేమ
నివ్వటిలునొ నాకు నీవెఱింగెదవు.

నెరి—వారిలోఁ దొలుదొల్త వచ్చెడువాఁడు
పెరగు 'నేపల్సు' పృథ్వీశసుతుఁడు.

పోర్షి—అతఁడు తలంపఁగ నశ్వలోలుండు
సతతంబు జనవాజిసంగతి తప్ప
మఱి యొకవిషయంబు మాటాడఁ డెవుడు.
తఱుచుగాఁ జెప్పును దనగుఱ్ఱమునకుఁ
దానె లాడము గట్టఁ దగువాఁడనంచుఁ
బూని ప్రతిష్ఠగ బుద్ధిహీనతను
అమ్మాటనుబట్టి యాతనితల్లి
కమ్మరవానికిఁ గనెనేమొ యతని
నమచు సంశయ మయ్యెడును నాకుఁ జాల

నెరి—వెనుకను 'పోలండు' జనపతి గలఁడు

పోర్షి—మొుకము చిట్లించుట యొుకటి తక్కంగ

అకట ! వేరొకరని యతనికి లేదు
'నను గోరవేని, నన్నువిఁ గోరుకొమ్మ'
యని చెప్పునట్లుండు నతనిముఖంబు,
నవ్వు వచ్చెడికథల్ నెవ్వడి వినుచు
నవ్వనపాపంబునను బోవఁ డెపుడు
తనపూర్ణయౌవనదశయందె యిట్లు
పనిలేనిచింతలో మునిఁగి యున్నతఁడు
వయసు మీఱు కొలంది, వ్యసన ప్రధానుఁ
డయిన యాపండితుఁ డగు నేమొ చూడ
ఈయిరువురలోన నెవ్వని నైన
న్యాయంబుగ వివాహమాడుటకంటె,
ఎముక నోరను బూని యొసఁగెడునట్టి
యమునినైనను బెండ్లియాడఁ గాంక్షింతు.
వీర లిద్దఱిచేతఁ జేరక యుండ
వారించుఁగాత నన్వఁడిగ దైవంబు

నెరి—వెలఁది ! యేమనెదవు 'ఫ్రెంచి' రాజైన
యుల 'లిబా' ననియెడు నాతనిఁగూర్చి!

పోర్షి—దేవుఁడు మానవదేహంబు నందఁ
గావించె నాతనిఁ గాఁబట్టి యతని
మనము గణింతము మనుజునిగాన
వినుము నే నెఱుఁగుదు విస్పష్టముగను
బరిహాసించుట గొప్పపాతకమంచు
ఆరయుంగ 'నెపల్సు' నరనాథుకంటె
నితఁడు తురగపుతతులలో [illegible]

నతిఘనుం డననొప్పు; నంతియు కాక,
యనుపమానగుణాఢ్యుఁ డాస్యంబు మూడ్చు
కొనుటలోఁ బోలండు' మనుజేంద్రు కన్న
తఱుచుగా నరులెల్లఁ దాన యోగాని
మఱి నేతె తానొక్క మనుజుండు గాఁడు
ఒకపక్షి పాడిన; నొగి నందుకొంచుఁ
దక తక మని లేచి తాండవ మాడు;
తననీడతోడనే తగ సాము చేయు.
విను మాతనిని భర్తఁ గను జేసికొన్న,
నిరువదిమందికి నిల్లాల నయిన
కరణి యగును జుమ్ము కాంత! నాప్రియుకు.
నను దిరస్కారంబునను గోరఁడేని,
క్షమఁగొని యాతని క్షమియింతు నేను;
విను మంతయే కాని, వెఱ్ఱిమోహమున
నను నాతఁ డత్యంతమును గోరునేని,
బదులు మోహించి యవ్వానివై నేను
సదయుత వహియింపఁ జాల నెన్నటికి.

నెరి—ఏవాక్యమును బల్కు 'దింగ్లాండు' లోని
త్యావరసుతుఁడు 'ఫాల్కన్‌బ్రిడ్జి' గూర్చి!

పోర్షియ—ఈవ యెఱుఁగుదు నే నీతనిగూర్చి
యేవాక్యమును వచియింప లేకుంట
తెలియ డాతఁడు పల్కుపలుకులు నాకుఁ;
తెలియ దాతనికి నాపలుకు లింతైన,
'లాటిను', లేట తెలవ 'ఫ్రెంచి', తగిన

పాటి 'యిటాలియా' భాషలలోన
నెఱుఁగఁ డేదియు నాతఁ డించుక యైన,
మఱియు 'నింగ్లీషు'లో మహి గవ్వయైనఁ
జేయు నే పని నిల్చి స్థిరముగా నీవె
న్యాయసభలఁ బ్రమాణము చేయఁగలవు.
అతఁ డెంతయును సుందరాంగుఁడె కాని,
సతతంబు నెఱమూగసంజ్ఞలతోనె
యెవ్వరు మాటాడ నిల నోపఁ గలరు?
నవ్వులాటగఁ దోఁచు ననుఁ గోరు టతఁడు.
'ఇటలి'లోఁ జొక్కాయి, యట 'ఫ్రాన్సు' నందు
బలువయినయిజారు, పరఁగుకుళ్ళాయి
'జర్మని'లోఁ గొని, సకల దేశములఁ
గూర్మినడత నేర్చుకొనియెఁ గాఁబోలు!

నె—అతనిసమీపస్థుఁడయిన 'స్కాట్లాండు'
పతినిగూరిచి యేమి పలికెదు నీవు?

పోర్షి—పొరుగువాని కితండు పరమోపకారి;
వరియించువిషయమ్ము వాగ్వాదమందు
గట్టిగా నొకలెంపకాయను బొంది.
పట్టుతో 'నింగ్లీషు' వానికి దానిఁ
దనచేత శక్తిగల్గినయప్పు తీర్తు
ననుచుఁ బ్రమాణంబు నొనరించె నితఁడు
అడ్డువచ్చిన 'ఫ్రెంచి' యతఁ డా ఋణంబు
వడ్డితో నిడఁ బూఁటపడెనని యెంతు.

నెరి—పడఁతిరో! 'శాక్సనీ' ప్రభువరు కొమరుఁ

పడుచు 'జర్మను' నెట్లు భావింతు వీవు!

పోర్షియ—తెలివిగలిగియుండు దినపూర్వభాగ
ములనె యాతని నీచముగఁ జూచుచుందు;
స్మరణ తప్పఁగ ద్రాగు మధ్యాహ్న వేళ
గరము నీచతమముగాఁ జూచుచుందు
ఘనవివేకముచాలఁ గలయప్పు డతఁడు
మనుజునికంటెను మఱితక్కువగును;
మిగులంగ నవివేకి యగునప్పు డతఁడు
మృగముకంటె నొకింత మెఱుఁగా నుండు
ప్రాణగండమువచ్చు పట్టుననైనఁ
ద్రాణమై నేదేని తంత్రంబు పన్ని
పతినిగా నీతని వరియింపకుండఁ
గొంతుకక తప్పించుకొనుదాన నేను.

నెరి—వరియింపఁగా బూనివచ్చియీతండు
సరియైనపెట్టెనె సాధించునపుడు,
నీవు వరింపక నెపపెట్టి యితని
బోవబంచితి వేని, పొలతిరో! నీదు
జనకుండు మరణశాసనమందు వ్రాసి
చనిన యాజ్ఞను మీఱి చరియింపవలయు

పోర్షియ—అటువంటి విపరీత మిటఁ బుట్టకుండఁ
దటుకున సారాయి తగినంతయున్న
యట్టి యద్దపుగిన్నియను దెచ్చిక్రపను
బెట్టియుంచుము తప్పు పెట్టెయమీఁద

పైనిట్టిమచ్చను బచరింతు వేని,
చేరి యాపెట్టెను చెచ్చెర నితఁడు
కోడునం చెఱుఁగుడుఁ గుతుకంబుతోడ.
విను మిట్టి పావనమూర్తిని జేసికొనక
మునువు నేనేమి చేసినఁ జేయుదాన.

నెరి—ఈవు భయంపడ కీపరిభువులందు
నేవాఁడుగాని నీ కేలిక గాఁడు;
నోర్తి వారిమనోనిశ్చయముల
వారెఱింగించిరి వరుసగా నాకు;
పెట్టెలఁబట్టియే పితృనియోగమున
గట్టిగా వరియింతుఁ గాంతునినంట
మాని వేఱొకమంచిమార్గంబు నీవు
పూనిచూపినఁ దక్కఁ, బోదురు వారు
తమతమఃగృహముల దారిని బట్టి
కరిమ పెట్ట కిఁక దర్శనములతో నిన్ను
వరియించు తలఁపులు వడిఁగట్టిపెట్టి.

పోర్ష్య—విను 'సిబిల్లా' యంత వృద్ధకామినిగ
మనుదు నేని, 'డియాన' మాడ్కిని నేను
బరిశుద్ధకన్యకాత్వమునందె యుండి
మరణంబు నొందుదు; మఱి యంతెకాని
ఘననియోగము మీఱఁ గలదానఁగాను
ఈకాముకులమంద యిటు వివేకంబు
[illegible]

అందఱు వీరిలో, నరిగినందునను
డెందంబులో మోద మొందంగవలయు
వారె కాని, యొకండు వీరిలో వలను
వేఱుచందము వాఁడు వెదకిన లేఁడు ;
కావున క్షేమంబుతో వార లెల్లఁ
బోవఁగ నిండ్లకు దైవంబుఁ గొలుతు.

నెరి—వెనుక నీతండ్రి జీవించియున్నపుడు
ఘనపండితుఁడు శూరజనమండనుండు
వచ్చె నొక 'వినీసు' పట్టణవాసి
యిచ్చటి కొకసారి, యింపు దీపింప
నా 'మాంటుఫెర్రాటు' భూమీశుతోడ,
ఏమైన జ్ఞప్తి నీ కింతయు లేదె?

పోర్షియ—ఔనౌను. మఱవ 'బస్సానియో' యతఁడు
నేనెంతు నదె యాతనిసమాఖ్య యంచు.

నెరి—ఔను. సత్యముసుమ్మి; యోనాతిమిన్న !
నేనుజూచిన యెల్లమానవులందు
నతఁ డొక్కఁడే కడు నర్హతముండు
సతిపాత్రయౌ మేలిసతిని వరింప.

పోర్షియ—జ్ఞప్తిలోనున్నాఁడు చక్కఁగా నతఁడు;
జ్ఞప్తిఁ బట్టి, తలంప నరిగనాతండు
కరము నర్హుఁడు నీవు కామించుస్తుతికి.
[సేవకుఁడు ప్రవేశించు చున్నాఁడు.]
నరిగఁ జెప్పుము సమాచారము లేమి ?

సేవ—నలుగురుఁ గొత్తవా రెలమి నీకొఱక

సెలవుఁ గైకొనియేగఁ దలఁచియున్నారు;
ఏనవవాఁడయి యెసఁగు మొరాకో,
భూనాథుకడనుండి ముందుగా దూత
వచ్చి, యిటకుఁ దనప్రభువె యీరాత్రి
వచ్చునంచును దెచ్చె వర్తమానంబు

పోర్షియ—తక్కినవారిని దయచేసిపంపఁ
జక్కఁగా మన్నించుచందంబుగానె,
యైదవవానిని నంత నెమ్మదినె
యాదరింప వలంతి నయ్యెద నేని,
ఆనంద మొందుదు నతనరాకకును
మానినిరో! 'మొరాకో' మనుజేశ్వరుండు
కడు సాధుహృదయంబు గలుగు వాఁ డయ్యు
వెడఁగురక్కసిఁబోలు నొడలి వాఁడైన,
వినుమాతనిని గౌరవింతును గాని
మనసార నొడఁబడ మఱి పెండ్లియాడ
పొలఁతుకరో! రమ్ము పోదము మనము.

(సేవకునితో)

నిలువక యోరోరి! నీవుపొమ్మువుల;
వెలికొక్క కాముకు వెడలంగఁ బంచి
తలుపువేసికొనుచొ తడవుగానుండు;
క్రిమ్మఱ నింతలోఁ గాముకుం డొకడు
గుమ్మముకడఁజేరి గుద్దును దలుపు

3. రంగము—వినీసు నగరములో నొకబహిరంగస్థలము

[బస్సానియో, షైలాకు ప్రవేశించుచున్నారు]

షైలా—మాడలు మూడు వేలు—మంచిది; యింక!
బస్సా—మాడ లన్నియె; మితి మూడుమాసములు.
షైలా—మాసములును మూడు—మంచిది, యింక!
బస్సా—ఆసొమ్మునకు నెల్ల 'నాంటోనియో' యె,
చిత్తగింపుము నేను జెప్పినయట్లు,
యుత్తరవాదిగా నుండును జుమ్ము.
షైలా—'ఆంటోనియో, బద్ధుఁ డగు—మంచిదయ్య.
బస్సా—వెంటనే కోరినవిత్తంబునిచ్చి
డెందంబు నానంద మొందింపఁగలవె!
ఇందున కుత్తర మేమి యిచ్చెదవు!
షైలా—మాడలు మూడు వేల్—మఱి వాని గడువు
మూడు మాసంబులు—మొత్తముదీర్ప
నొడఁబడి యాంటోనియో, బద్ధుడగును.
బస్సా—అడిగినదానికి నిదియుత్తరంబు.
షైలా—'ఆంటోనియో' మంచి యతఁడగు నయ్య.
బస్సా—వింటివె యెందైన వేఱుగా నీవు!
షైలా—లేదు లేదింతయు లేదు లేదయ్య;
ఆదట నే మంచియతఁ డంచు నతనిఁ
బలుకుట కుత్తరవాదిగా నుండ
వలఁతి యంచు నదభిప్రాయంబు సుమ్ము

భయదచంచలదశఁ బడసియుండెడిని
ఆయన కున్నట్టియోడలందుఁ
బోవెఁ దానొకటి 'ట్రిపోలి'కి, మఱియు
'హిందు' దేశంబున కేగె నొండొకటి;
విందు నంతియ కాక విపణి కే నేగి,
యొకయోడ 'మెక్సికో' కొండొకయోడ
యొకట 'యింగ్లాండు'న కరిగెనటంచు;
ఇది గాక తకిచనఘల్లయోడలును
చెదరి యున్నవి పెక్కుసీమలయందు.
బల్ల చెక్కలె యోడ, లల్లనావికులు
నెల్లరు మర్త్యులే; యింతయు కాక
స్థలమూషకంబులు జలమూషికములు
పలునీటిదొంగలు స్థలతస్కరులును—
కా దోడదొంగలు—కరమునుగలరు!
మేదినీధరములు, మితిమీఱుగాలి,
ప్రవహించుపెనువీరు బహు హానిఁజేయు
అవి యెల్ల నెట్లున్న, నాతండు కరము
చాలి యుండినవాఁడె—చక్కనిమూఁడు
వేల మాడలు—నేను విశ్వాసము నుంచి
యీయెడఁ బత్రంబు వ్రాయించుకొనుచు
నీయ వచ్చునని యెంతు నాతనికి.

బస్సా—నిస్సంశయంబుగ నీ వీయవచ్చు

షైలా—నిస్సంశయంబుగ నే నీయవచ్చు
ఘుంచి దాలోచింతు, మన్ననో రూఢి

యించుక కుదురంగ, నీవిషయంబె
నేను నెమ్మదిగ 'నాంటోనియో' తోడఁ
బూనిమాటాడంగఁ బొసఁగునే నేఁడు ?

బస్సా—మాతోడభుజియింపనే తెంతు నేని,
యాతనితోడ మాటాడంగ వచ్చు.

షైలా—వాసన గననేమొ పందిమాంసంబు
మీనజరంబుగ మున్ను మీమతకర్త
పెనుదయ్యమును లోనఁ బెట్టిన పంది
ఘనశరీరంబును దినుటకై యేమొ.
కలియుదు మీతోడఁ గ్రమవిక్రయములఁ,
బలుకు లాడంగను, బయనంబు సేయ,
నీరీతిపనుల మఱెన్నిట నైన;
ఆరయ మీతోడ నంతియ కాని,
నేను భుజింపను, బానంబు సేయ,
ధ్యానంబు కలిసి చేయను భగవంతు—(సేవకునితో)
విపణిలో నేమైన వింతలు గలవె?
ఇపు డిందు వచ్చెద రెవ్వరు వారు?

[అంటోనియో ప్రవేశించు చున్నాఁడు.]

బస్సా—'అంటోనియో' సుమీ యావచ్చు వాఁడు.

షైలా—(తనలో) కంటకు నితఁ డిచ్చకంబులు పలుకు
సుంకరిగతి నెట్లు చూడ నయ్యెడునో!
ఇంక ద్వేషించెద నీతని నొక్క-
క్రైస్తవుఁ డనునట్టి కారణమున నె;

పరులకు నప్పిచ్చి, వడ్డిక్రమంబు
నరయక చెడఁగొట్టి యవివేకిరీతి
మఱియీ 'వెనీసు'లో మాకొంట్ల కెల్లఁ
దఱుగని నష్టంబు తగిలించుఁ గాన
రోఁత పుట్టు మఱింత యీతనిమీఁద.
ఈతనిజుట్టొక్కయింత నాచేత
దొరకినఁ జాలును, దొంటివైరంబు
కరమర్థి సాధింపఁ గలవాఁడ నేను.
మహనీయు లయినట్టిమాజాతివారి
బహుతరద్వేషభావంబునఁ జూచు;
వణిజు లందఱుఁ గూడుపట్టునఁగూడ
గణన సేయక నన్నుఁ, గడు నేనొనర్చు
బేరంబును, నధర్మవృద్ధియుం చొక్క
పేరిడి వ్యవహారవిధమున వచ్చు
న్యాయార్జితంబైననాదులాభమును,
దోయమువారిలో దూషించు చుండు.
చేతిలోపల వచ్చి చిక్కినయపుడె
యీతనిఁ గరుణించి యే సైఁతు నేని
మాకులంబున కవమానకరంపు
వ్యాకులతను గూర్చువాఁడ నేనాదు.
బస్సా—వినుచున్నావె నేనను చున్నదాని ?
షైలా—ధనమిప్పుడెంత నాదగ్గఱనియ్యె
నాదవునొ చింతించుచున్నాఁడ మదిని;
పదిలంబుగాజ్ఞప్తిఁ బట్టియూహింప

మూడు వేల్డాసల మొత్తంబు నేను
నేఁడు పూర్ణంబుగా నిమిషంబులోన
నర్పింపఁగాఁ జాల; నయిన నేమాయె!
ఓర్పుతో నడుగ, మా 'యూదుల' జాతి
వాఁడైన 'ట్యూబలు' బహుధనికుండు
నేఁడు తప్పకయిచ్చు నేఁగోరుసొమ్ము
తాళు మించుక సేఁపు; తగ నెన్నినెలల
కాలంబు వలయును గడు వింక మీాకు!
ఘనశుభంబులు నీకుఁ గలుగునుగాక!

(ఆంటోనితోతో)

నినుగూర్చియే యింతదనుకను నిందు
మాటాడు చున్నాము మాలోన మేము

ఆంటో—నూటి కింత యనుచు నొక్కి యొక్కింత
వడ్డివి గైకొని బదు లిచ్చి యుండ,
వడ్డినూరక యిచ్చి పరులదగ్గఱను
బదులు చేకొనియుండ, పరికించిచూడ
నిదివఱ కెన్నండు నెఱుఁగను నేను;
ఐన, మిత్రునిగొప్ప యక్కఱదీర్పఁ
బూనినావ్రతభంగమున కొప్పుకొందు

(బస్సానితోతో)

ఈ వెఱింగించితె యితనితో నెంత
కావలయునొ సొమ్ము గట్టిగా నీకు?

షైలా—మూఁడ లీతఁడు నన్ను మూడువే లడిగె

ఆంటో—మూడుమాసంబు లప్పను దీర్పగడువు

షైలా—మఱచిపోయితి; మూడుమాసము లౌను;
మఱి చెప్పితిరి మీరు మంచిదట్లయిన
వంచింప కిపుడిందు పత్రంబువ్రాసి—
కొంచె మాలోచించుకొననిందు నన్ను.
వినవయ్య; యిప్పుడు వృద్ధికి నీవు
ధన మప్పు గొన నని, దాని నన్యులకు
బదు లియ్య ననియును బలికినయట్లు
విదితముగా నింత వినిపించె జెవికి.
ఆంటో—పనియట్టి దెన్నడు నొనరింప నేను

షైలా—వెనుకను 'జ్యాకబు' దన పినతండ్రి
యైన 'లేబను' గొఱ్ఱియల మేపునపుడు,
(జ్ఞానాఢ్యురాలైన జనని తా నతని
పక్షంబునను మంచిపని చేయు కతన)
దక్షుడౌ బావనతము డైన 'యాబ్ర
హాము' నుండియు నరయ దృతీయుడైన
స్వామి యయ్యెను గాదె వానికి నెల్ల!
అపుడు వు మాడవయనుభోక్త యయ్యె.
ఆంటో—అవు నాతనిగుఱించి యనియెడి దేమి!
అతడేమయిన వడ్డినట బుచ్చుకొనెన!

షైలా—అతడు వడ్డి గ్రహింప దరసి చూడంగ;
మీయర్థమునుబట్టి మేదిని సరిగ
నాయది వడ్డికా దణుమాత్ర మైన.
కను మేమి 'జ్యాకబు' కావించినాడొ
మును 'లేబను'ను దాను మోదముతోడ గలిసి

చిత్రవర్ణంబును జెలఁగు చాఱలును
గాత్రంబునందును గలగొఱ్ఱెపిల్ల
లెల్లను గూలికై యియ్యంగఁ దనకుఁ
జెల్లెడియేర్పాటు చేసికొన్నపుడు,
నేరుపరి యగునా నెఱగొల్లవాఁడు
చేరి కఱ్ఱలు కొన్ని చిత్రవర్ణంబు
సంభవం బగునట్లు చర్మంబునొలిచి,
సంభోగ వేళ మేషంబులు వానిఁ
జూచునట్లుగ నొక్కచోటనుబాఁతె;
చూచి యువ్వానిని సురతంపు వేళ
మచ్చపిల్లలఁ బెట్టె మఱి గొఱ్ఱెలెల్ల,
అచ్చట నవి యెల్ల 'జ్యాకబు' వయ్యె,
ఇది యొక మార్గ మీయిల వృద్ధినొంద;
పొడలెను దీవనఁ బొంది యాతండు.
ప్రముచ్చిలి గడియింపఁ బూనక యున్న
మెచ్చగుఁ జుమ్మి భూమిని వృద్ధి గనుట.

ఆంటో—అది యదృష్టము చూత మని 'జ్యాక' బెంచి
పదఁపడి చేసినపని యంతె కాని,
దాని ఘటించు టాతనిశక్తిలోని
దేనాఁడుఁ గానేర దించుక యైన;
దైవంబు దయచేసి తాను నారీతిఁ
గావించెఁ గావునఁ గలిగె వాంఛితము.
అది వడ్డి మంచిది యని చూపుకొఱకు
మొదలను మనవేదమునఁ జేర్పఁబడెనె?

కాక, నీవైన బంగారంబు వెండి
మేకొనఁ బొట్టేళ్ళ మేషాంగనలునె!

షైలా— అది చెప్పఁజాలనే నంతియె కాని,
వెదవెట్టి యంతటి వేగంబుతోనె
విత్తంబుఁ బిల్లలఁ బెట్టింపఁగలను.
చిత్తగింపుఁడు నేను చెప్పెడుమాట—

అంటో— (తమలో) వినుమి యీయసురుఁడు వేదంబునుండి
తనపనికిఁ బ్రమాణమును జూపఁగలఁడు.

అంటో తనదురాచరణంబు స్థాపించుకొనుటకుఁ

షైలా- బనిఁ గొనుచుఁ బ్రమాణ వచనముల్ నుడువు
కష్టాత్ముఁడు, నగుమొగంబును బూను
దుష్టునికరణిని, దొల్తఁ జూపులకు
బాగుగా నుండి లోపలఁ గుళ్ళినట్టి
రేఁగుఫలముయొక్క రీతిని నుండు.
ఔరౌర! పయి కెంత యందంబుగాను
ధారుణిఁ గాన్పించు దబ్బఱ యెపుడు!

షైలా— మాడలు మూడు వేల్— మంచి మొత్తంబు;
మూడు మాసము లొక్క యేఁడాదిలోన—
ఈనెలలకు వడ్డి యెంత కాఁగలదొ
యేను జూచుకొనుదు నెన్నిక వేసి.

అంటో— సొమ్మును దయచేసి మమ్ముఁ బంపెదవె!

షైలా— నమ్మిక చెడ నాధనమ్మునుగూర్చి
వడ్డిని గూర్చియుఁ బలుమాఱు నన్ను
సడ్డ సేయక తిట్టి సరివారిలోన

నవమాన పఱిచితి వంగళ్ళవాడ.
అవియెల్ల సహియించి యడఁగి యున్నాఁడ,
శాంతియే యెందు మాజాతివారికిని
గాంతి నిచ్చెడియలంకారంబుగాన.
నాయిష్ట మగురీతి నాసొంతసొమ్ము
హాయిగా వాడిక చేయుతప్పనకె,
యెంతగా 'నా స్తికుఁడా' యంచు మఱియు
'గొంతుకలను గోయు కుక్కా' యటంచుఁ
బిలిచివై చితి వుమ్మి వలువలమీఁద.
బళి! నీకు నిపుడు నావలనితోడ్పాటు
కావలసినయట్లు కానిపించెడును.
నీవద్ద వేయేల? నీవు నాకడకుఁ
జనుదెంచి యిటమాకు ధనము కావలయు
ననుచును మఱిమఱి యడుగు చున్నావు.
వెనుక గడ్డముమీఁద వెస నుమ్మివైచి
చని లోన దూఱినశునకంబు నొకటఁ
దన్నినగతి నన్నుఁ దన్ననీవె
వెన్నాడి ఋణమియ్య వేడుచున్నావు.
ఈయెడ నీకు నేనేమి యుత్తరము
నీయంగవలయును? ఓయి! యెందైన
శునకంబునొద్దను సొమ్ముండునయ్య?
పనికిమాలినకుక్క బదులుగా మాదు
వేలమాడల నియ్యఁజాలునె? యంచు
లీల నేఁబలుకంగఁ బోలదే యిపుడు!

ఏను నీకడవంగి భృత్యాకారమున
దాసీక యూపిరినైన బిగ్గరగ!
వినయంబుతోఁ బల్లనివాక్యములను
‘ఘనపుణ్య! బుధవారమున మొన్న మీర
లోకతేష నామీఁద నుమ్మివైచితిరి;
ఒకనాఁడు తన్నితి రూరక నన్ను;
మఱియొక్కదినమున మన్నించి నన్నుఁ
బిఱికికుక్క యటంచుఁ బిలిచినవారు;
మీరుచేసిన యిట్టి గౌరవాధిక్య
కారణంబున నియ్యఁగలవాఁడ ఋణము
నని చెప్పుదునె నేను హర్షంబుతోడ?

—నిను నిప్పుడునుగూడ నే నట్లె పిలిచి,
తిన్నఁగాఁ బయినుమ్మి తిరుగంగ వైచి,
తన్నునుగూడను దన్నంగవలయు.
ఇయ్యెడ నాకప్పు నిచ్చెదవేని,
నెయ్యాన కిచ్చున ట్లియ్యంగఁ బోకు;
ఏలయున్నను, నెప్పు డెవ్వఁడు సఖుని
పాలను సొమ్మిచ్చి వడ్డిగైకొనెను?
అదికాన, నీవిప్పు డరికిచ్చినట్లె
బదులిమ్ము నాకును; పలికినయట్టి
మాటతప్పితి నేని, మఱియు నిర్దయత
పాటించి కైకొనవచ్చు దండుగను,

షైలా—ఇంతలోవచ్చె నీకెంతకోపంబా!
ఎంతయు నీతోడ నిపుడు స్నేహంబు

కావించుకొని, నీదు కరుణయుఁ బడసి,
నీవొనర్చినయట్టి నిర్కృతుల మఱచి,
యిర్వేళ నీయక్క తెల్లనుదీర్చి,
గవ్వయు వడ్డిని గైకొనకుండ
ధనము నీకప్పియ్యఁ దలచినవాఁడ ;
వినుము నామాటలు కొనముట్ట నీవు ;
దయఁబూనియే యియ్యఁదలఁపుగొన్నాఁడ.

బస్సా—దయచేసె యనవగు ధనమిత్తువేని.

షైలా—ఈయుపకారంబు నేఁజేయువాఁడ
న్యాయవాదికడకు నావెంటవచ్చి
'గడవునాఁటికి సొమ్ము కడతేఱనీని
యెడలను, నేను నాయొడలియందుండి
నేరుమాంసంబును శీఘ్రంబ నీవు
కోరినచోటును గోసి యియ్యంగఁ
గలవాఁడ' నని యొక్కగడువుపత్రంబు
బలువినోదార్థంబు వ్రాసి చేవ్రాలు
చేసి యాతందు వీక్షింపుచునుండ
వేసి నీముద్రను వేగ నాకిమ్ము.

ఆంటో—ఇంతటితోడనీవిఁకఁద్రృప్తినొందు
సంతకమొనరించి సరిగఁబత్రమును,
కలదు 'యూదు'నికివి కనికరమంచుఁ
బలుకంగఁగలవాఁడబహుసుఖంబులను.

బస్సా—న్యాయంబుకానీవు నానిమిత్తంబు
వాసియుకు మటువంటిపత్రంబు నెపుడు

ఇట్టిపత్రమున కీవికొంటకంటె
నష్టమింకేద నున్నయట్టియీస్థితిని.

అంటో—మిత్రుఁడ! భయ మింతమాత్రంబు పడకు;
పత్రింబులోపల వ్రాసినయట్టి
గడువుదాఁటఁగనియ్యఁగలవాఁడఁగాను.
జడియకు రెండుమాసంబులలోన
(మనపెట్టుమితి కొక్కమాసంబుముందె)
చనుదెంచు నోడ లిచ్చటికిని నావి
మనమీతనికి ని య్యఁ జను సొమ్ముకంటె
వినుము తొమ్మిదిరెట్లు విత్తంబుతోడ.

షైలా—ఏమి! యీక్రైస్తవు' లెంతటివారు!
తా మితరులతోడఁ దగఁజేయునట్టి
వ్యవహారములనెంచి, పరులపైఁగూడ
మివుల సంశయమున మెలఁగు చుందురు.
దయచేసి దీనికుత్తర మిమ్ము నాకు!
పయిసన్నమితికిలోపల సొమ్మితండు
చెల్లింప లేకున్న, సేరుమాంసంబు
నల్లపత్రముఁబట్టి యదిమి కైకొన్న,
లాభంబు నాకేమి లభియింపఁగలదు!
ఈభువి నరమాంస మెంచిచూడంగ
గొఱియల మేఁకల గొడ్లలో వేని
రొఱిచికి వెలయుండు నెనరాకయుండు;
ధర నంత యుపయోగకరమునుగాదు.

నుపకార మిదిచేయ నొప్పుకొన్నాఁడ
ఇపుడిష్టముండి తా నీతండు దాని
నంగీకరించిన నదియొక మేలు;
అంగీకరింపఁడే నటమున్న మేలు
నాయనుగ్రహ మెంచి, నాకేమి కీడు
చేయకుండఁగ మీకుఁ జేయుదు నతని

ఆంటో — నీకొడంబడికను నేవ్రాసియిత్తు.

షైలా — ఈకొందు వేని నీవిటు వ్రాసియియ్య,
న్యాయవాదికడ నడిచి పత్రమున
వ్రాయుపద్ధతి నీవు వ్రాయుచుండు;
చని నేను మాడలు సంచిలో వేసి,
ధనమును దుర్వ్యయ మొనరింపఁజూచు
పలుకుభృత్యునియొక్కవశమున మున్న
యును మాసు కొనివత్తు నీవిఱుపంబ.

ఆంటో — త్వరితముగా రమ్ము తగువాఁడవీవు

[షై॥ వెళ్లెను.]

కరుణాళుఁడయ్యెడుఁ గరమునునితఁడు;
ఈ 'యూదు' డగుఁజుమీ యిఁకఁ గ్రైస్తవుఁడుగ.

బస్సా — తీయనిపలుకులుఁ దెక్కలిమనసుఁ
గలవారినెంతయు గర్హింతు నేను

ఆంటో — అలుకొంద వలసిన యక్కఱలేదు;
పడ తెమ్ము పోదము; నాయోడ లెల్ల
గడు వొక్కనెలయుండఁగనె యిల్లుచేరు

(అందఱు నిష్క్రమించిరి.)

ద్వితీయాంకము

౧. రంగము — బెల్మాంటుపురము. పోర్ష్యాగృహములోని గది.

[వాద్యములు మ్రోయఁగా తనపరివారముతో మొరాకో రాజకుమారుఁడును, పరిచారకులతోఁగూడ పోర్ష్యయును, నెరిస్సాయును, ప్రవేశించుచున్నారు.]

మొరా — కరముదగ్గఱనుండి పెరిగినకతన
ఖరకిరణుఁడు నాకుఁ గరుణించినట్టి
నీలాంబరంబన నెగడునామేని
నీలిడాలునుజూచి నెలఁతరో! నన్ను
సేవగింపఁగఁబోకు మించుకయేని
కేవలమును సూర్యకిరణాగ్ని సోఁకి
మంచుగడ్డలను గరంచఁగాలేని
మంచియుత్తరభూమి మఱిపుట్టినట్టి
కడునందగాని నాకడకును దెచ్చి
వడిగ నీప్రేమంబు బయలఁబడంగ
గంటులొనర్ప మా కాయంబులందు
బంటుతనముఁ దెల్పుబహుశోణరక్త
మెవ్వనిలోపల నెసఁగియుండెడునో
యివ్వాడి సందఱి కెఱుఁగంగ నగును
ఎఱిఁగింతు వినుము నాయీరూపెమున్న
వెఱవు పుట్టించెను వీరులమదికి;
వాకొనియెద గొప్పబాసను జేసి
[illegible]

మాసీమఁ గలయట్టిమగువలం దెల్ల
వాసికెక్కినరూపవతు లెల్లవారు
నీరూపమునకె మోహింతురు నన్ను
ఈరంగు మార్చుకో నేనిచ్చగింప
నీరజాక్షీమణి! నీమానసమును
గోరి హరించెడికోరిక గాదేని.

పోర్ష్య—కన్నెనయ్యు వరించు కార్యమందొక్క
కన్నులచేతనే ఘనవివేకంబు
వదలి, నే నడపంగఁబడుదానఁ గాను;
అదిగాక నియతియొం డడ్డముండుటను
వరుని స్వేచ్ఛగఁ గోర వల్లగాకుండు
అరయ నింతకుముందె యవ్వులమీతోడ
విన్నవించినయట్టివిధముగా నెవఁడు
నన్ను సాధించునో యన్నరాగ్రణికి
నేను భార్యనుగాఁగ నిర్బంధమొకటి
పూని నాజనకుండు బుద్ధి పెంపునను
గావింపఁడేనియు, ఘనకీర్తిధామ!
నీవును ననుగోరి నేఁటివఱకును
వచ్చియుండినయెల్లవారలవలెనె
హెచ్చుచక్కనివాఁడవే యయి యుండు
విందు నాదృష్టికి, నిది నిశ్చయంబు.

మొరా—అందునకును మ్రొక్కు లర్పింతునీకు;
కరుణించి పెట్టెలకడకును నన్ను
నరగునఁ గొనిపొమ్ము; చనినాయదృష్ట

ఎటులుండునో యత్నమేఁజేసిచూతు.
ఇటమున్ను ముమ్మార్లు లెదిరించి పోరి
'సాలిమా' ననఁగను జనెడి 'సుర్తాను'
నాలంబులో గెల్చినట్టియా 'పార
సీక' రాజును, బుత్రుఁ, జెండాడినట్టి
యీకత్తితోడు, నేనిటువంటిక్రూర
దృష్టివానిని మించు తేఱిచూచెదను;
సృష్టిలోఁగలనెట్టి స్థిరధైర్యశాలి
యైనవానిని మింతు నతిధైర్యగరిమ;
ఈనినప్పుడు తల్లియెదురఁ బాల్ద్రావు
నెలుఁగుపిల్లల నెల్ల నీడిచి తెత్తు;
బలమైనయాఁకటఁ బటుగర్జనంబు
నొనరించుసింహంబు నొగివెక్కిరింతు;
వనితరో! నిను గెల్చుకొనియెడుకొఱకు.
కటకటా! చింతింతుఁ గాలవక్రతకుఁ.
పటుసమర్థుఁ డెవఁడో పరికించుకొఱకు,
యజమానుఁడైనట్టియల్ల 'హార్క్యులెసు'
నిజసేవకుండయి నెగడు లిచాసుఁ
గలిసి జూదము నాడఁగను దైవికముగ
బలహీనునికె పెద్దపందెంబు భువిని
బడవచ్చుఁ బాచికల్ పట్టివేయంగ.
ఒడిచె 'హార్క్యులెసు' నదొకసారితొల్లి
సరిగ సేవకుఁ డట్టిచందంబుగాన.
అరయ నేనును వట్టి యంధమైనట్టి

భాగ్యంబుచే సడపంగను బడుచు
యోగ్యపేటికి నయోగ్యున కట్టి విడిచి
వెనఁ బోయి యొకతప్పుపెట్టెను గోరి
వ్యసనాతిశయుతఁ జావంగనువచ్చు.

పోర్షియా—భారమదృష్టంబుపయి వైచి నీవు
కోరఁ బ్రియత్నింప గూడదు మొదల;
అటుగాక కోర నేయత్నింతు వేని,
యటకేగి పెట్టియ నంటకమున్న
తప్పుపెట్టెనుగోరి తాఁకిన యెడల
నెప్పుడు నిఁకమీఁద చుయింతితోడ
మఱివివాహముఁ గూర్చి మాటాడనంచు
నుఱిది ప్రమాణంబు నొనరింపవలయు
కావునఁ బరికించి కార్యంబు గనుము.

మొరా—ఏవెలందిని నింక నేఁగోరఁ బోను;
వచ్చి పెట్టెలఁ గనఁబఱువుము నాకు.

పోర్షియా—క్రచ్చఱ దేవతాగారంబునకును
ముందుగాఁ బోవలె; భుజియించి వెనుక
నిందుఁ బెట్టెలఁ జూచి యేర్చుకోవచ్చు.

మొరా—ఓయదృష్టమ! మాననాథుంబు నందుఁ
జేయుదువో ధన్య శేఖరుఁ గాఁగ
ఒనరింతువో లేక జనులలో నెల్లఁ
గనరాని మందభాగ్యుని గాఁగ నన్ను!
(వాద్యములు మ్రోయ వెళ్ళుచున్నారు.)

౨ రంగము—వినీసు నగరములో నొకవీధి

[లాంసిలాటు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

లాంసి—నాయంతరాత్మయు నాస్వామియైన
యీ 'యూదు' కడనుండి యెటకైనఁబాఱి
పోవనొప్పను 'క్రైస్తవుఁడ' నాట నేను
ఈవలను బిశాచ మిప్పుడే చేరి
సరసనుజేరి యో సర్వోత్తముండ!
సరగున లేచి, నీచరణంబులకును
బనిపెట్టి, దవ్వుగఁ బఱుగిడు మనును.
'పని చెడు; వలదది పాడిగాదయ్య;
భద్రము! కాలెత్తి పఱచుట యన్న
క్షుద్రపుఁబనిగాఁగఁ జూచుకొ'మ్మనుచుఁ
బలుకుచున్నది తేటపడ నంతరాత్మ.
తలఁపఁదెంపరియైనదయ్యంబు 'మూట
గట్టుము; పయనంబు గమికి లేలెమ్ము;
దిట్టతనముపూను దృఢముగామదిని;
పాఱిపొ'మ్మనినన్ను బనుచుచున్నయది.
మీఱి డెందంబున మెడ కౌఁగిలించి
తద్దయు బుద్ధిగా దా నంతరాత్మ
'పెద్దమనుష్యుఁడా! పెద్దమనుష్య
తనయుండవై యుండి తప్పకునీతి'
ననుచును గడు నాకు న్యాయంబుచెప్పు;
తొలుతనునాతండ్రి దొంగిలుటందు
నలవాటుచేఁ గొంత యభిరుచిగలుగు

వాఁడౌట, నను 'నయమవంతురాలైన
యాఁడుదానితనయుఁడ' న్న బాగుండు.
'అరుగంగవలదయ్య' యనునంతరాత్మ;
'అరుగుముశీఘ్రంబ' యనుఁబిశాచంబు;
'అరుగంగవలదయ్య' యనునంతరాత్మ.
సరసంబుగా నీవు సద్బోధ నాకు
నొనరించెదవు చాల నోయంతరాత్మ!
ఒనరించెదవు నీవు నోపిశాచంబ
మంచిబోధననాకు మాటిమాటికిని,
వంచనలేక నే వడి నంతరాత్మ
చెప్పినరీతి న చేయుదు నేని,
తప్పక యొకరీతిదయ్యంబువంటి
'యూదు' ని యొద్దనె యుండంగవలయు;
'యూదు' ని కడనుండి యుఱుకుదు నేని,
తలఁపఁ గేవలమును దయ్యమే యైన
యలపిశాచముమాట వలయుఁ జెల్లింప.
అ 'య్యూదుఁడు' వి నిశ్చయంబుగ నల్ల
దయ్యంబునపరావతారంబె సుమ్ము.
కఠినత్వము వహించి కడు నంతరాత్మ
శరుఁడైన 'యూదు' ని సరసను నిలువఁ
బనుచుచున్నది మనోవ్యథ హెచ్చ నన్ను,
మనసున కింపుగా మంచియోచనను
జెప్పెదును బిశాచ మిప్పుడు మిగుల,
తప్పక పరుగెత్తెదను, బిశాచంబ!

సీదగునాజ్ఞలో నిలిపితి నాదు
పాదద్వయము, నింకఁ బాటిపో మెదను.
[ఒకగంప పట్టుకొని వృద్ధుఁడైన 'గాబో' ప్రవేశించుచున్నాఁడు]
గాబో—ఓయయ్యగారు! నే 'యూదుని' యింటి
కేయది త్రోవయో యెఱిఁగింపరయ్య.
లాంసి—(తనలో) ఆహాహా! నాకన్నయయ్యయే యితఁడు.
ఊహింప నరగుడ్డి నొక్కింత మించి,
నను నానవా లిడఁగను లేడికతనఁ
గొనవచ్చు మువ్వాపుగుడ్డిగా నితని.
ఇప్పుడు క్షణమాత్రమీతనితోడ
గొప్పవినోదంబు గొలుప భాషింతు.
గాబో—ఓయయ్య! దయచేసియూదునియింటి
కేయది త్రోవయో యెఱిఁగింపుమయ్య.

లాంసి—మొదటిమలుపుఁనను ముఖ్యంబుగాను
వదలక కుడిచేతివైపునఁ దిరుగు;
తరువాయిమలుపులోఁ దప్పకుండంగఁ
దిరుగు మెడమచేతిదిక్కునకీవు;
ఆవలిమలుపులో నల 'మేరి' యాన,
యేవంకకును మళ్ళ కేగుము నీవు
'యూదుని' యింటికే యొరగా నడిచి.

గాబో—ఈదారి తెలియుట, యీశ్వరుతోడు
కరముకష్టంబుగఁ గాన్పించు నాకు.
పరిచరుఁడయి 'యూదు' పజ్జను నున్న
యల 'లాంసిలా' టివ్వఁడందే యున్నాఁడొ

కొలువేది యటలేఁడో తెలుపంగఁగలరే?

లాంసి—మాటాడుచున్నావె మఱిచిన్న 'లాంసి
లాటు' గారినిగూర్చి మేటివృద్ధుండ!
(తనలో) చూడు మేనిప్పుడు సొగసుగా నితని
నేడిపించెద నొక్కనిమిషంబులోన.

(ప్రకాశముగా)

మాటాడుచున్నావె మఱి చిన్న 'లాంసి
లాటు' గారినిగూర్చి మేటివృద్ధుండ!

గాబో—గారు గీరును లేదు; కడుబీదవాని
కూరిమిపుత్రుండు; గొప్పగ నేనె
యది చెప్పుచున్నను నాతనితండ్రి
దైవంబుకృపచేతఁ దగుచందమునను
జీవించుటకుఁ జాలుస్థితిగలవాఁడు.

లాంసి—కానిమ్ము జనకునిగతి యెట్టిదైన;
పూని యిందు మనమిపుడు చిన్న 'లాంసి
లాటు' గారినిగూర్చి మాటలాడెదము.

గాబో—మేటిమిత్రుండు స్వామికి 'లాంసిలాటు'.

లాంసి—అవు నందుచేతనే, ప్రార్థింతునన్ను,
వివరంబుగా, నోయి వృద్ధుండ! 'లాంసి
లాటు' గారినిగూర్చి మాటాడెదయ్య?

గాబో—మాటాడుదును 'లాంసిలాటు' గుఱించి,
కరుణించి మీర లుత్తర మిత్తురేని.

లాంసి—సరి! 'లాంసిలాటు' గారరయంగ నతఁడు
మాటాడఁబోకయ్య. మాతండ్రి! 'లాంసి

లాటు¹ గారినిగూర్చి లౌల్యంబుతోఁప,
ఏల యనెదవేని, యెఱిఁగింతువినుము—
బాలుఁడాయన విధి వ్రాఁతలఁబట్టి,
గ్రహచారములఁబట్టి, సహజలాత్రివిధ
బహుచిత్రభాగ్యదేవతలను బట్టి,
జ్యోతిషాద్యథమశాస్త్రంబులఁ బట్టి,
జాతకమునుబట్టి, చచ్చినవాఁడు;
వినుము దాని యర్థంబు విప్పి చెప్పెదను—
చని యాంతఁ డదె స్వర్గమున నున్నవాఁడు.

గాబో—హా! దైవము! ముదిమి నాబాలకుండు
నాకగు పెనుప్రాపు; నాయూఁతకోల.
లాంసి—నేను స్తంభమువలె నిట్రాడివలెను
గనఁబడుచున్నానె కనుఁగొన నీకు?
నను నెఱుంగుదువయ్యా, నాకన్నతండ్రి!
గాబో—దినమహిమంబు నేమని యందు నకట!
నిను నే నెఱుఁగనయ్యా; నిజము, కుమార!
అగుఁగాక రక్షణ మతనియాత్మకును!
తగ నెఱింగింపుము దయచేసి, వాఁడు
మరణంబు నొందెనో మనియున్నవాఁడో.

లాంసి—అరసి నన్నెఱిఁగితివయ్యా, యోతండ్రి!
గాబో—అక్కటా! వినుము నే నరగుడ్డివాఁడ;
నిక్కముగా నయ్యా నిన్ను నే నెఱుఁగ.
లాంసి—నీకు నేత్రములున్న, నిజముగా నెఱుఁగ

తనకన్నకొడుకును దాఁ గనుంగొనెడు
జనకుండు ఘనబుద్ధిశాలి గావలయు
ఓ పెద్దవాఁడ! నీకోపికపెట్టి
నీపుత్రువార్తలు నేను దెల్పెదను.
దీవింపు మోయయ్య! నీవు నన్నిపుడు.
భావింప సత్యంబు బయలను బడును;
తనయునిపుట్టుక దాఁగంగ వచ్చు.
మనలోన నరహత్య మఱి దాఁగదెపుడు;
నిలుకడమీఁదను నిజమొందు దెలియు.
(వెనుకతిరిగి మోకరించుచున్నాఁడు.)

గాబో—నిలుమయ్య, వేఁడెదనిన్ను నే నిపుడు ;
వివరమెఱుంగుదు వినునాపుత్రుఁ
డవునట్టి 'లాంసిలాటు'వు గావు.

లాంసి—నిను వేఁడుకొనియెద, మనమింకముందు
పనికిమాలినపిచ్చిపనులు మఱేమి.
యీవిషయంబునఁ గావింపవలదు;
దీవన లీవయ్య తిన్నఁగా నాకు.
ఇప్పుఁడు బూర్వంబు నిఁకముందుఁ గూడఁ
దప్పకుండఁగ నీదుతనుజుండ నైన
'లాంసిలాటు'నె నమ్మి లక్షింప నేను.
గాబో—హింసపెట్టకు నన్ను; నే నించుకేని
నమ్మఁజాలను నీవు నాపట్టివనుచు.
లాంసి—అమ్మాండ్కెఁ జెప్పఁగ, నందునుగూర్చి
యేమియూహించుట కెఱుఁగను నేను;

నామము 'లాంసిలా'టీమహి నాది;
'యూదుని' భృత్యుఁడ నౌదును నేను.
నీమభార్యయగుచు మేదినిలోనఁ
దనరెడు 'మార్గరీ' యనునామె కేను.
దనయుఁడ నౌదును దథ్యంబుగాను.

గాబో—మహినామె నామంబు 'మార్గరీ, నిజము
అహా! 'లాంసిలాటు' వే యగుదేని నీవు,
నారక్తమును మాంసమౌర నీవగుదు,
సైరింప నాతఁ డీశ్వరుఁ గొల్చుఁగాత!
ఎంతగడ్డము నీకు నిపుడున్నదౌర !
పంతముగా నాదు పంచెపుగుఱ్ఱ
మైన 'డాబిను' తోఁకయందు నున్నట్టి
దానికంటెను జాల దట్టంబుగాను
గలవు వెండ్రుకలు నీగడ్డంబునందె.

లాంసి—తలఁపనట్లగు నేని, తప్పకుండంగ
వెనుకవైపునకు 'డాబిను' తోఁక పెరుఁగు
చునున్న నట్లుగఁ గనుపట్ట వలయు
కడసారి నే దానిఁ గాంచినయపుడు
పడికిందికిని నాదువదనంబుకంటె
విను దానితోఁకకె విస్తారముగను
గనఁబడినవి వెండ్రుకలు నిశ్చయముగ.
గాబో—ఓయి ! యెంతగ మాఱిపోయినా వీవు !
నీయజమానుఁడు నీవును నింత
యిష్టంబుగా [illegible]

తుష్టికై యతనికిఁ దొలుత నర్పింపఁ
గను గానుకొక్కటి కొనివచ్చినాఁడ
కనియిప్పు డెట్లొప్పు కొనెదవు నీవు!

లాంసి—సరి! సరి! నేనొల్వఁచాలించుకొనుచు
బరుగిడ నిశ్చయపఱుచుకొన్నాఁడఁ
గావున, నొక్కడ గంతిడుదాఁక
నేవలనను నిల్చి యేనుండఁ జాల
తాను గేవల 'యూదుఁ' డౌను నాస్వామి
వానికా కానుక పట్టుటకూడ!
ఉరిత్రాడు వానికి నొకదాని నిమ్ము
మఱిగియాఁకని సేవ మలమల మాడి
తిండికిలేక నే నెండుచున్నాఁడ
నిండుగా వ్రేలితో నిమిరి నాప్రక్క
యెముకలనెల్ల నీవెన్నంగవచ్చు
ప్రమదమందితి నీవు వచ్చినందునకు
నీవు తెచ్చినకానుక నీవయ్య నాదు
భావిసత్ప్రభువైన 'బస్సానియో'కు
అతడు నాకు నత్యద్భుతమైన
నూతనవస్త్రముల్ నూటాఱులిచ్చు.
అతనికొలువు నా కబ్బకయున్న'
నీతటి భగవంతు డిచ్చిననేల
యంతయుఁ బరుగెత్తి నాసింతు నేను.
ఎంతనిమెంతు నదృష్టంబు నిపుడు,
అరుదెంచుచున్నవాఁ డాయన యిటకు,

అరయుము మాజనకుండ! యతనికి నమ్మ,
విను మీఁకముందు యూదునిగొల్తునేని,
యనయంబు నే 'యూదుఁడ'న యాదుఁగాక!

[లియొనార్డో మొదలయిన సేవకులతో బస్సానియొ
ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

బస్సా—ఆవిధంబున నీవు గావింపవచ్చు;
తీవరింపుము వేగ నీవేగి, మిగుల
నాలస్య మయిన నో నయిదుగంటలకుఁ
జాల లోపల వంట సంసిద్ధపడఁగ
ఎవరివి వారికి నీలేఖ లంపు;
సవరింప నుడువుల సరగునఁ బనుపు;
నుడువుము 'గ్రేషియానో'తోడ నీవు
వడి నీక్షణము నాదుబసకు రమ్మంచు
(ఒక సేవకుఁడు పోవుచున్నాఁడు)
లాంసి—ఓయి! నాయన! అదె యాయన కయ్య,
గాబో—ఈయెడ నీశ్వరుఁ డిడు మీకుఁ శుభము
బస్సా—నీకు మేలగుఁగాక! నేఁడు నావలనఁ
జేకూఱఁ దగుపని నీకిందుఁ గలదె!
గాబో—బీదవాఁ డో దేవ, వీఁడె నాకొడుకు—
లాంసి—బీదవాఁడనుగాను, వినుడయ్య మిగుల
విత్తాఢ్యుఁ డగు 'యూదు' భృత్యుఁడ నేను
ఇత్తఱి నాతండ్రి యొఱిఁగింపఁబోవు
ననువున నెంతయు మనములోఁగోరు—
గాబో—మనసులోపలఁ గోరుకొనుచుండుఁ జాల,

ప్రజ లమకొన్నట్లు భక్తితో గొలువ—
లాంసి—నిజ మొక్క మాటలో నే సమస్తంబుఁ
జెప్పెద, 'యూదు'ని సేవకుఁగాఁగ
నివ్వు డేమన్నాఁడ· విచ్చింతుఁ జాల
మాతండ్రి యిఁకమీఁద మనవి యొనర్ప—

గాబో—అతఁడుఁ బ్రభువును సర్వోన్నమిష్టు
పడకుండ నున్నారు, వలయు మన్నింప—
లాంసి—కడు మాట లేటికి ? నుడివెద నిజము ;
'యూదుండు' పెనుకీడు నొనరించి నన్ను
ఖేదపెట్టుటఁబట్టి కేడించి నేను,
అనుకొందుఁ బెద్దవాఁ డౌదుచే నాదు
జనకుండు మీతోడఁ జక్కఁగాఁ జెప్ప—
గాబో—పావురంబులగంప పనిఁబూని యిదిగొ
దేవరవారికై తెచ్చినవాఁడ ;
వినుఁడు నేనొనరించువిజ్ఞాపనంబు—

లాంసి—చనుసిందుఁ దెలుపంగ సంక్షేపముగను;
విన్నవింపఁగఁ బోవువిజ్ఞాపనంబు
నన్నుఁగూర్చియె నుండి—నయపరుడైన
యీవృద్ధువలన మీరెఱుఁగంగఁగలరు;
నే విన్నవించిన, నిజము నాతండ్రి
నౌయవృద్ధుఁ డయ్యును నిఱుపేదవాఁడు.
బస్సా—మఱి యింక నిద్దఱుమాటుగానొకరె
మీ వేఁడికోలును గావించుకొనుఁడు.
నావల్లమీ కేమి కావలె నివుడు?

లాంసి—కోరెద మీయొద్దఁ గుమరంగఁ గొలువు.
గాబో—సారాంశ మిదియండి సర్వంబునకును,
బస్సా—ఏ నిన్నుఁ జక్కఁగా నెఱిఁగియున్నాఁడ;
నే నొప్పుకొన్నాఁడ నీప్రార్థనమును.
ఈయనుగ్రహమును జేయంగ నీకు
నీయజమానుఁడు నేఁడు 'షైలాకు'
చెప్పెను నాతోడ—శ్రీమంతుఁడైన
గొప్ప 'యూదు'ని యొక్క కొలువుజ్జగించి
నడతెంచి నావంటి కడుపేదప్రభువు
కడఁ జేరు టొకయనుగ్రహమయ్యెనేని.

లాంసి—తగుఁ దొంటిసామెత తథ్యంబుగాను
జగతిలో మీకును 'షైలాకు' నకును—
కల దీశ్వరకటాక్షగరిమంబు మీకు;
కలదయ్య యతనికిఁ గాంచనగరిమ.

బస్సా—(లాంసి॥ తో) కడుచక్కఁగాఁ బ్రసంగముచేయుదీవు.
(గాబో॥ తో) నడువుము నీవు నీకొడుకుతోఁ గూడ.
(లాంసి॥ తో) నీతొంటిప్రభువద్ద నీయాజ్ఞఁబొంది
యేతెమ్ము వెనుక మాయింటికినీవు—
(సేవకులతో) వీనికిమీరిందు భృత్యులకిచ్చు
వానిలో మేలంచుబట్టలజతను.
లాంసి—జనకుఁడా! లోనికిఁ జనుదెమ్ము నీవు.
పనినిసంపాదింపఁగను లేను నేను!
నా కెందు నోటిలో నాలుక లేదు!
(చేయిచూచుకొనుచు)

నాకరంబునకంటె నాఁడెవరో హస్త
మెవ్వనికైన నీ 'యిటలి' లో నున్న,
(నివ్వడిఁ జెడిపోనె యే నిశ్చయముగ);
ఘనభాగ్యశాలిని గాఁ గలవాఁడ
నని పుస్తకము ముట్టుకొని ప్రమాణంబు
నిటఁజేయుగతి నున్న దీహస్తతలము.
అటుచూడు మదె చిన్నయాయుష్యరేఖ,
అదె కొంచెముగ భార్య లందున్నవారు;
పదునేవురిల్లాండ్రు బహ్వల్ప మకట!
వారిలో విధవలు పదునొక్కరున్న
వాఁరు; తొమ్మండ్రును వట్టికన్నియలు;
ఒక్క మనుష్యున కొకయిందఱుంట
యొక్కువైనయదృష్ట మెప్పుడుఁ గాదు.
జలగండములు లెమ్మూడు సరిగానుగలవు;
కలదుప్రాణము పోవుగండము హంస
తూలికాతల్పముతోడ నందొకటి;
ప్రాలు నిచ్చటఁ జిఱుగండముల్ మూడు.
మహి భాగ్యదేవత మగువయేమైన,
బహుసౌభాగ్యరాసొను బరఁగనాకిన్ని
ఘనమైనమేళ్ళను గలిగించుకతన.
కనుఱెప్ప వేసెదు కాలంబులోన
'యూదు' ని కడకేగి యుత్తరువొంది
సాదరముగ వత్తు; జనకుండ! రమ్ము.

(లాంసిలాంటును, గాబోయును వెళ్ళుచున్నారు)

బస్సా—ఓయి 'లియోనార్డో!' చేయుముదీని.
ఈయెడ వలసినయెల్లవస్తువులఁ
గొనియింట నొప్పగింతను బెట్టి సరిగఁ
జనుదెమ్ము క్రమ్మఱ సరగను నీవు;
ఈరాత్రి విందు చేయింతును నేను
గూరిమి చెలులకు; గొబ్బునఁబొమ్ము.
లియో—ఈవిషయంబున నెల్లయత్నములఁ
గావింతునాశక్తి గలయంతవట్టు.

[గ్రేషియానో ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

గ్రేషి—ఎచ్చట నున్నవాఁ డిపుడు నీప్రభువు?
లియో—అచ్చోట దవ్వుల నరుగుచున్నాఁడు.
(లియోనార్డో వెళ్లుచున్నాఁడు)
గ్రేషి—ఓయి 'బస్సానియో' యోచెలికాఁడ!
బస్సా—ఓయి! వచ్చితివయ్యె? యో 'గ్రేషియానో!'
గ్రేషి—చేయుదు నీకొక్క చిన్న విన్నపము.
బస్సా—చేయ కుండనె దానిఁ జెల్లించినాఁడ.
గ్రేషి—నీవునారాకకు నిజముగా నిప్పు
డావంతయును నడ్డమాడఁగవలదు;
నీతోడ 'బెల్మంటు' నేను రావలయు.
బస్సా—నాతోడరావచ్చు; నాయడ్డులేదు
కాని, యెప్పుడు మోటుగా నుండునీవు;
కానిపింతు వడవిమానిసివలెను;
వెనుకముం దరయక వినుమెల్ల యెడల
మనసువచ్చినయట్లు మాటాడెదీవు.

దైవికంబుగనీకుఁ దగియున్నయట్టి
నీవైనగుణములు మావంటివారి
కన్నులకును దప్పఁగాఁ గానఁబడవు;
నిన్నెఱుంగనిపట్ల నిజముగా నవియె
యతిదూష్యములు గాఁగ నగపించుఁజుమ్మి
బతిమాలెదను గష్టపడి యెట్టులైన
నణఁగి యుండని త్వదీయస్వభావంబు
నణఁకువ యను శీతలాంబుబిందువుల
చేత శాంతినిబొందఁ జేయుమునీవు;
ఏతెంచి నాతోడ నిటుసేయకున్న,
నీవెత్తినడతచే నేఁబోవునట్టి
తావుగ నను దప్పఁ దలఁపంగ వచ్చు
దాన నాశాభంగ మై నేను బూను
పూనికంతయుఁ జెడి పోవంగవచ్చు.

గ్రేషి—ఓయి 'బస్సానియో' యొక్కటివినుము.
వేయేల! నేను గంభీరంబుగాను
గనువారికిని బైకిఁ గన్పడకున్న,
ఘనగౌరవము తోఁపఁగాఁ బల్కకున్న,
పెక్కుప్రమాణముల్ విడువకయున్న,
చొక్కాయిజేబులో స్తోత్రపుస్తకము
లమరించి శాంతాత్ము నట్లుండకున్న,
తమిమీఱ నీశ్వరు ధ్యానించువేళఁ
గనులను టోపితోఁ గప్పి నిట్టూర్పు
లనుబుచ్చి 'ఓం తత్స' తనకుండనున్న,

తనదుము త్తవ్వను దనియించుకొని యకుఁ
బనివడి గంభీరభావంబుఁ బూన
నలవడ్డపురుషునివలె, నాగరికతఁ
దెలిపెడియాచారముల నెల్ల నేను
బన్నుగా నుపయోగ పఱుపకయున్న,
న న్నింక నెప్పుడు నమ్మఁబోకయ్యు.

బస్సా—కానిమ్ము నీచాలకముఁ జూడఁ గలము.

గ్రేషి—కాని, యీరాత్రి నేఁ గావింపనట్లు;
ఈ రేయి మనచేయు నెద్దానివలన
మీరు నాచేష్టల మెప్పెన్నరాదు

బస్సా—అయ్యయో! యీరాత్రి యటు సేయవలదు
నెయ్యురు పలువుండ్రు నేఁడు వేడుకను
గనుటకై యిచటకుఁ జనుదెంత్రుగాన,
నిను వేఁడుకొనియెద నీయిష్టమైన
యుంత యుత్సాహంబు నటఁ దెచ్చుకొనఁగ.
ఎంతయు నీకు మే లెనయునుగాక!
పనియున్న దిప్పుడు చనియెద నేను.

గ్రేషి—మునుమన్న 'లోరెంజో' మొదలైనవారిఁ
గనుఁగొన నేను నేగంగనువలయు;
చనుదెంతు మేము భోజనవేళ రాత్రి.

(అందఱు వెళ్ళుచున్నారు.)

3, రంగము—వినీసునగరము: షైలాకుగృహములోని గది.

[జెస్సికాయును, లాంసిలాటును ప్రవేశించుచున్నారు]

జెస్సి—విను నాజనకు నీవువిడిచి వెళ్ళుటకు
మనమున సంతాప మొనసెడు నాకు.
మాయిల్లు నరకంబు మహిమీఁద నాకు
నాయింట నవ్వించునట్టిదయ్యంబ
వగుచును నీవుండి యాయాసభరము
నొగిఁ గొంత హరియింపుచుంటివి నీవు.
ఇదిగో నీకొకమాడ యిచ్చెద నేను;
ముద మొదవునుగాక ముందట నీకు!
జానోయి! నీక్రొత్త యజమానునింటఁ
డావల్ల 'లోరెంజో' తగ నేఁటిరాత్రి
భోజనములకును బోవునుగాన
నీజాబుఁ గొనిపోయి యావు శీఘ్రంబ
యాతనికిని రహస్యంబుగ నిమ్ము;
ఈతీరునను నేను నీతోడ మాట
లాడుట నాతండ్రి చూడంగఁ దగదు;
తోడనె యటుగాన తొలఁగిపొమ్మావు.

లాంసి—కన్నియరో! యాజ్ఞఁ గైకొందు నేను.
కన్నీరు నాలుకఁ గదలుపనీదు.
ఓ సుందరీమణి! యోనాతిమిన్న!
మోసంబు నటియించి ముందు క్రైస్తవుఁడు
నిన్నుఁ గైకొనకున్న, నే వెలియాడు.
నన్నుఁ బంపుము; నాదుకన్నీటివఱద

ముంచె నాఘనధైర్యమును మొదలంట.
మంచిది! సెలవిమ్ము; మఱిపోయివత్తు.
జెస్సి—నీకు మేలగుఁగాక! నీ వేగవచ్చు.

(లాంసి॥ వెళ్ళెను)

(తనలో) నాకెంతపాపంబొ నాతండ్రి కేను
దనయనంచును జెప్పుకొన సిగ్గుపడెద.
జననంబుచేత నాతనికూఁతునైన,
గుణములచేతను గూఁతురఁ గాను.
ఘనుఁడ 'లోరెంజొ' వాగ్దానంబు నీవు
చెల్లింతువేని, నాయుల్లముతోడ
నల్లనపోరాట మంతంబుచేసి,
'క్రైస్తవు' రాలనై ఘనమోహాభరము
విస్తరింపఁగ నీదుప్రియభార్య నౌదు.

(నిష్క్రమించెను)

---

౪. రంగము—వినీసునగరము; ఒకవీధి.

[గ్రేషియానో, లోరెంజో, శాలారినో, సోలానియో
ప్రవేశించుచున్నారు]

లోరెం—మేము భోజనవేళ మెల్లఁగా జాఱి
మామందిరంబున మాఱువేషముల
ధరియించి, సర్వంబుఁ దగ గంటలోనఁ
బరిపూర్తి గావించి మరల వచ్చెదము.
గ్రేషి—మనము చేయఁగ లేదు మంచియత్నమును.
శాలా—మనమింతవఱకును మాటాడలేదు

వచ్చి కాగడఁ బట్టువారల నైన,
హెచ్చరికను ముందె యెల్ల కార్యముల
సన్నాహ మొనరించి సలిపినఁదక్క,
తిన్నఁగా నుండదు! మున్నట్టిపనికిఁ
బూనుకొనుటకంటెఁ బోవ కావంగ
మానుటమేలు నామతమునుబట్టి.
నాలుగుగంట లైనది; సిద్ధపడఁగఁ
గార మింకను రెండుగంటలు గలదు.

[ఒకలేఖ చేతఁబట్టుకొని లాంసిలాటు ప్రవేశించు చున్నాఁడు.]

ఉన్నవె శుభవార్తలో 'లాంసిలాట!'
లాంసి—మన్నించి యిది మీరు మఱివిప్పిచూడ,
నెఱుఁగంగఁబడునని యెంచెద నేను.
లోరెం—ఎఱుఁగుదు నీవ్రాఁత యెవరిదో నేను;
సత్యముగా నిది చక్కనివ్రాఁత.
అత్యంతధవళిమ నలరారుఁ జమ్మ
త్రాణమై నీకాగితంబునకన్న
దీని వ్రాసినవారి దేహంబుకాంతి.
గ్రేషి—వలపుసందేశముల్ వాస్తవంబుగను.
లాంసి—సెలవు నాకును దయచేసెదరయ్య!
లోరెం—ఎక్కడి కేగెద విప్పుడు నీవు?
లాంసి—నిక్కము నాతొంటి నేత యైనట్టి
'యూదుని' విందున కొప్పించి రాత్రి
యాడట నాక్రొత్తయజమాను నింటి
కిని బిల్చుకొని రాఁగఁ జనుచున్నవాఁడ.

లోరెం—కొనుము దీనిని; బుచ్చుకొమ్మదె నీవు.

(సొమ్మిచ్చెను.)

తప్పక యామెపై దయతప్ప ననుచుఁ
జెప్పుము నాప్రియ 'జెస్సికా' తోడ;
అరిగి చెప్పుము రహస్యంబుగ దీని

(లాంసి॥ వెళ్ళెను.)

పరమాప్తులార! మాపటికి మీరెల్ల
సఖునియింటను నేఁడు జరుగు పండుగకు
ముఖముల ముసుఁగులు పూనివర్తింప,
వలయుప్రయత్నముల్ సలుపుఁడు రయ్య!
కలఁడు నాకొక్కఁడు కాగడవాఁడు.

శాలా—నడతుఁదిన్నఁగను గాగడవానికొఱకె.

సోలా—వడిగ నేనును బోయి వత్తునాపనికె.

లోరెం—అరిగిగంటకు 'గ్రేషి యానో'ను నన్ను
మరల నీతనియింట మఱిగూడుకొనుఁడు.

శాలా—మంచిది మేమట్లె మరలఁ గూడెదము.

(శాలారినో, సోలానియో వెళ్ళుచున్నారు.)

గ్రేషి—పంచెను యిప్పు డీపత్రికనీకుఁ
బ్రియురాలు 'జెస్సికా' ప్రేమమీఱంగ!

లోరెం—ప్రియుఁడ! నీకంతయు వినిపింపవలయు.
తనతండ్రి మందిరంబుననుండి తన్నుఁ
గొనిపోవ నెట్లుచేకూడునో నాకు,
తనవెంటఁగొనితేరఁ దా నెన్నినగలుఁ
గనకంబు సిద్ధముగా నుంచినదియొ,

తా మాఱువేషంబు ధరియించుకొనుచు
నేమాడ్కిఁ గూర్చెనో భృత్యవస్త్రముల,
నాయుత్తరంబున నన్నియుఁ దెల్పె.
ఆయింతికిఁ దండ్రి యైన 'యూదుఁడు'
సుగతినొందఁగ శక్తుఁడగునేని, సాధ్వి
యగుకూఁతుబట్టియే యగునిశ్చయముగ;
పతితుఁడౌ 'యూదు'ని సుత యనునెపము
కతనఁదక్కఁగ నన్యకారణంబునను,
దురదృష్ట మెప్పుఁడు దొయ్యాలికాలి
సరసకైనఁ దెగించి చనుదేరకుండు.
చనుదెమ్ము నాతోడఁ జనుదెమ్ము; దీని
జనుచుండునప్పుడు చదువుముగాని.
అందకత్తెయైన యీ 'జెస్సికా' యె
ముందు కాగడ నాకు ముదముతోఁ బట్టు.

(అందఱును వెళ్ళిరి.)

---

౫. రంగము—వినీసునగరము; షైలాకుగృహము ముందర.

[షైలాకు, లాంసిలాటు ప్రవేశించుచున్నారు]

షైలా—చాలవృద్ధుండగు 'షైలాకు' నకును
బాలుఁడై యున్నట్టి 'బస్సానియో'కుఁ
గలభేదమంతయుఁ గన్నులనిండఁ
దిలకింపఁగల వీవె తెల్లంబుగాను—
ఏమె యో 'జెస్సికా'! ఏమె యమ్మాయి!
నామందిరంబున నమలెదునట్లు

గా మితితప్పి యాకద బ్రింగఁదగదు—
ఏమెరో 'జెస్సికా'! ఏమె అమ్మాయి!—
కూరికి గులువెట్టి గుడ్డలనెల్ల
నూరక యటఁ జింపుకోరాదు నీవు—
ఏమె 'జెస్సిక'! పల్కవెంతపిల్చినను!

లాంసి—ఏమమ్మ 'జెస్సికా'! ఇటకు రావమ్మ.

షైలా—నినుఁబిల్వుమని యెవరునియమించినారు?
నినుఁ బిల్వుమంచును నేఁ జెప్పలేదు.

లాంసి—ఎప్పుడు నాచేత నేపనిగాని
చెప్పించుకోనిదె చేయవీవంచు
మీరనుచుండెడివారు కాఁబట్టి
యీరీతిఁ బిలిచితి నిప్పుడు నేను.

[జెస్సికా ప్రవేశించుచున్నది]

జెస్సి—పిలిచినారేనన్ను? సెలవేమి యిపుడు?

షైలా—పిలువంగబడితిని విందువకేను.
అవె నాదుతాళముచెవులు జాగ్రత్త—
(తనలో) అవు నేల యచటికే నడుగంగవలయు?
ప్రేమంబుచే నన్నుఁ బిల్వఁగా లేదు;
నామోము ముందఱ నన్నుస్తుతింత్రు;
అయినను బగచేత నరిగెద నేను
వ్యయమత్యధికముగా నటుచేయునట్టి
వెడఁగు 'క్రైస్తవు' సొమ్ము వెచ్చపెట్టంగ
(ప్రకాశముగ)
పడఁతుకరో! యిల్లు భద్రమ్ము సుమ్ము—

(తనలో) ఏగ నాకింతయు నిష్టంబులేదు;
జోగుచు సొమ్ముసంచులఁ జూచినట్లు
చనినరే యేను దుస్స్వప్నంబుఁ గంటిఁ
గనుక, నామది కేమొకలఁత రాఁగలదు.

లాంసి—తగదిట్టు; ప్రార్థింతుఁ దరలుము వేగ;
మిగుల నెదురుచూచు మీరాకకోరి
యిగ బాలుఁడైన నాయేలిక యిపుడు.

షైలా—తగదిట్టు; నాకు నవగతంబె సుమ్ము.
లాంసి—వారంద ఱొకటిగాఁ జేరియున్నారు;
బూరటిల్లెదు దొంగముఖములవారి
నీవు చూచెదవంచు నేఁ జెప్పఁబోను.
నీవు చూచెదవేని; నిజముగా నల్ల
సోమవారమునాఁడు సూర్యోదయమున
నాముక్కు బెదరుట సమ్ము మూరకయె
పోలేదు; బూడిద బుధవాసరమున
నాలు గేఁడులక్రింద నావత్సరంబు
వెలయఁగా మధ్యాహ్న వేళను వచ్చె.
షైలా—కలదుగా మాఱుమోముల వేడ్క నేఁడు!—
వినుమోసి 'జెస్సికా'! బిగము వేసి
మనతల్పు లెల్లను మఱిమూసియుంచు;
తుడుములరొదలును, మెడమేలిద్రిప్పి
చెడుగుఁబిల్లనగ్రోవి వడినూఁదువారి
వెడకేఁచురొదలును, విన్నప్పు డీవు
వడి గవాక్షములెక్క వలవదుసుమ్ము;

పలురంగులాననంబుల నిండఁ దాల్చి
తెలివిమాలిన 'క్రైస్తవులఁ' జూచుకొఱకు
వెలఁదుకరో! రాజవీధులయందుఁ
దలఁజూపఁబోకుమీ తలుపులు తెఱచి
మనయింటికర్ణంబులను మూసిపెట్టు,
మనగవాక్షము లంచు మద్భావమమ్మ.
పనికిమాలినపిచ్చి పనులశబ్దంబు
మనసాధుమందిరంబునం జొరనీకు;—
(తనలో) 'జ్యాకబు' చేకఱ్ఱ సాక్షిగా రాత్రి
నాకుఁ గోరిక విందునకు నేగ లేదు;
ఏరీతి నున్న, నే నేగెద నేఁడు—

(లాంసి॥తో)

ఓరోరి! ముందుగా నొక్కట నడచి
యరుదెంతు నే నిప్పు డని చెప్పు మీవు.
లాంసి—అరిగెద ముందుగా నిచటికి నేను
(జెస్సికాతో)
ఇప్పుడు నీతండ్రి యెంత చెప్పినను,
దప్పకుండ గవాక్షతటినుండి చూడు—
(హాయగతి రగడ)
ఒకరఁ దన్ను 'యూదురాలు'
కనిన మెప్పు గనఁగఁ జాలు
ఘనుఁడు మేటి 'క్రైస్తవుండు'
వనిత! యందు వచ్చియుండు. (లాంసి॥ వెళ్ళెను)
[illegible]—పనికిమాలిన యుల బానిసకొడుకు

నినుఁజూచి యిప్పు డేమనుచున్నవాఁడు!

జెస్సి—మఱి యేమియును లేదు; "మంచిదేఁ జనుదు;
మఱవకుమీ నన్ను మాయమ్మ!" యనియె.

షైలా—చాన! యీజడుఁడు విశ్వాసియే యౌను;
కాని యారసిచూడఁ గడుతిండిపోతు;
స్వామికి లాభంబు వచ్చెడుపనుల
సోమరియై నత్తచొప్పునఁ బ్రాఁకు;
అడవిపిల్లిని మించి యధికంబుగాను
పడి నిద్రవోవును బగలునుగూడ.
సోమరిపోతులు చూడ నాయొద్ద
నేమాత్రము నదుక రెప్పు డక్లాట,
నే నెడఁబాసెద వీని నియ్యెడను;
వేనిఋణము గొన్నవిత్తము న్వ్యాగ
పెచ్చు పెట్టుటకును వీఁడు తోడ్పడఁగ
నిచ్చ వాంఛింతునో యేనిప్పు డట్టి
వానివద్దకు వీనిఁ బంపుచున్నాఁడ.
జాన యో 'జెస్సికా'! లోనికిఁబొమ్ము;
నేను గ్రమ్మఱ వత్తు నిమిషంబులోన;
నేను జెప్పినయట్లు నీ వొనరింపు;
తలుపులు నీవు లోపల వేసికొమ్ము;
'బలముగా నెయ్యది బంధింపఁబడునో
చక్కఁగా నయ్యది సాధింపఁబడుచు.'
పొదుపుగా వాడెడు సదమలమతుల
వదల కీసామెత మదిఁబాయకుండు. (వెళ్లెను.)

జెస్సి—నాయాస వదలుము నాతండ్రి నీవు,
నాయదృష్టమునకు నలంత రాకున్నఁ,
గోలుపోవుదు జనకుని నింక నేను ;
గోలుపోవుదు నీవు కూఁతుని నింక.

(నిష్క్రమించెను.)

---

౬. రంగము—వెనీసునగరము ; షైలాకుగృహము ముందట.

[కృతిమముఖలుల ధరించుకొని గ్రేషియానో, శాలారినో
ప్రవేశించు చున్నారు.]

గ్రేషి—మనల నిక్కడ నిల్వఁ డనుచు 'లోరెంజో'
పనిచిన దీమంచిపంచనే సుమ్మి.
శాలా—అతఁడు వచ్చెదు వేళ యది మించిపోయె.
గ్రేషి—అతఁడు కాలము తప్పు టత్యద్భుతంబు ;
గడియారమునకంటెఁ గదు ముందుగానె
వడినెందుఁ గాముకుల్ పరుగువారెదరు.
శాలా—కాముకు లిలఁ దాము కామించువారి
ప్రేమను బడయుంగ వీను మొట్టమొదటఁ
బదిరెట్లు త్వరతోడఁ బరువెత్తివత్తు
రది లభించినపిదపను దానిఁ
జెడఁగొట్టుకొనకుండఁ జేరి కాపాడ
నడుగు లెన్నుచు నేగు నప్పటికంటె.
గ్రేషి—నీవు చెప్పినదెల్ల నిక్కమ్మె సుమ్మి.
ఏనాఁడు విందున కేగి యచ్చోటి
నాదిని కూరున్నయంత యాఁకటను

మేదినిలో లేచు మొక్కనవెనుక!
హయరత్నమే యది యభినవంబుగను
బయలు దేఱినపుడు పరుగెత్తునంత
జవసత్త్వములతోడఁ జనుదెంచు మరల
మివ్వులఁ బరిశ్రాంతి మించినయపుడు!
వసుధలో వస్తుసంపాదనమునకు
నొసఁగెడుశ్రద్ధలో నొకయింతయైన
మనుజులు పడసినవెనుకను వాని
ననుభవించుటకియ్య రదియేమొ కాని.
తరుణవయస్కచందంబున నొండెఁ
బాఱిదుర్వ్యయము చేయుపురుషున ట్లొండె
ధ్వజపటంబులు దాల్చి స్వసముద్రసీమ
నిజముగాఁ బెనునౌక నెన్వడి వెడలి
వగలజారిణిఁబోలు వాయువుచేతఁ
దగనెట్టు లాలింగితము చేయఁబడును!
కడకు సర్వంబును గణికను బోలు
చెడుగాలిచేతన చెడఁగొట్టుకొనుచుఁ
జెల్లి కాలము కడు శిథిలంబులైన
తొల్లిఁటి యువయువస్త్రొమంబుతోడఁ
జినిఁగిపోయినచాపచేలలతోడఁ
బెనుపటి విచ్ఛిన్నతను జాలఁబొంది
ధరదుర్వ్యయ మొనర్చునరుఁబోలి యోడ
మరల నెట్టులువచ్చి మనికిఁజేరెడును!

శాలా—వెనుక నీకథ చాలవినిపింపవచ్చు

చనుదెంచుచున్నాఁడు, సఖుఁడ! 'లోరెంజొ'

[లోరెంజొ ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

లోరెం—ఏగి, నెచ్చెలులార! యేనింత సేపు
జాగొనర్చుటకును క్షమియింపవలయు.
కనిపెట్టుకొనియుండఁగను మిమ్ము నాదు
పనియె చేసెనుగాని వినుఁ డేను గాదు.
మీరు భార్యలకయి మిగుల వేడుకను
జోర వేషములకుఁ జొచ్చినయపుడు
మీనిమిత్తముగూడ నే నింతతడవు
మూవక కనిపెట్టి మఱి యుండువాఁడ.
ఈదారిఁ జనుదెండి; యిదిగో నామామ
'యూదుండు' వసియించి యున్నమందిరము.—
ఎవఁడున్నవా రహో! యింటిలోపలను?

[బాలుని వేషముతో జెస్సికా మేడమీఁద
ప్రవేశించుచున్నది]

జెస్సి—ఎవరయ్య మీరు? మీ యెలుఁగును నేను
గుఱుతుపట్టితిఁగాని, మఱియింతసరిగ
నెఱుఁగుటకై మీఱు తెఱఁగింపుఁడయ్య.
లోరెం—నీకూర్మి 'లోరెంజొ'; నీమనోహరుఁడు.
జెస్సి—నాకూర్మి 'లోరెంజొ' నామనోహరుఁడె
ఎవ్వనిమీఁద నాకింతకంటె
నివ్వటిలునుగూర్మి నిశ్చయంబుగను?
నీదాన నిపుడు నే నౌదునో కానో
యే దేవుఁ డెఱుఁగును నీవుదక్కఁగ?

లో॰రెం—వినునీవు నాదాన వనుటకునీదు
మనసును దేవుఁడు నెఱుసాక్షులిద్దఱు

జెస్సి—ఇదె పట్టుకొనుఁడయ్య యీపెట్టెభారు;
ఇదియిచ్చుబ్రతిఫల మీపడ్డశ్రమకు
మీరు నన్నీక్షింపలేరు కాఁబట్టి
యేరాత్రి యాటకు నెలమిచెందెదను
ఏమందునియ్యెడ నెంతయు సిగ్గు
నామాఱువేషంబునకు నాకె పొడము
కామంబు గ్రుడ్డిది; కామాంధు లెందుఁ
దామెఱుంగఁగలేరు తమదోషములను
వారెఱుంగఁగఁజాలువారౌదు రేని,
యీరీతిబాలు నాకారంబుదాల్చు
ననుఁజూచి మారుఁడైన నను లజ్జపడును.

లో॰రెం—వనితరో! దిగిరమ్ము; వచ్చి కాగడను
బట్టువాఁడవుగఁ గావలయును నాకు.

జెస్సి—పట్టంగవలయుఁగా వచ్చి కాగడను
నాసిగ్గు వెల్లడి చేసికొనంగ!
నాసిగ్గె కాగడ నాసింపకుండ
వెల్లడియగుఁజుమీ యెల్లవారలకు
వెల్లుగఁ గాగడ వేసెడువాని
పనివెల్తు రొసఁగుట, గనుకఁ జీకటిని
గనరాక డాగంగఁ జనెదు నే నేల!

లో॰రెం—డాగి యున్నావు చూడఁగ, సుందరాంగి!
బాగుగా నందమౌ బాలవేషమున

రారమ్ము వేవేగ; రాత్రియుఁ గూడ
జారుచున్నది సన్నసన్నగ నిపుడు;
ఘనులు 'బస్సానియో' గమనోత్సవమునఁ
గనిపెట్టియుందురు మననిమిత్తంబు.

జెస్సి—తలుపు తెల్లను వేసి ధన మింతగొనుచుఁ
గలిసికొందును దిన్నగావచ్చి మిమ్ము.

గ్రేషి—నాదు శాటికతోడు! నళినాక్షితోఁచు
'యూదుని' గాఁగాక యోగ్యజాతిదిగ.

లోరెం—ఈమెనుమనసారఁ బ్రేమింప నేని
నే మతిహీనుఁడ నిజముగా నామ
తలఁచిచూడంగ సీతన్వంగి నాకుఁ
దెలిసినంతవఱకు ధీమంతురాలు;
రూపసంపన్న నా చూపునఁ జూడ;
కాపురంబు సుగుణగణములకెల్ల
కనుక నామదిలోనఁ గలకాల మామె
కనఁబడవలయును ఘనబుద్ధిమతిగ
వరరూపవతిగాఁగ బహుగుణాఢ్యగను.

[క్రిందనుండి జెస్సి కాప్రవేశించుచున్నది.]

(జెస్సితో(అరుదెంచితివె నీవు! హా స్త్రీండ్రయాన!
(మిత్రులతో) చనుదెంచుపోదము సఖులార! మనము;
మనరాక నెదఁగోరి మాఱువేషములు
వేసినమిత్రులు వేచియుందురు.
(జెస్సికా, లోరెంజో, శాలానినో వెళ్ళుచున్నారు)

[ఆంటోనియో ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

ఆంటో—ఆసన్నముగ నెవ్వ రందున్నవారు ?

గ్రేషి—ఓయి 'యాంటోనియో' ! ఓయి నీవయ్య !

ఆంటో—ఓయి ! ఛీ ! ఛీ ! పొమ్ము. నేఁటిరి వ్వేళ
నెక్కడనున్నారు తక్కినవారు ?
ఒక్కటఁ దొమ్మిదిహోర లిప్డమ్యె ;
నీకయి సఖులెల్ల నిలిచియున్నారు ;
ఈరోన్నయుత్సవ మీరాత్రి లేదు ;
అనుకూలగతివాయు వడరెడుఁగానఁ
జను నోడనెక్కి 'బస్సానియో' యిపుడె.
అరసి నిన్గొనిరాఁగ వచ్చుటచ్చుటకు
నిరువదిమందిని నేఁ బంపినాఁడ.

గ్రేషి—అందున కెంతయు హర్ష మొందెదను ;
పొందుగాఁ బడవెక్కి పోయి యీరాత్రి
వెడలిపోవుటకంటె వేఱుగా నాకుఁ
బడయంగ దగినట్టిపండుగ లేదు.

(అందఱు నిష్క్రమించిరి.)

2 రంగము—బెల్మాంటు గ్రామము ; పోర్షాగృహములోనిగది.

[వాద్యములు మ్రోయఁగా, పోర్షియయును, మొరాకో రాజపుత్రుడును తమపరివారముతోఁ బ్రవేశించు చున్నారు.]

పోర్షియ—చని, కాండ పటమును జరపిపెట్టియలఁ
గనఁబఱువుము నీవు ఘనున కీవారకు,

వెనీసు వర్తకచరిత్రము

(మొరా॥ తో)

చని కోరుకొనుఁడయ్య చక్కఁగాఁజూచి
మనసువచ్చినదాని మనుజేంద్రపుత్ర !

మొరా—మిసిమిబంగారుపెట్టె మించును మొదటఁ
బసమీఱు నీక్రిందివాక్యంబుతోడ—
"నను గోరుకొనువాఁడు నరులు పెక్కండ్రు
మనసులోపలఁ గోరుకొనుదానిఁ బడయు"
ఇరుల రెండవదైన యీ వెండిపెట్టె
తవిలి యీక్రింద వాగ్దానంబు సలుపు—
"ననుగోరుకొనువాఁడు నరులలోపలను
తనయర్హతకు నేది తగు దాని బడయు."
మోటుసీసపుఁబెట్టె మునుతనయంత
మోటుహెచ్చరికతో మూఁడవదొప్పు.
"ననుగోరుకొనువాఁ తనకున్న దెల్లఁ
దనది కాననుకొని తగనియ్యవలయు."
ఇందులో నేనెట్టు లెఱుఁగుదు మంచి
మందసంబున కోరుకొందునో లేవో !

పోర్షి—క్ష్మానాథపుత్ర ! నాచక్కనిపటము
వానిలోపల నొక్కదానిలో నుండు ;
దానినే యిపుడీవు తగఁ గోరదేని,
నేను బటముతోడ నీదాన నగుదు.

మొరా—భగవానుఁడెవఁడైన బాగుగా నాకుఁ
దగినయాలోచన దయచేయుఁగాత!

కడనుండి మొదటికిఁ గ్రమముగాఁ బ్రాఁత
లాడఁటఁ బరికింతు నన్నియు మరల.
ఏదిసీసపుఁబెట్టె యేమిచెప్పెదును!
"ననుగోరుకొనువాఁడు తనకున్న దెల్లఁ
దనది కాదనుకొని తగ నియ్యవలయు."
దేనికై సర్వంబుఁ దెగువ నీవలయు!
హీనసాగమునకా యియ్యంగవలయు!
బెదరించుచున్న దీపెట్టియ మిగుల
వదలిసర్వంబును వడినిచ్చువారు
తగినలాభముపొంద నగునన్నయాశ
దగిలిచేయుచునుంద్రు దామట్టిపనిని.
అరుగదు చిలుములోహంబుమీఁదికిని
బరఁగ బంగారంబువంటిమానసము,
కాన, సీసముకొఱకేనాఁడు నేను
దేనిని నియ్యంగఁ దెగియుంపకుందు
పదిలమౌతనస్వచ్ఛవర్ణంబుతోడ
నిది వెండిపెట్టియ యేమిచెప్పెడును!
'ననుకోరుకొనువాఁడు నరులలోపలను
దనయర్హతకునెదిగగు దానిఁబడయు.'
తనయర్హతకుఁదగుదానినా బడయు!
మనసు! విచారింపుమా క్షణమాగి
పక్షపాతములేక పాత్రతయెంత
పక్షతఁ గలదో యాధరణిపై నీకు;
నీదైనయున్నికనే చూచుకొన్న,

వినీసు వర్తకచరిత్రము

యాదెంతకైనను సర్వాంబ పీవు.
ఆ యెంతకైనను సర్వాంబ వనుట
యాయింతివలకును వ్యాపింప దేమొ.
అయిన నేనర్హాఁగ నౌదునా యనుచు
భయపడుటెల్ల నాపయి లేనిపోని
పెనుకొంతను దెచ్చి పెట్టుకొంటగును.
తనర నాకెయ్యది తగు, దానినెరద!
నిస్సంశయముగ నానీరజాననయె
లెస్సఁగాఁ దగియుందు లీలమై నాకు
వరకులీనతచేత భాగ్యంబుచేత
సరససద్గుణరూపసంపదచేత
పెద్దలశిక్షను బెరుఁగుటచేత
తద్దయుఁ దగుదు నాతరుణికి నేను.
అన్నిటికంటె ముఖ్యంబుగ నామె
కన్నంగఁ దగియుందు నేను ప్రేమమున.
ఇచ్చటనే యాగి యీపెట్టెఁ గోర
కెచ్చటికిని నేల యిఁక నేగవలెను!
అయిన నింకొకసారి యానువర్ణంబు
పయిని జెక్కినవ్రాఁత పరికింత మివుడు
"ననుగోరుకొనువాఁడు నరులు పెక్కండ్రు
మనసులోపలఁ గోరుకొనుదానిఁ బడయు,"
నరులుపల్వురుగోరునదియె యీయింతి;
అరయ నీమెను లోకమంతయుఁ గోరు.
మనుజావతారంబు గవిశయాదివం

వనిత దేహమను దేవళము సేవింపఁ
గాముకజనులు నల్గడలయందుండి
భూమిపై వత్తురు పూర్ణాశతోడ
అలరారు 'హార్క్యానియా' దేశమందు
వెలయువిశాలంపు విజనభూములును
'యవన' దేశపు దుర్గమారణ్యములును
యువతిఁ జూచెడు వేడ్క నూరకవచ్చు
రాజకుమారులరాకనుబట్టి
రాజమార్గము లయ్యె రమణీయముగను
తనశిరస్సు మహోన్నతంబుగ నెత్తి
ఘనగర్వమునను స్వర్గముఖంబునందు
నుమ్మివైచెడునట్టు లూర్మికాశీక
రమ్ములు లేవఁ బరఁగుసముద్రమందు
నితరిదేశీయుల కేతెంచుటకును
ప్రతిబంధకముగాక పసచెడి యుండె;
కావున జలధిని గాలువవలెన
లావణ్యరాశి యీలలన దర్శింప
నవలీల దాఁటి వారరుదెంతు రిటకు
ఇవె పెట్టియలుమూడు నిందులోఁగలదు
దేనిలోనో యీమెదివ్యపటంబు.
పూనునే సీసంబు పూర్ణేందుముఖి!
అపచారమగు హీనమౌమట్టితలఁపు
నిపుడించుకేనియు నెడఁ దలంచినను;
నల్లనైనసమాధి రాఁ జను దీవ

వెల్లడిగా నీమె ప్రేతవస్త్రంబు
నైనను బెట్టుట యతిలాఘవంబు
ఈ నాతి పుటమిడ్డ హేమంబుకంటెఁ
బదిరెట్లువెల డిందుపడు వెండిలోనఁ
బొదుగంగఁబడియుండఁ బోలునం చెంతు.
అట్లు తలంచుట హా! పాపమగును!
ఇట్టియమూల్య మైనట్టిరత్నంబు
హేమంబుకంటెను హీనమౌదాన
భూమిపై నెప్పుడుఁ బొదుగంగఁ బడదు.
తిలకింప 'నింగ్లాండు' దేశంబునందుఁ
గల దొక్క దేవతాకన్యరూపంబు
బంగారునాణెంబుపయిఁ జెక్కఁబడుచు
బంగారువెలుపటఁ బడియుండినదియును
కాని, యీ దేవతాకన్య యిచ్చోటఁ
డాయున్నదీ హేమతల్పంబులోన—
ఇమ్ము బీగమ్ము నేనిదె కోరుకొందు,
నెమ్మొక్కడ్క ఫలము నా కొసఁగవఁగాని.

పోర్షి—అదిగో రాజకుమార! యదె పుచ్చుకొమ్ము
పదిలముగా నాదు పట మందులోనఁ
గనఁబడ్డ, నీదానఁ గాఁగల నేను.

(అతఁడు బంగారుపెట్టె తాళము తీయుచున్నాడు)

మొరా—నరకుఁ జెతిచితివె! హా! నాదు దైవంబ!
ఏల లభించిన దిక్కడ నాకు!
కీమమ్మృత్యుకపాలొక్క పీఁరుఁగు దొరకె.

కట్టుగా వ్రాసిన కాగిత మొకటి
చుట్టియున్నది దీనిశూన్య నేత్రమున,
అదివుచ్చుకొని విచ్చి యందేమిగలదొ
చదివెద నంతయు సరిగాను నేను.

(ఇట్లు చదువుచున్నాఁడు)

(తేటగీతములు)

"మహిని మెఱసెడిదెల్ల హేమంబుగాదు;
పలుమఱును జెప్ప నిదివిన్నవాఁడవౌదు;
పలువురమ్మిరి తమదుజీవములు నాదు
మీఁదిరూపంబుఁ గనుటకే మిథ్యగాదు.
పుత్తడిసమాధులందు లోనఁ బురుగులుండు;
ఎంతధైర్యవంతుడవో యంతనిండు
బుద్ధిమంతుఁడ వయినను, బడమి మెండు
కాయపాటవమును నీవు గలిగియుండు
చందముననె యాలోచన చాల నుండు
వాఁడవయినను, నీకిట్టిబదు లొకండు
వ్రాయఁబడి యెంతమాత్రంబు రాకయుండు;
పోయె మీకృషి; యిఁకనాజ్ఞ పుచ్చుకొండు."
పోయె నిశ్చయముగఁ; బూనికయెల్ల
నాయది విఫలమై నడచె నియ్యెడను
చిన్నమ్మవారు తా సెలవు గైకొనఁగ,
వెన్నడి నన్నుఁ జేరఁ బెద్దమ్మవారు—
సెలవిమ్మ యో పోర్షియ! చిరముగా నిలిచి
సెలవుఁ గైకొన మదిచెదరి యున్నాఁడ.

ఇల యత్నవైఫల్య మొనయువారెల్ల
సెలవు నీరీతినె చేకొందు రెపుడు.

[వాద్యములు మ్రోయుఁగా పరివారముతో వెళ్ళుచున్నాఁడు]

పోర్షియ—(తనలో) చక్కఁగావదలె నీ జనవల్లభుండు;
తక్కిన యితనిచందమువార లెల్ల
నీరీతినే వరియింతురు గాత!
(సేవకునితో) ఓరి! నీవా తెర నాఁగి వేసిరమ్ము.
(అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు)

---

౮. రంగము—వినీసుపురము; ఒకవీధి.

[శాలారినో, సోలానియో ప్రవేశించుచున్నారు]

శాలా—'బస్సానియో' యోడపయి నెక్కిపోవ
నిస్సంశయుంబుగ నేఁ జూచినాఁడ;
ప్రీతిమై 'గ్రేషియానో' తానుగూడ
నాతనితోడనె యరగినవాఁడు.
వార లెక్కినయోడపయిని 'లోరెంజో'
యే రూఢిగా నిప్పు డెఱుఁగును లేఁడు.

సోలా—చెడుగు 'యూదుఁడు' రాజుఁ జేరంగఁబోయి
పాడిపాడిమొద్దులఁ బురికొల్పుకతన;
నోకయందు 'బస్సానియో' యోడ వెదక
వెడలె వానినిగూడ వెంబడిఁగొనుచు.

శాలా—ఆలస్యముగ వార లరిగిరిగానఁ
జాలదూరము పోయె సాగి యాయోడ.
కాని, విచారించి డ్యూకునాథుఁ డచటఁ

డానల్ల 'లోరెంజో' తన మోహనాంగి
యగు 'జెస్సికా' తోడ సరిగ నేఁటొక్క
తగు నోడలోఁ జని దత్తత నెఱిఁగె;
అదియు నుగాక వారా యోడలోన
సదుపాయముగను 'బస్సానియో' తోడ
లేదు చూచితినంచు లిఖితరూపమునఁ
జేరి, 'యాంటోనియో' చెప్పె రాజునకు.

సోలా——పఱచుచు వీధులఁబడి కుక్కకరణి
నఱచెడి 'యూదుని' యఱపులవంటి
వివిధంబులై నవి వింతయైనవియు
నవకరంబైన వ్యక్తమైనవియుఁ
బెడబొబ్బ లెందును వినియుండ లేదు
పుడమిపై నింతకుమునుపు నేనెపుడు
"హా సుత! హా సొమ్ము! హా నా కుమారి!
ఓసి! క్రైస్తవు తోడ నొకటఁబోయితివె!
నాదు 'క్రైస్తవ' కాంచనంబ! ధనంబ!
ఏది న్యాయంబు! మఱేది దండనము!
మాడలు! కూఁతురు! మఱి ముద్రసంచి
మాడలసంచులు మంచివి రెండు!
చక్కనైన వరాలసంచు లారెండు
నక్కట కూఁతుచే హరియింపఁబడియె;
నగలును మేలిరత్నంబులు రెండు!
జగజంపు వెలహెచ్చు రాతిరత్నముల
హరియించె నాకెంటి హా నాతనూజ;

సరిసరి! న్యాయంబు! సతి వెతకుందు;
మానికంబులు నాదు మాడలన్నియును
దానియొద్దనె యుండు. తథ్య" మంచనుచు.

శాలా—"వానిరత్నంబులు! వానికోమార్తె
వాని మాడ" లటంచు వడి 'వినీసు' నను
గలబాలురంతయుఁ గడునగ తాళి
సలుపుచు వెంబడిఁ జనుచున్నవారు.

సోలా—తనగడువునుదీర్చ తగుశ్రద్ధపుచ్చు
కొనియె 'యాంటోనియో' క్రమ్మఱవలయు;
అటుసేయకుండిన నాతనిపయిన
యెట్లైనఁ బడుజుమ్మి యీసొమ్ముకూడ.

శాలా—కడుచక్కఁగా జ్ఞాపకంబుచేసితివి;
వడి నిన్న నొక 'ఫ్రెంచి' వానితో నేను
జేరి ప్రసంగంబు చేయుచునుంటి;
కూరిమినతఁడు వ్రాకుచ్చి నాతోడ
నెడఁబాపి 'ఫ్రాన్సు' ను 'నింగ్లాండు' తోడ
నడుమనున్న యిఱుకు కడలిలోపలను
మన దేశనౌకయొ మంచివస్తువులఁ
గొనివచ్చినది యొండు క్రుంగెనటంచు.
అతఁ డది చెప్పుచున్నపుడు నామదికి
సతత 'యాంటోనియో' స్మరణకు రాఁగ
ఘనుఁ డాతనిది యది కాకుండుఁ గాక
యనుచు నీశ్వరు లోనధ్యానించినాఁడ.

జెప్పుటయే చాల శ్రేయస్కరంబు !
అయినను జెప్పక మాకస్మికముగ
భయదమనోవ్యథపా లగుఁగాన.

శాఁలా—కరుణాళుఁ డాతనికంటె నొండొకఁడు
ధరణిపై జననమొందంగను బోఁడు ;
అతఁడు 'బస్సానియో' నంపినయట్టి
యితమేను దటినుండి వీక్షించినాఁడ.
'చని సత్వరంబుగఁ జనుదెంతు మరల'
ననుచు 'బస్సానియో' యన్నప్పు డతఁడు,
"ఆరీతిఁ ద్వరపడి యరుదేరవలదు ;
ఆదయ నాకొఱ కచట నీపనిని
జెడఁగొట్టుకొనకు కొంచియమైన నీవు;
కడముట్టఁ గార్యసంఘటన మాఁదాఁక
నిలువుమీ తటివేచి నిశ్చలమతిని.
చెలికాఁడ ! వినుమేను జెడుగు 'యూదు'నకు
వ్రాసి యిచ్చినయట్టి పత్రంబుమాట
కాసంతయును మోహాకలితమైయుండు
నీమానసంబున వెలకొన నీకు ;
నీమది నెలకొల్పు నిత్యమోదమును.
అచ్చటఁ గడు నీకు నర్హమౌనట్టి
మచ్చిక ఘటియించు మార్గంబులందు
వగియించుపనియందుఁ త్వన్మానసంబు
చరియింపఁ జేయుము సతతంబునచట"
అనుచుఁ బ్రత్యుత్తరం బతిదయ నిచ్చెఁ.

దనది కాదనుకొని తగ నియ్యవలయు."
నీనిమిత్తము దేని నే నీకయుంచు
కాన రావలె నీవు కరమింపుగాను.
ఏమని చెప్పనో హేమపేటికయు
దీమసంబున నన్నుఁ దిలకింపనిమ్ము.
"ననుగోరుకొనువాఁడు నరులు పెక్కండ్రు
మనసులోపలఁ గోరుకొనుదానిఁ బడయు"
పెక్కండ్రు మది నేది కోరుచుండుదురు ?
'పెక్కండ్రు', నాఁగను వెడఁగునేత్రంబు
కనఁబఱచెడుదానికంటె మఱేమి
కనుఁగొనశక్తులు గాకుండ నుండి
వెలిమెఱుంగునకును వెస మోసపోవు
తెలివిమాలినపామరులమూఁక యేమొ ;
వారలదృష్టి లోపలికిని జొరక,
ఘోరకష్టంబులు గూరెడిచోట
బట్టబైటను వెలుపలిగోడమీఁద
నెట్టనఁ దనగూడు నిర్మించునట్టి
గిజిగానిఁ బోలును గేవల మెపుడు.
ప్రజలు పెక్కండ్రురు వాంఛించు దాని
నే నెన్నఁడును గోర నిశ్చయంబుగను
ఏను సామాన్యుల నెల్లరఁ గలిసి
యామూర్ఖజనులతో నత్యంత మేను
భూమిపై సమతను బొంద నొప్పుదును.
[illegible]యూహ లన్నియు నేటికి నాకు !

నీయొద్దకును నిదె నేను వచ్చెదను ;
ఓవెండిపెట్టె ! యింకొకసారి చెప్పు
నీ వేమి ధరియించినావో నీపయిని.
"నన్నుగోరుకొనువాఁడు నరులలోపలను
దనయర్హతకు నేది తగు దానిఁ బడయు"
పలుకుచున్నది యిది బాగుగాఁగూడ.
ఇల దనకర్హత యేమియు లేక
దైవంబు నొక్కటఁ దగ మోసపుచ్చి
యేవాఁడు భాగ్యంబు నెనయ యత్నించు!
తనయోగ్యతకు మించుఘనతను బూని
యొనర నేఁడుఁ దెగింపకుండునుగాత !
ఉన్నతపదవులు నుద్యోగములును
జెన్నగుబిరుదులుఁ జెడుమార్గమునను
బడయకుండిన నెంత బాగుగా నుండు !
కడుగొప్పతనమును గాంచెడువాఁడు
తనపాత్రతనుబట్టి దానిని దాను
గనుచునుండిన నెంత ఘనముగా నుండు !
అప్పగిదిన లోకమం దుండునేని,
యిప్పుడు టోపీల నెందఱు తీసి
ప్రబలులకడ నిల్వఁబడి యుండువారె
ప్రబలులై టోపీలు బలియుఁగూర్చుంద్రు !
యజమానులయి యుండువా రెందఱిప్పుడు
భజియింపుచుంద్రు సేవకులౌచుఁ బరుల !
ఘనులయి యిప్పుడు కనఁబడునట్టి
మనుజులలోనుండి మహి నెంతమంది

హీనమానవులుగా నేర్పడఁగలరు !
హీనులై రొక్కమూల నేర్పడకుండఁ
గాలవిపర్యాస కారణంబునను
గూలి యూరును జేరఁ గోల్పడినట్టి
వారిలో నెందఱు బాహ్యగౌరవము
వారక ధరియించి వెలుఁగఁగలరు !
మంచిది ! యిటువంటిమాట లేమిటికి !
ఎంచి కోరెదువని నేఁ జూచుకొందు.
"నన్నుఁగోరుకొనువాఁడు నరులలోపలను
దనయర్హతకు నేది తగు దానిఁబడయు."
అనుకొందు నేఁ గడునర్హుఁడనంచు.—
వనిత ! దీనిచెవిని వడిగ నాకిచ్చి,
దాన నాభాగ్యంబు తనరునో యెట్లు
కానిపింపఁగనిమ్ము క్షణములోపలను.
(వెండిపెట్టెతాళము తీయుచున్నాఁడు)

పోర్షి—ఇది యేమి! భ్రమగొని యిట్లింతతడవు
కదలకుంటివి యిందుఁ గానుదాని కీవు,

అర—ఏమి గాన్పించెడు నీపెట్టెలోన !
ఏమేమొ వ్రాసినయీచీటి నాకు
నిచ్చుచుఁ, గన్నుదోయిని జికిలించు
పిచ్చివానిపటంబు పెంపొందు నిందు.
చక్కగా దీనిని జదివెద నేను—
ఎక్కడ పోర్షి! నీరూపమెడ!
నాకోరికలను నాయర్హతకును
నీకును సామ్యంబు నెమకిన లేదు.

ద్వితీయాంకము

'ననుగోరుకొనువాడు నరులలోఁ గలఁడు
దనయుర్వ్రాతకు నేదితగు దానిఁబడయు''
ఈ వెఱ్ఱితలఁకంటె నెక్కుడవదాని
కీవేళ వర్వాండ నే నిందుఁ గానె!
ఇదియె నా బహుమతి! ఇంతటికన్న
నధనంబునకును నా కర్వాత లేదె!

పేర్య—నేరంబు సేతఁయు నెవ్వఁడిఁదీర్పు
తీరుచుటయు వేఱువేఱైనపనులు
ఏమాత్రముఁ బొసంగ వితరేతరమును.

అర—ఏమియున్నదో యిందు నేనుజూచెదను

(తేటగీతములు)

''ఏడు కాఁక లగ్నిని దీఱె నిది కర్మమ్ము;
తప్పు నెవుడుఁ గోరనిబుద్ధి తా భ్రాకమ్ము
నేడు కాఁకలు దీఱె వెంపెసఁగుఁ జామ్ము
నీడనే కొండ జాసింత్రు నిక్కువమ్ము;
అట్టివారొంపుదురు నీడయామఖమ్ము;
బుద్ధిహీనులు వయిపయిపూఁతలిమ్ము
గాము గలవార లెఱుఁగుదుఁ గలరునమ్ము;
ఇందు వారీతి నున్న దీమందవమ్ము
ధరణి నెవ్వతెనైనను బరిణయమ్ము
కమ్ము, నీవు వివాహమ్ము కాకపోమ్ము,
నీశిరమ్మునిం యయియుందు నేసలమ్ము
వచ్చునట్టినీపసిదీఱె;' వడిగఁ బొమ్ము''
తడవుగా నిఁక నిందుఁ దగ నిల్తునేని,
తెడఁగు నాదు మతిఁతొఁత విశ్వంబులోన

తెలివిమాలినయొక్కతలతో వరింప
వలెనని చనుదెంచి, తలలట్టివానిఁ
గాని రెంటి నిప్పుడేఁ జనుచున్నవాఁడ.
పనివినియెదనమ్మ, ప్రాణవల్లభరో!
ఏను బొందినశ్రమ మెల్లను మఱచి
నేను జేసినబాస నెఱవేర్తుఁ జూవె.

(అరగాన్ రాజపుత్రుఁడు పరివారముతో వెళ్ళు)

పోర్షియ—ప్రాలి దీపముమీఁదఁ బఱురంగుచూచి
కాలె నీశలభ మీకరణి నియ్యెడను
అతిబుద్ధిమంతులయట్లు నటించు
మతిహీనులగువీరు పని దేనినైనఁ
గోరునప్పుడు తమగొప్పధీమహిమ
నార కార్యము చెడునట్లు కోరుదురు.

నెరి—వినుము 'చావును బెండ్లి విధిచేత నౌదవు'
నను తొంటిలోకోక్తి వ్యర్థంబుగాదు.

పోర్షియ—పడఁతిరో! యీకాండపటమును నీవు
వడి మూసివేయుమీ వచ్చి యిక్కడకు

[సేవకుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

సేవ—ఎచట నాయమ్మగా రిపుడున్నవారు?

పోర్షియ—ఇచట నున్నావేమి? యిదె యయ్యగారు!

సేవ—అమ్మరో! తనస్వామియాగమనమ్ము
నిమ్మగా మీతోడ నెఱిఁగించుకొఱకు
నరుగుదెంచి 'వినీసు' పురవాసి యొకఁడు
తరుణవయస్కుఁడు తాను వాఁకిటను
[illegible]

అలఘుఁ డాతఁడు దెచ్చె యజమానుఁడంపఁ
బలుదీవనలు ప్రియవాక్యముల్ గాక
వెలలేని కానుకలు వివిధముల్ కూడ
వలపువార్తను దెచ్చువారిలో నెవుడు
నిలువింతసరసుని నేఁ జూడలేదు
రాగలట్టివసంతరామణీయకముఁ
దాఁ గనఁబఱుప ముందరవచ్చునట్టి
చైత్రదినంబును, స్వామికిముందు
నేత్రోత్సవంబుగ నేఁడిచ్చుటికిని
వచ్చినయీదూతవలె నెంచుకైన
ముచ్చటగా నుండి ముదమియ్య దెవుడు.

పోర్ష్య—విరమింఁపుమింతట వేఁడెదనిన్ను;
కరము నీవాతనిఁ గైవార మిపుడు
చేయుచందముచూడఁ జెప్పుదు వేమొ
నేయుఁడంచును నీకు నే భయంపడెద
రమ్ము 'నెరిస్స'! శీఘ్రంబుగఁబోయి
యమ్మాడ్కి రసికత యచ్చుపడంగఁ
జనుదెంచినట్టియీమనసిజుబంటుఁ
గనుఁగొన నెంతయుఁ గాంక్షింతు నేను.

నెరి—మతి కిష్టమేని, యామన్మథుఁడైన
యతఁడు 'బస్సానియో' యయ్యెడుఁగాక!

(అందఱు నిష్క్రమించు చున్నారు)

సంపూర్ణము

బాబు, ముద్రాక్షర శాల, రాజమహేంద్రవరము—1950.

శ్రీ కీర్తిశేషులైన రావుబహద్దూరు
కందుకూరి వీరేశలింగం పంతులుగారి గ్రంథములు.

ప్రహసనములు

మొదటి సంపుటము

1 అపూర్వ బ్రహ్మచర్య ప్రహసనము
2 విచిత్ర వివాహ ప్రహసనము
3 మహాబధిర ప్రహసనము
4 పునర్మరణ ప్రహసనము
5 బలాత్కారగానవినోద ప్రహసనము
6 కలహప్రియా ప్రహసనము
7 మహామహోపాధ్యాయ ప్రహసనము
8 యోగనిద్రా ప్రహసనము
9 మహావంచక ప్రహసనము
10 అసహాయశూర ప్రహసనము
11 కలిపురుషశనైశ్చర విలాసము
12 వేశ్యాప్రియా ప్రహసనము
13 కౌతుకవర్ధని
14 హాస్యసంజీవిని మొ॥భా॥
16 ,, రెం॥భా॥
17 ,, మూ॥భా॥

నాటకములు

రెండవ సంపుటము

1 బ్రాహ్మవివాహము
3 తిర్యగ్విద్వన్మహాసభ (మహిషాసుర విజయం)
4 మహారణ్య పురాధిపత్యము
5 ప్రహ్లాద నాటకము
6 సత్యహరిశ్చంద్ర నాటకము
7 దక్షిణ గోగ్రహణము
8 వివేకదీపిక

భాషాంతరీకృత నాటకములు

మూడవ సంపుటము

1 చమత్కార రత్నావళి
2 రాగమంజరి
3 కళ్యాణకల్పవల్లి
4 అభిజ్ఞాన శాకుంతలము
5 రత్నావళి
6 మాళవికాగ్నిమిత్రము
7 ప్రబోధచంద్రోదయము
8 వినీసు వర్తకచరిత్రము

వచన ప్రబంధములు
పద్య కావ్యములు

నాల్గవ సంపుటము

1 సత్యరాజాపూర్వదేశ యాత్రలు మొ॥భా॥
2 ,, రెం॥భా॥
3 రాజశేఖర చరిత్రము
4 శుద్ధాంధ్రనిరోష్ఠ్యనిర్వ

5 రసికజనమనోరంజనము
6 శుద్ధాంధ్రభారత సంగ్రహము
7 అభాగ్యోపాఖ్యానము
8 పథిక విలాసము
9 జాన్ గిల్పిన్
10 నీతిదీపిక

స్త్రీల కుపయోగించుకథలు

అయిదవ సంపుటము

1 సత్యవతీ చరిత్ర
2 చంద్రమతీ చరిత్ర
3 సత్యసంజీవిని
4 చమత్కార రత్నావళి
5 సతీమణి విజయము
6 సుమిత్ర చరిత్రము
7 రఘుదేవ రాజీయము
8 కురంగేశ్వర వర్తక చరిత్రము
9 కళావతి పరిణయము
10 గయ్యాళినిసాధుచేయుట
11 చిత్రకేతు చరిత్రము
12 దానకేసరీవిలాసము
13 వైదర్భీ విలాసము
14 భానుమతీ కళ్యాణము
15 సరసిజనమనోభిరామము
16 ధర్మకవచోపాఖ్యానము
17 కుమారద్వయవిలాసము
18 పద్మినీ ప్రభాకరము
19 మాలతీ మధుకరము
20 స్త్రీ పునర్వివాహవిషయకోపన్యాసము
21 స్త్రీపునర్వివాహవిషయక ప్రథమవిజ్ఞాపనము
22 స్త్రీపునర్వివాహవిషయక ద్వితీయవిజ్ఞాపనము
23 స్త్రీపునర్వివాహశాస్త్ర సంగ్రహము
24 స్త్రీపునర్వివాహభూతవర్తమానస్థితులు

స్త్రీలకుపయోగించుపుస్తకములు

ఆఱవ సంపుటము

1 శ్రీవిక్టోరియా మహారాజ్ఞి చరిత్రము
2 సతీహితబోధిని
3 పత్నీహిత సూచని
4 స్త్రీనీతిదీపిక
5 సత్యాద్రౌపదీసంవాదము మాతృపూజ పితృపూజ
6 నీతికథామంజరి ప్రథమభాగము
7 డిటో ద్వితీయభాగము
8 దేహారోగ్యధర్మబోధిని

ఉపన్యాసములు

ఏడవ సంపుటము

1 జన్మాంతరము

2 అతిబాల్య వివాహములు
3 విగ్రహారాధనము
4 ఈశ్వరదత్త పుస్తకములు
5 ఈశ్వరోపాసనము
6 ప్రార్థన
7 మానుషధర్మము
8 విద్యార్థికుల ధర్మములు
9 మనుష్యజీవితముల యొక్క పరమార్థము
10 వైరాగ్యము
11 విద్యాధురీణుల యథార్థ కృత్యములు
12 వర్ణము
13 హిందూమతములు
14 స్వయంకృషి
15 సహాయకష్టకర్మలు
16 వేశ్యకాంతల ఉపన్యాసములు
17 ఐకమత్యము
18 దానములు
19 స్త్రీపునర్వివాహచరిత్రము

ఉపన్యాసములు—జీవచరిత్రలు

ఎనిమిదవ సంపుటము

1 దేశీయమహాసభ, దానియుద్దేశము
2 శంకరాచార్యులు
3 బసవరాజు గవర్రాజుగారిజీవచరిత్రము
4 జీసస్ చరిత్రము
5 స్వదేశసంస్థాన చరిత్రాదులు
6 విగ్రహతంత్రవిమర్శనము
7 ఉపన్యాసమంజరి
8 వివేకవర్ధని మొదటిభాగము
9 ,, రెండవభాగము
10 ,, మూడవభాగము

సాహిత్యగ్రంథములు

తొమ్మిదవ సంపుటము

1 సంగ్రహ వ్యాకరణము
2 కావ్యసంగ్రహము
3 అలంకార సంగ్రహము
4 నీతిచంద్రిక-విగ్రహము
5 నీతిచంద్రిక—సంధి
6 తర్కసంగ్రహము
7 సత్యవాదిని
8 ఉత్తమస్త్రీచరిత్రములు

పూర్వాంధ్రకవులు

పదియవ సంపుటము

ఆధునికాంధ్రకవులు

పదకొండవ సంపుటము

స్వీయచరిత్ర

సంఖ్య 10... తేది 11.6.86

పుస్తకములు దొరకుచోటు:—

కార్యదర్శి, హితకారిణీ సమాజము, రాజమహేంద్రవరము.